

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
„ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ

МАТЕРІАЛИ

***ЩОРІЧНОЇ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ***

„ЗАПОРІЗЬКІ ПРАВОВІ ЧИТАННЯ”

(25 травня 2015 року)

Запоріжжя 2015

УДК 34 (043) (063)
ББК Х9 (укр) л0

Редакційна колегія:

Бондар Олександр Григорович – Перший проректор Запорізького національного університету, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права;

Коломоєць Тетяна Олександрівна – доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, декан юридичного факультету Запорізького національного університету;

Пирожкова Юлія Володимирівна – заступник декана з навчальної роботи юридичного факультету Запорізького національного університету, кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного та господарського права;

Лютіков Павло Сергійович – заступник декана з наукової роботи юридичного факультету Запорізького національного університету, доктор юридичних наук, доцент кафедри адміністративного та господарського права;

Сабадаш Віктор Петрович – заступник декана з виховної роботи юридичного факультету Запорізького національного університету, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та криміналістики;

Віхляєв Михайло Юрійович – доктор юридичних наук, доцент кафедри конституційного та трудового права.

Запорізькі правові читання: матеріали Щорічної міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 25 травня 2015 року / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2015. – 294 с.

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на Щорічну міжнародну науково-практичну конференцію „Запорізькі правові читання”, яка відбулася на базі юридичного факультету Запорізького національного університету 25 травня 2015 року.

© Запорізький національний університет, 2015

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ; ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Білокур А.В., Половинкіна Р.Ю. Кримінальне і звичаєве право Запорозької Січі: історико-правовий аналіз	11
Болобан Д.А., Гамбург Л.С. Правові і неправові способи попередження неправомірної поведінки працівників Служби безпеки України	12
Бостан Л.М. З історії прийняття Першої Женевської «Конвенції про поліпшення участі поранених військових на полі бою» 1864 року	14
Власенко М.К., Самойленко Г.В. Лобізм як інструмент впливу на нормотворчий процес: до питання про форми та методи лобізму	16
Войтанович О.Й., Удовика Л.Г. Правова ідеологія як елемент правової культури суспільства: сучасний стан та перспективи розвитку в Україні.....	17
Гамбург Л.С. Теоретичні проблеми моделювання та класифікації унітарно-складних держав	19
Ганзенко О.О. Позитивні та негативні наслідки впливу глобалізації на право	21
Глинда А.И. Структура института юридической ответственности.....	22
Данильченко Є.О., Половинкіна Р.Ю. Причини політичної роздробленості Київської Русі: історико-правовий аналіз.....	23
Данилюк В.І, Ганзенко О.О. Нормотворення в органах внутрішніх справ України.....	25
Євдокимова А.І, Половинкіна Р.Ю. Більшовицька модель органів місцевого самоврядування згідно конституційного законодавства.....	26
Здановська К.Ю., Половинкіна Р.Ю. Сталінські репресії проти діячів Української автокефальної православної церкви	28
Кравченко В.Ю., Гамбург Л.С. Звід законів як універсальна форма систематизації законодавства	29
Кріпак К.Р., Половинкіна Р.Ю. Структура і організація ОУН-УПА в другій світовій війні	31
Левіт А.Р., Половинкіна Р.Ю. Вплив магдебурзького права на розвиток правової системи України	32
Макаренков О.Л. Зміст та якості основних напрямів трансформації екологічного права в умовах розбудови відкритого суспільства.....	33
Мельнік Д.В., Журавльова Г.С. Історія виборчого процесу в Україні у XVII столітті	36
Михайліченко В.О., Гамбург Л.С. Правові механізми реалізації дисциплінарної відповідальності працівників органів внутрішніх справ в Україні	37

Нарижний І.С., Гамбург Л.С. Порядок виконання судових рішень	39
Нікуліна О.О., Коломоєць Т.О. Регулювання стандартів юридичної освіти: зарубіжний досвід та шляхи його впровадження в Україні.....	41
Половинкіна Р.Ю. До питання інструментального методологічного блоку дослідження радянського спадкового права України	43
Середа А.М. Гетьманат Павла Скоропадського: особливості державотворення	45
Симонець К.О., Гамбург Л.С. Дисциплінарна відповідальність суддів в Україні.....	48
Стрілець А.С., Удовика Л.Г. Типологія політичних систем світу в аспекті компаративного аналізу	50
Удовика Л.Г., Новоселова В.В. Трансформація правової свідомості як складової правової культури в умовах глобалізації.....	52

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Амельянчик С.С., Верлос Н.В. Електронне урядування в системі місцевого самоврядування України	55
Артюшенко Г.І., Журавльова Г.С. Особливості конституційно-правової відповідальності.....	57
Батанов О.В. Методологічні проблеми реформи конституційної моделі місцевого самоврядування в Україні	58
Башкатова К.С., Верлос Н.В. Місцевий референдум як форма участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування.....	61
Бодня В.О., Сінєльнік Р.В. Недосконалість нормативно-правової бази у сфері реалізації парламентом форм контрольної функції.....	62
Верлос Н.В. Контрадикторність підходів до розуміння «рецепції» як правового феномену	64
Гаряга А.О., Мартинов М.П. Проблеми реалізації конституційного права громадян на мирні збори: окремі аспекти	67
Двоєглазова А.Ю., Мартинов М.П. Особливості міжнародних стандартів щодо прав та свобод людини і громадянина	69
Журавльова Г.С. Порівняльний аналіз категорій рівності та рівноправності в конституційному праві України.....	71
Закарлюка Н.С., Верлос Н.В. Муніципальне право у системі національного права	72
Кальонов О.О., Мартинов М.П. Сутність, зміст та гарантії права націй на самовизначення.....	73
Коркоділова Т.Г., Журавльова А.С. Етапи становлення прокуратури як органу обвинувачення в Україні та світі.....	76

Кравченко І.О., Мартинов М.П. Конституційно-правові засади відповідальності іноземців та осіб без громадянства за порушення законів України	77
Краснокутської О.В., Сківський І.О. Правовий статус територіальної громади в Україні в сучасних умовах реформування публічної служби	79
Кулініч О.О. Модернізація української освітньої сфери	80
Маклюк Є.Д., Мартинов М.П. Конституційно-правовий статус біженців в Україні	84
Малишенко Н.В., Журавльова Г.С. Прийняття Виборчого кодексу як шлях до вдосконалення виборчого законодавства	86
Мельнік Д.В., Журавльова Г.С. Електоральний процес: поняття та складові фактори	88
Нікуліна О.О., Сківський І.О. Конституційний Суд України: правовий статус, повноваження, структура та гарантії діяльності	89
Папаяні С.В. До питання про поняття конституційно-правового механізму реалізації зовнішньої політики	91
Сіда Т.С., Мартинов М.П. Воєнний та надзвичайний стан: поняття та заходи правового режиму	93
Сокол Т.І. Верлос Н.В. Зародження та розвиток місцевого самоврядування: історичний аспект	95
Шелепа А.С., Мартинов М.П. Особливості накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні	97
Щедрін В.В., Сінсльнік Р.В. Правове регулювання реалізації гарантій незалежності суддів у країнах Європи	99
Ярошевська Я.Ю., Верлос Н.В. Правовий статус органів самоорганізації населення в національному законодавстві і законодавстві зарубіжних країн	101

АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Аганіна А.О. Мета та завдання адаптивних процесів української державної служби до стандартів ЄС	105
Артюшенко Г.І., Коломоєць Т.О. Публічні послуги – теоретико-правова характеристика	106
Віхляєв М.Ю. Система суб'єктів адміністративного права України та місце громадських об'єднань у ній	108
Войтова Ю.О., Коломоєць Т.О. Поняття адміністративного примусу у правовій доктрині	110
Галета С.М., Пирожкова Ю.В. Фінансовий контроль за діяльністю державних службовців в Україні як механізм запобігання та протидії корупції	111

Головченко К.В., Пирожкова Ю.В. Особливості фінансово-правового регулювання діяльності громадських об'єднань в Україні на прикладі Запорізької області	113
Двоєглазова А.Ю., Меліхова О.Ю. Адміністративний нагляд та його види:теоретико-правовий аналіз.....	115
Дічко Г.О., Пирожкова Ю.В. Установчі повноваження Верховної Ради України у бюджетно-правовій сфері	117
Єрмолаєва А.Д., Коломоєць Т.О. Зарубіжний досвід заохочення державних службовців: правовий аспект	119
Зозуля П.В., Дудоров О.О. Міністерство інформаційної політики як новий суб'єкт інформаційних правовідносин в Україні	121
Качан Е.В., Пирожкова Ю.В. Правовий статус Державної фіскальної служби України	123
Коломоєць Т.О. Застосування норм адміністративного законодавства України: пріоритетні напрямки забезпечення ефективності в умовах сучасних реформаційних правотворчих процесів.....	125
Кот Д., Пирожкова Ю.В. Становлення та застосування прибуткового оподаткування в галузі сільського господарства в Україні та Республіці Польща: порівняльно-правовий аспект	127
Кравченко І.О., Меліхова О.Ю. Поняття адміністративних послуг: теоретично-правовий аспект.....	129
Нестеренко А.О., Лютіков П.С. Принцип гендерної рівності в аспекті адміністративної реформи	130
Нікуліна О.О., Коломоєць Т.О. ВНЗ, що здійснюють підготовку майбутніх юристів як об'єкт публічного організаційно-правового адміністрування.....	132
Нікуліна О.О., Коломоєць Т.О. Моніторинг якості вищої юридичної освіти як метод публічного адміністрування: правовий аспект	133
Печерикіна А.О., Бокша В.О. Особливості правового регулювання реклами для дітей	135
Пирожкова Ю.В. Адміністративне право як сфера об'єктивізації сервісної функції у сучасних умовах розвитку суспільства	138
Романенко В.Є., Пирожкова Ю.В. Зарубіжний досвід оподаткування підприємницької діяльності та перспективи його запозичення в Україні	140
Руфуллаєва Л.Р., Лютіков П.С. Стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення в галузі будівництва.....	142
Соловей А.О., Пирожкова Ю.В. Особливості правового регулювання фінансування співробітників прокуратури в Україні: порівняльно-правовий аспект	144
Ткаченко О.Р., Коломоєць Т.О. Загальне поняття мотиву і мети, як ознаки суб'єктивної сторони протиправного діяння	146
Фартушна А.Б., Луц Д.М. Контроль за використанням та охороною особливо цінних земель.....	147

Шарая А.А.	
«Принципи адміністративного права»: підходи до визначення сутності.....	149
Шиванова В.В., Пирожкова Ю.В.	
Оподаткування спадщини в Україні: специфіка та проблеми.....	152
Ярошевська Я. Ю., Меліхова О.Ю.	
Адміністративно-правова характеристика втручальних проваджень.....	155

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО, ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО

Абрикосов Д.С.	
Співвідношення міжнародно-правового та національного механізмів цивільно-правового захисту прав пасажирів за договором перевезення пасажирів повітряним транспортом	157
Бабкіна Д.В., Алімов К.О.	
Поняття процесуального представництва і його значення в юридичному праві.....	158
Бандровський В.О., Щипанова О.О.	
Порівняння особливостей заповідання частки у праві спільної сумісної власності подружжя в Англії та Україні	159
Барліт А.Ю., Щипанова О.О.	
Порівняльна характеристика правового регулювання інституту шлюбного договору в законодавстві України та зарубіжних країн	161
Бронецький І.В., Шарая А.А.	
Правове регулювання договору страхування.....	164
Бубель В.І., Шарая А.А.	
Принципи спадкового права	165
Величко Е.В., Алімов К.А.	
Стадії провадження у справі до судового розгляду.....	167
Водяна Ю.О., Борщевська Г.Е.	
Проблеми інтеграції медіації у практику органів цивільної юрисдикції.....	169
Дукмасова О.В., Алімов К.О.	
Сторони в цивільному процесі.....	171
Иванцова Ю.Г.	
Аналіз точок зрення на место информационного права в системе отраслей права Республики Беларусь.....	172
Калниш Д.О., Щипанова О.О.	
Характеристика особливостей підстав зупинення та переривання перебігу позовної давності	174
Калугіна Д.А., Щипанова О.О.	
Штучне переривання вагітності: проблемні питання.....	177
Керенцева Я.А., Шарая А.А.	
Гарантії прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування при реалізації права на освіту	178
Мартынченко И.Э.	
Особенности реализации принципа верховенства права в хозяйственном судопроизводстве	180
Москаленко А.П., Алімов К.О.	
Наказне провадження про присудження аліментів на дитину	182
Науменко О.Г., Алімов К.О.	
Процесуальні засоби порушення цивільної справи в судах іноземних держав.....	184

Нечипуренко О.М. Відшкодування моральної шкоди за договором перевезення пасажирів таксі.....	185
Підпригора І.А., Шарая А.А. Спадкування: питання теорії та практики	187
Самойленко Г.В. Щодо необхідності визнання «безпеки» істотною умовою договору перевезення пасажирів	190
Стещенко А.О., Алімов К.О. Набрання чинності рішенням суду	191
Сторчай Д.І., Щипанова О.О. Дослідження особливостей поняття «торговельна марка» крізь призму юридичної техніки	193
Стрелець Г.В., Алімов К.О. Докази і доказування в цивільному процесі	195
Сумкін С.О., Самойленко Г.В. Міжнародні акти в сфері правового регулювання перевезень пасажирів як елемент механізму їх правового регулювання	196
Терещенко А.С., Шарая А.А. Шлюб: поняття, ознаки, умови укладення.....	198
Ткалич М.О. Особливості цивільно-правового регулювання переходів спортсменів (трансферів).....	200
Фартушна А.Б., Луц Д.М. Поняття особливо цінних земель	201
Щипанова О.О. Негаторний позов як спосіб захисту права власності за цивільним законодавством України.....	203
Юсупов Р.Ш., Островська А.О. Джерела цивільно-правового регулювання перевезення пасажирів повітряним транспортом в Україні	205

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Бичківський О.О. Місце спадкового права у Міжнародному приватному праві та його поняття: загально-правова характеристика.....	207
Борщевська Г.Е. Процедурні правовідносини у міжнародному трудовому праві.....	209
Демянчук А.С., Бичковський О.О. Рішення Європейського суду з прав людини як джерело національного законодавства України	210
Коркоділова Т.Г., Журавльова А.С. Історичні аспекти становлення органів обвинувачення в Європейських країнах та Англії і Америці	212
Фтоян В.Г., Бичківський О.О. Обхід закону в міжнародному приватному праві.....	213
Чорнооченко С.І. Захист профспілками соціальних прав та інтересів працівників-мігрантів	214
Швайковський М.С., Самойленко Г.В. Права біженців у міграційному законодавстві	216

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНАЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Бронецький І.В., Єна І.В. Провадження в суді присяжних	219
Бубель В.І., Єна І.В. Останнє слово обвинуваченого.....	221
Бурдюг М.А., Єна І.В. Інститут екстрадиції: поняття та сутність	222
Греблєв Я.Г., Єна І.В. Чинники, які впливають на формування внутрішнього переконання у слідчого при прийнятті ним процесуальних рішень	225
Гриценко К.В., Єна І.В. Інститут слідчого судді за новим Кримінальним процесуальним кодексом України	226
Демянчук А.С., Сабадаш В.П. Криміналістична трасологія як галузь криміналістичної техніки.....	229
Денисенко Ю.Р., Сабадаш В.П. Правове регулювання обігу та захисту інформації.....	230
Дудоров О.О., Сабадаш В.П. Деякі особливості кримінальної відповідальності за злочини проти фізичної недоторканності людини, що не заподіюють смерть, за законодавством Великобританії	233
Єна І.В. Основні етапи проведення обшуку приміщення, в якому знаходиться комп'ютерна техніка.....	234
Жечева А.В., Єна І.В. Психологічні особливості допиту підозрюваного під час досудового розслідування.....	236
Жуков М.С., Єна І.В. Особливості кримінального провадження, щодо застосування примусових заходів медичного характеру	238
Закарлюка Н.С., Шеховцова Л.І. Захист прав дитини у кримінальному праві	240
Зуєв В.О., Узунова О.В. Транснаціональна злочинність в Україні: сучасний стан та заходи запобігання	241
Калюга К.В. Хіромантия як нетрадиційний криміналістичний метод діагностики ознак і властивостей людини	243
Керенцева Я.А., Єна І.В. Особливості предмету доказування у справах про кримінальні правопорушення вчиненні неповнолітніми	245
Краснова К.В., Дудоров О.О. Інформаційне забезпечення діяльності третейських суддів в Україні.....	247
Маковська Я.Г., Узунова О.В. Корупція, як негативне соціальне явище	249
Максименко О.В., Узунова О.В. Правове регулювання хуліганства як одного з найбільш поширених злочинів проти громадського порядку.....	250
Мартинюк А.О., Узунова О.В. Особливості кваліфікації комп'ютерних злочинів	253

Назаренко Д.О., Узунова О.В. Проблемні питання характеристики злочинів проти довкілля	255
Онуфрик О.Л., Узунова О.В. Правова регламентація корупції та шляхи її подолання	257
Пелипенко О.О., Єна І.В. Окремі аспекти формування достовірних сучасних даних статистики щодо діяльності адвокатів в Україні	259
Перерва Б.Г., Узунова О.В. Проблемні питання кваліфікації злочину, передбаченого ст.397 КК України	260
Підпригора І.А., Узунова О.В. Неповнолітній суб'єкт злочину в кримінальному праві.....	262
Силіна Г.О., Узунова О.В. До питання про службову недбалість у кримінальному праві України	265
Соловей А.О., Лютіков П.С. Дисциплінарна відповідальність прокурорів	266
Староконь В.Ю., Сабадаш В.П. Поняття та сучасні засоби і технології документування ознак зовнішності людини в криміналістиці	268
Сусідко В.І., Сабадаш В.П. Проблеми виявлення функціональних ролей учасників злочинних груп	270
Ульяненко С.С., Єна І.В. Суд присяжних в Україні: переваги, недоліки та перспективи подальшого розвитку.....	271
Черепанова А.В., Узунова О.В. Санкції статті 299 кримінального кодексу України: сучасний стан і перспективи вдосконалення.....	273
Шемет Х.Є., Єна І.В. Нормативне закріплення можливості використання поліграфа у кримінальному процесі України	275
Шульга Ю.О., Дудоров О.О. Основні доктринальні підходи до визначення поняття кібертероризму.....	278

ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Бондаренко Є.В., Самойленко Г.В. Право на працю як основне соціально-економічне право людини і громадянина в Україні ...	280
Борсук О.В., Мартинов М.П. Загальна характеристика суб'єктів трудового права	282
Жечева А.В., Омелянчик С.В. Охорона праці жінок та неповнолітніх за трудовим законодавством.....	284
Киян Є.В., Омелянчик С.В. Перспективи захисту трудових прав працівників за трудовим законодавством України	286
Куропата О.В., Омелянчик С.В. Розмежування трудових і цивільно-правових договорів, заснованих на трудовій діяльності.....	287
Омелянчик С.В. Дискусійні аспекти запровадження штрафу як дисциплінарного стягнення у трудове законодавство України.....	289
Федяніна А.А., Мартинов М.П. Охорона праці жінок за трудовим законодавством України	291

Секція 1 ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ; ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Кримінальне і звичаєве право Запорозької Січі: історико-правовий аналіз

Білокур А.В., студентка

Науковий керівник:

Половинкіна Р.Ю., асистент

Запорізький національний університет

У період козацтва на території Запорізької Січі основним джерелом права було звичаєве право, яке виражалось у системі правових інститутів, які уособлювали у собі єдине звичаєве право. До його складу входило: кримінальне, цивільне та адміністративне право яке містилось у звичаєвому праві.

Сама концепція звичаєвого права містила у собі відповідальність особи по становлених законах за вчинення не правомірних дій. ця відповідальність неслась у обов'язках, правилах, заборонах та наказах. найбільш вираженим інститутом того часу було саме кримінальне право як тоді норми основного звичаєвого права містив у собі конкретні положення та об'єкти, а саме – відповідальність за вчинені дії, які на той час вважались злочинами, у залежності від виду об'єкти поділялись на декілька умовних видів:

- 1) військові – (порушення встановлених у війську правил, ухилення від служіння війську та вчинення дезертирства);
- 2) службові (розкрадення казни, перевищення повноважень посадових осіб, служіння посадового становища у власних корисливих цілях);
- 3) проти управлінського порядку та органів суду (непідлеглість головним уповноважувачим, підроблення документів, угод, печаток, валюти, монет та фальшива присяга у суді);
- 4) проти особи – (нанесення тілесних ушкоджень, вбивство, спричинення каліцтва навмисного характеру);
- 5) проти власності – (крадіжка, ушкодження чи знищення чужого майна, грабіж, перекуп чи перепродаж викраденого майна);
- 6) проти моралі – (згвалтування, зганьблення жінки, привезення жінки на Січ, перебування жінки на території Січі) [1, 150].

Метою кари чи покарання було саме відшкодування завданих збитків особою чи групою осіб, а також покарання особи яка вчинила злочин чи правовий проступок для проучення. Для права запорізької Січі характерне – застосування покарань публічно. такі покарання містили характер ганьби за вчинений злочин, нанесення також страждання порушнику чи злочинцю, як і потерпілому, а також носило виховний характер для козаків, які були свідками даного публічного суду, тобто щоб вони самі не вчиняли злочинів.

Щодо вчинених тяжких злочинів часто застосовувалась смертна кара – це стимулювало до дотримання належного суворого порядку та виконання належних доручень. Через деякий час дана кара не була застосовуючою рідше. Важливо зазначити те, що смертна кара мала два види: проста та кваліфікована. Відомим є те, що при вбивстві товариша (не враховувалась необережність вчинку) – особу живцем закопували у ямі разом з могилою померлого. Можна виокремити такі види кари на смерть особи, яка вчинила злочин:

- 1) насадження на кий (кіл) живу особу;
- 2) удушення під водою (утоплення);
- 3) забивання каменями прикутого до ганебного стовпа [2, 109].

Найчастіше забивання каменями біля ганебного стовпа відбувалось для осіб (козаків), які вчинили крадіжку чи грабіж, боржників, переховувачів.

До суворої кари також відноситься нанесення тілесних ушкоджень за вчинений злочин. Такими карами було:

- 1) побиття металевими киями;
- 2) відрізання носа;
- 3) відрізання вух;
- 4) відрізання кінцівок тіла;

5) таврування (випечення на тілі пекельно гарячим залізом знаку ганьби чи рабства) [2, 112].

Кара тілесних ушкоджень певного типу залежало від виду злочину та звичаю до застосування кари за нього. Ось наприклад, за вчинення крадіжки карою було – зламання руки або ж ноги. Щодо ув'язнення особи, то це у той час було тимчасовим заходом, який застосовувався – взяттям особи під варту для дорозслідування справи для визначення кари та всіх обставин вчиненого злочину. Також ув'язнення (як тимчасова дія) застосовувалось до осіб, які були засудженні на смертну кару [3, 83].

Щодо вчинення дрібних крадіжок то карою для злодіїв було – прив'язування до стовпа ганьби. Таким чином, звичаєве право Запорізької Січі увібрало в себе не лише систему покарань, але й внутрішню структуру та відносини між козаками.

Література

1. Скальковский А. История Новой Сечи, или последнего коша Запорожского / А. Скальковский. – Одеса: Град, 1846. – 243 с.
2. Яворницький Д.І. Вольності запорозьких козаків / Д.І. Яворницький. – Дніпропетровськ: Січ, 2002. – 405 с.
3. Іванов В.М. Історія держави і права України: навч. посіб. / В.М. Іванов. – К.: Атіка, 2003. – 416 с.

Правові і неправові способи попередження неправомірної поведінки працівників Служби безпеки України

Болобан Д.А., студент

Науковий керівник:

Гамбург Л.С., к.ю.н., професор

Запорізький національний університет

Проблеми зміцнення правопорядку у суспільстві, протидії та попередження неправомірної поведінки були і залишаються одними з найважливіших, саме тому протягом свого існування людство весь час намагалось боротися з цими проявами, що суперечили загальноприйнятим поняттям моралі, громадської безпеки та порядку.

Неправомірною поведінкою – це винна поведінка суб'єкта, за якої він у тій чи іншій формі бажає або допускає настання шкідливих або небезпечних наслідків від вчиненого ним діяння [1, 179].

Особливе місце серед неправомірної поведінки, займає неправомірною поведінкою вчинена співробітниками правоохоронних органів спеціального призначення, яким є Служба безпеки України (СБУ), адже через особливий статус цього органу досить важко виявляти неправомірну поведінку його співробітників, а тим більше карати або запобігати її вчиненню.

Вчинення неправомірної поведінки співробітниками СБУ зумовлене наявністю суб'єктивних та об'єктивних чинників, викликаних суттєвими недоліками в доборі співробітників на службу, а також наявністю гострих соціальних проблем, які негативно впливають на моральну стійкість співробітників та їхнє ставлення до служби, визначивши які, можна розробити способи попередження цієї неправомірної поведінки.

Способи попередження неправомірної поведінки можна поділити на два види: правові та неправові. Основною їх відмінністю є те, що правові способи попередження на відміну від неправових вони здійснюються за допомогою правових норм, правових відносин і правових актів.

Основним правовим способом протиправної поведінки є притягнення співробітників, які вчинили її до відповідальності. Не дивлячись на те, що вона не усуває соціальних причин злочинної поведінки та те, відповідальність може виникати лише після виявлення факту правопорушення, який містить передбачений законом склад злочину, притягнення до відповідальності є одним із способів попередження, адже приклад покарання однієї особи за вчинені дії стримує інших суб'єктів від вчинення подібних діянь, так як вони не бажають зазнавати подібних позбавленням [2, 240-241].

За протиправні дії та бездіяльність співробітники СБУ, згідно до ст.35 Закону України «Про Службу безпеки України» несуть дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність [3].

Дисциплінарна відповідальність співробітників СБУ регламентується Дисциплінарним Статутом Збройних Сил України, затвердженим Верховною Радою 24 березня 1999 р, адже не існує спеціального дисциплінарного статуту, який би регламентував діяльність Служби безпеки України.

Правильне застосування заходів відповідальності з урахуванням ступеня вини особи сприятиме підвищенню відповідальності кожного співробітника Служби безпеки України, приведе до зменшення кількості правопорушень з боку співробітників СБУ.

Крім того, говорячи про правові способи попередження протиправної поведінки співробітників СБУ, слід зазначити, що певна протидія вчиненню злочинів співробітниками СБУ здійснюється з боку так званих неспеціалізованих суб'єктів попередження – законодавчої та виконавчої влади, її структурних органів та установ, а також органів судової влади та інших органів державного контролю тощо. Усі вони в межах своєї компетенції, безпосередньо на різних рівнях проводять цілеспрямовані заходи попередження злочинності в цілому в різних суспільних інституціях, зокрема СБУ. Особливу роль у цій сфері попередження відіграють суди. Вони виявляють причини й умови вчинення злочинів співробітниками СБУ, реагують на факти невиконання їх обов'язків, оцінюють стан і ефективність профілактичної роботи безпосередньо в СБУ з точки зору законності, повноти та своєчасності.

При виявленні фактів ігнорування відповідних документів чи приписів щодо вжиття конкретних заходів суд виносить окремі ухвали (постанови) на адресу керівників СБУ чи її окремих підрозділів.

Говорячи про неправові способи попередження, слід зазначити, що проаналізувавши правопорушення, скоєнні співробітниками СБУ, треба звернути увагу на те, що у своїй більшості це посадові злочини та злочини проти власності. Для них характерна корислива спрямованість, використання наданих повноважень для власного збагачення. Тому для попередження цього необхідно проводити соціально-економічні заходи попередження, що передбачають здійснення загальнодержавних програм, спрямованих на підвищення матеріального добробуту співробітників; культурно-освітні, які спрямовані на підвищення культурного та освітнього розвитку суспільства в цілому та співробітників СБУ зокрема, забезпечення дотримання прав і свобод людини у суспільстві, створення умов для прояву громадської активності членів суспільства. Адже ця група заходів має велике значення для подолання злочинності серед співробітників СБУ, оскільки тісно пов'язана з вирішенням проблем підвищення їх матеріального добробуту та посилення соціального захисту.

Також для попередження протиправної поведінки серед співробітників СБУ, особливого значення набуває організація виховної роботи в СБУ, адже на сьогодні ще не ліквідовані порушення законності з боку її окремих співробітників, мають місце зловживання владою, приниження гідності та нехтування правами громадян.

Ще одним засобом протидії формуванню протиправної поведінки співробітників СБУ може послужити налагодження системи розгляду усіх видів скарг та звернень громадян, а також налагодження функціонування «гарячих ліній» та «телефонів довіри». Завдяки цьому буде можливе не лише зменшення кількості фактів протиправної поведінки співробітниками, а й збільшення рівня довіри громадян до даного органу та підтримки суспільством діяльності правоохоронців.

Отже, для попередження такої поведінки необхідно здійснювати заходи в наступних основних напрямках:

- своєчасне виявлення, викриття та припинення фактів злочинної поведінки з боку окремих співробітників СБУ;
- подолання кризових явищ у владі, наявність яких веде до некерованості та дезорганізації усіх соціальних інститутів та систем у тому числі й СБУ, протиріч між суспільством і державою, а також у самому державному апараті;
- організація виховної роботи зі співробітниками, що проявили психологічну схильність до вчинення протиправної діяльності та з іншими групами співробітників, які потребують профілактичного впливу.

Втілення цих ідей в життя має зменшити кількість випадків протиправних дій з боку співробітників правоохоронних органів, зокрема СБУ, що буде сприяти формуванню засад законності та їх дотримання у діяльності цих правоохоронних органів. Все це сприятиме розбудові України як демократичної та правової держави й наблизитиме її до норм європейської спільноти.

Література

1. Ведерніков Ю.А. Теорія держави і права: навч. посібник / Ю.А. Ведерніков, А.В. Папіріна. – К.: Знання, 2008. – 333 с.
2. Лазарев В.В. Общая теория права и государства / В.В. Лазарев. – М.: Юрист, 1996. – 520 с.
3. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-ХІІ (редакція станом на 26.10.2014) // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.

З історії прийняття Першої Женевської «Конвенції про поліпшення участі поранених військових на полі бою» 1864 року

*Бостан Л.М., к.і.н., доцент
Запорізький національний університет*

Уся історія нашого ще не досить досконалого суспільства, є свідченням переплетення двох тенденцій розвитку людства: з одного боку, тріумфу «закона джунглів», культу військової сили, а з іншого – прагнення приборкати насильство, пом'якшити лиха і страждання людей у військовий час. Розуміючи те, що доки світ ще не готовий повністю відмовитися від «з'ясування стосунків» шляхом збройної сили, міжнародне співтовариство вирішило ставити війну і її наслідки в певні правові рамки. Так виникла система правових норм, яка, з легкої руки відомого швейцарського юриста Жана Пікте в 50-х рр. XX ст., стала називатися «Міжнародним гуманітарним правом» [1]. У структурному плані воно представлене так званим «гаазьким правом» – системою принципів і міжнародно-правових норм, які регулюють процес використання тих чи інших засобів і методів ведення війни та «женевським правом» – системою таких же принципів і норм, які охороняють інтереси жертв збройних конфліктів (поранених, військовополонених, хворих, загинувших тощо), а також осіб і служб (медичних, волонтерських та ін.), які надають допомогу цим жертвам війни.

Оскільки з точки зору подій, що відбуваються сьогодні на Донбасі, найбільший інтерес представляє «женевське право», іменоване власне «гуманітарним», то доцільно зупинитись більш предметно на витоках його походження, яке пов'язано з прийняттям Першої Женевської конвенції, присвяченої допомоги раненим на полі бою.

Перша Женевська конвенція була ініційована не можновладцями, а п'ятьма женевськими громадянами: юристом Гюставом Муан'є (26.09.1826-21.08.1910), бізнесменом, публіцистом і громадським діячем Анрі Дюнаном (08.05.1928-30.10.1910), відставним генералом Анрі Дюфуром (15.09.1787-14.07.1875), військовим хірургом Люї Аппія (13.10.1818-01.03.1898) і лікарем Еженом Монуаром (01.06.1806-26.04.1869), які в лютому 1863 р., в Женеві, створили «Міжнародний комітет допомоги пораненим» – «Комітет п'яти». Його головою було обрано генерала Дюфура, а секретарем – Дюнана, автора книги «Спогади про битву при Сольферино» (1862 р.) [2], в який він натуралістично розкрив усі жахи війни між франко-італійськими та австрійськими військами в 1859 р. і, виходячи з власного досвіду допомоги раненим у битві при Сольферино, пропонував, аби надалі це не повторювалося, створити товариства з надання допомоги пораненим і певним чином регулювати питання про їх правовий захист на полі бою.

Прагнення членів комітету певним чином регулювати процес надання допомоги пораненим і цивільному населенню під час війни навели їх на думку, що ці питання могли б бути вирішені на конференції представників держав. З ініціативою «Комітету п'яти» Міжнародна конференція відкрилася 26 жовтня в Женеві: в її роботі брали участь 18 представників 14 урядів європейських держав: воєначальники, військові лікарі, інтенданти. Через три дні – 29 жовтня учасники Конференції прийняли рішення про необхідність створення в кожній країні працюючого переважно на волонтерських засадах національного комітету, який би допомагав військовим пораненим (ст.1, 5), а персонал цих комітетів в усіх країнах повинен був носити однаковий відмітний знак – білу нарукавну пов'язку з червоним хрестом (ст.8). В якості однієї з трьох рекомендацій конференції була схвалена ідея Дюнана про визнання воюючими державами нейтралітету санітарних возів і військових шпиталів, санітарного персоналу і добровільного медичного персоналу, поранених і жителів країни, що приходять на допомогу цим пораненим.

Враховуючи те, що на заклик Конференції відгукнулися в різних частинах Європи – установи, подібні до Женевського «Комітету п'яти», були створені упродовж року у Вюртемберзі, герцогстві Ольденбургському, Бельгії, Пруссії, Данії, Мілані, Мекленбурзі, Гамбурзі, Франції та Іспанії, Дюнан ініціював ідею скликання міжнародної дипломатичної конференції. Цю ідею підтримав швейцарський уряд, який звернувся до двадцяти п'яти урядів із запрошенням прислати представників на конференцію. На це відгукнулися 16 держав, представники яких 8 серпня 1864 р. почали обговорення проекту конвенції. Через два тижні – 22 серпня представники 12 європейських держав: Велике герцогство Баден, Бельгія, Королівство Вюртемберг, Велике герцогство Гессен, Данія, Франція, Італія, Нідерланди, Португалія, Пруссія, Іспанія та Швейцарія підписали документ, який увійшов в історію міжнародного публічного права як Перша Женевська конвенція [3].

Женевська «Конвенція про поліпшення участі поранених військових на полі бою» (Convention pour l'amélioration du sort des militaires blessés dans les armées en campagne) 1864 р. була невеликим за обсягом документом – всього 10 статей. У ній, зокрема, закріплювалося, що військові санітарні

повозки і шпиталі мають бути визнані нейтральними: ним мають бути надані захист і повага (ст.1); нейтральність поширювалася також на персонал шпиталів і медичних пунктів, квартирмейстерів, медичних, адміністративних і транспортних служб, армійських священиків, що виконують свої обов'язки (ст.2); повага також має бути надана мирному населенню, яке прийшло на допомогу пораненим (ст.5); пораненим і хворим воїнам необхідно було забезпечити відхід, незалежно від того, на чий стороні вони воювали (ст.6). Пізнавальними знаками шпиталів, медичних пунктів, груп евакуації і медперсоналу визначалися прапор і пов'язка з червоним хрестом на білому фоні (ст.7). Наступні статті свідчили про те, що виконання норм Конвенції покладалося на головних командирів воюючих армій (ст.8), стаття 9 «запрошувала» інші держави приєднатися до Конвенції, а стаття 10 – пропонувала її ратифікацію в термін не більше чотирьох місяців. Як згодом виявилось, з 12 підписантів в цей термін не змогли укластися – Королівство Вюртемберг, Велике герцогство Гессен і Пруссія. Таким чином, уперше в історії держави, за словами Жана Пікте, прийняли офіційний постійно діючий міжнародний документ, що містив обмеження їх могутності в інтересах окремих людей і людинолюбства, уперше війна відступила перед законом.

У подальшому, як правило, після чергових війн, вже за ініціативою держав були прийняті ще три такі конвенції: друга – після російсько-японської війни, в 1906 р. (32 статті), третя – після Першої світової війни, в 1929 р. (39 статей); четверта – після Другої світової війни, в 1949 р. (429 статей і ще 128 статей Двох додаткових протоколів).

Таким чином, сучасне женецьке гуманітарне право складається з 557 статей – величезного за своїм змістом правового матеріалу, який важкий для засвоєння не лише простим громадянам, як правило, жертвам тих або інших військових конфліктів, а і самим військовим або так званим комбатантам. З метою «дохідливого» сприйняття норм женецького права в сучасному міжнародному гуманітарному праві сформульовані сім основних положень, що є його квінтесенцією.

1. Особи, що вийшли з ладу, а також особи, які безпосередньо не беруть участі у військових діях, особливо цивільне населення, мають право на повагу до їх життя, а також на фізичну і психічну недоторканість. При усіх обставинах вони повинні користуватися захистом і гуманним зверненням без будь якої відмінності несприятливого характеру.

2. Забороняється вбивати або наносити каліцтва супротивникові, який здається в полон або припинив брати участь у військових діях.

3. Поранених і хворих слід підбирати, і ним має бути надана допомога стороною в конфлікті, у владі якої вони опинилися. Медичний персонал, медичні установи, транспортні засоби і матеріали також знаходяться під захистом. Емблема червоного хреста (або червоного півмісяця), яка є знаком такого захисту і має поважатися.

4. Узяті в полон учасники бойових дій (комбатанти) і цивільні особи, що знаходяться у владі супротивника, мають право на повагу до їх життя, гідності, особистих прав і переконань. Вони мають бути захищені від будь-яких актів насильства і репресалій. Вони повинні мати право на листування зі своїми сім'ями і на отримання допомоги.

5. Кожен має право на основні судові гарантії. Ніхто не несе відповідальності за дії, яких він не здійснював. Ніхто не може піддаватися тортурам, тілесним покаранням, жорстокому або принизливому поводженню.

6. Право сторін в конфлікті і їх збройних сил вибрати методи і засоби ведення війни не є необмеженим. Забороняється застосовувати зброю і методи ведення військових дій, здатні заподіяти зайві руйнування або надмірні страждання.

7. Сторони в конфлікті повинні завжди проводити відмінність між цивільним населенням і комбатантами, з тим, щоб щадити цивільне населення і цивільні об'єкти. Не повинні піддаватися нападу ні цивільне населення в цілому, ні окремі цивільні особи. Напад має бути спрямований тільки проти військових об'єктів.

Таким чином, не зважаючи на те, що з часів прийняття Першої Женецької конвенції пройшло 150 років, знов тисячам постраждалим – військовим і цивільним – потрібна допомога на полі бою. Коли світ «заплутався» в майже 600 статях створеного вже можновладцями та фахівцями-юристами сучасного «женецького права», доцільно було б повернутись до витоків – простих і зрозумілих навіть для неосвічених людей статей Першої Женецької конвенції, які в основному відображаються в наведених вище сімох положеннях міжнародного гуманітарного права.

Література

1. Pictet J.S. Droit international humanitaire / J.S. Pictet. – Université de Genève Faculté de droit, 1976. – 258 p

2. Henry D. Un souvenir de Solferino [Electronic resource] / D. Henry. – Geneve, 1962. – 115 p. – Access mode: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1060754/f6.image>
3. Conventia de la Geneva (1864) [Electronic resource]. – Access mode: https://ro.wikipedia.org/wiki/Conven%C8%9Bia_de_la_Geneva_%281864%29

Лобізм як інструмент впливу на нормотворчий процес: до питання про форми та методи лобізму

Власенко М.К., слухач магістратури

Науковий керівник:

Самойленко Г.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Значущою ознакою демократичної й правової держави наявність різноманітних ефективних механізмів захисту прав і свобод людини та громадянина. Серед таких пропонуємо виокремити лобіювання (від англ. lobbying), під яким прийнято розуміти процес легітимного впливу на чітко визначені законом органи влади, а також на їх посадових осіб з боку зареєстрованих у встановленому законом порядку осіб із метою закріплення власних інтересів чи інтересів третіх осіб (замовників) у нормативно-правових актах, що приймаються [1]. Недарма у зарубіжних наукових джерелах діяльність лобіста під час лобіювання порівнюється з діяльністю адвоката під час судового розгляду. Хоча слід зауважити, що адвокат працює в умовах, коли законодавство вже існує, але його норми порушуються, а лобіст – тоді, коли воно ще тільки формується, у тому числі й за його допомогою. Проте і адвокат, і лобіст відстоюють цілком конкретні інтереси обмеженого кола осіб – своїх замовників у конкретній справі усіма правовими способами та засобами [2].

У вітчизняній науці вивчення лобіювання як механізму захисту прав і свобод людини та громадянина частково знайшло свій вияв у роботах таких дослідників, як О. Длугопольського, О. Лісничука, О. Молодцова, О. Одінцева, І. Сікори, М. Розумного.

Лобіювання як конституційно-правовий механізм захисту прав і свобод людини та громадянина може здійснюватися у двох формах: за допомогою безпосередніх та опосередкованих методів лобіювання.

Безпосередні (прямі, традиційні) методи лобіювання: здійснення лобістами і лобістськими об'єднаннями безпосереднього впливу шляхом встановлення прямих контактів та проведення зустрічей із представниками влади. Усталеним серед лобістської громадськості розуміння того, що правила нормотворчої процедури диктують стратегію лобіювання у цілому.

Це, з одного боку, змушує лобістів та лобістські об'єднання узгоджувати лобістські дії з конкретними стадіями правотворчого процесу, які передбачені Конституцією та регламентними актами відповідних органів публічної влади. З другого, лобісти та лобістські об'єднання майже завжди схильні до маніпулювання регламентними процедурами при лобіюванні [3].

Конституційно-правовим підґрунтям для здійснення безпосереднього лобіювання конституційні норми, які гарантують право брати участь в управлінні державними справами; направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів влади; на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір; на свободу об'єднання у громадські організації для здійснення й захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів; будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань, тощо [3].

Щодо безпосередніх методів лобіювання, то вони здійснюються в наступних формах:

1) підготовка проектів нормативно-правових актів та винесення їх на розгляд відповідних органів;

2) інформування представників влади шляхом поширення серед них різноманітних досліджень, інших інформаційно-аналітичних матеріалів;

3) участь у роботі засідань парламентських і урядових комітетів, комісій, робочих груп, консультативно-дорадчих установ, які створені при органах влади.

4) консультування органів влади у питаннях, що є предметом лобіювання [4].

Опосередковані методи лобіювання здійснюються у таких формах:

1) відправлення заяв, скарг, пропозицій поштою (електронною поштою), телеграфних або факсимільних повідомлень чи іншої кореспонденції представникам влади з метою створення у них уяви про наявність широкої громадської думки за чи проти певного рішення органів публічної влади;

2) проведення публічних заходів («круглих столів», конференцій, семінарів) за участю представників влади та громадськості;

3) проведення публічних зібрань громадян: мітингів, походів, демонстрацій чи пікетів;

4) розміщення у мас-медіа коментарів фахівців, результатів різноманітних досліджень, опитувань, аналітичних матеріалів тощо [4].

Останніми роками можна простежити тенденцію до розширення інструментарію методів лобіювання у зв'язку зі стрімким розвитком комп'ютерних мереж, передусім всесвітньої інформаційної мережі Інтернет, які створили якісно новий глобальний вимір інформаційного простору – кіберпростір. Віртуальні лобістські офіси, кіберкоаліції з лобіювання, веб-портали органів державної влади все більше інтегруються до системи прийняття нормативно-правових актів.

Таким чином, лобіювання виступає вагомим та ефективним конституційно-правовим механізмом захисту прав і свобод людини та громадянина. Тому від того, наскільки швидко воно отримає інституційне оформлення в Україні, залежить і реальна можливість використання лобістських технологій різними суб'єктами суспільних відносин у національній царині захисту прав і свобод людини та громадянина, яка наразі досить нагально потребує відповідних дієвих механізмів.

Література

1. Lobbying: Access and influence in Whitehall. House of Commons, Public Administration Select Committee. First Report of Session 2008-09. – Volume I. – London, 2009. – P. 28-29.
2. Ганжуров Ю. Парламентське лобіювання в контексті політичної комунікації / Ю. Ганжуров // Політ. менеджмент – 2005. – № 4. – С. 50-62.
3. Любимов А.П. Конституционно-правовые основы формирования лоббистских отношений в открытом обществе (Антикоррупционный проект) / А.П. Любимов. – М.: Изд-е Государственной Думы, 2000. – С. 25-28.
4. Рачинська М. Генезис інституту лобіювання: державно-управлінські аспекти / М. Рачинська // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2011. – Вип. 2. – С. 291-298.

Правова ідеологія як елемент правової культури суспільства: сучасний стан та перспективи розвитку в Україні

Войтанович О.Й., аспірант

Науковий керівник:

Удовика Л.Г., к.філос.н., доцент

Запорізький національний університет

Сучасний стан правової культури українського суспільства можна визначити як такий, що потребує кардинальних реанімаційних заходів. Про це свідчить вкрай низький рівень довіри громадян до судової влади та правоохоронних органів [1].

Правовий нігілізм стає звичайним явищем нашого життя. Однією із причин такого становища є відсутність в Україні чітко визначеної та легітимної правової ідеології. Наявні стратегії більшою мірою визначають напрямки розвитку економіки, заходи щодо збереження культурної спадщини, удосконалення системи освіти і науки, залучення інвестицій та впровадження інноваційних технологій. Фактично залишена поза увагою національна ідея, правові засади її формування та впровадження в реальне життя. Після десятиліть панування радянської комуністичної правової ідеології у національній політичній еліті та суспільства в цілому сформувалося негативне ставлення до будь-якої ідеології взагалі. У статті 15 Конституції України чітко зазначено, що «суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова» [2]. Таким чином, в Основному Законі країни закріплена норма про заборону визнання будь-якої ідеології обов'язковою, у тому числі, і ідеології правової. Як наслідок, маємо відсутність певної загальновизнаної ідеології взагалі.

Заборона на обов'язковість певної ідеології не означає, що певні її елементи не можуть бути закріплені в чинних нормативно-правових актах і, таким чином, набувати загальнообов'язковості. Наприклад, елементи ідеології гуманізму (ідеології антропоцентризму) закріплені в Конституції України, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст.3). Крім того, у відповідності до ст.22 Конституції

України конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані; при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Одночасно із цим, згідно із ст. 8 Конституції України, норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується [2]. Таким чином, в Конституції фактично встановлюється обов'язковість ідеології гуманізму в частині неможливості скасування або обмеження прав і свобод людини.

Встановлення відповідальності за корупційні діяння у національному законодавстві фактично є визнанням обов'язковості антикорупційної правової ідеології в Україні. Такі приклади можна навести у будь-якій галузі права із посиланням на норми конкретних законів чи підзаконних нормативно-правових актів. Так, правова ідеологія лібералізму (неолібералізму) проявляється у дерегуляції певних секторів економіки, скасуванні обов'язку отримувати ліцензію (проходити процедуру ліцензування) для декількох видів господарської діяльності, згідно із змінами до Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» [3].

Таким чином, будь-яка правова ідеологія в цілому не може бути визнана обов'язковою, проте певні елементи правової ідеології можуть бути закріплені в нормативно-правових актах і таким чином набути статусу обов'язкових. Це дуже важливо для формування правової культури суспільства в цілому та індивідуальної правової культури громадян України, адже правова ідеологія є необхідним структурним елементом суспільної правової культури. Правові концепції, ідеї, теорії, які не знаходять відображення в чинних нормативно-правових актах та не мають перспективи закріплення у проєктованих нормах права є по суті правовою демагогією, теорією відірваною від практики. Реальне життя українського суспільства вимагає швидкого реагування на загрози сучасного світу. Необхідна розробка чіткого та ефективного правового інструментарію, заснованого на національній правовій ідеології, за допомогою якого можна протистояти загрозам глобалізації. Наприклад, законодавче обмеження неякісного імпорту (дешевих автомобілів, «секонд-хенду», аналогів вітчизняних медпрепаратів тощо) та підтримка виробництва українських товарів повинні бути засновані на правовій ідеології захисту вітчизняного виробника від не доброчесної конкуренції з боку зарубіжних та вітчизняних компаній, які спеціалізуються на імпорті. Суттєве посилення юридичної відповідальності за корупційні діяння та хабарництво повинні бути засновані на антикорупційній правовій ідеології, метою якої має бути подолання корупції та хабарництва в Україні.

Правовою основою для розробки національної правової ідеології є Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку "Україна – 2020"». Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» визначає мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України [4].

Крім того, у загальних положеннях Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» зазначено, що ратифікувавши Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Україна отримала інструмент та дороговказ для своїх перетворень. Виконання вимог цієї Угоди дає можливість Україні в подальшому стати повноцінним членом в Європейському Союзі. Такими вимогами є відповідність Копенгагенським критеріям – параметрам, яким мають відповідати держави – члени Європейського Союзу [4].

Таким чином, і перед науковцями, і перед практиками стоїть важливе завдання – враховуючи вищезазначені нормативні документи, розробити єдину, доступну для розуміння, реалістичну національну правову ідеологію, яка стане основою для подальшого реформування української економіки, правової системи та протидії загрозам сучасного світу.

Література

1. Глотов М. Недовіру до судової влади породжують служителі Феміди / Микола Глотов // Юридичний Вісник України. – № 13 (926), 30 березня – 5 квітня 2013 р. – С. 13.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
3. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України № 1775-III від 1 червня 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1775-14>
4. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

Теоретичні проблеми моделювання та класифікації унітарно-складних держав

*Гамбург Л.С., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Нагальна потреба у реформуванні територіального устрою України на засадах децентралізації та необхідність збереження єдності країни робить вкрай актуальними подальші дослідження регіональних держав, спрямовані на теоретичне осмислення, систематизацію, узагальнення та класифікацію унітарного регіоналізму та регіоналізації в межах загальної теорії держави.

Ступінь поширення й інтенсивності регіоналізму та відповідні межі регіоналізації визначають рівень територіальної відцентровості в унітарних державах і статус їх автономій. За цим критерієм, який найточніше виражає сутність унітарної децентралізації та регіоналізації, унітарні держави класифікуються на унітарно-прості (централізовані) та унітарно-складні (децентралізовані та регіональні). Але останній різновид потребує уточнення у зв'язку з утворенням різноманітних моделей сучасного територіально-складного унітаризму. Унітарно-децентралізовані держави включають поряд із адміністративно-територіальними одиницями ще й адміністративно-територіальні автономії, що утворюються не актом самовизначення населення, а державним наданням (Швеція, Норвегія, Україна, Молдова, Таджикистан, Сербія, Нікарагуа, Південна Корея, Японія, Філіппіни, Індонезія, Маврикій та ін.). Їх представницькі та виконавчі органи мають розширені предмети ведення, але не наділені законодавчими повноваженнями, а публічно-правовий статус визначається конституцією чи конституційним законом і окроюваним статутом, що приймається державним парламентом. Регіональні (регіоналістські) держави цілком складаються з автономних утворень, частина яких є політичними, відрізняючись від адміністративно-територіальних наступними ознаками: 1) утворюються державним наданням автономного політико-правового статусу внаслідок урахування державою формально об'єктивованої (референдумом тощо) волі населення. Таке надання здійснюється у спосіб політичної автономізації, що закріплюється у відповідному розділі конституції чи конституційному законі; 2) деволюція законодавчої компетенції з певної категорії територіальних питань, вирішення яких здійснюється регіонами самостійно; 3) загальні прямі вибори органу законодавчої влади регіону (регіональної ради) його населенням; 4) існування регіонального органу виконавчої влади, який несе політичну відповідальність перед регіональною радою; 5) власна фінансова компетенція регіональних органів влади щодо розподілу ресурсів; 6) формування сфери компетенції загальнонаціональних, центральних органів влади за залишковим принципом; 7) відсутність представництва політичних автономій у другій палаті парламенту (за винятком Південно-Африканської Республіки (ПАР)); 8) прийняття або затвердження регіональних конституцій (статутів) загальнодержавним парламентом при самостійності регіонального парламенту щодо внесення до них у подальшому змін і поправок (Іспанія); 9) володіння певними установчо-владними правами з можливістю прийняття регіональних статутів (Італія); 10) наявність конституційних гарантій від втручання державного центру й інших територіальних суб'єктів у статус і компетенцію представницьких органів регіону та зміни його кордонів без надання ним відповідної згоди [1, 248-250]; 11) право законодавчої ініціативи та можливість делегування представницькому органу законодавчих повноважень у сфері загальнонаціональних питань (Італія, Іспанія). 12) присутність адміністраторів державного центру – комісарів, губернаторів – які здійснюють координацію та контроль за законністю, включаючи візування регіональних законів (Італія), право вето та повноваження на розпуск регіональних парламентів (Шрі-Ланка). Ці адміністратори призначаються центром чи затверджуються ним на посаді в разі обрання населенням, іноді поєднуючи представницький і чиновницький статус і компетенцію (Іспанія); 13) відсутність власного органу контролю за виконанням норм, прийнятих представницькими органами, що компенсується судовим контролем з боку держави; 14) відсутність власних судових органів, функціонування єдиної системи державних судів, вирішення спорів між регіоном і державою органом конституційного правосуддя [2, 83]; 15) регулювання виборів представницьких органів та їх очільників загальнодержавними, а не регіональними законами; 16) регіональні закони, на відміну від законів суб'єктів федерації, не утворюють окремої підсистеми в умовах двоїстої структури системи законодавства федеративних держав, а входять до єдиної системи законодавства й затверджуються парламентом унітарної держави та її головою. Подібний унітарно-регіональний устрій можна також назвати адміністративно-політичним.

Наведені ознаки свідчать про суттєву, в порівнянні із суб'єктами федерацій, обмеженість компетенцій і адміністративно-субординаційну контрольованість політико-територіальних автономій державним центром, відсутність договірно-конституційних основ союзних відносин, що визначає

приналежність регіональних держав до унітарного територіального устрою, унеможливаючи їх класифікацію в якості окремого виду. Втім серед унітарно-децентралізованих різновидів за своїм змістом і формою вони займають пограничне з федеративними державами («проміжне», «перехідне») місце [3, 16-23].

Подібна обставина створює проблему розмежування територіальних устроїв унітарно-регіональної та федеративної держав, яку комплексно визначив І.В. Лексін. Зміст проблеми полягає в розмитості та багатозначності поняття федеративної держави, різнобій уявлень про регіоналістські («регіоналізовані», «обласні» держави, «держави автономій»), суб'єктивними уподобаннями дослідників із використанням ними нечітких і абстрактних критеріїв, неможливістю складання однозначних переліків ознак федеративної та регіоналістської держав унаслідок мінливості їхніх явищ у залежності від історичного та місцевого контексту, змішуванні кваліфікуючих видових характеристик із властивостями більш загального порядку, змішуванні концептуальних властивостей з практичними механізмами та іншими засобами їх реалізації. Слушною є пропозиція І.В. Лексіна розмежовувати унітарно-регіональні та федеративні держави, враховуючи концепцію федерації як союзної держави, утвореної волею суверенних і процесуально рівноправних між собою та у відносинах із федеральним центром суб'єктів з приводу відповідного об'єкту, що складає їх спільний інтерес [4, 477-479]. Регіональні держави подібною концептуальною властивістю не володіють, компенсуючи відсутність формально-правової регламентації союзних відносин фактичною міжрегіональною кооперацією та інтеграцією на договірній основі [4, 484].

Водночас слід зауважити, що концептуальною основою унітарно-регіональних держав є децентралізація публічної влади, що здійснюється в процесі регіоналізації способом політичної автономізації з утворенням форми політико-територіальної автономії. Що ж до складностей у розмежуванні розглянутих устроїв, то їх причинами є окремі виключення й особливості, що мінливо проявляються в територіально-владній організації певних держав, зважаючи на специфіку їх історичного розвитку, конкретну політичну ситуацію тощо. Але наведені ознаки регіональних держав є суттєвими та характеризують базову теоретичну модель, створену шляхом узагальнення і систематизації, яка не може включати деякі несуттєві, другорядні та мінливі аномалії.

До згаданих різновидів унітарних держав уявляється доцільним додати тих, що складаються із адміністративно-територіальних одиниць і окремих політико-територіальних автономій (Фінляндія з Аландськими островами, Данія з Фарерськими островами та Гренландією, Португалія з Азорськими островами й островами Мадейра, Ірак із Курдистаном, Азербайджан із Нахічеванню, Узбекистан із Каракалпакстаном, якому належить взагалі неприйнятне для унітарного устрою конституційне право сепаратизму, що формально не передбачене навіть у абсолютній більшості сучасних федерацій), а також з усіх згадуваних утворень – суто адміністративних, адміністративно-територіальних автономій, політико-територіальних автономій (Китай, що складається з провінцій, автономних районів і політичних автономій Сянган (Гонконг) і Аоминь (Макао); Франція з її заморськими департаментами й іншими територіями; Великобританія з Ольстером, Шотландією й ін.). Якщо ж уся територія держави складається тільки з політико-територіальних (регіональних) автономій, то її можна визначити як політико-децентралізовану (Шрі-Ланка, Папуа-Нова Гвінея; ПАР, в якій діє представництво провінцій у другій палаті парламенту, хоча подібне взагалі характерне для федерацій).

Таким чином, класифікаційний поділ унітарних держав на прості (централізовані) та складні (децентралізовані та регіональні) слід уточнити, включивши до останніх п'ять моделей: 1) адміністративно-децентралізовану (унітарний устрій з окремими адміністративно-територіальними автономіями); 2) унітарно-дуалістичну (унітарний устрій з окремими автономними політико-регіональними суб'єктами); 3) унітарно-змішану (поліунітарну), що включає адміністративно-територіальні одиниці, адміністративно-територіальні та політико-територіальні автономії; 4) адміністративно-політичну (власне регіональна держава, що територіально повністю складається з адміністративних і політико-регіональних автономій); 5) політико-децентралізовану (вся територія держави складається з політико-регіональних автономних суб'єктів).

Література

1. Лялюк О.Ю. Конституційно-правовий статус автономних утворень в зарубіжних країнах / О.Ю. Лялюк // Право України. – 2013. – № 6. – С. 242-250.
2. Абасов Г.Г. Територіальні автономії та їх представницькі органи в унітарних державах: порівняльно-правовий аналіз / Г.Г. Абасов // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. – № 10. – С. 75-83.
3. Корнієнко М. Обласна (регіональна) автономія: федералізація чи децентралізація? / М. Корнієнко // Українське право. – 1996. – № 6. – С. 16-23.

4. Лексин И.В. Соотношение федеративной и регионалистской формы государственного устройства: проблемы и решения / И.В. Лексин // Научный ежегодник Института философии и права Уральского отделения Российской академии наук. – 2012. – Вып. 12. – С. 477-487.

Позитивні та негативні наслідки впливу глобалізації на право

Ганзенко О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Україна як незалежна і суверенна держава розвивається в умовах посилення впливу на державу і право загальносвітових економічних та політичних процесів, які узагальнено можна назвати процесами глобалізації.

Наукові підходи до визначення глобалізації розробляли у своїх працях такі відомі науковці як З. Бжезінський, О. Волович, С. Зуєв, А. Івановський, О. Литвиненко, Є. Макаренко, А. Манойло, В. Попов, Е. Роговський, І. Сопіга, А. Уткін, Т. Фрідман, О. Фурса, Ю. Яковец та інші відомі науковці.

І. Сопіга висловлює думку, що глобалізація – це процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації. Основними наслідками цього процесу є розподіл праці, міграція в масштабах усієї планети капіталу, людських та виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних та технічних процесів, а також зближення рівня культур різних країн. Це об'єктивний процес, який носить системний характер, тобто охоплює усі сфери життя суспільства [1].

В цілому слід погодитися із таким визначенням і доповнити положенням про домінуючу роль міжнародних (міждержавних) інституцій та транснаціональних корпорацій в процесі глобалізації. Перші визначають нормативні засади процесу глобалізації (наприклад нормотворча діяльність Міжнародного валютного фонду, керівних органів Європейського Союзу та Європейського Суду з прав людини тощо), а другі забезпечують лобіювання своїх інтересів в національних органах державної влади через фінансову підтримку чиновників та отримання керівних посад в органах державної влади певної держави.

Серед позитивних наслідків впливу глобалізації на право можна виділити наступні:

- гармонізація правових систем різних країн – зближення їх правових культур, що забезпечує інтеграцію, об'єднання країн (для України – це досягнення основної мети – набуті повноправного членства в Європейському Союзі);

- вироблення та забезпечення уніфікованих стандартів забезпечення та захисту прав людини, що гарантує захист прав людини у будь-якій точці світу та захист від порушення прав і свобод з боку власної держави (як приклад – діяльність Європейського суду з прав людини і можливість громадян України звернутися до даного суду);

- уніфікація вимог до професії (кваліфікації) юриста, що забезпечує можливість працювати у будь-якій країні, швидко адаптуючись до її національного законодавства (включає визнання дипломів, спрощений порядок підтвердження кваліфікації, наукового ступеня тощо).

Проте, слід назвати і негативні наслідки впливу глобалізації на право, серед яких:

- неврахування національних правових традицій (звичаїв) та особливостей правової культури певної країни, що поступово веде до їх зникнення;

- негативні економічні наслідки (необхідність виплат із бюджету значних сум за рішеннями Європейського Суду з прав людини);

- руйнування малого та середнього бізнесу (включаючи сферу юридичних послуг) через домінування транснаціональних юридичних корпорацій, які ставлять завищені вимоги до співробітників та поглинають дрібні фірми і платоспроможну клієнтуру (як наслідок – на одне місце юриста у провідній фірмі претендує до 50 осіб, ринок праці є перенасиченим);

- поширення міжнародної корупції (транснаціональні юридичні групи легко купують чиновників, прокурорів та суддів слабorozвинутих країн та країн, що розвиваються);

- глобальне поширення ювенальної юстиції, яка часто вступає в протиріччя із родинними цінностями (як наслідок безпідставне позбавлення батьківських прав, руйнування родин).

Таким чином, за результатами аналізу позитивного та негативного впливу процесу глобалізації на національну державу і право, можна зробити висновок про те, що процес глобалізації є неминучим і всеохоплюючим, проте національний уряд повинен прикладати зусилля для захисту національних інтересів від негативного впливу глобалізаційних процесів. Зокрема, очевидною є

необхідність захисту вітчизняного виробника та вітчизняного ринку послуг (включаючи юридичні), необхідність збереження національних правових традицій та звичаїв, здобутків української правової культури, а також захисту прав і свобод окремих громадян, які зазнали збитків від глобальних економічних процесів (втратили роботу чи понесли економічні збитки в процесі здійснення господарської діяльності в умовах міжнародної конкуренції).

Література

1. Сопіга І. Глобалізація як чинник світової гегемонії США [Електронний ресурс] / І. Сопіга. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2010/hlobalizatsiya-yak-chynnyk-svitovoji-hehemoniji-ssha/>

Структура института юридической ответственности

Глинда А.И., аспирант

Гродненский государственный университет имени Янки Купалы

Юридическая ответственность, являясь мощным инструментом регулирования общественных отношений, представляет собой целостное образование в рамках системы права. Данное образование часто именуется институтом права.

Понятие правового института, как правило не вызывает разногласий в юридической науке. К примеру Большой юридический словарь определяет институт права как обособленную группу юридических норм, регулирующих однородные общественные отношения и входящих в соответствующую отрасль права [1].

Однако следует согласиться с А.Р. Корниловым, который отмечает, что институт юридической ответственности отличается от иных охранительных институтов. Юридическая ответственность не только охраняет регулятивные нормы и соответствующие им правовые отношения, но и гарантирует действие других охранительных институтов [2].

Что касается структуры исследуемого правового образования, следует отметить, что институт юридической ответственности является определенной системой, включающей ряд взаимосвязанных и обуславливающих друг друга элементов. Состав данных элементов ученые-правоведы выделяют по различным критериям.

Так, к примеру Д.А. Липинский констатирует, что институт юридической ответственности характеризуется сложной структурой, которая предстает как определенная система, элементами которой выступают субинституты и нормы юридической ответственности. Самостоятельной подсистемой института юридической ответственности являются: нормы-дефиниции; нормы-цели; нормы-принципы; нормы-задачи. При этом автор приходит к выводу, что определяющим критерием в делении институтов юридической ответственности на отдельные элементы являются специфические свойства предмета и метода правового регулирования. Иными словами, существование и наличие соответствующего субинститута юридической ответственности непосредственно зависит от отраслевой принадлежности [3, 65-67].

М.П. Авдеенкова, характеризуя систему юридической ответственности, представляет ее в виде взаимосвязанной и взаимообусловленной совокупности видов, форм и типов юридической ответственности, находящихся в единстве и взаимодействии [4, 32]. В качестве наиболее крупного элемента системы юридической ответственности автор называет типы ответственности, представляющие собой группировку системных элементов юридической ответственности по признаку преимущественной направленности прямого охранительного воздействия юридической ответственности и степени участия публичного образования в правоотношениях по ответственности. Так ученый выделяет публично-правовую и частно-правовую ответственность [4, 27].

Кроме того М.П. Авдеенкова вводит понятие «форма юридической ответственности», к которой следует относить важные системные элементы, юридической ответственности, выделяемые по отраслевому признаку, объединяющие в себе несколько видов юридической ответственности. При этом виды юридической ответственности представляют собой первичные элементы системы юридической ответственности, объединяемые по признаку сходства объекта или субъекта посягательства [4, 27]. Среди форм автор выделяет гражданско-правовую, уголовную, административную, дисциплинарную, материальную, ответственность в сфере реализации публичной власти, финансовую ответственность, ответственность за нарушение норм, регламентирующих реализацию специального статуса лица. И ответственность за нарушение норм процессуального права [4, 28–32].

Р.Р. Хаснутдинов придерживается точки зрения о необходимости в качестве структурных элементов (компонентов) системы юридической ответственности выделять виды юридической ответственности с учетом отраслевого критерия [5, 39].

Как видим, все авторы изначально исходят из состава правового института «институт - субинститут - норма» и в зависимости от видовой принадлежности последнего элемента данной структуры объясняют построение института юридической ответственности.

Мы не отрицаем возможности выделения структурных элементов института юридической ответственности по названным выше критериям, вместе с тем, по нашему мнению набор элементов института юридической ответственности можно рассматривать с позиции исходного сущностного начала всех составляющих данного института норм и субинститутов как некоего целого.

В широком социальном смысле институт юридической ответственности включает, по крайней мере, следующие элементы: психологические, финансовые, процессуальные элементы, формальные, физические, материальные и охранительные элементы. При последующем анализе института юридической ответственности возможно выделение и иных элементов.

Выделение названных элементов обусловлено особой межотраслевой природой института юридической ответственности, в связи с чем в рамках любого отраслевого вида ответственности принципиальные начала и назначение норм являются сходными. Деление института юридической ответственности на нормы и субинституты не вызывает сомнения, однако не раскрывает специфики данного правового явления, поскольку является общим принципом построения правовой системы. В связи с изложенным, именно структурирование института юридической ответственности с точки зрения сущностных истоковых признаков наиболее точно позволяет, по нашему мнению, отобразить институт юридической ответственности как целостное и целенаправленное явление, призванное обеспечивать праву возможность регулирования общественных отношений.

Литература

1. Сухарев А.Я. Большой юридический словарь [Электронный ресурс] / А.Я. Сухарев, В.Е. Крутских, А.Я. Сухарева. – М.: Инфра-М, 2003. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/15107>.
2. Корнилов А.Р. К вопросу о понятии и содержании института юридической ответственности [Электронный ресурс] / А.Р. Корнилов. – 2015. – Режим доступа: <http://novainfo.ru/archive/32/ponyatie-instituta-yuridicheskoy-otvetstvennosti>.
3. Липинский Д.А. К вопросу о структуре института юридической ответственности / Д.А. Липинский // Вектор науки ТГУ. – 2009. – № 6 (9). – С. 62-67.
4. Авдеенкова М.П. Система юридической ответственности в современной России / М.П. Авдеенкова // Государство и право. – 2007. – № 7. – С. 25-32.
5. Хаснутдинов Р.Р. Структура системы юридической ответственности / Р.Р. Хаснутдинов // Право. Журнал Высшей школы экономики. – 2014. – № 4. – С 30-44.

Причини політичної роздробленості Київської Русі: історико-правовий аналіз

Данильченко Є.О., студентка

Науковий керівник:

Половинкіна Р.Ю., асистент

Запорізький національний університет

Київська Русь була найбільшою державою середньовічної Європи, однак, починаючи з 30-х років XII ст. у ній значно посилюлися відцентрові тенденції. Держава, що мала вигляд міцної і непорушної, раптом почала втрачати політичну єдність і розпалася на півтора десятка князівств і земель, однак формально єдина держава ще продовжувало існувати аж до періоду татаро-монгольської навали.

Смерть Мстислава в 1132 р. позначила кінець історичної доби, в якій Київ відіграв роль основного центру руських земель, і поклала початок періодові політичної роздробленості, розпаду Київської Русі на окремі князівства та землі [1, 57].

Проте Київська Русь у середині XII ст. зовсім не розпалася, як це вважає значна частина істориків. Роздробленість, що охопила в цей час Русь, дістала назву феодальної, оскільки була зумовлена еволюцією феодалізму. Феодальна роздробленість – закономірний етап у розвитку середньовічного суспільства, її пережили також імперії Європи. Роздрібнення структури політичної

влади було цілком логічним і природним наслідком феодальних відносин: роздрібненій формі земельної власності відповідає роздрібнена форма держави, роздрібнена структура влади.

Передумовою розпаду Київської Русі, постійним джерелом внутрішніх проблем були величезні її розміри. До її складу входили різні племена, які так і не склали єдиної народності в межах країни і були об'єднані тільки владою великого князя та церкви [2, 38].

Політичну роздробленість Київської держави спричинили декілька чинників:

1. Великі простори держави та етнічна неоднорідність населення. Русь простягалася на значну територію, що, залежно від обставин., могло бути або свідченням державної могутності, або ж джерелом слабкості. Великий князь ще не володів достатньо міцним, структурованим і розгалуженим апаратом влади, не мав розвинутої інфраструктури для ефективного здійснення своїх владних повноважень на такій величезній території. Посиленню відцентрових тенденцій сприяла поліетнічність Київської Русі. Поряд зі слов'янами тут проживало понад 20 народів [3, 234].

Так як сам процес механічного приєднання та завоювання нових земель у Київській Русі помітно випереджав два інші процеси – формування та зміцнення апарату центральної влади та глибинну консолідацію нових народів і територій, і органічне включення у структуру Давньоруської держави, то створювався ґрунт для зростання відцентрових тенденцій.

2. Зростання великого феодального землеволодіння. Утвердження феодальних відносин сприяли появі та зміцненню великого землеволодіння. Базуючись на натуральному господарстві, велике землеволодіння посилювало владу місцевих князів і бояр, створило передумови для розгортання процесів формування економічної самостійності та політичної відокремленості давньоруських земель [4, 167].

Отже, спочатку велика кількість вотчинних володінь сприяла зміцненню центральної влади, адже майже кожен з нових землевласників, утверджуючись у власній вотчині, як правило, спирався на авторитет великого князя. Проте цілком опанувавши підвладні землі, створивши свій апарат управління, дружину, місцева феодальна верхівка дедалі більше відчувала незручності від сильної великокнязівської влади, що посилювало її потяг до економічної самостійності та політичної відокремленості земель.

3. Відсутність чіткого незмінного механізму спадкоємності князівської влади. Тривалий час серед Істориків панувала думка про те, що основною причиною роздрібненості є порушення принципів престолонаслідування. Спочатку на Русі домінував "горизонтальний" принцип спадкоємності князівської влади (від старшого брата до молодшого). Помітне збільшення чисельності нащадків Володимира Святославича та Ярослава Мудрого зумовило той факт, що вже наприкінці XI ст. деякі з них енергійно почали виступати за "вертикальний", принцип (від батька до сина). Паралельне існування, зміщення та накладання цих двох принципів, на думку вчених, були причиною феодальної роздрібненості [4, 169].

І хоча з 50-х років XX ст. історична наука цілком обґрунтовано намагається пояснити появу відцентрових тенденцій, слід визнати, що неврегульованість питання про головний принцип престолонаслідування підривала основи Давньоруської держави. Боротьба доцентрової та відцентрової тенденцій значною мірою зумовлена неврегульованістю питання про принцип спадкоємності князівської влади, була суттю міжусобних війн.

4. Зміна торговельної кон'юнктури, частковий занепад Києва як торгового центру, поява поліцентрії у зовнішній торгівлі. Наприкінці XI ст. половецькі кочовища перерізали торговельні шляхи до Чорного та Каспійського морів. Крім того, серйозного удару транзитній торгівлі Київської Русі було нанесено двома подіями світового значення: по-перше, слабюча Візантія 1082 р. дала дозвіл Венеції торгувати без мита і мати свої порти на території Візантійської Імперії; по-друге, хрестові походи відкрили для італійських, французьких та німецьких міст морський шлях на схід. Внаслідок цього Київ залишився поза основними торговими шляхами.

5. Посилення експансії степових кочівників (печенігів, половців та ін.). Лише половці, як свідчать літописи, у період від 1055 до 1236 р. здійснили 12 великих нападів на Русь, майже стільки ж широкомасштабних походів у відповідь організували руські князі. До того ж за цей час половці понад 30 разів брали участь у міжусобних князівських війнах [3, 179].

Головними наслідками політичної роздробленості Київської Русі стали:

- освоєння нових земель для вирощування зерна, розвиток селянського господарства;
- посилення влади церкви, її вплив на культурне життя країни;
- складання чіткої системи феодальної ієрархії [4, 96].

Розвиток сільського господарства, стрімке зростання міст, вихід окремих російських князівств на зовнішньополітичну арену, розвиток архітектури, літописання – такі наслідки феодальної роздробленості Русі. Крім того, повний політичний розпад держави так і не відбувся. Влада

Київських князів існувала завжди, нехай і досить примарно. Політична роздробленість Русі стала важливим етапом розвитку держави на шляху до його майбутньої централізації, політичному і економічному піднесенню.

Отже, явище роздрібненості суперечливе і неоднозначне. Особливістю періоду історії Київської Русі наприкінці XI – у середині XIII ст. були, з одного боку, посилення відцентрових тенденцій, втрата державної єдності, князівські міжусобиці, ослаблення держави, зниження обороноздатності, посилення тиску на Русь сусідніх держав, з іншого – формування великого землеволодіння, прогрес у сільському господарстві, піднесення міст, значне зростання чисельності населення, розвиток східнослов'янської культури.

Література

1. Федака С.Д. Проблема роздроблення Київської Русі / С.Д. Федака // Вісник Київського національного університету, 2002. – Вип. 63-64 – С. 56-61 .
2. Котляр М. Причини настання удільної роздробленості на Русі / М. Котляр // Київська старовина, 1997. – № 3-4. – С. 36-40 .
3. Бойко О.Д. Історія України: посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / О.Д. Бойко. – К.: Академія, 1999. – 565 с.
4. Історія України: нове бачення: у 2 т. / О.І. Гуржій, Я.Д. Ісаєвич, М.Ф. Котляр та ін.; під ред. В.А. Смолія. – К.: Україна, 1995-1996. – 494 с.

Нормотворення в органах внутрішніх справ України

Данилюк В.І, слухач магістратури

Науковий керівник:

Ганзенко О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Конституційне проголошення принципів визнання людини, її прав і свобод найвищою соціальною цінністю, відповідальності держави перед суспільством, спрямування діяльності держави на утвердження та гарантування прав і свобод людини і громадянина, забезпечення верховенства права вимагає проведення послідовної як теоретичної, так і практичної роботи щодо створення єдиних концептуальних умов розвитку держави та права. У зв'язку з цим значно збільшується роль і значення наукових розробок щодо природи та значення інститутів правоутворення, правотворчості та нормотворчості в контексті забезпечення верховенства права [1, 375].

Центральним суб'єктом нормотворчої діяльності в ОВС є Міністерство внутрішніх справ України, підпорядковані ж йому місцеві органи внутрішніх справ займаються переважно застосуванням правових норм. Конституція України прямо не закріплює право видання нормативно-правових актів міністерствами, проте контекстуально така можливість передбачена (ч.3 ст.117 Конституції України).

Діяльність зі створення відомчих нормативно-правових актів є прерогативою управління правового забезпечення Головного Штабу МВС України. Визначаючи безпосереднього суб'єкта нормотворчості органів внутрішніх справ, слід вказати на роль галузевих служб у процесі створення відомчих нормативно-правових актів. Саме вони найчастіше виступають ініціаторами прийняття нормативних приписів та займаються первинною підготовкою проектів нормативних актів з питань, що віднесені до їх відома. Розроблений галузевою службою проект нормативного акта надходить до Управління правового забезпечення Головного штабу МВС України.

Компетенція органів внутрішніх справ зі створення нормативно-правових актів являє собою складову частину їх загальної компетенції. Це дуже важливо при встановленні меж або обсягу нормотворчої компетенції, адже коло питань, які можуть піддаватись відомчій нормативній регламентації, досить часто прямо не вказується.

До нормотворчої компетенції органів внутрішніх справ належить не лише прийняття відомчих нормативних актів, а й право на участь у створенні актів вищої юридичної сили, зокрема законів, постанов уряду тощо. У разі необхідності можливе видання нормативних актів спільно з іншими суб'єктами. Така робота здійснюється у випадку, коли сфера дії майбутнього нормативного документу виходить за межі компетенції МВС.

Органам внутрішніх справ надане право з метою виконання покладених на них завдань видавати з низки питань нормативно-правові акти. Метою видання нормативних актів є регулювання

суспільних відносин, які складаються в процесі охорони громадського порядку й боротьби зі злочинністю, встановлення порядку впровадження в життя законів, інших актів вищих органів державної влади та державного управління, що визначають права та обов'язки в цій сфері діяльності.

На жаль, сьогодні функціонально-регулятивна роль правових основ створення відомчих нормативно-правових актів явно недостатня і досі актуальним є питання про види відомчих нормативних актів, що створюються. Відсутність законодавчо впорядкованого переліку видів актів, які видаються міністерствами та відомствами, призводить не лише до безсистемності та стихійності у всьому нормотворчому процесі, але нерідко перед цими органами постає питання про те, в акті якого конкретного виду слід вміщувати той чи інший нормативний припис. Тому об'єктивно назріла потреба в прийнятті Закону України "Про нормативно-правові акти", в якому мають бути чітко визначені види відомчих нормативно-правових актів та питання, що можуть бути об'єктом правового регулювання кожного з них.

Крім цього, серйозною проблемою масиву відомчих нормативно-правових актів органів внутрішніх справ є їх багаточисельність, розрізненість та неузгодженість правових норм, які в них містяться. Тому одним із пріоритетних напрямків удосконалення нормативно-правової бази органів внутрішніх справ визначена систематизаційна діяльність у формах кодифікації, консолідації та інкорпорації, а також створення автоматизованої електронної бази даних про відомчі нормативно-правові акти МВС [2].

Таким чином, питання нормотворення в органах внутрішніх справ потребує більш глибокого дослідження і є перспективним напрямом наукової роботи.

Література

1. Нечипоренко А. Нормотворча діяльність у правовій державі / А. Нечипоренко // Публічне право. – 2012. – № 4 (8). – С. 375-381.
2. Рибалкін А.О. Нормотворчість органів внутрішніх справ (Аспекти загальної теорії): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 „Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень” / А.О. Рибалкін. – Х., 2005. – 19 с.

Більшовицька модель органів місцевого самоврядування згідно конституційного законодавства

Євдокимова А.І, студент

Науковий керівник:

Половинкіна Р.Ю., асистент

Запорізький національний університет

Незалежна Україна є спадкоємицею всієї правової структури, держав, які були на її території, радянський період не є виключенням. Актуальність обраної теми зумовлюється тим що в Україні діє конституційна реформа, спрямована на демократизацію органів місцевого самоврядування.

Радянська влада, що установлювалася на українських землях, хотіла юридично підтвердити свою прихильність до державної незалежності. Під час конституційних реформ 1919-1978 років змінюються органи місцевого самоврядування. З'являються нові органи влади. Я хочу наголосити на більшовицькій моделі централізованих органів місцевого самоврядування для того, щоб з'ясувати, як змінювались органи місцевого самоврядування згідно з прийнятими конституціями 1919, 1929, 1937, 1978 років.

За конституцією Української Радянської Соціалістичної Республіки 1919 року до місцевих органів влади відносили міські та сільські Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів і обрані ними виконавчі комітети міської ради, а також губернські, повітові та волосні з'їзди Рад та їх виконкоми (п.18 Розділу II Конституції 1919 р.) [1]. У відповідності цих норм місцеві органи влади самостійно обирали виконавчі комітети які і реалізували їх доручення.

Згідно з Конституцією Української Радянської Соціалістичної Республіки 1929 року, органами місцевого самоврядування були: ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів; з'їзди рад – районні і окружні, а також їх виконавчі комітети. Чергові районні й окружні з'їзди мали скликатися один раз на рік. Позачергові з'їзди могли скликатися на пропозицію вищестоящих з'їздів рад чи виконкомів районних чи окружних рад. Виконавчі комітети обиралися з'їздами рад і у періоди між з'їздами вважалися вищими органами влади на місцях. Для керівництва поточною роботою виконкоми обирали президії, котрі в період між засіданнями виконкомів користувалися всіма правами останніх [2]. До їх відання були віднесені: районні і окружні, виконавчі комітети, ради червоноармійських, селянських та робітничих депутатів.

Місцевими органами державної влади в областях, округах, районах, містах і селах України були Ради депутатів трудящих, які "обиралися" населенням відповідних адміністративних одиниць строком на два роки. Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки 1937 року встановлювала сесійний порядок діяльності місцевих рад депутатів трудящих. На сесіях обиралися: голова, його заступники, секретар та члени виконавчих комітетів міської ради, затверджувався склад постійних комісій, утворювались органи управління господарським і культурно-політичним будівництвом на своїй території – відділи та управління. Такі органи підпорядковувались самій Раді, що їх утворила, та галузевій структурі Раднаркому Української Радянської Соціалістичної Республіки.

Важливо зазначити, що місцеві органи радянської влади всіх рівнів діяли під постійним контролем територіальних структур правлячої партії, які повністю відповідали адміністративно-територіальному поділу і мали аналогічний орган у тій чи іншій адміністративній одиниці. Стратегія і зміст рішень місцевих органів радянської влади визначались саме ними [3].

Конституція УРСР 1978 року змінювала назву "Ради депутатів трудящих" на "Ради народних депутатів". Вибори депутатів місцевих Рад проводились на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні. Місцеві Ради керували на своїй території господарським і соціально-культурним будівництвом:

- затверджували плани економічного і соціального розвитку, місцевий бюджет;
- здійснювали керівництво підпорядкованими їх державними органами, підприємствами, установами та організаціями;
- забезпечували додержання законів, охорону державного і громадського порядку, прав громадян;
- сприяли зміцненню обороноздатності країни.

Важливу роль у місцевому управлінні виконували виконавчі комітети, які були виконавчими і розпорядчими органами Рад народних депутатів. В їх компетенцію входило скликання сесій Рад, організація підготовки і проведення виборів до Рад, координація діяльності постійних комісій тощо. Виконкоми мали право вирішувати усі питання, віднесені до повноважень Рад, за винятком тих, які вирішувалися тільки сесією Ради.

У структурі виконкомів існували відділи та управління, які створювалися при усіх місцевих Радах, за винятком сільських, селищних і районних у містах. У своїй діяльності відділи та управління підпорядковувались відповідній Раді, її виконкому та відповідному галузевому вищому органу державного управління. Після прийняття Конституції СРСР і Конституції УРСР, приймається ряд нормативних актів, які спрямовувались на підвищення ефективності діяльності місцевих Рад народних депутатів.

Так, у 1979-1980 роках в УРСР були прийняті закони:

«Про міську, районну в місті Раду народних депутатів УРСР», «Про районну Раду народних депутатів УРСР», «Про селищну Раду народних депутатів УРСР», «Про сільську Раду народних депутатів УРСР», «Про обласну Раду народних депутатів УРСР» [4].

Отже, за радянського періоду української державності було прийнято чотири конституції 1919, 1929, 1937 і 1978 років. Дослідивши органи місцевого самоврядування в кожній конституції, ми бачимо які зміни відбуваються при прийнятті тієї чи іншої конституції. І все ж треба зазначити, що проведення конституційних реформ, певною мірою, сприяли появі загальної тенденції до демократизації суспільного життя, що врешті-решт зумовило зростання політичної активності народу України у прагненні до незалежності, побудови справді демократичної, правової, соціальної держави, а також побудові органів місцевого самоврядування.

Література

1. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки 1919 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sb7878.ucoz.ru/publ/62-1-0-82>
2. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки 1929 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sb7878.ucoz.ru/publ/67-1-0-84>
3. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки 1937 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1937.html>
4. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки 1978 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1937.html>

Сталінські репресії проти діячів Української автокефальної православної церкви

Здановська К.Ю., студентка

Науковий керівник:

Половинкіна Р.Ю., асистент

Запорізький національний університет

Українська Автокефальна Православна Церква (УАПЦ) – православна церква в Україні та в українській діаспорі Західної Європи й Північної Америки, що відродилася під час національно-визвольних змагань (1917-1921). На Першому Всеукраїнському Православному Церковному Соборі в Києві 14-30 жовтня 1921 р. проголошено три основні засади УАПЦ – автокефалію, соборноправність, українізацію.

Поняття «автокефальний» походить від грецьких слів *autos* – сам і *kephalos* – голова. Воно означає статус церкви, самостійної в керівництві й сполученої з іншими автокефальними Православними Церквами шляхом євхаристійного спілкування в єдину Святу Соборну Апостольську Церкву, главою якої є Ісус Христос. Проте нині УАПЦ не має євхаристійного спілкування з жодною Помісною Православною Церквою світу, що свідчить не лише про невизнання статусу автокефалії, а й про невизнання УАПЦ як частини Вселенської Православної Церкви. Автокефалія Православної Церкви Америки теж не визнається частиною Помісних Церков, проте вона має євхаристійне спілкування з ними усіма [1, 78].

Після тривалої і галасливої ідеологічної кампанії проти Православної церкви загалом і Української автокефальної православної церкви зокрема, впродовж 1920–1930-х рр. влада перейшла до більш рішучих заходів.

Арешти на початку 1920-х рр. не мали планомірного характеру у справі виявлення колишніх активістів розбудови Як релігійна установа УАПЦ (УПЦ) зазнала таких самих правових та адміністративних обмежень, що й інші Церкви в СРСР, але на відміну від інших, її цілковито знищив режим, якій ніколи, навіть з тим часовим послабленням тиску під час війни щодо Церкви, не дозволив відновити УАПЦ. Причина, напевно, полягає в тому, що вона була національною інституцією, яка втілювала українські національні прагнення до релігійної та духовної незалежності від Москви. У 1937–1938 рр. було поставлено крапку в існуванні УАПЦ (УПЦ).

Проблема дослідження питання щодо загострення репресій саме у 1937 р. потребує не тільки окреслення і вивчення загалом, а й спеціального виокремлення з неї такої складової, як репресії проти релігії та церкви в СРСР та УРСР і проти УАПЦ (УПЦ) зокрема.

Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України було опубліковано більш повні збірники до-кументів і матеріалів I Всеукраїнського Собору УАПЦ 14–30 жовтня 1921 р. (1999 р.) і II Всеукраїнського Собору УАПЦ 17–30 жовтня 1927 року (2007 р.). Комплексне видання архівних джерел з соборної діяльності УАПЦ дає змогу більш детально проаналізувати хід розгортання репресій влади проти церкви. Окремим видом документів є секретні зведення агентів ДПУ про діяльність автокефального духовенства за 1927–1928 рр., які вдалося віднайти в ГДА СБ України. Ця інформація є цінним джерелом у справі вивчення механізму ведення справжньої війни ДПУ проти УАПЦ [2, 142].

Важливе значення у справі УАПЦ (УПЦ) мав процес «Спілки визволення України». Річ навіть не в тім, що після I «Надзвичайного» церковного Собору УАПЦ сама себе визнала «контрреволюційною організацією» і через це оголосила «самоліквідацію», а потім діячі цієї церкви скликали в Києво-Софійському соборі 8–12 грудня 1930 р. новий «Екстрений» Собор, що проголосив утворення «Української Православної Церкви». Загалом у ГДА СБ України зберігається цілий комплекс слідчих справ, що стосувалися процесу «Спілки визволення України».

М. Чехівського було заарештовано у 1929 р. з іншою метою. Слідство, за задумом організаторів процесу «СВУ», повинно було закінчитися реальним комплексом неспростовних свідчень тісного зв'язку між петлюрівською армією і УАПЦ. Дарунком для слідства можна вважати той факт, що Микола і Володимир Чехівські були рідними братами, що вдало було обіграно при формулюванні звинувачень. Публікація свідчень Миколи Чехівського дає можливість вивчити цей підготовчий процес.

Після усунення митрополита Василя Липківського від церковного керівництва він перебував поза церковним життям (впродовж 1930–1937 рр.). Найбільше зусиль у справі публікації матеріалів УАПЦ та особисто митрополита Василя Липківського доклала УАПЦ (Соборноправна), яка виникла у 1947 р. в Німеччині, та Українське Православне Братство ім. Митрополита Василя Липківського в США [3, 186].

Головним джерелом інформації про останнє десятиріччя життя митрополита Василя Липківського є його листи, які він написав впродовж 1933–1937 рр. до о. Петра Маєвського, архієп. Івана Теодоровича, адвоката Василя Свистуна, о. Павла Корсуновського, до Консисторії Української греко-православної церкви в Канаді тощо. Всього до адресатів дійшло тільки 19 листів, всі інші загубилися.

Василя Липківського влада заарештовувала декілька разів. Вперше його забрали 5 лютого 1923 р. в с. Михайлівці на Богуславщині, після чого тримали в м. Богуславі при комендатурі ГПУ. За вироком трійки НКВС від 20 листопада 1937 р. митрополита Василя Липківського було розстріляно в Лук'янівській в'язниці 27 листопада 1937 року.

Так закінчилося страдницьке життя засновника Української авто-кефальної православної церкви, видатного проповідника й історика Церкви митрополита Київського і всієї України Василя Липківського. Ім'я страченого митрополита намагалися воскресити діячі української діаспори, зокрема Українське Православне Братство ім. Митрополита Василя Липківського у США й Канаді. Саме завдяки зусиллям тих, хто пам'ятав про відродження Української Церкви, вийшли друком ті праці Василя Липківського, які були вивезені з України. У 2007 р. силами українських науковців було скликано конференцію, присвячену 70-й річниці страти митрополита Василя Липківського [4, 325].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що справа пошуку, дослідження та публікації архівно-кримінальних справ діячів УАПЦ (УПЦ) має важливе значення у справі з'ясування причин ліквідації цієї церкви радянською владою впродовж 1937–1938 рр. Чільним діячем цієї церкви було інкриміновано під час слідства в різні роки антирадянську діяльність, зв'язок із петлюрівським урядом та військом. Їх звинувачували у налагодженні стосунків із закордонними діячами з метою «шпигунства» та організації підпільних осередків з метою «повалення радянської влади» і проголошення самостійної України.

Таким чином, історичний розвиток України в 1945–1953 рр. відбувався в умовах посилення сталінського тоталітарного режиму. Утвердився режим одноосібної влади Сталіна, культ його особи досяг апогею. Україна не мала ніяких прав на здійснення самостійної політики і незалежно від того, хто стояв на чолі владних структур України, усі вони слухняно проводили політику центру, а будь-які спроби відійти від цього курсу закінчувалися перестановкою кадрів або репресіями. Всі негаразди в державі тоталітарний режим списував на так званих «ворогів народу» і в ті часи будь-яка людина могла потрапити під цю категорію громадян за надуманими обвинуваченнями, а це в свою чергу виливалося у масові репресії проти українського народу, у знищення великої кількості невинних людей.

Література

1. Гаращенко І. Історії Української автокефальної православної церкви. Українське православне братство ім. Митрополита Василя Липківського 1921–1971. – Чикаго / І. Гаращенко. – К.: Сила, 1975. – 154 с.
2. Бурко Д. Українська автокефальна православна церква – вічне джерело життя / Д. Бурко. – Львів: Зерцало. – 223 с.
3. Пащенко В. Історія України в особах XIX–XX ст. / В. Пащенко. – К.: Прогрес, 1995. – 274 с.
4. Зінченко А.Л. Визволитися вірою: Життя і діяння митрополита Василя Липківського / А.Л. Зінченко. – К.: Знамя, 1997. – 423 с.

Звід законів як універсальна форма систематизації законодавства

Кравченко В.Ю., студентка

Науковий керівник:

Гамбург Л.С., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Актуальність теми полягає в тому, що на сьогоднішній день в теоретико-правовій науці не склалось єдиної й остаточної думки щодо питання: чим являється звід законів – результатом консолідації нормативно-правового матеріалу чи універсальною формою систематизації законодавства?

Проблеми систематизації нормативно-правових актів досліджували вітчизняні вчені-юристи В. Грищук, В. Калакура, А. Козловський, М. Козюбра, А. Колодій, В. Коссак, В. Котюк, П. Рабінович та ін., а також зарубіжні науковці – Ф. Бенніон, К. Бергбом, І. Кренц, Р. Кросс, Т. Фляйнер та ін. Їх праці склали теоретичну базу дослідження.

За однією думкою слід простежувати те, що дійсно звід законів є результатом консолідації нормативного матеріалу тому, що консолідація виражається в підготовці та прийнятті укрупнених актів на основі об'єднання норм розрізнених актів, виданих з одного питання. Історії законодавства

відомий Звід законів Юстиніана. Є й вітчизняна практика їх створення: Збори місцевих законів західних губерній – в Україні XIX ст., Звід законів Російської Імперії в 16-ти томах, Звід законів СРСР, Звід законів УРСР. Звід законів видано у Російській Федерації, передбачене видання Зводу законів України. Консолідовані акти в Україні доцільно підготувати з питань податкової, пенсійної, приватизаційної політики держави (до структури консолідованого акта, як правило, входять окремі однопрофільні статті, глави, параграфи, розташовані у певній послідовності).

Останнім часом консолідовані збірники законів набули популярності в країнах Заходу: Звід законів США, Зібрання федерального права ФРН та ін. [1, 183-184].

Але з іншої сторони звід законів можна вважати універсальною формою систематизації законодавства, здійснюваною з метою удосконалення правового регулювання суспільних відносин, забезпечення більшої стабільності й доступності законодавства, зміцнення законності та підвищення правової культури громадян, бо як відомо кодифікація – спосіб (форма) систематизації законодавчих актів, який полягає в їх удосконаленні через зміну змісту (переробку й узгодження) юридичних норм, пов'язаних загальним предметом правового регулювання, і об'єднання у новий єдиний нормативно-правовий акт, а інкорпорація – це спосіб (форма) систематизації законодавства, який полягає у зовнішньому впорядкуванні (розташуванні в тому чи іншому порядку) вже наявних нормативних актів без зміни змісту норм права, які містяться в них [2, 435].

У зводі законів нормативно-правові акти розміщуються за предметною ознакою у хронологічній послідовності з посиланням на час їх прийняття та на офіційне видання, де їх було опубліковано. У випадку регулювання певного питання нормами, що містяться у різних нормативно-правових актах, при складанні зводу законів застосовують прийом посилань і доповнень для вказівки на ті частини зводу законів, до яких увійшли акти, що містять норми, які конкретизують або розвивають певну статтю даного закону [3, 319-321].

Розміщення нормативно-правових актів за предметною ознакою (за сферами правового регулювання) відбувається за певною схемою, розробленою уповноваженим на те органом. Залежно від змісту та обсягу матеріалу проводиться його поділ на розділи, глави та інші структурні підрозділи, яким надається назва і порядковий номер. Матеріал розміщується у порядку, що забезпечує послідовний розвиток теми, з першочерговим поданням основ та інших основоположних актів законодавства. До кожного розділу зводу законів і до зводу законів загалом додається хронологічний перелік включених актів, алфавітно-предметний покажчик та інший довідковий апарат, що забезпечує зручність користування [3, 324-325]. З розвитком і вдосконаленням законодавства звід законів повинен системно доповнюватися новими актами, а ті акти, які вже втратили свою юридичну силу повинні бути прибрані.

Звід законів будується як зібрання актів, а не норм, що дає змогу зберегти практику, при якій приймаються не лише акти, що належать до однієї галузі законодавства, а й акти, що комплексно вирішують певну проблему шляхом включення норм різних галузей законодавства.

До зводу законів включаються закони та найважливіші підзаконні нормативно-правові акти, що приймаються найвищими органами державної влади. Матеріали зводу законів формуються як з опублікованих, так і з неопублікованих в офіційних джерелах актів. За необхідності можливе включення у звід законів актів, які раніше не публікувалися в офіційних джерелах і видані з відповідними грифами, однак таке включення відбувається з дотриманням встановленого порядку видачі дозволів на публікацію таких актів.

Отже, вважаємо, що звід законів є універсальною формою систематизації законодавства тому, що він не замінює чинних актів законодавства єдиним кодифікованим актом, а є офіційним перевиданням, який здійснює найвищий орган законодавчої влади раніше ухвалених правових актів нормативного характеру, але певним чином систематизованих. Його слід розглядати як офіційне систематизоване зібрання найважливіших діючих нормативно-правових актів. Текст актів, вміщених у зводі законів, вважається достовірним і офіційним. Однак у разі спору щодо змісту певної норми необхідно звертатися до джерела, де вперше було опубліковано нормативно-правовий акт. Зводом законів можна користуватися як джерелом права при вирішенні конкретних справ. Разом з тим акти, що містяться у зводі законів, не втрачають самостійного значення, і ними можна користуватися на підставі попереднього джерела публікації. З виданням зводу законів зберігають чинність і ті акти, що не увійшли до його складу.

Література

1. Ведерніков Ю.А. Теорія держави та права: навч. посіб. / Ю.А. Ведерніков, В.С. Грекул. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 224 с.
2. Загальна теорія держави і права: підручник [для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. – Х.: Право, 2010. – 584 с.

3. Цвік М.В. Загальна теорія держави та права / М.В. Цвік. – Х.: Право, 2009. – 572 с.

Структура і організація ОУН-УПА в другій світовій війні

*Кріпак К.Р., студентка
Науковий керівник:
Половинкіна Р.Ю., асистент
Запорізький національний університет*

Так склалося, що українському народові майже всю його історію не вдавалося створити повноцінну незалежну державу. Весь час наш народ боровся за проголошення своєї незалежності у власній суверенній державі. Сотні тисяч і мільйони українців гинули, прагнучи добитися цієї мети. В умовах загострення політичної ситуації та збройних сутичок, у яких гинуть українці, постає питання про організацію та діяльність війська.

В ХХ ст. починається новий етап руху за самостійність. Створюються партії, організації, що починають відкриту боротьбу. Початок ХХ ст. знаменувався епохою великих перемін: падіння Російської імперії, Перша світова війна, Соціалістична революція в Росії. Ці події посилювали боротьбу українців.

Ще на самому початку Другої світової війни, на Західній Україні свою діяльність розпочала “Поліська Січ”. В період німецької окупації розпочалися масові репресії проти них, організація самоліквідувалась, а її особовий склад перейшов у підпілля, утворивши Українську Повстанську Армію. Тож вже наприкінці 1943 року в загонах УПА на Полісько-Волинській низині було зібрано до 100 тис. українських партизанів [1, 238]. Структура УПА була добре організована. Армію очолював головнокомандувач і його штаб, який складався з кількох відділів: оперативного, політичного, бойової підготовки, зв’язку, санітарного і господарського. УПА складалась з 4-х груп: Північної, Південної, Західної, Східної. Кожну групу очолював командувач зі штабом. Групи УПА складалися з військових округів, що мали по кілька відтинків. Відтинок об’єднував 3-5 куренів із сотнями, які входили в ці курені. Сотні складалися з чет (взводів), а останні з роїв, в яких налічувалось по 10-13 бійців [1, 430]. В умовах воєнного стану така організованість була показовою, оскільки була створена своя «саморідна» система управління бійцями.

Вже довгий час історики сперечаються про той факт, чи була співпраця ОУН-УПА з Вермахтом? Є багато документів, що свідчать про спроби обох ОУН порозумітися з німецькою окупаційною владою. Противники УПА їх часто цитують, залишаючи поза увагою кінцеву мету націоналістів: створення основ власної державності, хай навіть, для початку, так само залежної від Берліну, як УРСР від Москви.

У липні 1941 року, коли Шухевич дізнався про масовий арешт більшості лідерів ОУН (Б) і самого Степана Бандери, він звернувся безпосередньо до Верховного командування вермахту з повідомленням: очолюваний ним батальйон “Нахтігаль” не може далі перебувати в підпорядкуванні німецької армії. Результатом цього нечуваного демаршу стало негайне роззброєння батальйону, а командний склад разом з Шухевичем був кинутий до в’язниці у Львові [2, 74].

УПА часто звинувачують у жорстоких діях проти власного населення. Але якщо логічно подумати, якби це дійсно було б правдою, навряд чи вони б протримались в активній боротьбі аж до 1956 року. Адже УПА користувалась справді шаленою підтримкою місцевого населення.

Одним з найбільш підступних методів, яким користувався репресивний апарат радянської влади в боротьбі з національно-визвольним рухом українського народу, було створення та використання так званих груп спеціального призначення органів НКВД, що діяли під виглядом УПА [3, 90]. Вони діяли з метою дезорганізації ОУН та вбивств мирного населення для компрометації національно-визвольного руху в очах українців.

Отже, не дивлячись на те, що часи ОУН-УПА ідуть у далекі 1940-ві, ми не маємо права забути здобутки і жертви патріотичних українців того часу. Тому все ж таки треба визнати, що вояки УПА в трагічних обставинах боролися як могли. Тому що хотіли мати власну державу, і жити в ній господарями, а не рабами. На даний момент колишніх воїнів УПА стає все менше, і тому нашим обов’язком є здійснення їхньої мрії – визнання народом України.

Література

1. Верстюк В.Ф. Україна від найдавніших часів до сьогодення: хронологічний довідник / В.Ф. Верстюк и др. – 2-вид. доп. доопрац. – К.: Наукова думка, 2005. – 718 с.
2. Дзьобак В.В. Деякі маловідомі сторінки діяльності ОУН-УПА на західно-українських землях в 1939-1944 рр. / В.В. Дзьобак // Науково-методичні праці з історії СРСР: збірка статей. – К.: Київський державний педагогічний інститут ім. О.М. Горького, 1991. – С. 81-97.

3. Головка М.Л. Громадські організації та рухи України в роки Другої світової війни: вітчизняна і зарубіжна історіографія: монографія / М.Л. Головка; Акад. праці і соц. відносин Федер. проф. спілок України. – К.: Олан, 2004. – 112 с.

Вплив магдебурзького права на розвиток правової системи України

Левіт А.Р., студентка

Науковий керівник:

Половинкіна Р.Ю., асистент

Запорізький національний університет

Важливе значення для розвитку місцевого самоврядування в Україні мало магдебурзьке право, що поширювалось на українські міста із сер. XIV ст. і передбачало надання міській громаді право здійснювати місцеве управління, запроваджувало модель місцевого самоврядування на зразок управління німецьким містом Магдебургом і в ряді документів отримало назву німецького чи саксонського права.

У період воєн між Польщею і Литвою Львів був майже повністю знищений, тому польський король вирішив заново його відбудувати, розширити територію (межі міста). Таке місто, вважав король, потребувало нової організації міських органів влади, правові основи діяльності яких регламентувало б нове міське право [1]. Саме тому 17 червня 1356 р. Казимир видав диплом, в якому, зокрема, зазначалося: "Зважаючи на численні набіги і руйнування, яких зазнало наше місто від усякого роду недругів, і прагнучи, щоб воно якомога більше придбало собі користі, вигод і достатків, з метою піднесення і розвитку міста, надаємо йому на вічні часи німецьке право, зване Магдебурзьким..." [2, 134]. Це перша документальна письмова згадка про надання Львову права на міське самоврядування. Однак, окремі дослідники вважають (і це видається не безпідставним), що надання Магдебурзького права Львову королем Казимиром було повторним, тобто підтвердженням попередніх привілеїв. На період XVII – XVIII ст. в Україні історично склалося кілька типів самоврядування: магістратські міста, міста, які управлялися ратушами й не мали магдебурзького права та невеликі міста і містечки без окремого постійного органу самоврядування [1]. Важливо відзначити той факт, що надання українським містам магдебурзького права не започаткувало процес створення органів місцевого самоврядування в Україні, а лише певною мірою модифікувало вже існуючі самоуправління.

Магдебурзьке право регламентувало процедуру обрання міських представницьких органів влади, визначало їх повноваження і функції, встановлювало норми цивільного і кримінального права [2, 135]. Вносячи певні риси західноєвропейського міського устрою в організації самоврядності українських міст, дане право стало одним із важливих чинників культурного і правового зближення України із Західною Європою, створило правову основу становлення і розвитку місцевого самоврядування в Україні.

Для дослідження магдебурзького права у 1919 р. було створено спеціальну комісію під головуванням академіка М. Василенка. У 1934 р. під час сталінських репресій комісія була ліквідована, а майже усіх дослідників магдебурзького права було репресовано. Своєрідним ренесансом у дослідженні магдебурзького права став період проголошення незалежності України [3, 122]. Тоді знято негласну заборону на його всебічне та об'єктивне дослідження і активізовано обмін між українськими та зарубіжними дослідниками.

Поряд із наданням магдебурзького права траплялися й випадки його позбавлення. Так, у 1589р. місто Білу Церкву, коли міщани надали зброю і продовольство повсталим козакам. Магдебурзьке право було відновлено лише через 30 років [3, 124]. Схожі випадки 1595 р. зафіксовано у містах Корсунь та Брацлав. Унаслідок війн і пожеж на українських землях дуже часто зустрічалися випадки повторного надання магдебурзького права. Внаслідок національно-визвольної війни українського народу було утворено українську державу, що отримала назву Гетьманщина.

До привілейованих міст Гетьманщини відносились ті, що володіли магдебурзьким правом. Український дослідник В. Романовський писав, що магдебурзьким правом у XVII ст. володіли понад 30 міст [2, 138]. Усі міста Гетьманщини, що володіли магдебурзьким правом, окрім міста Києва, що мав особливий статус, були містами неповного магдебурзького права, де не існувало цілого поділу між органами міського самоврядування, що виконували адміністративні й судові функції.

Міста міського самоврядування в цілому зберегли систему міського самоврядування, створеного ще у період Речі Посполитої. Міста очолювали виборні війти, бургомістри і радники, судові функції виконували лавники. У магістратських містах уся повнота влади належала магістратові [1]. Міщани, які жили на магдебурзькому праві, вважалися вільними, мали право власності у місті, платили податки у міську казну, виставляли ополчення. Місто могло мати власну

казну, шинок, млин, лазню, проводити щотижневі торги та щосезонні ярмарки, кошти від яких потрапляли у міський бюджет. Правовий устрій західноукраїнських міст був найбільш наближеним до устрою німецьких, польських та інших європейських міст.

Протягом XIV-XVI ст. магдебурзьке право поширилось на всій Правобережній та в частині Лівобережної України [1]. В своїй основі воно було знаряддям католизації та полонізації українського населення, оскільки правом на самоврядування могли користуватись тільки католики. Магдебурзьке право ніколи не застосовувалося в містах України в повному обсязі.

Щодо правних книг, якими користувалися в містах України, то в них мало що було від німецького права. Міста використовували звичайно форму магдебурзького права, але не його зміст. На першому етапі свого існування магдебурзьке право відіграло дещо прогресивну роль в економічному розвитку України.

Останньою працею українських правознавців XVII – початку XIX ст., у якій використовувалось магдебурзьке право, стало «Зібрання малоросійських прав 1807 р. (Собрание малороссийских прав)». Зібрання малоросійських прав було створено групою правознавців з систематизації права на Лівобережній Україні під керівництвом Федора Давидовича на початку XIX ст. Українські науковці вважають «Зібрання малоросійських прав» 1807 р. першим українським цивільним кодексом. Воно поділялось на 3 частини: про осіб, про діяння та про речі, поділених на 5 книг, які, у свою чергу, складались з 42 параграфів та 1377 артикулів [2, 137]. Магдебурзьке право в Україні було ліквідовано 1831 р. У Києві магдебурзьке право було скасоване наприкінці грудня 1834 р. Київ став останнім українським містом, у якому було скасоване магдебурзьке право.

Історична оцінка поширення Магдебурзького права, його ролі і значення в Україні не могла, очевидно, і не може бути однозначною. І хоча німецьке право і не відіграло тієї ролі для українських міст, що на Заході, однак воно сприяло виділенню міського населення в окремий суспільний стан, доступ до якого був обмежений. Міста звільнялися від влади місцевих правителів-землевласників і набували нового правового статусу. Вони отримували самоврядність, судову незалежність і податковий імунітет, право власності на землю, пільги щодо торгівлі і ремесла. Магдебурзьке право регламентувало процедуру обрання міських представницьких органів влади, визначало їх повноваження і функції, встановлювало норми цивільного і кримінального права. Вносячи певні риси західноєвропейського міського устрою в організації самоврядності українських міст, дане право стало одним із важливих чинників культурного і правового зближення України із Західною Європою, створило правову основу становлення і розвитку місцевого самоврядування в Україні.

Література

1. Савчук Н.О. Магдебурзьке право в Україні: історія та сучасність [Електронний ресурс] / Н.О. Савчук // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2002. – № 1. – С. 22-29. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Unzap_2002_1_7.pdf
2. Білоус Н.О. До питання про запровадження магдебурзького права в Києві / Н.О. Білоус // Український історичний журнал. – 2008. – №1. – С. 134-138.
3. Кобилецький М.М. Магдебурзьке право як джерело рецепції римського права в Україні / Кобилецький М.М. // Право України. – 2007. – № 8. – С. 120-125.

Зміст та якості основних напрямів трансформації екологічного права в умовах розбудови відкритого суспільства

*Макаренков О.Л., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Упродовж останнього століття наукова доктрина розвивалася у напрямі створення нових концепцій (теорій) політико-правового устрою, здатних теоретично вирішити нові проблеми соціального розвитку. Частка екологічних негараздів серед таких проблем достатньо велика. При цьому масштабність, суперечливість інтересів суб'єктів права, тривалість та інші характеристики екологічних проблем суттєво ускладнюють їхнє успішне вирішення. Природа побудови відкритого суспільства на сучасному етапі розвитку людства уможливує створення таких правил й організаційних механізмів їхньої реалізації, що дозволять відтворити здорове довкілля і зберегти його у такому стані. Відкритість правової системи означає, що у ній максимально об'єктивно відображено доктринальні розробки правників-екологів. Така сама якість політичної системи передбачає, що діяльність усіх суб'єктів права у своїх основних рисах гарантовано спрямована на захист навколишнього природного середовища від негативного антропогенного впливу – належну реалізацію від початку теоретично ідеально і правильно розробленої системи норм

екологічного права. При цьому в умовах, коли у силу свого соціального призначення основну відповідальність за належний рівень організації перманентної та повсюдної реалізації усієї сукупності еколого-правових норм несуть саме посадові особи та інші працівники органів публічної влади, політико-правова система відкритого суспільства дозволяє здійснювати за такою діяльністю держави громадський контроль. На рівні правової доктрини актуальність порушеної у цій роботі проблеми вбачається з низки робіт вітчизняних вчених теоретиків права (С. Бостана, С. Гусарева, М. Козюбри, О. Тихомирова та ін.), фахівців з екологічного права (В. Андрейцева, В. Бредіхіної, А. Гетьмана, В. Іванюшенка, В. Мунтяна, Ю. Шемшученка, М. Шульги та ін.), вчених-адміністративістів (В. Авер'янова, П. Діхтієвського, Т. Коломoeць та ін.), а також економістів, екологів та інших вчених.

Особливої актуальності обраній темі надають також глибокі екологічні проблеми нашої країни, успішне вирішення яких стає черговим кроком на шляху створення відкритого суспільства. Наприклад, якість атмосферного повітря в Україні характеризується великим антропогенним навантаженням з боку промисловості, транспорту, опалювальних систем, відходів, отрутохімікатів, які використовуються в сільському господарстві, що спричинює гострі екологічні та соціальні наслідки. Найбільш потужними забруднювачами атмосферного простору України виступають підприємства металургійного виробництва та з розподілу електроенергії, газу і води, які щорічно викидають в атмосферу до 66% всіх забруднень від стаціонарних джерел. Щільність викидів від стаціонарних джерел забруднення в розрахунку на квадратний кілометр в Україні становила 11,4 т.; по деяких важких металах максимальні концентрації у 12,6 разу більше за гранично допустимі. Стан національного водного фонду можна охарактеризувати як критичний: понад 90% водних об'єктів в Україні за хімічним і бактеріальним складом належать до III–IV класів якості, що відповідає характеристикам «забруднені» і «брудні». Національна система централізованого водопостачання та водовідведення не задовольняє поточні потреби індустрії і населення, не відповідає стандартам Європейського Союзу (далі – ЄС). Станом на кінець 2012 р. житловий фонд в Україні обладнаний водопроводом і каналізацією на 60%. При цьому питома вага старих й аварійних водопровідних мереж у деяких областях досягає 60% загальної протяжності водоводів і в цілому по Україні становить 68 тис. км. Поточна потужність очисних споруд не відповідає фактичній потребі в основних фондах з водоочищення – покриває 52% загального обсягу водовідведення [1, 515-516]. Тому погоджуємось з думкою В. Іванюшенка, яка підкреслила, що подальше загострення екологічної ситуації, розширення можливостей настання екологічної небезпеки для людини та середовища її існування, поглиблення антропогенного та техногенного навантаження на довкілля здатне привести до глобальної катастрофи. Вищезазначене зумовлює пошук конкретних заходів щодо її відвернення [2, 101].

Для адекватного правового забезпечення ефективності діяльності публічної влади, основними критеріями її діяльності повинні бути стабільність, своєчасність, повнота, внутрішня узгодженість, відповідність форми правового регулювання відносин у даній сфері їх важливості, змісту, структурі [2, 109]. У науковій літературі серед умов ефективності діяльності органів публічної влади із забезпечення здорового довкілля пропонується таке: 1) комплексність та орієнтація на майбутнє будь-яких еколого-правових реформ; 2) достатній рівень якості нормативно-правової бази з питань довкілля; 3) оптимальне співвідношення матеріально-фінансових ресурсів органів публічної влади з його правами та обов'язками по реалізації реформ; 4) вдале поєднання форм і методів управлінської діяльності органів публічної влади у сфері екологічних правовідносин; 5) запровадження ефективних механізмів стимулювання запровадження екологічно чистих виробництв, особливо на територіях проживання економічно депресивних територіальних громад, державної підтримки місцевого розвитку екологічних програм в цілому; 6) підвищення ролі асоціацій органів місцевого самоврядування як представників територіальних громад у їх взаємовідносинах з вищими та центральними органами державної влади, сприяння консолідації асоціацій органів місцевого самоврядування, координації їх зусиль з метою більш ефективного здійснення повноважень місцевого самоврядування, захисту прав та законних інтересів територіальних громад у сфері екологічних відносин, а також створення в їх структурах підрозділів по роботі з населенням, по вивченню громадської думки тощо [2, 186-187]. Як слушно підкреслив А. Гальчинський: «Нездатність влади сформувати конструктивну стратегію перетворень обумовлює її безперспективність» [3, 2]. Реформування екологічних відносин в умовах розбудови відкритого суспільства потребує точного і деталізованого визначення повноважень як органів державної влади, так і органів місцевого самоврядування у сфері екології. У діючому законодавстві вони часто окреслюються лише у загальному вигляді. Вплив на суб'єктів екологічних правовідносин повинен

здійснюватися через систему заходів по матеріально-технічному, науковому, експертному, інформаційно-довідковому, фінансовому, кадровому забезпеченню належних умов для нормальної і плідної роботи. Фінансування природоохоронних заходів необхідно спрямовувати перш за все на попередження правопорушень, а не на відшкодування шкоди, заподіяної порушенням права на безпечне для життя і здоров'я довкілля [2, 120].

В межах країн Європи трансформація екологічного права відбувається відповідно до тих напрямів, які окреслені у численних правових документах ЄС і Ради Європи. Утім в силу різного рівня розвитку країн Європи гармонізацію екологічного законодавства між ними доцільно здійснювати за програмами і планами, які враховують особливості цивілізаційного розвитку. Інакше (якщо підхід буде однаковим для всіх) створення відкритого суспільства окремими націями виключається (відкладається), оскільки виконання високих екологічних вимог призведе до соціально-економічної і духовно-культурної кризи їхнього соціуму. Наприклад, приведення екологічних стандартів і нормативів у відповідність з вимогами ЄС (у тому числі збільшення нормативів і ставок екологічних податків) в Україні та їй подібних державах призведе до зростання екологічної складової собівартості і погіршення функціонування ряду галузей. Експерименти показали, що одноразове підвищення екологічних податків може мати дуже тяжкі наслідки для українських підприємств. Включення екологічного чинника в конкурентні відносини для металургійних і гірничодобувних підприємств, екологізація виробництва зумовить подорожчання товарів вітчизняних виробників. У свою чергу, зростання собівартості і пов'язане з ним зниження конкурентоспроможності, складність адаптаційного періоду до нових регламентів для виходу на ринки буде причиною до банкрутства вітчизняних підприємств, витіснення їх з ринку, зниження зайнятості, соціальної напруженості, імпорту екологічно небезпечних технологій і продуктів, збереження галузевого дисбалансу за рахунок іноземних інвестицій у видобувний, а не переробний сектор. Значні зміни відбудуться на енергетичному ринку, що призведе до зростання тарифів на електроенергію, у тому числі для населення. Екологічні нормативи стануть інструментом, який в умовах значного технологічного відставання українських підприємств даватиме ЄС можливість проводити політику експансії забруднень: найбільш «брудні» виробництва можуть залишитися (або будуть перенесені) на територію України. Водночас виробники кінцевої продукції будуть змушені припинити свою діяльність, оскільки не зможуть у повному обсязі відповідати екологічним вимогам ЄС. Фактично в Україні будуть розвиватися лише види діяльності з низькою доданою вартістю. Однак описані втрати асиметричні для регіонів України. Проведені розрахунки показали, що для вітчизняних підприємств зростання екологічних вимог при збереженні існуючих тенденцій тільки для Донецької області призведе до недоотримання умовно-чистої виручки та інших операційних доходів у розмірі 116 млрд. грн. у період з 2013-2020 рр. А ось у цілому для України ця величина за окреслений період становитиме близько 200 млрд грн. Як бачимо виконання екологічних вимог європейського рівня економічно найскладніше (порівняно з іншими областями) здійснити тільки в одному регіоні – Донецькій області [4, 520-521]. З цих позицій вважаємо, що вдалим способом є регулювання процесів економічного зростання в бік його екологізації за рахунок державної підтримки і допомоги в наданні доступу до нових сучасних екологічно чистих технологій, підвищуючи тим самим загальну ефективність природоохоронної діяльності вітчизняних підприємств (особливо металургійних і видобувних). Надалі доцільно поступово посилювати покарання (в тому числі шляхом збільшення екологічних податків), мотивуючи економічних суб'єктів розвивати власну інноваційну систему, здатну генерувати ефективні рішення екологічних проблем. Також необхідно запровадити в практику господарювання еколого-економічний моніторинг в державі, у тому числі й перманентної ідентифікації об'єктивних еколого-економічних вимірів функціонування народного господарства, з метою вирішення завдань щодо термінової імплементації національних засад сталого розвитку до сучасних стандартів ЄС [4, с. 522, 173]. У науковій літературі зустрічаються також інші пропозиції з удосконалення екологічного законодавства: 1) науково обґрунтованого планування раціонального використання природних ресурсів держави; жорсткого контролю за реалізацією планів і додержанням законів у досліджуваних галузях [5, 9-11]; 2) кодифікації законодавства екологічного (природоохоронного [6, 137]), [7, 17], що дасть потрібний позитивний ефект у питаннях підвищення ефективності реалізації правових приписів в сфері екології і забезпечення чистого довкілля; 3) участь держави у фінансуванні екологічних програм [8, 26-27]; 4) запровадження землевпорядного та інших видів екологічного нормування [9, 146-148].

Отже, зміст напрямів трансформації екологічного права в умовах розбудови відкритого суспільства вбачаємо у кодифікації екологічного законодавства; створенні системи ефективного

моніторингу стану довкілля; поглибленні безперервних екологічних виховання, освіти й поінформованості українських громадян; поступовому стимулюванню податками і зборами до впровадження підприємцями екологічно чистих технологій; ширшого залучення громадськості в процесі прийняття політичних рішень з екологічних питань; залучення достатніх коштів (у т. ч. приватних інвесторів) для реалізації масштабних екологічних проєктів, відповідно до детально розроблених екологічних програм, планів тощо; розроблення правових норм про охорону довкілля під час війни і т. п. подій; а також інші заходи. Проте зауважуємо, що виконання високих екологічних стандартів повинно відбуватись хоча і невинно, максимально швидко, але поступово, не швидше, ніж дозволяє соціально-економічний стан розвитку нації, щоб уникнути її потрапляння у глибоку економічну і духовно-культурну кризу. Серед якостей окреслених напрямів реформування виділяємо такі: наукова основа і компетентність суб'єктів реалізації; фінансово та організаційно високі витрати на реалізацію; своєчасність і поступовість; темпоральна довготривалість; врахування рівня цивілізаційного розвитку нації, яка провадить реформи в сфері екології; застосування ефективних форм і методів реформування та ін.

Література

1. Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми / О.М. Алимов, О.І. Амоша та ін.; за заг. ред. В.І. Ляшенка. – Запоріжжя: КПУ, 2014. – 798 с.
2. Іванюшенко В. В. Конституційне право людини і громадянина на безпечне для життя і здоров'я довкілля та його забезпечення в системі місцевого самоврядування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Іванюшенко Вікторія Вікторівна. – К., 2009. – 214 с.
3. Гальчинський А. «Неспособность власти сформировать конструктивную стратегию преобразования обуславливает её бесперспективность» / Анатолий Гальчинский // Фондовый рынок. – сентябрь 2011. – № 36. – С. 2-6.
4. Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми / О.М. Алимов, О.І. Амоша та ін.; за заг. ред. В.І. Ляшенка. – Запоріжжя: КПУ, 2014. – 798 с.
5. Рябець К.А. Адміністративно-правове регулювання екологічної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Катерина Анатоліївна Рябець. – К., 2007. – 20 с.
6. Садовенко А. Сталий розвиток суспільства: [навчальний посібник] / А. Садовенко, Л. Масловська, В. Середя, Т. Тимочко. – 2 вид. – К., 2011. – 392 с.
7. Зуєв В.А. Організаційно-правові аспекти природокористування та охорони навколишнього природного середовища: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. юрид. наук: спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсове право» / Віталій Анатолійович Зуєв. – Х., 2003. – 20 с.
8. Заржицький О.С. Правові аспекти регіональної екологічної політики: [монографія] / О.С. Заржицький. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. – С. 167.
9. Мірошніченко А.М. Нормування як засіб правового регулювання земельних відносин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Мірошніченко Анатолій Миколайович. – К., 2005. – 206 с.

Історія виборчого процесу в Україні у XVII столітті

Мельнік Д.В., слухач магістратури

Науковий керівник:

Журавльова Г.С., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Засади виборчого процесу були властиві українському козацтву від самого його виникнення в XVI ст., але сам процес в цей період був у вигляді традицій.

Вибірчі традиції в Україні формувалися під значним впливом суміжних держав, під чийм підпорядкуванням перебували в різні часи окремі її території, та мають свої особливості. Одна з таких особливостей була на Слобожанщині коли такий виборчий орган який полковий уряд очолювали полковники й полкова старшина, а сама особливість полягала в тому, що їх обирало не все товариство і не на обмежений строк, а довіку. Їм притаманна одна й та сама форма державного управління – демократична республіка. Носієм суверенно влади в цих республіках виступає весь народ. Всі державні інститути без винятків формувались тільки шляхом виборів.

Не зважаючи на те що, козацька державність була далека в порівнянні з сучасною українською по своїм структурним сучасним апаратам, але вона мала в же ті часи верховну законодавчу владу, вона так і називалась Січова Рада. Особливістю її були збори котрі проходили регулярно у визначені строки – 1 січня, та 1 жовтня щороку. В її компетенцію входило зокрема обрання виконавчої влади – військової старшину Січі, до якої входили кошовий отаман, військовий суддя і військовий писар. Дослідники стверджують що також обирався верховний суд Січі терміном на три роки. Одним із пасивних суб'єктів виборчого процесу був кошовий отаман, якого обирали на один рік, то були випадки коли «він був до вподоби козакам, то його залишали і на далі; на війні і у походах він був найстарший начальник і його у всьому слухалося козацтво, а дома, у своїй Січі, він мусів на усе питатися дозволу ради» [1, 153].

Стосовно процедурних правил, козацькі ради проходили досить бурхливо, і найчастіше перемагала у змаганні та сторона, яка голосніше кричала. На цих колегіальних радах обирали і часто з такою ж легкістю скидали козацьких ватажків. Той, кого обирали, за звичаєм мав двічі відмовитися від пропозиції і погодитися лише в третій раз [2, 103].

В цей період вже існують ознаки принципу рівноправності суб'єктів виборчого процесу. Зокрема, коли поступово на Січі склалися звичаї та традиції самоврядування, згідно з якими всі члени цієї своєрідної республіки мали рівні права і могли брати участь у козацьких виборчих процедурах.

У XVII сторіччі, перебуваючи у васальній залежності від Москви, Україна, за словами Д. Дорошенка, користувалась широкою внутрішньою автономією. Особливістю козацької української держави було те, що вона мала свого окремого голову – гетьмана, а виборцями виступали самі українці, але після присягав царю. Гарантією на законодавчому рівні був формальний договір складений гетьманом із царським урядом [3, 114]. Але завжди як козацькі, так і прості урядники, а особливо полковники, повинні були обиратися вільним волевиявленням і голосуванням. Після виборів вони затверджувалися гетьманською владою, хоча вибори цих посадових осіб не повинні були оголошуватися і здійснюватися без гетьманської згоди.

Література

1. Субтельний О. Україна: історія / О. Субтельний; пер. з англ. – 2-ге вид. – К.: Либідь, 1992. – 510 с.
2. Аркас Н.Н. История Украины-Руси / Н.Н. Аркас. – 2-е факс. изд. – К.: Вища шк., 1991. – 395 с.
3. Дорошенко Д. Нарис історії України: у 2 т. / Д. Дорошенко – К.: Глобус, 1992. – Т. 2. – 349 с.

Правові механізми реалізації дисциплінарної відповідальності працівників органів внутрішніх справ в Україні

Михайліченко В.О., студентка

Науковий керівник:

Гамбург Л.С., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Актуальність цієї теми полягає в тому, що людина, її права і свободи є найвищою соціальною цінністю, а їх захист представляє собою одне з пріоритетних завдань держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність (ст.3 Конституції України). Таке положення Основного Закону країни актуалізує функціонування правового механізму забезпечення основних прав і свобод громадян. Особливе місце в зазначеному механізмі відводиться системі органів внутрішніх справ (ОВС). Виконання покладених на органи внутрішніх справ завдань можливо лише за умови належного виконання працівниками службових обов'язків. Випадки порушення службової дисципліни завдають шкоди авторитету органам внутрішніх справ, ставлять під сумнів, а іноді й унеможливають виконання її соціальної ролі – гаранта законності, захисника законних прав і свобод людини. У цьому зв'язку підвищення й підтримання авторитету органів як гаранта законності в суспільстві найтіснішим чином пов'язано із забезпеченням дисципліни її посадових осіб. Одним із засобів забезпечення службової дисципліни працівників є застосування (можливість застосування) заходів дисциплінарного впливу. Це не єдиний, але досить ефективний метод боротьби з порушеннями дисципліни.

Найважливішим методом забезпечення службової дисципліни продовжує залишатися виховна робота серед особового складу. Норми права, які закріплюють норми виховання свідомої дисципліни серед особового складу, поділяються на норми, що визначають форми правового, морального, громадянського, естетичного виховання, що встановлюють форми розвитку змагальності серед особового складу, підбиття його підсумків.

До норм, що сприяють забезпеченню службової дисципліни, відносять норми, що регламентують заходи заохочення працівників органів внутрішніх справ. Вони висловлюють схвалення, визнання й позитивну оцінку роботи тих, хто заслуговує на заохочення. Норми, що визначають досягнення в роботі, поділяються на такі:

- норми, що зобов'язують відповідні органи представляти працівників, які відзначилися, до раніш означених заохочень. Це стосується порядку представлення до заохочення працівників, які відзначилися, до встановлених урочистих свят, затверджених державними органами, або порядку представлення працівника до визначених нагород;

- норми, в яких юридичний склад визначено в менш категоричній формі, після чого для органів, що застосовують заохочення, відкриваються більш широкі можливості варіювати свою діяльність щодо представлення до заохочення працівників, які відзначилися, з метою виховання підрозділу, служби (норми права, що передбачають порядок та умови одноразового преміювання й морального заохочення працівників) [1, 61].

Згідно зі ст.9 Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України: за мужність, відвагу, героїзм, розумну ініціативу, старанність, сумлінне та бездоганне виконання службових обов'язків до осіб рядового і начальницького складу можуть бути застосовані такі види заохочень: дострокове зняття дисциплінарного стягнення; оголошення подяки; нагородження грошовою винагородою; нагородження цінним подарунком; нагородження Почесною грамотою Міністерства внутрішніх справ України; занесення на «Дошку пошани»; нагородження відзнаками Міністерства внутрішніх справ України; дострокове присвоєння чергового спеціального звання; присвоєння спеціального звання, вищого на один ступінь від звання, передбаченого займаною штатною посадою; нагородження відзнакою Міністерства внутрішніх справ «Вогнепальна зброя» [2].

У забезпеченні службової дисципліни важливу роль відіграють норми, що встановлюють заходи впливу за порушення службової дисципліни рядовим та начальницьким складом ОВС. Норми, що передбачають відповідальність працівників органів внутрішніх справ за порушення дисципліни та законності, поділяються на ті, що встановлюють дисциплінарну, матеріальну, адміністративну й кримінальну відповідальність.

Службова дисципліна містить у собі три основні компоненти: обов'язок і право працівника ОВС виконувати по відношенню до громадян організаційно-розпорядчі й консультативно-дорадчі функції, дотримання заборон і встановлених обмежень при вступі на державну службу, і проходженні її, а також права й обов'язки працівника, пов'язані з удосконаленням його фізичної, професійної, ідейно-політичної підготовки.

Правовою підставою дисциплінарної відповідальності за трудовим законодавством є трудове правопорушення [3, 125].

Трудове правопорушення можна визначити як винне протиправне невиконання чи неналежне виконання трудових обов'язків працівником.

Порушення трудової дисципліни вважається таким за умови, якщо воно відбулося у робочий час. Для працівників з ненормованим робочим днем час після закінчення роботи теж вважається робочим.

Отже, характеризуючи в загальних рисах порядок притягнення працівників до дисциплінарної відповідальності слід звернути увагу на те, що у чинному законодавстві про працю передбачені два види дисциплінарної відповідальності, кожному з яких притаманні свої характерні особливості щодо видів, порядку застосування й оскарження дисциплінарних стягнень [4, 282].

Так, виокремлюють *загальну* і *спеціальну* дисциплінарні відповідальності.

Загальна дисциплінарна відповідальність передбачена Кодексом законів про працю України і правилами внутрішнього трудового розпорядку для всіх категорій працівників, крім тих, правове регулювання трудової діяльності яких лежить в площині застосування спеціального законодавства України або відомчих актів (статутів чи положень про дисципліну).

Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України, відповідно, містить норми, що передбачають спеціальну дисциплінарну відповідальність співробітників ОВС. Ними встановлено наступні міри: застосування до порушника трудової дисципліни крім догани і звільнення; пониження в класному чині; пониження в посаді; позбавлення нагрудного знаку; звільнення з позбавленням класного чину; попередження про неповну службову відповідність; затримка до одного року в присвоєнні чергового рангу або у призначенні на вищу посаду; усне зауваження; зауваження; сувора догана; пониження в спеціальному званні на один ступінь і т.п.

Дисциплінарний статут ОВС України містить низку нововведень і положень, спрямованих на вдосконалення існуючого порядку притягнення працівників до дисциплінарної відповідальності, у той же час він має й недоліки, які потрібно терміново усунути. Крім того, норми, що регулюють

підстави й порядок дисциплінарного провадження щодо працівників ОВС необхідно розмістити в одному нормативному акті – Законі України «Про органи внутрішніх справ», передбачивши, наприклад, розділ «Дисциплінарна відповідальність». Це відповідає вимогам законодавчої техніки й повністю узгоджується з положенням пунктів з якими виключно законами визначаються, по-перше, організація й діяльність органів внутрішніх справ, по-друге, – діяння, які є дисциплінарними правопорушеннями, а також відповідальність за них. Таким чином, правові механізми реалізації дисциплінарної відповідальності працівників ОВС в Україні ґрунтуються на загальних принципах і нормах дисциплінарної відповідальності, але мають свою специфіку. Такими принципами дисциплінарної відповідальності є: законність, справедливість, невідворотність, доцільність, індивідуалізації покарання. Принципи реалізуються через управлінські рішення й визначають правильний напрямок дисциплінарної практики щодо відносин у сфері праці. Принципи правового регулювання дисциплінарної відповідальності дають можливість глибше усвідомити вплив цих норм на суспільні відносини та основні напрямки їх розвитку в сучасних умовах.

Література

1. Городовенко В.В. Судові та правоохоронні органи України: навчально-методичний посібник [для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напряму підготовки «Правознавство»] / В.В. Городовенко, О.Л. Макаренков. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2013. – 110 с.
2. Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України: Закон України від 22.02.2006 р. № 3460 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3460-15>
3. Хавронюк М.І. Дисциплінарні правопорушення і дисциплінарна відповідальність: навч. посіб. / М.І. Хавронюк – К.: Атіка, 2003. – 240 с.
4. Організація судових та правоохоронних органів: підручник [для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / І.Є. Марочкін, Н.В. Сібільова, В.П. Тихий та ін.; за ред. І.Є. Марочкіна і Н.В. Сібільової. – Х.: Одиссей, 2009. – 320 с.

Порядок виконання судових рішень

Нарижний І.С., студент

Науковий керівник:

Гамбург Л.С., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

В силу обставин, що склалися на території України, рівень приступності різко збільшився, особливо, це стосується тяжких злочинів. Тож постає потреба вдосконалення правового регулювання захисту прав потерпілих від злочинів за допомогою норм кримінального права. Виконання завдань Кримінального кодексу України досягається застосуванням на практиці арсеналу кримінально-правових засобів впливу на осіб, які вчиняють суспільно небезпечні діяння, передбачені Кримінальним кодексом. Одним із результатів цього має стати відновлення порушених прав потерпілого [1].

Виконання судового вироку розглядається вченими, як завершальний етап кримінального процесу [2], коли реалізується чинне судові рішення, нагляд і контроль за його виконанням, а також вирішуються питання, що виникають під час розгляду тієї або іншої судової справи [3].

Утім, аналіз норм розділу п'ятого Кримінально-процесуального кодексу України показав, що виконання судового рішення, як таке ними не регламентовано [4]. Ці норми регулюють дії, що забезпечують застосування актів правосуддя. Безпосереднє ж виконання судового вироку покладено на відповідні органи та установи, які зобов'язані негайно виконати його і повідомити про це суд, що ухвалив указане рішення.

Тому як етап безпосередньої реалізації кримінальної відповідальності, слід розглядати стадію виконання судового рішення. Саме на цій стадії практично відтворюються приписи норм кримінального права, що визначають систему кримінально-правових засобів впливу на особу, визнану винною у вчиненні злочину.

Кримінально-правові відносини виникають із моменту порушення особою заборони, передбаченої нормою Особливої частини Кримінального кодексу України, а саме – учинення конкретних активних дій або бездіяльності, як юридичного факту, підтвердження якого є обвинувальний вирок суду.

Зміст кримінально-правових відносин постійно уточнюється, оскільки вони перебувають у динамічному стані. Так, зміст прав і обов'язків суб'єктів правовідносин, що регулюють застосування покарання та інших кримінально-правових засобів впливу на особу, яка вчинила злочин, визначається, по-перше, етапом реалізації правовідносин, по-друге, особливостями юридичних фактів, що їх породжують, змінюють чи припиняють [5].

Змістом правовідносин на етапі обрання конкретного виду покарання чи іншого кримінально-правового засобу впливу на винного є, з одного боку, право держави визначити засіб впливу, що відповідає характеру й ступеню суспільної небезпеки злочину, обставинам його вчинення, особі винного та розміру заподіяної шкоди. З другого боку, обов'язок особи, яка вчинила злочин, визнати обґрунтованим застосування до неї такого покарання. Водночас вона вправі вимагати призначення їй справедливого покарання та визначення саме такого розміру збитків для відшкодування, який вона заподіяла. Держава в особі суду зобов'язана призначити такі заходи кримінальної відповідальності, що не виходять за встановлені законом межі.

У процесі виконання-відбування покарання змістом правовідносин є право засудженого на пом'якшення призначеного покарання й обов'язок суду здійснити відповідно до вимог закону таке пом'якшення.

Розглянувши зміст кримінально-правових відносин, можна зробити висновок, що до них приєднуються кримінально-виконавчі відносини.

Тільки обвинувальний вирок суду має законну силу і здатний засвідчити винність особи. Це положення закріплене у ст.62 Конституції, ст.2 Кримінального кодексу України, ст.15 Кримінально-виконавчого кодексу України. У цьому відтворюється одна з найважливіших гарантій прав, свобод та законних інтересів громадянина, який обвинувачується у вчиненні злочину. Постановлений згідно з принципом законності та обґрунтованості вирок, є запорукою зміцнення правопорядку [6].

Майже половина засуджених (53%) були умовно-достроково звільнені від відбування покарання. Але цими засудженими шкода, заподіяна потерпілим унаслідок учинення злочинів, відшкодована не була. Така ситуація передусім пов'язана з відсутністю у законі про кримінальну відповідальність вказівки на обов'язковість такого відшкодування як умови звільнення від подальшого відбування покарання. Тому, щоб застосування кримінально-правових засобів впливу відповідало завданням і меті законодавства про кримінальну відповідальність, необхідно заборонити будь-яке пом'якшення порядку й умов виконання (відбування) призначеного засобу впливу в разі, якщо завданих збитків потерпілому не відшкодовано.

Право на відшкодування шкоди, заподіяної злочином, передбачено щонайменше у двох актах міжнародних організацій – Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою (ухваленої Генеральною Асамблеєю ООН 29 листопада 1985 року) і Європейській Конвенції з відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів (прийнятої Радою Міністрів Ради Європи у Страсбурзі 24 листопада 1983 року). Відповідно до вказаної Декларації особи, яким у результаті злочинного діяння було заподіяно шкоду, зокрема й тілесні ушкодження, повинні мати право на доступ до механізмів правосуддя і якнайшвидшу компенсацію заподіяної шкоди; водночас усі держави-члени ООН зобов'язані сприяти тому, щоб судові та адміністративні процедури більшою мірою відповідали потребам жертв злочинів, у тому числі шляхом забезпечення їм можливості висловлення своєї позиції за суттю справи та надання належної допомоги на всіх стадіях судового розгляду відповідно до національного законодавства, без шкоди для обвинувачення. Утім, у законодавстві України про кримінальну відповідальність таке право не закріплене.

Саме тому я пропоную у разі звільнення особи, визнаної винною у вчиненні злочину, від кримінальної відповідальності та від покарання або від його подальшого відбування, передбачити однією з умов такого звільнення відшкодування завданих цією особою збитків або усунення заподіяної шкоди. Для цього пропонується внести відповідні зміни до Кримінального кодексу:

1) частину першу статті 44 після слів «акта помилування» доповнити словами: «, якщо вона відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду»;

2) статтю 45 викласти в такій редакції: «Особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення злочину щиро покалася та активно сприяла розкриттю злочину»;

3) статтю 46 викласти в такій редакції: «Особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим»;

4) статтю 74 доповнити частиною шостою такого змісту: «6. Особа, яка вчинила злочин, звільняється від покарання та його відбування у випадках, передбачених цим Кодексом, якщо вона відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду. Ця умова не поширюється на особу, яка під час відбування покарання захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними».

Література

1. Митрофанов І.І. Потерпілий як суб'єкт кримінальних правовідносин / І.І. Митрофанов // Юридична Україна. – 2009. – № 2. – 102 с.
2. Маляренко В.Т. Кримінальний процес України: підручник / В.Т. Маляренко, В.В. Назаров, Г.М. Омеляненко. – К.: Юридична думка, 2005. – 486 с.
3. Маляренко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів / В.Т. Маляренко. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 459 с.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України: Затверджений Законом УРСР від 28.12.1960 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – 88 с.
5. Филимонов В.Д. Правоотношения. Уголовные правоотношения. Уголовно-исполнительные правоотношения / В.Д. Филимонов. – М.: «ЮрИнфоР-Пресс, 2007. – 215 с.
6. Митрофанов І.І. Сучасні підходи до розв'язання проблем реалізації кримінальної відповідальності / І.І. Митрофанов // Юридична Україна. – 2009. – № 11–12. – С. 102–107.

Регулювання стандартів юридичної освіти: зарубіжний досвід та шляхи його впровадження в Україні

Нікуліна О.О., слухач магістратури

Науковий керівник:

Коломоєць Т.О., д.ю.н., професор, Заслужений юрист України

Запорізький національний університет

Формування єдиного європейського дослідницького і освітнянського простору, до якого у 2005 році долучилася Україна завдяки приєднанню до Болонського процесу, передбачає створення єдиної освітнянської моделі, яка спирається на європейську систему цінностей. А це, в свою чергу, передбачає зближення національних освітніх програм, їх приведення у відповідність з потребами і вимогами європейського ринку праці. Національна система вищої юридичної освіти та правова наука не можуть стояти осторонь цих процесів.

В Україні система вищої юридичної освіти функціонує за безпосереднього «державного регулювання». Органи публічного адміністрування у сфері вищої освіти здійснюють ліцензування (правомочність розпочати освітню діяльність) й акредитацію (право проводити освітню діяльність) юридичних навчальних закладів. Публічна адміністрація також взяла на себе функцію контролю за якістю юридичної освіти, однак державних стандартів вищої юридичної освіти поки що не затверджено [1, 161–167].

Стандарти вищої освіти є складовою будь-якої національної системи освіти. Їх вид та структура визначаються політичними, соціально-економічними умовами, традиціями країни тощо. Відповідно до ст.15 Закону України "Про освіту" стандарти освіти встановлюють вимоги до змісту, обсягу й рівня освітньої та фахової підготовки в Україні. Вони є основою оцінювання освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів громадян незалежно від форми одержання освіти.

Питання, пов'язані із прийняттям державного стандарту вищої юридичної освіти в Україні, шляхами впровадження зарубіжного досвіду з цього питання, є темою постійного обговорення та дискусування професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів України. Питання прийняття державного стандарту вищої юридичної освіти розглядали у своїх працях такі науковці, як І. Анненкова, В. Андрущенко, М. Бершадська, В. Беспалько, С. Головатий, І. Гриценко, Н. Губерська, О. Карпенко, М. Кісіль, В. Комаров, С. Ківалов, О. Копиленко, О. Сироїд, В. Тацій, та ін.

Знання особливостей становлення й розвитку стандартів юридичної освіти в інших країнах світу має велике значення для розробки, запровадження та модернізації державних стандартів вищої юридичної освіти в Україні.

У Великій Британії хоча і не існує державної акредитації вищих навчальних закладів як такої, водночас, стандарти вищої юридичної освіти є доволі щільно врегульованими. Загальні збори

Об'єднання адвокатів та Об'єднання правників уповноважені визначати кваліфікаційні вимоги для доступу до професії. На постійній основі функції регулювання юридичної освіти здійснюють Рада стандартів Об'єднання адвокатів та Регуляторний орган об'єднання правників. Ці два органи спільно відповідають за «визнання» (акредитацію) тих правничих факультетів/ або шкіл, які надають диплом правника. Агенція із забезпечення якості вищої освіти здійснює моніторинг якості надання юридичних послуг та може впливати на позбавлення права університету видавати дипломи. Навчальні плани у Великобританії повністю формуються відповідними правничими факультетами або школами.

У Німеччині так само немає процедури акредитації вищих навчальних закладів. У вишах Німеччини акредитують окремі навчальні програми, щоб гарантувати якість та ефективність викладання кожної дисципліни. Акредитацію здійснюють різні недержавні агенції, які, у свою чергу, теж мають бути акредитовані Німецькою акредитаційною радою. Професійні об'єднання правників не впливають на процес акредитації. Виші у Німеччині самі складають свої навчальні плани. Орієнтиром слугує відповідне законодавство федеральних земель про вищі навчальні заклади та про юридичну освіту, усталена факультетська практика, думка керівників кафедр на факультеті та попит на певний вид знань у конкретній галузі права.

У Польщі стандарти вищої освіти: перелік дисциплін, їхній короткий зміст (анотація) та відповідна кількість навчальних годин для кожної дисципліни – закріплюються в актах Міністерства науки і вищої освіти та публікуються в Бюлетені публічної інформації, але університети мають право формувати та затверджувати власні навчальні плани та програми з урахуванням прийнятих стандартів освіти. Для усіх спеціальностей, зокрема «Право», акредитацію здійснює Державна акредитаційна комісія, в якій функціонує секція навчальних напрямів у галузі суспільних наук і права. У Польщі професійні об'єднання правників на процес акредитації не впливають [2].

У 2009-2010 роках Координатором проектів ОБСЄ в Україні у співпраці з Національним університетом «Києво-Могилянська Академія» проведено дослідження «Стан юридичної освіти і науки в Україні », яке показало, що методика викладання та зміст навчальних дисциплін з правознавства відповідно до європейських стандартів потребує удосконалення [3].

Державні освітні стандарти у сфері юридичної освіти мають велике практичне значення, оскільки ця галузь активно розвивається, в державі є постійна потреба у висококваліфікованих юристах, а вищі навчальні заклади мають забезпечувати якісну підготовку правників. Крім того, національна юридична освіта має бути гармонізована в межах європейського освітнього простору та демонструвати свою конкурентоспроможність у світі.

При формуванні державного стандарту юридичної освіти в Україні необхідно дотримуватися низки основних принципів та врахувати європейський досвід з цього питання, а саме: освітні стандарти мають базуватися на професійних стандартах, до розробки стандарту юридичної освіти необхідно активно залучати громадське професійне середовище, керівництво юридичних вищих навчальних закладів, потенційних роботодавців майбутніх правників. Для інтеграції української юридичної освіти в європейський простір необхідно запроваджувати нові курси зі спеціалізованої англійської мови окремо для кожної юридичної спеціалізації.

Література

1. Кравчук М.В. Основні напрями реформування та стандартизації вищої юридичної освіти / М.В. Кравчук // Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження». – 2009. – № 1. – С. 161-167.
2. Стан юридичної освіти та науки в Україні (результати дослідження) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=12&cad=rja&uact=8&ved>.
3. Майданик Р.А. Державні стандарти вищої юридичної освіти в Україні: стан, проблеми, перспективи [Електронний ресурс] / Р.А. Майданик. – Режим доступу: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=121255>.
4. Шпікгофф А. Юридична освіта в Німеччині: особливості та європейські перспективи / А. Шпікгофф // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2007. – №4. – С. 281-286.
5. Хелланд А. Юридична освіта в Німеччині / А. Хелланд, М. Вендіш // Право України. – 2009. – №1. – С. 22-28.

До питання інструментального методологічного блоку дослідження радянського спадкового права України

*Половинкіна Р.Ю., асистент
Запорізький національний університет*

Інструментальний методологічний блок, який складається з певної системи не «обтяжених» світоглядним змістом методів, котрі у процесі дослідження виконують функції «технічних» пізнавальних інструментів.

Конкретизуючи ієрархію методологічних рівнів, найбільш оптимальним методологічним інструментарієм для дослідження радянського спадкового права України вважаємо той, що складається з таких груп методів, як:

- а) загальнофілософські (універсальні),
- б) загальнонаукові,
- в) спеціальні методи, які в свою чергу поділяються на:
  - методи юридичної науки,
  - спеціальні методи, запозичені з інших наук.

До першої групи цих методів – загальнофілософських (універсальних) – слід віднести, на нашу думку, логіку й діалектику. Логічний підхід, який являє собою взаємопов'язану між собою сукупність формально-логічних законів, принципів і методів, за допомогою яких досліджуване явище відображається у вигляді певним чином оформленої мисленевої конструкції [1]. З логічних методів, для будь-якого дослідження, неоцінима роль аналізу як логічного методу, що передбачає пізнання внутрішнього змісту певного об'єкту шляхом мисленевого «розчленовування» його на окремі частини та пізнання їх з середини. Синтез, «парний» аналізу метод, який поєднує в одній цілісній єдності отримані в результаті аналізу знання про окремі частини явища, з'єднав загальне й одиничне, спільне й особливе, зв'язки, відносини та взаємодію, багатство специфіки спадкового права в «живе» конкретне ціле. З логічних методів можливо використати також індукцію та дедукцію, оскільки мисленевий процес є завжди індуктивно-дедуктивним.

Ще один, не менш вагомим логічним засобом пізнання права є порівняльний (компаративний) метод, який передбачає зіставлення за певними визначеними критеріями тих чи інших пізнавальних об'єктів з метою виявлення схожих рис або розходжень між ними. Поряд з формально логікою, універсальним методом пізнання є діалектична логіка. До останньої, яка в радянські часи вважалася ядром марксистської методології, на початку «постсоціалізму» було досить багато критичних зауважень, аж до намірів замінити її іншим методом.

Основою діалектичного підходу виступають насамперед такі закони, як єдність і боротьба протилежностей, переходу кількості в якість, заперечення заперечення. Виходячи з вищенаведеного при дослідженні інститутів права, в тому числі і спадкового необхідно взяти до уваги закон єдності та боротьби протилежностей, адже боротьба протилежностей є головною рушійною силою, основним джерелом будь-якого руху, змін та розвитку в тому числі і досліджуваного нами явища [2, с. 50]. Закон взаємного переходу кількісних змін в якісні характеризує одну з граней всезагального розвитку. Він розкриває механізм розвитку, пояснює, як відбувається розвиток, завдяки яким процесам і як предмети зазнають якісних змін та перетворень [3]. Для дослідження розвитку радянського спадкового права не менш важливим є закон заперечення заперечення, оскільки невизнання, а точніше заперечення радянською державою приватної власності і скасування на цій основі спадкування викликало кризу в економіці і соціальній сфері, вказавши таким чином на необхідність прийняття нового рішення з цього питання.

Величезне методологічне значення при дослідженні інституту спадкового права мають також категорії діалектики: одиничне та загальне, зміст та форма, частина та ціле, сутність і явище, причина і наслідок, необхідність і випадковість, можливість і дійсність.

До наступної групи методів, які можливо використовувати у дослідженні належать загальнонаукові методи – такі загальні способи наукового пізнання, які використовуються у всіх або певній групі наук. Центральним в цій групі є системний метод, який виступає пізнавальним інструментом цілісного, всебічного і комплексного вивчення тих чи інших граней багаторівневого ієрархічно побудованого навколишнього світу, котрий являє собою цілісність, яка складається з цілої низки підсистем. Необхідно з'ясувати як ця «структура» функціонує, тому необхідно використати функціональний метод, який надає змогу вивчити взаємозалежність структурних елементів спадкового права, їх взаємодію і взаємовплив у русі.

Своєрідним різновидом системного методу є інституційний метод, за допомогою якого можна визначити, що спадкове право є логічно замкнутою, відокремленою системою норм, хоча і є складовою частиною (інститутом) цивільного права, функціонує автономно, маючи можливість здійснювати регулювання значущих суспільних відносин – спадкових відносин.

До наступної групи методів, які можливо використовувати при дослідженні радянського спадкового права України належать спеціальні методи, тобто ті пізнавальні способи, що ідентифікуються як власні для тієї науки, в пізнавальне поле якої входить предмет дослідження. Оскільки таким полем для нашого дослідження є історико-правова наука, то ця група методів являє собою сукупність, зумовлених предметом дослідження, правових і історичних методів дослідження. Зі спеціальних методів правової науки використовується, насамперед, юридичний метод, котрого частіше усього називають формально-догматичним, тому що дослідження того чи іншого правового явища за його допомогою здійснюється, як правило, на основі догматичного сприйняття змісту того чи іншого нормативно-правового акту. Додатковим для формально-догматичного методу є герменевтичний метод, пізнавальне призначення якого полягає в розумінні та інтерпретації певного тексту [4]. Така інтерпретація тексту юридичного документу здійснюється юридичною герменевтикою як одного зі спеціальних методів юриспруденції.

Історико-герменевтичний зв'язок зумовлює наш перехід до характеристики іншої групи методів – методів «запозичених» з інших наук. В якості таких досить активно можливо використати, що цілком логічно, методи історичної науки як сукупності способів, що передбачають пізнання певного об'єкту ретроспективно, крізь призму конкретно-історичних процесів його виникнення, становлення та розвитку. В «першому» ряду цієї історико-правової групи методів стоїть притаманний саме історичній науці, а чомусь, на справедливу думку Н. Крестовської, незаслужено забутий дескриптивний (описовий) метод. Він розуміється як організація мислення дослідника, що полягає у створенні якомога адекватнішого вербального образу досліджуваного об'єкта за допомогою визнаних у науці опорних термінопонять (для історико-правової науки це зокрема право та його складові, законодавець, дата, документ тощо) [5, с. 111]. Якщо через призму нашого дослідження продовжувати цей ряд, то він доповниться такими використаними нами «опорними» термінопоняттями, як спадкове право, спадщина, заповіт, спадкодавець, спадкоємець тощо.

Дескриптивний метод певним чином «перекриває» так званий хронологічний метод історичного дослідження, який призначений для ретроспекції однієї проблеми. Оскільки спадкове право є багатоплановим за своїм змістом, то з'явилася потреба у використанні проблемно-хронологічного методу. Серед історичних пізнавальних способів історико-правової науки особливе місце посідає метод періодизації, який являє собою ефективний метод впорядкування і аналізу матеріалу.

Також необхідно використати всі можливості логічного методу порівняння, який в межах історико-правової науки набув свій прояв в такому інтегральному методі як історико-правовий порівняльний метод [6]. Також при дослідженні спадкового права можливо використовувати прийоми порівняння: діактоне, «синхроне» і «зовнішнє» мультипорівняння, для збагачення наукового матеріалу новими знаннями у галузі спадкового права.

Одержані за допомогою інструментального методологічного блоку дослідження результати надають змогу глибше осмислити ті історичні процеси, що були пов'язані із виникненням, становленням та розвитком радянського спадкового права, краще зрозуміти обсяг та характер «зовнішнього» правового впливу, масштаби й форми застосування накопиченого досвіду.

Література

1. Бостан С.К. Логічний підхід як методологічний засіб пізнання конституційно-правових явищ / С.К. Бостан // Актуальні питання публічного права: тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції 11-го листопада 2011 р. / за ред. В.М. Огаренка та ін. – Запоріжжя: КПУ, 2011. – С. 139-142.
2. Тимченко Г.В. Теоретико-правові засади ефективності законодавства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Тимченко Ганна Василівна; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2011. – 259 с.
3. Касьян В.І. Філософія: навчальний посібник / В.І. Касьян. – К.: ІНФА. – 2008. – 266 с.
4. Рабинович П.М. Герменевтика і правове регулювання / П.М. Рабинович // Вісник Академії правових наук. – 1999. – № 2. – С. 61-71
5. Крестовська Н.М. Апологія дескриптивного методу / Н.М. Крестовська // Методологічні проблеми історико-правових досліджень: матеріали XXIII Міжнародної історико-правової конференції 24-26 вересня 2010 р., м. Алушта / ред. колегія: І.Б. Усенко (голова), А.Ю. Іванова (відп. секр.), Л.П. Гарчевата ін. – К.; Сімферополь СМД, 2011. – С. 109-114.

6. Шигаль Д.А. До питання щодо розмежування понять порівняння, порівняльного-історичного, порівняльного-правового, історико-правового порівняльного методу [Електронний ресурс] / Д.А. Шигаль // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 828-832. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-3/12sdappm.pdf>.

Гетьманат Павла Скоропадського: особливості державотворення

*Середа А.М., к.і.н., доцент
Запорізький національний університет*

В багатовіковій історії українського народу чимало драматичного й повчального. Періоди злетів і піднесення, розквіту державного будівництва чергуються з драматичною боротьбою за національне існування, напруженим протиборством з іноземними поневолювачами, повсякденним відстоюванням права на власну національну ідентичність, своє місце в історії. Залишаються і питання створення ефективної моделі збалансованих державно-управлінських відносин мають свою історичну традицію.

З поваленням Центральної Ради завершився перший етап українського державотворення. Наступним періодом розбудови незалежної української державності став Гетьманат. Стабілізувати ситуацію в країні на той час могла людина, яка б сконцентрувала у своїх руках усю повноту влади, ураховуючи, що політичні й соціальні сили не підтримували повернення до старих часів монархізму.

Як і всі українські уряди доби національно-визвольних змагань 1917-1920 рр., гетьманат носив характер експерименту. Українська Держава Павла Скоропадського базувалася на переплетінні монархічних, республіканських і диктаторських засад. Таке поєднання повинно було сприяти підвищенню рівня керованості державою, що відповідало інтересам суспільства.

Для реалізації політичної програми гетьман насамперед реформував державний механізм. Він зазначав, що спочатку не думав про відновлення в Україні гетьманства, а тільки про дуже коротку диктатуру – до того часу, поки вдасться сформувати більш помірковану владу [1]. Декларована П. Скоропадським ідея сильної влади заради політичних і соціальних реформ утілилась у затверджених ним 29 квітня 1918 р. «Законах про тимчасовий державний устрій України». Проте документ був недосконалим, оскільки в ньому не йшлося про розподіл влади на законодавчу, виконавчу й судову та не зазначалося про джерело влади в Україні. Вся державна влада була сконцентрована в органах державного управління [2].

Специфічною рисою моделі державного управління Української Держави було домінування гетьмана над іншими державними установами. У розділі про гетьманську владу «Законів» закріплені виключні повноваження гетьмана на верховне управління всією державою. Він затверджував та санкціонував закони, призначав та звільняв голову уряду та інших урядовців, затверджував за поданням голови уряду міністрів Ради міністрів, розпускав уряд повному його складі, представляв Українську Державу на міжнародній арені, був верховним головнокомандувачем армії та флоту, оголошував військовий та надзвичайний стан у країні або в окремих її областях, милував засуджених, зменшував термін покарання або звільняв від кримінального переслідування та суду [2].

Павло Скоропадський виконував зазначені повноваження тимчасово, тобто до скликання Державного Сейму. Маючи на меті реалізацію цього принципу, гетьман у своїй грамоті від 29 квітня 1918 р. наголошував на необхідності скликання Сейму, а Рада міністрів у листопаді 1918 р. затвердила склад комісії з розроблення відповідного закону. Скликання Сейму планувалося в 1919 р. [3].

Із загостренням ситуації в країні постала проблема щодо забезпечення її керівництвом у разі непередбачених обставин. Тому 1 серпня 1918 р. був прийнятий Тимчасовий закон про верховне управління державою на випадок смерті, тяжкої хвороби і перебування поза межами держави ясновельможного пана гетьмана всієї України. Закон передбачав перехід влади до Колегії верховних правителів держави, яка складалася з трьох осіб. Одну з них – голову колегії – призначав заздалегідь сам гетьман, другу – Державний Сенат, третю – Рада Міністрів. Колегія мала право вирішувати всі питання, що відносилися до компетенції гетьмана, крім питань про зміну законів, викладених у грамоті від 29 квітня 1918 р. Рішення приймалися більшістю голосів [4]. Механізм цього закону було задіяно лише один раз, коли П. Скоропадський перебував з державним візитом у Німеччині, тоді колегію очолив голова Ради міністрів Ф. Лизогуб.

Таким чином, керуючи державою фактично одноосібно, виступаючи у внутрішній і зовнішній політиці як глава Української Держави, будучи формально незалежним у своїй діяльності, гетьман у певному розумінні уособлював собою державу. Видатний державний діяч В. Винниченко зазначав,

що деякі українські політичні сили пропонували розглядати гетьмана як тимчасового президента України [5]. Але, зрозуміло, що порівняння гетьмана з президентом є перебільшенням.

Для здійснення своїх повноважень гетьман мав розгалужений апарат, який складався з трьох підрозділів: штабу, головної квартири та канцелярії. Тимчасові штати штабу гетьмана були затверджені в липні 1918 р. Вони склалися з таких частин: осіб біля гетьмана, гетьманської похідної канцелярії, гетьманського коменданта і гетьманського господаря. На штаб поклалися такі завдання: проведення ділового листування, інформування про політичну та економічну ситуацію в Українській Державі та за її межами, гарантування особистої безпеки гетьмана, нагляд за політичними партіями та опозиційними силами, організація місцевих та закордонних поїздок гетьмана, ведення архівної справи, вирішення кадрових питань у головній квартирі гетьмана.

До основних обов'язків канцелярії, що охороняла всю адміністрацію гетьмана, входило діловодство та приймання скарг і прохань, які розглядав П. Скоропадський. Очолював канцелярію генеральний писар. Він супроводжував гетьмана на ділових зустрічах, прийомах, нарадах, військових оглядах [7, 90].

«Законами» визначалися функції РМ, що уособлювала і законодавчу, і виконавчу владу. Уряд спрямовував та об'єднував роботу окремих державних установ у питаннях законодавства, розробляв законодавчі акти з державного управління. Голова Ради міністрів та міністри звітували перед гетьманом про конкретну ділянку роботи та діяльність кабінету в цілому [2]. Рада міністрів складалася з 13 міністерств. Міністерства мали різнопланову й водночас типову внутрішню структуру. Вони поділялися на департаменти, що у свою чергу склалися з відділів. При міністерствах функціонували також самостійні підрозділи. Крім функціонально-галузових підрозділів до структури міністерств входили організаційно-адміністративні відділи. Так, відділи персонального складу займалися кадровими справами та вирішували питання щодо службової відповідальності урядовців [7, 91].

Виходячи з компетенції та повноважень уряду, можна зробити такі висновки: Рада міністрів – колегіальний орган, який координував загальнодержавні програми й узагальнював законодавчу ініціативу міністерств та окремих відомств; голова Ради міністрів підбирав кандидатів на міністерські посади й головував на засіданнях уряду; міністри несли відповідальність тільки перед гетьманом; П. Скоропадський сам ухвалював рішення про довіру чи недовіру урядові в повному складі. Але разом з тим свої накази та розпорядження він повинен був погоджувати з головою уряду або з міністром, який відповідав за певну сферу державного управління.

Голова Ради міністрів мав власну канцелярію, до якої входили: державний секретар і його товариші, юридична рада, департамент законодавчих справ, відділ кодифікації законів, друкарня. Державна канцелярія керувала всіма справами, що надходили на вирішення й розгляд до Ради міністрів, вела листування з міністерствами, начальниками відомств і представниками іноземних держав. Таким чином, Державна канцелярія відігравала важливу роль у розробленні нормативних актів та узгодженні позицій відомств.

Одночасно з Державною канцелярією діяв ще один підрозділ уряду – Управління справами РМ, що складалося з канцелярії, департаменту преси, державного телеграфного агентства, господарського департаменту та департаменту законодавчих справ. Очолював управління державний секретар, який призначався гетьманом.

Для полегшення роботи уряду 25 травня 1918 р. було створено Малу Раду міністрів, до складу якої входили товариші, або заступники, міністрів. Мала Рада міністрів обговорювала законопроекти в першому читанні, розглядала адміністративні пропозиції міністерств, що не потребували взаємної згоди відомств у письмовій формі, а також питання, пов'язані зі штатом і кошторисом міністерств, інші справи, передані на розгляд Радою міністрів [8, 127]. Мала Рада міністрів була одним із прогресивних органів державної влади, створених в добу Гетьманату. Її діяльність дала можливість Раді міністрів сконцентрувати увагу лише на стратегічних державних напрямках.

За часів Української Держави важливим було питання організації проходження державної служби. Систематизація та впорядкованість інституту державної служби України відбулися саме в цей період. Усі державні службовці поділялися на класи за посадою й пенсійним забезпеченням. На посади першого і другого класів призначав лише гетьман. Посади третього класу обіймали згідно з наказом, підписаним гетьманом, відповідним міністром і державним секретарем; посади четвертого класу – згідно з наказом, засвідченим гетьманом і відповідним міністром; посади п'ятого класу – згідно з наказом відповідного міністра, після погодження з гетьманом поданих списків. Державні службовці шостого класу затверджувалися міністром. Заміщення на посади сьомого класу й нижче

регламентувалося порядком, установленим у кожному окремому відомстві особисто міністром. Звільнення відбувалося в такому ж порядку, як і призначення [2].

У період Гетьманату робилися спроби створити ефективний апарат контрольної служби. З вересня 1918 р. набув чинності закон «Про тимчасову організацію державного контролю», що передбачав проведення ревізійної діяльності контрольними органами, незалежно від інших установ, за винятком законодавчих. Очолював державний контроль генеральний контролер, який мав ранг міністра [9].

Затверджений гетьманом 8 липня 1918 р. закон «Про утворення Державного Сенату» визначав структуру органу, вимоги до кандидатів на посади сенаторів і порядок їх призначення. Згідно із законом, президент, який очолював вищу судову інстанцію, і сенатори затверджувалися Радою міністрів та призначалися наказом гетьмана. Сенат поділявся на генеральні суди: адміністративний, цивільний і карний. Продовжили свою роботу судові палати [10]. Крім того, сенатори могли призначатися на посади міністра, товариша міністра чи державного секретаря. Це є свідченням поєднання судової та виконавчої влади.

Таким чином, в Українській Державі Павла Скоропадського, яка проіснувала лише сім з половиною місяців, створено специфічну модель державного механізму. На формування та діяльність органів державної влади цього періоду впливали як внутрішні (напружені відносини з опозиційними політичними силами, невирішені проблеми в соціальній сфері, діяльність каральних загонів, пов'язана з німецькою окупацією), так і зовнішні (боротьба з більшовиками, виконання зобов'язань Берестейського мирного договору щодо продовольчих поставок до Німеччини та Австро-Угорщини) фактори.

Одна з головних рис доби Гетьманату – концентрація всієї повноти влади в органах державного управління. У політичній системі держави не було представницького законодавчого органу, а юридично незалежна судова влада підпорядковувалася центральним державним установам. Пріоритетну роль у системі державного управління відіграв гетьман, повноваження якого поширювалися на сферу законодавчої, виконавчої та судової влади. Вищі органи влади мали нескладну структуру і вирішували широке коло питань. Основне завдання державних органів полягало в стабілізації ситуації в країні й створенні умов для побудови нової моделі державного та суспільного устрою. Така система державного управління у формі гетьманату була найбільш ефективною в перехідний період.

Дослідження гетьманату є актуальним і в теперішній час, який фактично повторює минулу історію. Адже перешкоди, які існують в сучасній Україні багато в чому такі самі, як в період Павла Скоропадського: нездатність політичної еліти дійти спільної думки, її невідомість провести вдалі реформи й цим самим покращити життя народу. Важливою змістовною подібністю минулого й сьогодення є спроби зрушити з місця побудову цивілізованого громадянського суспільства, навіть в умовах протистояння рухів суспільного прогресу.

Література

1. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 [Електронний ресурс] / П. Скоропадський. – К.: Издательский дом: АТ Книга, 1995. – Режим доступу: http://royallib.com/book/..pavel/spogadi_knets_1917__gruden_1918.html.
2. Закони про тимчасовий державний устрій України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/.../arhiv.getmanat.php>.
3. Грамота до всього Українського Народу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/.../arhiv.getmanat.php>.
4. Тимчасовий закон про верховне управління державою на випадок смерті, тяжкої хвороби і перебування поза межами держави ясновельможного пана гетьмана всієї України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/.../arhiv.getmanat.php>.
5. Винниченко В. Відродження нації [Електронний ресурс] / В. Винниченко. – К.: Вид-во політичної літератури України, 1990. – Режим доступу: <http://www.exlibris.org.ua/vinnichenko/index.html>.
6. Яременко О. Система центральних органів державного управління Української Держави (квітень – грудень 1918 р.) / О. Яременко // Вісн. Укр. акад. держ. упр. при Президенті України. – 1999. – № 4. – С. 41-49.
7. Копиленко О.Л. Держава і право України: 1917 – 1920 / О.Л. Копиленко, М.Л. Копиленко. – К.: Либідь, 1997. – 208 с.
8. Мироненко О.Л. Верховне управління Українською Державою (квітень–грудень 1918 р.) / О.Л. Мироненко // Правова держава. – 1995. – Вип. 6. – С. 127-134.

9. Про тимчасову організацію державного контролю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/.../arhiv.getmanat.php>.
10. Про утворення Державного Сенату [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/.../arhiv.getmanat.php>.

Дисциплінарна відповідальність суддів в Україні

*Симонець К.О., студентка
Науковий керівник:
Гамбург Л.С., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Дисциплінарна відповідальність є однією з видів юридичної відповідальності і в теорії права розглядається як накладення адміністрацією підприємств, установ та організацій дисциплінарних стягнень за порушення приписів нормативно-правових актів, правил внутрішнього розпорядку у відповідності до норм трудового законодавства та дисциплінарних статутів і положень.

Особливістю дисциплінарної відповідальності суддів є те, що вона накладається або ініціюється специфічними суб'єктами, пов'язана з особливими підставами дисциплінарної відповідальності та специфікою дисциплінарних стягнень [1, 14].

Суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження з таких підстав:

1) умисне або внаслідок недбалості:

а) незаконна відмова в доступі до правосуддя (у тому числі незаконна відмова в розгляді по суті позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги тощо) або інше істотне порушення норм процесуального права під час здійснення правосуддя, що унеможливило учасниками судового процесу реалізацію наданих їм процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків або призвело до порушення правил підсудності чи підвідомчості;

б) незазначення в судовому рішенні мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті спору;

в) порушення засад гласності та відкритості судового процесу;

г) порушення засад рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;

г) незабезпечення обвинуваченому права на захист, перешкоджання реалізації прав інших учасників судового процесу;

д) порушення правил щодо відводу (самовідводу);

2) безпідставне затягування або невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом, зволікання з виготовленням вмотивованого судового рішення, несвоєчасне надання суддею копії судового рішення для її внесення до Єдиного державного реєстру судових рішень;

3) систематичне або грубе одноразове порушення правил суддівської етики, що підриває авторитет правосуддя, у тому числі прояв неповаги під час здійснення судочинства до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу;

4) умисне або у зв'язку з очевидною недбалістю допущення суддею, який брав участь в ухваленні судового рішення, порушення прав людини і основоположних свобод;

5) розголошення суддею таємниці, що охороняється законом, у тому числі таємниці нарадчої кімнати, або інформації, що стала відомою судді під час розгляду справи у закритому судовому засіданні;

6) неповідомлення суддею органів суддівського самоврядування та правоохоронних органів про випадок втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, у тому числі про звернення до нього учасників судового процесу чи інших осіб, включаючи осіб, уповноважених на виконання функцій держави, з приводу конкретних справ, що перебувають у провадженні судді, якщо таке звернення відбулося в інший, ніж передбачено процесуальним законодавством, спосіб упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про такий випадок;

7) неповідомлення або несвоєчасне повідомлення Ради суддів України про реальний чи потенційний конфлікт інтересів судді (крім випадків, коли конфлікт інтересів врегульовується в порядку, визначеному процесуальним законом);

8) втручання у процес здійснення судочинства іншими суддями;

9) неподання або несвоєчасне подання для оприлюднення декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в порядку, встановленому законодавством у сфері запобігання корупції;

10) зазначення в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, завідомо неправдивих відомостей або умисне незазначення відомостей, передбачених законодавством;

11) використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ або іншої вигоди, якщо таке правопорушення не містить складу злочину або кримінального проступку;

12) допущення суддею недоброчесної поведінки, у тому числі здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим доходам;

13) ненадання інформації або надання завідомо недостовірної інформації на законну вимогу члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та/або члена Вищої ради юстиції;

14) визнання судді винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, у випадках, установлених законом [2].

Скасування або зміна судового рішення не тягне за собою дисциплінарної відповідальності судді, який брав участь у його ухваленні, крім випадків, коли порушення допущено внаслідок умисного порушення норм права чи неналежного ставлення до службових обов'язків [3].

У разі неможливості з поважних причин взяти участь у засіданні Вищої кваліфікаційної комісії суддів України суддя, справа стосовно якого розглядається, може надати по суті порушених питань письмові пояснення, які додаються до матеріалів справи. Письмові пояснення судді оголошуються на засіданні Вищої кваліфікаційної комісії суддів України в обов'язковому порядку. Повторна неявка цього судді на засідання Вищої кваліфікаційної комісії суддів України є підставою для розгляду дисциплінарної справи за його відсутності.

Слід з усією впевненістю сказати, що не можна притягати суддів до дисциплінарної відповідальності за високий відсоток скасованих вищими інстанціями судових рішень. По-перше, бюрократичний контроль за такою складною інтелектуальною діяльністю, якою, безсумнівно, є діяльність судді, навіть теоретично не може бути ефективним (як і за діяльністю вченого або університетського професора). Контроль над професійним рівнем судді можливий тільки інтелектуальний – з боку громадянського суспільства та юридичної науки. По-друге, навіть при виникненні суперечності між незалежністю судді й контролем за його професійною діяльністю пріоритет має бути відданий концепту «незалежність судді», оскільки його брак є системною і руйнівною вадою всієї судової системи, тоді як некомпетентність – дефект випадковий і персональний. Серйозні нарікання викликає також підстава притягнення до дисциплінарної відповідальності, передбачена п.4 ч.1 ст.83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Нагадаємо, що нею є «систематичне або грубе одноразове порушення правил суддівської етики, що підриває авторитет правосуддя». Справа в тому, що моральні норми, як правильно підкреслюється в літературі із судової етики, в силу своєї специфічності є загальними, оціночними і тому досить невизначеними, а значить, не можуть без додаткових, конкретизуючих ознак, пов'язаних зособливим характером та умовами професійної діяльності судді, трансформуватися у правові [4, 31].

При вирішенні питання про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності до нього може бути застосовано тільки один вид дисциплінарного стягнення – догана. І все. Та навряд достатньо такої міри покарання за суддівські помилки, які, досить часто, мають плачевні наслідки [5, 18].

Таким чином, значимість суддівської діяльності для людини, громадянина, суспільства та держави вимагає вдосконалення законодавчих положень щодо дисциплінарної відповідальності суддів. Закріплення на законодавчому рівні такого специфічного виду відповідальності суддів за порушення, зокрема, меж здійснення судової влади є важливим засобом підвищення ефективності їхньої діяльності, належного виконання суддями покладених на них обов'язків і як наслідок – забезпечення прав та інтересів громадян і держави. Однак неприпустимо зловживати інститутом дисциплінарної відповідальності суддів, оскільки це може призвести до порушення принципу суддівської незалежності.

Література

1. Подкопаєв С. Про дисциплінарну відповідальність суддів / С. Подкопаєв // Юридичний журнал. – 2005. – № 6. – С. 14.

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07 липня 2010 р. № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41-42. – Ст. 529.
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України. Конституційний Суд: Рішення від 29.08.2012 Р. № 16-рп/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/na16d710-12>
4. Кузнецова И.С. Иммунитеты и ответственность как элементы конституционно-правового статуса судьи: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституционное право» / И.С. Кузнецова. – М., 2010. – 31 с.
5. Бондаренко О.М. Правоохоронна діяльність і правоохоронні органи: поняття та ознаки / О.М. Бондаренко // Право України. – 2003. – № 4. – С. 18-21.

Типологія політичних систем світу в аспекті компаративного аналізу

Стрілець А.С., слухач магістратури

Науковий керівник:

Удовика Л.Г., д.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Модернізація національної правової системи пов'язана із необхідністю дослідження політичної системи, оскільки зазначені системи перебувають у тісному взаємозв'язку і взаємообумовленості. За таких умов модернізація правової системи суттєво залежить від модернізації політичної системи, а зміст останньої визначається типологічними характеристиками. Саме тому, метою пропонованої роботи є здійснення типології політичних систем на основі існуючих у сучасній науковій літературі наукових доробок. Ураховуючи те, що процес формування і функціонування політичних систем залежить від низки чинників – історичних традицій, економічного розвитку, культури і релігії, правової системи, геополітичних умов, зрілості громадянського суспільства у сучасній науці склалося певне різноманіття політичних систем та різні типології.

Існують різні типології політичних систем. За характером відкритості системи, тобто за критерієм відносин політичної системи з зовнішнім середовищем виокремлюють так звані автаркії – «зачинені» політичні системи та відкриті системи політики. Автаркії мають обмежені зв'язки із зовнішнім середовищем, тобто самодостатні, обмежуються здебільшого внутрішніми ресурсами розвитку та не сприймають цінності чужих систем і культур (наприклад, Японія до кінця ХІХ ст., Албанія, колишній Ірак). Відкриті політичні системи, якими є переважна більшість політичних систем сучасних демократичних держав, що – рухливі та сприйнятливі, успішно опановують цінності та політичні досягнення інших систем, активно ведуть обмін ресурсами розвитку із зовнішнім світом. Саме для таких політичних систем притаманними є процеси політико-правової модернізації.

Однією з досить поширених і загальновизнаних є типологія політичних систем Г. Алмонда на основі комплексного соціокультурного критерію – типу політичної культури та ступеню вирізнення політичних ролей. Відповідно до цього він виокремлює такі політичні системи: 1) англо-американську політичну систему з гомогенною і плюралістичною політичними культурами, коли практично все суспільство поділяє принципи політичного устрою, загальноприйняті політичні норми, цінності та цілі; система має розвинуті політичні відносини та політичні інститути з чіткою спеціалізацією функцій і багатоманітною структурою політичних «ролей». Партійна система традиційно є двопартійною, а самі політичні партії користуються високою мірою автономності; 2) континентально-європейську систему політики, яка відзначається фрагментарністю політичної культури, наявністю загальної основи, співіснуванням старих і нових культур, протилежних ідеалів, цінностей та орієнтацій, властивих певним прошаркам, соціальним групам, етносам, і поділ на численні політичні субкультури. Діє багатопартійна система (обмеженого чи поляризованого плюралізму). Суспільство і держава відносно стабільні, іноді наявні елементи авторитарності, має місце обмежений етатизм (системи Центральної Європи). Загальною основою політико-культурного розвитку є ліберальні чи соціал-демократичні цінності; 3) доіндустріальну та частковоіндустріальну політичну систему, яка характеризується змішаною політичною культурою (традиційна, патріархальна, підданська, містечкова, хутірська), а також включенням політичних субкультур місцевого походження (роду, племені, громади). Політичні ролі диференційовані слабо, архаїчні норми співіснують із зовнішніми атрибутами західної політичної системи (вибори, парламент, бюрократія). За таких умов політична координація і комунікація ускладнені, а політична еліта має олігархічний, клановий або аристократичний характер, мобілізує суспільство через примус і

наси́льство, що ве́де до концен́трації вла́ди в руках вузько́ї групи осіб (політичного клану чи замкненої еліти). Парти́йна система має гегемоні́стський тип, або мультипарти́йний (атомізований плюралі́зм); 4) тоталітарні політи́чні системи, які ґрунтую́ться на тоталітарній свідомості та політи́чній культу́рі, що утворює примусовий тип політи́чної активності. Вла́да сконцен́трована у руках бюрократи́чного апарату і контролю́ється, єдиною монолі́тною партією. Однопарти́йна система захищає класові, націона́льні, расові (іноді релі́гійні) цінності, а її ідеоло́гією стає комуні́зм або фаши́зм. Політи́чна стабільність забезпечу́ється тотальним контро́лем за масовою й індивідуальною свідомі́стю та поведінко́ю людей; демократи́чне громадя́нське суспі́льство відсутнє.

Слід зауважити, що згодом теорії модернізації Г. Алмонд і Дж. Пауелл дещо переглянули та розширили з урахуванням чинників, які показують динаміку їх розвитку та можливість переходу від одного типу до іншого (диференціація політичних ролей, самостійність підсистем і культурна секуляризація). Відповідно до цих чинників вони запропонували нову класифікацію, що дозволила охопити усе багатоманіття політичних режимів, які колись існували в світі, виділивши: 1) примітивні системи (зі слабкою секуляризацією культури і диференціацією ролей); 2) традиційні (з розвиненою урядовою структурою і владою, сконцентрованою в монарха); і 3) сучасні політичні системи з диференційованими політичними інфраструктурами [1, 155].

Інший відомий учений А. Лейпхарт ставить під сумнів типологію політичних систем Г. Алмонда та розмежовує політичні системи представницької західної демократії на 1) мажоритарні та 2) консенсусні (узгоджувальні). Для першого типу притаманні мажоритарна система виборів до парламенту (частіше однопалатного), двопартійність, сильна виконавча влада, мало обмежена парламентом і конституцією (як у США чи Великій Британії), відсутність конституційного суду (нагляду), унітарний чи централізований державний устрій, більш підходить однорідному соціуму. Для другого типу характерна пропорційна система виборів, багатопартійність, чітка відповідальність уряду перед парламентом, що складається з двох палат. У країні мають бути деталізована конституція і діяти конституційний суд, жорстко регламентована діяльність усіх інститутів влади, простежуватися риси федералізму та децентралізації (в ЄС – найбільш схоже на політичну систему ФРН).

Уваги заслуговує і типологія політичних систем, побудована за критерієм наявності принципу вождізму (особистого чи групового) на основі аналізу праць німецьких політологів Д. Берг-Шлоссера, Х. Майєра та Т. Штаменна [2, 214]. Учені виокремлювали такі політичні системи: 1) традиційну (складається на ґрунті релігійного культу), 2) статичну, 3) модернізовану олігархію, 4) фашистську, 5) преторіанську, 6) комуністичну («виховна демократія»), 7) парламентсько-демократичну політичну систему, яка базується на багатопартійності, високому рівні політичної культури та активності, розвинених механізмах контролю за діями державної влади.

Учений Чарльз Ф. Ендрейн, взявши до уваги культурні цінності, що формують політичні завдання; владу, яку мають політичні структури для впливу на процес, у тому числі уряд, партії, громадські об'єднання усередині країни та іноземні інститути; поведінку політиків і рядових членів суспільства виокремлює: 1) народні політичні системи; 2) авторитарні бюрократичні; 3) елітсько-мобілізаційні; 4) погоджувальні політичні системи. Погоджувальна політична система реалізує плюралістичну модель політики: держава має обмежені можливості контролю за самодіяльністю автономних соціальних груп; громадяни активно і за власною волею беруть участь у політиці [3, 19].

Досить поширеною і найбільш відомою є класифікація політичних систем за чинним політичним режимом, тобто на основі характеру і засобів взаємодії влади, суспільства та особистості. Ця типологія породжена сучасними поглядами на політику, тому їй доцільно приділити увагу в контексті аналізу сутності та структури політичного режиму. У науковій літературі поняттю «режим» надають досить різноманітні тлумачення. Так, німецький юрист К. Левенштейн пов'язував його сутність з кількістю партій в країні; французький політолог К. Бюрдо – з існуванням чи відсутністю урядової опозиції, Є. Хамауї (Франція) – з конституційними відносинами органів держави; американський політолог Д. Істон розуміє режим як стиль правління та сукупність процедур політичного регулювання; аргентинський політолог Н. Ботана тлумачить його як функціональний процес концентрації та перерозподілу влади; нарешті, є концепти, що пов'язують режим зі ступенем централізації державного апарату, наявністю політичних свобод, практикою виборів і сукупністю політичних ролей тощо [4, 185].

У відповідності з тим, який тип політичного режиму буде відтворено (демократичний, тоталітарний, авторитарний; однопарти́йний, дво- чи багатопарті́йний; громадя́нський або військовий; революці́йно-централі́стський, анархі́чний, колективі́стський, прагматико-плюралі́стичний, секуля́рно-ліберальний, меркантилі́стський; режим президе́нціалі́зму чи парламе́нтаризму), здійснюють і типологію політичних систем, виокремлюючи автократії (авторитарні та тоталітарні

системи) і демократії. Існують й інші типології політичних систем. Однією з найбільш поширених у сучасному світі є поліархія, як «правління багатьох» яке «забезпечує реальний захист і повагу прав меншості, а суспільство так захищає себе від диктатури (тиранії) більшості» [5, 58].

Отже, аналіз засвідчив, що в сучасній науці використовуються різні критерії типології політичних систем. Тип і характер політичної системи визначають політико-правові засади її модернізації. Водночас, слід урахувати, що для багатьох політичних систем демократичного типу, попри певні спільні риси, притаманні свої, особливі чинники, які визначають спрямованість, джерела розвитку, які залежать від історичних, етнічних, релігійних, моральних та інших особливостей.

Література

1. Мухаев Р.Т. Теория политики / Р.Т. Мухаев. – М.: Проспект, 2005. – 340 с.
2. Политология: учебник для вузов / под ред. М.А. Василика. – М.: Юристъ, 1999. – 600 с.
3. Эндрейн Ч.Ф. Сравнительный анализ политических систем: эффективность осуществления политического курса и социальные преобразования / Ч.Ф. Эндрейн. – М.: ИНФРА М, 2000. – 318 с.
4. Чиркин В.Е. Современное государство / В.Е. Чиркин. – М.: Междунар. отнош., 2001. – 448 с.
5. Проблеми модернізації політичних систем сучасності: монографія / за заг. ред. Л.М. Герасіної, О.Г. Данильяна. – Х.: Право, 2008. – 320 с.

Трансформація правової свідомості як складової правової культури в умовах глобалізації

Удовика Л.Г., д.ю.н., доцент

Новоселова В.В., аспірант

Запорізький національний університет

В умовах глобалізації складна і суперечлива взаємодія правових культур як об'єктивний процес правового розвитку викликає низку гострих проблем у національній правовій культурі, які позначаються на функціонуванні та розвитку національної правової системи, зокрема: правових наслідків стирання культурних відмінностей, визнання й утвердження нових правових цінностей, норм, стандартів, визначення шляхів і способів подолання негативних наслідків глобалізації у розвитку національної культури, збереження національної правової ідентичності, обґрунтування ціннісних орієнтацій правового виховання і правової освіти населення тощо.

Не вдаючись у наукові дискусії з приводу існуючих численних дефініцій правової культури, що є предметом окремого наукового дослідження, слід зазначити, що сучасні науковці розмежовують широке й вузьке розуміння поняття «правова культура». У широкому розумінні під правовою культурою прийнято розуміти все позитивне, що створено людством у правовій сфері, відтак – правова культура відображає стан правосвідомості, юридичної науки, освіти, якості розробки текстів законів, рівень професіоналізму функціонування правоохоронних та інших правозастосовних органів. Відомий учений А. Семітко, дотримуючись широкого розуміння правової культури, вважає її синонімом державно-правової системи, правової сфери життя [1, 3].

Як відомо, правова культура як система позитивних проявів правової дійсності концентрує в собі досягнення юридичної науки та практики. Вона виступає внутрішньою духовною стороною правової системи і пронизує правосвідомість, право, правовідносини, законність і правопорядок, правотворчу, правозастосовну та інші види правової діяльності [2, 5]. Правова культура і правосвідомість діалектично взаємозумовлюють існування та функціонування одна одної. У правовій культурі та правосвідомості оцінюються й співвідносяться потреби, інтереси з ідеалами та імперативами належного, справедливого, бажаного, з одного боку, та із правовою реальністю, правовою практикою, з іншого боку. Саме на підставі таких чинників формуються моделі правової поведінки, правової організації суспільного життя. За обсягом правова культура є більш об'ємною і містить у собі правосвідомість, яка, у свою чергу, впливає на правову культуру. Правова свідомість, як і правова культура, відрізняється національними особливостями. У цьому сенсі національна правова свідомість є складником національної свідомості, має спільні риси із національною політичною свідомістю. Дослідивши українську національну свідомість у контексті сучасних політичних процесів, відомий український учений І. Кресіна зазначає: «Національна свідомість є складною модернізованою системою духовних феноменів, які сформувалися в процесі історичного розвитку нації, відображають основні засади її буття та розвою. Поняття національної свідомості охоплює теоретичні, буденні, масові й елітні, власне національні та запозичені й асимільовані

внаслідок акультураційних процесів ідеї, настанови, устремління, культурні здобутки, що утворюють духовний універсум нації» [3, 353].

Стосовно поняття правосвідомості слід зазначити, що у панівній більшості дефініцій учені йдуть шляхом перерахування основних форм її реалізації. Широке розуміння правосвідомості пропонують українські вчені в колективній монографії: «Правосвідомість – це сукупність оціночних думок та настанов, що визначають ставлення суб'єктів соціальних відносин (соціальних груп, окремого громадянина або суспільства в цілому) до права й чинного законодавства, а також практика його застосування, правових (або неправових) звичаїв, ціннісних орієнтацій, які регулюють людську поведінку в юридично значущих ситуаціях» [4, 12]. Водночас, існує й інша точка зору. Так, на думку М. Цимбалюка, у конструюванні визначення правосвідомості не потрібно вдаватись до переліку можливих форм реалізації правосвідомості (ідей, теорій, поглядів, почуттів, емоцій, уявлень, настанов, компетенцій ...), оскільки цей список так чи інакше не буде повним...» [5, 66-67]. Автор пропонує таку дефініцію: «Правосвідомість – це осмислене ставлення до нормативізації та державно-інституційного регулювання людського буття в суспільному та природному світі» [5, 65-66].

У контексті нашого дослідження, більш доцільним є розуміння правосвідомості крізь конструювання форм її реалізації. У цьому сенсі заслуговує уваги дефініція, запропонована у колективній монографії, де визначаються форми її реалізації, та завдяки якій стає більш очевидною і структура правової культури, її основні елементи. На думку науковців, саме на правосвідомість глобалізація здійснює найбільш деформуючий вплив [6, 52]. Сучасні дослідники звертають увагу на те, що трансформації, які відбуваються в суспільній та індивідуальній правосвідомості в результаті глобалізації, поки що мало вивчені [7, 180]. Разом з тим, глобалізаційні процеси дозволяють по-іншому подивитись на сенс життя людини, який складається з характеристик способу життя, життєвої позиції, світогляду й картини світу загалом. Під впливом глобалізації зміни, які виникають у свідомості людини, в основному стосуються сфери змістів, цінностей і цілей життя людини, зникає і колишній сенс життя, а натомість – з'являється новий, відкорегований зовнішніми умовами та внутрішніми настановами. За таких умов традиційні правові норми й принципи не завжди спрацьовують.

Зміни у правосвідомості виявляються як на рівні індивідуальної, групової, так і на рівні суспільної. На індивідуальну правосвідомість глобалізація впливає шляхом перекодування ціннісних (правових) настанов та світоглядних принципів. За таких умов особливого значення набуває поняття мети. Зміст, заснований на правових і моральних цінностях, фактично визначає поведінку людини, спрямовує її до заздалегідь заданої мети життя. Фактично в інформаційному глобалізованому соціумі у людини створюється особливий режим життя, роботи й відпочинку, змінюється саме ставлення до довкілля – розширюється простір життєвих можливостей шляхом зняття національних кордонів за допомогою інформаційних технологій, а саме право також частково втрачає свій первинний громадянсько-національний зміст і стає космополітично-віртуальним. Окрім позитивних чинників, глобалізація здійснює і негативний вплив на суспільну свідомість та правосвідомість, зокрема [7, 181].

Серед низки рис правосвідомості суспільства, що глобалізується, російський учений В. Сорокін виокремлює такі, як: космополітизація правової свідомості шляхом витиснення самобутніх національних правових ідей і нав'язування уніфікованих шаблонів мислення; підміна справді правових ідеалів і принципів догматикою законності й формалізму; міфологізація; конформізм; ускладнення та надвиробництво юридичної інформації; дезорієнтація правосвідомості суспільства та індивіда [6, 52]. Аналізуючи правосвідомість перед викликами глобалізації, автор висловлює занепокоєність і тривогу з приводу того, що «атрибути глобалізму породжують переорієнтацію правової свідомості на сумнівні цінності, примітивізм правових поглядів і принципів, деградацію правопочуттів тощо» і «на завершальному етапі глобалізації світу правосвідомість уже відсутня як явище. Вона буде не актуальною для правової теорії та стане не затребуваною юридичною практикою» [6, 52].

Погоджуючись із тезою щодо суперечливості розвитку свідомості під впливом глобалізації, важко погодитись із тим, що правосвідомість у майбутньому буде відсутня як явище. Дійсно, під впливом глобалізації правосвідомість (власне як і інші форми суспільної свідомості), зазнає істотних змін, набуває нових якісних рис, але вона не зникне. Безумовно, в умовах глобалізації правосвідомість людини стрімко розвивається. Усе менш можливою стає орієнтація на законодавчі бази окремих країн у зв'язку з їхнім величезним обсягом. Окрім нормативних актів власної країни, що існують у величезній кількості й поділяються на загальнодержавні, регіональні й місцеві, існують міжнародні договори, які також багато в чому визначають діяльність суб'єктів у глобальному середовищі. При цьому необхідність постійно вступати в правовідносини очевидна.

Таким чином, глобалізація спонукає осіб вступати у складні суспільні відносини, а великий обсяг законодавчої бази та її постійна мінливість призводять до того, що не тільки особи без фахової освіти погано орієнтуються в чинному законодавстві, але й професійні юристи не завжди одностайні щодо правової оцінки тієї або іншої ситуації. Звідси бажання слідувати тільки букві закону, не вдаючись у її значення або зміст, а також прагнення оцінювати ситуацію з точки зору моралі й моральності та керуватись, у першу чергу, моральними настановами, а вже потім – правовими. Правова свідомість є результатом ціннісного осмислення правової системи, це квінтесенція, система найважливіших правових цінностей, принципів, розумінь, настанов, навичок. Рівень її розвитку значною мірою визначає перспективи розвитку національної правової системи. Відтак – зміни, які відбуваються у національній правовій культурі під впливом глобалізації, позначаються на національній правовій системі загалом, окремих її складниках зокрема. І навпаки, зміни в національній правовій системі спричиняють трансформацію національної правової культури.

Література

1. Семитко А.П. Развитие правовой культуры как правовой прогресс (проблемы теории и методологии): автореф. дис. на соиск. научн. степени д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история государства и права; история политических и правовых учений» / А.П. Семитко. – Екатеринбург, 1996. – 36 с.
2. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства / монографія / за ред. Ю.П. Битяка, І.В. Яковюка. – Х.: Право, 2007. – 248 с.
3. Кресіна І.О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: (етнополітичний аналіз): монографія / І.О. Кресіна. – К.: Вища шк., 1998. – 392 с.
4. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: монографія / [Герасіна Л.М., Данильян О.Г., Дзьобань О.П. та ін.]. – Х.: Право, 2009. – 352 с.
5. Цимбалюк М.М. Онтологія правосвідомості: теорія та реальність: монографія / М.М. Цимбалюк. – К.: Атіка, 2008. – 288 с.
6. Сорокин В.В. Юридическая глобалистика: учебник / В.В. Сорокин. – М.: Юрлитинформ, 2010. – Т. 2. – 440 с.
7. Калиновський Ю.Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність: монографія / Ю.Ю. Калиновський. – Х.: Право, 2008. – 288 с.

Секція 2 КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Електронне урядування в системі місцевого самоврядування України

Амельянчик С.С., студент

Науковий керівник:

Верлос Н.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Кінець XX – початок XXI ст., що ознаменувався швидким розвитком комп'ютерних інформаційних технологій у країнах Заходу, призвів до виникнення нової форми взаємодії між владою та споживачами управлінських послуг – електронного урядування. Метою його впровадження є підвищення відкритості та прозорості діяльності органів державного управління й органів місцевого самоврядування; економія часу та матеріальних ресурсів; підвищення якості надання адміністративних послуг споживачам.

У вітчизняній науковій літературі дослідженню проблематики електронного урядування, його характеристик та стану впровадження в практичну діяльність органів влади присвячено роботи таких провідних науковців, як Д. Дубов, С. Дубова, І. Клименко, С. Кузнецова, К. Линьова, О. Мітченко, З. Пісковець, О. Рискова, В. Шеверда, О. Юлдашев та ін.

На даний момент існує декілька підходів до визначення поняття “електронний уряд”, що є результатом відповідної неоднозначності його трактування у Сполучених Штатах Америки, Великобританії та Канаді. Визначення поняття “електронне урядування” фахівці формулюють на підставі різних підходів та принципів [1, 138].

У фаховій літературі [2; 3; 4] виокремлюється такий варіант визначення поняття “електронний уряд – організація державного управління на основі електронних засобів обробки, передачі і поширення інформації, надання послуг державними органами всіх галузей влади всім категоріям громадян (пенсіонерам, робітникам, бізнесменам, службовцям та ін.) електронними засобами, інформування тими ж засобами населення про роботу державних органів.

Одним з основних чинників впливу на процеси розвитку інформаційного суспільства, зокрема впровадження електронного урядування, в середньостроковій перспективі в Україні буде фінансово-економічна криза, яка сьогодні охопила усі сфери життєдіяльності нашого суспільства та держави.

Досвід провідних країн світу (США, країн ЄС) показує, що одним зі способів зменшення негативних наслідків цієї кризи є здійснення відповідної інвестиційно-інноваційної політики у сфері розвитку інформаційного суспільства та впровадження електронного урядування. Тому в Програмі діяльності Кабінету Міністрів України “Подолання впливу фінансово-економічної кризи та поступальний розвиток” вперше введено окремий розділ “Розбудова інформаційного суспільства”, в якому серед пріоритетних напрямів визначено: впровадження в усіх органах виконавчої влади систем електронного документообігу та цифрового підпису, створення умов для інтеграції інформаційних ресурсів державних органів усіх рівнів; забезпечення відкритості інформації, збільшення різноманітності та кількості послуг, що надають населенню та суб'єктам господарювання державні органи з використанням електронних засобів та Інтернету; підвищення ефективності формування та виконання Національної програми інформатизації; розроблення проекту Державної цільової програми впровадження в органах державної влади програмного забезпечення з відкритим кодом; створення нової та вдосконалення чинної нормативно-правової бази у сфері інформатизації; гармонізація зі стандартами ЄС стандартів на ІТ- продукцію та ІТ-послуги [5].

В Україні завершено підготовчий етап з упровадження в органах виконавчої влади електронного документообігу на базі електронного цифрового підпису, а саме: розроблено комплекс єдиних форматів та протоколів електронного документообігу та електронного цифрового підпису, формування яких відбувалось за широкою участю представників бізнесу, науковців та спеціалістів державних органів; офіційно визначено порядок електронного обміну службовими документами, що є передумовою для інтеграції різнорідних інформаційних систем, забезпечить їхню сумісність та ефективну взаємодію.

Незважаючи на позитивну динаміку розвитку електронних інформаційних ресурсів в Україні, невирішеними проблемами залишаються відомчий підхід до їх створення, значне дублювання інформації, відсутність єдиних стандартів та несумісність ресурсів, складність доступу тощо.

Внаслідок цього сьогодні відсутня можливість надання інтегрованих державних послуг, зокрема адміністративних, електронними засобами.

Реалізація технологічних рішень електронного урядування вимагає певної адаптації системи державного управління до нових умов функціонування. З одного боку, роль органів влади треба переглянути з наближенням їхньої діяльності до умов ринку, конкуренції та обслуговування громадян. Нова концепція управління публічного менеджменту змінює роль держави та делегує частку управлінських функцій громадам та громадянам.

Найважливішим напрямом комунікацій стає взаємодія органів державної влади з використанням електронного документообігу та цифрового підпису (G to G), забезпечується взаємодія органів влади з громадянами (G to C) та бізнесом (G to B). Через механізми державного управління, з урахуванням нових викликів інформаційного суспільства, реалізується ряд функцій держави з питань організації, координації, регуляторної діяльності, контролю [6]

Модель державного управління повинна відповідати вимогам конкретних періодів побудови інформаційного суспільства. Формування таких моделей передбачає послідовність дій, а саме:

- визначити фази (етапи) розбудови інформаційного суспільства;
- встановити, які показники (індикатори) розвитку (стану) інформаційного суспільства відповідають певним фазам (етапам);
- розробити перелік найважливіших заходів у різних напрямках діяльності для досягнення необхідних показників;
- запровадити адекватну структуру органів управління, яка може забезпечити реалізацію цих заходів.

До складу моделі повинні увійти: компоненти системи державного управління; функції та завдання органів державної влади та місцевого самоврядування; інформаційна інфраструктура держави; показники (індикатори) розвитку (стану) інформаційного суспільства.

Стратегія розроблення електронного уряду передбачає, що державні послуги будуть доступні через багато каналів, зокрема через персональні комп'ютери, інформаційні кіоски, мобільні телефони, канали цифрового телебачення, центри телефонного обслуговування та контактні центри. Сьогодні в усіх країнах світу, зокрема й в Україні, більшість державних установ, центральних, регіональних і місцевих органів влади створюють власні портали. При цьому передбачається, що частина цих порталів та їхні послуги за окремими секторами державної діяльності будуть об'єднані в центральний урядовий портал [7].

Якісно побудована система електронного урядування має позитивно впливати на загальний хід та наслідки подальших радикальних перетворень в українському суспільстві, насамперед соціальної і економічної реформи, розбудови соціальної держави з впливовими інституціями громадянського суспільства, особливо з тих питань, де велике значення мають методи та форми взаємодії органів державного управління з населенням та бізнесом, громадськими організаціями. Подальше здійснення політики розбудови системи електронного урядування прямо залежить від політико-правового становища суспільства, фінансово-економічних можливостей держави. Зазначені фактори здатні внести істотні корективи у процес електронного урядування, у темпи здійснення реформаторських заходів – особливо це стосується наявності фінансових і матеріально-технічних ресурсів.

Література

1. Коліушко І.Б. Електронне урядування – шлях до ефективності та прозорості державного управління / І.Б. Коліушко, М.С. Демкова // Інформаційне суспільство. Шлях України. – К.: Бібліотека інформ. суспільства 2004. – С. 138-143.
2. Голобуцький О.П. Електронний уряд. / О.П. Голобуцький, О.Б. Шевчук. – К.: Атлант UMS, 2002. – 173 с.
3. Дубов Д.В. Основи електронного урядування: навч. посіб. / Д.В. Дубов, С.В. Дубова. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 176 с.
4. Шеверда В.А. Електронне урядування як спосіб підвищення ефективності системи державного управління / В. А. Шеверда // Менеджмент за умов трансформаційних інновацій: виклики, реформи, досягнення: матеріали міжнар. наук. конф., м. Суми, 10-12 травня 2007 р. – Суми: СОІППО, 2007. – Ч. 2. – С. 168.
5. Баранов А.А. Права человека и защита персональных данных / А.А. Баранов, В.М. Брижко, Ю.К. Базанов. – Х.: Фолио, 2000. – 280 с.
6. Електронне інформаційне суспільство України: погляд у сьогодення і майбутнє: моногр. / В.М. Фурашев, Д.В. Ланде, О.М. Григор'єв, О.В. Фурашев. – К.: Інжинірінг, 2005. – 164 с.

7. Поченцов Г. Информационные войны / Г. Поченцов. – К.: Ваклер. – 2000. – 574 с.

Особливості конституційно-правової відповідальності

Артюшенко Г.І., студентка

Науковий керівник:

Журавльова Г.С., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Наразі актуальним є питання щодо сутності конституційно-правової відповідальності. Обумовлено це системною кризою в усіх сферах суспільного життя України. При цьому достатню увагу слід приділити безвідповідальності вищих органів державної влади та їх посадових осіб за порушення норм Конституції України.

Висвітленням даної проблеми займалося багато вчених, зокрема: Ю.Г. Барабаш, П.Е. Недбайло, М.М. Колосова, Т.Д. Зражевська, В.О. Лучин, М.В. Баглай, Д.А. Липінський, Н.М. Батанова та ін.

Конституційно-правову відповідальність можна визначити як конституційно-правове відношення, засноване на державному (або прирівняному до нього суспільному) примусі, яке виникає з моменту вчинення конституційного делікту, одна сторона якого – правопорушник (деліквент) зобов'язаний понести несприятливі наслідки, передбачені санкцією порушеної норми, а інша сторона – інстанція конституційно-правової відповідальності має повноваження притягнути його до відповідальності [1, 62].

В Україні нормативну основу конституційно-правової відповідальності утворюють: Конституція України; закони України; інші нормативно-правові акти (в т.ч. нормативно-правові акти органів місцевого самоврядування, нормативно-правові акти, які регулюють процес реалізації конституційно-правової відповідальності тощо).

Конституційно-правова відповідальність буває двох видів:

1. Ретроспективна – настає лише тоді, коли для цього є нормативна підстава – пряма вказівка в законі; фактичною підставою ретроспективної відповідальності є вчинення правопорушення;

2. Активна або позитивна, тобто відповідальна поведінка, підзвітність, юридична компетентність, усвідомлення свого обов'язку, його неухильне виконання. Підставою є покладення на суб'єкта конституційно-правових відносин і невиконання або не належне виконання певних функцій (бездіяльність посадової особи, недосягнення поставлених цілей і завдань, неефективна робота певних органів тощо) [2, 13].

Конституційно-правова відповідальність володіє специфічними ознаками, які відрізняють її від інших видів юридичної відповідальності:

- політичний характер;
- системо-утворюючий характер;
- санкція – як міра відповідальності;
- спеціальний суб'єкт відповідальності;
- елемент механізму правового захисту і охорони конституційного законодавства.

Однією з суттєвих ознак конституційно-правової відповідальності є її підстава, яка визначає характеристику конституційно-правової відповідальності в цілому. Підставою конституційно-правової відповідальності є обставини, за яких відповідно до конституційно-правових норм вона настає.

Нормативними підставами для настання конституційно-правової відповідальності є сукупність конституційно-правових норм, які закріплюють:

- а) склад конституційного делікту;
- б) конституційно-правові санкції і принципи їх застосування;
- в) коло суб'єктів, які уповноважені застосовувати конституційно-правові санкції, – інстанції відповідальності;
- г) процедуру застосування мір конституційно-правової відповідальності, тобто її процесуальну форму [3, 23].

Фактичною підставою для настання конституційно-правової відповідальності є діяння конкретного суб'єкта конституційно-правових відносин, тобто вчинення конституційного делікту.

Конституційний делікт – це суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на конституційний лад та його інститути. За сутністю конституційний

делікт є суспільно небезпечним посяганням на цінності, що охороняються конституційним правом, шляхом спричинення або загрози спричинення їм шкоди [4, 7].

Відмінною рисою у порівнянні з іншими видами юридичної відповідальності є порядок та процес реалізації. Основним способом реалізації є судовий порядок. Також конституційно-правова відповідальність може проявлятися у прийнятті рішення компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування.

Серед ознак, які виділяють конституційно-правову відповідальність від інших видів юридичної відповідальності можна виділити наявність власних, особливих санкцій:

- дострокове реформування або розформування підконтрольного органу;
- визнання роботи державного органу, посадової особи незадовільною;
- тимчасова або повна заборона діяльності;
- обмеження або позбавлення спеціального статусу;
- відставка або усунення з поста [5, 139].

Не менш важливим є те, що настання наслідків конституційно-правової відповідальності для її суб'єктів має на меті насамперед захист Конституції, конституційного ладу, основних прав і свобод людини та громадянина.

Отже, конституційно-правова відповідальність є різновидом юридичної відповідальності з особливостями, що зумовлені, насамперед, своєрідним суб'єктним складом. Наявність інституту відповідальності дає змогу вважати конституційне право самостійною національною галуззю права, яка виступає гарантом конституційного ладу держави та механізмом забезпечення реалізації повновладдя українського народу.

Література

1. Батанова Н.М. Конституційно-правова відповідальність як вид конституційно-правових відносин [Електронний ресурс] / Н.М. Батанова // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 2. – Режим доступу: kul-lib.narod.ru/bibl.files/chas/index_Titul.html
2. Фрицький О.Ф. Конституційне право України / О.Ф. Фрицький. — К.: Юрінком Інтер, 2002. – 536 с.
3. Годованець В.Ф. Конституційне право України / В.Ф. Годованець. – К.: МАУП, 2001. – 216 с.
4. Батанова Н.М. Конституційні делікти в Україні: проблеми теорії та практики [Електронний ресурс] / Н.М. Батанова // Рукопис. – 2007. – Режим доступу: <http://disser.com.ua/content/243783.html>.
5. Барабаш Ю.Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права / Барабаш Ю.Г. – К.: Право, 2008. – 220 с.

Методологічні проблеми реформи конституційної моделі місцевого самоврядування в Україні

Батанов О.В., д.ю.н., професор

Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

Конституція України, прийнята на п'ятій черговій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, сьогодні діє як нормативно-правовий акт найвищої юридичної сили. Належне застосування усіх положень Основного Закону є невід'ємною ознакою демократичної, соціальної, правової держави та ефективного функціонування не тільки вищих органів публічної влади, а й органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Проблема ефективного функціонування органів публічної влади та управління в Україні не може бути вирішеною без докорінного реформування конституційно-правового статусу та засад діяльності місцевого самоврядування. Адже саме на конституційному рівні закріплюється принцип визнання та гарантування місцевого самоврядування, зафіксовані базові засади його організації та функціонування, по суті встановлено параметри національної муніципальної моделі.

Відразу після прийняття Конституції України, її положення щодо місцевого самоврядування стали предметом гострої критики з боку муніципальної громадськості, політичних партій, науковців, окремих політиків тощо, що й актуалізувало необхідність внесення змін до Основного Закону в відповідній частині, детермінувавши появу низки відповідних проектів.

Велика кількість офіційних законопроектів щодо внесення змін до Конституції та їх версій, авральний характер їх обговорень та внесення змін до Конституції законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII, від

21 лютого 2014 року № 742-VII, призвело до ще більшої заплутаності у вітчизняній моделі місцевого самоврядування.

Більшість офіційних конституційно-проектних пропозицій щодо внесення змін до Конституції України, які розроблялися та ініціювалися парламентськими фракціями, окремими народними депутатами або Главою держави останніми роками прямо або опосередковано торкалися інститутів місцевого самоврядування (див., наприклад, Проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України», внесений Президентом України Л. Д. Кучмою. Реєстр. № 3207 від 19.06.2003; Проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України», внесений Президентом України В.А. Ющенком. Реєстр. № 4290 від 31.03. 2009 р. та ін.). Вагомі напрацювання мала і Конституційна Асамблея, утворена у 2012 році. Попри її ліквідацію Президентом України П. О. Порошенком 1 грудня 2014 року, розроблені нею концептуальні позиції у частині щодо місцевого самоврядування, за всієї їх дискусійності, не втратили своєї актуальності.

Пропозиції щодо зміни існуючої конституційної моделі місцевого самоврядування передбачені й у проекті Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)», запропонованому у квітні 2014 року Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства, а також у проекті Закону України «Про внесення змін до Конституції України», внесеному Президентом України П. О. Порошенком 26 червня 2014 року (реєстр. № 4178а).

Кінець 2014 – початок 2015 року засвідчив прагнення Глави держави, керівництва парламенту та Уряду до рішучих дії у сфері децентралізації та реформи конституційної моделі місцевого самоврядування, яка по суті вступила в нову фазу та переводиться у новий формат. Свідченням тому є видання Президентом України П. О. Порошенком Указу від 3 березня 2015 року № 119/2015 про утворення Конституційної Комісії як спеціального допоміжного органу при Президентові України.

Враховуючи дані тенденції, вважаємо за потрібне висловити своє бачення майбутньої конституційної моделі місцевого самоврядування.

Насамперед, необхідно звернути увагу на деякі методологічні проблеми реформи конституційної моделі місцевого самоврядування в Україні. Чітка позиція щодо цих проблем дозволить уникнути суперечностей, колізій у тексті Конституції та створить певні конституційно-доктринальні рамки для розвитку поточного муніципального законодавства.

На наш погляд, вимогою часу є не тільки косметична корекція, точкові зміни відповідного розділу Конституції України, а зміна філософії усієї моделі врегулювання діяльності місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування має сприйматись, як феномен, який одночасно має якості соціального і політичного, публічно-правового та приватноправового характеру. Це публічна влада територіальної громади з усіма її атрибутами, і, одночасно, інститут громадянського суспільства, форма самодіяльності населення, вияв його здатності управляти власними справами автономно від держави. Отже, насамперед, слід визначитися із всією муніципальною парадигмою та теорію місцевого самоврядування, яка має бути покладена в основу його конституційної та законодавчої моделі.

Тобто слід розібратися на засадах якої з теорій місцевого самоврядування (громадівська, державна, муніципального дуалізму тощо) буде проводитись реформа місцевого самоврядування в цілому та яку варто покласти в основу його конституційної моделі. Відсутність чіткої доктринальної визначеності – одна з причин суперечливості чинного вітчизняного законодавства про місцеве самоврядування.

По-друге, необхідно визначитися, яка з відомих світовій муніципальній практиці моделей організації місцевого самоврядування переважною мірою має бути покладена в основу його конституційної та законодавчої моделі (наприклад, а. англо-американська (англосаксонська), континентальна (французька, романо-германська, скандинавська), іберійська; б. агентська модель або модель партнерства, в. модель партисипативної демократії або споживацька модель, г. сильний мер – рада; сильна рада – мер, сильна рада – сильний мер, рада – менеджер, комісійна тощо. В останньому випадку пошук варіанту між уніфікованою моделлю на всіх муніципальних рівнях як зараз в Україні або модель плюралізму організаційних форм місцевого самоврядування в залежності від статусу територіальних громад та розмірів населених пунктів).

Відповідь на це питання важлива з точки зору формування як самої системи суб'єктів місцевого самоврядування, форм і методів взаємовідносин і взаємодії між ними, так і в аспекті модернізації механізму публічної влади в цілому, взаємодії суб'єктів місцевого самоврядування з місцевими органами виконавчої влади, а також у контексті реформи адміністративно-територіального устрою. При цьому слід мати на увазі, що рецепція муніципального досвіду однієї країни (наприклад,

виключно Польщі) певною мірою спрощує та динамізує процес, але без врахування багатьох факторів, у першу чергу таких як особливості правової, політичної, економічної, соціально-культурної та інших систем суспільства у їх синергетичній єдності, може мати й негативні наслідки.

По-третє, необхідно визначитися, на принципах яких міжнародних стандартів формуватиметься конституційна модель місцевого самоврядування в Україні. Слід робити випереджальні кроки у відповідності з сучасними світовими тенденціями муніципального розвитку. Адже окрім Європейської хартії місцевого самоврядування 1985 року є Декларація щодо забезпечення доброго врядування на місцевому і регіональному рівнях, ухвалена на 14-й сесії Європейської Конференції міністрів держав-членів Ради Європи, відповідальних за регіональне та місцеве врядування 24-25 лютого 2005 року, Європейська конвенція про участь іноземців в громадському житті на місцевому рівні 5 лютого 1992 року, Переглянута Європейська Хартія щодо участі молоді у громадському житті на місцевому та регіональному рівнях, прийнята Конгресом місцевих та регіональних влад Ради Європи на 10-й пленарній сесії 21 травня 2003 р. тощо. Необхідно враховувати й ті тенденції, які існують у сучасному світі в цілому, у першу чергу розробку в рамках ООН таких документів, як Всесвітня хартія місцевого самоврядування та Декларація про норми раціонального керівництва містами: на шляху до створення «міста для всіх», проекти яких були представлені у Найробі ще у травні 2000 р.

Закріплення таких положень на універсальному та регіональному рівні за допомогою рамкових норм міжнародного права, свідчить про важливість інституту місцевого самоврядування не тільки у міжнародному аспекті, що характеризується актуалізацією і глобалізацією предметів муніципально-правового регулювання, але й в національному (внутрішньодержавному) вимірі, їх роллю у процесах формування національного муніципального законодавства, реалізації прав людини становлення муніципальної влади та ефективної моделі місцевого самоврядування в Україні.

По-четверте, у процесі удосконалення конституційно-правового статусу та засад діяльності місцевого самоврядування доцільно враховувати обмежений обсяг його конституційної регламентації, її структуру, межі та зміст.

Так, обсяг конституційного регулювання – це по суті кількісний (фактично математичний) вимір конституційних норм у частині щодо місцевого самоврядування. У чинній Конституції України є низка норм, які регулюють відповідні відносини (ст.7, 38, 140-146). Варто встановити, які норми та у якому обсязі потребують корекції, Які кількісні параметри конституційного регулювання місцевого самоврядування потрібні. Варто обговорити чи буде збережений існуючий на сьогодні кількісний підхід до конституційних норм чи ні. Можливі різні варіанти: від збереження існуючого обсягу з змінами змістовного характеру до розширення цих обсягів до, наприклад, розмірів розділу що закріплює права людини (такі пропозиції вносилися ще під час конституційно-проектних робіт на початку 90-х років минулого століття).

Структура конституційного регулювання відображає, конструює саму композицію його змісту, дає уявлення про основні блоки питань, що підлягають конституційному регулюванню з точки зору форми викладення. Це спосіб внутрішньої побудови тексту (за логічними критеріями) на окремі складові частини, тобто порядок об'єднання однорідних конституційних норм у певні комплекси – розрізнені статті, розділи або глави та послідовність їх розміщення.

Необхідно визначити чи буде окремий розділ, розділ об'єднаний з адміністративно-територіальним устроєм, розділ, об'єднаний з питаннями щодо статусу місцевих органів державної виконавчої влади або інший варіант. Варто обговорити чи буде збережений існуючий на сьогодні композиційний підхід до конституційних норм у частині щодо місцевого самоврядування, їх нумерація, місце у тексті Конституції чи ні. Усе залежить, звичайно, від того, якого роду змін має зазнати Конституція в цілому.

Межі конституційної регламентації місцевого самоврядування важливі для того, щоб визначити, яке можливе коло базових питань (наприклад, принципи місцевого самоврядування, засади його системи, основні функції, форми взаємодії з державою, муніципальна виборча система, судовий захист, статус асоціацій місцевого самоврядування або положення щодо конституційно-правової відповідальності місцевого самоврядування тощо) має взагалі міститися у Конституції.

Необхідно обов'язково визначити, що потрібно зафіксувати у Конституції, а усе інше – за її межами, тільки у законодавстві. Це фактично ключова проблема, яка виводить на питання змісту, функцій конституційних норм. Це дозволить зекономити час у процесі дискусії по ключових проблемах, не відволікаючись на другорядні питання (зокрема, чи варто ґрунтовно визначати у Конституції питання місцевих фінансів, муніципального виборчого процесу).

Зміст конституційної регламентації місцевого самоврядування – це конкретне текстуальне, нормативне наповнення відповідних статей Конституції.

На наш погляд, підготовка на зазначених методологічних засадах законопроекту про внесення змін до Конституції України у частині щодо місцевого самоврядування та його прийняття сприятиме утвердженню якісно нових підходів до організації та функціонування місцевого самоврядування.

Місцевий референдум як форма участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування

Башикатова К.С., студентка

Науковий керівник:

Верлос Н.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Наразі актуальним є питання щодо з'ясування сучасного стану ініціювання та проведення місцевого референдуму в Україні. Дана проблематика потребує детальнішого вивчення та аналізу. Конституція України на законодавчому рівні віднесла місцевий референдум до системи форм безпосередньої демократії та визнала його як засіб реалізації народом влади.

Дослідженням даної проблематики займалися наступні автори: Погорілко В.Ф., Чебаненко О.Д., Деревянко С.М., Шудра О.В., Федоренко В.Л., Матцусака Дж. та ін. Дані автори розглядали місцеві референдуми в контексті їх правового регулювання, а також звертали увагу на питання ефективності таких місцевих ініціатив.

Місцеві референдуми – це безпосереднє (пряме) волевиявлення територіальних громад щодо прийняття рішень з питань місцевого значення шляхом прямого голосування членів цих громад. За своєю сутністю місцеві референдуми є формою безпосередньої прямої локальної (місцевої) демократії, здійснення місцевої публічної влади безпосередньо територіальними громадами в межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць [1].

Законодавчою базою проведення місцевих референдумів можуть слугувати як окремі закони, чи підзаконні акти, статuti окремих територіальних громад, так і положення Конституції країни. Тут має місце спосіб адміністративно-територіального устрою країни, форма держави та особливості національного законодавства.

Існують й міжнародні акти, що вказують на можливість проведення всенародних референдумів взагалі та локальних зокрема. До таких можна віднести Всесвітню Декларацію місцевого самоврядування 1985 р., Європейську Хартію місцевого самоврядування 1985 р. [5], Декларацію про принципи місцевого самоврядування в державах-учасниках Співдружності 1994 року [6], тощо. Проте, визначальною є роль національного законодавства.

Окрім Конституції, в Україні діяв закон, на підставі якого було можливим проведення місцевих референдумів – це ЗУ «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 7 липня 1991 року [2]. Проте, закон втратив чинність на підставі закону України «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 р. [3].

У старій редакції закону визначалися предмет місцевого референдуму, питання, що могли виноситись на місцевий референдум, обмеження на проведення референдуму, принципи участі громадян у референдумі, порядок призначення, фінансування, голосування і визначення підсумків місцевих референдумів, а також можливість проведення місцевих дорадчих опитувань громадян України (консультативних референдумів). Новий же закон регулює питання, пов'язані лише з проведенням всеукраїнського референдуму, а що стосується місцевих референдумів, то ніяких вказівок на можливість їх проведення немає.

В ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», ст.19 – «Статут територіальної громади» – відносить прийняття зазначеного документа до відання представницького органу місцевого самоврядування. Звідси висновок, що в Україні фактично не створено правових умов для проведення статутних референдумів, що суттєво обмежує права місцевих мешканців та не відповідає європейським стандартам локальної демократії [4].

Правові вказівки для ініціювання та проведення місцевих референдумів в Україні є, але закону, що гарантує цю можливість немає. Проте, існує законопроект № 7082 «Про місцевий референдум» [4] внесений на розгляд Кабінетом Міністрів України 3-го вересня 2010 року. В ньому подані основні види референдумів, суб'єкти права на участь в місцевому референдумі, принципи участі у місцевому референдумі, коло питань, які можуть виноситись на розгляд, основні положення

організації та проведення місцевого референдуму, засади встановлення результатів місцевого референдуму, можливі варіанти оскарження рішень, дій та бездіяльності, що стосуються призначення, підготовки та проведення місцевого референдуму. Особливостями даного законопроекту є складна процедура ініціювання та проведення місцевого референдуму, а також досить обмежене коло питань, які можуть бути винесені на розгляд місцевим референдумом.

Виключно місцевим референдумом у відповідних адміністративно-територіальних одиницях вирішується питання реорганізації або ліквідації діючих комунальних дошкільних навчальних закладів, а також дошкільних навчальних закладів, створених колишніми сільськогосподарськими колективними та державними господарствами.

Не можуть виноситися на такий референдум питання: про дострокове припинення повноважень сільських, селищних, міських, районних у місті рад, сільських, селищних, міських голів та питань, які відповідно до закону вирішуються виключно місцевим референдумом.

На місцеві референдуми не можна виносити питання, що стосуються місцевого бюджету, місцевих податків і зборів, встановлення тарифів на житлово-комунальні послуги, питання, що належать до компетенції державних органів, а також кадрові питання та питання організаційного характеру. Не можуть також бути винесені питання, які вирішуються органами місцевого самоврядування в умовах надзвичайного та воєнного стану.

Отже, місцевий референдум, як елемент системи муніципального права повинен залишатися дієвим інструментом при вирішенні найбільш гострих, неоднозначних питань місцевого значення, які владнати іншим шляхом не можна. Щодо правового врегулювання місцевих референдумів в Україні, то висновки є двозначними. З одного боку, закордонна практика проведення місцевих референдумів виробила ряд правил, є успішними приклади європейських країн, проте, не варто забувати про посткомуністичне державне будівництво Української держави та про тип політичної культури українців. Враховуючи специфіку України не слід запозичувати закордонний досвід без передумов його пристосування в державі. Це об'єктивно повинно сприяти пошуку й виробленню власної ефективної законодавчої бази.

Література

1. Погорілко В.Ф. Референдуми в Україні: історія та сучасність: монографія / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко. – К.: Ін-т держави і права НАН України, 2000. – 248 с.
2. Про всеукраїнський та місцеві референдуми: Закон України від 03.07.1991 р. № 1287-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1286-12>
3. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 06.11.2012 р. № 5475-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5475-17>
4. Проект Закону про місцевий референдум [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=38447
5. Европейская Хартия Местного Самоуправления [Електронний ресурс] // Council of Europe, 1985. – Режим доступу: http://www.fes.kiev.ua/Dokument/Schimanke/RU_Charta_msu.pdf
6. Декларація про принципи місцевого самоврядування в державах-учасниках Співдружності [Електронний ресурс] // Декларація, Міжнародний документ, 1994. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_323

Недосконалість нормативно-правової бази у сфері реалізації парламентом форм контрольної функції

Бодня В.О., слухач магістратури

Науковий керівник:

Сінельнік Р.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Чи не найбільш вагомою причиною низької ефективності контрольної функції є недосконалість правового регулювання відповідних процедур. Ця недосконалість полягає у:

- 1) неуніфікованості правового регулювання контрольних процедур;
- 2) невідповідності основоположних актів у сфері контрольної функції вимогам Конституції України;
- 3) суттєвих прогалинах у правовому регулюванні відносин між парламентом і підконтрольними йому органами.

Так, парламентські контрольні процедури на сьогодні регламентуються Конституцією України, Регламентом Верховної Ради України, Законом «Про комітети Верховної Ради України», десятками інших законів, які визначають контрольні повноваження окремих комітетів; підзаконними актами (в частині регулювання підготовки та проведення парламентських слухань) тощо. Положення окремих з цих нормативно-правових актів, насамперед – Регламенту Верховної Ради України – суперечать Конституції.

Чинне законодавство України передбачає існування низки форм контролю, який реалізується органом законодавчої влади безпосередньо. Серед них – розгляд щорічних та позачергових звітів Кабінету Міністрів України в цілому або з окремих напрямів діяльності, заслуховування інформації окремих членів Кабінету Міністрів України, розгляд та затвердження звіту про виконання Державного бюджету України, розгляд та схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України, проведення парламентських слухань тощо [1].

Відповідні контрольні повноваження парламенту визначаються різними, в окремих випадках – взаємно суперечливими нормативно-правовими актами. Окремі з цих форм контрольної функції є тотожними, що зумовлює потребу у їхній уніфікації. До останніх належать, наприклад, такі форми контрольної діяльності Верховної Ради України, як розгляд щорічного звіту про роботу Кабінету Міністрів України, заслуховування позачергових звітів Кабінету Міністрів в цілому або з окремих напрямів діяльності.

Оскільки діяльність Уряду здійснюється на основі Програми діяльності Кабінету Міністрів України, то існує потреба у здійсненні контролю за її виконанням. Тому таку форму контрольної функції, як розгляд щорічного звіту Кабінету Міністрів про роботу Кабінету Міністрів слід замінити розглядом щорічного Звіту Кабінету Міністрів про хід виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України. При цьому слід враховувати, що чинне законодавство України не зобов'язує Уряд розробляти та вносити на розгляд парламенту Програму своєї діяльності, не регламентує порядок розгляду цієї Програми парламентом, не визначає наслідків неприйняття рішення про її схвалення тощо. Відповідні питання потребують врегулювання на рівні закону «Про Кабінет Міністрів України» та Регламенту Верховної Ради України [2, 219-220].

Існує потреба у перегляді кола суб'єктів, які можуть адресувати Кабінету Міністрів запитання та кола суб'єктів, які можуть давати відповіді на них в парламенті. Так, ініціаторами запитань мають бути не депутатські фракції та групи, а самі народні депутати України, кожен з яких має право підготувати декілька запитань до Уряду (наприклад, не більше двох). Функція Апарату Верховної Ради України має полягати у недопущенні винесення на «Годину запитань» однакових за змістом запитань, запитань, які передбачають надання інформації з обмеженим доступом, стосуються приватного життя членів Уряду тощо.

На законодавчому рівні необхідно закріпити положення, у відповідності до якого правом ініціювати парламентські слухання мали б лише комітети Верховної Ради України, причому кожен комітет мав би право ініціювати не більше одного слухання на рік з питань, віднесених до його предметної компетенції. Слід посилити прозорість процедури підготовки та проведення парламентських слухань. Доцільним є також встановлення чітких вимог до змісту рекомендацій учасників парламентських слухань, впровадження механізмів контролю за виконанням рекомендацій учасників слухань.

Таким чином, видається за доцільне запровадити три основні форми контрольної функції, які здійснюються Верховною Радою України як органом:

- 1) розгляд та схвалення (несхвалення) Програми діяльності Кабінету Міністрів, розгляд щорічного Звіту Кабінету Міністрів України про хід виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, прийняття рішення щодо Звіту;
- 2) розгляд щорічного звіту Кабінету Міністрів України про виконання закону про Державний бюджет України;
- 3) година (або день) запитань до Уряду, яка (який) не матиме визначеної тематики і передбачатиме заслуховування відповідей на запитання народних депутатів України до Уряду.

Аналіз реалізації народними депутатами України права на депутатські запити, звернення і запитання дозволяє говорити про їхню вагомую роль у здійсненні контрольної функції за виконавчою владою в цілому і Кабінетом Міністрів України зокрема. В той же час, ефективність відповідних інститутів можна було б суттєво підвищити за рахунок удосконалення їхнього правового регулювання та реального втілення в життя тих положень Закону «Про статус народного депутата України», які не діють на практиці.

Зокрема, на рівні Закону «Про статус народного депутата України» слід встановити перелік обмежень права народного депутата на депутатський запит. Запит, зокрема, не повинен передбачати надання інформації з обмеженим доступом (державної, комерційної таємниці, інформації про особу); дачу вказівок та доручень органам, які не перебувають у прямому підпорядкуванні Верховної Ради України.

Необхідно провести чітке відмежування між депутатськими запитами і запитаннями. За своїм змістом запит повинен стосуватись лише питань про цілі та мотиви дій та рішень адресатів запитів; тоді як змістом депутатського запитання можуть бути й інші питання. У Регламенті Верховної Ради України слід встановити уніфіковані вимоги до форми запитів і запитань; провести відмінність між письмовими та усними запитаннями народних депутатів України, врегулювати процедуру їхньої реєстрації (складання реєстру запитів та запитань); доведення до відома адресатів; визначити коло випадків, в яких відповідь на запит/запитання може бути усною (безпосередньо на пленарному засіданні, у присутності народного депутата), а в яких – письмовою; конкретизувати процедуру обговорення відповідей на запити, визначити рішення, які можуть прийматись за результатами відповіді на запити і запитання тощо. Досить поширеною у багатьох зарубіжних країнах є практика офіційного оприлюднення депутатських запитів і запитань та відповідей на них. Подібну практику слід застосовувати і в Україні [3, 95-96].

Розширення кадрових повноважень парламенту після набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України» створює об'єктивні передумови для підвищення ефективності реалізації контрольних функцій Верховної Ради України. У той же час, значення конституційної реформи не слід переоцінювати. Ефективність контрольної функції значною мірою залежить від якості законодавчої бази, яка визначатиме контрольні повноваження парламенту, комітетів, слідчих комісій, депутатів, Рахункової палати та омбудсмена, бажання самої Верховної Ради України здійснювати надані їй законом повноваження. Без належної правової основи контрольної функції та відповідної політичної волі ефективність контрольної функції залишатиметься низькою навіть після набуття чинності конституційними змінами.

Література

1. Барабаш Ю.Г. Парламентський контроль в Україні: монографія / Ю.Г. Барабаш. – Х.: Легас, 2009. – 192 с.
2. Даниляк О.О. Напрями удосконалення інституту парламентського контролю за діяльністю уряду в Україні / О.О. Даниляк // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2012. – № 1. – С. 219-220.
3. Держалюк О.М. Рівень контролю за реалізацією запитів народних депутатів / О.М. Держалюк // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 1. – С. 95-96.

Контрадикторність підходів до розуміння «рецепції» як правового феномену

*Верлос Н.В., к.ю.н., ст. викладач
Запорізький національний університет*

Проблема рецепції у конституційному праві України в сучасних умовах державотворення є досить актуальною і має діапазон як загальнотеоретичного, так і праксеологічного пошуку. Хоча варто зазначити, що досліджувана проблема з одного боку дуже тісно пов'язана із глобалізацією й загальносвітовими тенденціями до виникнення загальносвітового права в якості існуючого правового феномену [1, 46]. Вже кілька десятиліть вчені та юристи-практики дискутують з приводу цієї проблеми в контексті ідей *Mord Law* [2, 387] та *Transnational Law* [3], адже як зазначає О.Д. Третякова правова глобалізація конструктивно передбачає процес формування правових приписів, що мають регулятивну силу для усього населення планети Земля [4, 778].

З іншого боку, видатний мислитель Ш.Монтеск'є досить обережно ставився до рецепції, а саме він зазначав, що «...кожен народ має власний державний устрій... Кожен державний устрій є тільки продукт, маніфестація власного духу даного народу і ступеня розвитку його свідомості» [5, 159]. Без зайвого оптимізму до рецепції ставиться й інший вчений В.М. Синюков, зазначаючи, що «власне залучення зарубіжних державно-правових інститутів не додає реципієнту цивілізованості і тим паче не вирішує проблем його правової культури» [6, 162].

Системне дослідження і створення цілісного уявлення про рецепцію у конституційному праві саме в контексті євроінтеграції необхідно проаналізувати насамперед семантику та етимологію самого терміну «рецепція», адже він застосовується не тільки в правовій науці, а й у філології,

біології, культурології, літературі тощо. Але ми будемо розглядати його виключно у юридичному аспекті, хоча й тут науковці по різному трактують цей термін. Власне слово рецепція походить від лат. «receptio» і означає прийняття, прийом і має два значення: 1) запозичення і пристосування даним суспільством соціологічних культурних форм, що виникли в іншій країні чи в іншу епоху; 2) фізіологічно здійснюване рецепторами сприйняття і перетворення енергії подразників у нервові збудження [7, 444].

В юриспруденції спостерігається контрадикторність підходів до розуміння терміну «рецепція права». До того ж поряд із терміном «рецепція» досить часто зустрічається такі транстерміни як «правова акультурація», «правова трансплантація», «правова міграція» і навіть «конституційна медицина», «правова мутація» проте використовувати ці терміни як синоніми не є доцільним з огляду на специфічність та термінологічну невизначеність більшості з них. Тому враховуючи змістову специфіку та усталеність розуміння терміну «рецепція» пропонуємо використовувати саме його.

Так, одні вчені рецепцію розуміють як «запозичення чужоземного права», інші як «процес сприйняття і пристосування до умов певної країни права, виробленого в іншій державі чи в попередню історичну епоху». Є думки щодо розуміння рецепції «як запозичення системи загальних поглядів окремих спільнот людей чи суспільства в цілому стосовно засад (принципів) соціального, політичного, правового порядку» чи як «процесу запозичення правовою системою (отримувачем) елементів іншої правової системи (донора)», навіть, «як асиміляції певним суспільством чужих культурних моделей».

Вітчизняна вчена З.П. Мельник пропонує рецепцію визначати як «однобічний, добровільний процес запозичення, сприйняття і подальшого пристосування до умов певної країни більш розвинутого права, створеного в інший момент часу або в іншій державі, з метою вдосконалення та поліпшення дії власної правової системи» [8, 5]. Майже подібною є позиція Л. В. Сокольської, яка виділяє рецепцію як різновид правової акультурації і пропонує визначати її як односторонній процес передачі елементів правової системи соціуму-донору з обов'язковим засвоєнням соціумом-реципієнтом. До того ж ініціатором рецепції виступає сторона, що бажає впровадити в себе частково чи повністю правову систему донора. Донор же, зазвичай, байдужий до подібного процесу запозичення [9, 1289].

Хоча варто зазначити, що існують і противники подібного розширення досліджуваного поняття. Так, відомі вітчизняні дослідники Є. Харитонов та О. Харитонova розширення поняття «рецепції» пов'язують з порушенням правила «леза Оккама» і вважають, що «...враховуючи походження терміну «рецепція», виправдано вживати його саме стосовно випадків «відродження» елементів минулих правових систем у процесі історичного розвитку людства. У такому випадку має йтися не про взаємодію правових систем, а про наступність права – вплив однієї системи на іншу, що втім, не применшує значення цього явища для розвитку сучасних правових систем» [10, 280].

Кардинально протилежної думки, до якої можна приєднатись, дотримується С.В. Ткаченко, який зазначає, що сучасна наука в цілому розглядає рецепцію тільки як процес запозичення і впровадження правових цінностей іноземного походження. Проте, дане визначення жодним чином не стосується внутрішнього змісту рецепції, її процесу, що доволі складний. Ці складності обумовлені іноземним елементом запозичення. Наявність цього компоненту завжди призводить до відповідної ідеологізації дослідження присвяченого рецепції. Відповідно, існує тенденція звужувати зміст терміну «рецепція, підміняти його іншими термінами, ігнорувати, декларувати його відсутність, що, вочевидь, для дослідника надає можливість уникнення від розгляду сутності рецепції [11, 7].

До того ж слід визнати, що швидкоплинний розвиток суспільних відносин інколи вимагає від юридичної науки розширення змістового навантаження вже існуючих правових категорій, а тому в даному випадку, вважаємо, що необхідність розширення сутнісного змісту категорії «рецепція» є цілком виправданою, принаймні, на нашу думку, це більш доцільно ніж застосовувати терміни «правова трансплантація» чи «конституційна медицина» запозичуючи їх з далеких від юриспруденції наук.

Викладені вище позиції вчених не є однозначними, проте більшість з них все ж таки схиляється до думки, що під рецепцією слід розуміти певне «запозичення», що має добровільний характер.

Дійсно розглядаючи рецепцію як феномен з одного боку, і як процес з іншого слід додатково акцентувати увагу на тому, що «запозичення», «адаптація», «сприйняття», «наступність» а також «гармонізація», «імплементація», «трансформація» є окремими частинами єдиного цілого, адже для країни реципієнта замало просто взяти і технічно перенести норми країни донора до власної правової системи необхідно щоб вони «працювали» тим самим дійсно регулюючи певне коло суспільних відносин.

Хоча деякі вчені дотримуються й іншої позиції з якою не можна погодитись. Наприклад, існує думка, що «...власне рецепція з точки зору права – ідеологічно нейтральний, механічний акт, в основі якого можуть лежати найрізноманітніші причини та різноманітна ідеологічна база» [12, 6].

Узагальнюючи викладені позиції вчених можна дійти висновку, що рецепцію можна розглядати у кількох аспектах: по-перше, як сприйняття правом тієї чи іншої держави норм (положень) раніше існуючих держав. Тобто відбувається перенесення норм з одного історичного етапу розвитку правової системи в інший. По-друге, під рецепцією розуміється технічне прийняття відповідними органами державної влади норм права, які текстуально повторюють норми міжнародно-правових актів сприяючи тим самим виконанню взятих на себе міжнародних зобов'язань. По-третє, рецепцію можна розуміти як нав'язування (змушування) прийняття норм права однією державою іншій внаслідок певного політичного тиску. По-четверте, під рецепцією можна також розуміти добровільне запозичення норм права певної держави у разі пробільності правового регулювання певного кола суспільних відносин.

Отже, сучасний стан державного будівництва в Україні спрямований на євроінтеграцію, вимагає від нашої держави (саме на цьому етапі) розуміння рецепції як процесу забезпечення Україною за допомогою внутрішньонаціонального конституційного права виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань по відношенню до Європейського Союзу шляхом прийняття відповідних норм. Проте слід зазначити, що власне підписання так званої угоди про асоціацію з ЄС не призводить до безумовної імплементації норм європейського права з метою реалізації міжнародного договору. Імплементація потребує здійснення цілого комплексу заходів спрямованих нашою державою на виконання взятих на себе зобов'язань в тому числі й гармонізації конституційного законодавства з відповідним реципіюванням окремих норм європейського права у вітчизняне конституційне законодавство.

Саме тому на науку конституційного права сьогодні покладається важлива роль у дослідженні конституційно-правової рецепції європейського права та вивченні проблем пов'язаних із відповідним реципіюванням не тільки норм права, а й конкретних правових принципів та інститутів, що належать до європейської цивілізаційної традиції, іншим типом нормативності, специфікою та результатами впровадження їх у національну політико-правову та конституційно-правову дійсність. Саме конституційне право як провідна галузь національної правової системи містить норми, що є базовими для усіх інших галузей права і закріплює основні принципи регулювання суспільних відносин.

Література

1. Байльдынов Е.Т. Всеобщее (универсальное) право: право на существование международной и национальных правовых систем / Е.Т. Байльдынов // Актуальные проблемы совершенствования законодательства и правоприменения: материалы международной научно-практической конференции (г. Уфа, 21 февраля 2011 г.): в 3 ч. / Ч. 1 Государственно-правовые проблемы/ под общ. ред. А.В. Рагулина, М.С. Шайхуллина; Евразийский научно-исследовательский институт проблем права. – Уфа, 2011. – С.45-51.
2. Clark G., Sohn L. (1960), *World Peace through World Law*, Second edition, Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts), p. 19-60.
3. Jessup Philip C. *A Modern Law of Nations: An Introduction*. – New York, The MacMillan Company, 1948. – 236 pp.
4. Третьякова О.Д. Конструкция юридической конвергенции / О.Д. Третьякова // Юридическая техника. – 2013. – №. 7. – Ч. 2. – С. 777-781.
5. Монтескье Ш. Избранные произведения / Ш. Монтескье. – М.: Наука, 1995. – 803 с.
6. Синюков В.Н. Российская правовая система: Введение в общую теорию права / В.Н. Синюков. – Саратов: Полиграфист, 1994. – 496 с.
7. Словарь иностранных слов. – 18-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 1989. – 622 с.
8. Мельник З.П. Рецепція права як засіб вдосконалення правової системи (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Зоя Петрівна Мельник. – К., 2009. – 14 с.
9. Сокольская Л.В. Виды правовой аккультурации / Л.В. Сокольская // Научные труды МГЮА. – 2009. – №6. – С. 1287-1296.
10. Харитонов Є. Від осмислення рецепції римського права – до формування загальної теорії взаємодії правових систем / Є. Харитонов, О.Харитонova // Право України. – 2014. – С.274-293.
11. Ткаченко С.А. Рецепция права: идеологический компонент / С.А. Ткаченко. – Самара: СамГАПС, 2005. – 193 с.

12. Знание о прошлом в современной культуре (материалы круглого стола) // Вопросы философии. – 2011. – №.8. – С.3–46.

Проблеми реалізації конституційного права громадян на мирні збори: окремі аспекти

Гаряга А.О., студентка

Науковий керівник:

Мартинів М.П., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Свобода мирних зібрань є одним із фундаментальних прав людини, визнане світовою спільнотою та є одним зі способів реалізації права на свободу думки, слова, права на вільне вираження поглядів і переконань, права на свободу світогляду та віросповідання. Наразі проблема обмеження реалізації свободи мирних зібрань набуває нових масштабів, що, безумовно, є предметом широких дискусій між прихильниками свободи та тими, кому обмеження є більш вигідними.

Проблеми реалізації громадянами права на мирні зібрання в Україні досліджується переважно правозахисними організаціями. Серед вітчизняних дослідників питання реалізації громадянами права на мирні зібрання варто виокремити роботи В. Чемериса, В. Яворського, Є. Захарова, Ю. Кровицької, Ш. Валушко і т.д. Проте з наукової точки зору проблема залишається малодослідженою.

Перш за все, необхідно зазначити, що серед конституційних політичних прав і свобод особливе місце займає саме право на збори, мітинги походи і демонстрації громадян. Стаття 39 Конституції України передбачає: «Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей» [1].

Зазначене право відповідає положенням ст.11 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини [2]. Так, зміст ст.39 Основного Закону держави дещо відрізняється від європейської норми: в останній йдеться про кожну людину. а в Конституції – лише про громадян України.

Обмеження встановленого у Конституції права, про яке йдеться у ч.2 ст.39, можуть стосуватися, перш за все, іноземців та осіб без громадянства. Поряд з цим норма ст.16 Євроконвенції дає змогу встановлювати у національному законодавстві такі обмеження.

Разом з тим організатори та учасники мирного зібрання зобов'язані додержуватися вимог Конституції та законодавства України. Організатори повинні також завчасно повідомити орган влади про проведення мирного зібрання; вимагати від учасників мирного зібрання дотримання громадського порядку та оголошених умов проведення мирного зібрання; забезпечувати спільно з учасниками мирного зібрання і органами внутрішніх справ проїзд транспортних засобів оперативних і спеціальних служб.

Для запобігання масовим порушенням прав і свобод громадян органи виконавчої влади та органами місцевого самоврядування можуть ініціювати обмеження цього права, звернувшись до суду з позовом про: 1) заборону запланованих суб'єктами права мирних зібрань; 2) обмеження права на мирні зібрання [3, 446].

У разі, якщо орган влади звернувся до суду з вимогою його заборони, організатор має виступити в суді в якості відповідача.

Найчастіше орган влади обґрунтовує необхідність обмеження (заборони) мирного зібрання, спираючись на такі обставини:

1. Повідомлення про проведення мирного зібрання було подано з порушенням вимог законодавства (а саме за 10 днів до проведення акції протесту);
2. Невідповідність запланованого масового заходу місцевим актам про проведення масових заходів;
3. Збіг часу та місця мирних зібрань (одночасні мирні зібрання);
4. Збігу часу та місця мирних зібрань за наявності протилежних поглядів учасників (контрдемонстрації);
5. Нездатність правоохоронних органів забезпечити громадський порядок;
6. Можливість негативного впливу зібрання на рух транспорту чи пішоходів;

7. Неспроможність забезпечити дотримання правил благоустрою;
  8. Проведення у заявленому місці та часі офіційних заходів загальнодержавного або місцевого значення;
  9. Невідповідність мети проведення заходу інтересам територіальної громади.
- Зупинившись на деяких підставах конкретніше, можна сказати, що жодна з цих обставин не може бути підставою для заборони чи обмеження мирних зібрань.

Повідомлення про проведення мирного зібрання було подане з порушенням норм Указу Президії Верховної Ради СРСР « Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР [5]. Цей Указ суперечить Конституції України, оскільки встановлює дозвільний, а не повідомчий характер повідомлення про організацію мирних зібрань і тому не підлягає застосуванню.

Загалом, «несвоєчасне» повідомлення, «неналежне» повідомлення і навіть неповідомлення організаторами зібрання органів влади про запланований захід взагалі не може бути підставою для заборони такого заходу. Адже зібрання, поки воно має мирний характер і не порушує прав осіб, не може вважатися незаконним. Повідомлення слугує гарантією реалізації права на мирні зібрання і покладає на відповідні органи влади обов'язок щодо здійснення «підготовчих заходів, зокрема для забезпечення безперешкодного проведення громадянами зборів, мітингу, походу чи демонстрації, підтримання громадського порядку, охорони прав і свобод інших людей» [4].

Розглядаючи питання про невідповідність запланованого масового заходу місцевим актам про проведення масових заходів, можна сказати, що такі місцеві акти не підлягають застосуванню, оскільки не відповідають акту вищої юридичної сили, а саме – ст.39 Конституції України, яка передбачає регулювання цих питань виключно законом, а не підзаконним актом органу місцевого самоврядування. Такої ж позиції дотримуються Київський апеляційний адміністративний суд та інші суди. Наприклад, Львівський апеляційний адміністративний суд дійшов висновку, що положення « Про визначення порядку організації та проведення в м. Чернівці мирних зібрань» є такими, що не відповідає правовому акту вищої юридичної сили і зазначив, що «звуження змісту прав і свобод, зокрема шляхом зменшення часу, визначення місця реалізації гарантованих прав чи іншими способами, у розумінні ст.22 Конституції, є обмеженням прав і свобод, гарантованих Конституцією України» .

Слід звернути увагу на те, що обмеження або заборона мирних зібрань, за наявності протилежних поглядів учасників, буде порушенням права громадян на контр демонстрації. Європейський суд з прав людини з цього приводу зазначив: «Якщо будь-яка ймовірність напруги і гарячого обміну думками між протилежними групами в ході демонстрації буде підставою для її заборони, суспільство буде позбавлене можливості почути інші погляди з будь – якого питання, яке посягає на думку більшості» [6].

Отже, вирішуючи адміністративний спір про обмеження реалізації права на мирні зібрання, суд повинен дослідити, чи є підстави для заборони запланованих суб'єктами права мирних зібрань чи іншого обмеження права на мирні зібрання, а також перевірити відповідність таких підстав чинному законодавству. При цьому суди мають брати до уваги норми загального характеру у сферу права на мирні зібрання, а також відповідну практику судів вищих інстанцій та Європейського суду з прав людини. Такі норми передбачені, зокрема, Конституцією України, КАСУ, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Таким чином, незважаючи на те, що право на мирні зібрання декларуються Конституцією України та міжнародними правовими актами, залишається необхідною конкретизація цих положень шляхом прийняття закону про свободу мирних зібрань.

Відсутність законів, які б регулювали можливість обмежень прав людини і основних свобод, провокує порушення цих прав і свобод з боку державних органів, і протягом 2000-2014 рр. таких порушень було чимало.

Важливо також на законодавчому рівні визначитись із терміном, який би узагальнив «демонстрації», «мітинги» чи «походи», а саме, враховуючи міжнародну практику, можливе використання термінів: «мирні зібрання», «мирні збори», «акції протесту».

Рівень реалізації громадянами своїх конституційних прав та свобод вказує на загальний рівень демократизації в державі. Тому гарантування їх повинно бути пріоритетом державної політики та виявлятися у відповідних нормативно-правових актах.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13.
3. Кодекс адміністративного судочинства України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36. – Ст. 446.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій від 19.04.2001 № 4-рп/2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-01>
5. Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР: Указ від 08.07.1988 р. № 9306-XI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v9306400-88>
6. Белов Д.М. Права людини: навчальний посібник / Д.М. Белов. – Ужгород: Ліра, 2003. – 52 с.

Особливості міжнародних стандартів щодо прав та свобод людини і громадянина

Двоєглазова А.Ю., студентка

Науковий керівник:

Мартинів М.П., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

У сучасному світі, коли проблема прав людини вийшла далеко за межі окремої держави, виникла необхідність у створенні універсальних міжнародно-правових стандартів, які також визнаються як основні права людини. Ці стандарти відображені у низці важливих міжнародно-правових актів, що встановили загальнолюдські стандарти прав та інтересів особи, визначивши ту межу, за яку держава не може виходити [1, 356].

Значну увагу цьому питанню приділено в працях вчених у галузі конституційного права: С.В. Лінецького, М.І. Мельника, М.І. Хропанюка, Ю.М. Колосова, О. Мережка, С. Добрянського, В.В. Букача, М.В. Вітрука, А.М. Головістикової, А.В. Грабильникова, Л.Ю. Грудциної, І.В. Дробуш, А.М. Колодія, І.О. Ледея, О.Г. Майорова, А.Ю. Олійника, С.В. Полєніної, О.О. Проніна, О.В. Пушкіної, Г.Б. Романовського, Ф.М. Рудінського, Б.Ю. Тихонова, Л.С. Яви та ін.

Сьогодні основні права і свободи людини вже не є об'єктом внутрішньої компетенції тільки держави, а стали справою всього міжнародного співтовариства. Ці основні права і свободи відображені у низці найважливіших міжнародно-правових актів, що встановлюють загальнолюдські стандарти прав і свобод особистості.

Такими міжнародно-правовими актами є:

- Загальна декларація прав людини (1948 р.), її положення є завданням, виконання якого повинні прагнути всі народи і держави (Преамбула Декларації);
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.) та Факультативні протоколи до нього;
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.);
- Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), ратифікована Україною 17.07.1997 р., набула чинності 11.09.1997 р.

У сукупності ці акти утворюють так звану Міжнародну хартію прав людини [2, 235-236].

Прийняття Міжнародного білля про права людини, що включає Загальну декларацію прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1976 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1976 р.), Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1976 р.), внесло характерні зміни у правосуб'єктність людини, що стала суб'єктом не лише внутрішньодержавного, а й міжнародного права. Держави, що приєдналися до пактів, зобов'язані привести своє національне законодавство у відповідність з їх вимогами. Таким чином, міжнародно-правові акти мають верховенство над внутрішнім законодавством. А це надає можливість громадянину, політичні чи громадянські права якого порушені, звернутися за захистом безпосередньо до Комітету з прав людини при ООН, якщо він вичерпав можливості захисту, надані національним законодавством. Міжнародно-правові документи визначили той універсальний комплекс основних прав та свобод, який у єдності з конституційними правами повинен забезпечити нормальну життєдіяльність індивіда. Якщо певне

право людини не отримало конституційного закріплення з боку держави, воно визнається таким на основі міжнародних актів, оскільки пріоритет міжнародного права щодо внутрішньодержавного у сфері прав людини є загальновизнаним принципом міжнародного співтовариства [3, 78-79].

Згідно з ч.1 ст.9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Частиною 2 ст.19 Закону України "Про міжнародні договори України" від 29.06.2004 р. (із змінами, внесеними згідно із Законом N-1323-VII (1323-18) від 05.06.2014 р.) встановлено принцип примату міжнародного права в Україні: якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, закріплено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

В основу міжнародних стандартів з прав людини покладені такі загальновизнані принципи, як: повага суверенітету держави; неприпустимість втручання у внутрішні справи держави; самоврядування народів та націй; рівноправність всіх людей та заборона дискримінації; рівність прав і можливостей чоловіків та жінок; дотримання прав людини, навіть, за умови збройних конфліктів і відповідальність за злочинні порушення прав людини. Значення наведених принципів полягає у тому, що вони є основою розроблення прав людини та їх закріплення у національному законодавстві, а також є критерієм законності діяльності держави у сфері прав людини [1, 358].

Міжнародні стандарти у сфері прав людини склалися поступово. Спочатку були закріплені лише парламентські і політичні права, потім – економічні та соціальні. Саме вони і були конкретизовані у національному законодавстві держав. Однак кожна держава повинна не лише привести своє законодавство у відповідність зі взятими на себе міжнародними зобов'язаннями, а й вчиняти певні дії та створювати реальні умови для гарантування і здійснення прав.

Основу міжнародних стандартів у сфері прав людини складають норми природного права, що включає ідеали свободи, справедливості та рівності перед законом. Ці норми закріплюються правовою системою кожної держави. До них належать:

- фундаментальні права і свободи, зафіксовані у Загальній декларації та пактах про права людини;
- демократичні принципи та норми організації і діяльності державної влади, основними серед яких є народовладдя, розподіл влад, верховенство права, проголошення народу єдиним джерелом влади та наявність незалежних від влади органів правосуддя.

Отже, відносини між державами регулюються юридично. Головними в системі міжнародного права є норми, які обумовлюють права та обов'язки держав в їх відносинах. Такі норми містяться а міжнародних угодах або є загальновизнаними та мають статус звичаю. Що ж до "прав людини", як галузі міжнародного права, то тут маємо справу з такою особливістю як норми та їх застосування державами у відносинах з людьми. Тобто тут спостерігаємо два аспекти у галузі "прав людини", а саме:

- 1) норми "прав людини" закріплюють права та обов'язки держав у відносинах між ними;
- 2) норми "прав людини" регламентують обов'язки і права держав в їх відносинах з людьми.

Міжнародне співтовариство пильнує, щоб національні закони відповідали міжнародним стандартам у галузі прав людини.

Дуже важливим є те, що держави, які підписали договори з прав людини, зобов'язані забезпечувати реалізацію їх положень у межах своїх територій. Так, ст.9 Конституції України передбачає, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, є частиною національного законодавства України.

Література

1. Зайчук О.В. Теорія держави і права: навч. пос. для студ. / О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. – Київ: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.;
2. Совгіря О.В. Конституційне право України: навч. посібник / О.В. Совгіря, Н.Г. Шукліна. – К.: Юрінком Інтер, 2008. — 632 с.;
3. Стрельцова О. Становлення та розвиток принципу основних прав людини як джерела права Європейського Союзу / О. Стрельцова // Право України: Респ. юрид. журнал. – 2003. – № 11. – С. 158-161.
4. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>;

5. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

Порівняльний аналіз категорій рівності та рівноправності в конституційному праві України

*Журавльова Г.С., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Ідея правової рівності нині постає в якості основи побудови всієї правової системи. В той же час, не зважаючи на велику увагу з боку фахівців, й донині не вироблено однозначної позиції щодо розуміння змісту принципу рівності, а також про співвідношення категорій «рівність» і «рівноправність». В законодавстві принцип рівності в одних випадках зводиться до рівноправності, в інших до рівності відповідальності, у третіх – до рівності підстав виникнення прав і обов'язків, у четвертих – до ідеї рівності можливостей учасників правовідносин.

Попри проголошення і гарантування рівноправності, не можна повністю звільнити суспільство від різниці в соціальному статусі, матеріальній нерівності. Це пов'язано з тим, що за своїми природними здібностями, освітою, родом занять, свідомістю, психологією люди не є нерівними. Тобто, фактичної рівності між людьми не існує і бути не може, оскільки всі відрізняються за своїми індивідуальними параметрами. Формальна ж рівність полягає насамперед в тому, що для всіх учасників суспільних відносин встановлюються й застосовуються єдині правові засоби, які становлять основу механізму правового регулювання, тобто норми права, юридичні факти, акти реалізації прав і обов'язків.

У зв'язку з вищевикладеним слід відзначити, що люди між собою є не рівними, а рівноправними. Конституція України не містить норм, які виключили б можливість виникнення випадків нерівності. Насамперед, мова може йти про соціальне та матеріальне розшарування суспільства, яке є все більш помітним в нашій країні. Це пов'язано із закріпленням в Основному Законі права приватної власності та свободи підприємницької діяльності. В той же час не слід забувати, що в ч.2 ст.24 Конституції України встановлюється, що не може бути привілеїв чи обмежень залежно від майнового стану, люди незалежно від їх соціального походження визнаються рівними і повноправними учасниками суспільного життя, наділеними вільною волею і тому здатними відповідати за свої дії і їх правові наслідки. Основний Закон не допускає «імунітету» для соціальних груп і окремих осіб у частині несення ними встановлених обов'язків. Всі громадяни України і кожен з них окремо – незалежно від будь-яких ознак (походження, соціального та майнового стану, роду і характеру занять тощо) повинні поводитися відповідно до вимог, які містяться в Конституції. Винятки у виконанні певних обов'язків повинні встановлюватися винятково законами і мають бути обґрунтованими.

Таким чином, необхідно визнати, що реалізація рівноправності учасників суспільних відносин найчастіше неможлива без створення дійсно рівних можливостей для реалізації прав і обов'язків. Однак що при цьому необхідно розуміти під правовими можливостями? Здається, що це поняття виступає у двох аспектах: по-перше, це система організаційних засобів, що є необхідними для реалізації прав і обов'язків учасників суспільних відносин (наприклад, створення системи правоохоронних органів, системи суспільного контролю, інформаційних ресурсів тощо). Саме в цьому значенні терміни використовуються у більшості чинних нормативних актів. Наприклад, під час прийому на роботу чоловік і жінка повинні мати рівний обсяг інформації про роботодавця, вакансію, умови праці, а також до них повинен пред'являтися рівний обсяг вимог. У випадку недотримання цих умов, і чоловік, і жінка, мають рівні права на захист своїх прав і законних інтересів.

В той же час рівність можливостей не може обмежуватися лише організаційними засобами. Мова повинна йти й про правові можливості, тобто про виключення із загальних правил правового регулювання. Наприклад, у ситуації, коли законодавець встановлює підвищену відповідальність за неякісні товар, роботу або послугу ми маємо справу зі створенням рівних можливостей для всіх учасників суспільних відносин: і для підприємців, і для споживачів. Система таких винятків обумовлена тим, що, виходячи із загальної ідеї права, створення абсолютно єдиної системи правового регулювання для всіх учасників суспільних відносин є неможливим, адже право повинне відображати існуючі відносини, а фактичні відносини такої рівності не передбачають. Тому винятком із загального правового режиму є рівність (причому саме формальне, іншого в сфері права бути не може) учасників суспільних відносин.

Таким чином, рівність можливостей є створенням двох систем:

- системи винятків із загального режиму правового регулювання для окремих учасників суспільних відносин;
- системи організаційних засобів, необхідних для реалізації прав і обов'язків учасників суспільних відносин.

Визначаючи зміст принципу рівності неможливо залишити поза увагою питання про місце принципу рівності в системі принципів права. Принцип рівності відноситься не лише до конституційних принципів, а й до загальних принципів права. Як вже зазначалося, принцип рівності являє собою основу права як рівної міри до нерівних людей, проявляється у всіх елементах системи права.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що принцип рівності – це ідея, що виражається в наступних основних положеннях: встановлення й застосування єдиних правових засобів, що становлять основу механізму правового регулювання, тобто норм права, юридичних фактів, актів реалізації прав і обов'язків, для всіх учасників суспільних відносин; передбачення системи винятків із загального режиму правового регулювання для окремих учасників суспільних відносин; передбачення системи організаційних засобів, необхідних для реалізації прав і обов'язків учасників суспільних відносин; забезпечення рівності прав і обов'язків учасників суспільних відносин, у тому числі конституційних прав і обов'язків.

Варто також звернути увагу на те, що конституційний принцип рівності є фундаментальним принципом правового статусу особи. Усі конституції, які стоять на позиціях демократичної правової державності, закріплюють рівність і рівноправність, тим самим одночасно забороняють дискримінацію. Отже, виходячи з важливого значення принципу рівності для конституційного права, є підстави вважати його не лише принципом правового статусу особи, але й засад конституційного ладу України. І хоча про реальну рівність в нашому суспільстві сьогодні говорити ще зарано, її закріплення в Конституції є вагомим підґрунтям становлення України як демократичної, соціальної та правової держави.

Муніципальне право у системі національного права

Закарлюка Н.С., студентка

Науковий керівник:

Верлос Н.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Нині в українській правовій науці спостерігається процес переосмислення системи національного права, пов'язаний, поміж іншим, з пошуком питання про можливість, а також доцільність формування та виділення нових галузей права. Зазначеній тематиці в останні часи присвятили свої наукові праці В.М. Бевзенко, Т.О. Коломєць, В.К. Колпаков, Т.К. Миронова, Т.О. Пікуля та ін. Так слід визначити місце муніципального права в системі національного права. Нині, під час аналізу названої галузі права, науковці висловлюють досить різні погляди щодо його місця у системі національного права, які можуть бути зведеними до наступних груп: 1) муніципальне право є підгалуззю конституційного права [1, 88]; 2) муніципальне право являє собою самостійну галузь права, яка виділилася з конституційного права [2, 35]; 3) муніципальне право – це комплексна галузь публічного права [3, 6]. Проте, з цими думками можна лише частково погодитися.

Муніципальне право належить до публічного права, це дійсно так, бо стосується насамперед і головним чином самостійного інституту публічної влади – безпосередньої і представницької місцевої (локальної) влади (демократії). Так, В.В. Кравченко та М.В. Пітчик зазначають, що поява галузі муніципального права тісно пов'язана зі становленням та розвитком в Україні місцевого самоврядування – відносно самостійної форми публічної влади, що характеризує право та здатність територіальних соціальних спільнот – територіальних громад – самостійно вирішувати питання місцевого значення [4, 5].

За В.Ф. Погорілком, місцева муніципальна влада – це самостійний вид влади в системі народовладдя. Він зазначав, що це дає підстави стверджувати, що муніципальні норми мають відносно самостійний предмет свого впливу, а їх система утворює самостійну галузь права України – муніципальне право України. Нерозривність права і держави пов'язана з необхідністю управляти суспільними процесами в державі. Функція інституту права – це втіленні державної волі всього народу, а відтак функція інституту права місцевої підсистеми права – це втілення волевиявлення локальної соціальної спільноти, громади, для вирішення питань місцевого значення, у межах закону та під свою відповідальність [5,5].

Безумовно, місцеве самоврядування є предметом вивчення не тільки муніципального права. Воно вивчається теорією держави та права, історією держави і права України та зарубіжних країн, конституційним, адміністративним, фінансовим, господарським правом тощо. Однак кожна з цих юридичних дисциплін має свій аспект вивчення місцевого самоврядування. Для всіх цих дисциплін місцеве самоврядування не є єдиним об'єктом дослідження, вони вивчають його стосовно до свого предмета. Тому через новизну інституту місцевого самоврядування в Україні в сучасних умовах виникає необхідність у детальній науковій і правовій розробці та вивченні питань щодо природи, системи місцевого самоврядування, функцій і повноважень суб'єктів локальної демократії, основ (механізму) місцевого самоврядування, державних гарантій його здійснення тощо.

Що ж стосується іншої позиції, представники якої вважають муніципальне право комплексною галуззю права, то тут слід наголосити на теоретичній та практичній недоцільності вживання поняття «комплексна галузь права», яке лише ускладнює розуміння національної системи права, викликаючи, як наслідок, проблеми у сфері правотворчої та правозастосовчої діяльності. Як може бути так, що муніципальне право регулює відносини, що «є предметом впливу ряду традиційних та інших загальноновизнаних галузей права, насамперед конституційного, адміністративного, фінансового, цивільного, земельного та ряду інших галузей публічного і приватного права» [3, 6]?

Нині, на жаль, приходится констатувати, що юридична наука далеко не завжди орієнтується на потреби суб'єктів правозастосовчої діяльності, яких зокрема навряд чи задовольнить термін «комплексна галузь права» під час вирішення правових спорів, за участю органів місцевого самоврядування, оскільки суддям необхідно чітко розуміти правову природу спірних правовідносин, яка, зрозуміло, не може бути комплексною.

Отже, роблячи загальний висновок, слід зазначити, що визначення місця муніципального права у системі національного права, відмежування його від інших галузей права та, відповідно, чітке формулювання його предмету, пов'язаного з регулюванням суспільних відносин, які виникають з приводу організації та діяльності органів місцевого самоврядування, у сфері взаємовідносин останніх з приватними особами, а також іншими суб'єктами публічного права, має неабияке значення для посилення ролі інституту місцевого самоврядування у нашій державі. Необхідною властивістю будь-якої галузі права є його цілісність. Система права – це його внутрішня будова, організація норм муніципального права відповідно до їх ієрархії. Норми муніципального права не розсипаються на безліч автономних елементів, не дивлячись на те, що вони регулюють деколи досить далеко відстаючі один від одного правовідносини. Це пов'язано з тим, що їх об'єднують загальні: предмет, метод, функції, цілі. Муніципальне право – це не аморфна маса правових розпоряджень, а єдина система муніципальних норм. Муніципальне право внутрішньо організоване, норми муніципального права взаємозв'язані і взаємозалежними.

Література

1. Сергеев А.А. Соотношение муниципального и административного права / А.А. Сергеев // Современное право. – 2007. – № 1. – С. 88-92.
2. Костюков А.Н. Система муниципального права как отрасль российского права / А.Н. Костюков // Местное право. – 2002. – № 5-6. – С. 35-51.
3. Муніципальне право України: підручник / кол. авт.; за ред. В.Ф. Погорілка, О.Ф. Фрицького. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 592 с.
4. Кравченко В.В. Муніципальне право України: навч. посіб. / В. В. Кравченко, М.В. Пітцик. – К.: Атіка, 2003. – 150 с.
5. Корнієнко М.І. Муніципальне право України. Концептуальні та організаційно-правові питання: навч. посіб. / М.І. Корнієнко. – К.: Алерта, 2005. – 220 с.

Сутність, зміст та гарантії права націй на самовизначення

Кальонов О.О., студент

Науковий керівник:

Мартинів М.П., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Нації належать до найчисельніших первинних групових суб'єктів світової геополітики та міжнародного права, котрі уособлюють горизонтальну диференціацію людства, його різнобарвність, багатство культурно-психологічних, економічних й політичних форм. Вони відіграють вирішальну

роль у процесах суспільної консолідації та взаємодії і є, мабуть, найголовнішими дійовими особами історико-еволюційного процесу, базовим елементом людського співтовариства.

Право націй на самовизначення, у свою чергу, є центральним компонентом, структурним ядром правосуб'єктності даних суспільно-політичних утворень. На нашу думку, воно належить до класу колективних прав, тобто прав, які належать певній соціальній спільності. Право націй на самовизначення є тісно пов'язаним із індивідуальними правами особи, адже його належне здійснення є своєрідною первинною гарантією, необхідною умовою та фундаментом реалізації таких прав. За висловом етнополітолога Ачкасова В.А., «надання і користування індивідуальними правами лише тоді матиме сенс, коли народ в цілому є вільним і матиме право розпоряджатися власною волею на власний розсуд. Якщо ж народові відмовлено у цьому праві, то всі індивідуальні права будуть примарними» [1, 385]. «Тільки повна самостійність може гарантувати народу можливість здійснення інших прав», – говорить Загальна декларація прав народів 1976 р. [2].

Отже, право націй на самовизначення та характер його реалізації відіграють винятково важливу роль як в системі міжнародного права, так і у функціонуванні людського суспільства в цілому. Натомість в сучасній юридичній науці концептуальному аналізу даного права приділено небагато уваги, що не відповідає ступеню його значущості для політико-правового поля світового співтовариства. Тому метою даної роботи є висвітлення та з'ясування сутності і змісту права нації на самовизначення, що є вкрай актуальним з огляду на сучасне складне воєнно-геополітичне та економічне становище України.

Є доцільним почати з визначення самого терміну «нація». Слід сказати, що існує велика кількість різноманітних трактувань сутності даного поняття. На нашу думку, нація – сукупність людей, які, по-перше, мають схожі довготривалі ментальні високоорганізовані структури, по-друге, чітко усвідомлюють для самих себе наявність таких структур, до складу яких, по-третє, входить усвідомлення своєї історичної, культурної, мовної та психологічної спільності. Іншою обов'язковою ознакою нації як особливого виду людської спільноти є наявність у неї суспільно-політичного ядра, яке виконує функцію структуризації й консолідації даної спільноти з метою забезпечення найбільш швидкого й ефективного її розвитку. Зазначимо, що існування єдиних економічних зв'язків у внутрішніх відносинах між людьми не є необхідною ознакою нації.

Надавши визначення терміну «нація», з'ясуємо сутність поняття «право нації на самовизначення», яке також тлумачиться і використовується по-різному. На нашу думку, право нації на самовизначення – це процесуальне право певної людської спільноти, що має всі необхідні вищезазначені ознаки нації, на вільний вибір форм власної системно-структурної самоорганізації. Для прикладу, нація, реалізуючи своє право на самовизначення, може як жити й існувати у складі населення певної держави, так і створювати на її території власне автономне політичне утворення або взагалі – окрему власну державу. У Декларації Генеральної Асамблеї ООН про принципи міжнародного права від 24.10.1970 р. зазначено: «Створення суверенної й незалежної держави, вільне приєднання до незалежної держави чи об'єднання з нею, або встановлення будь-якого іншого політичного статусу, вільно визначеного народом, є формами здійснення цим народом права на самовизначення» [3].

Зміст і гарантії права нації на самовизначення непрямо закріплені у багатьох міжнародних універсальних і регіональних документах й нормативно-правових актах, як-от: Декларація про надання незалежності колоніальним країнам і народам від 14.12.1960 р. [4], Міжнародний пакт про громадянські й політичні права [5], Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права [6] (обидва документи прийняті Генеральною Асамблеєю ООН одночасно – 16 грудня 1966 року), вищезазначені Декларація про принципи міжнародного права і Загальна декларація прав народів, Декларація про недопустимість інтервенції і втручання у внутрішні справи держав 1981 р. [7], Африканська хартія прав людини і народів 1981 р. [8] та багато інших.

Проаналізувавши положення даних міжнародних документів, можна зробити наступні висновки.

По-перше, зміст права нації на самовизначення як систематизована і взаємопов'язана сукупність правомочностей даної соціальної спільноти щодо створення власної системно-структурної організації складається з таких елементів:

- права на політичну самоорганізацію та вільне встановлення власного політичного статусу в формах, наведених вище;
- права на вільне забезпечення свого економічного, соціального й культурного розвитку;

→ права на вільне розпорядження власними природними багатствами та ресурсами без шкоди для будь-яких зобов'язань, що випливають з міжнародного економічного співробітництва, ґрунтованого на принципі взаємної вигоди, та з міжнародного права;

→ права стати суб'єктом міжнародного права через власні представницькі органи;

→ права на створення власного легітимного представницького органу, інших органів національного самоврядування та державної влади, «в тому числі – і служби зовнішніх відносин»;

→ права колоніальних або пригнічених народів на звільнення від уз панування будь-якими засобами, визнаними міжнародною спільнотою, а також права на допомогу зі сторони інших держав у своїй визвольній боротьбі проти іноземного панування, незалежно від того, в якій формі – політичній, економічній чи культурній – воно виражене.

Слід сказати, що окрім зазначених основних (первинних) складових права нації на самовизначення, зі змісту міжнародних нормативно-правових актів, насамперед – Загальної декларації прав народів – можна виділити і вторинні елементи даного феномену, як-от: право на законне повернення свого національного багатства (надбання) в разі його грабежу та на відповідну компенсацію; право на здійснення охорони і захисту результатів реалізації свого права на самовизначення; право на всебічний розвиток, власну мову, культуру, звичаї, традиційні засоби життя; право на знання власної справжньої історії; право на повернення до своєї історичної батьківщини; право на фізичне існування, мир, міжнародну безпеку; право на демілітаризацію власної території і боротьбу проти зброї масового знищення; право на достовірну і повну інформацію про життя, розвиток і проблеми інших народів і націй, а також про політику власного уряду.

Відповідно до Висновку Загальної декларації прав народів, «усі перелічені права взаємопов'язані і мають тлумачитися на базі права на самовизначення як основоположного серед них».

Серед гарантій права націй на самовизначення, що містяться у міжнародних документах, вважаємо за доцільне виокремити наступні:

→ кожна держава зобов'язана утримуватися від будь-яких насильницьких дій, що перешкоджають здійсненню народами їх права на самовизначення, свободу і незалежність;

→ кожна держава зобов'язана сприяти та підтримувати здійснення народами свого права на самовизначення відповідно до положень Уставу Організації Об'єднаних Націй, поважати дане право, забезпечувати його належну реалізацію;

→ кожна держава повинна утримуватися від будь-яких дій, спрямованих на часткове чи повне порушення національної єдності і територіальної цілісності будь-якої іншої держави чи країни;

→ кожна держава зобов'язана через системи освіти і засобів масової інформації заохочувати і забезпечувати повагу до права націй на самовизначення, роз'яснювати його сутність і зміст.

Таким чином, право націй на самовизначення фактично є первинним фундаментом як існування усіх сучасних держав і міжнародно-правових відносин, так і всіх індивідуальних прав і свобод людини і громадянина. І від характеру процесу здійснення націями і народами даного права і належного його дотримання зі сторони інших суб'єктів міжнародних відносин залежить майбутнє всього людського суспільства.

Література

1. Юрій М.Ф. Політологія / М.Ф. Юрій. – К.: Дакор, КНТ, 2006. – 416 с.
2. Загальна декларація прав народів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_758
3. Декларація про принципи міжнародного права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_569
4. Резолюція 1514 (XV) Генеральної Асамблеї ООН «Декларація про надання незалежності колоніальним державам і народам» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_280
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_042
7. Декларація про недопустимість інтервенції і втручання у внутрішні справи держав [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_a33
8. Африканська хартія прав людини і народів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://constituanta.blogspot.com/2011/04/1981.html>

Етапи становлення прокуратури як органу обвинувачення в Україні та світі

Коркоділова Т.Г., студентка

Науковий керівник:

Журавльова А.С., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Потреба в створенні прокуратури виникла ще с давнини, особливо гостро поставало це питання в період перетворень в державному і суспільному устрої. Прокуратура завжди розглядалась, як ефективний елемент в механізмі забезпечення законності в процесі розвитку різних сфер діяльності держави. До сучасного розуміння функціонування органів прокуратури ми прийшли не так давно. В стародавні часи прокуратура була наділена такими функціями як: управління майном, землею, збирання податків, боролась зі зловживаннями відступників, вихідцями із соціального прошарку вершників та інше.

Дослідженням основних етапів становлення і розвитку органів прокуратури займалися такі науковці як: І.В. Арістова, О.М. Бандурка, І.П. Голосніченко, Ю.Ф. Кравченко, А.В. Лапкін, В.В.Сухонос, О.П. Рябченко, М.І. Хавронюк, М.К. Якимчук, Х.П. Ярмачі та інші.

На думку Лапкіна А.В період зародження перших прообразів прокуратури розпочинається з давнини і закінчується у 1302 році. У римі з'являється термін «просиго»- піклуюся, забезпечую. Прокураторами спершу називали управителів маєтків, ними були улюблені раби імператора, а потім римських намісників провінцій [1, 12].

Вперше назва цієї посади зустрічається в документах, що розповідають про події II-I ст. до н.е. У Римській імперії Рутилій Руф Публій (154-74 рр. до н.е.) був відомим юристом, державним діячем, філософом, стоїком. Імператор призначив його прокуратором Азії – тодішньої провінції Риму. На цій посаді Публій активно боровся зі зловживаннями відступників, вихідцями із соціального прошарку вершників та інше [2, 8].

В той час Шумський П.В зазначає, що в цей період існувала посада прокурора, як державного службовця, що мав чин, запроваджувалась вона із введенням Августської Конституції. Це був, власне, слуга імператора з представницькою владою, і особливу роль вони відігравали при зборі податків, управлінні імператорським маєтком тощо [3, 21].

Наступний період характеризувався виникненням і поширенням прокуратури у країнах Європи з 1302 р. до 1722 р. У Франції Ордонансами короля Філіпа IV від 25.03.1302 р., засновується прокуратура, як орган представництва інтересів монарха. Прокурори називалися «людьми короля» і забезпечували участь у судових процесах, кримінальне переслідування і стягнення судових зборів. Посаду королівського прокурора можна було купувати і передавати у спадщину [1, 12].

Дореволюційний період прокуратури Російської імперії починається з 1722 р. до 1917 р. Петро 1 Указом від 12 січня 1722 р. заснував прокуратуру Російської імперії. Генерал-прокурор був визначений «оком государевим» і «стряпчим про справи держави» і підпорядковувався імператору [4, 18].

Прокуратура доби Гетьманату і Директорії була характерна для 1917 р. до 1922 р. Після падіння в лютому 1917 року російської монархії в Україні було здійснено спробу створити власну державність з усіма її атрибутами, зокрема й прокуратурою. Хоча прокуратура створювалася при судах, вона і в Українській Народній Республіці була автономним державним інститутом, який виконував тільки йому властиві функції. У листопаді 1917 року Центральна рада Третім універсалом проголосила Українську Народну Республіку. Згодом, 4 січня 1918 року, було схвалено закон «Про урядження прокурорського нагляду на Україні», що стало продовженням уже розпочатої роботи зі створення структур прокурорського нагляду УНР.

Передостаннім етапом розвитку прокуратури до становлення незалежності на Україні є Радянський період історії прокуратури з 1917 р. до 1991 р. Після Жовтневого перевороту 1917 р. прокуратуру ліквідували за Декретом № 1 «Про суд». Згідно з Положенням «Про прокурорський нагляд» від 28 червня 1922 р. було утворено державну прокуратуру УСРР, яка увійшла до складу Міністерства юстиції.

Наступний останній етап розпочинається з 1991 р. року та триває до сьогодні. На підставі Декларації про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. система органів прокуратури Української РСР була виведена із підпорядкування прокуратури СРСР. Україна першою серед республік колишнього СРСР 05.11.1991 р. прийняла ЗУ «Про прокуратуру», дата введення в дію якого – 1 грудня [1, 13].

Враховуючи зазначене, незважаючи на процес реформування прокуратури на демократичних засадах, його основної мети – трансформації органу з карального у правозахисний – ще не досягнуто. Структура, завдання та функції органів прокуратури хоча й зазнали певних еволюційних змін, ще не повною мірою відповідають сучасним тенденціям державотворення в Україні. Адже досі існує потреба визначення шляхів адаптації цього інституту до міжнародно-правових стандартів, зокрема рекомендацій Ради Європи [5, 12].

Вважається, що з прийняттям нового ЗУ «Про прокуратуру», розпочнеться новий етап розвитку прокуратури в Україні. Так як цей закон, суттєво змінює не тільки організаційні елементи діяльності прокуратури, а й структуру органів. Тому, ймовірно, що ці зміни будуть достатньо впливовим рушієм, для підвищення професійних показників діяльності органів прокуратури, а також зможуть покращити ефективність функціонування даного органу.

Література

1. Лапкін А.В. Основи прокурорської діяльності в Україні: навч. посіб. у схемах / А.В. Лапкін. – Х.: Право, 2013. – 136 с.
2. Сухонос В.В. Прокуратура в системі державних органів України: теоретичний аналіз сучасного стану та перспектив розвитку: монографія / В.В. Сухонос. – К.: Право, 2008.- 448 с.
3. Шумський П.В. Прокуратура України: навчальний посібник [для студентів юрид. вузів та факультетів] / П.В. Шумський. – К.: Вентурі, 1998. – 336 с.
4. Смирнов А.Ф. Прокуратура та проблеми управління / А.Ф. Смирнов. – М.: Кримінологічна Асоціація, 1997. – 149 с.
5. Литвак О.М. Функції прокуратури України / О.М. Литвак, П.В. Шумський. – Хмельницький: Хмельницький інститут регіонального управління та права, 1998. – 392 с.

Конституційно-правові засади відповідальності іноземців та осіб без громадянства за порушення законів України

Кравченко І.О., студентка

Науковий керівник:

Мартинів М.П., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Останнім часом кількість імігрантів, які законним шляхом перебувають на території України збільшується. Перш за все це пов'язано вдалим географічним місцезнаходженням, сприятливими кліматичними умовами, а також загальнодержавним напрямком України у європейське співтовариство, виходом на міжнародну торгову арену. За для надання сприятливих умов проживання іноземців та осіб без громадянства в Україні, за ними закріплюються, на законодавчому рівні, права, обов'язки та заборони. Проте даним особам, як і громадянам України, властива така особливість як здійснення правопорушень, наслідком таких діянь є відповідальність.

Іноземцям властивий подвійний правовий статус. З одного боку, вони є громадянами своєї держави і залишаються під її юрисдикцією, а з іншого – мають підкорятися законам тієї держави, в якій перебувають, тому підпадають під юрисдикцію приймаючої держави [1].

Актуальність цієї теми полягає в тому, що наразі в Україні перебуває велика кількість осіб, що є громадянами інших держав. І в умовах сучасного суспільства, коли можливість пересуватися є майже необмеженою, ця тема є якнайбільш актуальною.

Згідно зі ст.26 Конституції України, іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [2].

Іноземці та особи без громадянства несуть таку саму відповідальність, що й громадяни України, тобто підлягають кримінальній, цивільній, дисциплінарній, адміністративній та матеріальній відповідальності на загальних підставах. Крім того, до них можуть бути застосовані спеціальні види юридичної відповідальності:

1) скорочення терміну перебування в Україні;

2) депортація – добровільно-примусове видворення за межі України. Скорочення терміну перебування в Україні може застосовуватися до іноземців та осіб без громадянства:

1) у разі порушення ними законодавства України, якщо ці порушення не передбачають адміністративної чи кримінальної відповідальності;

2) якщо в іноземця та особи без громадянства відпали підстави для його подальшого перебування в Україні [2].

Рішення про скорочення терміну тимчасового перебування іноземця та особи без громадянства в Україні приймається органами внутрішніх справ, Державної прикордонної служби України [3].

Видворення за межі України іноземця та особи без громадянства згідно зі ст.32 Закону України "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства" можливе:

1) у разі вчинення злочину або адміністративного правопорушення, після відбуття призначеного покарання чи виконання адміністративного стягнення. Рішення про видворення за межі України приймається органом внутрішніх справ за місцем перебування іноземця чи особи без громадянства з наступним повідомленням протягом 24 годин прокурора про підстави прийняття такого рішення. За рішенням органу внутрішніх справ видворення іноземця та особи без громадянства за межі України може супроводжуватися заборобою подальшого в'їзду в Україну строком до п'яти років. Строки заборони подальшого в'їзду в Україну обчислюються з дня винесення зазначеного рішення.

2) за спробу або після незаконного перетинання Державного кордону України. Рішення про видворення за межі України приймається органом внутрішніх справ, органом охорони Державного кордону або Службою безпеки України з наступним повідомленням протягом 24 годин прокурора про підстави прийняття такого рішення [3].

Крім того, орган внутрішніх справ чи орган охорони Державного кордону можуть затримати і примусово видворити з України іноземця або особу без громадянства тільки на підставі постанови Адміністративного суду. Така постанова приймається судом за зверненням органу внутрішніх справ, органу охорони Державного кордону або Служби безпеки України, якщо іноземець або особа без громадянства ухиляються від виїзду після прийняття рішення про видворення або є обґрунтовані підстави вважати, що вони будуть ухилятися від виїзду [1].

Рішення про видворення іноземця чи особи без громадянства може бути прийняте Службою безпеки України або органами внутрішніх справ у разі:

- грубого порушення ним законодавства про правовий статус іноземців;
- необхідності охорони здоров'я, захисту прав і законних інтересів громадян України;
- якщо дії іноземця суперечать інтересам забезпечення безпеки України або порушують громадський правопорядок у державі.

Залишити територію України іноземець та особа без громадянства зобов'язані у строк, зазначений у рішенні про видворення. У разі прийняття рішення про видворення за межі України в паспортному документі іноземця або особи без громадянства негайно анулюється віза і вилучаються документи на право перебування в Україні [4]. Іноземцю та особі без громадянства може надаватися строк до тридцяти днів для виїзду з України після прийняття зазначеного рішення. Контроль за правильним і своєчасним виконанням рішення про видворення здійснюється органом, який його прийняв [2].

Іноземці та особи без громадянства, затримані за незаконне перебування на території України (порушення заборони щодо в'їзду в Україну за відсутності визначених законодавством і міжнародними договорами України підстав для перебування в Україні (транзитного проїзду через її територію), у тому числі перебування за чужими, підробленими, зіпсованими або такими, що не відповідають встановленому зразку, візою (дозволом), паспортним документом), розміщуються в пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, з регламентованим внутрішнім розпорядком на період, необхідний для підготовки їх видворення за межі України у примусовому порядку, але не більш ніж на шість місяців.

Рішення органів внутрішніх справ, органів охорони Державного кордону або Служби безпеки України про видворення іноземця та особи без громадянства з України може бути оскаржено до суду. Оскарження зупиняє виконання рішення про видворення, крім випадків, коли необхідність негайного видворення зумовлена інтересами забезпечення безпеки України чи охорони громадського порядку.

Відшкодування витрат, пов'язаних з видворенням іноземців та осіб без громадянства, здійснюється:

- за рахунок самих іноземців чи осіб без громадянства;
- за рахунок держави у разі відсутності коштів у іноземців чи осіб без громадянства, щодо яких прийнято рішення про видворення;

- фізичними або юридичними особами, які запрошували чи приймали цих іноземців та осіб без громадянства, влаштовували їх незаконний в'їзд, проживання, працевлаштування, сприяли в ухилянні від виїзду після закінчення терміну перебування [1].

Таким чином, з формально-юридичних позицій необхідно зазначити, що вітчизняне законодавство містить достатні але не занадто жорсткі види відповідальності, що застосовується до іноземців і осіб без громадянства.

Література

1. Шаптала Н.К. Конституційне право України: навч. посіб. [Електронний ресурс] / Н.К. Шаптала, Г.В. Задорожня. – Дніпропетровськ: ТОВ "ЛізуновПрес", 2012. – 472 с. Режим доступу: http://pidruchniki.com/1061120746882/pravo/pravove_regulyuvannya_perebuvannya_inozemtsiv_osi_b_bez_gromadyanstva_ukrayini#90
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
3. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 Р. № 3773-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3773-17/page2>
4. Про затвердження Інструкції про примусове повернення і примусове видворення з України іноземців та осіб без громадянства; Наказ від 23.04.2012 Р. №353/271/150 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0806-12>

Правовий статус територіальної громади в Україні в сучасних умовах реформування публічної служби

Краснокутської О.В., слухач мігістратури

Науковий керівник:

Сквірський І. О., д.ю.н., професор

Запорізький національний університет

Запровадження прогресивного механізму управління ставить першочерговим завданням – необхідність визначення правового статусу територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування в Україні.

Згідно думки науковців, які займалися розробкою цього питання, таких як Л. Муркович, Н. Богданова, М. Видрін, Б. Дамдинов, О. Скакун та інші, наукова теорія територіальних громад тісно пов'язана із задоволенням соціальних потреб населення через забезпечення реалізації права на здійснення самоврядування, реальної участі громадян у вирішенні питань місцевого значення, а також щодо здійснення управління об'єктами комунальної власності. Через те, ряд певних організаційних та функціональних потреб, які виникають при існування та діяльності територіальних громад пов'язані із вивченням та визначенням їх правового статусу.

Конституція України в статті 143 проголошує те, що право територіальної громади на самоврядування забезпечується правом кожного громадянина України брати участь у місцевому самоврядуванні [1]. Ця норма також закріплена та більш розширена в статті 3 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»: громадяни України реалізують своє право на участь у місцевому самоврядуванні незалежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, терміну проживання на відповідній території, за мовними чи іншими ознаками [2]. Це означає, що закріплення статусу територіальної громади на конституційному рівні як первинного суб'єкта місцевого самоврядування однозначно відповідає історичним традиціям українського народу, а також потребам сучасного суспільства в умовах процесу реформування публічної служби.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» територіальна громада – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, що мають єдиний адміністративний центр [2]. Проте, як зазначає Л. Муркович, розробка узагальненого наукового поняття правового статусу територіальної громади як суб'єкта місцевого самоврядування та його структурних елементів, у зв'язку з цим, набуває першочергового значення [3].

Правовий статус територіальної громади у науковій літературі пропонується визначати у широкому та вузькому значенні. Вузьке – пов'язують із розумінням його як юридично визначеного суб'єкта у суспільстві та державі, що закріплюється у системі відповідних прав та обов'язків. До

цього ж, у розуміння правового статусу пропонують включати також загальну правоздатність, гарантії прав, законні інтереси, юридичну відповідальність тощо. Звертаючись до думки такого науковця як А. Ливеровського, можна визначити найбільш «класичну» структура статусу територіальних громад – це й права та обов'язки, й гарантії та відповідальність [4]. У структурі конституційно-правового статусу будь-якого суб'єкта Н. Богданова виділяє: місце у суспільстві та державі, соціально-політичну роль та призначення; загальну правоздатність; права та обов'язки чи компетенцію та відповідальність; гарантії стійкості та реальності правового стану суб'єктів [5].

На думку М. Видріна, конституційне забезпечення статусу територіальних громад об'єктивно визначено рядом ознак, серед яких найбільш значимим є те, що колективи жителів мають якості первинного соціального суб'єкта влади та управління на місцевому рівні [6]. Взагалі, статус територіальних громад, як учасників публічно-правових відносин та суб'єктів публічного права, являється однаковим для всіх громад незалежно від їх рівня. До того ж, для територіальної громади можна виділити спеціальний правовий статус, пов'язаний з її вступом у конкретні правовідносини щодо участі в місцевих виборах, місцевому референдумі, місцевих ініціативах, громадських слуханнях, зборах мешканців тощо [5].

Крім цього, необхідно зазначити, що правовий статус територіальної громади проявляється у тому, що вона є суб'єктом публічного права, при цьому може брати участь і в інших правовідносинах, таких як, цивільні, адміністративні, земельні, екологічні тощо.

Зважаючи на вищезазначене, правовий статус територіальної громади в сучасних умовах реформування публічної служби відіграє значну роль, виступає чинником, який дає змогу систематизувати норми щодо її діяльності і приводить єдиний стан. Об'єктивні характеристики, які визначають обсяг прав та обов'язків територіальної громади, складають зміст її правового статусу, як суб'єкта відносин у сфері місцевого самоврядування. А звертаючись до наукового трактування правового статусу територіальної громади, можна зробити висновок, що її статус – це система законодавчо встановлених державою прав та гарантій, а також певних обов'язків щодо здійснення місцевого самоврядування у межах відповідного населеного пункту.

Література

1. Конституція України від 23.07.1996, станом на 12.04.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
3. Муркович Л. Правовий статус територіальної громади: концептуальні підходи / Л. Муркович // Правові аспекти публічного управління: теорія та практика. – 2011. – № 5. – С. 35-38.
4. Ливеровский А. О статусе субъекта права / А. Ливеровский // Правоведение. – 2000. – № 2. – С. 82-95.
5. Богданова Н. Категория статусу в праві / Н. Богданова // Вістн. Моск. ун-та сер. «Право». – 1998. – № 3. – С. 14-18.
6. Видрін М. Територіальний колектив як суб'єкт місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / М. Видрін. – Режим доступу: <http://law.edu.ru>.

Модернізація української освітньої сфери

*Кулініч О.О., начальник юрид. відділу
Запорізький національний університет*

На сучасному етапі розвитку у сфері вітчизняної освіти склалися тенденції та підходи до створення умов, які б забезпечили якість і доступність освітніх послуг на високому рівні. Це, безперечно, є позитивним аспектом для ефективної реалізації конституційного права людини й громадянина на освіту у контексті становлення громадянського суспільства.

Нинішній період розвитку конституційного права на освіту обумовлюється модернізацією в освітній сфері, важливість наукової розробки якої у сучасних трансформаційних умовах визначається дією ряду фундаментальних чинників глобального, національного і регіонального змісту. Модернізація освіти є необхідною складовою у процесі становлення України як демократичної, соціальної, правової держави та виступає важливим фактором зміцнення її на світовій арені. До того ж, в умовах сьогодення освіта – це не лише стратегічний ресурс, що забезпечує процвітання держави, а й важливий чинник забезпечення національної безпеки.

Щорічна міжнародна науково-практична конференція

Модернізація освітньої сфери спрямована на її суттєві перетворення, що передбачають внесення змін до змісту конституційного права на освіту. На цій основі здійснюється пошук ефективних шляхів, напрямів перетворень, як теоретичного, так і практичного характеру із використанням можливостей системної конституційно-правової модернізації.

Вказана проблематика детермінована постійними змінами у державному та суспільному житті і залежить від політичних, економічних, соціальних й інших перетворень. Усе це своєю чергою потребує спільного фокусування на проблемах, що виявилися у сфері освіти, адже сучасні умови вимагають прискорених змін.

Аналіз юридичної літератури надає підстави стверджувати, що у ретроспективі конституційно-правові перетворення в Україні проходили у формах реформування та модернізації [1]. Утім, якщо початок становлення України як незалежної держави характеризувався глибокими реформаторськими заходами (створення нормативно-правової бази соціально-гуманістичного спрямування у різних сферах суспільного життя, зокрема й освіти тощо), то сучасний розвиток вітчизняної державно-правової концепції вимагає вже модернізаційних процесів, спрямованих на її удосконалення. Така позиція екстраполюється й на освітню систему держави. Однак, відразу ж зазначимо, що не всі аспекти освітньої сфери зможуть повноцінно розвиватися лише після їх модернізації, деякі напрями освітньої сфери вимагають ґрунтовних реформаторських змін.

На сьогодні правове регулювання модернізації освіти відстає від вимог практики. Освітні процеси в Україні проходять значно інтенсивніше ніж самі освітні перетворення. Саме тому, розвиток суверенної та незалежної Української держави неможливий без розробки і здійснення багатопланової й цілеспрямованої модернізації освіти, що має супроводжуватися законодавчими новелами. У цьому аспекті особливого значення набуває конституційно-правовий аналіз модернізації вітчизняної освіти як складової реформування досліджуваного явища.

Істотними ознаками модернізації освіти є її системність, комплексність, взаємообумовленість всіх ланок освітньої системи, що позитивно впливають на реалізацію конституційного права на освіту.

Досліджуючи проблематику модернізації вищої освіти в Україні М. Баран визначає її як комплексний процес реформування існуючих та створення нових політичних, правових, економічних, суспільних та інших інституцій, що безпосередньо впливають на розвиток української вищої освіти [2, 53]. Наведена позиція викликає інтерес, оскільки відображає еволюцію у поглядах на модернізацію освіти. Модернізація освіти – це багатогранне явище, пов'язане із різноманітними сферами державного і суспільного життя.

Модернізація освіти, на думку Є. Пінчука, є складним, цілісним процесом соціокультурної діяльності, що полягає у досягненні керованої, позитивної, якісної зміни соціальної освітньої системи [3, 30]. Модернізацію освіти дослідник визначив як специфічну форму стратегії її перебудови згідно інтересів суспільства, змін у технологіях управління розвитком освіти як цілісної системи, що дозволяє оновлювати структуру, зміст і організацію освітнього процесу у цілому, здійснюючи тим самим комплексний процес перемикання суспільства з традиційно-промислового на інноваційний розвиток, перетворюючи інноваційні види і способи людської діяльності у соціокультурні норми та образи, що забезпечують їх закріплення у культурі українського суспільства [4, 5-6]. У цьому визначенні у тому чи іншому аспекті враховані різні підходи до тлумачення терміна «модернізація освіти», спрямовані на удосконалення реалізації права на освіту.

Суспільство має розглядати освіту як національне багатство, включати її до переліку основних пріоритетів, об'єктів першочергової підтримки. Комплексна й глибока модернізація системи освіти – це імператив освітньої політики України, її головний стратегічний напрям [5, 19]. Модернізація вітчизняної освіти – це реальна можливість забезпечити ефективну реалізацію конституційного права на освіту.

Разом із тим, модернізація освіти в Україні також неможлива без належного законодавчого забезпечення, яке б об'єктивно відповідало потребам суспільства в умовах викликів сучасності.

Власне процес модернізації української освіти було розпочато ще з перших років її незалежності, що підтверджується низкою нормативно-правових актів [6] та програмних документів у цій сфері [7, 11]. Наголошується на важливості та необхідності модернізації освіти також у щорічних посланнях Президента України до Верховної Ради України [8] та до Українського народу [9]. Таким чином, на законодавчому рівні закладено підґрунтя для реалізації нового курсу на глибокі реформи та системну модернізацію освіти країни.

Проте, підкреслимо, що завдання системної модернізації вітчизняної освіти виявилось більш складним, ніж це видавалося спочатку, оскільки системні удосконалення та оновлення вимагають власного плану змін. Це положення обґрунтовано у багатьох наукових розробках [10].

Радикальні соціально-економічні перетворення української освіти, а також цільовий вектор

майбутніх трансформацій зумовлюють очевидну необхідність якнайшвидшої адаптації всієї системи освіти та зокрема вищої, в аспекті ефективної реалізації конституційного права на освіту, до процесів її модернізації, що неможливо без суттєвих змін не тільки в організації, але і в її змісті.

Особливістю сьогоденних модернізаційних заходів в українському освітньому законодавстві, з одного боку, є їх широкомасштабність, а з іншого, відсутність єдиного нормативного закріплення поглядів на регулювання права на освіту та механізму його реалізації. У контексті зазначеного важливим стало прийняття Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [11]. А також підготовлено і подано для громадського обговорення проект Концепції розвитку освіти в Україні на 2015-2025 роки (Стратегічна дорадча група «Освіта») і проект Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (розроблено Робочою групою під керівництвом Міністерства освіти і науки України). Курс на модернізацію освіти, який був проголошений у них передбачає низку завдань стратегічного змісту.

Сьогодні Міністерство освіти і науки працює разом з Комітетом з питань науки і освіти Верховної Ради України над розробкою законопроектів «Про освіту» та «Про науку та науково-технічну діяльність», на погодженні Уряду знаходиться законопроект щодо внесення змін до Закону «Про професійно-технічну освіту», паралельно триває робота над абсолютно новим Законом «Про професійну освіту». Міністерство реформує загальну середню освіту, зокрема, спрощує навчальні програми, децентралізує навчальний процес, що полегшить працю вчителя. У планах Міністерства перехід до 12-річної середньої освіти.

Модернізація освіти є надскладним завданням, оскільки освіта є чи не єдиною галуззю соціально-економічного життя країни, яка є на будь-якому етапі особистісного та професійного розвитку кожної людини. Як відкрита система, освіта реагує на світові освітні тенденції, серед яких виділяють зокрема охоплення населення освітою; забезпечення освіти упродовж життя; рівний доступ до якісної освіти; посилення ролі держави у гарантуванні справедливості у здобутті освіти; ефективне використання видатків на освіту; гуманізацію та демократизацію освіти; оновлення змісту, форм, методів і засобів навчання; підвищення професійної компетентності викладачів; транспарентність систем освіти; становлення державно-громадського управління освітою тощо [12, 146-147]. В умовах формування концепції відкритої держави особливого значення набуває становлення громадського управління освітою.

Наслідками модернізації освіти завжди є розширена участь громадськості у прийнятті управлінських рішень у відповідній сфері суспільного життя. Відтак, необхідно перейматися питаннями максимального залучення громадян до свідомої участі у процесі модернізації освіти та аналізувати міру підтримки ними нововведень [13, 40]. Тому у цьому контексті ключовим завданням модернізації є забезпечення раціональної організації державних інститутів [2, 59].

Питання законодавчого оформлення реформування освітньої галузі в аспекті заміни державної моделі недержавною (громадською), що базується на принципах автономії в управлінні, не втрачає своєї наукової та суспільної актуальності [14, 70]. На сучасному етапі виникла гостра необхідність у прийнятті законів і підзаконних нормативних актів із регулювання участі громадськості в управлінні освітою й визначенні її ролі у цьому процесі. Таким нормативно-правовим актом став Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 [15], норми якого розширили автономію в управлінні вищими навчальними закладами. Закон України «Про вищу освіту», що набув чинності 6 вересня 2014 року, започатковує важливі реформи у вищій освіті, спрямовані на підвищення її якості, забезпечення конкурентоспроможності випускників вищих навчальних закладів, реальне наближення якості вищої освіти до рівня провідних європейських держав і повноцінне входження до Європейського простору вищої освіти.

Реформа вищої освіти є спільною метою і відповідальністю громадянського суспільства. У проведенні реформи значна роль відводиться новій організації – Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти, що має бути сформоване з представників вищих навчальних закладів України, національних академій наук, організацій студентського самоврядування та роботодавців і діяти незалежно від органів виконавчої влади, керуючись виключно нормами Закону.

До повноважень Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти віднесено багато важливих питань, які стосуються змісту та якості вищої освіти: ліцензійна експертиза, акредитація освітніх програм, акредитація спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій, акредитація незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, розроблення вимог до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають науковий ступінь, тощо [15]. Багато завдань Національному агентству доведеться виконувати вперше в Україні, запроваджуючи європейський досвід.

Зважаючи на те, що урядові органи не мають повноважень втручатися в процес формування Національного агентства та в його роботу, відповідальність щодо його створення покладається на зазначені вище організації, а успішність його діяльності залежить від професійних і моральних якостей делегованих членів.

Відтак, формування Національного агентства є тестом на зрілість для української академічної спільноти та громадянського суспільства.

Державно-громадське управління цим процесом має відбуватися у контексті завдань європейської освіти, що гарантуватиме довіру між державами, студентами, роботодавцями й забезпечуватиме мобільність кваліфікацій та привабливість у європейському просторі вищої освіти [16, 5-6]. Саме цим пояснюється приєднання України до Болонського процесу, що відповідає потребам та вимогам сучасного соціально-культурного розвитку суспільства.

Отже, основними ознаками конституційної модернізації української освітньої сфери є: системність заходів як з боку державних органів, так і громадськості; взаємообумовленість всіх ланок освітньої системи; динаміка модернізації освіти; удосконалення, а у деяких випадках повна зміна освітнього законодавства; створення функціонального механізму модернізаційних процесів.

Модернізація освіти має багатоаспектний та поступальний характер й спрямована на суттєві перетворення освіти, що передбачає внесення змін до її системи та змісту. Ці процеси, перш за все, носять нормативно-правовий характер, тобто, спрямовані на оновлення та удосконалення освітнього законодавства. Проте у правових актах досить часто не враховуються природа, інтереси й освітні потреби людини та громадянина, а їх безсистемність і суперечливість є істотною перешкодою для подальшого розвитку цього фундаментального інституту. Головною специфікою України є те, що необхідно здійснювати не одногалузеву, а загальну та системну модернізацію.

Література

1. Орзіх М. Конституційна модернізація та реформування: методологія співвідношення та науково-прикладне значення / М. Орзіх // *Право України*. – 2012. – № 8. – С. 43-49.
2. Баран М.П. Модернізація вищої освіти України: механізми інституційного регулювання: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Баран Марія Петрівна. – Івано-Франківськ, 2011. – 248 с.
3. Пінчук Є.А. Генезис поняття і сутності модернізації освіти / Є.А. Пінчук // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка [Серія: Філософія. Політологія]*. – 2009. – Вип. 91-93. – С. 29-35.
4. Пінчук Є.А. Модернізація української системи освіти як теоретико-філософська і практична проблема: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філософ. наук: спец. 09.00.10 «Філософія освіти» / Є.А. Пінчук. – К., 2010. – 33 с.
5. Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи: матеріали до підсумкової колегії МОН України (21 березня 2008 р.) // *Освіта України (спецвипуск)*. – 2008. – № 21-22 (905). – С. 1-23.
6. Про рекомендації учасників парламентських слухань про стан освіти в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 лютого 1995 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 1995. – № 7. – Ст. 52.; Про Основні напрями реформування вищої освіти в Україні: Указ Президента України від 12 вересня 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/832/95>.; Про Національну програму інформатизації: Закон України від 04 лютого 1998 р. (зі змінами і допов.) // *Відомості Верховної Ради України*. – 1998. – № 27-28. – Ст. 181.; Про стан, напрями реформування і фінансування освіти в Україні: Постанова Верховної Ради України від 21 червня 2001 р. // *Голос України*. – 2001. – № 120.
7. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»): Постанова Кабінету Міністрів України від 03 листопада 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п>.; Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. // *Офіційний вісник України*. – 2002. – № 16. – Ст. 860.; Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25 червня 2013 р. // *Офіційний вісник Президента України*. – 2013. – № 17. – Ст. 550.; Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. / *Офіційний вісник України*. – 2010. – № 66. – Ст. 2366.
8. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – 416 с.; Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2012. – 256 с.; Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: Щорічне Послання Президента

- України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2013. – 576 с.
9. Послання Президента України Віктора Януковича до Українського народу: Послання Президента України від 03 червня 2010 року // *Голос України*. – 2010. – № 102.
  10. Бурлакова О.О. Реформування та економічні трансформації у вищій освіті / О.О. Бурлакова // *Проблеми освіти: наук. метод. зб.* – К., 2005. – Вип. 46: Болонський процес в Україні. – Ч. 2. – С. 163-168.; Домніч В.І. Головні принципи входження України в Європейський простір вищої освіти / В.І. Домніч // *Проблеми модернізації освіти України в контексті Болонського процесу: матеріали Першої Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 20-21 лютого 2004 р.* / редкол.: І.І. Тимошенко (гол.) та ін. – К.: Європейський ун-т, 2004. – 197 с.; Якименко Ю.І. Якість освіти – головний принцип Болонської декларації / Ю.І. Якименко // *Проблеми модернізації освіти України в контексті Болонського процесу: матеріали Першої Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 20-21 лютого 2004 р.* / редкол.: І.І. Тимошенко (гол.) та ін. – К.: Європейський ун-т, 2004. – С. 22-28.
  11. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25 червня 2013 р. // *Офіційний вісник Президента України*. – 2013. – № 17. – Ст. 550.; Проект Концепції розвитку освіти в Україні на 2015-2025 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua>; Проект Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua>.
  12. Молчанова Ю.О. Стан і проблеми кадрового забезпечення системи освіти України / О.Ю. Молчанова // *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*. – 2012. – №1 (6). – С. 146-150.
  13. Жорнова О. Дискурс модернізації освіти: чи впізнана освітня реальність / О. Жорнова, О. Жорнова // *Вища школа*. – 2012. – № 1. – С. 32-42.
  14. Woźnicki J. Legislacyjne uwarunkowania Rozwoju szkolnictwa wyższego / J. Woźnicki // *Edukacja i nauka w Narodowym Planie Rozwoju na lata 2007-2013*. – Wrocław, W-wo Polit. Wrocławskiej, 2005. – 125 s.
  15. Про вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014 р. // *Голос України*. – 2014. – № 148.
  16. Шевченко С.О. Розвиток державно-громадського управління якістю вищої освіти України в умовах входження до Болонського процесу: дис. ... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02 / Шевченко Сергій Олексійович. – Дніпропетровськ, 2012. – 427 с.

Конституційно-правовий статус біженців в Україні

Маклюк Є.Д., студент

Науковий керівник:

Мартинів М.П., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Проблема захисту прав біженців, яка набула особливої актуальності для України у зв'язку з історичними подіями, що мали місце під час та після розпаду СРСР, а також з подіями 2014-2015 років (анексія Криму, війна на Сході України) не втрачає своєї гостроти сьогодні.

Географічне положення України, за висновками Центру збору й обміну інформацією ЄС, сприяло та сприяє створенню основних маршрутів незаконного переміщення мігрантів у Західну і Центральну Європу. В Україні також наявні внутрішні проблеми, які створюють додаткові труднощі в забезпеченні захисту біженців, що вимагає, в свою чергу, вдосконалення вітчизняного законодавства щодо правового статусу біженців для того, щоб воно відповідало міжнародним стандартам і сучасному змісту міграційних правовідносин. Перелік недоліків та шляхів вдосконалення законодавства є неповним і може бути розширеним, особливо з огляду на те, що в Україні продовжують приймати нові нормативно-правові акти, що суперечать міжнародно-правовим стандартам захисту біженців.

Питання про відповідність національного законодавства міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері захисту прав біженців та шляхи подолання його недоліків досліджуються багатьма науковцями, серед яких: Т. Фандикова, О. Малиновська, М. Буроменський, Д. Ільчинський, С. Леонтьєва, І. Ковалишин, С. Чехович, В. Шаповал, С. Крижанівський, О. Гончаренко, Ю. Гаврушко, Г. Тимчик та ін.

Мета статті полягає у вивченні порядку урегулювання суспільних відносин у сфері визнання особи біженцем, особою, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, втрати та позбавлення цього статусу, а також встановлення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового

захисту і яким надано тимчасовий захист в Україні. Для досягнення мети необхідно вирішити наступні дослідницькі завдання:

- проаналізувати зміст конституційно-правового статусу біженця;
- виявити політику держави щодо біженців ;
- охарактеризувати сучасний стан урегулювання проблеми;
- виділити основні етапи порядку набуття та припинення правового статусу біженців в Україні.

Правовий статус біженців в Україні регулюється Конституцією України яка є основний законом, в якому закладені головні правові засади діяльності органів державної влади, в тому числі і в зовнішній політиці, законами України прийнятими Верховною Радою, а також указами та розпорядженнями Президента України, постановами Кабінету Міністрів України, наказами та внутрішніми інструкціями Міністерства закордонних справ України та іншими відомчими документами, що регламентують правовий статус біженців, та шляхи їх захисту.

Одним із головних нормативно-правових документів у цій сфері є закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». Документ визначає «правовий статус біженця в Україні, порядок надання, втрати та позбавлення статусу біженця, встановлює державні гарантії захисту біженців». Стаття 26 Конституції України регламентує що «Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, - за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України .Іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом» [1]. Також біженці захищаються міжнародно-правовими документами, найважливішими з яких є «Конвенція ООН про статус біженців 1951 р.» та « Протокол щодо статусу біженців 1967 р.», які були ратифіковані Україною 10 січня 2002 р.

Біженець це – особа, яка не є громадянином України і внаслідок цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань [2].

Аналізуючи чинне законодавство, можна свідчити про те що в Україні існують певні гарантії захисту біженців.Існує заборона вислання або примусового повернення біженця до країни, з якої він прибув, та де його життя та здоров'ю загрожує небезпека [3].

Статус біженця надається будь яким особам, які потребують у захисту крім осіб:

- яка вчинила злочин проти миру, воєнний злочин або злочин проти людства і людяності, як їх визначено у міжнародному праві;
- яка вчинила тяжкий злочин не політичного характеру за межами України до прибуття в Україну з метою набуття статусу біженця, якщо таке діяння віднесено Кримінальним кодексом України до тяжких злочинів;
- яка винна у вчиненні дій, що суперечать меті та принципам Організації Об'єднаних Націй;
- стосовно якої встановлено, що умови, передбачені абзацом другим статті 1 цього Закону, відсутні;
- яка до прибуття в Україну була визнана біженцем або отримала притулок в іншій країні;
- яка до прибуття в Україну з наміром набутти статусу біженця перебувала в третій безпечній країні. Для цього абзацу не поширюється на дітей, розлучених з сім'ями, а також на осіб, які народилися чи постійно проживали на території України, а також їхніх нащадків (дітей, онуків).

У тому випадку якщо особа не підлягає под вище приведені критерії вона може отримати статус біженця.Чинне законодавство визначає іноземців чи осіб без громадянства яким надано статус біженця як осіб, які користуються тими ж правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, -за винятками, встановленими Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надання Верховною Радою України [2].

Особа яка отримала статус біженця має право

- тимчасове працевлаштування, навчання, медичну допомогу у порядку, встановленому законодавством України;
- проживання у родичів, у готелі, піднайом житлового приміщення або користування житлом, наданим у пункті тимчасового розміщення біженців;
- безоплатну правову допомогу в порядку
- Також зобов'язана
- подати до відповідного органу міграційної служби відомості, необхідні для вирішення питання щодо надання статусу біженця;
- у разі одержання направлення органу міграційної служби відбути до визначеного місця тимчасового проживання і протягом трьох робочих днів зареєструватися у відповідному органі спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань громадянства та реєстрації фізичних осіб;
- проходити медичне обстеження на вимогу органів міграційної служби;
- з'являтися до відповідного органу міграційної служби у визначений ним строк;
- повідомляти органу міграційної служби, до якого було подано заяву, про свої виїзди за межі території адміністративно-територіальної одиниці України, на яку поширюються повноваження цього органу.

Таким чином, проаналізувавши чинне законодавство України ми можемо свідчити про те що права іноземця чи особи без громадянства що отримали статус біженця захищаються на конституційному та законодавчому рівні. Також Україна ратифікувала певну кількість базових міжнародних договорів що стосуються цієї проблематики. Однак проблема потребує подальшого розвитку, та більшого висвітлення у законодавстві, як вітчизняном так і міжнародному.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>.
2. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 р. № 3671-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>.
3. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>.

Прийняття Виборчого кодексу як шлях до вдосконалення виборчого законодавства

Малишенко Н.В., студентка

Науковий керівник:

Журавльова Г.С., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Вирішення питання кодифікації норм виборчо-процесуального права в Україні є досить актуальним у теперішній час, коли стратегічною метою нашої держави стала всебічна й поступова демократизація суспільного життя й підвищення ступеню реалізації прав і свобод людини та громадянина.

Проблемні питання виборчого процесу, питання кодифікації виборчого законодавства значне місце посіли у працях таких вчених, як Р.К. Давидов, О.В. Лавринович, В.Ф. Погорілко, Ю.М. Тодика, М.І. Ставнійчук та інших. Слід сказати, що досвід проведення виборів в Україні засвідчив: чинне законодавство про вибори багато в чому не відповідає загальноприйнятим стандартам, не забезпечує потреб організаторів виборів, суб'єктів виборчого процесу та власне виборців [1, 39]. Підтвердженням даного факту є те, що в Україні практично перед кожною виборчою кампанією парламент приймає новий закон про вибори. Це дозволяє тільки поверхово усунути недоліки виборчого процесу, проте актуальними залишаються системні зміни. Тому протягом останніх років особливо поживалися дискусії навколо питання кодифікації виборчого законодавства та прийняття єдиного комплексного акта – Виборчого кодексу України, який би містив у собі норми щодо регулювання виборчого та референдного процесу.

Питання про вдосконалення виборчого законодавства, приведення його до європейських стандартів неодноразово обговорювалися на конференціях, засіданнях органів публічної влади; аналізувалося воно і членами Центральної виборчої комісії: «Практика реалізації виборчого

законодавства України підштовхує нас до оптимізації та лібералізації виборчих і референдних процедур та проведення їх уніфікації» [2, 10]. Дане питання також хвилювало та хвилює народних депутатів, науковців та навіть самих виборців.

Щодо доцільності проведення кодифікації українського виборчого законодавства існують різні точки зору серед науковців, практичних працівників, державознавців. Одні наполягають на тому, що розрізнені і суперечливі виборчі закони України мають бути уніфіковані та об'єднані в єдиний Виборчий кодекс, котрий повинен складатися із Загальної частини – однакової для всіх видів виборів, а також Особливої – унікальної для кожного виду виборів і референдумів. Інші вважають, що сьогодні Україні не потрібен Виборчий кодекс, необхідно прийняти більш досконалі виборчі закони [1, 34].

Європейські експерти теж висловили свою думку стосовно реформування українського виборчого законодавства. Ще влітку 2013 року єврокомісар з розширення Євросоюзу і європейської політики сусідства Штефан Фюле заявив, що Україні необхідно приділити особливу увагу розробці Виборчого кодексу.

Таким чином, необхідно звернути увагу на саме визначення терміну «кодифікація». Науковці М.В. Цвік та О.В. Петришин дають чітке визначення кодифікації: «Кодифікація являє собою особливу змістовну форму систематизації законодавства. Вона здійснюється шляхом перероблення та зведення правових норм, що містяться в різних актах, у логічно узгоджений нормативно-правовий акт, котрий системно і вичерпно регулює певну сферу суспільних відносин, як правило, на галузевому рівні».

Кодифікаційні акти становлять той фундамент, на якому будується нове законодавство. Вони впорядковують нормативно-правовий масив, усувають наявні суперечності, уніфікують правовий категорійний апарат, забезпечують єдність термінологічно-мовного оформлення законодавчих актів. Досконалий кодекс сам по собі є свідченням високого рівня юридичної науки та нормотворчості в країні [3, 320-321]. Варто зазначити, також, що Виборчий кодекс може стати потужним поштовхом до подальших наукових досліджень у відповідній правовій галузі, розроблення та видання нових нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення виконання його приписів.

Журавльова Г.С у своїй статті «Концепція виборчого права в Україні» зазначає: «З точки зору правової практики виборче право потребує прийняття виборчого кодексу. Необхідність кодифікації виборчого законодавства зумовлена потребою його вдосконалення та усунення правових прогалин» [4, 101-102].

Зазначимо, що завдяки кодифікації виборчого законодавства можливе усунення розбіжностей і протиріч між нормативно-правовими актами з питань виборчого законодавства, зокрема, між чотирма основними законами: «Про вибори Президента України», «Про вибори народних депутатів України», «Про вибори депутатів Верховної Ради АР Крим, сільських, селищних, міських голів і місцевих рад», «Про всеукраїнський референдум» та інших.

В Україні вже помітні перші кроки на шляху уніфікації виборчого законодавства: 4 червня 2014 року народними депутатами з фракції партії «Свобода» було зареєстровано у Верховній Раді проект Виборчого кодексу, проте до сьогоднішнього дня Кодекс так і не було прийнято.

Щодо прогнозів прийняття Кодексу, то голова Центральної виборчої комісії (ЦВК) Михайло Охендовський у ході онлайн-конференції в друкованому засобі масової інформації "Аргументи і факти Україна" заявив: «Виборчий кодекс буде прийнятий, але десь в інтервалі між 2015-2017 роками. А може і після 2017 року. Більш ранньої перспективи бути просто не може».

Створення Виборчого кодексу повинно базуватися на принципах конституційності, законності, демократизму, додержання вимог належної правової процедури при створенні Виборчого кодексу; необхідно також переймати досвід кодифікації виборчого законодавства у зарубіжних країн, зокрема, у Франції [5, 77]. Систематизація виборчого законодавства є надзвичайно специфічною і потребує спеціального науково-експертного аналізу з точки зору реальності його адаптування в сучасних умовах на терені України. Прийняття Виборчого кодексу усуне багато прогалин у нормативному матеріалі законодавства про вибори.

Отже, можна зробити висновок, що прийняття Виборчого кодексу України є необхідним. Він допоможе вирішити багато проблем, колізій у виборчому законодавстві, систематизувати його норми, впорядкувати процедуру виборчого процесу.

Література

1. Стешенко Т.В. Кодифікація виборчого законодавства: зарубіжний досвід та перспективи її впровадження в Україні / Т.В. Стешенко // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2011. – № 21. – С. 33-40.

2. Ставнійчук М.І. Щодо питання кодифікації виборчого законодавства / М.І. Ставнійчук // Юридичний журнал. – 2004. – № 1. – С. 19.
3. Загальна теорія держави та права: підруч. [для студ. юрид. вищ. навч. закл.] / за ред. М.В. Цвік та О.В. Петришин. – Х.: Право, 2009. – 572 с.
4. Журавльова Г.С. Концепція виборчого права в Україні / Г.С. Журавльова // Запорізькі правові читання: Тези доповідей щорічної Міжнародної наук.-практич. Конференції, м. Запоріжжя, 18-19 травня 2006 р. / за заг. ред. С.М. Тимченка, Т.О. Коломоець та ін. – Запоріжжя, 2006. – С. 101-102.
5. Волощук О.Т. До питання обговорення проекту Виборчого кодексу України / О.Т. Волощук // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2010. – № 2 (19). – С. 77-82.

Електоральний процес: поняття та складові фактори

Мельник Д.В., слухач магістратури

Науковий керівник:

Журавльова Г.С., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Актуальність вивчення проблематики, пов'язаної з проведенням політичних виборів, обумовлюється багатьма обставинами. Трансформація суспільства від авторитаризму до демократії завжди пов'язана з проходженням через нові, демократичні, виборчі технології. Але їхнє серйозне дослідження є неможливим без розгляду концептуальних підходів до визначення самого поняття „електоральний процес” та його складових факторів, адже лише проходження через багато разів повторюваний виборчий процес дозволяє транзитивному суспільству усвідомити себе справжньою демократією. На сам перед розкриємо поняття „політичний процес” як таке, і дамо дефініцію поняттю „електоральний процес”. А також, розглянемо базові, складові фактори виборчих процесів та визначити їхню певну ієрархію. Перш ніж визначити поняття та складові фактори електорального процесу необхідно зупинитися на загальному понятті „політичний процес”. Слово „процес” – латинського походження (processus) та в перекладі буквально означає „просування”. В енциклопедичному словнику „Політологія” містяться такі підходи до визначення поняття „політичний процес”: 1) форма функціонування політичної системи суспільства, яка еволюціонує в просторі і часі (сучасний суспільний процес); 2) як один із суспільних процесів, на відміну від правового, економічного, ідеологічного та інших процесів; 3) позначення конкретного з кінцевим результатом процесу певного масштабу (формування якої-небудь партії, проведення виборів тощо) [1, 294-295].

За умов загальної демократизації, що стала однією з визначальних тенденцій сучасного світу, електоральний процес набуває детермінантної ваги серед інших політичних процесів. Тому не випадково, що виборчий процес, його основні фактори знаходяться в центрі уваги багатьох фахівців, які займаються питаннями політичної науки, основним методом у сучасних дослідженнях електоральних процесів є критичний мультипліцизм. У певному сенсі методологія дослідження чинників впливу на електоральний вибір, яка вперше була запропонована А. Кемпбелом в межах соціально-психологічної моделі та названа ним „воронкою причинності”, долає вказані недоліки, хоча й потребує додаткового опрацювання. Відповідно до цієї методологічної моделі, аналіз здійснюється за п'ятьма умовними рівнями змінних електорального процесу:

1) зовнішні чинники (підтримка міжнародних фінансово-промислових груп того чи іншого кандидата на виборну посаду або заангажованої політичної сили, латентний тиск урядів зацікавлених країн тощо);

2) загальнонаціональні чинники (соціально-економічне становище, політико-правові умови виборчого процесу, соціальна стратифікація, політична культура та політична соціалізація електорату, адміністративний ресурс, участь у виборчих змаганнях політичних партій та виборчих блоків);

3) фактор малих соціальних груп, до яких належать громадяни (трудові колективи, академічні групи, сім'ї, коло друзів та ін.);

4) індивідуально-психологічні характеристики регіонального електорату. Такий підхід у комплексі відбиває всю складність електорального процесу.

На погляд Поліщук І.О., саме політико-культурний фактор є тим лакмусовим папірцем, який задає основний вектор електорального процесу і є об'єктивно домінуючим над іншими факторами,

адже вплив інших чинників може бути ним значно нейтралізований. На визначальний вплив політико-культурного фактору у виборчому процесі вказував ще Платон у своєму трактаті „Держава”, де він аналізує різні аспекти виборів: вимоги та якості кандидатів на виборні посади, процедуру виборів та її суспільне значення. „Майбутні виборці мають бути добре виховані, в дусі законів, щоб шляхом осудження або схвалення обрати чи відкинути претендентів – дивлячись по заслугі кожного” [2, 43]. Які основні дефініції на сьогодні існують щодо виборів як базової процедури демократії та електорального процесу як такого? Наведемо декілька, на наш погляд, основних визначень, що існують у сучасній науковій літературі. С. Лисенков розглядає вибори як „процес, в результаті якого певна сукупність людей, часто організована в політичні об’єднання, шляхом голосування формує державний орган або заміщує вакантну виборну посаду” [3, 62]. О. Тодика розглядає вибори приблизно в такому самому ключі: „Вибори – це спосіб формування органів державної влади і місцевого самоврядування у відповідності з процедурами, чітко визначеними законодавством, при яких відповідна група людей висуває із свого середовища одного або декілька осіб для виконання державних або громадських функцій” [4, 44].

Отже, виходячи з вищезазначених визначень, електоральний процес – це послідовність подій, сукупність різноманітних форм взаємодії та послідовних дій з висунення, рекламування та голосування за суб’єктів політичної влади, персональний та структурний склад яких формується вираженням волі тієї частини населення, яка за законодавством вважається достатньою для визнання результатів виборів легітимними.

Література

1. Политология: Энциклопедический словарь / общ. ред. и сост. Ю.И. Аверьянов. – М.: Изд-во Моск. коммерч. ун-та, 1993. – 431 с.
2. Платон. Держава // Історія вчень про право і державу: хрестоматія / уклад., заг. ред.- проф., д-р істор. наук Г. Демиденко. 2-е вид., доп. і змін. – Х.: Легас, 2002. – 568 с.
3. Лисенков С. Конституція України: матеріали для вивчення / С. Лисенков. – К.: Либідь, 1997. – 159 с.
4. Тодика О.Ю. Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні / О.Ю. Тодика, Ю.М. Тодика. – К.: Концерн Видавничий дім “Ін Юре”, 2004 – 315 с.

Конституційний Суд України: правовий статус, повноваження, структура та гарантії діяльності

Нікуліна О.О., слухач магістратури

Науковий керівник:

Сквірський І.О., д.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Існування органу конституційної юстиції є невід’ємною складовою механізму демократичної держави, до яких належить і Україна. Одним із найважливіших кроків, які зробила наша держава на шляху до розбудови демократичного суспільства, стало створення Конституційного Суду України, органу, якому надане виключне право надання висновку щодо відповідності нормативно-правових актів Конституції України.

Метою цієї статті є вивчення правового статусу, повноважень, структури та гарантій діяльності Конституційного Суду України (далі – КСУ).

До вивчення окреслених питань докладено зусиль таких вчених, як М.В. Ковалів, Т.М. Слінько, Є.В. Ткаченко та ін.

Нормативно-правова регламентація діяльності КСУ здійснюється такими нормативно-правовими актами, як Конституція України, Закони України «Про Конституційний Суд України», «Про судоустрій та статус суддів» тощо.

Згідно зі ст.147 Конституції України КСУ є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні. КСУ вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України [1]. Отже, як випливає безпосередньо з тексту цієї статті, лише КСУ має повноваження щодо визнання чи невизнання відповідності нормативно-правового акту Конституції України. Це означає, що статус органу конституційної юстиції надано лише КСУ.

Згідно ст.2 Закону України «Про Конституційний Суд України», завданням КСУ є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території

України [2]. На виконання цього завдання КСУ надана низка повноважень, які регламентовані главою 2 вищезазначеного закону. Так, ст.13 вказує, що КСУ приймає рішення та дає висновки у справах щодо: 1) конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; 2) відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; 3) додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту; 4) офіційного тлумачення Конституції та законів України; 5) відповідності проекту закону про внесення змін до Конституції України; 6) порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України [2]. Слід зазначити, що ці повноваження спрямовані на правове обмеження як законодавчої, так і виконавчої гілок влади, а також голови держави. Вважаємо за доцільне розділити повноваження КСУ на дві групи: 1) спрямовані на правове обмеження інших гілок влади (п.1, 3, 5, 6 ст.13); 2) роз'яснювальні (п.2, 4 ст.13).

Ст.15 ЗУ «Про Конституційний Суд України» встановлює виключний перелік підстав для визнання правових актів неконституційними: 1) невідповідність Конституції України; 2) порушення встановленої Конституцією України процедури їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності; 3) перевищення конституційних повноважень при їх прийнятті [2].

Правовий акт може бути визнаний неконституційним повністю чи в окремих його частинах.

М.В. Ковалів зазначає, що за способами і засобами функції КСУ можна класифікувати на функції конституційного контролю; офіційного тлумачення; правової охорони Конституції; забезпечення принципу поділу державної влади (арбітражна функція); здійснення конституційного правосуддя тощо. Функція конституційного контролю полягає в тому, що Конституційний Суд України шляхом здійснення конституційного судочинства визначає конституційність законів та інших правових актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, правових актів АРК, тобто контролює їх відповідність Конституції України. Реалізуючи функцію правового захисту Основного Закону, Конституційний Суд України здійснює цілеспрямовану, передбачену Конституцією та законами України діяльність щодо вирішення питань про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і офіційного тлумачення Конституції України та законів України. Тим самим упереджує порушення Конституції України та скасовує правові акти, що є неконституційними [3].

КСУ складається з вісімнадцяти суддів, по шість суддів призначають Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України. Кожен з суддів має наукового консультанта і помічника. Очолює КСУ Голова, який має двох заступників. Організаційне, науково-експертне, інформаційно-довідкове та інше забезпечення діяльності КСУ здійснює Секретаріат Конституційного Суду України на чолі з керівником Секретаріату Конституційного Суду України. КСУ на своєму засіданні утворює з числа суддів Конституційного Суду України постійні комісії КСУ, що є його допоміжними робочими органами з питань організації його внутрішньої діяльності. Також КСУ може утворювати на своїх пленарних засіданнях тимчасові комісії для додаткового дослідження питань, пов'язаних з конституційним провадженням у справі, за участю фахівців у відповідних галузях права. КСУ має власні архів, бібліотеку та друкований орган [2].

ЗУ «Про Конституційний Суд України» містить низку гарантій його діяльності. Так, згідно глави 4 зазначеного закону, яка стосується гарантій діяльності суддів КСУ, судді КСУ при здійсненні своїх повноважень є незалежними і підкоряються лише Конституції України та керуються ЗУ «Про Конституційний Суд України», іншими законами України, крім тих законів або їх окремих положень, що є предметом розгляду КСУ. Особа судді КСУ є недоторканою. Суддя КСУ не може бути затриманий чи заарештований без згоди Верховної Ради України до винесення обвинувального вироку судом. Судді КСУ не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у КСУ та в його колегіях, за винятком відповідальності за образу чи наклеп при розгляді справ, прийнятті рішень та дачі висновків КСУ. Також цією главою встановлено соціальне забезпечення для суддів КСУ [2].

Проте, на нашу думку, гарантії діяльності КСУ містяться не лише в одноіменному розділі. Так, вважаємо, що однією із гарантій є те, що фінансування діяльності КСУ здійснюється виключно із державного бюджету. Іншою важливою гарантією є те, що судді КСУ не можуть належати до політичних партій та профспілок, мати представницький мандат, брати участь у будь-якій політичній діяльності, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої [2]. Це унеможливорює тиск на суддю з боку політичної партії або

профспілки, які б могли впливати на рішення судді задля лобіювання власних інтересів. Заборона займатися іншою оплачуваною діяльністю зводить до мінімуму можливість підкупу судді КСУ та подальше приховання отриманих незаконним шляхом доходів.

Також ми вбачаємо важливу гарантію у такому факті, як призначення рівної кількості суддів від кожної з гілок влади: законодавчої, виконавчої та судової. Це також унеможлиблює лобіювання власних інтересів якою-небудь з гілок влади.

Т.М. Слінько та Є.В. Ткаченко зауважують, що однією з гарантій є інститут окремої думки. Інститут окремої думки судді КСУ, на думку вчених, є свідченням справжньої незалежності судді, свідчить, яким чином відбуваються дискурси між суддями стосовно тих чи інших юридичних питань [4]. Вважаємо за доцільне погодитися з позицією вчених.

Підсумовуючи досліджені матеріали, зазначимо, що КСУ має особливий правовий статус, що зумовлений його становищем єдиного органу конституційної юстиції в Україні. Структура КСУ зумовлена специфікою його діяльності. Законодавство містить досить суттєві гарантії діяльності суддів КСУ, оскільки лише незалежність та об'єктивність цього органу, унеможливлення лобіювання ним чийхось інтересів може слугувати запорукою реального здійснення конституціоналізму в державі.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про Конституційний Суд України: Закон від 16.10.1996 р. № 422/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/422/96-%D0%B2%D1%80>
3. Ковалів М.В. Місце Конституційного Суду України у системі судових органів [Електронний ресурс] / М.В. Ковалів. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua
4. Слінько Т.М. Правова природа окремої думки судді Конституційного Суду України [Електронний ресурс] / Т.М. Слінько, Є.В. Ткаченко. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua

До питання про поняття конституційно-правового механізму реалізації зовнішньої політики

*Папаяні С. В., к.ю.н., ст. викладач
Маріупольський державний університет*

Конституційно-правовий механізм реалізації зовнішньої політики як наукова категорія у сучасній вітчизняній юридичній науці не дістала належної теоретичної розробки, особливо в галузі конституційного права. Вчені-конституціоналісти взагалі не розкривали сутності даної правової категорії. Зазначеному питанню також не приділялася увага і за часів радянської доби. Варто підкреслити, що у чинному законодавстві України також відсутнє визначення зазначеної категорії. У контексті вирішення згаданої проблеми, у першу чергу, вбачається необхідним проаналізувати зміст термінів, що входять до категорії «конституційно-правовий механізм реалізації зовнішньої політики» (інші варіанти цього ж терміну – «механізм зовнішніх відносин держави»; «зовнішньополітичний механізм держави»). Деякі автори принципово розрізняють дані поняття. Тому важливо при аналізі зовнішньополітичної проблематики розмежувати поняття і терміни, які визначають порядок організації та функціонування державно-правових інститутів, що забезпечують реалізацію зовнішньої політики держави.

В українській мові термін «механізм» трактується по-різному, проте загальним є те, що він розуміється не тільки як внутрішній устрій, а й як спосіб функціонування системи засобів впливу та її взаємодії. Розглядаючи механізм держави, В.В. Лазарєв визначає його як систему органів, установ і посадових осіб, які наділені державно-владними повноваженнями стосовно реалізації функцій держави [5, 368]. О.Ф. Скакун зауважує, що здійснення зовнішньої функції держави потребує створення системи зовнішньополітичних органів, особливістю яких є їх діяльність, як усередині держави, так і ззовні [9, 88].

Наступним елементом конституційно-правового механізму реалізації зовнішніх відносин (зносин) є таке базове поняття, як «зовнішня політика». Так, професор А.В. Торкунов характеризує зовнішню політику як стратегію і тактику держави на міжнародній арені, основними завданнями якої є регулювання взаємовідносин з іншими державами, участь у вирішенні міжнародних проблем, забезпечення міжнародної безпеки, укріплення суверенітету та територіальної цілісності країни, захист інтересів держави, інтересів її громадян та юридичних осіб [11, 67]. І.І. Лукашук зазначає, що зовнішня політика – це чітко сформована стратегія міжнародної діяльності держави [7, 32].

Підсумовуючи результати аналізу різних точок зору стосовно визначення терміну «зовнішня політика» або «зовнішньополітична діяльність», можна зробити висновок про те, що під зовнішньою політикою варто розуміти сукупність заходів та засобів, що приймаються державою для здійснення всього спектра зовнішніх відносин з іншими державами та міжнародними організаціями, загальний курс держави у міжнародних відносинах, спрямований на забезпечення національних інтересів і безпеки держави. Тобто термін «зовнішні відносини» значно ширший, ніж зовнішня політика.

Ретельний аналіз наукових публікацій, присвячених дослідженню зовнішньополітичних проблем, нормативно-правовим актам, що регулюють діяльність державних органів у сфері зовнішніх зносин, підтверджує тісний зв'язок вищезазначеного поняття з терміном «зовнішні відносини». Необхідне визначення змісту та природи даного поняття. В Юридичній енциклопедії «зовнішні відносини» – це «офіційні стосунки та зв'язки між державами відповідно до міжнародного права та практики міжнародних відносин, які сприяють розвиткові взаємин між країнами, підтриманню миру та безпеки народів та здійснюються переважно органами зовнішніх відносин» [14, 635].

Слід зазначити також, що в літературі з питань міжнародного права існує точка зору, відповідно до якої зовнішні зносини держави розрізняють як у вузькому, так і у широкому значенні. Безперечно, можна погодитися з визначенням В.І. Муравйова та А.І. Дмитрієва, що, у вузькому значенні, «зовнішні зносини» є частиною загальної системи міждержавних відносин і міжнародної діяльності кожної держави, яка охоплює лише офіційні, підтримувані за допомогою особливих державних органів, переважно політичні, зв'язки і відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права з метою реалізації їх зовнішніх функцій мирними засобами відповідно до основних принципів міжнародного права [2, 414]. М.О. Баймуратов зазначає при цьому, що основною метою зовнішніх зносин, у вузькому значенні, є реалізація зовнішніх функцій держави – сукупності основних напрямків її діяльності, які здійснюються за її межами [1, 362].

Що стосується зовнішньополітичного механізму держави, сучасна конституційно-правова доктрина розглядає його, насамперед, як невід'ємну складову частину механізму держави, її правової системи. При цьому предметна специфіка діяльності зовнішньополітичного механізму визначає змістовні аспекти його функціонування, методи зовнішньополітичної діяльності різних державних органів, впливає безпосереднім чином на стосунки його складових частин з іншими елементами державного механізму. Так, російський юрист Ю.І. Лейбо категорію «зовнішньополітичний механізм» визначає як державні та правові інститути, які відносяться до сфери зовнішньої політики [6, 119]. В свою чергу, В.А. Зорін, при цьому використовує термін «зовнішньополітичний апарат», маючи на увазі структуру і взаємодію державних органів у сфері зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних відносин [3, 91]. Подібний термін, тільки вже як «спеціальний апарат», вживає М.А. Ушаков, досліджуючи здійснення органами державної влади зовнішньополітичних функцій держави [12, 299]. В.М. Матвеев пропонує ще одну варіацію поняття «зовнішньополітичного механізму» – «дипломатичний механізм», під яким розуміє систему органів зовнішніх зносин, тобто головне зовнішньополітичне відомство держави та його органи за кордоном [8, 6].

Щодо визначення поняття самого конституційно-правового механізму зовнішніх зносин, то тут слід навести думку О.С. Кожем'якова, який визначає механізм зовнішніх відносин як систему вищих органів державної влади та управління, а також розгалужену систему виконавчих органів, що реалізують зовнішню політику, використовуючи при цьому категорію «Державно-правовий механізм зовнішніх зносин» [4, 5]. Схожої думки дотримується Н.Б. Топорнін, який вважає, що це сукупність певним чином організованих і взаємодіючих між собою державних органів, наділених зовнішньополітичною компетенцією і приймаючих постійну участь у процесі розробки та здійсненні рішень у сфері міжнародної політики [10, 8].

Більш повно поняття конституційно-правового механізму розкриває С.А. Федчишин, який наголошує, що «механізм державного управління закордонними справами» – це сукупність таких його основних та взаємопов'язаних елементів, як суб'єкти управління – система органів управління закордонними справами та відносини між ними; норми права, які регулюють відповідну управлінську діяльність, а також принципи, функції, форми та методи управління закордонними справами [13, 145]. На нашу думку, основну різницю між конституційно-правовим та зовнішньополітичним механізмами слід вбачати в тому, що до останнього, на відміну від першого, включаються норми не лише конституційного, а й інших галузей права. При цьому підкреслимо, що діяльність спеціалізованих органів управління закордонними справами найчастіше залишається поза межами конституційної регламентації та регулюється, як правило, поточним законодавством.

Таким чином, відмінності у тлумаченні термінів вищезазначеної категорії потребують законодавчого визначення понятійно-термінологічного апарату. Насамперед, це має теоретичне

значення, тому що негативно позначається на правотворчій діяльності. До того ж, що є найбільш важливим, неадекватне тлумачення впливає не тільки на ефективність реалізації зовнішньополітичних функцій держави, а може призвести до проблем у внутрішній організації механізму, дублювання різними органами державної влади зовнішньополітичних функцій один одного, а також позначитися на розподілі зовнішньополітичних повноважень між ними. Проаналізувавши існуючі наукові підходи, автор пропонує власне визначення даного поняття. Конституційно-правовий механізм реалізації зовнішніх відносин визначається як державний організаційно-правовий та функціонально-діяльнісний інструмент (механізм), що становить: а) складну та розгалужену систему органів державної влади, законодавчо покликаних на реалізацію її зовнішньої політики; б) організаційні та організаційно-правові форми діяльності цих органів; в) динаміку взаємозв'язків між вищезазначеними органами; г) зовнішні чинники, що впливають на його функціонування; г) нормативно-правові акти, які регулюють зазначену сферу.

Література

1. Баймуратов М.А. Международное публичное право: учебник / М.А. Баймуратов – Х.: Одиссей, 2008. – 704 с.
2. Дмитрієв А.І. Міжнародне публічне право / А.І. Дмитрієв, В.І. Муравйов; відп. ред. Ю.С. Шемшученко, Л.В. Губерський. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 640 с.
3. Зорин В.А. Основы дипломатической службы / В.А. Зорин. – М.: Межд. отношения, 1977. – 368 с.
4. Кожемяков А.С. Государственно-правовой механизм осуществления внешней политики буржуазного государства: автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. юр. наук: спец. 12.00.02 «Государственное право и управление» / А.С. Кожемяков. – М., 1977. – 26 с.
5. Лазарев В.В. Теория государства и права: учебник / В. В. Лазарев, С.В. Липень. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2011. – 634 с.
6. Лейбо Ю.И. Конституционно-правовой механизм внешней политики / Ю.И. Лейбо. – М.: МГИМО, 2004. – 423 с.
7. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть: учеб. [для студ. юрид. фак. и вузов] / И.И. Лукашук; Рос. акад. наук, Ин-т государства и права, Академ. правовой ун-т. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 432 с.
8. Матвеев В.М. Дипломатическая служба США / В.М. Матвеев. – М.: Междунар. отношения, 1987. – 191 с.
9. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О.Ф. Скакун – К.: Правова єдність, 2013. – 524 с.
10. Топорнин Н.Б. Государственно-правовой механизм внешних сношений стран содружества (на примере Австралии, Великобритании, Канады и Новой Зеландии): автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. юр. наук: спец. 12.00.02 «Государственное право и управление; советское строительство; административное право; финансовое право» / Н.Б. Топорнин. – М., 1991. – 28 с.
11. Торкунов А.В. Дипломатическая служба / под ред. А.В. Торкунова. – М.: «РОССПЭН» 2002. – 688 с.
12. Ушаков Н.А. Очерки советской законодательной стилистики. Право и язык / Н.А. Ушаков. – М.: РАП, 2008. – 314 с.
13. Федчишин С.А. Дипломатичне представництво України за кордоном: сучасні проблеми організації та правового забезпечення: монографія / С.А. Федчишин; за заг. ред. Н.П. Матюхіної. – Х.: ФІНН, 2011. – 264 с.
14. Юридична енциклопедія : наук.-довідк. вид. в 6 т. / ред. кол. : Ю.С. Шемшученко (гол. ред.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.». – Т. 2 : Д-Й. – 2004. – 744 с.

Воєнний та надзвичайний стан: поняття та заходи правового режиму

Сіда Т.С., студентка

Науковий керівник:

Мартинів М.П., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Ст.3 Конституції України зазначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Крім цього права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава

відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1, 4]. Однак за певних обставин деякі права та свободи можуть обмежуватися державою задля забезпечення порядку та урегулювання ситуації, яка виникла на певній території. Серед таких обставин першочергове місце посідають надзвичайний стан та воєнний стан.

На сьогоднішній день це питання є найбільш актуальним, якщо розглядати його в контексті нинішніх проблем. Окрім цього проблема застосування надзвичайного та воєнного стану на території України та обмеження прав і свобод людини та громадянина у зв'язку з його введенням було та є теоретичною основою досліджень багатьох вчених, серед яких почесне місце посідають: В.О. Глушков, О.М. Бандурка, С.О. Кузніченко, В.Б. Рушайло, С.О. Кузніченко, Басов А.В та ін.

Для початку слід з'ясувати сенс самих понять надзвичайного та воєнного стану. Законодавець чітко визначив обидва ці поняття у відповідних законах. Так надзвичайним станом визнається особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства [2]. Що ж до воєнного стану - це особливий правовий режим, що вводится в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [3].

З прийняттям Конституції України підстави введення воєнного і надзвичайного стану були суворо розмежовані. Як випливає з аналізу ст.106 Конституції воєнний та надзвичайний стан може бути введено Президентом України з підстав, що передбачені Конституцією та відповідними Законами [1, 109]. Відповідний указ затверджується Верховною Радою України.

Виходячи з цього Указом Президента України в інтересах держави та населення вводяться певні заходи. Ст.16 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» визначає такі заходи:

- 1) встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, а також обмеження свободи пересування по території, де вводиться надзвичайний стан;
- 2) обмеження руху транспортних засобів та їх огляд;
- 3) посилення охорони громадського порядку та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення та народного господарства;
- 4) заборона проведення масових заходів, крім заходів, заборона на проведення яких встановлюється судом;
- 5) заборона страйків;
- 6) примусове відчуження або вилучення майна у юридичних і фізичних осіб [2].

Також згідно до ст.17 та 18 Закону «Про правовий режим надзвичайного стану» вводяться додаткові заходи, що залежать від підстави введення надзвичайного стану. Так, наприклад, у зв'язку із надзвичайними ситуаціями техногенного або природного характеру можлива тимчасова чи безповоротна евакуація людей з місць, небезпечних для проживання, з обов'язковим наданням їм стаціонарних або тимчасових жилих приміщень; встановлення карантину та проведення інших обов'язкових санітарних та протиепідемічних заходів; запровадження особливого порядку розподілення продуктів харчування і предметів першої необхідності тощо. У випадку ж масових порушень громадського порядку додатково можуть здійснюватися такі заходи, як, наприклад, запровадження комендантської години; перевірка документів у громадян, а в необхідних випадках - проведення особистого огляду, огляду речей, транспортних засобів, багажу і вантажів, службових приміщень та житла громадян; заборона виготовлення і розповсюдження інформаційних матеріалів, що можуть дестабілізувати обстановку тощо [2].

Що ж стосується воєнного стану, то Закон України «Про правовий режим воєнного стану» встановлює власний перелік заходів правового режиму. Ст.15 цього Закону обов'язковими заходами визнає:

- 1) запроваджувати трудову повинність для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період мобілізації і воєнного часу з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного характеру, які виникли в період дії воєнного стану, і їх наслідків, та залучати їх в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт, що виконуються для задоволення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань і сил цивільного захисту,

забезпечення функціонування національної економіки та системи забезпечення життєдіяльності населення і не потребують, як правило, спеціальної професійної підготовки осіб;

2) використовувати потужності та трудові ресурси підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, змінювати режим їх роботи, проводити інші зміни виробничої діяльності, а також умов праці відповідно до законодавства про працю;

3) вилучати для тимчасового використання необхідне для потреб оборони майно міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, територіальних громад, підприємств, установ і організацій усіх форм власності та громадян, у тому числі згідно з Положенням про військово-транспортний обов'язок - транспортні засоби, споруди, машини, механізми, обладнання та інші об'єкти, пов'язані з обслуговуванням транспорту, та видавати про це відповідні документи встановленого зразка;

4) встановлювати охорону важливих об'єктів національної економіки України, які забезпечують життєдіяльність населення;

5) запроваджувати комендантську годину (заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень), а також встановлювати спеціальний режим світломаскування;

6) встановлювати особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів;

7) перевіряти документи у громадян, а в разі потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України; та інші правові заходи закріплені цим Законом [3].

Ст.19 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» та ст.16 Закон України «Про правовий режим воєнного стану» зобов'язують органи державної влади сприяти здійсненню зазначених заходів.

Слід підкреслити, що даними законами передбачаються також гарантії законності в умовах надзвичайного або воєнного стану, в тому числі – заборона зміни Конституції України; зміни Конституції Автономної Республіки Крим; проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування; проведення всеукраїнських та місцевих референдумів; проведення страйків.

Отже, воєнний та надзвичайний стан – це форми здійснення державної влади, за якої допускається обмеження прав і свобод фізичних осіб, а також прав і законних інтересів юридичних осіб для забезпечення безпеки особи, суспільства і держави. Їх застосування урегульовано декількома законодавчими актами, які детально регламентують підстави, мету, заходи їх здійснення та діяльність органів влади.

Література

1. Конституція України: чинне законодавство станом на 15 вересня 2014 р. (Відповідає офіц. текстові). – К.: Алерта, 2014. – 96 с.
2. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 № 1550-III станом на 5 березня 2015 р. (Відповідає офіц. текстові) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 06.04.2000 № 1647-III станом на 5 березня 2015 р. (Відповідає офіц. текстові) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1647-14>
4. Костенко Г.Ф. Теоретичні аспекти стратегії національної безпеки: навч. посіб. / Ф.Г. Костенко. – К.: ЗАТ Вид. дім ДЕМІД, 2002. – 144 с.
5. Котюк В.О. Теорія права: навч. посіб. / В.О. Котюк. – К.: Вентурі, 1996. – 208 с.

Зародження та розвиток місцевого самоврядування: історичний аспект

Сокол Т.І., студентка

Науковий керівник:

Верлос Н.В., к.ю.н, доцент

Запорізький національний університет

Актуальність теми зумовлена тим, що місцеве самоврядування є одним із визначальних елементів демократичного устрою країни.

Суть місцевого самоврядування полягає в тому, що держава гарантує права територіальних громад, а також їх виборчих органів діючи в межах конституції та законів держави, вирішувати самостійно, під свою відповідальність, питання місцевого значення.

Для того, щоб місцеве самоврядування посіло чільне місце в системі публічної влади, необхідно знати історичні умови його розвитку: базові принципи, систему, основні компетенції самоврядних органів відповідного рівня.

Місцеве самоврядування України в її сучасних територіальних вимірах, зазнаючи протягом століть впливу східної та західної політичних культур, пройшло складний та суперечливий історичний шлях.

Історична характеристика місцевого самоврядування також неоднозначна, адже існують різні підходи дослідників до його виникнення, періодизації і розвитку, спостерігається недостатній рівень дослідженості етапів становлення місцевого самоврядування на українських землях.

Цей інститут у сучасному розумінні склався у світовій практиці на межі ХУІІІ-ХІХ ст., коли абсолютні монархії трансформувались у демократичні, правові держави. Боротьба за утвердження місцевого самоврядування, вільного від феодально-чиновницького свавілля, була однією з причин суспільних рухів.

Його Ідеї протиставлялись феодальній державі, становому патріархально-общинному і корпоративно-цеховому самоврядуванню [5]. Проте, деякі елементи станового самоврядування у демократичних державах збереглися і до наших днів – це громада, статuti міст тощо, наповнившись новим правовим змістом [1].

У додержавну добу зародження місцевого самоврядування у східнослов'янських племен відбувалося в сім'ях, кровно споріднених у родах. Згодом більшого значення набуває сусідство, тобто близькість не походження, а проживання. Таким чином утворюються поселення на зразок хуторів, міст та регіонів, спілкування між якими здійснювалось на основі правил поведінки уніфікованих форм (звичаєвого права) [3].

Справи громад хуторів, міст і регіонів обговорювались та ухвалювались спільною радою (вічем), до якої входили старші представники від усіх сімей чи родів. За звичаєвим правом віче як форма самоврядування передавалось з покоління у покоління ще багато століть.

У Київській Русі на рівні регіону елементи самоврядування знаходили свій вияв у вічевій демократії. Для вічової організації управління характерним був розподіл повноважень між князем та вільним населенням регіону. Зокрема, віча відали питаннями війни і миру, укладення угод, організації війська, закликали або виганяли князя, брали участь у формуванні адміністративних та судових органів [2].

Своєрідних форм набуває місцеве самоврядування за часів існування Козацької держави, що зумовлювалось її полково-сотенним устроєм.

Українське населення міст прагнуло до участі в місцевому самоврядуванні. Після битви козаків з польським військом під Зборовом між Хмельницьким і поляками був укладений мирний договір (Зборівський трактат, затверджений сеймом у кін. 1649 р.), що передбачав право православних міщан входити до складу муніципальних урядів [4].

Місцева демократія знаходить своє відображення у козацьких радах. У першій українській Конституції гетьмана П. Орлика 1710 р. підтверджувалося станове самоврядування та зроблено намір захистити його від свавілля урядовців та закласти основи сучасного місцевого самоврядування.

Сучасна історія місцевого самоврядування в Україні починається після прийняття Закону "Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування" 1990 р. Це перша спроба трансформації місцевих рад всіх територіальних рівнів, які входили до єдиної системи органів державної влади, в органи місцевого самоврядування. Отже, місцеві ради мали подвійну природу: органи місцевого самоврядування та органи державної влади [5].

Наступні кроки у становленні місцевого самоврядування в умовах здійснення політико-правових і економічних реформ передбачили відхід від дуалізму та впровадження інститутів місцевого і регіонального самоврядування, розвиток ефективної системи і механізмів місцевого самоврядування згідно з міжнародними стандартами і демократичними цінностями.

За останні роки в чинне законодавство України неодноразово вносились зміни з метою створення ефективної системи місцевого самоврядування, але ці заходи не завжди давали бажаних результатів. Обговорення в наукових, політичних та інших колах проблем місцевого самоврядування засвідчило наявність різних поглядів на його сутність і роль. Тому є потреба глибокого, об'єктивного вивчення теорії й практики діяльності органів місцевого самоврядування в Україні, відповідного вітчизняного і зарубіжного досвіду [3].

Новітня історія місцевого самоврядування в Україні почалася на етапі прийняття 7 грудня 1990 року Закону « Про місцеві ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування».

Закон визначав місцеве самоврядування як «територіальну самоорганізацію громадян». Прийняття цього закону стало першим кроком до відновлення місцевого самоврядування в Україні. Закон закріпив ряд основоположних принципів, пов'язаних із правовою й фінансовою автономією.

Наступним кроком стало прийняття 26 березня 1992 р. нової редакції Закону, в новій редакції він мав назву Закон України « Про місцеві ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування», та в якому місцеве та регіональне самоврядування закріплювалось як основа демократичного устрою влади в Україні.

Наступним етапом формування місцевого самоврядування в Україні стало прийняття Конституції України 1996 р. Місцеве самоврядування отримало конституційний статус, та стало однією із засад конституційного ладу України.

Систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні визначає прийнятий 21 травня 1997 року Закон України « Про місцеве самоврядування» [6].

6 листопада 1996 року в м. Стразбурзі було підписано від імені України Європейську хартію місцевого самоврядування. У хартії проголошується найважливіші принципи місцевого самоврядування, яких мають дотримуватися всі держави.

На сучасному етапі розбудови України як демократичної, соціальної та правової держави з урахуванням глобальних змін, які відбулися останнім часом, розвиток місцевого самоврядування є одним з пріоритетних напрямів державної політики.

Феномен Євромайдану окреслив європейський вибір населення України, що актуалізувало проблему реалізації ратифікованих угод з країнами ЄС, у тому числі положень Європейської хартії місцевого самоврядування, а також забезпечення якісного розвитку регіонів країни як важливих складових частин економічної системи України. Розвиток держави неможливий без розвитку регіонів, від того, наскільки сильною є регіональна влада, як вона забезпечує надання соціальних послуг населенню.

Місцеве самоврядування сьогодні виступає важливим фактором демократизації суспільного життя, децентралізації управління та необхідною передумовою становлення громадянського суспільства, наближення влади до її джерела – народу.

Література

1. Андресюк Б.П. Місцеве самоврядування в сучасній Україні: проблеми і перспективи / Б.П. Андресюк. – К.: Інформаційно-видавничий центр, 1997. – 222 с.
2. Батанов О. Муніципальне право України як навчальна дисципліна: проблеми становлення і розвитку / О. Батанов // Правова держава: Щорічник наук, праць Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – 2001. – Вип.12. – С. 243-259.
3. Біленчук П.Д. Місцеве самоврядування в Україні (муніципальне право): навчальний посібник / П.Д. Біленчук В.В. Кравченко, М.В. Підмогильний. – К.: Атіка, 2000. – 304 с.
4. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: підруч. / за ред. С.Г. Серьогіної. – Х.: Право, 2005. – 256 с.
5. Муніципальне право України / В.Ф. Погорілко, О.Ф. Фрицький, М.О. Баймуратов та ін.; за заг. ред. В.Ф. Погорілка, О.Ф. Фрицького. – К: Юрінком Інтер, 2001. – 352 с.
6. Про місцеве самоврядування: Закон України від 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>

Особливості накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні

Шелепа А.С., студентка

Науковий керівник:

Мартинів М.П., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Конституція України закріпила право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, пенсії, інші види соціальних виплат та допомог, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Згідно з Конституцією Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Ці засади мають визначальне значення для здійснення права людини на соціальний захист в Україні.

Пенсійне забезпечення завжди є важливою складовою соціальної політики держави. На сьогодні, говорячи без перебільшень, стан пенсійного забезпечення вкрай важкий, що спричинено різними факторами: демографічні чинники, низький рівень надходжень до Пенсійного Фонду, та навпаки, високий рівень тінізації економіки.

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», що набрав чинності з 2004 року, система пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох рівнів.

Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених цим Законом.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (далі – накопичувальна система пенсійного страхування), що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених законом.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

Запровадження накопичувальної системи має важливе значення для виховання економічної самостійності та відповідальності громадян за свій матеріальний добробут після виходу на пенсію. Така система вже сьогодні повинна зацікавити громадян у тому, який життєвий рівень чекає її після завершення своєї трудової діяльності.

Соціальна та економічна значущість введення обов'язкового накопичувального рівня в Україні присвячено науковій статті О.П. Коваль, Ю.М. Харазішвілі, І.Г. Козак, О. Пищуліна, М.В. Білоус.

Отже, Накопичувальний пенсійний фонд – цільовий позабюджетний фонд, який створюється відповідно до цього Закону, акумулює страхові внески застрахованих осіб, що обліковуються на накопичувальних пенсійних рахунках та інвестуються з метою отримання інвестиційного доходу на користь застрахованих осіб, пенсійні активи якого використовуються для оплати договорів страхування довічних пенсій або одноразових виплат застрахованим особам, а у випадках, передбачених Законом «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», членам їхніх сімей чи спадкоємцям та на інші цілі, передбачені цим Законом [1].

Суть такої системи полягатиме у тому, що частина обов'язкових внесків до пенсійної системи накопичуватиметься у єдиному Накопичувальному фонді і обліковуватиметься на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян, які сплачуватимуть такі внески. Далі ці кошти будуть інвестуватися в економіку країни з метою отримання інвестиційного доходу і захисту їх від інфляції. Управління пенсійними коштами здійснюватимуть компанії з управління активами, діяльність яких підлягатиме ліцензуванню [2, 163]. Вибір таких компаній буде відбуватися на тендерній основі.

При інвестуванні пенсійних активів компанії повинні діяти згідно з вимогами законопроектів щодо напрямків інвестування, ринків на яких можна буде здійснювати інвестиції та вимог щодо диверсифікації (вкладання коштів у різні напрямки) інвестиційних вкладень. Безпосереднє зберігання пенсійних активів буде здійснювати банківська установа – зберігач, яка буде нести відповідальність за цільове використання цих активів [3]. При цьому важливим є те, що кошти, які будуть обліковуватися на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян будуть безпосередньою власністю цих громадян, і вони зможуть скористатись ними при досягненні пенсійного віку. Проте, вважаємо, що варто передбачити законодавчо особливі випадки, за яких особа може зняти накопичену суму до досягнення такого віку.

Суб'єктами системи накопичувального пенсійного забезпечення є:

- підприємства, установи, організації та фізичні особи, що здійснюють перерахування внесків;
- особи, від імені та на користь яких здійснюються накопичення та інвестування коштів;
- накопичувальний пенсійний фонд;

- недержавні пенсійні фонди;
- юридичні особи, що здійснюють адміністративне управління Накопичувальним фондом і недержавними пенсійними фондами та управління їх пенсійними активами;
- зберігачі;
- страхові організації.

Ще одним важливим моментом формування накопичувального фонду є наявність поряд із обов'язковим державним пенсійним страхуванням, добровільного страхування [4, 34]. Це зумовлено тим, що за рахунок коштів накопичувальної системи пенсійного страхування, що обліковуються на накопичувальних пенсійних рахунках або на індивідуальних пенсійних рахунках у відповідних недержавних пенсійних фондах здійснюються такі пенсійні виплати, як довічні пенсії і одноразова виплата. Для того, щоб отримати такі виплат укладаються договори між учасниками накопичувальної системи, накопичувальним пенсійним фондом та страховими організаціями.

Особливістю накопичувальної пенсійної системи також є прогнозоване формування потужного довгострокового грошового ресурсу, який надасть поштовх розвитку вітчизняної економіки, при умові спрямування даного ресурсу не на фінансовий ринок, а у реальний сектор економіки. Тому перелік дозволених активів, слід обмежити вітчизняними фінансовими інструментами, а саме: банківськими вкладеннями, державними цінними паперами, а також акціями та облігаціями вітчизняних емітентів. Але й на операції з цими фінансовими інструментами слід накласти додаткові обмеження. Так, банківські вкладення необхідно розміщувати тільки в державних установах, з обов'язковим закріпленням на законодавчому рівні механізмом гарантування їх повернення [5, 147].

Накопичувальна пенсійна система дасть змогу накопичувати значні кошти для особи, що дасть змогу убезпечити його від бідності в майбутньому. За розрахунками USAID, якщо заробітна плата особи становить 1500 гривень в місяць, а інвестиційний дохід 6% (без врахування рівня інфляції) протягом усього 30 – річного періоду участі в обов'язковому пенсійному забезпеченні накопичить на своєму рахунку (без вирахування адміністративних витрат) – 37000 гривень.

Таким чином, введення в дію другого рівня пенсійного забезпечення дозволить перш за все збільшити загальний розмір пенсійних виплат громадянам за рахунок отримання інвестиційного доходу. Наступною перевагою цієї системи є посилення зацікавленості громадян у сплаті пенсійних внесків, так як від цього залежатиме розмір пенсії у майбутньому. Також передбачається можливість усадкування коштів, що знаходяться на персональному рахунку, родичами застрахованої особи.

Література

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
2. Зеленко В.А. Сучасні пенсійні системи країн пострадянського простору і досвід України / В.А. Зеленко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 8. – С. 159-166.
3. Система пенсійного забезпечення в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.npf-dnister.com/page.php?id=73&>.
4. Януль І. Особливості функціонування системи накопичувального пенсійного забезпечення / І. Януль // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 133. – С. 33-34.
5. Проскуряков К.І. Накопичувальна система пенсійного забезпечення в Україні: проблеми та перспективи розвитку / К.І. Проскуряков // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2012. – № 2. – С. 139-148.

Правове регулювання реалізації гарантій незалежності суддів у країнах Європи

Щедрін В.В., слухач магістратури

Науковий керівник:

Сінельник Р.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Важливим та актуальним питанням суддівської влади є незалежність суддів, яка може залишатися декларативним положенням, якщо в державі не будуть існувати необхідні механізми її забезпечення.

Незалежність суддів Німеччини закріплюється на конституційному рівні Основним Законом Федеративної Республіки Німеччини від 23 травня 1949 року (в редакції Закону від 27 жовтня 1994

року), а також спеціальним федеральним Законом і законами земель. Положення статті 97 Основного Закону визначає загальні принципи, в яких зазначено, що судді незалежні і підконтрольні лише закону (частина перша). Федеральні судді можуть бути звільнені проти їх бажання, або тимчасово звільнені з посади, переведені в інше місце роботи або звільнені у відставку до закінчення каденції лише в силу судового рішення, і на підставах, визначених законом.

Кандидати в судді після отримання загальної юридичної освіти проходять підготовче службове стажування, після чого складають другий державний іспит.

В Німеччині визначено чотири форми призначення на посаду судді:

1. призначення на посаду судді пожиттєво;
2. призначення на посаду судді тимчасово;
3. призначення на посаду судді з іспитовим строком (від 3 до 5 років);
4. виконання обов'язків суддів в силу доручення [1].

Відповідно до статті 64 Конституції Франції із змінами станом на 4 серпня 1995 року (прийнята 4 жовтня 1958 р.) гарантом незалежності судової влади є Президент Франції, який зобов'язаний слідкувати за тим, щоб правосуддя не підпадало під чий-небудь вплив або зазнавало тиску. У Французькій республіці статус магістратів (суддів) визначається законом «Про статус магістратури», який був прийнятий у 1958 році. Закон про магістратуру, як органічний закон, забороняє приймати будь-які нормативно-правові акти, які б суперечили цьому закону. Тому однією з основних гарантій незалежності суддів у Франції полягає у тому, що судді призначаються пожиттєво і є незмінюваними.

Своєрідною гарантією незалежності суддів у Франції є територіальна форма утворення судів. Територіальні суди не співпадають з адміністративно територіальним поділом, що в якійсь мірі забезпечує суддів від адміністративного ресурсу.

Незалежність суддів у Франції також забезпечується відокремленням судових посад від адміністративної номенклатури в судових відомствах. Можна стверджувати, що однією з гарантій незалежності судів є те, що суддя не підпадає під дисциплінарні санкції будь-яких інших органів [2].

На відміну від багатьох інших Конституцій держав Ради Європи Федеральний конституційний закон від 10 листопада 1920 року (в редакції закону від 7 грудня 1929) найширше закріпив основи судової влади та визначив основні принципи призначення на посаду, статусу суддів Австрійської республіки. У статті 86 ФКЗ Австрійської республіки зазначено, що призначення на посаду судді здійснює федеральний президент, або за його дорученням федеральний міністр за поданням федерального уряду на конкурсній основі. ФКЗ приписує, що судді незалежні при здійсненні правосуддя. Статус судді встановлюється законом про судоустрій. Проте в конституційних нормах закріплені основні засади звільнення і просування по службі. В Австрії обов'язковою вимогою для претендентів на посаду судді є отримання спеціальної освіти, строк набуття якої становить 5 років під наставництвом (керівництвом) судді, до якого прикріплюється претендент на посаду [2].

В Російській Федерації принцип незалежності як суддів так і суду закріплений на Конституційному і на законодавчому рівнях (стаття 1 Федерального конституційного Закону «Про судову систему Російської Федерації» і стаття 1 Закону РФ від 26 червня 1993 року «Про статус суддів в Російській Федерації»). Аналіз цих актів дає підстави для висновку, що російський законодавець встановив, по-перше, незалежність суддів в інституційному значенні (самостійність судових установ) і суддів по відношенню до інших державних органів), по-друге, незалежність суддів і судової влади у змістовному значенні.

Перший аспект незалежності впливає із принципу поділу державної влади, а другий аспект полягає у формуванні самостійної, автономної і самодостатньої судової системи. Це означає що суд - самостійний орган в організаційному плані, оскільки не входить як складова до будь-якого іншого органу державної влади, самостійний і в аспекті ресурсного забезпечення (організаційного, кадрового, матеріально-технічного, фінансового тощо). Проте, це ще не означає повну реалізацію принципу незалежності судової влади. Незалежність судової влади забезпечується її носіями - суддями.

Аналізуючи законодавство Російської Федерації щодо правового забезпечення незалежності судді, не можна не відмітити його високий рівень, оскільки незалежність судді в РФ обумовлена широкими правовими гарантіями [3, 80-81].

Статус судової влади і статус суддів в Республіці Білорусь визначається Конституцією, Законом «Про судочинство і про статус суддів у Республіці Білорусь» від 13 січня 1995 року (з наступними змінами).

Незалежність суддів базується на таких принципах та гарантіях, як:

- судді всіх судів є незалежними і підкоряються лише закону;
- призначення суддів на безстроковий термін (окрім суддів, які призначаються на посаду вперше);
- незмінюваність суддів;
- неприпустимість втручання в судову діяльність будь-яких державних органів влади та посадових осіб. Втручання в діяльність судді або суду при розгляді справ тягне за собою кримінальну відповідальність;
- судді недоторкані. Цей принцип забезпечується недоторканістю житла, службового приміщення, транспорту і зв'язку, кореспонденції, майна та документів, якими судді користуються;
- суддя не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності без згоди органу, який його призначив, а також з урахуванням кваліфікаційної комісії суддів;
- судді, члени їх сімей та майно знаходяться під захистом держави;
- судді всіх рівнів підлягають обов'язковому державному страхуванню;

Конституція і закони Республіки Білорусь не передбачають здійснення правосуддя на принципі верховенства права, а лише керуються у своїй діяльності при здійсненні правосуддя конституцією або законами Республіки Білорусь [3, 82].

Отже, гарантії незалежності судової влади у країнах Європи, котрі закріплені у Конституціях та інших законах, не можуть бути скасовані або зменшені державами. В державах не можуть прийматися закони та інші правові акти, які скасовують чи зменшують незалежність суддів.

Література

1. Буткевич В.Г. Міжнародне право. Основи теорії: підручник / В.Г. Буткевич, В.В. Мицик, О.В. Задорожній. – К.: Либідь, 2002. – 608 с.
2. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн: підручник / А.З. Георгіца. – Чернівці: Рута, 2001. – 431 с.
3. Городовенко В.В. Рада європейських суддів про судову незалежність та її втілення в Україні / В.В. Городовенко // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи: матеріали наук.-практ. конф. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 80–82.

Правовий статус органів самоорганізації населення в національному законодавстві і законодавстві зарубіжних країн

Ярошевська Я.Ю., студентка

Науковий керівник:

Верлос Н.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Побудова сучасного громадянського суспільства не можлива без активізації місцевої ініціативи. Тому система місцевого самоврядування не є завершеною, якщо самоврядування відсутнє на низовому рівні, найбільш наближеному до населення, тобто на рівні будинку, вулиці, кварталу, мікрорайону, маленького села або селища. Вирішити цю проблему можна створенням будинкових, вуличних, квартальних, сільських, селищних комітетів. Такі органи самоорганізації населення представляють інтереси частини жителів, що мешкають на відповідній території у межах села, селища, міста. При цьому, слід зауважити, що це не громадські організації і не об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, які діють на підставі іншої законодавчої бази.

Правову основу організації та діяльності органів самоорганізації населення в Україні становлять її Конституція, Закони «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про органи самоорганізації населення», статuti територіальних громад, локальні підзаконні нормативні акти органів місцевого самоврядування, положення про органи самоорганізації населення, затверджені у встановленому законодавством порядку [1].

Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» встановлено, що органи самоорганізації населення є однією з ланок системи місцевого самоврядування. Сільські, селищні, міські, районні в місті ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна [2].

Правовий статус, порядок організації та діяльності органів самоорганізації населення за місцем проживання визначається Законом України «Про органи самоорганізації населення», який набрав чинності у липні 2001 року.

Аналізуючи основні переваги створення органів самоорганізації для громадськості, слід відзначити наступні:

- сприяння у задоволенні суспільного інтересу та потреб громадян;
- можливість безпосереднього контакту з владою щодо обговорення та пропонування шляхів вирішення нагальних проблем та потреб мешканців;
- здійснення громадського контролю за діяльністю місцевої влади та підпорядкованих їй комунальних підприємств, установ;
- можливість об'єднуватися у вирішенні спільних проблем за місцем проживання.

Щодо місцевої влади, то доцільність існування органів самоорганізації для неї обумовлена наступним:

- точна діагностика того, що найбільше хвилює населення;
- залучення додаткових ресурсів для вирішення соціальних проблем;
- подолання недовіри населення до влади через ефект причетності;
- об'єднання зусиль в боротьбі громади з соціально-безвідповідальним бізнесом;
- об'єднання зусиль з громадою у відстоюванні інтересів перед державною владою та політичною кон'юнктурою [3].

Що стосується власно повноважень органу самоорганізації населення, то найбільш вагомими з них є такі:

- ведення обліку громадян за віком, місцем роботи чи навчання, які мешкають у межах території діяльності органу, а також прийом громадян, розгляд їх звернень;
- представлення разом з депутатами інтересів жителів будинку, вулиці, мікрорайону, села, селища, міста, району в місті у відповідній місцевій раді та її органах, місцевих органах виконавчої влади;
- внесення пропозиції до проектів місцевих програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць і проектів місцевих бюджетів;
- здійснення контролю за якістю наданих громадянам, які проживають в жилих будинках на території діяльності органу самоорганізації населення, житлово-комунальних послуг та за якістю проведення в цих будинках ремонтних робіт;
- залучення на добровільних засадах населення до участі у здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, проведенні робіт з благоустрою, озеленення та утримання в належному стані садиб, дворів, вулиць, парків, кладовищ, братських могил, обладнанні дитячих і спортивних майданчиків, кімнат дитячої творчості, клубів за інтересами, створення з цією метою тимчасових або постійних бригад і т. ін.;
- організація допомоги громадянам похилого віку, інвалідам, сім'ям загиблих воїнів, партизанів і військовослужбовців, малозабезпеченим і багатодітним сім'ям, а також самотнім громадянам, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, внесення пропозиції з цих питань до відповідної ради та її виконавчих органів [4].

Крім цього, до виключних повноважень органів самоорганізації населення віднесено ще ряд повноважень зі сприяння та надання допомоги навчальним закладам, закладам і організаціям культури, фізичної культури і спорту, правоохоронним органам, а також депутатам відповідних місцевих рад в організації зустрічей з виборцями, прийому громадян та проведенні іншої роботи у виборчих округах [5].

У процесі формулювання напрямів із удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності органів самоорганізації населення і реалізації їх потенціалу особливої уваги потребує зарубіжний досвід як країн з міцним громадянським суспільством і правовою державою, так і країн, в яких демократичні інститути тільки формуються.

Звертаючись до зарубіжного досвіду країн з давніми демократичними традиціями необхідно відзначити, що у більшості з них, зокрема у Сполученому Королівстві Великобританії та Північній Ірландії, США, Швеції, Австралії та інших не існує такого механізму участі громадян у вирішенні проблем територіальної громади як органи самоорганізації населення. Самоорганізація громадян на місцевому рівні здійснюється через інститути неприбуткового сектору, найбільш поширеними серед яких є центри місцевих співтовариств; сусідські співтовариства та сусідські трасти. Зазначені інституції є благодійницькими та переважно функціонують у формі асоціацій і трастів, легалізація яких не потребує створення юридичної особи [6].

В Сполучених Штатах Америки органи самоорганізації користуються неабиякою популярністю та довірою. Їх особливістю є розвинена система благодійних пожертвувань. Кожен громадянин має право написати заяву на ім'я свого працедавця з проханням щомісячно відраховувати

з суми оплачуваних цим працівником податків певні кошти для потреб самоорганізації населення замість того, щоб направляти їх до бюджету [7].

Населення комуни в Швеції має право виступати з ініціативою проведення референдуму з питань, що входять до компетенції місцевих органів влади. Громадськість має право бути присутньою на засіданнях муніципальних зборів, що проходять у відкритому режимі. Існують і неформальні можливості впливу громадян, наприклад, у формі створення ініціативних груп, слухань [8]. У Швеції поширеною є модель так званих «колективних будинків», жителі яких здійснюють спільну роботу щодо обслуговування будинку. У більшості випадків, популярною є практика підписання угод між громадянами та муніципальною кампанією, якій передаються функції щодо утримання та ремонту будинку.

Найбільшою державною і муніципальною підтримкою користується програма охорони громадського порядку населення «Сусідські спостерігачі». Метою програми є надання населенню допомоги в захисті себе і своєї власності, зменшення ризику злочинів завдяки поліпшенню безпеки житла, підвищенню уважності, повідомленням про підозрілі випадки поліції і заохоченню добросусідства. Проект ефективно реалізується і отримав державну підтримку в Австралії, Новій Зеландії, Норвегії [9].

У законодавстві Чеської та Словацької Республік, Болгарії, Угорщини також не передбачені окремі правові форми місцевої самоорганізації громадян. Однак, у частині постсоціалістичних країн створені правові умови для формування допоміжних рівнів управління у населених пунктах, що входять до складу більших територіальних громад, які, в свою чергу, є основою для функціонування єдиних органів місцевого самоврядування (Албанія, Грузія, Вірменія, Росія, Польща).

Російське законодавство передбачає такі форми територіальної самоорганізації, як органи територіального громадського самоврядування; товариства власників житла; будівельні кооперативи; органи громадської самодіяльності тощо [10].

В Албанії сільські громади поділяються на окремі села, де виконавчі функції здійснює старійшина, водночас, репрезентуючи інтереси жителів свого поселення в межах усієї територіальної спільноти. Дещо подібна система діє у Франції та Великій Британії, де існують так звані «мерії кварталів» [10].

У Польщі допоміжні органи повністю залежні від рішень місцевих рад, які визначають сферу їх діяльності, принципи надання їм у користування окремого майна та бюджетних коштів для виконання покладених на них завдань [9]. Тут органи самоорганізації населення грають найважливішу роль в таких сферах життя суспільства як ремонт житлового фонду і доріг, дозвіл на розміщення бізнес-підприємств, культурні і соціальні заходи, створення нових робочих місць – все це вирішується саме радами громадськості або при їх сприянні і їх дозволі [8].

Законодавство центральноєвропейських країн дозволяє також функціонування сусідських асоціацій та центрів місцевих співтовариств, які є популярними у західних країнах. Центри місцевих співтовариств створюються з метою задоволення потреб членів відповідних територіальних мікрогромад, використовуючи механізм благодійництва.

Сусідські асоціації беруть участь у вирішенні питань захисту своєї території, організації дозвілля громадян, покращенні якості соціальних послуг, стану довкілля та інфраструктури. Усі згадані форми самоорганізації є механізмом компенсації бездіяльності органів місцевого самоврядування або ж альтернативою їх політико-управлінських рішень [10].

Аналіз зарубіжної практики свідчить про існування двох основних підходів до нормативного закріплення правового статусу органів місцевої самоорганізації громадян. У країнах з розвинутою локальною демократією громадяни реалізують своє право на участь у вирішенні проблем місцевого значення через організації неприбуткового сектору, тому різні форми місцевої самоорганізації не входять до системи муніципального управління. У пострадянських країнах, з якими Україна має спільне історичне минуле, за своїм правовим статусом органи місцевої самоорганізації населення є елементом системи місцевого самоврядування та наближені до публічних органів.

Узагальнюючи позитивний зарубіжний досвід, в Україні доцільним видається:

- розширення повноважень органів самоорганізації населення з контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування;
- визначення переліку питань, рішення з приводу яких легітимні органи самоврядування не можуть приймати без консультації з органами територіальної громадської самоорганізації населення;
- надання можливості органам самоорганізації населення здійснювати господарську діяльність в межах їх основних завдань. Вказана новація покращить фінансовий стан таких органів та мінімізує можливості використання їх фінансової неспроможності місцевою владою;

– запровадження одноосібної форми самоорганізації населення, використання якої вбачається актуальним для тих сільських населених пунктів, в яких немає власних органів місцевого самоврядування;

– спрощення порядку реєстрації органів самоорганізації населення;

– вироблення різних форм стратегічного партнерства органів державної і місцевої влади та місцевих співтовариств у сфері розвитку територіальних громад: укладення контрактів, делегування інститутам громадянського суспільства повноважень щодо розв'язання проблем місцевого значення, постачання товарів та послуг, програм залучення активної громадськості для покращення благоустрою та місцевого середовища, захисту інших прав [6].

Поряд з цим, потребує більш детального вивчення та проведення дискусій серед громадськості, органів влади всіх рівнів та політичних кіл питання доцільності обрання Україною напрямку реформування, яке передбачає виключення органів самоорганізації населення із системи місцевого самоврядування. На думку окремих дослідників, таке рішення повною мірою відповідатиме демократичним процесам у державі і поступовій євроінтеграції, яка передбачає, серед іншого, наближення до європейських стандартів локальної демократії, побудови громадянського суспільства та муніципальних стандартів [11].

Література

1. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: підручник [для студентів вищих навчальних закладів] / за ред. С.Г. Серьогіної. – Х.: Право, 2005. – 256 с.
2. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.1997 р. №280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
3. Що таке органи самоорганізації населення? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://samoorg.com.ua>.
4. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11.07.2001 р. №2625-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 48. – Ст. 254.
5. Муніципальне право України: підручник / за ред. В.Ф. Погорілка, О.Ф. Фрицького. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 592 с.
6. Пеліванова Н. Місцева самоорганізація населення: зарубіжний досвід для України [Електронний ресурс] / Н. Пеліванова. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/264>.
7. Крюкова С. Как взять власть в свои руки [Електронний ресурс] / С. Крюкова // Эксперт. – 2010. – № 19 (258). – Режим доступу: <http://www.expert.ua/articles/18/0/7704/>
8. Трепалюк А. Краткий обзор развития гражданского участия в странах Европы [Електронний ресурс] / А. Трепалюк. – Режим доступу: <http://samoorg.com.ua>.
9. Беляева К. Самоорганизация по закону / К. Беляева // Судебно-юридическая газета. – 2013. – № 48 (216). – С. 9.
10. Діяльність органів самоорганізації населення стане більш ефективною [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу: <http://www.vesti.dp.ua>.
11. Мішина Н.В. Органи самоорганізації населення: порівняльно-правове дослідження: дис. ... док. юр. наук : 12.00.02 / Мішина Наталя Вікторівна; Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2009. – 540 с.

Секція 3 **АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО,** **ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

Мета та завдання адаптивних процесів української державної служби до стандартів ЄС

*Аганіна А.О., к.ю.н., асистент
Запорізький національний університет*

Значну увагу в адміністративному праві сьогодні приділяють законодавству про державну службу, оскільки воно потребує перегляду у зв'язку з прагненням нашої держави до вступу в Європейський Союз. Також, на даному етапі державотворчих процесів адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу є одним з основних напрямів правової реформи в Україні.

Метою адаптивних процесів в цілому є досягнення відповідності української зовнішньої політики до зовнішньої політики Європейського Союзу.

Необхідно чітко розуміти повноту поняття «адаптація», яке є багатозначним та відображає конкретний момент взаємодії організму та середовища. Мова йде про цілісне, системне пристосування.

Крім того, на думку вчених, зміст адаптації розкривається такими допоміжними термінами як адаптування – власне процес адаптації; адаптованість – стан організму в результаті успішного здійснення цього пристосування, та іншими. Тобто, необхідно розуміти, що процес адаптації об'єднує не тільки соціальний рівень, а й біологічний та психологічний.

У свою чергу, ефективність функціонування державної служби в нашій державі тісно пов'язана з питанням кадрового забезпечення органів державної влади. Варто зазначити, що саме якісний кадровий добір до апарату держави залежить від допуску до державної служби молодих людей, які пройшли спеціальну підготовку в обласних школах резерву, відмінників навчання. Дуже багато вчених приділяють увагу у своїх дослідженнях саме питанню вдосконалення набору в органи влади професійних молодих випускників. Так, В.Г. Понеділко вказує на те, що державні службовці повинні проходити спеціальне професійне навчання [1, 14-15].

Також, необхідно розуміти й фундаментальні цілі сучасної системи підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців. Серед таких цілей можна виділити реалізацію державної кадрової політики, забезпечення державної служби висококваліфікованими фахівцями, забезпечення безперервності освіти державних службовців, підвищення їх загальнокультурного рівня, сприяння створенню інтелектуальної управлінської еліти в Україні [2, 8]. Звичайно, ефективне функціонування таких цілей підготовки державних службовців є одним із напрямів адаптації законодавства України до нормативної бази ЄС.

Отже, беручи до уваги слушні думки вчених, можна виділити основну мету та завдання адаптації законодавства України у сфері державної служби до законодавства ЄС:

- набуття членства в ЄС;
- проведення адміністративної та судової реформи в Україні;
- утвердження верховенства права та демократизація суспільних процесів;
- створення зони вільної торгівлі;
- залучення іноземних інвестицій.

Таким чином, можна підсумувати, що становлення і розвиток системи професійної освіти державних службовців, а також удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців зумовлює ефективність функціонування державної служби в цілому, а також її належному адаптування до стандартів ЄС у сфері державної служби.

Багатоаспектний погляд на становлення і розвиток державної служби в Україні стає важливим чинником зміцнення державності в нашій країні, а також формування соціально-орієнтованої ринкової економіки в умовах адаптації української державної служби до стандартів ЄС.

Література

1. Понеділко В.Г. Пріоритети діяльності навчальних закладів щодо підготовки державно-управлінських кадрів з питань європейської та євроатлантичної інтеграції / В.Г. Понеділко // Навчальний процес у закладах системи перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів:

досвід та пролеми: зб. наук. та наук-метод. праць / кол. авт.; за заг.ред. В.І. Лугового, В.Г. Понеділко. – К.: Вид-во НАДУ, 2005. – Вип. 2. – 184 с.

2. Протасова Н.Г. Теоритичны основи навчання державних службовців у системі підготовки та підвищення кваліфікації : навч.-метод. посіб. / Н.Г. Протасова. – К.: Вид-во УАДУ, 2000. – 160 с.

Публічні послуги – теоретико-правова характеристика

Артюшенко Г.І., студентка

Науковий керівник:

Коломоєць Т.О., д.ю.н., професор, Заслужений юрист України

Запорізький національний університет

Одним із найголовніших критеріїв оцінки діяльності органів держави на сьогодні є якість та ефективність надання послуг громадянам і юридичним особам. На жаль, на сучасному етапі розвитку державні структури не в повному обсязі забезпечують громадян державними послугами належної якості. Необхідне визначення шляхів розробки прозорої політики держави з цих питань для створення ефективної системи публічної адміністрації європейського зразку.

Джерельну базу складають як нормативні, так і доктринальні акти. Для вивчення питання використані положення чинних нормативно-правових актів: Законів України «Про державну службу» від 16.12.1993 № 3723-ХІІ, «Про адміністративні послуги» від 06.09.2012 № 5203-VI, Державного стандарту України: Системи управління якістю настанови щодо поліпшення діяльності (ISO 9004:2000, IDT), а також праці таких провідних науковців як В. Авер'янов, І. Венедиктова, І. Коліушко, В. Мамонова, С. Серьогін, В. Сороко, В. Тимошук, А. Чемерис, Ю. Шаров.

Теорія публічних послуг запозичена з досвіду розвинених держав (Велика Британія, США, Канада та ін.), де з 80-х рр. ХХ ст. відбулася зміна пріоритетів у державному будівництві, а також у засадах і формі відносин між владою і громадянами. Людина, її права та свободи визнані головною соціальною цінністю, а головним завданням публічної влади визначено саме надання якісних послуг громадянам. При цьому держава в особі публічних інститутів орієнтується на потреби суспільства, так само як у приватному секторі надавані послуг орієнтуються на потреби споживача («клієнта»), його запити та очікування [1].

Першу офіційну згадку про державні послуги знаходимо в Законі України «Про оподаткування прибутку підприємств» (який у зв'язку із прийняттям Податкового кодексу України втратив чинність), де надавалось визначення цих послуг як будь-яких платних, обов'язковості отримання яких встановлюється законодавством та які надаються фізичним чи юридичним особам органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та створеними ними установами і організаціями, що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів. До терміна «державні послуги» не включаються податки, збори (обов'язкові платежі), визначені Законом України «Про систему оподаткування» [2].

Необхідно зауважити, що державна послуга, перш за все, характеризує суб'єкт, що її надає: це завжди органи державної влади. Органи місцевого самоврядування можуть надавати послуги, аналогічні державним, але, відповідно до конституційного статусу органів місцевого самоврядування, такі послуги не можуть розглядатися як державні. Також слід зауважити що, при використанні категорії «послуги» головний акцент робиться на юридичних аспектах, зокрема, на адміністративній процедурі їх надання [1, 8].

Закон України «Про адміністративні послуги» від 06.09.2012 р. № 5203-VI характеризує адміністративну послугу як результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону [3].

У науковій літературі великий інтерес викликають питання як ідентифікації змісту поняття «публічні послуги», так і класифікація послуг, а саме визначення їх класифікаційних ознак, зокрема суб'єктної. Так, залежно від суб'єкта, що надає публічні послуги, розрізняють такі види (типи) публічних послуг:

– державні послуги – дії державних органів стосовно реалізації функцій держави, будь-яка платна послуга, що надається органами влади та створеними ними установами, які утримуються за рахунок коштів держбюджету, обов'язковості якої встановлюється законодавством;

– управлінські послуги – зміст функціональної діяльності державного органу стосовно вироблення і реалізації державної політики з регулювання певного сектору економіки чи соціального життя;

– адміністративні послуги – дія органу чи його апарату із забезпечення інтересів і свобод фізичних і юридичних осіб у контексті законодавчо визначених порядків реалізації своїх повноважень, що конкретизовані нормативно-правовими актами, зареєстрованими в законодавчо визначеному порядку;

– соціальні послуги – комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих ситуаціях та потребують сторонньої допомоги з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя;

– житлово-комунальні (муніципальні) послуги – результат господарської діяльності, спрямованої на задоволення потреби фізичної або юридичної особи в забезпеченні холодною та гарячою водою, водовідведенням, газо- та електропостачанням, опаленням, а також вивезення побутових відходів у порядку, встановленому законодавством [1, 9].

Щоб певним чином, окреслити межі поняття «публічні послуги» в юридичній літературі наводять такі ознаки публічних послуг:

– публічні послуги забезпечують діяльність загальнозначущої спрямованості (спрямовані на реалізацію суспільних інтересів);

– публічні послуги мають необмежене коло суб'єктів, що користуються ними;

– публічні послуги здійснюються органами державного управління, органами муніципального самоврядування або іншим суб'єктом господарської діяльності;

– публічні послуги ґрунтуються як на публічній, так і на приватній власності [5, 105-106; 6, 5].

Сороковська С.В. зазначає, що якість публічних послуг за своєю суттю є комплексним поняттям і включає в себе такі риси як: доступність (фізична та економічна), ефективність (відповідність вартості витратам), результативність (досягнення запланованої мети у наданні послуги) тощо. Відповідь на запитання про єдиний універсальний перелік критеріїв оцінки якості публічних послуг знайти важко. Багато у чому на формування критеріїв впливає кут зору, позиція, з якої здійснюється оцінка якості послуг, а також цілі надання послуг. У Канаді, наприклад, критерії якості публічних послуг відображають насамперед очікування споживачів. Тому важливими критеріями є насамперед: своєчасність, професійність, компетентність службовців, люб'язність, комфорт, справедливість, результат. У Фінляндії оцінку публічних послуг пропонувалося здійснювати за такими групами критеріїв як: менеджмент та персонал, процедури та структура органу, якість та задоволеність споживача, економічність та ефективність, результативність. Як бачимо, у даному випадку враховуються не лише інтереси споживачів, але й публічні інтереси [4, 35-36].

Одним із факторів удосконалення якості послуг, що надаються громадянам, є подолання корупції. Проблема корупції у різних напрямках діяльності, в тому числі у сфері надання послуг, органів державної влади та місцевого самоврядування придбала глобальний та системний характер. Цей фактор змушує відносити Україну до держав із високим рівнем корупції.

Таким чином, публічна послуга-це результат владних повноважень суб'єктом публічного адміністрування, спрямований на виникнення, зміну або припинення прав. Підвищення рівня комунікації між владою та суспільством, покращення якості надання послуг вбачаються зараз важливими завданнями органів державної влади та місцевого самоврядування. Реалізація цих завдань приведе до підвищення авторитету органів влади серед громадян та покращення міжнародного іміджу України.

Література

1. Абраменко Ю.Ю. Публічні послуги та їх роль у забезпеченні якості управління [Електронний ресурс] / Ю.Ю. Абраменко. – Режим доступу: <http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2011-02%286%29/11ayzyu.pdf>
2. Тимченко Л. Теоретичні підходи українських дослідників до проблем надання публічних послуг [Електронний ресурс] / Л. Тимченко. – Режим доступу: [http://w.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01\(1\)/Timchenko.pdf](http://w.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01(1)/Timchenko.pdf)
3. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адміністративні послуги» / за заг. ред. В.П. Тимошука. – К.: ФОП Москаленко О.М. – 392 с.

4. Сороковська С.В. Проблематика надання послуг органами місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / С.В. Сороковська // Науковий вісник Академії муніципального управління. – 2013. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvamu_upravl_2013_1_51.pdf
5. Коліушко І.Б. Виконавча влада та проблеми адміністративної реформи в Україні: монографія / І.Б. Коліушко. – К.: Факт, 2002. – 260 с.
6. Талапина Э. Публичные функции в экономике / Э. Талапина // Право и экономика. – 2002. – № 6. – С. 3-5.

Система суб'єктів адміністративного права України та місце громадських об'єднань у ній

Віхляєв М.Ю., д.ю.н., доцент

Запорізького національного університету

Чітке усвідомлення сутності поняття «суб'єкти адміністративного права», а також формулювання його визначення вимагають проведення дослідження системи суб'єктів адміністративного права, а також її складових елементів.

У радянський період розвитку науки адміністративного права Ц.А. Ямпольська у своїй докторській дисертації, присвяченій саме суб'єктам радянського адміністративного права, виокремлювала три основні групи суб'єктів адміністративного права: 1) органи держави та їхніх агентів; 2) громадські організації та їхні органи; 3) радянські громадяни [1, 10]. Варто акцентувати увагу, що радянські вчені-адміністративісти до числа суб'єктів адміністративного права обов'язково відносили структурні підрозділи основних суб'єктів адміністративного права.

Характеризуючи точки зору з приводу видів суб'єктів адміністративного права України періоду становлення та розвитку науки адміністративного права України, варто зазначити, що В.Б. Авер'янов вказував, що найбільш поширеною для науки адміністративного права України є наступна класифікація суб'єктів адміністративного права: 1) фізичні особи – громадяни України, іноземці, особи без громадянства; 2) юридичні особи – органи виконавчої влади, будь-які інші державні органи, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, підприємства, установи, організації (в особі їхніх керівників, які очолюють органи управління цих підприємств, установ, організацій); 3) колективні суб'єкти (утворення), які не мають ознак юридичної особи, але тією чи іншою мірою наділені нормами адміністративного права певними правами і обов'язками: структурні підрозділи державних і недержавних органів, підприємств, установ, організацій, деякі інші громадські утворення (на кшталт загальних зборів громадян за місцем проживання) [2, 189-191]. В.К. Колпаков у своїх працях 2004 року зазначав, що до основних носіїв суб'єктивних прав і обов'язків у сфері державного управління взагалі і виконавчої влади зокрема треба віднести: 1) Президента України; 2) органи державної виконавчої влади; 3) державних службовців, як суб'єктів, у діяльності яких об'єктивуються повноваження державних органів управління; 4) громадян України, іноземців, осіб без громадянства; 5) органи місцевого самоврядування; 6) об'єднання громадян; 7) суб'єктів підприємницької діяльності [3, 87]. У сучасних своїх працях В.К. Колпаков разом із О.В. Кузьменко, використовуючи одночасно декілька критеріїв, здійснює поділ суб'єктів на інші основні групи: 1) органи публічної адміністрації та їхні представники; 2) інші суб'єкти владних повноважень; 3) недержавні організації та їхні представники; 4) суб'єкти колективні; 5) суб'єкти індивідуальні; 6) фізичні, юридичні особи; 7) колективні суб'єкти без статусу юридичної особи [4, 53]. Т.О. Коломєць поділяє суб'єктів адміністративного права лише на дві головні групи: 1) фізичні особи; 2) юридичні особи [5, 15].

С.В. Ківалов та Л.Р. Біла у 2002 році пропонували поділяти суб'єктів адміністративного права на індивідуальні та колективні, при цьому зазначаючи, що така класифікація більше відповідає сутності адміністративного права, хоча фактично таких суб'єктів часто називають фізичними та юридичними особами відповідно [6, 43]. Подібну точку зору висловлював В.К. Шкарупа, зазначаючи, що суб'єкти адміністративного права можуть бути індивідуальні (громадяни, іноземці, особи без громадянства) та колективні, які в свою чергу, вчений поділяв на державні і недержавні організації [7, 41].

Т.О. Мацелик, ґрунтовно досліджуючи суб'єктів адміністративного права як цілісну систему та аналізуючи значну кількість різноманітних точок зору вчених-адміністративістів як України, так і Російської Федерації, використовує різноманітні критерії для класифікації суб'єктів адміністративного права. Вона пропонує виділяти наступні види суб'єктів адміністративного права за такими критеріями: 1) за організаційно-правовою формою: індивідуальні суб'єкти, колективні суб'єкти; 2) за зовнішньою відокремленістю: фізичні особи, юридичні особи, колективні суб'єкти, що не мають статусу юридичної особи; 3) за наявністю владних повноважень: суб'єкти, наділені

владними повноваженнями, суб'єкти, не наділені владними повноваженнями; 4) за ступенем участі у публічному управлінні: суб'єкти, чиї інтереси і права підлягають реалізації і захисту в публічному управлінні (громадяни, іноземці, особи без громадянства, біженці, підприємства, установи, організації, громадські об'єднання); суб'єкти, які безпосередньо реалізують надані їм повноваження з метою забезпечення належного порядку управління (органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи, Президент України); суб'єкти, які опосередковано (через власний апарат) беруть участь у публічному управлінні (апарат Верховної Ради України, комітети Верховної Ради України, Державна судова адміністрація України, керівники державних підприємств, установ, організацій); 5) за аксіологічним критерієм: первинні суб'єкти (органи публічної адміністрації та індивіди); похідні суб'єкти (підприємства, установи, організації усіх форм власності (в тому числі міжнародні та іноземні), релігійні організації, громадські об'єднання) [8, 270-271]. Характеризуючи виокремлені види за першим критерієм Т.О. Мацелик зазначає, що до системи суб'єктів адміністративного права України потрібно віднести: 1) індивідуальних суб'єктів (громадян України, іноземців, осіб без громадянства, біженців), яких у свою чергу можна розподілити на індивідуальних суб'єктів із загальним адміністративно-правовим статусом та індивідуальних суб'єктів із спеціальним адміністративно-правовим статусом, і колективних суб'єктів, яких можна розподілити залежно від наявності публічно-владних повноважень на суб'єктів, які наділені публічно-владними повноваженнями та реалізують публічний інтерес (органи публічної адміністрації, Президент України, адміністративні суди) та суб'єктів, які реалізують власні інтереси (об'єднання громадян, підприємства, установи організації та їх структурні підрозділи) [9, 163].

З метою розгляду місця громадських об'єднань у сучасній системі суб'єктів адміністративного права України, здійснюючи розподіл останніх, доцільно використовувати традиційний критерій, а саме за організаційно-правовою формою їх варто поділити на індивідуальних суб'єктів адміністративного права та колективних суб'єктів адміністративного права. При цьому колективних суб'єктів варто поділяти на юридичних осіб та колективні особи без статусу юридичної особи, які у свою чергу також можна поділити на два види: 1) автономні (їхній адміністративно-правовий статус чітко визначений законодавством); 2) структурні підрозділи суб'єктів публічної адміністрації. Яскравим прикладом автономних колективних осіб без статусу юридичної особи варто вважати громадські об'єднання, які легалізовані шляхом повідомлення про утворення, які не є юридичними особами та адміністративно-правовий статус яких чітко визначений Законом України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року (з наступними змінами та доповненнями) [10].

Специфічність громадських об'єднань як суб'єктів адміністративного права полягає у тому, що різні їхні види належать до усіх трьох виділених груп колективних суб'єктів адміністративного права: 1) до юридичних осіб (наприклад, громадські об'єднання, зареєстровані як юридичні особи); 2) до автономних колективних осіб без статусу юридичної особи (наприклад, громадські об'єднання, які легалізовані шляхом повідомлення про утворення); 3) до структурних підрозділів юридичних осіб (наприклад, відокремлені структурні підрозділи громадських формувань з охорони громадського порядку, які виступають суб'єктами публічної адміністрації внаслідок наділення їх делегованими повноваженнями).

Література

1. Ямпольская Ц.А. Субъекты советского административного права: автореф. дисс. на соиск. науч. степ. докт. юрид. наук: спец. 12.00.14 «Административное право, финансовое право, информационное право» / Ц.А. Ямпольская. – М., 1958. – 40 с.
2. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: у двох томах. – Том 1. Загальна частина / ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). – К.: Видавництво «Юридична думка», 2004. – 584 с.
3. Колпаков В.К. Адміністративне право України: підручник / В.К. Колпаков. – К.: Юрінком Інтер, 2004.
4. Адміністративне право України: підручник / за заг. ред. В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 544 с.
5. Адміністративне право України: підручник / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. – К.: Істина, 2010. – 457 с.
6. Ківалов С.В. Адміністративне право України: навчально-методичний посібник / С.В. Ківалов, Л.Р. Біла. – Вид. друге, перероб. і доп. – Одеса: Юридична література, 2002. – 312 с.
7. Ведерніков Ю.А. Адміністративне право України: навчальний посібник / Ю.А. Ведерніков, В.К. Шкарупа. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 335 с.

8. Мацелик Т.О. Класифікація суб'єктів адміністративного права: наук. стаття [Електронний ресурс] / Т.О. Мацелик. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/DiP/2011_53/04_07.pdf.
9. Мацелик Т.О. Суб'єкти адміністративного права: поняття та види: наук. стаття [Електронний ресурс] / Т.О. Мацелик. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/portal/ pdf>.
10. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 1. – Ст. 1.

Поняття адміністративного примусу у правовій доктрині

Войтова Ю.О., студентка

Науковий керівник:

Коломоєць Т.О., к.ю.н., професор, Заслужений юрист України

Запорізький національний університет

У світлі сучасних державотворчих та правотворчих процесів в Україні, зорієнтованих на практичну реалізацію положень Конституції, щодо побудови демократичної, соціальної, незалежної, правової держави, визнання особи найвищою соціальною цінністю, реформування організаційно-правової структури та функціонального призначення державних органів, важливої актуальності набувають питання використання адміністративного примусу, який завжди посідав і до цього часу зберігає чільне місце в системі методів діяльності численних державних органів.

Останнім часом потенціал адміністративного примусу суттєво змінився за рахунок модифікації його властивостей і, як наслідок, виникла неузгодженість доктринальних положень, значна кількість яких була розроблена ще у середині ХХ століття. Така інформація істотно застаріла, та не відповідає чинному законодавству, що негативно впливає на якість та ефективність роботи державних органів, а також ступінь захисту прав, свобод та інтересів громадян, що є неприпустимим, відповідно до Конституції України.

У сучасній адміністративно-правовій доктрині намітилася досить стійка тенденція дослідження потенціалу адміністративного примусу. За останні п'ять років з'явилася значна кількість праць, автори яких намагаються висвітлити властивості цього різновиду державно-правового примусу, специфіку його застосування в діяльності окремих державних органів або у різних сферах суспільних відносин. Так, у працях О. Бандурки, О. Салманової, В. Чабана, В. Галунька, В. Сгупенка, В. Развадовського, О. Негодченка зосереджена увага на адміністративному примусі у діяльності органів внутрішніх справ; В. Комзюка, С. Баранова – у митній справі; В. Серафімова – у сфері торговельного мореплавства; О. Музичука – у правоохоронній діяльності громадськості; Є. Ольховського – у забезпеченні громадської безпеки; В. Дорогих – у гральному бізнесі; З. Кузнецової – у сфері рекламної діяльності; О. Баклана – у сфері охорони праці; Ю. Кішан – у сфері забезпечення безпеки у вугільних шахтах. Певне число праць присвячене окремим групам заходів адміністративного примусу: заходам адміністративного запобігання (Є. Безсмертного); заходам адміністративного припинення (Р. Мельника, М. Федорова, О. Фролова, Л. Чистоклетова); адміністративним стягненням (Г. Джагупова, Н. Кізіма, Д. Лук'янця, Р. Миронюка, Н. Хорошак); адміністративно-процесуального примусу (С. Продайко) [1]. Особливо слід визначити розроблену А. Комзюком теорію адміністративного примусу, що застосовуються в правоохоронній діяльності міліції, яку можна вважати однією із перших спроб комплексно, з урахуванням новітніх досягнень правової науки дослідити проблемні питання адміністративного примусу, хоча і в діяльності одного державного органу (міліції) [2].

Ситуацію дещо ускладнює використання у правовій науці отриманих у різні історичні періоди результатів дослідження феномену адміністративного примусу, завдяки його комплексному характеру, вченими-філософами (Аристотелем, Гегелем, Конфуцієм, Протагором, Платоном), соціологами, психологами (О. Сидоренко), фахівцями у галузі державного управління (Г. Атаманчуком, Н. Іванчуком, В. Малиновським). В наслідок чого непоодиноким стало ототожнення адміністративного примусу із державною владою, силою, насиллям, відповідальністю, санкціями, маніпулюванням, адміністрування та впливом.

Детальний аналіз праць вчених-політеїстів та вчених-адміністративістів кінця ХІХ – початку ХХ ст. свідчать, що вже на той час було сформульовано визначення адміністративного примусу як здатності адміністрації забезпечити використання закону, указу або адміністративного розпорядження шляхом застосування сили, здійснення якого в межах закону немає нічого спільного з самоуправством. Автором такого визначення є В. Кобалевський, який у праці «Нариси радянського адміністративного права»

критично аналізує погляди вчених-юристів того часу щодо адміністративного примусу. Так А. Кулишер вважав, що у правовій державі жодна вимога не може бути примусово виконана. В. Кобалевський, не погоджуючись із ним, зазначає, що поки існуватиме влада, будуть засади для застосування легального примусу. Аналізуючи чинне законодавство України, я погоджуюся з думкою В. Кобалевського, адже інколи без заходів адміністративного примусу просто не обійтися. Такі учені-адміністративісти І. Тарасов, та І. Андрієвський ще в XIX ст. розглядали примус як крайній захід, який було надано виконавчій владі для здійснення своєї діяльності [3].

Таким чином, вченими-поліцейстами в кінці XIX ст. було виокремлено адміністративний примус як різновид державно-правового примусу, досить змістовно досліджено його специфіку, потенціал і сформульовано цілий ряд важливих положень, які були взяті за основу у подальших доктринальних дослідженнях і які не втрачають свого значення в умовах сьогодення у контексті змістовного оновлення положень сучасної вітчизняної адміністративно-правової науки в цілому і всіх її складових, серед яких чільне місце посідає теорія адміністративного примусу, та формування на їх основі новітнього законодавства України [4].

Вчені-юристи розглядають адміністративний примус або як особливу реакцію держави в особі органів (осіб), наділених владою, на правопорушення (праці Д. Бахраха), або як легальний психічний чи фізичний вплив держави на певних осіб з метою спонукання, примушування їх до виконання правових приписів (праці Ю. Битяка, В. Зуй, А. Комзюка, Н. Хорошак та ін.).

Загальний аналіз наявних наукових праць та адміністративного законодавства з питань адміністративного примусу свідчать про те, що до 90-х років XX ст. адміністративний примус в Україні розглядався як досить важливий, а інколи і навіть основний метод регулювання взаємовідносин держави і особи, державним органам надавалися досить широкі повноваження щодо застосування по відношенню до конкретних осіб адміністративно-примусових заходів, що цілком відповідало економіко-політичній ситуації в нашій державі [2].

З проголошенням незалежності в Україні намітилися кардинальні зрушення у процесі доктринального дослідження та нормативного визначення адміністративного примусу.

Отже, відповідно до чинного законодавства України, та враховуючи все вище зазначене можна сказати, що **адміністративний примус** – діяльність уповноважених державних органів щодо офіційного застосування по відношенню до фізичних, юридичних осіб, незалежно від їх волі та бажання, заходів у вигляді моральних, особистих, майнових, організаційних обмежень прав, свобод, законних інтересів задля профілактики, припинення протиправних діянь, притягнення винних осіб до відповідальності, попередження і ліквідації надзвичайних обставин.

Література

1. Колпаков В.К. Адміністративне право України: підручник / В.К. Колпаков. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.
2. Коломоєць Т.О. Теорія адміністративного примусу у вітчизняній правовій доктрині (кінець XIX – початок XX ст.) / Т.О. Коломоєць // Право України. – 2006. – № 1. – С. 129 – 132.
3. Комзюк А.Т. Адміністративний примус в правоохоронній діяльності міліції в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / А.Т. Комзюк; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2002. – 37 с.
4. Коломоєць Т.О. Адміністративний примус в Україні: деякі аспекти генези та пріоритетності доктринального дослідження й нормативної регламентації / Т.О. Коломоєць // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 11. – С. 60-61.

Фінансовий контроль за діяльністю державних службовців в Україні як механізм запобігання та протидії корупції

Галета С.М., студент

Науковий керівник:

Пирожкова Ю.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Бажання України стати рівноправним членом європейського союзу робить необхідним втілення в життя зарубіжного досвіду, насамперед діючих у розвинутих демократичних країнах організаційних і правових механізмів запобігання та подолання корупції на державній службі.

Актуальність дослідження полягає в тому, що корупція підриває основи суспільного ладу та перешкоджає як дотриманню прав людини, так і розвитку країни. Окреслена проблема є

комплексною і складається з багатьох аспектів, серед яких один з найважливіших – забезпечення відкритості та прозорості діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Варто зазначити, що дослідженням теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із державним фінансовим контролем, займалися як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. Серед них можна назвати: М. Базася, М. Білуху, М. Гурвіча, О. Грачеву, О. Дорогих, О. Козиріна, Е. Кочеріна, Л. Савченко, Н. Погосяна, Ф. Хашукаєва, Л. Царьова, С. Шохіна, О. Ялбулганова.

Законодавство України встановлює певну низку вимог та процедур, спрямованих на запобігання корупції. Усі ці інструменти становлять комплекс антикорупційних механізмів, які виступають перешкодами на шляху вчинення державними службовцями корупційних правопорушень. Так, одну з цих вимог передбачено в ст.12 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», яка визначає основні механізми здійснення фінансового контролю осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [1]. Перш за все зазначена норма Закону встановлює обов'язок суб'єктів декларування щороку подавати за місцем роботи декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік. Аналогічний за змістом обов'язок державних службовців щодо декларування доходів та майна міститься в Законі України «Про державну службу».

Суб'єктами декларування на сьогодні є особи, зазначені у п.1 та пп.«а» п.2 частини першої ст.4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». До них, зокрема, належать: державні службовці та посадові особи органів місцевого самоврядування; судді всіх рівнів; посадові та службові особи органів прокуратури, Служби безпеки України, дипломатичної служби, фіскальних органів; особи рядового і начальницького складу правоохоронних органів; військові посадові особи; члени Центральної виборчої комісії; народні депутати України та депутати місцевих рад; посадові особи юридичних осіб публічного права тощо [1].

Також, Законом встановлено, що суб'єкти декларування повинні декларувати не лише свій майновий стан, а й майновий стан членів сім'ї та більшість своїх значних за розмірами видатків, фінансових зобов'язань. Водночас до членів сім'ї цим Законом віднесено осіб, які перебувають у шлюбі, їхніх дітей, осіб, які перебувають під опікою і піклуванням, інших осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, у тому числі осіб, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

За загальним правилом декларація подається щорічно до 1 квітня за минулий рік. Абзацом другим частини першої ст.12 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» передбачено винятки із цих правил для осіб, які не мають об'єктивної можливості дотриматися зазначеного строку або встановлення для них іншого строку зумовлено обставинами, за яких подається декларація [1].

Іншою формою фінансового контролю за діяльністю держслужбовців є особливий порядок інформування суб'єктом декларування про відкриття ним або членами його сім'ї валютного рахунку в установі банку-нерезидента.

Таким чином, суб'єкти декларування зобов'язані в десятиденний строк письмово повідомити орган фіскальної служби за місцем проживання про відкриття валютного рахунку за формою, встановленою цим органом, із обов'язковим зазначенням номера рахунку і місцезнаходження банку-нерезидента.

З метою забезпечення відкритості та прозорості діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, уповноваженими підрозділами проводяться перевірка фактів своєчасності подання декларацій та перевірка декларацій на наявність конфлікту інтересів.

Відповідно до постанови № 706 (Питання запобігання та виявлення корупції) у міністерствах, центральних та місцевих органах виконавчої влади, їх територіальних органах, апаратах обласних, районних державних адміністрацій, на підприємствах, в установах та організаціях, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади створено та функціонують уповноважені підрозділи з питань запобігання та виявлення корупції [2]. На ці підрозділи покладено повноваження щодо проведення перевірок декларацій державних службовців, а також здійснення їх логічного та арифметичного контролю.

Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції» передбачається, що перевірка своєчасності подання декларації здійснюється протягом 15 робочих днів з дня, у який таку декларацію має бути подано, а перевірка декларації на наявність конфлікту інтересів – протягом 30 днів з дня подання декларації і полягає у порівнянні службових обов'язків суб'єкта декларування з його та членів його сім'ї фінансовими інтересами [1].

Для достовірності перевірки відомостей декларації державний орган, орган місцевого самоврядування, інша юридична особа публічного права протягом 10 днів з дня одержання декларації від суб'єкта декларування надсилає її копію центральному органу виконавчої влади, який реалізує державну податкову політику.

Арифметичний контроль декларації здійснюється шляхом перевірки правильності зазначення відомостей про загальну суму сукупного доходу суб'єкта декларування та членів його сім'ї, а також суми доходів, одержаних (нарахованих) ними в іноземній валюті з джерел за межами України.

Логічний контроль декларації проводиться шляхом перевірки логічності повноти та співвідношення між собою відомостей, зазначених у декларації за всіма позиціями.

Варто зазначити, що згідно із Законом України «Про запобігання корупції» вводиться в дію зовсім нова форма фінансового контролю за діяльністю державних службовців – здійснення вибіркового моніторингу способу життя суб'єктів декларування з метою встановлення відповідності його рівня наявним у них та членів їх сім'ї майну і одержаним ними доходам згідно з декларацією. Моніторинг способу життя суб'єктів декларування здійснюватиметься Національним агентством з питань запобігання корупції на підставі інформації про невідповідність рівня життя суб'єктів декларування задекларованим ними майну і доходам, отриманої від фізичних та юридичних осіб, а також із засобів масової інформації та інших відкритих джерел [3].

На сьогоднішній день відповідно до чинного законодавства у разі встановлення за результатами фінансового контролю ознак правопорушення уповноважений підрозділ письмово повідомляє про це керівника державного органу, органу місцевого самоврядування, юридичної особи публічного права та правоохоронні органи. При цьому подання завідомо недостовірних відомостей у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру є підставою для притягнення суб'єкта декларування до дисциплінарної та адміністративної відповідальності.

Відомості про осіб, яких притягнуто до кримінальної, адміністративної або цивільно-правової відповідальності за вчинення корупційних правопорушень, вносяться до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення, протягом трьох робочих днів з дня надходження з Державної судової адміністрації України до Мін'юсту України електронної копії рішення суду, яке набрало законної сили.

Підсумовуючи варто зазначити, що попри об'єктивно існуючі складнощі система фінансового контролю, яка продовжує будуватися, повинна стати ефективним механізмом запобігання корупції в державних органах та органах місцевого самоврядування, надавши можливість уникати конфлікту інтересів, забезпечити відкритість і прозорість діяльності державних службовців.

Література

1. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 07.04.2011 р. № 3206-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
2. Питання запобігання та виявлення корупції: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.09.2013 р. № 706 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
4. Про державну службу: Закон України від 16.12.93 р. № 3723-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.84 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

Особливості фінансово-правового регулювання діяльності громадських об'єднань в Україні на прикладі Запорізької області

Головченко К.В., студентка

Науковий керівник:

Пирожкова Ю.В., к.ю.н, доцент

Запорізький національний університет

Громадські організації відіграють важливу роль у суспільно-політичному житті країни. Вони сприяють розвитку громадської активності, творчої ініціативи громадян, благодійної діяльності, спрямованої на надання допомоги соціально незахищеним верствам населення. Добровільні

громадські формування об'єднують громадян на основі єдності інтересів, уподобань, для спільної реалізації своїх прав і свобод.

Питання правового регулювання діяльності громадських об'єднань в Україні були предметом наукових досліджень таких науковців, як: Л.О. Алексєєва, В.С. Білецький, Ж. Ведель, О.Г. Володін, Т.І. Ковальчук, А.М. Колодій, Л.І. Кормич, А.О. Красносільська, В.М. Кравчук, М.В. Лациба, Л.І. Лойко, Б.С. Модель, І.М. Модель, М.М. Новіков, А.В. Одинцова, В.Ф. Погорілко, Дж. Роулс, В.Ф. Сіренко, Ю.В. Соболева, С.М. Тимченко, Ф. Хайск, О.С. Хмара, В.В. Хмель, Ф. Фурнет, Д.С. Шелест, Ц. Ямпольська та ін.

Громадські організації (ознака неприбутковості – 0006) – це об'єднання громадян, створені для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших інтересів. Їх діяльність регламентується відповідним Законом України «Про громадські об'єднання»; її види вони обирають самостійно, проте державою забороняються такі, що спрямовані на підлив безпеки держави, пропаганду війни, насильства, жорстокості та фашизму, розпалювання національної та релігійної ворожнечі тощо. Не підпадають під дію даного закону релігійні та кооперативні організації, комерційні фонди, органи місцевого та регіонального самоврядування (у тому числі будинкові, вуличні комітети тощо), профспілки, інші об'єднання громадян, діяльність яких регламентується відповідним законодавством [1].

Громадські організації створюються для задоволення та захисту соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів громадян. До них належать професійні, молодіжні і творчі спілки, клуби, спортивні товариства, товариства сліпих, глухих, інвалідів, товариства партнерства і співробітництва з іншими країнами та ін.

Громадські організації у своїй власності мають майно і кошти, необхідні для здійснення їх статутної діяльності. Майно і кошти можуть бути наданими засновниками, учасниками, державою, підприємствами і організаціями. Об'єднання громадян мають можливість проводити необхідну господарську та іншу комерційну діяльність шляхом створення госпрозрахункових установ і організацій із статусом юридичної особи, виступати засновниками підприємств.

Фінансування деяких громадських організацій передбачено за рахунок бюджету. Громадські об'єднання зі статусом юридичної особи мають право на фінансову підтримку за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» [2].

Так, згідно статті 20 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», передбачено, що центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, Рада міністрів Автономної Республіки Крим у межах своєї компетенції надають ветеранським організаціям фінансову підтримку, кредити з коштів відповідних бюджетів, а також безплатно надають будинки, приміщення, обладнання та інше майно, необхідне для здійснення їх статутних завдань. Ветеранські організації звільняються від сплати за користування комунальними послугами (газом, електроенергією та іншими послугами) в межах середніх норм споживання (надання), телефоном у приміщеннях та будинках, які вони займають [3].

Підприємства ветеранів війни, на яких не менше ніж 60 процентів від середньоспискової чисельності працюючих становлять учасники бойових дій та учасники війни, звільняються від сплати податку на прибуток. Натомість, громадські організації та інші об'єднання ветеранів війни в межах своїх повноважень сприяють розробленню рішень органами законодавчої і виконавчої влади, представляють і захищають законні інтереси своїх членів у державних органах і громадських організаціях, здійснюють інші повноваження, передбачені законодавством України про об'єднання громадян.

Це сприяє активній участі ветеранів війни, учасників бойових дій та локальних конфліктів в суспільному житті, їх соціального захисту, реабілітації, побудови партнерських відношень між громадськими об'єднаннями та органами місцевого самоврядування, завдяки яким було розроблено та втілено безліч програм на державному та місцевому рівнях, таких як «Назустріч людям», «Солдатська хустинка», телемарафон «Пам'ять», «Любов милосердству», «Пошук», «Ветерани – ветеранам», «Долг» – завдяки яким школярі з'ясували та розповіли на уроках пам'яті, де воювали та загинули за Батьківщину їх діди та прадіди, ветеранам та інвалідам війни за рахунок телемарафону надана фінансова підтримка, зібрані кошти для придбання рідкісного обладнання для дитячої онкологічної лікарні, учасниками бойових дій в Афганістані Запоріжжя відремонтовано госпітальне відділення Запорізької обласної клінічної лікарні для інвалідів Великої вітчизняної війни, на місті колишнього пустиря та стихійного звалища «афганцями» Спілки ветеранів Афганістану Запоріжжя висаджено сквер воїнів – інтернаціоналістів з понад 300 дерев та встановлена пам'ятна брила.

В місті Запоріжжі фінансова підтримка громадських організацій інвалідів та ветеранів здійснюється за рахунок бюджетних коштів через Управління соціального захисту населення Запорізької міської ради (УСЗН).

Громадські об'єднання перед початком бюджетного року надають до УСЗН бюджетні запити своїх потреб. УСЗН формує за напрямками загальну потребу, яка розглядається депутатами

комісіями Запорізької міської ради, департаментом економічного розвитку міської ради, та затверджується на бюджетній сесії. Після затвердження кошторисів річного бюджету громадські об'єднання зобов'язані зареєструвати в УПЗН та у казначействі План використання бюджетних коштів на рік згідно укладених договорів про надання послуг, та надати в УДКСУ у районі міста Запорізької області, за місцем юридичної реєстрації об'єднання, Реєстри бюджетних зобов'язань розпорядників (одержувачів) бюджетних коштів. При необхідності оплати рахунків за наданні послуги необхідно надати акти виконаних робіт, реєстр бюджетних фінансових зобов'язань розпорядників (одержувачів) бюджетних коштів, реєстр платіжних доручень розпорядників (одержувачів) бюджетних коштів, в рамках бюджетного фінансового розподілу. За цільовим використанням бюджетних коштів наглядає казначейство. Кошти можуть бути використанні тільки в рамках кошторису та бюджетного річного розподілу.

Громадське об'єднання щомісяця звітують перед казначейством та УСЗН про заборгованість за бюджетними коштами (форма №7д, № 7м). – (Додаток 10 до Порядку складання фінансової, бюджетної та іншої звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів), та щоквартально надають звіт про надходження та використання коштів загального фонду (форма № 2д, № 2м) – (Додаток 4 до Порядку складання фінансової, бюджетної та Іншої звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів). Бюджетні кошти не використані до 25 грудня поточного року повертаються до місцевого бюджету без боргових зобов'язань. Заборгованість не реєструється та не переноситься на наступний період, бюджетні зобов'язання за поточний рік вважаються виконаними. Заборгованість громадські об'єднання перед надавачами послуг сплачуються у новому бюджетному році за новим бюджетним планом використання бюджетних коштів на рік, якщо такі кошти будуть наданні.

Крім фінансової підтримки громадських організацій органами місцевого самоврядування можуть надаватися об'єднанням гранти за програмами затвердженими сесіями рад, наприклад, з екологічних питань, охорони навколишнього середовища, розвитку ІТ технологій, розвитку сільського туризму та інші на конкурсній основі.

Політичні партії та релігійні об'єднання фінансуються за рахунок членських внесків, благодійних пожертв громадян, пожертв спонсорів та меценатів, коштів що надходять за рахунок реалізації друкованих періодичних видань політичних партій та релігійних об'єднань, сувенірів з символікою, ікон. Держава не фінансує релігійні об'єднання. Згідно з ст.35 Конституції України, передбачається, що церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова [5].

Ст.36 Конституції України, зазначає, що ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій. Усі об'єднання громадян рівні перед законом [5].

Література

1. Гура Н.О. Неприбуткові організації в Україні: особливості діяльності та класифікація / Н.О. Гура // Економіка України. – 2012. – № 8. – С. 23-31.
2. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 року № 4572-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/page2>
3. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

Адміністративний нагляд та його види: теоретико-правовий аналіз

Двоєглазова А.Ю., студентка

Науковий керівник:

Меліхова О.Ю., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

У сучасних соціально-економічних умовах все більшого значення набуває адміністративне управління суспільством. Невід'ємним елементом такого управління є особливий вид державної діяльності органів виконавчої влади – адміністративний нагляд.

Органічно вписуючись у систему засобів забезпечення законності та дисципліни в державному управлінні, адміністративний нагляд як юридичне явище є самостійним інститутом адміністративного права України [1, 125].

Значну увагу проблемам адміністративного нагляду приділено у працях відомих вчених у галузі адміністративного права: І.П. Голосніченка, О.Л. Копиленка, В.К. Колпакова, М.І. Мельника,

Ю.В. Шинкарьова, І.В. Шмарова, В.Б. Авер'янова, І.К. Залюбовської, Д.М. Овсянка, В.В. Д'яконова, І. Корніщевої та ін.

Нагляд – пасивний метод адміністрування, що полягає у збиранні необхідних знань про діяльність об'єкта адміністрування та їх оцінці, це юридичний аналіз стану справ додержання законності і дисципліни щодо об'єкта адміністрування, який здійснюється суб'єктом адміністрування із застосуванням відповідних, наданих йому законодавством форм, але без безпосереднього втручання в оперативну та іншу діяльність об'єкта адміністрування.

Адміністративний нагляд – захід адміністративного примусу, що має запобіжний вплив у сфері забезпечення громадського порядку. Адміністративний нагляд здійснюють переважно органи внутрішніх справ, інспекції та відомства. Встановлюється з метою запобігання вчиненню злочинів окремими особами, звільненими з місць позбавлення волі, і здійснення виховного впливу на них [2, 15].

Адміністративній науці відомо три види нагляду: судовий, прокурорський та адміністративний. У порівнянні з двома іншими, адміністративний нагляд є найбільш об'ємним і різноманітним. Адміністративний нагляд – це особливий вид виконавчо-розпорядчої діяльності. Його мета – забезпечити безпеку суспільства, держави, громадян, а також належну якість продукції та послуг [3, 217].

З одного боку адміністративний нагляд – це засіб адміністративного впливу, вид виконавчо-розпорядчої діяльності, з іншого – частина державного нагляду, засіб забезпечення режиму законності. Він забезпечує охорону відповідних суспільних відносин і матеріальних цінностей і не тільки від правопорушників, але й від об'єктивно протиправних дій і стихійних лих. Перш за все, суб'єкти наглядової діяльності зобов'язані піклуватися про те, щоб не допустити, попередити настання шкідливих наслідків (наприклад, попередження постачання на морське судно речовин, у складі суднового постачання, шкідливих для екіпажу та пасажирів), виявити обставини, які можуть бути їх причиною, і застосувати заходи для усунення знайдених відхилень. Іншими словами, на першому плані – прогнозування, попередження, припинення, щоб не допустити шкоди зараз, а на другому плані – застосування санкцій для загальної та приватної превенції правопорушень у майбутньому.

Суб'єктами здійснення нагляду є державні органи. Належність тієї чи іншої структури до суб'єктів нагляду визначається відповідними нормативними актами [4, 201].

Закон України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 р. наділяє її співробітників правом перевіряти документи, необхідні для з'ясування питання щодо додержання правил, нагляд за виконанням яких покладено на міліцію. Закон України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» від 7 березня 2002 р. зобов'язує її працівників здійснювати в межах своєї компетенції нагляд за дорожнім рухом військових транспортних засобів. Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 р. встановлює, що урядові органи державного управління (департаменти, служби, інспекції) здійснюють контрольно-наглядові функції [5, 15-17].

Конкретизуються наглядові функції у положеннях щодо того чи іншого органу. Так, у Положенні про Державну санітарно-епідеміологічну службу Міністерства охорони здоров'я України зазначено, що до завдань держсанепідслужби МОЗ України належить здійснення нагляду за організацією і проведенням органами державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями та громадянами санітарних і протиепідемічних заходів; реалізацією державної політики з питань профілактики захворювань населення; додержанням вимог санітарних норм, правил і гігієнічних нормативів у стандартах та інших нормативно-технічних документах; відповідністю продукції вимогам безпеки для здоров'я і життя населення; додержанням юридичними та фізичними особами санітарного законодавства.

Повноваження суб'єктів нагляду умовно можна поділити на три види:

1) з розробки норм і правил, виконання яких контролює суб'єкт. Повноваження цього виду, як правило, полягають у наявності прав готувати проекти правил і вносити їх на розгляд компетентного органу;

2) з організації та здійснення нагляду. Як правило, це такі права: одержувати та витребувати матеріали (документи); проводити обстеження на місці; давати обов'язкові приписи і вказівки; дозвільні повноваження (пуск, введення в експлуатацію, встановлення номерних знаків тощо); давати експертні висновки (пожежний нагляд); мати свого представника в комісії з приймання, розслідування аварій тощо;

3) застосування заходів державного примусу. Зазначена група повноважень, як правило, закріплюється у відповідних статтях Кодексу України про адміністративні правопорушення [6, 115-117].

Отже, адміністративний нагляд як спосіб забезпечення законності є постійним, систематичним спостереженням спеціальних державних органів (посадових осіб) за діяльністю

організаційно не підлеглих їм суб'єктів публічного адміністрування з приводу виконання ними загальнообов'язкових норм, правил і стандартів з метою попередження, виявлення і припинення правопорушень, відновлення встановленого порядку і притягнення винних до адміністративної відповідальності.

Література

1. Іваненко Л.М. Правове регулювання захисту прав споживачів: навчальний посібник / Л.М. Іваненко. – Київ: RYNTE, 2008. – 258 с.
2. Троянський О.А. Адміністративно-запобіжні заходи в діяльності правоохоронних органів України (організаційно-правовий аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / О.А. Троянський. – К., 2009. – 20 с.
3. Адміністративне право України / [Ю.П. Битяк, В.В. Богуцький, В.М. Гаращук та ін.]; за ред. Ю.П. Битяка. – Х.: Право, 2000. – 520 с.
4. Цветков. В.В. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи / В.В. Цветков. – К.: Оріяни, 1998. – 364 с.
5. Авер'янов В.Б. Законодавче регулювання державної служби в Україні / В.Б. Авер'янов. – К.: Уніан-Право, 1995. – с.36.
6. Кісіль З.Р. Адміністративне право: навч. посіб./ З.Р. Кісіль. – К.: Алерта, 2011. – 696 с.

Установчі повноваження Верховної Ради України у бюджетно-правовій сфері

Дічко Г.О., слухач магістратури

Науковий керівник:

Пирожкова Ю.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Насьогодні, за часів розвитку української держави та вітчизняного парламентаризму, особливого значення набуває питання чіткого окреслення функцій Верховної Ради України. Життєдіяльність державного апарату та всього суспільства неможлива без втручання українського парламенту. Верховна Рада України, як суб'єкт, відіграє одну з провідних ролей у бюджетних правовідносинах. Тому необхідно ретельно дослідити вплив її функцій на фінансово-правову сферу нашої держави.

Слід зазначити, що даній проблематиці присвятили свої праці досить велика кількість науковців. Зокрема, можна виділити таких вчених: Н.О. Нікітіна, В.В. Антоненко, Ж.М. Пустовіт, Л.К. Воронова, Е.С. Дмитренко та інших.

Конституцією України у ст.85 передбачено досить широке коло повноважень Верховної Ради. Умовно їх можна розподілити на кілька напрямків, або функцій – законодавчу, представницьку, установчу, контрольну. Нас цікавитиме установча функція, її ще називають номінаційною. Зміст такого напрямку діяльності представницького органу полягає в утворенні нових посад або скасуванні вже існуючих, призначенні (обранні) на посади чи звільненні (відкликанні) з них або наданні згоди на такі дії.

Зазвичай, науковці визначають два аспекти установчої функції парламенту: щодо утворення власних, внутрішньопарламентських структур (фракцій, депутатських груп, комітетів, тимчасових слідчих та спеціальних комісій) та щодо формування складу інших державних органів [1, 64]. Для вирішення проблем та здійснення діяльності у бюджетній сфері Верховна Рада України:

- створює Комітет Верховної Ради з питань бюджету;
- призначає на посади та звільняє з посад Голову та членів Рахункової палати;
- призначає на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України;
- призначає та звільняє половину складу Ради Національного банку України.

Згідно з Законом України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 р. № 1861-VI перелік комітетів затверджується у разі необхідності на першій сесії Верховної Ради нового скликання більшістю голосів народних депутатів від її конституційного складу. Також український парламент встановлює їх назви, предмети відання, визначає мінімальну та максимальну кількість осіб, що можуть входити до складу одного комітету. Голови комітетів, перші заступники, заступники голів, секретарі, персональний склад членів обираються Верховною Радою більшістю голосів народних депутатів від її конституційного складу. Народний депутат може бути членом лише одного комітету.

Бюджетний комітет створювався Верховною Радою України протягом усього періоду її існування для забезпечення своєї діяльності у бюджетній сфері [3, 457]. Не стали виключенням і останні роки діяльності українського парламенту. Відповідно до додатку до Постанови Верховної Ради України «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України восьмого скликання» від 04.12.2014 р. № 22-VIII Комітет Верховної Ради України з питань бюджету здійснює законопроектну роботу, готує, попередньо розглядає питання, віднесені до повноважень Верховної Ради України, та виконує контрольні функції у відповідних сферах відання. Його діяльність охоплює такі питання: державної бюджетної політики та міжбюджетні відносин; Державного бюджету України (включно з питаннями доходів, видатків бюджету, контролю за виконанням бюджету); бюджетного процесу; державного внутрішнього і зовнішнього боргу; проведення експертизи щодо впливу законопроектів, проектів інших актів на показники бюджету та відповідності законам, що регулюють бюджетні відносини; діяльності державних фінансових органів; діяльності Рахункової палати.

Наступним установчим повноваженням Верховної Ради України у фінансовій сфері є призначення на посади та звільнення з посад Голови та членів Рахункової палати. Рахункова палата є вищим постійно діючим органом бюджетного контролю, підзвітний українському парламенту. Її діяльність здійснюється в у контрольно-ревізійному, експертно-аналітичному та інформаційному напрямках [5, 10]. Відповідно до Закону України «Про Рахункову палату» до кола завдань цього органу належать: організація і здійснення контролю за своєчасним виконанням видаткової частини Державного бюджету України, витрачанням бюджетних коштів, у тому числі коштів загальнодержавних цільових фондів, за обсягами, структурою та їх цільовим призначенням; здійснення контролю за утворенням і погашенням внутрішнього і зовнішнього боргу України; контроль за фінансуванням загальнодержавних програм; контроль за дотриманням законності щодо надання Україною позик і економічної допомоги; контроль за законністю та своєчасністю руху коштів Державного бюджету України та коштів позабюджетних фондів в установах Національного банку України та уповноважених банках; аналіз встановлених відхилень від показників Державного бюджету України та підготовка пропозицій про їх усунення, а також про удосконалення бюджетного процесу в цілому; регулярне інформування Верховної Ради України, її комітетів про хід виконання Державного бюджету України та стан погашення внутрішнього і зовнішнього боргу України.

Відповідно до законодавства, Голова Рахункової палати призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Голови Верховної Ради України терміном на 7 років з правом призначення на другий термін. Призначення проводиться таємним голосуванням шляхом подачі бюлетенів. Кандидат на посаду Голови Рахункової палати вважається призначеним, якщо за результатами він отримав більшість голосів від конституційного складу Верховної Ради України. Голова Рахункової палати не може бути народним депутатом України, членом Уряду України, а також він не може займатися підприємницькою діяльністю, виконувати роботу за сумісництвом (крім викладацької, наукової та іншої творчої діяльності, здійснюваної у позаробочий час).

Перший заступник і заступник Голови, головні контролери та Секретар Рахункової палати призначаються на посаду Верховною Радою України за поданням Голови Рахункової палати в тому ж самому порядку. На зазначені посади призначаються громадяни України, які мають вищу освіту та досвід професійної діяльності в галузі державного управління, державного контролю, економіки, фінансів, права [6].

Також, в рамках своєї установчої функції Верховна Рада України призначає Голову Національного банку України за поданням Президента та половину складу Ради Національного банку України. Голова обіймає свою посаду впродовж семи років і не може перебувати на ній більше ніж два строки підряд. Він виконує такі функції: керує діяльністю Національного банку і представляє його інтереси без доручення у відносинах з іншими суб'єктами; головує на засіданнях Правління Національного банку; підписує протоколи, постанови Правління Національного банку, накази та розпорядження, а також угоди, що укладаються Національним банком; розподіляє обов'язки між заступниками; видає розпорядчі акти, обов'язкові до виконання усіма службовцями Національного банку, його підприємствами, установами та ін.

Поряд із призначенням Голови, Верховна Рада України призначає сім членів Ради Національного банку шляхом прийняття відповідної постанови. Кандидатури осіб для призначення Верховною Радою України членами Ради Національного банку проходять обговорення на спеціальному відкритому засіданні профільного комітету Верховної Ради України, який вносить свої рекомендації Верховній Раді України. Строк повноважень членів Ради Національного банку – сім

років, крім Голови Національного банку, який входить до складу цього органу на строк здійснення ним повноважень за посадою.

Верховна Рада України звільняє призначених нею членів Ради Національного банку шляхом прийняття відповідної постанови за поданням профільного комітету Верховної Ради України, в якій мають бути зазначені підстави для звільнення (подання письмової заяви про припинення повноважень за власним бажанням; визнання судом недієздатним; невідповідності діяльності члена вимогам закону або втрата бездоганної ділової репутації; відсутність без поважних причин на двох засіданнях Ради підряд; невиконання обов'язків, в тому числі за станом здоров'я, більше чотирьох місяців підряд; встановлення факту надання недостовірної інформації для призначення на посаду).

До напрямків діяльності Ради Національного банку в бюджетно-фінансовій сфері належать: розроблення Основні засади грошово-кредитної політики; здійснення контролю за проведенням грошово-кредитної політики; аналіз впливу грошово-кредитної політики України на стан соціально-економічного розвитку України та розробка пропозиції щодо внесення відповідних змін до неї; затвердження щорічного кошторису доходів та витрат Національного банку на наступний рік та надання Президенту України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України інформації про розрахунок частини прогнозованого прибутку, яка підлягатиме перерахуванню до Державного бюджету України; затвердження Регламенту Ради Національного банку України; прийняття рішення про збільшення розміру статутного капіталу Національного банку; затвердження річного плану проведення аудиторських перевірок структурних підрозділів Національного банку; затвердження рішення Правління Національного банку про участь Національного банку у міжнародних фінансових організаціях; внесення рекомендації Кабінету Міністрів України стосовно впливу політики державних запозичень та податкової політики на стан грошово-кредитної сфери України та інше[7].

Підсумовуючи всі наведені вище положення, необхідно зазначити, що установчі повноваження Верховної Ради України відіграють важливу роль у формуванні бюджетної політики держави. Призначаючи осіб на посади, український парламент опосередковано бере участь у діяльності даних органів, зокрема у таких процесах, як організація і здійснення контролю за своєчасним виконанням видаткової частини Державного бюджету України, витрачання бюджетних коштів, розроблення засад грошово-кредитної політики, здійснення контролю за утворенням і погашенням внутрішнього і зовнішнього боргу України, та, зокрема, контролю за фінансуванням загальнодержавних програм. Тому, при вивченні бюджетного права і процесу доцільно звертати увагу на аспекти функціонування Верховної Ради України щодо формування кадрового складу у цій сфері.

Література

1. Пустовіт Ж.М. Поняття і сутність установчої функції Верховної Ради України / Ж.М. Пустовіт // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 2. – С. 59-64.
2. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>
3. Антоненко В.В. Функції Комітету Верховної Ради України з питань бюджету / В.В. Антоненко // Держава і право. – 2012. – № 58. – С. 453-458.
4. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України восьмого скликання : Постанова Верховної Ради України від 04.12.2014 р. № 22-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/22-viii>
5. Нікітіна Н.О. Рахункова палата як вищий орган державного фінансового контролю / Н.О. Нікітіна // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – №6. – С. 9-11.
6. Про Рахункову палату: Закон України від 11.07.1996 р. № 315/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/315/96-%D0%B2%D1%80>
7. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

Зарубіжний досвід заохочення державних службовців: правовий аспект

Єрмолаєва А.Д., студентка

Науковий керівник:

Коломоєць Т.О., д.ю.н., професор, Заслужений юрист України

Запорізький національний університет

Заохочення відіграє важливу роль у формуванні єдиної, злагодженої системи державного управління і залишається дієвим способом забезпечення дисципліни праці. Але на сьогодні Україна

застосовує застарілі методи заохочення, які унаслідувала з радянського періоду, бо практика СРСР, якою наша країна керується на сьогодні, не враховує потреби ринкових відносин і не передбачає вигідних для працівників засобів стимулювання праці. Тому сучасна система публічного адміністрування потребує реформування та вдосконалення, а отже було б доцільно зробити порівняльний аналіз способів стимулювання розвинутих країн з Україною.

Аналізуючи більш розвинуті країни, хотілося зупинитися на країні, де система публічного адміністрування значно відрізняється від тієї, яка на сьогодні існує в Україні а саме Федеративна Республіка Німеччина.

По перше, було б доцільно акцентувати увагу на тому, що ФРН, на відміну від України, відносить до державних службовців таких осіб: чиновників державного апарату, суддів, викладачів вищих навчальних закладів, учителів, лікарів, працівника пошти, залізниці, державних банків та ін.

Розглядаючи Німеччину, як країну із зразковою системою публічного адміністрування, можна характеризувати як класичну країну у якій держава бере зобов'язання соціального та матеріального утримання чиновників та службовців. Грошове утримання державних службовців пов'язане з кар'єрною системою державної служби, у якій елементи грошового утримання державних службовців включають винагороду за вислугу років, посадовий оклад, величина якого залежить від посади.

Законодавство ФРН визначає заохочення як блага матеріального або морального характеру, пільги чи переваги які передбачені Федеральним законом про державних службовців, Федеральним законом про правове положення чиновників та деякими статутами і положеннями про дисципліну праці та окремими законами [1].

До заходів заохочення, що застосовуються в ФРН до державних службовців, є: оголошення подяки; преміювання; занесення на дошку пошани; нагородження почесною грамотою; отримання рангу державного службовця в результаті успішного складання кваліфікаційного іспиту; сімейні доплати; посадові доплати; додаткові виплати [1].

Особливістю застосування заходів заохочення в ФРН до органів публічного адміністрування, є:

- 1) Винагорода до державних службовців в ФРН устанавлюється з урахуванням їхнього віку й особливостей виконуваної роботи;
- 2) Чиновники отримують особливу пенсію, а робітники і службовці, як всі, з пенсійного страхового фонду;
- 3) Державним службовцям гарантуються виплати із соціального забезпечення, що включає пенсійне забезпечення, матеріальну допомогу, забезпечення виплат сім'ї, яка втратила годувальника, компенсації в особливих вікових і службових випадках [1].

Найважливішим елементом заробітної плати є “основний оклад” (85% сукупного доходу чиновника); поряд з основним окладом чиновникам виплачується “місцева надбавка”. Її розмір залежить від сімейного стану чиновника.

Згідно з Федеральним Законом “Про платню чиновників” у Німеччині право на отримання цієї надбавки мають:

- 1) одружені державні службовці, судді та солдати;
- 2) вдовці та вдови державних службовців, суддів і солдатів;
- 3) розлучені державні службовці, судді та солдати, які після розірвання шлюбу зобов'язані платити аліменти;
- 4) інші державні службовці, судді та солдати, які мають на своєму утриманні інших осіб [2].

Також збільшується розмір надбавки залежно від кількості дітей у сім'ї, для кожного із чотирьох рангів устанавлюється своя величина цієї надбавки.

Щорічно чиновникам виплачуються новорічні премії в розмірі місячної заробітної плати (у грудні).

При виході у відпустку (зазвичай влітку) виплачуються відпускні в розмірі, що залежить від сімейного стану чиновника.

У Федеративній Республіці Німеччині державні службовці мають право на винагороду з нагоди ювілейної дати, що виплачується залежно від вислуги років державного службовця. Станом на 01.01.2009 р. державному службовцю, у якого 25 років стажу, виплачується 307 євро, за 40 років стажу – 410 євро, за 50 років стажу – 512 євро [3].

Також існує надбавка для заощаджень (до входження в Європейський Союз ця надбавка становила 13 марок на місяць кожному чиновнику).

При користуванні медичним обслуговуванням цивільним чиновникам виплачується до 50% витрат. Інші 50% чиновник оплачує сам або його страхова компанія.

Аналізуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що заходи заохочення, які застосовуються до державних службовців в Німеччині є дієвими, адже ця держава стимулює державних службовців не лише до бездоганного виконання покладених на них завдань, бо це є їх обов'язком, а створює умови в яких державний службовець своїми суспільно-корисними діями створює підстави до застосування заохочення.

На мою думку, на сучасному етапі розвитку України, було б доцільно реформувати систему матеріального та соціального забезпечення державних службовців. Це зумовлено тим, що недостатнє матеріальне забезпечення провокує до вчинення корупційних дій, а заходи заохочення повинні стимулювати державних службовців не лише для отримання винагороди, а й стимулювати до підвищення кар'єрного росту, що на пряму повинні залежати від результату його трудової активності та зусиль, які застосовує при виконанні своїх обов'язків.

Отже, в українському законодавстві було б доцільно збільшити перелік застосування заходів заохочення: сімейними доплатами, передбачити пенсійне забезпечення, яке б відповідало сучасним реаліям, передбачити матеріальну допомогу, в разі зникнення чи смерті державного службовця.

Література

1. Агентаєва В.В Правове регулювання оплати праці державних службовців у Федеративній Республіці Німеччині [Електронний ресурс] / В.В. Агентаєва. – Режим доступу: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/11219/%C0>
2. Капаров С.Г. Оплата труда на государственной службе зарубежных стран и казахстанский опыт [Электронный ресурс] / С.Г. Капаров. – Режим доступа: http://www.kyzmet.kz/?id_1=&type=news&lang=r u&nid=115.
3. Jubiläumszuwendungen für Beamtinnen und Beamte [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.oeffentlichen-dienst.de/zulagen/27-verguetung-fuer-beamte/97-jubilaeumszuwendungen-fuer-beamtinnen-und-beamte.html>.

Міністерство інформаційної політики як новий суб'єкт інформаційних правовідносин в Україні

Зозуля П.В., студентка

Науковий керівник:

Дудоров О.О., д.ю.н., професор

Запорізький національний університет

Постановою Кабінету Міністрів України «Питання діяльності Міністерства інформаційної політики України» від 14 січня 2015 року в Україні було створено Міністерство інформаційної політики України. Варто зазначити, що до цього часу в Україні не існувало подібного міністерства чи органу, який би здійснював загальне керівництво у сфері інформаційної політики.

Актуальність обраної теми обумовлена відсутністю наукових досліджень з питань функціонування новоствореного міністерства, а тому метою роботи є аналіз правового статусу та діяльності Міністерства інформаційної політики України.

Міністерство інформаційної політики України (далі – МІП) є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у сфері забезпечення інформаційного суверенітету України, зокрема з питань поширення суспільно важливої інформації в Україні та за її межами, а також забезпечення функціонування державних інформаційних ресурсів [1].

Враховуючи сферу діяльності новоствореного міністерства, його ключовими завданнями є:

- 1) розробка стратегії інформаційної політики України та концепції інформаційної безпеки держави;
- 2) координація органів влади в питаннях комунікації та поширення інформації;
- 3) протидія інформаційній агресії з боку Росії [1].

Створення Міністерства інформаційної політики викликало досить гостру дискусію як серед народних депутатів та членів уряду, так і серед представників засобів масової інформації та громадськості. Очевидно, що більшість журналістів та медіа-експертів виступали проти створення МІП. Свою позицію вони підкріплювали наступними аргументами:

- 1) питання щодо доцільності створення міністерства було вирішено без широкого багатостороннього громадського та фахового обговорення;

2) діяльність МІП може призвести до цензури та утиску свободи слова в Україні. Однак, варто зазначити, що згідно з Положенням про Міністерство інформаційної політики України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 року, одним із напрямів діяльності МІП є сприяння дотриманню в Україні свободи слова та незалежності засобів масової інформації, а також захист прав журналістів та споживачів інформаційної продукції;

3) завдання, виконання яких покладено на МІП, можна було би доручити Раді національної безпеки та оборони України, Міністерству закордонних справ України, Міністерству внутрішніх справ України чи Державному комітету телебачення і радіомовлення України, відповідно, розширивши обсяг повноважень одного з цих органів. Такий підхід вважається більш доцільним та економічним, оскільки, створення нового органу тягне за собою ще й додаткові фінансові витрати з бюджету;

4) у державах із розвинутою демократією відсутні органи аналогічного спрямування. Міністерства інформації існують, але переважно у країнах Третього світу, таких як Пакистан, Непал, Бангладеш, Кенія, Нігерія, Гана, Зімбабве;

5) ідея створення МІП є застарілою, враховуючи стрімкий розвиток та популярність мережі Інтернет серед користувачів. Протидія інформаційній агресії з боку Росії є більш ефективною, коли нею займаються журналісти та досвідчені блогери.

На захист новоствореного міністерства став його очільник – Юрій Стець. Він зазначив, що в різні історичні періоди керівництво ряду країн доходило висновку про необхідність створення органу, який би займався питаннями та проблемами інформаційної безпеки. Зокрема, Міністром був наведений приклад існування протягом 1918-1919 років Міністерства інформації у Великобританії, яке було відновлено у 1938 році задля протистояння нацистській та комуністичній пропаганді. Аналогічний орган також був створений у Франції у 1938 році та відіграв досить важливу роль у стабілізації політичного становища в країні у післявоєнні роки. Наразі такі міністерства існують у Індії (конфлікт із Пакистаном) та Ізраїлі (часті військові конфлікти). Також Юрій Стець зазначив, що як би подібний орган в Україні був створений раніше, то нам би вдалося уникнути анексії Криму та воєнного протистояння на сході України.

Звичайно ж, робити однозначний висновок про дієвість або, навпаки, неефективність функціонування МІП ще зарано, однак 12 березня 2015 року Міністерством було представлено аналіз його роботи за перший місяць. Даний документ містить інформацію про перші результати діяльності органу. Серед них, зокрема, такі:

- 1) створення Комісії з питань забезпечення стабільного функціонування системи національного телебачення та радіомовлення;
- 2) запуск соціальної програми на підтримку четвертої хвилі мобілізації;
- 3) створення Інтернет платформи i-agmy.org або так званих «інформаційних військ України»;
- 4) здійснення співпраці із журналістами у зоні АТО, зокрема, видача карток акредитації журналіста в зоні АТО, проведення кваліфікованих тренінгів військових кореспондентів;
- 5) запуск Програми доставки друкованих ЗМІ на Донбас;
- 6) старт Кампанії інформаційної підтримки Криму;
- 7) створення Експертної ради з розробки Концепції інформаційної безпеки та з питань розвитку інформаційного простору України. Метою її створення є публічне обговорення та розробка Концепції інформаційної безпеки України, а також співпраця з громадянськими організаціями в питаннях, що стосуються розвитку інформаційного простору України [1].

Окрім звіту за перший місяць, Міністерством було оприлюднено план дій на наступний місяць:

- 1) запуск українського телеканалу іномовлення “Ukraine Tomorrow”;
- 2) запровадження з 16 березня тренінгів інституту військових кореспондентів;
- 3) розробка окремої кампанії щодо інформаційної політики кримського півострова «Крим – це Україна»;
- 4) відновлення мовлення українських телеканалів і радіостанцій на Донбасі;
- 5) залучення коштів неурядових організацій та міжнародних донорів для фінансування МІП з метою економії коштів державного бюджету [1].

Отже, враховуючи перші результати роботи МІП, можна сказати, що наразі основним напрямом його діяльності є саме протидія інформаційній агресії з боку Росії, а також інформаційна підтримка окупованих територій. Особливу увагу слід зосередити на створенні Експертної ради з розробки Концепції інформаційної безпеки та з питань розвитку інформаційного простору України.

Зараз питання інформаційної безпеки врегульовані лише ЗУ від 19.06.2003 р. № 964-IV «Про основи національної безпеки України», ЗУ від 09.01.2007 р. № 537-V «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», Воєнною доктриною, затвердженою Указом Президента України від 15.06.2004 р. № 648/2004, а тому прийняття уніфікованого акту з окресленого питання є необхідним, особливо зважаючи на реалії сьогодення. Невирішеним залишається питання щодо діяльності МІП після врегулювання конфлікту на сході України, адже зарубіжний досвід свідчить про припинення роботи аналогічних органів державної влади після закінчення воєнного протистояння та передачу повноважень щодо підтримки інформаційної безпеки та недоторканості інформаційного простору іншим органам.

Література

1. Положення про Міністерство інформаційної політики України: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2015 р. № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2-2015-%D0%BF>
2. Аналіз роботи Міністерства інформаційної політики за перший місяць діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mip.gov.ua/files/analizMIP.pdf>.

Правовий статус Державної фіскальної служби України

Качан Е.В., студент

Науковий керівник:

Пирожкова Ю.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Актуальність теми. В зв'язку з податковою реформою є важливим визначення правового статусу Державної фіскальної служби України. Також розкриття питання складної структури правового статусу, що обумовлює необхідність визначення загальної системи його елементів.

Контролюючими органами є: органи Державної фіскальної служби – щодо податків, які справляються до бюджетів та державних цільових фондів а також стосовно законодавства, контроль за дотриманням якого покладається на органи ДФС; митні органи – щодо мита, акцизного податку, ПДВ, інших податків, які справляються у разі переміщення товарів і предметів через митний кордон України. На даний момент митна служба здійснюється структурними підрозділами ДФС – Департамент митного контролю та оформлення, Департамент адміністрування митних платежів та митно-тарифного регулювання, Департамент податкового та митного аудиту, Департамент аналізу ризиків та протидії митним правопорушенням, а також Департамент розвитку митної справи.

Питання правового статусу Державної фіскальної служби України досліджували такі вчені, як М.П. Кучерявенко, А.І. Берлач, Л.К. Воронова, Е.С. Дмитренко, В.П. Нагрибельний та ін.

Інші державні органи не мають права проводити перевірки своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати податків, у тому числі на запит правоохоронних органів.

Органами стягнення є виключно органи ДФС, які уповноважені здійснювати заходи щодо забезпечення погашення податкового боргу в межах їх повноважень, а також державні виконавці в межах своїх повноважень. Стягнення податкового боргу за виконавчими написами нотаріусів не дозволяється.

Органи ДФС можуть запрошувати платників податків або їх представників для перевірки правильності нарахування та своєчасності сплати податків та зборів, дотримання вимог іншого законодавства, здійснення контролю за дотриманням якого покладено на органи ДФС. Письмові повідомлення про такі запрошення надсилаються не пізніше ніж за 10 календарних днів до дня запрошення рекомендованими листами, в яких зазначаються підстави запрошення, дата і час, на які запрошується платник податків;

ДФС проводить перевірки платників податків (крім НБУ) та може одержувати безоплатно від платників податків, а також від установ НБУ, банків та інших фінансових установ довідки та/або копії документів про наявність банківських рахунків, а на підставі рішення суду – інформацію про обсяг та обіг коштів на рахунках, у тому числі про ненадходження у встановлені терміни валютної виручки від СПД. Також має право вимагати від платників податків, що перевіряються в ході перевірок, проведення інвентаризації основних фондів, товарно-матеріальних цінностей, коштів, у тому числі зняття залишків товарно-матеріальних цінностей, готівки.

Державна фіскальна служба має право отримувати безоплатно від платників податків, у тому числі благодійних та інших неприбуткових організацій інформацію, довідки, копії документів про

фінансово-господарську діяльність, отримувані доходи, видатки платників податків та іншу інформацію, пов'язану з обчисленням та сплатою податків, дотриманням вимог іншого законодавства, здійснення контролю за яким покладено на органи ДФС, а також фінансову та статистичну звітність;

Під час проведення перевірок ДФС може вивчати та перевіряти первинні документи, які використовуються в бухгалтерському та податковому обліку, інші реєстри, фінансову, статистичну звітність; вимагати зняття показань внутрішніх та зовнішніх лічильників, якими обладнані технічні пристрої, що використовуються платником у процесі провадження діяльності, що перевіряється; доступу до територій, приміщень (крім житла громадян) та іншого майна, що використовується для провадження господарської діяльності, та/або є об'єктами оподаткування або використовується для отримання доходів (прибутку) чи пов'язані з іншими об'єктами оподаткування та/або можуть бути джерелом погашення податкового боргу; вимагати і безоплатно отримувати від платників податків копії документів, що свідчать про порушення вимог податкового законодавства. Також може проводити контрольні розрахункові операції до початку перевірки платника податків щодо дотримання ним порядку проведення готівкових розрахунків та застосування реєстраторів розрахункових операцій;

У випадках, встановлених законом, ДФС може звертатися до суду щодо припинення юридичної особи та припинення підприємницької діяльності фізичною особою – підприємцем та/або про визнання недійсними установчих (засновницьких) документів суб'єктів господарювання;

ДФС може звертатися до суду, у разі якщо платник податків перешкоджає виконанню податковим керуючим повноважень щодо зупинення видаткових операцій на рахунках платника податків шляхом накладення арешту на кошти та інші цінності такого платника податків, що знаходяться в банку; щодо накладення арешту на кошти та інші цінності такого платника податків, що знаходяться в банку, у разі, якщо у платника податків, який має податковий борг, відсутнє майно та/або його балансова вартість менша суми податкового боргу, та/або таке майно не може бути джерелом погашення податкового боргу; щодо стягнення коштів платника податків, який має податковий борг, з рахунків у банках, обслуговуючих такого платника, на суму податкового боргу або його частини; щодо стягнення з дебіторів платника податків, що має податковий борг, сум дебіторської заборгованості, строк погашення якої настав та право вимоги якої переведено на органи ДФС, у рахунок погашення податкового боргу такого платника податків; щодо зупинення видаткових операцій платника податків на рахунках такого платника податків у банках та інших фінансових установах (крім операцій з видачі заробітної плати та сплати податків, зборів, єдиного внеску на загальнообов'язкове ДСС, а також визначених контролюючим органом грошових зобов'язань платника податків); щодо нарахування та сплати податкових зобов'язань, коригування від'ємного значення об'єкта оподаткування або інших показників податкової звітності у результаті застосування звичайних цін, та інші повноваження.

До прав ДФС також входить складати стосовно платників податків – фізичних осіб та посадових осіб платників податків - юридичних осіб протоколи про адмінправопорушення та виносити постанови по відповідних справах; вимагати від платників податків, діяльність яких перевіряється, припинення дій, які перешкоджають здійсненню законних повноважень службовими (посадовими) особами органів ДФС, усунення виявлених порушень податкового та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на органи ДФС та залучати, у разі необхідності, фахівців, експертів та перекладачів; надавати відстрочення та розстрочення грошових зобов'язань або податкового боргу, а також приймати рішення про списання безнадійного боргу.

Вони можуть визначати у визначених ПКУ випадках суми податкових та грошових зобов'язань та застосовувати до платників податків фінансові (штрафні) санкції, стягувати до бюджетів та державних цільових фондів суми грошових зобов'язань та/або податкового боргу у випадках, порядку та розмірі, встановлених ПКУ. А також здійснювати контроль за додержанням норм законодавства з питань регулювання готівкових розрахунків за товари (послуги), приймання готівки для подальшого переказу (крім приймання готівки банками), забезпечення суб'єктами господарювання можливості розрахунків за товари (послуги) з використанням електронних платіжних засобів; контроль за наявністю ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону, з наступною передачею матеріалів про виявлені порушення органам, які видали ці документи; контроль за наявністю торгових патентів; контроль за додержанням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності вимог валютного законодавства та інше.

Повноваження податкових органів можна класифікувати також за складовими податкового обов'язку: а) щодо податкового обліку (повноваження податкових органів з обліку платників

податків; одержання безоплатно необхідних відомостей для ведення відповідних реєстрів від платників податків, фінансових установ, органів державної влади; прийняття рішення про зміну основного місця обліку та переведення великих платників податків на облік у спеціалізовані органи ДФС та знімати їх з обліку і переводити до інших органів ДФС; повноваження з розрахунку окладних податків; і т.п.); б) щодо сплати податків (повноваження щодо надання відстрочення та розстрочення податкових зобов'язань, а також прийняття рішення про списання безнадійного боргу; щодо стягнення з установ банків та інших фінансово-кредитних установ пені за несвоєчасне виконання ними рішень суду та доручень платників податків про сплату податків та зборів (за кожний день прострочення, включаючи день сплати); в) щодо податкової звітності (повноваження щодо проведення документальних перевірок на підставі документів податкової звітності тощо).

Посадові особи контролюючих органів зобов'язані:

- дотримуватися КУ, ПКУ, інших законів та НПА;
- забезпечувати сумлінне та ефективне виконання покладених на ДФС функцій;
- не допускати порушень прав та охоронюваних законом інтересів громадян, підприємств, установ, організацій;
- коректно та уважно ставитися до платників податків, їх представників та інших учасників відносин, що виникають під час реалізації норм ПКУ та інших законів, не принижувати їх честі та гідності;
- не допускати розголошення інформації з обмеженим доступом, що одержується, використовується, зберігається під час реалізації функцій ДФС;
- надавати ОДВ та ОМС на їх письмовий запит відкритої податкової інформації.

За невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків посадові особи контролюючих органів несуть дисциплінарну, адміністративну, кримінальну та матеріальну відповідальність згідно із законом. Шкода, завдана неправомірними діями посадових осіб контролюючих органів, підлягає відшкодуванню за рахунок коштів державного бюджету, передбачених таким контролюючим органам.

Література

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 Р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Положення про Державну фіскальну службу України від 21 травня 2014 р. № 236. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Про Міністерство доходів і зборів України: Указ Президента України від 18.03.2013 р. № 141/2013 // Офіц. вісн. України. – 2013. – № 22. – Ст. 739 [Втратив чинність].
4. Про утворення Державної фіскальної служби: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2014 р. № 160 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 46. – Ст. 1213.

Застосування норм адміністративного законодавства України: пріоритетні напрямки забезпечення ефективності в умовах сучасних реформаційних правотворчих процесів

*Коломоєць Т.О., д.ю.н., професор, Заслужений юрист України
Запорізький національний університет*

В умовах активізації сучасних державотворчих та правотворчих процесів в Україні актуальності набуває питання забезпечення ефективності правозастосування в цілому й галузевого застосування зокрема. Модифікація системи суб'єктів публічного адміністрування, перегляд сутності, призначення адміністративного права й зовнішньої форми його існування – адміністративного законодавства, зосередження зусиль держави щодо систематизації, в т.ч. й кодифікації (стосовно окремих підгалузей, інститутів) останнього, уніфікації, спрощеності, прозорості процедурних засад функціонування вищезазначених суб'єктів суттєво впливають на застосування норм адміністративного законодавства, яке і раніше відрізнялося певною специфікою, а в умовах сьогодення набуває ще більшої своєрідності, що певним чином впливає на його ефективність.

Слід зазначити, що питання застосування норм законодавства привертало увагу вчених, в той же час специфіка галузевого, зокрема застосування норм адміністративного законодавства поглиблено вченими-юристами, на жаль, не досліджувалося. В наявності, переважно роботи, в яких відповідні питання висвітлюються у межах більш комплексної проблематики, або ж узагальнені положення у навчальних джерелах (наприклад, роботи В.Б. Авер'янова, Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука,

Л.Р. Біли-Тіунової, В.К. Колпакова, О.В. Кузьменко, Р.С. Мельника, В.М. Бевзенка, І.С. Гриценка, С.Г. Стеценка, О.І. Харитонові та ін.). В той же час застосування норм адміністративного законодавства є достатньо своєрідним різновидом правозастосування, на відміну від решти аналогів, має цілу низку специфічних ознак, які у сукупності й зумовлюють його ресурс, його ефективність. Серед його основних специфічних ознак слід, перш за все, виокремити специфіку самого адміністративного законодавства – поліструктурного, значного за обсягом, багатоманітного за формами зовнішнього існування, переважно не кодифікованого, дещо неузгодженого, а інколи й суперечливого за своїм змістом. Саме це істотно ускладнює застосування, тим більше, враховуючи наявність значної кількості відкритих списків, оціночних (оцінних) понять, техніко-юридичних приписів тощо. Наявність цієї проблеми визнається більшістю вчених-адміністративістів, слугує підґрунтям для формування пропозицій щодо систематизації, в т.ч. й кодифікації, адміністративного законодавства України.

За умови однастайності підходу до доцільності систематизації, в т.ч. й кодифікації адміністративного законодавства України, в той же час різними є погляди вчених-адміністративістів щодо її напрямків (від суцільної до підгалузевої, інституціональної кодифікації, від доцільності підготовки і прийняття єдиного кодифікованого акту, який би об'єднав всі норми адміністративного законодавства, й до підготовки цілої низки підгалузевих, інституціональних кодифікованих актів). Підтримуючи ідею кодифікацію норм адміністративного законодавства України, слід зазначити, що ідея суцільної кодифікації є достатньо дискусійною, враховуючи специфіку адміністративного права і адміністративного законодавства, як і пропозиція прийняття єдиного кодифікованого акту – Адміністративного кодексу, Кодексу адміністративного права України тощо. Цілком логічною є підгалузево-інституціональна кодифікація адміністративного законодавства України із розробкою і прийняттям цілої низки кодексів, що певним чином позитивно вплине і на застосування адміністративного законодавства, забезпечивши його ефективність. Окрім того, бажано завершити роботу з розробки та прийняття Закону України «Про нормативно-правові акти», визначивши у ньому різновиди нормативно-правових актів, їх співвідношення, основні вимоги щодо змісту, усунувши, тим самим, розмаїття підходів до вирішення проблемних питань у разі наявності колізій, прогалин тощо. Важливим також вбачається вирішення питання нормативного визначення галузевої термінології, уніфікації її використання у галузевому й вітчизняному законодавстві, усунення передумов для довільного її тлумачення у процесі правозастосування. Зменшення обсягу законодавства, визначеність його змістовного наповнення позитивно впливатиме на його застосування, підвищуючи ефективність останнього.

Специфічною ознакою застосування адміністративного законодавства України є суб'єктний склад правовідносин, перш за все, суб'єктів застосування, серед яких як судові, так і адміністративні (позасудові) суб'єкти, індивідуальні та колективні суб'єкти публічного адміністрування, а у деяких випадках навіть і громадські об'єднання. Слід зазначити, що досить широка сфера регулюючого впливу обумовлює і специфіку (множинність, розмаїття) суб'єктів застосування як щодо регулятивних, так і охоронних відносин. Специфіка кожного суб'єкта, його діяльності обумовлює і специфіку застосування ним норм адміністративного законодавства. Оптимізація системи суб'єктів публічного адміністрування, як складова реформи, сприятиме зменшенню кількості суб'єктів застосування норм адміністративного законодавства України.

Специфічною ознакою застосування норм адміністративного законодавства є і сама його процедура. Задля забезпечення ефективності такої доцільним вбачається посилення засад спрощеності, визначеності, прозорості, контрольованості (в т.ч. й з боку громадськості), економності, уніфікованості тощо. Досягти цього можна, поміж іншого, завдяки завершенню робіт щодо прийняття Адміністративно-процедурного кодексу України, а також вдосконалення положень КАС України та КпАП України щодо відповідних різновидів процедур.

Таким чином, задля забезпечення ефективності застосування норм адміністративного законодавства України доцільним є: а) систематизація, в т.ч. кодифікація, адміністративного законодавства (переважно підгалузево-інституціональна), прийняття Закону України «Про нормативно-правові акти» й підготовка єдиного зведеного переліку норм-дефініцій; б) оптимізація системи суб'єктів застосування (судових, позасудових, усунення засад надмірної спеціалізації, посилення децентралізації); в) уніфікація процедурних засад (кодифікація їх із посиленням засад визначеності, спрощеності, прозорості, економності, оперативності, контрольованості (в т.ч. з боку громадськості)).

Становлення та застосування прибуткового оподаткування в галузі сільського господарства в Україні та Республіці Польща: порівняльно-правовий аспект

Кот Д., слухач магістратури

Науковий керівник:

Пирожкова Ю.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Необхідність запровадження в Україні оптимальної моделі оподаткування, яка змогла б поєднати фіскальну й регулюючі функції, створити ефективний податковий механізм для соціально-економічного розвитку держави, що відповідала б стратегічним і поточним цілям фінансової та податкової політики України, обумовлює актуальність дослідження як реформування податкової системи України в цілому, так і становлення правового регулювання та реформування прибуткового оподаткування в галузі сільського господарства, адже Україна як і Польща країна аграрна, яка може отримувати великі прибутки в галузі сільського господарства. Тому вважаємо за потрібне, більш детально зупинитися на аналізі становлення та застосування прибуткового податку в галузі сільського господарства в Республіці Польща для запозичення прогресивного досвіду оподаткування в нашій державі.

У цьому контексті важливого значення набуває вивчення досвіду країн Центрально-Східної Європи, які на сучасному етапі модернізують податкову систему, адаптуючи власне податкове законодавство до законодавства ЄС. Якщо до практики проведення податкових реформ, установлення податкового законодавства, наукових праць учених Російської Федерації та деяких європейських держав уже зверталися вітчизняні фахівці з фінансового права, то досвід країн Вишеградської групи (Угорщина, Чехія, Польща, Словаччина) й досі залишається недостатньо дослідженим. Серед постсоціалістичних країн, що в 90-х роках ХХ ст. розпочали податкові реформи, Польща є одним із визнаних лідерів: цьому сприяла як чітка політична перспектива членства в ЄС, так і радикальна модернізація національного законодавства й активна його гармонізація з правом ЄС у сфері оподаткування [1, 237].

Перед податковою системою в аграрному секторі України гостро стоїть проблема тривалого пільгового оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. Вчені зазначають, що податкові пільги повинні переглядатись щонайменше кожні 5 років, інакше вони призведуть до ухилення від сплати податків та викривлення економічної кон'юнктури. Пільгове оподаткування у вигляді фіксованого сільськогосподарського податку застосовується з 1998 року, коли 93% аграрних підприємств були збитковими. Дія такого спеціального режиму протягом п'ятнадцяти років спричинила утворення латифундій в аграрному бізнесі, які за рахунок масштабності виробництва витіснили дрібні ферми з ринку. Фіксований сільськогосподарський податок замінив прибуткове оподаткування, що порушує один з принципів податків – рівності всіх платників.

Дослідженню проблем оподаткування сільськогосподарських товаровиробників Польщі та інших європейських країн присвятили свої наукові праці польські вчені К. Павлак, Д. Забельска, Р. Дзімянович, К. Дучковска-Малиш. Значний науковий внесок у розвиток теорії та законотворення щодо аграрного сектору зробили відомі українські вчені В. Геєць, Л. Молдаван, Б. Пасхавер. Особливості системи оподаткування товаровиробників в аграрному секторі України досліджували такі вітчизняні вчені, як: М. Дем'яненко, Л. Тулуш, В. Проніна, Н. Сеперович, С. Юшко. Проте за умов поглиблення євроінтеграційних процесів аграрного сектору України формування прибуткового оподаткування вітчизняних товаровиробників потребує подальшого дослідження.

Для сільського господарства Польщі характерна фермерська (сімейна) організаційно-правова форма господарювання. Крім того, ці ферми мають у своєму розпорядженні невеликі земельні ділянки, так, 56% фермерів користуються ділянками від 1 до 5 га, а середній розмір фермерського господарства складає 9,50 га проти середнього розміру українського сільськогосподарського підприємства 503 га. За польським законодавством фермою вважаються сільськогосподарські угіддя, в тому числі лісові землі, власні або орендовані, площею не менше 1 га, будівлі та їх частини, обладнання та інвентар, якщо вони є організованою економічною одиницею господарювання та використовуються для виробництва сільськогосподарської продукції [1, 238].

Фермерські господарства Польщі користуються переважно пільговим оподаткуванням. Сільськогосподарський податок замінює податок на прибуток, сума якого залежить від середнього доходу землі за оцінками типу, якості та місця розташування земельної ділянки, а не від фактичного прибутку фермера. Сільськогосподарський податок поширюється на землі сільськогосподарського призначення, яка класифікується відповідно до Реєстру земельних ділянок. Суб'єктами

оподаткування є фізичні та юридичні особи, які займаються сільськогосподарською діяльністю. Податкову базу становить кількість гектарів землі, помножену на коефіцієнт, який розрахований відповідно до ґрунтових типів, класів сільськогосподарських земель, в тому числі, відведених під сільськогосподарські будівлі та приналежності до податкового округу.

Основним недоліком сільськогосподарського податку, на нашу думку, є порушення принципу рівності усіх платників податків, яке виражається у наданні податкових преференцій суб'єктам господарювання аграрного сектору по відношенню до платників податків інших галузей економіки – лише аграрний сектор звільнений від податку на прибуток.

У сільському господарстві Польщі виділяють спеціальні галузі сільськогосподарського виробництва, на які не поширюється пільгове оподаткування і, доходи від яких обкладаються податком на прибуток через те, що ці напрямки сільськогосподарського виробництва не залежать від природно-кліматичних умов, сезонності та мають короткий період капіталообороту. Під спеціальними галузями сільськогосподарського виробництва (СГСВ) розуміють завод з виробництва або зберігання продуктів тваринного та рослинного походження або розведення культури, включаючи виробництво насіння, розплідник, парникове вирощування овочів та фруктів, вирощування декоративних рослин, грибів і садових культур, розведення та виробництво племінного матеріалу тварин, птахів і комах, аквакультури, а також заходів, за яких утримуються придбані тварини і рослини у мінімальні терміни до моменту їх біологічної зрілості.

Отже, підводячи підсумки, необхідно зазначити, що аналіз прибуткового оподаткування в аграрному секторі європейських країн демонструє дотримання принципу рівності всіх платників податків та загальний підхід до об'єктів оподаткування сільськогосподарської чи іншої діяльності. Детально аналізуючи прямі податки, які замінюють прибуткове оподаткування фермерів Польщі, ми виявили деякі її відмінності від розвинених країн ЄС, зокрема в частині оподаткування доходів в аграрному секторі. Тому опираючись на зарубіжний досвід, на нашу думку, необхідно уникати помилок, допущених Польщею та дійти правильних висновків. Таким чином, вітчизняна система податків в аграрному секторі потребує системних реформ, які повинні охоплювати такі напрямки:

1) щодо прибуткового оподаткування в аграрному секторі:

– для юридичних осіб запровадження прибуткового оподаткування за прогресивною шкалою.

За таких обставин конкурентні умови для суб'єктів господарювання на ринку сільськогосподарської продукції будуть рівними. Також за рахунок великого бізнесу збільшаться надходження до бюджету;

2) щодо земельного оподаткування. Податок на землю повинен сплачуватися усіма без винятку суб'єктами господарювання, адже це основний засіб виробництва, який потребує дотримання спеціальних законів агротехніки [2].

Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28.12.2014 № 71-VIII передбачене об'єднання двох спеціальних режимів в один. Такий спецрежим оподаткування, як фіксований сільськогосподарський податок, переноситься в єдиний податок шляхом введення окремої (четвертої) групи платників єдиного податку – сільськогосподарських товаровиробників [3-4].

Таким чином, з 1 січня 2015 року до четвертої групи платників єдиного податку віднесено сільськогосподарських товаровиробників, у яких доля сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75%.

Література

1. Пилипчук В.П. Прибуткове оподаткування аграрного сектору: Польський досвід / В.П. Пилипчук // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2013. – № 5. – С. 237-241.
2. Європейський бізнес негативно оцінює податкові реформи в Україні: Європейська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/02/11/7030724/>
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: Закон України від 28.12.2014 р. № 71-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
4. Податковий кодекс України. Закон України від 02.12.2010 р. №2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/податковий%20кодекс>

Поняття адміністративних послуг: теоретично-правовий аспект

Кравченко І.О., студентка

Науковий керівник:

Меліхова О.Ю., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Людина, її права та свободи в Україні визнані головною соціальною цінністю, а головним завданням публічної адміністрації визначено саме надання якісних адміністративних послуг громадянам. Відповідно, громадяни у відносинах із владою є споживачами послуг. При цьому держава в особі публічних суб'єктів орієнтується на потреби особи, так само, як у приватному секторі надавачі послуг орієнтуються на потреби споживача, його запити та очікування.

Дослідження системи адміністративних послуг в Україні започатковане представниками науки адміністративного права В.Б. Авер'яновим, І.Б. Коліушком. Значну увагу змісту і класифікаціям адміністративних послуг у своїх працях приділяли В. Тимошук, В. Сороко, Ю. Шаров, О. Поляк, В. Колпаков, Л. Ляшенко.

Сучасне публічне адміністрування в Україні розглядається як система, спрямована на надання адміністративних послуг населенню. У розвинених демократичних країнах таку ідеологію викладено у спеціальних актах: "Хартії громадян" у Великобританії, "Хартії державних службовців" в Італії, "Хартії клієнтів" у Бельгії тощо, у нас же вона ще знаходиться на етапі становлення. Запровадження стандартів публічних послуг, у тому числі і адміністративних послуг як їх різновиду, разом із системою показників та інструментарієм вимірювання ступеня реалізації встановленого стандарту в Європі вважають практичним виконанням конституційного права громадян на отримання загальнодоступних адміністративних послуг однакового рівня та якості [1].

Поняття «адміністративна послуга» використовується, насамперед, у країнах англо-американської сім'ї права (Велика Британія, Канада, США) та в північноєвропейських країнах (Фінляндія, Швеція). І навпаки, у країнах романо-германської сім'ї права домінуючим залишається традиційний підхід нормативного визначення відносин між вдалою і приватними особами через використання таких категорій, як «повноваження», «функції» та «завдання» адміністративних органів. Крім того, у вітчизняній літературі часто вживалося поняття «управлінські послуги», яке, на думку І.Б. Коліушка, є менш вдалим [2].

На жаль під час формування вітчизняної теорії публічних послуг не був розроблений єдиний загальноприйнятий понятійно-категоріальний апарат, який у подальшому б використовувався в наукових дослідженнях. Тому у науковій літературі можна зустріти різні визначення поняття "послуга".

Так, наприклад, І.В. Жилінкова під послугою розуміє "певне нематеріальне благо, яке надається однією особою (виконавцем) і споживається іншою особою (замовником) у процесі вчинення виконавцем певних дій або здійснення певної діяльності". Вчена стверджує, що для всіх послуг характерним є те, що вони:

- 1) мають нематеріальний характер, а їх результат не набуває врегульованого вигляду;
- 2) тісно пов'язані з особою виконавця та процесом вчинення ним певних дій (здійснення певної діяльності);
- 3) не збігаються із самими діями (здійсненням діяльності) виконавця, а існують як окреме явище – певне нематеріальне благо.

В.П. Тимошук, послуги визначає як діяльність щодо задоволення певних потреб особи, яка здійснюється за ініціативою особи, на її прохання³.

І все ж таке, законодавче визначення адміністративних послуг таке. Адміністративна послуга – це результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону [3].

Адміністративні послуги є провідним засобом реалізації прав громадян у сфері виконавчої влади, адже абсолютна більшість справ, що вирішуються органами публічної адміністрації, ініціюються самими громадянами і стосуються їхніх суб'єктивних прав. Іншими словами, підставою надання адміністративної послуги є звернення приватної сторони (громадянина) до публічної (державного або муніципального органу) [2].

З цього приводу треба зауважити, що адміністративна послуга не передбачає ознаки обов'язковості та можливості застосування заходів примусу при не виконанні цих обов'язків [1].

Зважаючи на те, що інститут адміністративних послуг є відносно новим у адміністративному праві, слід зазначити, що якість адміністративних послуг не завжди можна оцінити об'єктивно. Для уникнення таких ситуацій, пропонуємо критерії, за якими можна оцінювати якість адміністративних послуг. У Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади, схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України № 90-р від 15.02.2006 р. до критеріїв оцінки якості адміністративних послуг віднесено:

Результативність – задоволення потреби фізичної або юридичної особи в адміністративній послугі.

Своєчасність – надання адміністративної послуги в установленний законом строк.

Доступність – фактична можливість фізичних та юридичних осіб звернутися за адміністративною послугою.

Зручність – урахування інтересів та потреб отримувачів послуг у процесі організації надання адміністративних послуг.

Відкритість – безперешкодне одержання необхідної для отримання адміністративної послуги інформації, яка розміщується на інформаційних стендах в адміністративних органах, на їх веб-сайтах, друкується в офіційних виданнях та буклетах.

Повага до особи – ввічливе (шанобливе) ставлення до отримувача адміністративної послуги.

Професійність – належний рівень кваліфікації працівників адміністративного органу [4]. Аналогічної думки дотримується вітчизняний дослідник В. Тимошук [1].

Таким чином, зважаючи на вище викладене, можна зазначити, що адміністративні послуги складають відносно молодий інститут адміністративного права і тому в правовій доктрині, як наслідок, існує багатоманітність поглядів на саме поняття адміністративних послуг.

Література

1. Коваленко В.В. Курс адміністративного права України: підручник [Електронний ресурс] / В.В. Коваленко, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, І.Д. Пастух, В.Д. Сущенко. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 808 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1102081148226/pravo/administrativni_poslugi
2. Адміністративні послуги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Адміністративні_послуги
3. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>
4. Про схвалення Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади: Розпорядження Кабінету міністрів України від 15.02.2006 р. № 90-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/90-2006-%D1%80>

Принцип гендерної рівності в аспекті адміністративної реформи

Нестеренко А.О., студентка

Науковий керівник:

Лютіков П.С., д.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

На даний момент розвиток українського суспільства зазнає перелом гендерних стереотипів і гендерний підхід стає чинником розподілу влади. В аспекті адміністративної реформи України відкритим питанням є дослідження формування гендерної рівності державного кадрового резерву та його керівного складу.

Україна підтвердила свій намір виконувати Рекомендації Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН, а також Декларацію ООН, у якій глави держав і урядів визнали свою колективну відповідальність за підтримку принципів людської гідності, рівноправності і рівності на глобальному рівні. Ратифікація Україною Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, зобов'язання уряду щодо виконання рекомендацій міжнародних організацій визначили суттєво нові принципи організації управління.

Дослідження даного питання висвітлено у наукових працях таких вчених, як: В. Авер'янова, В. Бакуменка, В. Гошовської, С. Дубенко, О. Воронька, В. Князева, Б. Кравченка, В. Куценка, Г. Лелікова, Е. Лібанової, Н. Грицяк, Н. Дармограй, І. Жеребкіної, О. Іваницької, Л. Кобелянської, Н. Лавриненко, Е. Лібанової, О. Луценко, Т. Мельник, С. Оксамитної, С. Павличко, Л. Смоляр, В. Тертички, В. Фесенка та ін.

Конституція України проголошує рівні права доступу до державної служби всім громадянам, а також до служби в органах місцевого самоврядування (ст.38). Визнання рівних прав для всіх статей на державній службі закріплено ст.4 Закону України «Про державну службу», яка проголошує, що право на державну службу мають громадяни України незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної приналежності, статі, політичних поглядів, релігійних переконань, місця проживання, які одержали відповідну освіту і професійну підготовку та пройшли у встановленому порядку конкурсний відбір, або за іншою процедурою, передбаченою Кабінетом Міністрів України [1].

Внаслідок адміністративної реформи 2010 року був ліквідований головний уповноважений орган виконавчої влади, що займався реалізацією забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків – Міністерство сім'ї, молоді та спорту України [2].

Відсутність вертикалі на місцевому рівні відобразилась у мінімізації, а в деяких випадках і припиненні будь-якої діяльності з впровадження державної гендерної політики. Сьогодні в регіонах державну політику щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків здійснюють:

- Управління у справах сім'ї, молоді та спорту;
- Служби у справах неповнолітніх;
- Управління соціального захисту;

Натомість єдиний орган, що ніс би відповідальність за виконання на місцевому рівні Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» просто відсутній [2].

Державна професійна служба в Україні знаходиться у стадії реформування. Щоб залучити до участі в процесі вироблення й прийняття управлінських і політичних рішень представників жіночої соціальної групи, потрібен час і ґрунтовна робота з розробки механізмів управління на всіх рівнях державної влади, здатної забезпечити ефективність управління. Досягнення гендерної збалансованості в державно-управлінській сфері матиме суттєвий вплив передусім на розвиток громадянського суспільства, а також на такі напрями адміністративної реформи як оптимізація державного управління, управлінські рішення, удосконалення кадрової політики з урахуванням гендерних принципів, підвищення професійних взаємовідносин в управлінській сфері.

Аналізуючи зарубіжний досвід реалізації державної політики рівних прав жінок та чоловіків дає підстави стверджувати, що країни розвинутої демократії та міжнародні організації вживають послідовні заходи щодо подолання низької репрезентації жінок у прийнятті політичних, соціально-економічних рішень на державному рівні та у приватному секторі. А саме, запроваджуються спеціальні стратегії щодо законодавчої підтримки гендерного балансу у владних структурах усіх рівнів. Створено спеціальні державні органи і структури, міжнародні інституції, які забезпечують послідовність цих заходів і їхню інформаційну підтримку. Найбільш успішний досвід впровадження гендерної збалансованості в державному управлінні демонструють країни Скандинавії, Канада [3].

Демократичні перетворення в Україні стали добрим підґрунтям для підвищення статусу жінки в суспільстві, але якщо у західному суспільстві розвиток демократії пов'язується з розширенням участі жінок у процесі вироблення та прийняття управлінських рішень, то в Україні спостерігається розвиток протилежних західній практиці тенденцій, незважаючи на те, що на рівні законодавчо-правової бази декларується рівність можливостей для усіх соціальних і демографічних груп населення при участі у політичному житті, право обирати та бути обраними. Гендерна незбалансованість в центральних та місцевих органах влади сучасної України є яскравим прикладом порушення гендерної рівності у владних структурах [3].

Для забезпечення успіху адміністративної реформи необхідно: по-перше, більш активно реалізувати заходи, які зазначені в Пекінській платформі дій стосовно досягнення рівного представництва чоловіків і жінок у державних і владних структурах; по-друге, налагодити механізм щодо збільшення кількості жінок на всіх державних посадах та на останок необхідно створити координаційну раду з питань гендерної паритетності в українському суспільстві при Кабінеті Міністрів України, до якої б входили представники законодавчої, виконавчої, судової влади, громадських і політичних об'єднань, бізнесових структур, ЗМІ.

Література

1. Про державну службу: Закон України від 16.12.1993 р. № 3723-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – Ст.490.
2. Українська гендерна політика: реформи на заваді рівності 27.02.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cpsa.org.ua/novyny/ukrajinska_genderna_politika_reformi_na_zavadi_rivnosti/

3. Кулачек О.І. Проблеми гендерної рівності в державному будівництві: Україна і світовий досвід/ О.І. Кулачек // Розвиток демократії в Україні: матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 29 жовт.-1 листоп. 2000 р.). – К.: Центр освітніх ініціатив, 2001. – С. 581.
4. Пекінська декларація від 15.09.1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_507
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

ВНЗ, що здійснюють підготовку майбутніх юристів як об'єкт публічного організаційно-правового адміністрування

Нікуліна О.О., слухач магістратури

Науковий керівник:

Коломоєць Т.О., д.ю.н., професор, Заслужений юрист України

Запорізький національний університет

Останнім часом все частіше вчені і практикуючі юристи ведуть дискусії про проблеми у системі підготовки юристів, про кризу юридичної освіти, виникнення якої пов'язують із збільшенням кількості вищих навчальних закладів, які надають юридичну освіту, відсутністю у викладацьких колективах деяких юридичних закладів кваліфікованих спеціалістів, їх слабкою матеріально-фінансовою базою.

Тема необхідності реформування системи вищої юридичної освіти в Україні з метою підвищення її якості обговорюється вже достатньо довго. Особливо гостро це питання постало останніми роками, що обумовлено зовнішніми чинниками (процесом євроінтеграції України, поглибленням процесів демократизації у всіх сферах суспільних відносин, зростаючою міжнародною конкуренцією у сфері вищої освіти, швидким розвитком інтернет-технологій) та внутрішніми чинниками (зменшенням державного фінансування вищої юридичної освіти, змінами попиту на ринку праці, корінними змінами в законодавстві України та стрімким знецінюванням отриманих раніше юридичних знань, істотним розширенням участі громадських організацій у житті держави).

Наразі в Україні йде активний процес реформування національної системи вищої освіти, її наближення до європейського рівня. Питання, пов'язані з публічним адмініструванням у сфері вищої юридичної освіти, є темою постійного обговорення та дискутування професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів України. Питання управління якістю вищої юридичної освіти розглядали у своїх працях такі науковці, як Г. Атаманчук, Н. Губерська, В. Авер'янов, В. Огаренко, Л. Пшенична, В. Шевченко, О. Поступна, В. Астахов, О. Демченко, Н. Шульга, В. Кремень, та ін. Однак окремі питання потребують детальнішого опрацювання.

Система освіти і науки є однією із самих консервативних сфер суспільного життя. В той же час юриспруденція є однією з найдинамічніших галузей господарства, яка постійно оновлюється, удосконалюється, змінюється. Із переходом до болонської системи, впровадженням кредитно-модульної системи, застосування інноваційних технологій у навчальному процесі все гостріше постає питання про якість надання освітніх послуг. Професія юриста досить складна, мобільна і вимагає постійного самовдосконалення. Законодавча база, яку вивчають і опрацьовують студенти юридичних факультетів в стінах вищого навчального закладу в силу постійних змін чинного законодавства, може бути в майбутньому не корисною. Майбутнього юриста необхідно готувати до самостійної роботи, постійного самовдосконалення, розвивати його критичні аналітичні здібності, тому питання якості отриманої юридичної освіти є досить актуальним [1].

Низка науковців, викладачів та співробітників юридичних вищих навчальних закладів пов'язують проблеми у вищій юридичній освіті в Україні з великою кількістю навчальних закладів, які займаються підготовкою юристів, і пропонують зменшити кількість юридичних факультетів та кількість юридичних ВНЗ адміністративними методами. В той же час, інші науковці додержуються думки про те, що вирішити питання зменшення кількості юридичних навчальних закладів лише «репресивними» методами, шляхом ліквідації ВНЗ або юридичного факультету майже не можливо, оскільки процедура ліквідації ВНЗ або юридичного факультету досить складна, а ефект від цього може бути незначний.

На шляху до підвищення якості юридичної освіти більш ефективними заходами могли б стати зменшення попиту на неякісну юридичну освіту, залучення практикуючих юристів та громадськості до оцінки та акредитації юридичних програм. На відміну від державної акредитації,

яка проводиться за формальними критеріями, громадська акредитація може проводитися самими викладачами, практикуючими юристами, роботодавцями майбутніх юристів, які могли б оцінити потребу у випускниках кожного конкретного ВНЗ. Метою громадської акредитації має бути не визначення мінімальних вимог до педагогічної та наукової діяльності, а оцінка роботи юридичного ВНЗ або юридичного факультету в цілому, його роль в юридичному житті конкретного регіону або конкретної галузі.

З метою створення прозорого і незалежного механізму оцінки якості освіти у вищих навчальних закладах, Постановою КМУ від 15 квітня 2015 року № 244, яка набере чинності з 1 вересня 2015 року, на виконання вимог Закону України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року, створено Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. Агентство утворюється як постійно діючий колегіальний орган з питань реалізації державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти. До складу Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти входить 25 членів, які є представниками Національної академії наук, вищих навчальних закладів державної, комунальної та приватної форми власності, всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців, представниками органів студентського самоврядування. До повноважень Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти віднесено багато важливих питань, які стосуються змісту та якості вищої освіти, і які агентству доведеться виконувати вперше в Україні, запроваджуючи європейський досвід. Планується, що діяльність цього агентства буде спрямовано на забезпечення невідомого характеру управління вищою освітою. Агентство здійснюватиме незалежний контроль якості вищої освіти, зосередить свою роботу на фактичному забезпеченні якості освітніх послуг, які надають університети, шляхом формування відповідних критеріїв і вимог, на акредитації спеціальностей, спеціалізованих учених рад із захисту дисертацій, незалежних установ оцінювання якості освіти, активній участі у формуванні державної політики у сфері науки та освіти. Така структура забезпечить потужну участь громадськості в управлінні вищою освітою [2].

Відповідно до законів поведінки споживачів на ринку, споживачі освітніх юридичних послуг завжди будуть намагатися обрати якісну пропозицію, і якщо вони раптом оберуть не провідний юридичний ВНЗ, а інший заклад освіти, то це буде показником не великої кількості юридичних навчальних закладів в державі, а саме якості освіти в цих закладах.

Пріоритетним завданням публічного адміністрування у сфері юридичної освіти має бути не зменшення кількості «вишів», які готують майбутніх юристів, а зниження попиту на неякісну юридичну освіту. Необхідно створювати умови, при яких відкриття та існування юридичних навчальних закладів або юридичних факультетів, якість освіти в яких є низькою, буде не вигідною або неможливою. Необхідно намагатися забезпечити високу якість підготовки студентів всередині системи юридичної освіти, а не змінювати зовнішні умови адміністративними методами – шляхом зменшення кількості ВНЗ, зосередитися не на контролі процесу навчання, а на контролі його результатів.

Література

1. Задояний М.Т. Сучасні підходи щодо модернізації юридичної освіти в Україні [Електронний ресурс] / М.Т. Задояний, І.Г. Оксьом. – Режим доступу: <http://www.yourfuture.org.ua/ua/pp8/>.
2. Про Вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. №1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2015 р. №244 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248135125>.
4. Кагановська Т.Є. Взаємозв'язок між юридичною освітою і юридичною професією: українсько-європейський контекст / Т.Є. Когановська // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Право». – 2014. – № 18. – С. 7-12.

Моніторинг якості вищої юридичної освіти як метод публічного адміністрування: правовий аспект

Нікуліна О.О., слухач магістратури

Науковий керівник:

*Коломоєць Т.О., д.ю.н., професор, Заслужений юрист України
Запорізький національний університет*

Поняття «моніторинг» (від англ. monitoring у перекладі – відстеження, на базі латинського кореня – monitor – що нагадує, застережливий) стало загальноновизнаним як у науці, так і в інших

галузях суспільної практики. Під моніторингом слід розуміти постійне, систематичне збирання інформації з метою спостереження, діагностики, нагляду і контролю за розвитком певного явища чи процесу, а також прогнозування його результатів. У теорії управління моніторинг розглядається як одна з найважливіших самостійних ланок в управлінському циклі.

Моніторинг якості вищої юридичної освіти – це систематичне збирання інформації уповноваженими на такий вид діяльності органами публічного управління з метою отримання об'єктивної інформації про якість юридичної освіти, її стан, прогнозування розвитку, з метою оцінювання існуючого стану системи правової освіти відповідно до завдань державної політики в галузі юридичної освіти та рівня відповідності якості підготовки студентів юридичних факультетів установленим акредитаційним вимогам, забезпечення суб'єктів публічного адміністрування статистичною та аналітичною інформацією про якість юридичної освіти.

У зв'язку із процесом євроінтеграції України, наближенням системи вищої освіти України до європейського рівня, зменшенням державного фінансування системи освіти в цілому, та юридичної освіти зокрема, прийняттям нового Закону України «Про вищу освіту» питання зміни системи публічного адміністрування у сфері вищої юридичної освіти та підвищення ефективності державного адміністрування є темою активного обговорення науковцями, представниками вищих навчальних закладів та громадськістю. Публічне адміністрування вищої юридичної освіти, прийняття ефективних управлінських рішень у цій сфері та формування стратегічних завдань розвитку правової освіти можливі лише в разі наявності достовірної, систематичної та повної інформації про поточний стан вищої юридичної освіти в країні, про ступінь, причини та напрями відхилень результатів діяльності освітньої системи від її кінцевих цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що питаннями управління якістю вищої освіти присвячено роботи В. Авер'янова, Г. Атаманчука, І. Гриценко, Н. Губерської, В. Воронкової, С. Ківалов, О. Копиленко, Л. Пшеничної, О. Поступної, В. Тацій, Н. Шульги та ін.). Проте, незважаючи на широке коло наукових напрацювань з даної проблематики, моніторинг, і особливості його застосування в публічному адмініструванні в сфері юридичної освіти майже не розглядаються.

Моніторинг якості вищої юридичної освіти може проводитись на локальному, регіональному та загальнодержавному рівні.

Об'єктами моніторингу є інформація про учасників освітнього процесу, зокрема про стан їх здоров'я, соціальний захист, умови життя та навчання, готовність до провадження певного виду діяльності, рівень задоволення потреби в освітніх послугах; процеси, що відбуваються у системі юридичної освіти, та характеристики її стану; результати навчальної діяльності; навчально-методичне, матеріально-технічне, нормативно-правове, кадрове забезпечення освітнього процесу.

Замовниками проведення моніторингу юридичних навчальних закладів можуть бути різні учасники освітнього процесу, зацікавлені в об'єктивному оцінюванні освітніх послуг, які надають юридичні вищі навчальні заклади. В якості замовників моніторингових досліджень можуть виступати випускники ВНЗ (яких цікавить відповідність рівня отриманих правових знань вимогам чинного законодавства), колективи навчальних закладів (які мають бажання переконатися в тому, що вони надають освіту, яка відповідає вимогам освітніх стандартів), управлінці в галузі освіти (яким необхідно бути поінформованими щодо функціонування освітньої системи для прийняття ефективних управлінських рішень), потенційні роботодавці (яких цікавить, наскільки освітні програми підготовки фахівців у галузі права відповідають реальним потребам ринку праці), економісти та фінансові аналітики (яких цікавить ефективність використання коштів).

В якості суб'єктів моніторингу юридичної освіти можуть виступати Кабінет Міністрів України через систему органів виконавчої влади, Міністерство освіти і науки України, Державна інспекція навчальних закладів України, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, органи місцевого самоврядування, засновники вищих навчальних закладів, громадські ради, створені при суб'єктах публічного адміністрування у сфері юридичної освіти [1].

Методами проведення моніторингу якості юридичної освіти є опитування різних груп респондентів; тестування студентів; збір статистичних даних про стан системи юридичної освіти за встановленою виконавцем формою; вивчення документації вищих навчальних закладів органами управління юридичною освітою, кількісний та якісний аналіз отриманих в результаті моніторингу показників.

Основними принципами моніторингу якості юридичної освіти є: пріоритет управління (проведення моніторингу якості юридичної освіти з метою прийняття управлінського рішення), цілісність (єдиний послідовний процес моніторингу якості юридичної освіти, перевірка на відповідність встановленим нормативам, прийняття управлінського рішення), інформаційна

відкритість (доступність інформації про якість юридичної освіти для всіх учасників відносин у сфері освіти), оперативність [2].

Висока якість юридичної освіти має бути передумовою доступу до правничої професії. Юридична освіта та освіта відіграє важливу роль у розбудові правової держави та запобіганні порушенням прав людини.

Таким чином, система моніторингу якості вищої юридичної освіти є інституційним джерелом постійного вдосконалення якості освітніх послуг, їх ефективного фінансування, а також підвищення ефективності управлінських рішень у галузі юридичної освіти.

Результати моніторингу якості юридичної освіти задають вектор визначеності, чіткості та структурованості відносинам в освітній сфері. Моніторинг є необхідним елементом у процесі публічного адміністрування, оскільки визначає ефективність роботи освітньої системи з надання послуг у сфері юридичної освіти.

Література

1. Про Вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. №1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
2. Про затвердження Порядку проведення моніторингу якості освіти: Постанова КМУ від 14.12.2011 р. №1283 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1283-2011-%D0%BF>.
3. Про затвердження Положення про Державну інспекцію навчальних закладів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 р. №538 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/538-2014-%D0%BF>.
4. Про затвердження Порядку державного інспектування навчальних закладів: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.05.2012р. №353 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/353-2012-%D0%BF>.

Особливості правового регулювання реклами для дітей

Печерикіна А.О., студентка

Науковий керівник:

Бокша В.О., викладач

Запорізький національний університет

Реклама є постійним супутником людини щодня, вона масово діє на суспільство, на всі верстви його населення, в тому числі і на дітей. Вплив реклами на юне покоління турбує сьогодні не лише батьків, а й психологів, педагогів, оскільки не допускати чад до телевізора вдається лише до якогось певного віку. Діти стають все більш активними споживачами.

Так, за дослідженнями Американської асоціації психологів, що здійснювала інтенсивний аналіз рекламних засобів інформації і їх дії на дітей, в середньому сучасна дитина бачить більше ніж 40 000 рекламних повідомлень на рік, що досить багато [1].

Питанням вивчення впливу реклами на дитину присвячена значна кількість публікацій. Основні підходи висвітлені у працях зарубіжних і вітчизняних вчених: Н.Ф. Березовської, В.Р. Колесникова, Н. Гончарук, К. Портної та ін.

Багато питань, пов'язаних з впливом телереклами на свідомість дитини, ще на сьогоднішній день не вивчені, тому дана тема є досить актуальною і потребує значної уваги.

Реклама – це інформація про особу чи товар, розповсюджена в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена сформувати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо таких особи чи товару [2].

Рекламна діяльність, як один із різновидів підприємницької діяльності, регулюється: законами України від 3 липня 1996 р. «Про рекламу», від 2 жовтня 1992 р. «Про інформацію», від 16 листопада 1992 р. «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», від 21 грудня 1993 р. «Про телебачення і радіомовлення», Паризькою конвенцією про охорону промислової власності від 20 березня 1883 р., постановами Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2003 р. № 2067 «Про затвердження Типових правил розміщення зовнішньої реклами», від 26 травня 2004 р. № 693 «Про затвердження Порядку накладення штрафів за порушення законодавства про рекламу» та ін.

Основним нормативно-правовим актом, що закріплює правове регулювання реклами в Україні взагалі, а також в тому числі і дитячої, є Закон України «Про рекламу».

Цей Закон визначає засади рекламної діяльності в Україні, регулює відносини, що виникають у процесі виробництва, розповсюдження та споживання реклами.

Реклама, яка відповідно до статті 1 Закону визначена фактично різновидом інформації, базується на тих самих принципах, що й інша інформація, відносини пов'язані з якою регулюються правовими нормами, зокрема, Законом України «Про інформацію».

Ст.7 Закону встановлені основні принципи реклами [2]:

- законність, точність, достовірність, використання форм та засобів, які не завдають споживачеві реклами шкоди;
- реклама не повинна підривати довіру суспільства до реклами та повинна відповідати принципам добросовісної конкуренції;
- реклама не повинна містити інформації або зображень, які порушують етичні, гуманістичні, моральні норми, нехтують правилами пристойності;
- реклама повинна враховувати особливу чутливість дітей і не завдавати їм шкоди.

Законом України «Про охорону дитинства» визначено, що дитиною є особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [3].

Врахування особливої чутливості дітей має здійснюватись з метою незавдання останнім шкоди, зокрема, моральної, фізичної чи психічної шкоди.

Ст.8 встановлює Загальні вимоги до реклами. Так у рекламі забороняється [2]:

- поширювати інформацію щодо товарів, виробництво, обіг чи ввезення на митну територію України яких заборонено законом;
- вміщувати твердження, які є дискримінаційними за ознаками походження людини, її соціального і майнового стану, расової та національної належності, статі, освіти, політичних поглядів, ставлення до релігії, за мовними ознаками, родом і характером занять, місцем проживання, а також такі, що дискредитують товари інших осіб;
- подавати відомості або закликати до дій, які можуть спричинити порушення законодавства, завдають чи можуть завдати шкоди здоров'ю або життю людей та/чи довкіллю, а також спонукають до нехтування засобами безпеки;
- використовувати засоби і технології, які діють на підсвідомість споживачів реклами;
- наводити твердження, дискримінаційні щодо осіб, які не користуються рекламованим товаром;
- використовувати або імітувати зображення Державного Герба України, Державного Прапора України, звучання Державного Гімну України, зображення державних символів інших держав та міжнародних організацій, а також офіційні назви державних органів, органів місцевого самоврядування, крім випадків, передбачених законами України у сфері інтелектуальної власності;
- рекламувати товари, які підлягають обов'язковій сертифікації або виробництво чи реалізація яких вимагає наявності спеціального дозволу, ліцензії, у разі відсутності відповідного сертифіката, дозволу, ліцензії;
- вміщувати зображення фізичної особи або використовувати її ім'я без письмової згоди цієї особи;
- імітувати або копіювати текст, зображення, музичні чи звукові ефекти, що застосовуються в рекламі інших товарів, якщо інше не передбачено законами України у сфері інтелектуальної власності;
- рекламувати послуги, пов'язані з концертною, гастрольною, гастрольно-концертною, конкурсною, фестивальною діяльністю, без інформації про використання чи невикористання фонограм виконавцями музичних творів. Ця інформація повинна займати на афішах, інших рекламних засобах щодо конкретної послуги не менше 5 відсотків загальної площі, обсягу всієї реклами;
- розповсюджувати рекламу (включаючи анонси кіно- і телефільмів), яка містить елементи жорстокості, насильства, порнографії, цинізму, приниження людської честі та гідності. Анонси фільмів, які мають обмеження щодо глядацької аудиторії, розміщуються лише у час, відведений для показу таких фільмів;
- розповсюджувати рекламу про спорудження житлового будинку з використанням недержавних коштів, залучених від фізичних та юридичних осіб, у тому числі в управління, без набуття/отримання суб'єктами господарської діяльності, що здійснюють його будівництво чи інвестування та/або фінансування, відповідно права власності або користування земельною ділянкою,

ліцензії на здійснення будівельної діяльності, дозволу на виконання будівельних робіт чи дозволу/ліцензії на здійснення діяльності з надання фінансових послуг або свідоцтва про реєстрацію випуску цільових облігацій, виконання зобов'язань за якими забезпечується одиницею нерухомості, що споруджується.

– розповсюджувати рекламу послуг з ворожіння та гадання.

Одним з видів забороненої реклами є недобросовісна реклама. Недобросовісна реклама - реклама, яка вводить або може ввести в оману споживачів реклами, завдати шкоди особам, державі чи суспільству внаслідок неточності, недостовірності, двозначності, перебільшення, замовчування, порушення вимог щодо часу, місця і способу розповсюдження [2].

Спеціальні вимоги щодо реклами, спрямованої переважно на дітей вміщені законодавцем у статті 20 Закону України «Про рекламу».

Так забороняється реклама [2]:

– з використанням зображень дітей, які споживають або використовують продукцію, призначену тільки для дорослих чи заборонену законом для придбання або споживання неповнолітніми;

– з інформацією, яка може підірвати авторитет батьків, опікунів, піклувальників, педагогів та довіру до них дітей;

– з вміщенням закликів до дітей придбати продукцію або звернутися до третіх осіб з проханням зробити покупку;

– з використанням зображень справжньої або іграшкової зброї, вибухових пристроїв.

Реклама не повинна містити зображення дітей у небезпечних ситуаціях чи за обставин, що у разі їх імітації можуть завдати шкоди дітям або іншим особам, а також інформації, здатної викликати зневажливе ставлення дітей до небезпечних для здоров'я і життя ситуацій.

Реклама не повинна завдавати дітям моральної чи фізичної шкоди, викликати у них відчуття неповноцінності.

Реклама не повинна вказувати на можливість придбання рекламованого товару, розрахованого переважно на дітей, кожною сім'єю без урахування можливостей її бюджету.

Реклама не повинна створювати у дітей враження, що володіння рекламованою продукцією дає їм перевагу над іншими дітьми.

Більшість закріплених у цій статті спеціальних обмежень пов'язані з особливостями дитячої психіки, психології та іншими віковими особливостями дитячої аудиторії [4].

Питання специфічних вимог до інформації (в тому числі рекламної), що розповсюджується засобами масової інформації і може споживатися, зокрема, дітьми, регламентуються деякими міжнародними нормативними документами, ратифікованими Україною. Так, Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року визначає, що Держави-учасниці (Конвенції) сприяють розробці належних принципів захисту дитини від інформації і матеріалів, що завдають шкоди її благополуччю (пункт е) ст.17 Конвенції [5].

Таким чином, в теорії та практиці реклами ані комунікативна, ані економічна ефективність рекламного звернення, його впливу на дитину сьогодні майже залишаються нерозглянутими. Щодо правової регламентації, то на таку рекламу поширюються загальні положення про рекламу та окремі статті присвячені реклами для дітей.

Література

1. Телеглядацька асоціація батьків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tabu.org.ua/?nid=165&templ=news>.
2. Про рекламу: Закон України від 03.07.1996 р. № 270/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
3. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402/3-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
4. Науково-практичний коментар до Закону України Про рекламу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/komentar/zakon/630-reklama.html>.
5. Конвенція про права дитини: Конвенція ООН від 20.11.1989 р. № 995/021-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
6. Гуцал А. Психологічні механізми сприйняття рекламної продукції дітьми [Електронний ресурс] / А. Гуцал. – Режим доступу: s-journal.cdu.edu.ua/base/2008/v3/v3pp154-156.pdf.

Адміністративне право як сфера об'єктивізації сервісної функції у сучасних умовах розвитку суспільства

*Пирожкова Ю.В., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

У сучасному загальнонауковому теоретичному дискурсі на перший план висувається усвідомлення унікальності, цінності й неповторності людської особистості у всіх формах і проявах її життєдіяльності. Багато галузей науково-практичної діяльності зазнають переорієнтації в напрямку індивіда, забезпечення та задоволення його різноманітних потреб, а ті, що виникають, свідомо орієнтовані на розуміння важливості сфери послуг, рівень розвитку якої виступає показовим індикатором якості життя населення [1, 5].

Відаючи належне проблематиці «функцій права» теоретики права в різні часи досліджували та продовжують розробляти її і на сучасному етапі розвитку правничої науки. Так, розробку теорії функцій права на початку ХХ ст. очолили: Л. Дюгі, К. Реннер, Л. Петражицький, А. Горовцев. В 20-30 рр. ХХ ст. проблему функцій права розробляли А. Гойхбарг, Д. Розенблум, С. Раєвич, С. Аскназі. У 60-х роках ХХ ст. дослідженням функцій радянського права присвятили увагу: С. Алексєєв, І. Фарбер, О. Іоффе, А. Корольов, В. Смирнов. Останні роки також характеризуються активізацією наукових розробок функцій права в суспільстві – фундаментальні дослідження Т. Радько, В. Реутова, А. Абрамова А. Палазяна, В. Ковальського та ін.

Адміністративне право України є однією з провідних галузей вітчизняного права, адже, як і кожна галузь, вона є вагомою за своїм значенням, проте жодна з інших галузей не є такою значною за обсягом, мобільною за змістовним наповненням. Фундаментальною галуззю права адміністративне право є тому, що воно "містить вихідні норми права, які регулюють первинні суспільні відносини, що представляють особливу значущість для інших галузей права і використовуються ними" [2, 358].

Доктрина адміністративного права характеризується активною генерацією ідей, наукових концепцій, обумовлених прагненням формування категоріально-понятійного апарату даної галузі, намаганням поставити крапку у тривалих наукових дискусіях щодо предмета, метода, принципів, функцій та системи.

На сучасному етапі розвитку вітчизняного адміністративного права прослідковується стійка доктринальна тенденція до перегляду його змісту в цілому як галузі права. Якщо раніше воно сприймалося виключно як управлінське право, то починаючи з дев'яностих років ХХ ст. його роль, призначення та зміст істотно змінилися. Ідеологія сучасного адміністративного права формується із урахуванням сучасних новітніх доктринальних галузевих тенденцій на підставі концепції пріоритету законних публічних прав і свобод людини і громадянина, що забезпечує регулювання всіх відносин владного характеру в інтересах особи і суспільства, тобто «людиноцентристська» концепція адміністративного права. Пріоритет досліджень вчених-адміністративістів – забезпечення реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина (наприклад, роботи В. Авер'янова, О. Андрійко, О. Бандурки, Ю. Битяка, В. Гаращука, І. Голосніченка, Є. Додіна, С. Ківалова, В. Колпакова, Л. Ковалю, Т. Коломоєць, А. Комзюка, В. Опришка, А. Селіванова, М. Тищенко, В. Цветкова та ін.). Доктринальні галузеві досягнення ХХІ ст. характеризуються кардинальним переглядом сутності, змісту і призначення адміністративного права, переходом від моделі «інтереси держави на першому місці, існування людини для держави» з акцентом на побудову моделі «інтереси людини на першому місці, існування держави для людей», тобто в створенні необхідних умов для реалізації та захисту його прав, свобод і законних інтересів.

Видатний російський професор-адміністративіст Д. Бахрах першим відзначив, що сучасне адміністративне право «повернулося обличчям до людини», адже «людина, її права і свободи є найвищою цінністю» [3, 2].

Дана ідея була підтримана українським вченим-адміністративістом, професором В. Авер'яновим, який справедливо зазначав, що основне призначення адміністративного права на сьогодні полягає в регулюванні численних різноманітних взаємостосунків між органами публічної влади і приватними особами з приводу забезпечення згаданими органами необхідних умов для ефективної реалізації (а при необхідності – і захисту) належних приватним особам прав і законних інтересів, тобто «людиноцентристська» концепція адміністративного права [4-6].

Назва «адміністративне» походить від латинського слова «administration», що означає «діяльність по керівництву чим-небудь» або «управління». Також одним із мовних джерел цієї назви можна вважати й слово «administro» – «допомагаю», «обслуговую». Інакше кажучи, одночасно у назві цієї галузі можна простежити не тільки зв'язок з «управлінням», а й «обслуговуванням» та

«служінням», що ще раз акцентує увагу на необхідності всебічного розгляду соціального призначення адміністративного права [7, 5].

В сучасному вимірі адміністративне право постає як галузь, що регулює діяльність публічної адміністрації щодо задоволення інтересів суспільства і громадян у процесі публічного управління, надання адміністративних послуг тощо. Саме з цих позицій осмислюється зміст адміністративно-правових норм і відносин, структура та призначення публічної адміністрації, форми і методи її діяльності тощо. Адміністративне право набуває статусу обов'язкового чинника у формуванні правової держави. [8, 5-6].

На думку С. Мосьондза, «адміністративне право – це сукупність правових норм, спрямованих на регламентацію суспільних відносин, що виникають у сфері публічної адміністрації (управлінської діяльності держави та місцевого самоврядування), у процесі виконання недержавними інституціями делегованих державою повноважень, під час застосування заходів адміністративного примусу та притягнення до адміністративної відповідальності, а також здійснення адміністративного судочинства» [9, 23].

Авторський колектив підручника «Адміністративне право» за загальною редакцією Ю. Битяка, В. Гарашука, В. Зуй визначають «адміністративне право як галузь права, яка регулює суспільні відносини, що виникають у сфері державного управління в процесі здійснення виконавчої і розпорядчої діяльності органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування» [10, 3].

В. Ортинський вбачає головне призначення адміністративного права як галузі права у тому, щоб забезпечити регулювання всіх відносин владного характеру в інтересах особи і суспільства [11, 45].

С. Стеценко пропонує тлумачити «адміністративне право – як сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі публічного управління економікою, соціально-культурною та адміністративно – політичною сферами життя, а також у процесі забезпечення реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб з боку органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування» [12, 12].

Сучасне адміністративне право, на справедливу думку В. Галунька, виходить із концепції пріоритету законних публічних прав і свобод людини та громадянина [13, 36].

Визначення адміністративного права безперечно не обмежуються наведеними, проте і вони дозволяють сформулювати уявлення про значний обсяг суспільних відносин, які регулюються адміністративним правом, що, безперечно, визнається всіма представниками адміністративно-правової науки, і як справедливо зазначають Т. Коломоець, І. Зозуль, акцентуючи увагу на своєрідності цих відносин, поліструктурності їх змістовного наповнення, що коло цих суспільних відносин постійно збільшується, модифікується, а адміністративне право перебуває у процесі ґрунтового реформування, адже за справедливим твердженням В. Колпакова, саме адміністративне право є «найоб'ємнішою, наймобільнішою, найнестабільнішою і найскладнішою з усіх існуючих юридичних галузей» [14, 41 ;15, 16].

Внаслідок визнання пріоритетності утвердження та забезпечення прав людини в адміністративно-правовій науці цілком обґрунтовано здобула поширення позиція, що центральним напрямом розвитку вітчизняного адміністративного права є запровадження «сервісної» (службової) його концепції, відповідно до якої суб'єкти публічного управління мають якнайповніше забезпечувати права, свободи і законні інтереси фізичних та юридичних осіб [14, 41].

Таким чином, сучасне оновлення доктринальних підходів щодо предмета адміністративного права, його переорієнтації з управлінських пріоритетів (які, безумовно, зберігають свою значимість) на особистість, її інтереси, зумовлює трансформацію функцій даної галузі права, виділення поряд з основними (власне-юридичними) функціями (регулятивної і охоронної) публічно-сервісної функції, яка буде спрямована на реалізацію інституту адміністративних послуг в рамках адміністративного права.

Термін "сервіс" має англійський корінь (service) і в перекладі означає послугу, надання послуг, обслуговування, допомогу. Англomовний аналог "сервіс", під яким мається на увазі вид діяльності, орієнтований на задоволення загальних (масових, типових, стандартних) або індивідуальних потреб людини. За останнє десятиліття проблеми сервісу, як позитивної соціальної технології, що має людинозберігаючі властивості, а сервісна діяльність спрямована на пошук ефективних шляхів реалізації та задоволення прагнень і потреб кожної людини розробляються в руслі економічних, соціологічних, культурологічних і загальнофілософських підходів.

У сучасному світі формуються такі високі вимоги до якості життя, що сфера сервісу пронизує всю ієрархію потреб, зосереджується вже не на матеріальному боці життя й побутової повсякденності, а на соціальних і духовних потребах людини. Маючи здатність відслідковувати зміни

смаків і потреб соціальних суб'єктів і вчасно реагувати на них, сервіс, тим самим, пропонує послуги, які формують деякою мірою ціннісні орієнтації, нормативні зразки поведінки, форми спілкування, спосіб життя.

Таким чином, з урахуванням цього, можна дійти висновку, що сервісна функція адміністративного права дістає свій вияв саме у реалізації якісних публічних послуг.

Література

1. Малюк, Л.П. Сервісологія та сервісна діяльність: навч. посібник / Л.П. Малюк, О.М. Варипаєв, А.В. Зіолковська. – Х.: ХДУХТ, 2009. – 211 с.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс): підручник / О.Ф. Скакун. – Вид. 2-е, перероб. і доп. – Х.: Еспада, 2009. – 756 с.
3. Бахрах Д.Н. Административное право России: учебник для вузов / Д.Н. Бахрах. – М.: НОРМА, 2000. – 640 с.
4. Авер'янов В. Предмет адміністративного права: нова доктринальна оцінка / В. Авер'янов // Право України. – 2004. – № 10. – С. 25-30.
5. Авер'янов В.Б. Предмет адміністративного права: «управлінська» і «публічно-сервісна» складові / В.Б. Авер'янов // Адвокат. – 2004. – № 8. – С. 7-11.
6. Авер'янов В.Б. Утвердження принципу верховенства права у новій доктрині Українського адміністративного права / В.Б. Авер'янов // Бюлетень Міністерства юстиції України України. – 2006. – № 11(61). – С. 57-63.
7. Адміністративне право України: підручник / за заг. ред. Т. О. Коломосьць. – Вид. 2, змін. і доп. – К.: Істина, 2012. – 528 с.
8. Коломосьць Т.О. Вступ до навчального курсу «Адміністративне право України»: навч. лекція / Т.О. Коломосьць, В.К. Колпаков. – К.: Ін Юре, 2014. – 240 с.
9. Мосьондз С.О. Адміністративне право України [у визначеннях та схемах]: навч. посібник / Сергій Олександрович Мосьондз. – К.: Атіка, 2008. – 272 с.
10. Адміністративне право: [альбом схем]: [навч. посіб.] / [Ю.П. Битяк, В.В. Зуй, В.М. Гаращук та ін.] – Х.: Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2012. – 160 с.
11. Основи держави і права України: підручник / Володимир Львович Ортинський та ін. – К.: Знання, 2008. – 583 с.
12. Стеценко С.Г. Адміністративне право України: навч. посібник / Семен Григорович Стеценко. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: Атіка, 2009. – 640 с.
13. Адміністративне право України: навчальний посібник: [у 2-х томах] / Галунько В.В., Олефір В.І., Пихтін М.П. та ін.; за заг. ред. В.В. Галунька. – Херсон: ПАТ «Херсонська міська друкарня», 2011. – Т. 1: Загальне адміністративне право. – 2011. – 320 с.
14. Коломосьць Т.О. Феномен презумпцій в адміністративному праві України: монографія / Т.О. Коломосьць, І.В. Зозуль. – Запоріжжя: ЗНУ, 2013. – 180 с.
15. Колпаков В.К. Адміністративне право України: навч. посібник / Валерій Костянтинів Колпаков. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 544 с.

Зарубіжний досвід оподаткування підприємницької діяльності та перспективи його запозичення в Україні

Романенко В.Є., студентка

Науковий керівник:

Пирожкова Ю.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

У кожній країні своя податкова система, яка має певні особливості як у методиці обчислення, стягнення, так і надання пільг. Кількість податків також різна у кожній державі. Зараз Україна знаходиться у кризовому економічному становищі, а підприємці здійснюють господарську діяльність під значним податковим тягарем. Тому, буде доцільним розглянути систему оподаткування нашої країни у порівнянні з більш економічно розвинутими зарубіжними країнами. Ефективність системи оподаткування в цілому й кожного податку окремо досліджується через визначення об'єкта оподаткування, ставки, а також строки сплати.

Досить цікавим є досвід Німеччини. Суттєві зміни в систему оподаткування внесла податкова реформа 1990 року. Прийняті закони «Про запровадження федеративної програми консолідації» 1993

року та «Про гарантування місцезнаходження підприємців» 1994 року були спрямовані на створення найсприятливіших податкових умов. Нині встановлені дві ставки: на прибуток, який не розподілений, – 50%, та на прибуток, який розподілений, – 36%. Це робиться з урахуванням того, що при нерозподіленому прибутку оподатковуються дивіденди акціонерів прибутковим податком. Широко застосовується прискорена амортизація, яка дає змогу в перший рік придбання обладнання списувати до 50% його вартості, а в перші три роки – до 80% [1, 156].

Прибутковий податок з юридичних осіб, який стягується у Японії, привертає увагу своїм поділом на три види: 1) державний прибутковий податок (33,48% від прибутку); префектурний прибутковий податок (5% від державного або 1,67 від загального розміру прибутку); 3) міський, районний (12,8% від державного або 4,2% від прибутку). У сумі юридичні особи сплачують до 40% від загального прибутку.

Така ж практика є у системі оподаткування Канади. Основною законодавчою базою податкової політики в Канаді є Закон «Про податок на прибуток», який регулює стягнення прибуткового податку та податку на прибуток, а також Закон «Про страхування по безробіттю». Тут діє дві ставки: федеральна та провінційна, а отже, податок сплачується у федеральний та провінційний бюджети.

Цікавим також є досвід США, де податок на прибуток корпорацій стягується за шкалою: перші 50,0 тис. дол. – 15%, за подальші 25,0 тис. дол. – 25%, і лише на суму, що перевищує 75,0 тис. дол. – становить 35%. Податковим періодом є рік. Але сплата здійснюється чотири рази на рік. У цьому разі застосовуються оціночні платежі. Суть їх полягає в тому, що підприємство попередньо оцінює можливі річні доходи, витрати та пільги і визначає мінімальну суму платежу. Ця сума сплачується до бюджету рівними частками до 12 квітня, 12 червня і 12 грудня поточного року.

Після закінчення року здійснюється кінцевий розрахунок з бюджетом згідно з поданою декларацією. Якщо за розрахунком згідно з декларацією сума податку є більшою, ніж оціночні платежі, то платник здійснює доплати. Якщо ж навпаки, то провадиться або повернення зайвсплачених сум, або зарахування в рахунок майбутніх періодів.

Порівнюючи показник податкового навантаження України з іншими країнами з розвинутою ринковою економікою, можемо побачити, що даний показник у нашій державі є середнім.

Проте тоді постає проблема нерівномірного перерозподілу податкових надходжень.

Варто також згадати про вплив пільг на розподіл податкового навантаження в Україні.

Для платників податків, які не мають пільг і виконують свої платіжні зобов'язання, податковий тиск є удвічі більшим. Через це податкові зобов'язання нерівномірно розподіляються між галузями економіки і підприємствами. Тому, певною мірою, проблема нерівномірного розподілу податкового навантаження в Україні є значно гострішою, ніж проблема його загального рівня [2, 250].

У Чехії податок на доходи юридичних осіб визначається на основі Закону «Про податки з доходів» 1992 року із відповідними змінами та доповненнями. Усі юридичні особи є платниками податку на доходи, крім Центрального банку Чехії. Платники з юридичною адресою на території Чехії зобов'язані сплачувати податок з доходів, одержуваних як на її території, так і за кордоном. Платники, в яких немає юридичної адреси на території Чехії, зобов'язані сплачувати податок тільки від доходів, одержуваних на території Чехії. Базою оподаткування є доходи від усіх видів діяльності і доходи від розпорядження всім майном, якщо в законі немає інших прямих вказівок. Основна ставка податку на доходи юридичних осіб становить 31%. Базу оподаткування цього податку зменшують на суму збитків попередніх періодів, а також на суму спонсорських дарунків за умови, якщо вони становлять не менше 2000 крон, але не більше 2% оподаткованої основи. Для інвестиційного, пайового і пенсійного фондів ставка податку становить 25% бази оподаткування. Положення цього закону регулюють розрахунок амортизації матеріальних і нематеріальних активів. Майно вартістю до 40 000 крон належить до малоцінних і швидкозношуваних предметів, вартість якого відносять на витрати відразу після його придбання. Порівняно висока ставка податку на доходи компенсується можливістю віднесення на витрати підприємства частини особистих витрат засновників фірм (плати за наймання квартири, витрат на утримання особистого автомобіля, оплати відряджень). Можливість віднесення на витрати підприємства більшості витрат призводить до того, що практично всі новостворені фірми не сплачують податок з доходів. У всіх випадках до річного балансу не входять такі витрати: неустойка, штрафи, основний капітал фірми, збиток більший ніж гроші, отримані за договором страхування, втрати на презентації, подарунки до 2000 крон (школам, лікарням). Предметом прибуткового податку з фізичних осіб є: доходи від підприємницької або іншої незалежної дохідної діяльності, доходи від капіталу, доходи від оренди, інші доходи. Доходом не

вважаються дохід від придбання акцій, спадщини, дарчого переказу нерухомості, рухомого майна, кредити і позички, а також інші доходи, передбачені законом [3, 371].

Отже, для поліпшення свого становища Україні необхідно поступово знижувати податкове навантаження, використовуючи міжнародний досвід, адаптуючи його до специфіки та умов розвитку нашої країни, створювати умови, в яких майже неможливо буде ухилитися від сплати податкових зобов'язань, що призведе до поступового збільшення надходжень до державного бюджету. Також треба подбати про те, щоб податкові надходження були доцільно розподілені. За умови ефективного реформування податкової системи в частині зниження реального податкового навантаження, Україна матиме шанси стати серйозним суб'єктом податкової конкуренції на світовому просторі.

Література

1. Вільшанський С.Д. Удосконалення системи прямого оподаткування в Україні / С.Д. Вільшанський. – К.: Знання, 2008. – 512 с.
2. Крисоватий А.І. Вплив поглиблення інтеграції на податкову політику країн-учасниць ЄС / А.І. Крисоватий, Т.В. Кошук. – К.: Фінанси України, 2009. – 471 с.
3. Литвиненко Я.В. Податкові системи зарубіжних країн: навч. посібн. / Я.В. Литвиненко, І.Д. Якушик. – К.: МАУП, 2010. – 208 с.

Стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення в галузі будівництва

Руфуллаєва Л.Р., студентка

Науковий керівник:

Лютіков П.С., д.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Розвиток будь-якої сучасної держави пов'язаний із забудовою її промислового та житлового сектору. Будівництво є одним із тих критеріїв, який свідчить про стабільність та економічний розвиток країни, а доступність об'єктів будівництва, особливо його житлового фонду – гарантією соціального захисту громадян.

Загальним проблемам адміністративної відповідальності присвячена низка монографій, наукових статей, навчальних посібників, науково-практичних коментарів до законодавства таких авторів, як В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, О.К. Безсмертний, Ю.П. Битяк, А.С. Васильєв, І.П. Голосніченко, Г.В. Джагунов, Є.В. Додін, В.В. Зуй, С.В. Ківалов, А.Т. Комзюк, В.К. Колпаков, М.М. Тищенко, Х.П. Ярмачі тощо.

Провадження у справах про адміністративні порушення в галузі будівництва – важлива процесуальна сторона державного регулювання діяльності у галузі будівництва, воно є регламентованою процесуальними нормами діяльністю уповноважених органів, яка спрямована на розгляд справ про зазначені порушення та вжиття, за необхідності, заходів державного примусу, зокрема притягнення до відповідальності та застосування санкцій. Ця діяльність розвивається як ряд послідовних дій, проходить декілька фаз розвитку, які в юридичній літературі названо «стадіями провадження». Для виокремлення стадій цього адміністративного провадження необхідно спочатку визначити методологічні основи дослідження стадій юридичного процесу взагалі та сформулювати критерії, які визначають самостійність кожної із стадій адміністративного процесу [1].

Основним нормативним актом щодо регулювання провадження у справах про адміністративні проступки – є Кодекс України про адміністративні правопорушення. Але він повною мірою не відповідає сучасному стану суспільних відносин і в рамках адміністративної реформи і реформи адміністративного права відбувається процес розробки Кодексу про адміністративні проступки та Адміністративно-процесуального кодексу, що повинен містити норми, які регламентуватимуть провадження щодо накладання мір адміністративної відповідальності [1].

Крім Кодексу України про адміністративні правопорушення, який регулює загальні положення провадження, існує ряд нормативних актів, які містять спеціальні норми, що регламентують особливі провадження з окремих категорій адміністративних правопорушень. Так, щодо провадження по справах про порушення у галузі будівництва спеціальним актом є Закон України «Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ та організацій за правопорушення у сфері містобудування» [2].

Закон України «Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ та організацій за правопорушення у сфері містобудування» визначає основні стадії провадження і терміни розгляду

Державною архітектурно-будівельною інспекцією України та її територіальними органами справ щодо порушення у сфері містобудування [2].

Стадіями провадження у справах про адміністративні правопорушення у галузі будівництва нами виділено:

- порушення справи;
- адміністративне розслідування;
- розгляд справи;
- прийняття рішення по справі;
- перегляд рішення по справі;
- виконання рішення [1].

Порушення справи є початковою і комплексом процесуальних дій, спрямованих на встановлення обставин проступку, їх фіксування і кваліфікацію. У цій стадії створюється передумова для об'єктивного і швидкого розгляду справи, застосування до винного передбачених законом заходів впливу [1].

Закон України «Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ та організацій за правопорушення у сфері містобудування» [2] чітко закріплює перелік дій за які настає відповідальність, і що становить підставу для складання протоколу про порушення, а саме: самовільне будівництво будинків або споруд, а так само самовільна зміна архітектурного вигляду будинків або споруд під час експлуатації; проведення будівельних робіт без дозволу на їх виконання або без затвердженої проектної документації; передачу проектною організацією замовнику робочої документації для будівництва, що не відповідає будівельним нормам, державним стандартам, нормам і правилам, вихідним даним на проектування об'єктів архітектури, які надані у встановленому порядку, та затвердженому проекту тощо [2].

Крім того, необхідно вказати про такий етап, як встановлення фактичних обставин у справі. Його суть полягає у здійсненні дій, спрямованих на збирання доказів, які підтверджують або спростовують винність у вчиненні правопорушення [1].

Посадові особи Державної архітектурно-будівельної інспекції України з метою збирання доказів у справі мають право безперешкодного доступу на будівництво об'єктів і підприємства будівельної індустрії незалежно від форм власності; давати у межах своїх повноважень учасникам будівництва та виробникам будівельних матеріалів, виробів і конструкцій обов'язкові для виконання приписи щодо усунення порушень будівельних норм, державних стандартів, норм і правил, а так само технічних умов або затверджених проектних рішень; одержувати від замовників [2], проектних і будівельних організацій та підприємств будівельної індустрії необхідну для виконання покладених на них функцій нормативно-технічну, проектну та іншу документацію тощо [2].

Етап процесуального оформлення результатів розслідування починається з аналізу зафіксованих у перелічених документах всіх обставин у справі і завершується складанням протоколу про адміністративне правопорушення. Єдиним процесуальним документом, який складається по всіх адміністративних справах, є протокол про адміністративний проступок [1].

Особливістю провадження у справах про адміністративні правопорушення у галузі будівництва є те, що відповідно до ст.3 Закону України «Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ та організацій за правопорушення у сфері містобудування» разом з протоколом складений уповноваженою на те особою інспекції державного архітектурно-будівельного контролю за результатами перевірки складається припис про усунення допущених порушень [2].

Завершальним етапом у стадії адміністративного розслідування у справах про адміністративні правопорушення у галузі будівництва є направлення протоколу і всіх матеріалів розслідування на розгляд органу (посадовій особі), уповноваженого розглядати відповідну категорію справ про адміністративні правопорушення (ст.257 КУпАП) [3].

Відповідно до ст.246-6 КУпАП та Закону України «Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ та організацій за правопорушення у сфері містобудування» [2] справи про правопорушення у галузі будівництва розглядаються у п'ятнадцятиденний термін з дня одержання протоколу про правопорушення питання про накладення штрафу Державною архітектурно-будівельною інспекцією України та її територіальними органами.

Значення стадії розгляду справ про адміністративні правопорушення визначається тим, що саме тут приймається акт, в якому компетентний орган офіційно визнає громадянина винним або невинним і визначає міру його відповідальності [1].

На етапі підготовки справи до розгляду уповноважений орган (посадова особа) зобов'язаний вирішити такі питання: 1) чи належить до його компетенції розгляд справи; 2) чи правильно складені

протокол та інші матеріали справи про адміністративне правопорушення; 3) чи оповіщені особи, що беруть участь у розгляді справи, про час і місце розгляду; 4) чи затребувані необхідні додаткові матеріали; 5) чи підлягають задоволенню клопотання особи, що притягається до адміністративної відповідальності, потерпілого, їх законних представників і адвоката [1].

Від імені Державної архітектурно-будівельної інспекції України розглядати справи і приймати рішення по справі у сфері містобудування мають право:

- право начальник Державної архітектурно-будівельної інспекції України та його заступники;
- начальники інспекцій державного архітектурно-будівельного контролю та їх заступники [2].

Етап слухання справи починається з представлення посадової особи Державної архітектурно-будівельної інспекції України, що його розглядає. Посадова особа, що розглядає справу, оголошує, яка справа підлягає розгляду, хто притягається до адміністративної відповідальності, роз'яснює особам, які беруть участь у розгляді справи, їхні права і обов'язки [1].

Стадія перегляду є факультативною, необов'язковою. Лише невелика кількість справ розглядається у порядку контролю, але вже сам факт існування такої можливості має велике превентивне значення, дисциплінує тих, кому доручено застосовувати адміністративні стягнення [1].

Виконання постанови у справі є завершальною стадією адміністративно-деліктного провадження. Суть означеної стадії полягає в практичній реалізації адміністративного стягнення, призначеного правопорушнику юрисдикційним органом (посадовою особою) [1].

Дослідивши стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення в галузі будівництва, можна підсумувати, що нажалі діючий КпАП України не містить норм щодо стадій провадження у справах про адміністративні правопорушення в галузі будівництва та Закон України «Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ та організацій за правопорушення у сфері містобудування», але проаналізувавши літературу та праці відомих вчених адміністративістів. Тому на підставі проаналізованої літератури, можемо зазначити, що в цілому провадження у справах про адміністративні правопорушення у галузі будівництва можна визначити, як нормативно-врегульований комплекс взаємозалежних і взаємообумовлених процесуальних дій повноважних суб'єктів по застосуванню адміністративної відповідальності за допущене чи передбачуване порушення вимог законодавства в галузі будівництва.

Виділено система стадій та етапів провадження в справах про адміністративні правопорушення в галузі будівництва: а) порушення справи; б) адміністративне розслідування; в) розгляд справи і прийняття рішення у справі; г) перегляд рішення у справі; д) виконання рішення.

Література

1. Семенко Б.М. Адміністративна відповідальність за правопорушення в галузі будівництва: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Б.М. Семенко; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Х., 2011. – 193 с.
2. Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ та організацій за правопорушення у сфері містобудування: Закон України від 14.10.1994 р. № 208/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 46. – Ст. 411.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради України. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.

Особливості правового регулювання фінансування співробітників прокуратури в Україні: порівняльно-правовий аспект

Соловей А.О., студентка

Науковий керівник:

Пирожкова Ю.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Забезпечення захисту прав людини, загальних інтересів суспільства та держави це головна мета діяльності органів прокуратури в Україні. Для їх повноцінного функціонування в державі створюється відповідна матеріальна база, яка спрямована на забезпечення органів прокуратури необхідними засобами, для виконання ними своїх повноважень. З прийняттям нового Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 року, збільшилась деталізація елементів, які будуть фінансуватись державою, наприклад: користування прокурором і членами його родини безоплатним медичним обслуговуванням у державних закладах охорони здоров'я, поховання прокурора, який загинув (помер)

у зв'язку з виконанням службових обов'язків, або звільненого з посади, який помер внаслідок заподіяння тілесних ушкоджень або іншої шкоди здоров'ю, пов'язаних з виконанням службових обов'язків, надання матеріальної допомоги для вирішення соціально-побутових питань у розмірі, що не перевищує середньомісячної заробітної плати прокурора та інше.

У державному бюджеті формуються видатки на фінансування органів прокуратури не нижче рівня, що забезпечує можливість повного і незалежного здійснення її повноважень.

Вивченням та дослідженням фінансово-організаційних питань, стосовно діяльності органів прокуратури займалися такі вчені: А. Бандурка, Л. Грицаєнко, А. Копиленко, М. Косюта, А. Литвак, Г. Мурашин, В. Сухонос, Ю. Полянський, Ю. Шемшученко, П. Шуйський, Н. Якимчук, М. Ласкина, Д. Рассадкин, В. Стрельников та ін.

Згідно ст.89 ЗУ «Про прокуратуру» від 04.03.2015 року характеризує загальні засади фінансування прокуратури, а саме: Фінансування прокуратури здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України; функції головного розпорядника коштів Державного бюджету України щодо фінансового забезпечення діяльності прокуратури здійснюються Генеральною прокуратурою України; визначені у Державному бюджеті України видатки на утримання органів прокуратури не можуть бути скорочені в поточному фінансовому році [1].

В той час фінансуванням органів прокуратури в Данії та розподілом коштів між ними покладається на Міністерство юстиції, а тому діяльність між прокуратурою, поліцією та судами хоч і розмежована, але постійно знаходиться у взаємодії [2].

В Законі України «Про прокуратуру», у ст.81 також визначається, що заробітна плата складається з посадового окладу та доплат. В Португалії система оплати праці магістратів Служби публічного представництва складається з: базової ставки; додаткових виплат [6].

Фінансування прокуратури здійснюється згідно з кошторисами і щомісячними розписами видатків, затвердженими Генеральним прокурором України, у межах річної суми видатків, передбачених Державним бюджетом України на поточний бюджетний період.

Законодавство визначає гарантії фінансування повного і своєчасного фінансування прокуратури, а також достатнього рівня соціального та матеріального забезпечення прокурорів [1]. Органи служби державного представництва мають у своєму розпорядженні технічний та допоміжний персонал, необхідний для забезпечення їхньої роботи, який підпорядковується відповідним Старшим державним представникам без звуження повноважень, які належать іншим органам у частині, що їх стосується [5].

Фінансування заробітної плати магістратів (прокурорів у Франції) регулюється ст.42 Ордонансу Французької Республіки № 58-1270, від 22 грудня 1958 року «Про органічний закон стосовно статусу магістратури», в якому зазначається, що оплата праці магістратів включає в себе заробітну плату та додаткові виплати. Заробітна плата магістратів визначається відповідним декретом Ради міністрів, в Україні цим питанням завідує Генеральний прокурор України [3].

Заробітна плата працівників прокуратури в середньому складає 10 мінімальних заробітних плат, така сума розрахована на 2015 рік, на наступний рік ця сума ще збільшиться. За словами Генерального прокурора України Віктора Шокіна фінансування прокуратури повинно становити майже 4 млрд. грн. на наступний рік, що на 1 млрд. більше, ніж фінансування прокуратури у поточному році. Він пояснив, що мова не йде про фінансування капітальних видатків, купівлю житла або обладнання. Гроші потрібні виключно на заробітні плати працівників прокуратури, оскільки з липня 2015 року збільшується зарплата працівників прокуратури. І, крім того, створюється орган прокурорського самоврядування – кваліфікаційна комісія, працівники якої також отримуватимуть заробітну плату [4].

Отже, можна зробити висновок, що держава зацікавлена в покращенні фінансового забезпечення органів прокуратури, це насамперед пов'язане не тільки з підвищенням ефективності їх діяльності, а й реалізації антикорупційної програми, яка є однією з пріоритетних на даний проміжок часу для України. Законодавство України є у більшій частині загальних положень схожим з законодавствами країн Європейського Союзу, це свідчить про те, що наша країна прагне стати одним із учасників даного об'єднання. Високий та стабільний рівень доходу прокурорів та їхнє матеріальне забезпечення не тільки покращать їх професійні показники, а ще й загалом діяльність держави в сфері забезпечення прав та інтересів громадян. Це вплине на становлення України, як гідного учасника Європейської спільноти.

Література

1. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII – ВР // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 47. – Ст. 2051.

2. Черкашина О.П. Прокурорський нагляд в Російській Федерації: підруч. / Олена Петрівна Черкашина. – М.: Юрист, 2000. – 400 с.
3. Про органічний закон стосовно статусу магістратури: Ордонансу Французької Республіки від 22.12.1958 р. № 58-1270 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravo.org.ua/files/zarub_zakon/FR_1958.pdf
4. Статут Служби державного представництва: Закон Королівства Іспанії від 13.03.1981 р. № 50 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravo.org.ua/files/zarub_zakon/Isp_1981.pdf
5. Статут Служби публічного представництва: Закон Португальської Республіки від 15.10.1986 р. № 47/86 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravo.org.ua/files/zarub_zakon/Port_1986.pdf

Загальне поняття мотиву і мети, як ознаки суб'єктивної сторони протиправного діяння

Ткаченко О.Р., аспірант

Науковий керівник:

*Коломоєць Т.О., д.ю.н., професор, Заслужений юрист України
Запорізький національний університет*

Мотив і мета є ознаками суб'єктивної сторони, але вчені у сфері права вважають їх факультативними ознаками, які мають значення лише при кваліфікації дій та коли чітко зазначено у законі, що мотив чи мета є обов'язковими умовами певного правопорушення. Але що ж таке мотив і мета? Нажаль нормативного визначення цих понять немає, тому перейдемо до поглядів науковців.

Коломоєць Т.О. зазначає, що під мотивом проступку розуміють ті внутрішні спонукання, які впливають на волю суб'єкта і якими керується суб'єкт проступку при його вчиненні. В адміністративно-правовій літературі до таких спонукань частіш за все відносять корисливість, жадобу, помсту, хуліганські спонукання, кар'єризм тощо. При цьому мотив не слід плутати з метою, як певним результатом, до якого прагне правопорушник. Мета відображає уявну модель майбутнього, якої хотів би досягти суб'єкт проступку, діючи певним чином. Мотив і мета невіддільні від вольової поведінки, вони допомагають розкрити її психологічну природу. Якщо метою виступає нажива, то мотивом протиправних дій є особиста корисливість або жадоба [1].

Колпаков В.К. вважає, що мета розуміється як уявний образ результату, до якого прагне винний, його уявлення про ті бажані наслідки, що мають настати в результаті здійснення проступку. Мотивом є те, що спонукає до дій. Це суб'єктивна реакція особи на об'єктивну реальність. Стан суб'єкта, який викликає його активність. До мотивів відносять потреби та інстинкти, потяги, нахили, емоції, установки та ідеали. Таке розуміння мотиву правопорушення дає підстави знайти мотивацію навіть у так званих «немотивованих проступках» [2].

Мельник М.І. та Клименко В.А. зазначають, що мотив і мета не тільки дають можливість правильно зрозуміти психічний стан особи в момент вчинення злочину, виявити причини протиправної поведінки, а й точно визначити форму вини і ступінь суспільної небезпеки особи, і врешті-решт дати правильну кримінально-правову оцінку вчиненому. Будь-яка вольова поведінка людини, у тому числі й злочинна, виходить із визначених мотивів і спрямовується на досягнення певної мети. Між мотивом і метою існує певний внутрішній зв'язок. Як тільки з'являється мотив вчинення злочину, зразу ж виникає і відповідна мета. Сутність мотиву полягає у тому, що він завжди пов'язаний з певними спонуканнями, які викликали у особи рішучість вчинити злочин. Мотив - це не просто спонукання до дій, а спонукання усвідомлене, обумовлене бажанням досягнути певної мети. *Мотив* злочину можна визначити як усвідомлене спонукання особи, яке викликало у неї рішучість вчинення злочину. Мотиви, які викликають в окремих осіб рішучість вчинити злочин, можуть бути різними: корисливість, ненависть, помста, ревності, заздрість тощо. Але Мельник і Клименко зазначають, що в разі якщо мотив злочину не вказаний у конкретній нормі закону або не впливає безпосередньо з її змісту, тоді він не має значення для кваліфікації злочину, але може враховуватися судом при призначенні покарання. *Мета* - це уявлення про бажаний результат, досягнути якого прагне особа. На відміну від мотиву, мета характеризує безпосередній злочинний результат, якого прагне досягти винний, вчинюючи злочин. Мотив злочину відповідає на питання, чим керується особа, яка чинить злочин, мета ж злочину визначає спрямованість дій, результат, до якого прагне особа [3].

Отже, більшість вчених сходяться на думці, що мотив і мета мають значення лише коли на них є посилання у статтях кодексів. Але Колпаков В.К. зазначає, що мотив можна знайти навіть у так званих «немотивованих проступках».

В цілому ознайомившись з думками вчених стосовно мотиву і мети можна зробити висновок, що:

1) мотивом є внутрішні спонукання які впливають на волю (тобто рішучість) і якими керується суб'єкт при вчиненні певної протиправної дії, з бажанням досягнути певної мети.

2) метою є певний (бажаний) результат до якого прагне правопорушник, при цьому усвідомлюючи аморальність і протиправний характер дій, які є необхідними для цього результату.

Мотив і мета хоча і вважаються факультативними ознаками, але, на мою думку, є досить важливими, оскільки при вчиненні певного правопорушення чи злочину особа керується певним мотивом і метою, оскільки більшість умисних протиправних дій є заздалегідь спланованими. Взагалі мотив і мета по суті є початковою точкою, оскільки потреби, схильності, бажання, тобто внутрішні спонукання (мотив) є основним рушієм, пізніше ці внутрішні спонукання можуть під впливом певних чинників вималюватись у бажаний результат, тобто отримання чого-небудь (мета) і пізніше це може перерости в рішучість до вчинення дій з бажанням настання певних наслідків, які приведуть особу до бажаного результату (прямий чи непрямий умисел, тобто вина).

На мою думку, мотив і мета є важливими ознаками суб'єктивної сторони, які допомагають краще розкрити рішучість, взагалі особистість особи і її світогляд, це перш за все є важливим для розуміння чи здатна особа вчинити теж саме (або інше протиправне) діяння знов у майбутньому чи навпаки, особа назавжди відмовиться від даного способу задоволення бажань та чи вчинила особа те, що хотіла, оскільки, можливо, особа переслідувала зовсім інші цілі ніж ті, на які вказує об'єктивна сторона. Тому я вважаю мотив і мета у більшості правопорушень є не менш важливими ознаками ніж вина.

Література

1. Коломоєць Т.О. Адміністративне право України / Т.О. Коломоєць. – К.: Істина, 2010. – 480 с.
2. Колпаков В.К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право) / В.К. Колпаков. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 256 с.
3. Мельник М.І. Кримінальне право України. Загальна частина / М.І. Мельник, В.А. Клименко. – К.: Атіка, 2009. – 408 с.

Контроль за використанням та охороною особливо цінних земель

Фартушина А.Б., слухач магістратури

Науковий керівник:

Луц Д.М., викладач

Запорізький національний університет

Однією з важливих самостійних правових форм забезпечення охорони та використання особливо цінних земель виступає здійснення контролю за цими землями [1].

Статтею 180 Земельного кодексу України встановлюється, що контроль за використанням та охороною земель полягає в забезпеченні додержання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями і громадянами земельного законодавства України [2].

В залежності від суб'єктів, які здійснюють контроль, у законодавстві закріплено три види контролю: державний, громадський і самоврядний, що здійснюється відповідними органами місцевого самоврядування.

Як зазначає доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України Т.О. Коломоєць: «Контроль – це активне втручання суб'єкта адміністрування у діяльність об'єкта адміністрування. У цілому суть контролю як соціального явища полягає в перевірці відповідності діяльності учасників суспільних відносин встановленим у суспільстві приписам, у межах яких вони мають діяти. Мета такої діяльності полягає у виявленні результатів впливу суб'єктів на об'єкт, допущених відхилень від прийнятих вимог, чинних принципів організації і регулювання, причин цих відхилень, а також визначення шляхів подолання наявних перешкод для ефективного функціонування всієї системи» [3].

Реалізується контролююча функція через державний примус.

Державний примус слід розглядати як зовнішній вплив на поведінку людей, що базується на організованій силі держави і гарантує безумовне утвердження волі держави [4, 145].

Контроль за використанням та охороною земель є різновидом державного контролю. О.В. Конишева визначає земельний контроль як специфічний різновид екологічного контролю, який здійснюється уповноваженими органами в установленому порядку [5, 105].

У науці земельного права державний контроль за використанням і охороною земель визначається як врегульована нормами права владно організуюча діяльність спеціально

уповноважених державних органів, спрямована на забезпечення додержання норм земельного законодавства всіма суб'єктами відповідних суспільних відносин, попередження та виявлення правопорушень, вжиття заходів впливу на правопорушників і поновлення порушених прав землевласників і землекористувачів [6, 230].

Законом України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» встановлено правові, економічні та соціальні основи організації здійснення державного контролю за використанням та охороною земель і спрямований на забезпечення раціонального використання і відтворення природних ресурсів та охорону довкілля [7].

До системи органів загальної компетенції, які здійснюють управління в галузі охорони та використання особливо цінних земель, належать такі: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада Міністрів Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, місцеві органи виконавчої влади.

Органами управління спеціальної компетенції відповідно до ст.188 Земельного кодексу України, ст.5 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» та ст.19 Закону України «Про охорону земель» є Міністерство охорони навколишнього природного середовища, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Державний служба України з питань геодезії, картографії та кадастру та Державна екологічна інспекція.

Детальну увагу слід звернути на компетенцію Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру яка бере участь у розробленні та виконанні державних, галузевих, регіональних та місцевих програм з питань регулювання земельних відносин, раціонального використання земель, їх відтворення та охорони, встановлення меж області, району, міста, району в місті, села і селища, у проведенні моніторингу земель, територіальному планування.

Загалом, кожен із перелічених вище органів державної влади та місцевого самоврядування має повноваження в сфері контролю за використанням особливо цінних земель.

На даний момент контролюючі функції за використанням та охороною особливо цінних земель набувають важливого значення, оскільки ці землі потерпають від незаконного будівництва. Як зазначається у Рекомендаціях парламентських слухань «Сучасний стан та перспективи розвитку земельних відносин в Україні» у результаті незаконного будівництва непоправної шкоди завдано таким загальнонаціональним заповідним об'єктам, як Нікітський ботанічний сад, парк-пам'ятник «Фороський», Ялтинський гірський лісовий заповідник. Спостерігаються численні випадки забудови та розпаювання прибережних захисних смуг вздовж великих та малих річок, морів, навколо озер та водосховищ. І відбувається це за згодою місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування [8].

Аналіз виявлених порушень земельного законодавства свідчить, що основною причиною їх виникнення є неналежне виконання передбачених законом повноважень органами земельних ресурсів, місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування. Прийняття неправомірних рішень цими органами вже призвело до соціальної напруги, зокрема, у Києві та Київській області (Пуша-Водиця, Козин), в Криму, Одесі та інших регіонах.

Основними причинами, що стримують здійснення заходів щодо виконання основних напрямів проведення земельної реформи, на думку учасників парламентських слухань, є: відсутність з боку органів виконавчої влади дієвого контролю за дотриманням земельного законодавства, використанням та охороною земель усіх категорій, а також виконанням конституційних вимог щодо набуття громадянами та юридичними особами у власність земельних ділянок; дублювання функцій Державного комітету України по земельних ресурсах іншими центральними органами виконавчої влади (Міністерством юстиції України, Міністерством охорони навколишнього природного середовища України), місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування [8].

Таким чином, контроль за використанням та охороною особливо цінних земель полягає в діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій, спрямованої на додержання всіма суб'єктами земельних правовідносин встановлених вимог законодавства використання та охорони особливо цінних земель, недопущення їх необґрунтованого вилучення (викупу) і зміни цільового призначення та притягнення винних осіб до відповідальності [1, 134].

З метою більш ефективного контролю за використанням особливо цінних земель, пропонуємо чітко розмежувати повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування.

Література

1. Ришкова Л.В. Правове регулювання охорони та використання особливо цінних земель: дис. канд. юрид. наук: 12.00.06 / Ришкова Людмила Валеріївна; Харківська нац. юрид. академія. – Х., 2010. – 218 с.

2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. // ОВУ. – 2001. – № 46. – Ст. 2038.
3. Шумелда Я. Страхування: навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей / Я. Шумелда. – Тернопіль: Джура, 2004. – 280 с.
4. Яковчук М.Ю. Адміністративно-правове регулювання страхової діяльності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / М.Ю. Яковчук. – Ірпінь, 2009. – 244 с.
5. Конишева О.В. Правове забезпечення запобігання деградації земель сільськогосподарського призначення: дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 / Олена Василівна Конишева. – Х., 2002. – 174 с.
6. Земельне право України: підручник [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / В.І. Семчик, П.Ф. Кулинич, М. В. Шульга. – К.: ВД «Ін Юре», 2008. – 600 с.
7. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради. – № 39. – С. 350.
8. Про Рекомендації парламентських слухань «Сучасний стан та перспективи розвитку земельних відносин в Україні»: Постанова Верховної Ради України від 22 вересня 2005 р. // Відомості Верховної Ради. – 2005. – N 48. – Ст.494.

«Принципи адміністративного права»: підходи до визначення сутності

*Шарая А.А., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Визначення поняття «принципи адміністративного права», адже вироблення чіткого розуміння його сутності, безсумнівно, є одним із пріоритетних напрямків розвитку адміністративно-правової доктрини. Сучасні зміни, які відбуваються у політичному, соціальному та правовому житті нашої країни, вимагають оновленого погляду на принципи провідної галузі вітчизняного права – адміністративного. Важливість принципів адміністративного права полягає в тому, що вони створюють передумови для формування та розвитку сучасної адміністративно-правової науки, ефективної нормотворчості та дієвого правозастосування. Можна із впевненістю стверджувати, що принципи є первинним явищем, на підставі якого вже розгортаються наукові та нормотворчі процеси.

Питання про те, що слід визнавати принципами адміністративного права, досі в доктринальних джерелах залишається дискусійним. На підставі аналізу положень юридичної літератури можна робити узагальнення, що принципи права можуть бути закріплені в його конкретних нормах, або можуть логічно «виводитись з їх сукупності». Правова природа логічно виведеного принципу потребує свого підтвердження. Його може дати лише законодавець, але не суб'єкт правозастосування. Принцип, що логічно виведений із сукупності правових норм, – це переконання, правосвідомість суб'єкта виведеного ним принципу. Якщо правовий принцип не сформульований письмово як розпорядження держави, то існування його потребує своїх обґрунтувань і доказів. Неправильно ототожнювати правовий принцип суто з правовою дефініцією чи нормою права. Принципом може бути основоположна ідея, закріплена у правових нормах, що об'єднує їх у одну систему.

Принципи є спрямовуючим, організуючим і синхронізуючим чинником усього механізму регулювання правових відносин. Не викликає сумнівів, що принципи є центральною, фундаментальною категорією адміністративного права, адже відображають його сутність, призначення та зміст. Питанню визначення принципів адміністративного права увага вченими-адміністративістами приділялася, здебільшого в окремих розділах підручників та навчальних посібників з адміністративного права (В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, С.В. Ківалов, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюк та ін.). Однак, питання визначення поняття принципів адміністративного права піднімалось і у наукових статтях (В.К. Колпакова, Р.С. Мельника, О.І. Миколенка та ін.), і у окремих спеціальних дослідженнях (роботи Т.О. Коломоєць та П.О. Баранчика тощо). Науковці пропонують власні визначення принципів адміністративного права – дещо схожі, або відмінні зовні одне від одного, хоча близькі за змістом, однак аналіз змісту цих визначень дозволить виокремити характерні спільні риси для поняття, яке досліджується і надасть можливість розглянути, як змінювалось уявлення про принципи адміністративного права, а також яким чином це поняття визначається в сучасній адміністративно-правовій доктрині.

Перш ніж розглядати позиції науковців щодо визначення поняття «принципи адміністративного права» в сучасній адміністративно-правовій доктрині, варто зазначити, що така категорія навряд чи може претендувати на досить давню історію і тривале становлення. Враховуючи,

що певний час (зокрема, це радянські часи, перехідний період української незалежності) більш розповсюдженою категорією в адміністративно-правовій доктрині була «принципи державного управління», адже, як відгук особливостей відповідного історичного періоду, центром адміністративного права вважалась держава і державне управління (роботи І.М. Пахомова [1, 49-84], О.Є. Луньова [2, 3] та ін.). Часто в літературі зустрічалося і ототожнення понять «принципи адміністративного права» та «принципи державного управління», проте цим не ототожнювались поняття «адміністративне право» і «державне управління». Згодом, ситуація змінюється і державне управління (яке згодом в науці трансформується у «публічне управління», або «публічне адміністрування») із центрального поняття адміністративного права переміщується в один із його структурних елементів (таким же відносно самостійним як й інші). Зі зміною доктринальних поглядів на адміністративне право, його предмет, зміст, сутність змінюються і підходи на визначення принципів (тепер, вже, здебільшого, адміністративного права). До того ж, Р.С. Мельник на підставі аналізу сучасної наукової літератури, а також нормативно-правових актів робить висновок, що нині питання принципів адміністративного права перебуває на першій або початковій стадії свого розвитку, оскільки у минулі часи воно практично не досліджувалося та не вивчалось [3, 51]. Тому саме на цьому початковому етапі дослідження слід приділити пильну увагу визначенню принципів адміністративного права, розглянути, яким чином провідні вчені-адміністративісти розуміють зміст цього терміну.

Так, В.К. Колпаков стверджує, що принципи адміністративного права – позитивні закономірності, пізнані наукою та практикою, закріплені у правових нормах, або узагальнення чинних у державі правил [4, 18], наголошуючи на тому, що принципами адміністративного права є об'єктивний суттєвий зв'язок, який ґрунтується на досвіді, фактах, апробований і наукою, і практикою, має безпосереднє відображення у нормах права, державних правилах. Дійсно, варто взяти до уваги, що принципи є первісними по відношенню до норм права, адже навіть якщо їх прямо не називають або не визначають, їх всеодно завжди враховують при створенні, зміні, модифікаціях норм права. На думку В.Б. Авер'янова, принципами адміністративного права є засадничі ідеї, положення, вимоги, що характеризують зміст адміністративного права, відображають закономірності його розвитку і визначають напрями і механізми адміністративно-правового регулювання суспільних відносин [5, 80]. Таке визначення (із використанням окремих особливостей, характеристик) покладено в основу наукових пошуків багатьох вчених-адміністративістів. У підручнику «Адміністративне право України» за редакцією Ю.П. Битяка принципи адміністративного права визначено як вихідні, об'єктивно зумовлені основоположні засади, відповідно до яких формується і функціонує система та зміст цієї галузі права [6, 9]. У цьому випадку принципи визначено через поняття «засади», однак значення цього слова автор не подає. Окрім того, також простежується прямий зв'язок і вплив принципів на систему і зміст адміністративного права. Також варто звернути увагу на те, що у саме таке визначення «в цілому правильно орієнтує законодавця, підкреслює те найважливіше, що він зобов'язаний враховувати при створенні соціально справедливого адміністративного права» [7, 33]. Тобто, окрім впливу принципів на внутрішню сторону адміністративного права – його систему і зміст, вони мають безпосереднє відношення і до його зовнішньої форми – є ідейним підґрунтям для створення нормативно-правових актів взагалі, і кожної норми в них зокрема.

У навчальному посібнику «Адміністративне право України» за редакцією В.В. Галунька під принципами адміністративного права запропоновано розуміти основні вихідні, об'єктивно зумовлені засади, на яких базується діяльність суб'єктів адміністративного права, забезпечуються права та свободи людини і громадянина, нормальне функціонування громадянського суспільства і держави [8, 63]. Така позиція надає можливість відстежити дещо оновлений науковий підхід, а саме стосовно безпосереднього впливу на діяльність суб'єктів адміністративного права, адже така категорія також набуває обертів у своєму розвитку, і вже отримує належну пильну увагу в адміністративно-правовій доктрині. У підручнику «Адміністративне право України. Академічний курс» Т.О. Коломоєць принципи адміністративного права визначає як основоположні наукові ідеї, об'єктивно обумовлені та стабільні, відповідно до яких сформована вся система адміністративного права, які характеризують зміст адміністративного права, відображають закономірності його розвитку і визначають напрями адміністративно-правового регулювання суспільних відносин [9, 46]. Слід підтримати позицію вченого-адміністративіста щодо виокремлення такої характеристики принципів адміністративного права як «наукові ідеї», «стабільні», адже, дійсно, такі ідеї мають чітке і детальне наукове обґрунтування та відзначаються стійкістю і постійністю. Також варто помітити, що принципи адміністративного права визначають напрями адміністративно-правового регулювання суспільних

відносин, що ще раз підтверджує їх фундаментальність та першість, адже на підставі норм адміністративного права безпосередньо здійснюється адміністративно-правове регулювання суспільних відносин, однак скеровують у належне русло таке регулювання саме принципи. Р.С. Мельник вважає, що принципи адміністративного права можна визначити як основні ідеї, положення, вимоги, що характеризують зміст адміністративного права, відображають закономірності його розвитку і визначають напрями й механізми адміністративно-правового регулювання суспільних відносин [3, 51]. Така наукова позиція включає три елементи впливу принципів: 1) зміст адміністративного права, 2) закономірності його розвитку, 3) напрями й механізми адміністративно-правового регулювання суспільних відносин. Заслуговує на увагу визначення принципів адміністративного права в однойменній монографії за редакцією Т.О. Коломоєць та П.О. Баранчика як імперативних, безумовних, універсальних, закріплених у нормах адміністративного права положень, які у загальних рисах окреслюють правила поведінки його суб'єктів і яким повинні відповідати адміністративно-правові норми [10, 44].

Таким чином, можна дійти висновку, що вчені-адміністративісти, пропонуючи власні підходи до визначення поняття «принципи адміністративного права», здебільшого збігаються у таких твердженнях: 1) принципи адміністративного права – це основні засади, ідеї, положення, які покладені в основу галузі; 2) принципи адміністративного права – це підстава для формування і функціонування системи та змісту галузі; 3) принципи адміністративного права – це підґрунтя для адміністративно-правових норм; 4) принципи адміністративного права – це базис діяльності суб'єктів адміністративного права, 5) принципи адміністративного права – це гарантія забезпечення прав та свобод людини і громадянина, нормального функціонування громадянського суспільства і держави. Навряд чи, можна сперечатися із правильністю вказаних тез, тому слід зазначити, що саме вони відображають дійсний зміст і значення принципів адміністративного права, а тому повинні стати основою для формулювання єдиного, загальноприйнятого доктринального визначення принципів адміністративного права й подальшого його нормативного закріплення.

Враховуючи проведений аналіз підходів до визначення сутності поняття, принципів адміністративного права, варто запропонувати визначення принципів адміністративного права з урахуванням доктринальних позицій теоретиків права та вчених-адміністративістів. Так, принципи адміністративного права – це основні універсальні фундаментальні положення, які покладені в основу галузі та є підставою для формування і функціонування її системи та змісту й слугують засадами для регулювання відносин, що становлять предмет галузі.

Література

1. Пахомов И.Н. Советское административное право. Общая часть: учебник для студентов юридических специальностей вузов УССР / И.Н. Пахомов. – Львов: Издательство Львовского университета, 1962. – 295с.
2. Лунев А.Е. Административное право / под ред. А.Е. Лунева. – М.: Юридическая литература, 1967. – 604 с.
3. Мельник Р.С. Институт принципів адміністративного права у системі Загального адміністративного права України / Р.С. Мельник // Публічне право. – 2012. – № 3 (7). – С. 51-60.
4. Колпаков В.К. Адміністративне право України: підруч. / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко. – Київ: Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.
5. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник у 2 т. / [ред. колегія, В.Б. Авер'янов (голова)]. – К.: Вид-во „Юридична думка”, 2004 – . – Т. 1. – 2004. – 584 с.
6. Адміністративне право України: підручник / [Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, О.В. Дьяченко та ін.]; за ред. Ю.П. Битяка. – Київ: Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.
7. Адміністративне право: підручник / [Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, В.В. Богуцький та ін.] ; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В.М. Гаращука, В. В. Зуй. – Харків: Право, 2010. – 624 с.
8. Адміністративне право України: навчальний посібник: у 2-х томах / [Галунько В.В., Олефір В.І., Пихтін М.П. та ін.] ; за заг. ред В.В. Галунька. – Херсон: ПАТ „Херсонська міська друкарня”, 2011 – . – Т.1: Загальне адміністративне право. – 2011. – 320 с.
9. Коломоєць Т.О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник / Тетяна Олександрівна Коломоєць. – Київ: Юрінком Інтер, 2011. – 567 с.
10. Коломоєць Т.О. Принципи адміністративного права: монографія / Т.О. Коломоєць, П.О. Баранчик. – Запоріжжя: Поліграфічний центр «Сору Art», 2012. – 203 с.

Оподаткування спадщини в Україні: специфіка та проблеми

Шиванова В.В., студентка

Економіко-правничий коледж Запорізького національного університету

Науковий керівник:

Пирожкова Ю.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Оподаткування доходу, отриманого платником податку внаслідок прийняття ним у спадщину коштів, майна, майнових чи немайнових прав регламентується підпунктом 14.1.54. пункту 14.1 статті 14 Податкового Кодексу України від 02.12.2010 р. № 2755-VI, який набрав чинності з 1 січня 2011 року.

Увага до оподаткування спадщини з боку вітчизняних учених-фінансистів залишається недостатньою. В.Л. Андрущенко, В.П. Вишневський, О.Д. Данілов, Ю.Б. Іванов, С.В. Каламбет, А.І. Крисоватий, І.О. Луніна, І.О. Лютий, А.М. Соколовська, Л.Л. Тарангул, В.М. Федосов та інші обмежуються дослідженням окремих питань. За останні 15 років спеціальні монографічні дослідження на тему оподаткування спадщини в Україні не виходили зовсім. Тим часом у світі відбуваються важливі зміни в оподаткуванні спадщини, що посилює науковий інтерес до даного виду податків і в Україні.

З 2005 р. нульова ставка встановлена при отриманні рухомої та нерухомої спадщини родичами першого та другого рівнів споріднення. Таким чином, якщо Свідоцтво про право на спадщину у вигляді рухомого та нерухомого майна (квартир, кімнат, будинків, дачних і присадибних ділянок, земельних паїв тощо) було отримано спадкоємцем 1-го та 2-го рівнів споріднення після 1 квітня 2005 р., то такий спадкоємець (обдарований) не повинен сплачувати податок.

У період з 1 січня 2005 року по 31 грудня 2006 р. ставка податку 13%.

У період з 1 січня 2005 року по 31 грудня 2006 р. ставка податку 26%.

З 2007 р. спадкодавці першого рівня споріднення не сплачуватимуть податок при успадкуванні власності будь-якого виду. Спадкоємці другого рівня споріднення будуть оподатковуватися за мінімальною ставкою 5%. Для резидентів, які отримують спадщину від нерезидентів, з початку 2007 р. шкала оподаткування знижується з 30% до 15%. Спадщина, отримана нерезидентами, буде і надалі оподатковуватися за ставкою 26% (30% з 01.01. 2007 р.).

Важливо зауважити, що з 1 січня 2007 р. при отриманні спадщини у вигляді рухомої та нерухомої власності і/або коштів на рахунках інвалідом I групи, дитиною-сиро-тою або дитиною, позбавленою батьківської опіки, ставка податку – 0%. Відбуваються й інші зміни, що стосуються лібералізації оподаткування деяких категорій спадкоємців, зокрема, неповнолітніх дітей і сиріт. До найбільш привілейованих категорій належать також подружжя, діти і батьки.

Проте немало суперечностей виникає при отриманні у спадщину нерухомого майна, зокрема землі. Тут важливо розмежовувати майнове право або право вимоги на землю і право власності на землю. Якщо спадщина одержана у вигляді земельного сертифіката, то йдеться про успадкування не конкретної земельної ділянки, а про майнове (корпоративне) право на частку землі, що перебуває у колективній власності сільськогосподарського підприємства.

Відповідно до п.1.8 ст.1 Закону України від 28.12.1994 р. № 334 "Про оподаткування прибутку підприємств" корпоративне право – це право власності на статутний фонд (капітал) юридичної особи або його частку (пай), включаючи права на управління, отримання відповідної частки прибутку такої юридичної особи, а також активів у разі її ліквідації відповідно до чинного законодавства.

Крім того, Указом Президента від 08.08.1995 р. щодо порядку паювання земель встановлено, що паювання земель передбачає визначення розміру земельної частки у колективній власності на землю члена колективного сільськогосподарського підприємства без виділення земельних ділянок у натурі. Враховуючи наведене, зміст прав особи, що засвідчує майновий сертифікат, тотожний змісту корпоративних прав. Тому під кутом зору оподаткування Сертифікат на земельну частку розглядається як об'єкт комерційної власності і оподатковується за відповідними ставками.

У свою чергу згідно з Земельним кодексом України право власності на земельну ділянку (пай) виникає після її державної реєстрації та одержання акта про право власності на землю. Видача державних актів на право приватної власності на землю регламентується Указом Президента України від 03.12.1999 р.

Земельні сертифікати вважаються правовстановлюючими документами під час реалізації права вимоги на відведення земельної частки в натурі. Тому земельні частки (паї), власникам яких видано державні акти про право власності, при оподаткуванні податком на доходи фізичних осіб

розглядаються як нерухоме майно. Тим самим вартість одержаного у спадок земельного Сертифіката оподатковується як об'єкт комерційної власності, а успадкування земельної ділянки – як об'єкт нерухомого майна.

Окремі питання виникають під час успадкування коштів, що зберігаються на рахунках спадкодавця, відкритих у банках і небанківських фінансових установах, у тому числі депозитні (ощадні), іпотечні сертифікати, сертифікати фонду операцій з нерухомістю. Законом визначається розмір оподаткування таких коштів для окремих категорій спадкоємців за двох умов: сума на рахунку не перевищує стократний розмір мінімальної заробітної плати, встановлений на початок року; або сума на рахунку перевищує стократний розмір мінімальної заробітної плати.

При успадкуванні нерухомого майна особливо актуальною стає потреба у відстрочені та розстрочені податкових платежів. Тут не потрібно забувати, що успадкування – це перехід не лише прав (у тому числі майнових), але й обов'язків від одної фізичної особи (померлого) до іншої (спадкоємця). У даному випадку Законом "Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та цільовими фондами" передбачено право платника податку вимагати відстрочки або розстрочки платежів до бюджету.

Дану прерогативу можна охарактеризувати як позитивне явище, оскільки не існує пільг при продажу корпоративних прав, інвестиційних активів і нерухомості. У процесі продажу інвестиційного активу та проведенні розрахунку інвестиційного прибутку, інвестиційний актив, успадкований платником податку, вважається придбаним за нульовою вартістю, тобто податок з доходів фізичних осіб обчислюється із загальної суми доходу, отриманого від такого продажу, за ставкою 13%.

Існують деякі особливості і щодо оподаткування сум, отриманих у спадщину згідно з договорами особистого страхування. У Законі говориться, що до об'єктів спадщини з метою оподаткування відносяться суми страхового відшкодування за страховими договорами, укладеними спадкодавцями, а також ті, що зберігаються на пенсійному рахунку спадкодавця згідно з договором недержавного пенсійного забезпечення. Проте ст. 1229 Цивільного кодексу проголошує, що право страхової виплати, що переходить до особи, призначеної страхувальником у договорі особистого страхування, не входить до складу спадщини.

Тому у разі виплати страховими компаніями сум страхового відшкодування (страхових виплат) при настанні страхового випадку (смерті страхувальника) фізичним особам, які за договором особистого страхування визначені як вигодонабувачі, такі страхові компанії зобов'язані нарахувати, утримати і сплатити податок з доходів фізичних осіб у розмірі 13% (15% з 2007 р.). Тобто при виплаті страхових сум спадкоємцю у результаті смерті страхувальника на страхову організацію покладена роль податкового агента, податок стягується у джерела виплати, а не за результатами декларування.

У контексті даного дослідження важливо встановити, на кого покладені обов'язки зі стягнення податку зі спадщини. На нашу думку, у випадку трансферу власності у результаті наслідування або дарування роль податкового агента визначено дещо не чітко. Логічно було б покласти обов'язки податкових агентів на нотаріусів, оскільки при передачі власності у спадок вони займаються оформленням прав на спадщину, спостерігають за виконанням волі померлого і дотриманням законодавства, здійснюють акт реєстрації заповітів.

Закон України "Про податок з доходів фізичних осіб" від 22.05.2003 р. № 889 із внесеними у нього змінами і доповненнями викликав значний резонанс у суспільстві, в тому числі і тому, що розширив податкову базу за рахунок спадщини і дарувань. Ми вважаємо, що склалася певна рівновага позитивних і негативних ефектів цього податку. До переваг податку на спадщину належить втілена у ньому ідея зміцнення сімейних зв'язків на основі матеріального інтересу. Певною мірою даний податок стимулює прийдешні покоління до творчої і трудової ініціативи. Вважаємо, що відміна податку сприяла б ще більшому поглибленню соціального розшарування населення.

Проект кодексу податкових законів для держав Центральної і Східної Європи (отже – і для України), підготовлений у 1993 р. професором Йоахимом Лангом (ФРН), рекомендував утриматися від податку на спадщину в найближчі 10 років "у інтересах якомога швидшого формування приватної власності", "приватного добробуту, перерозподіл якого поліпшить шанси рівності у вільному суспільстві", "тим більш, що безпідставно сподіватися на великі надходження" [10, р. V, 129, 202].

Однак у подальшому, радить Ланг, в інтересах політики перерозподілу не варто відмовлятися від податку на спадщину і дарувань. Прогресивний податок на спадщину і дарування може сприяти усуненню концентрації капіталу внаслідок оподаткування доходів з орієнтацією на споживання, тому що оподаткування споживання безпосередньо пов'язане з контролем за нагромадженням багатства (капіталу).

Незважаючи на позитивні зрушення, у механізмі оподаткування спадщини існує ряд упущень і недоліків, які за своїми наслідками можна умовно розділити на фінансово-адміністративні та соціально-економічні.

До фінансово-адміністративних упущень можна віднести механізм оподаткування спадщини, отриманої нерезидентом. Законом визначено, що нерезидент є платником податку, якщо отримує доходи з джерела їх походження в Україні. Проте юридичні умови отримання спадщини нерезидентами не уточнені в законодавстві, що значно ускладнює роботу податкової інспекції щодо стягнення податку з таких категорій платників. У ряді випадків у таких платників-нерезидентів з'являється можливість виїхати за межі України не сплативши податок з отриманої спадщини.

До недоліків фінансово-адміністративного характеру відноситься також недосконалий механізм впливу на платників податків щодо сплати податкових зобов'язань при одержанні спадщини. Хоча Законом "Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами" передбачена система нарахування пені та штрафів, але вона розповсюджується лише на суб'єктів господарської діяльності. А громадяни, які отримують майно у спадок, не є суб'єктами господарювання. Юридичною підставою для вимог із боку податкової інспекції може слугувати лише факт заповнення податкової декларації. У протилежному випадку у державних органів немає ніяких прав щодо стягнення податкових зобов'язань по спадщині.

Крім того, в Україні ще не сформована єдина електронна база даних, що стосуються оподаткування спадщини, а це не дозволяє податковим інспекціям різних районів проводити звірку декларацій, що послаблює контроль з боку держави за процесами передачі спадків і сплатою податку.

До соціально-економічних недоліків оподаткування спадщини в Україні відносимо також відсутність неоподаткованого мінімуму або встановленої мінімальної величини спадку, який можна передати неоподаткованим. Без зафіксованого на достатньо високому рівні неоподаткованого мінімуму сучасна модель оподаткування спадщини в Україні ще не відповідає світовим стандартам. Адже при існуючому режимі оподаткування спадщини найбільший тягар падає на соціально незахищені, малозабезпечені верстви населення, малий та середній бізнес. Це без сумніву негативно впливає на формування міцного середнього класу населення та процеси капіталізації.

Особливу увагу при оподаткуванні спадщини необхідно звернути на режим оподаткування деяких категорій власності, особливо бізнесових активів, а також земельних угідь природоохоронного та сільськогосподарського призначення. Поділяємо думку тих працівників податкових органів, які знаючи практику, пропонують запровадити при оподаткуванні передачі у спадок даних об'єктів не лише значний неоподаткований мінімум, але й ввести відстрочку сплати податку у межах не менше 5-ти років.

Виправлення зазначених вище недоліків буде сприяти більш успішній реалізації соціально-економічних і фінансових функцій, покладених на оподаткування спадщини в Україні.

Література

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI // Офіційний вісник України. – 2010. – № 92. – Т. 1. – Ст. 3248.
2. Про реалізацію статті 13 Закону України "Про податок з доходів фізичних осіб": Постанова Кабінету Міністрів України від 21.01.2005 р. № 67 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/889-15>.
3. Щодо пільг з оподаткування спадщини неповнолітнім дітям: Лист Державної податкової адміністрації України від 22.09.2005 р. № 7652/3/17-3115 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://war.nau.ua/?uid=1008.1.42>.
4. Щодо оподаткування спадщини, одержаної у вигляді сертифіката на право земельної частки (паю): Лист Державної податкової адміністрації України від 26.09. 2005 р. № 9242 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/?uid=1167.1.3934>.
5. Про внесення змін до Закону України "Про податок з доходів фізичних осіб" щодо оподаткування спадщини: Закон України від 19.01.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/3982.html>.
6. Щодо оподаткування доходу, отриманого платником податку внаслідок прийняття ним у спадщину коштів, майна, майнових і немайнових прав: Лист Державної податкової адміністрації України від 10.04. 2006 р. №2120/к/17-0715 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/?uid=1067.1.65831>.
7. Щодо порядку оподаткування податком з доходів фізичних осіб сум страхових виплат, які виплачуються страховою компанією спадкоємцю при настанні страхового випадку за умов, що страхувальник в укладеному ним договорі особистого страхування визначив цю особу

вигодонабувачем (спадкоємцем): Лист Державної податкової адміністрації України від 31.05.2006 р. №10278/7/17-0717 [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon.nau.ua/?uid=1008.1.45>.

Адміністративно-правова характеристика втручальних проваджень

Ярошевська Я. Ю., студентка

Науковий керівник:

Меліхова О. Ю., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Адміністративне провадження – це сукупність послідовно здійснюваних адміністративним органом процедурних дій і прийнятих процедурних рішень з розгляду та вирішення адміністративної справи, що завершується прийняттям адміністративного акта і його виконанням [1]. У науці виділяють багато видів адміністративних проваджень, однак, якщо класифікувати їх за ініціатором провадження, можна виокремити «заявне» і «втручальне» провадження. Як відомо, законодавство України щодо адміністративних процедур та проваджень розвинене досить слабо. Наприклад, загально-процедурним актом що певним чином регулює так звані «заявні» провадження (тобто ті, які ініціюються фізичною особою чи приватною юридичною особою) є Закон України «Про звернення громадян». Деякі "втручальні" провадження, наприклад, щодо накладення адміністративних стягнень, є достатньо вивченими в науці і врегульованими у законодавстві (Кодексом про адміністративні правопорушення). Здійснення контрольних повноважень органів виконавчої влади та місцевого самоврядування також регулюється законодавством, але досить однобічно, тобто лише в інтересах цих суб'єктів. Однак, процедурний аспект деяких інших "негативно втручальних" проваджень (наприклад, про відчуження земельної ділянки для суспільних потреб) та "позитивно втручальних" проваджень (наприклад, прийняття рішення про реконструкцію вулиці) майже не вивчений і не врегульований законодавством [2]. Це зумовлено, зокрема, тим, що такі провадження донедавна залишалися невідомими навіть для теорії адміністративного права. У цих ситуаціях і законодавство, відповідно, не передбачає належних механізмів захисту прав та законних інтересів приватних осіб, які можуть бути зачеплені відповідним рішенням органу публічної адміністрації [3].

Під "втручальними" розуміють провадження, що здійснюються за ініціативою адміністративного органа, за наявності потреби у захисті державних та суспільних інтересів, забезпечення прав і свобод громадян, припинення адміністративних правопорушень тощо. Ініціатива може бути зумовлена виконанням обов'язків, що покладені на відповідні органи законом, або бути наслідком доручень інших органів чи посадових осіб, але в рамках правової визначеності [4].

"Втручальні" процедури залежно від наслідків для приватної особи поділяться на [4]:

- "позитивні", тобто дані наслідки не мають правообмежуючого характеру (наприклад, прийняття рішення про реконструкцію вулиці, про капітальний ремонт житлового будинку, що перебуває у державній чи комунальній власності)
- "негативні", які обмежують особу в правах (наприклад, викуп земельної ділянки для суспільних потреб згідно зі ст.146 Земельного кодексу України; або проведення примусового відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності, що передбачено ст.147 Земельного кодексу України, за умови введення воєнного або надзвичайного стану і повного відшкодування особі її вартості) [5, 117]. Визначаються й обов'язки, що покладаються на орган. Якщо він прийняв рішення про викуп: по-перше, він зобов'язаний письмово попередити особу за один рік до майбутнього викупу; по-друге, його проведення допускається за наявності згоди на те власника.

Таким чином, застосування втручальних процедур має подвійний стандарт з огляду на наслідки для приватного суб'єкта – позитивні або негативні, як зазначено в Концепції реформування публічної адміністрації в Україні, принциповою новацією адміністративно-процедурного законодавства має бути врегулювання "втручальних проваджень" – випадків, коли прийняття рішення, яке торкається прав та законних інтересів конкретної приватної особи (осіб), здійснюється адміністративним органом за власною ініціативою. Таке регулювання має бути спрямоване на захист прав приватних осіб, врахування їхніх інтересів при прийнятті рішень [4].

Актуальним у цьому аспекті виглядає застосування інституту публічно-правових договорів (адміністративних договорів), тобто запровадити в управлінській практиці, попередньо нормативно закріпивши, використання адміністративного договору при реалізації втручальних процедур, що мають правообмежуючий характер для приватних осіб. З цим також погоджується

І.П. Голосніченко, який зазначає, що настав час цивілізовано вирішувати питання задоволення прав і свобод людини й громадянина при конфлікті інтересів на основі укладення адміністративно-правових договорів [6, 19].

Такий договір становить собою угоду двох і більше правових суб'єктів, яка базується на нормах права і дозволяє досягнути прийнятного результату та відповідних цілей на основі не одностороннього, владного підходу, а домовленості між представником публічної влади та приватним суб'єктом. Наприклад, якщо є необхідність у побудові дороги, дамби, парку, то органи влади отримують землю не лише шляхом примусового відчуження на підставі власного рішення, а укладають публічно-правовий договір. Якщо ж компромісу неможливо досягнути, то справа передається до суду і вирішується в порядку адміністративного судочинства [4].

Підсумовуючи вище наведене, можна сказати, законодавством України певною мірою врегульовано «втручальні» провадження. Однак, такі норми містяться у різних нормативних актах, виданих у різних сферах, і немає єдиного акту, що б комплексно регулював «втручальні» провадження. Це зумовлено не систематизованістю адміністративного законодавства України в цілому. Хоча, проекти адміністративно-процедурних кодексів свідчать про певні зрушення у цій сфері.

Література

1. Поняття, структура і основні принципи адміністративного процесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1382032845217/pravo/ponyattya_struktura_osnovni_printsipi_administrativno_go_protsestu_administrativni_provadzhennya
2. Адміністративні послуги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.su/book_z1163_page_26.html
3. Основи адміністративної процедури та їх значимість при здійсненні адміністративного судочинства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10024.html>
4. Адміністративна процедура: теорія і практика застосування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://meگو.info/матеріал/дисертація-з-права-адміністративна-процедура-теорія-і-практика-застосування-лагода-олександ>
5. Законодавство України про землю: Земельний кодекс України // Нормат.-правові акти з земельних питань. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 352 с.
6. Голосніченко І.П. Проблеми адміністративного процесу на сучасному етапі розвитку української держави / І.П. Голосніченко // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. – О.: Юридична література, 2003. – С. 26-31

Секція 4 **ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО, ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС** **ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО**

Співвідношення міжнародно-правового та національного механізмів цивільно-правового захисту прав пасажирів за договором перевезення пасажирів повітряним транспортом

*Абрикосов Д.С., здобувач
Запорізький національний університет*

Сфера перевезень пасажирів повітряним транспортом є особливою. Ця особливість зумовлюється, в першу чергу, технологічною особливістю діяльності повітряного транспорту. Мова йде в даному випадку про особливості технічної експлуатації повітряних суден.

Це в свою чергу зумовлює специфіку регулювання правовідносин з перевезення пасажирів повітряним транспортом і водночас цивільно-правового захисту прав пасажирів за цим договором.

В науковій літературі, зокрема Г.В. Самойленком та О.М. Нечипуренком відстоюється теза про визнання досліджуваного договору публічним договором про приєднання.

Все вище перераховане і зумовлює необхідність чіткої правової регламентації цих правовідносин. В силу переважної експлуатації повітряних суден при міжнародних перевезеннях пасажирів, значний аспект приділяється саме міжнародно-правовому регулюванню правовідносин з перевезення пасажирів повітряним транспортом. Відтак, значну роль в регулюванні правовідносин приділяється міжнародним нормам. Проте, їх дія розповсюджується на відносини за участю іноземних осіб чи у випадку здійснення перевезення між різними країнами.

Тому питанню цивільно-правового захисту прав пасажирів за договором повітряного перевезення пасажирів приділяється значна увага в позитивному праві.

Національному механізмові властиве нормативне регулювання досліджуваного питання. Так, серед нормативно-правових актів, які передбачають національний механізм захисту прав пасажирів за договором повітряного перевезення пасажирів є: ЦК України 2004 р., Повітряний Кодекс України 2011 року та Правила повітряних перевезень пасажирів і багажу, затверджених Наказом Міністерства інфраструктури України від 30.11.2012 р. №735.

Національний механізм серед основних способів захисту прав пасажирів, і з перевезень повітряним транспортом, зокрема, передбачає цивільно-правову відповідальність, закріплену в ЦК України, ПК України та Правилах.

Це дає підстави для наступних висновків.

По-перше, існує певний «різнобій» в розумінні підстав цивільно-правової відповідальності, і договірної зокрема (нами висувалася неодноразово теза щодо визнання підставою договірної цивільно-правової відповідальності саме протиправної поведінки особи; передумовою – наявності самої правової норми, закріпленої в нормативно-правових актах та договорі та протиправної поведінки винної особи);

По-друге, відсутні єдині підходи в розумінні сутності цивільно-правової відповідальності (підтримуємо позицію Р.Б. Шишки, яка підтримана також рядом провідних вчених-цивілістів, зокрема А.Б. Гриняком та Є.О. Мічуріним щодо визнання цивільно-правової відповідальності несенням особою негативних наслідків своєї протиправної поведінки, реалізованої через примусовий механізм держави; у випадку добровільного відшкодування завданих збитків особою відповідальність не настає);

По-третє, відсутність в ЦК України прямої норми щодо відповідальності перевізника за договором перевезення пасажирів. Відповідна норма є бланкетною і відсилає до спеціального законодавства;

По-четверте, аналіз спеціального законодавства, зокрема транспортних статутів та кодексів, Правил перевезень пасажирів, свідчить про відсутність в законодавстві єдиних підходів до регулювання цивільно-правової відповідальності при перевезенні пасажирів різними видами транспорту;

По-п'яте, традиційною для транспортної сфери є наявність «обмеженої» відповідальності перевізника;

По-шосте, фактична відсутність відповідальності перевізника за порушення договору перевезення пасажирів;

По-сьоме, вплив міжнародних норм на встановлення цивільно-правової відповідальності за порушення договору перевезення пасажирів.

Це загальні риси цивільно-правової відповідальності за договором перевезення пасажирів.

Предметно до договору перевезення пасажирів повітряним транспортом, є особливості, відмінності, властиві саме відповідальності за порушення зобов'язань з досліджуваного договору.

Зупинимося на ролі міжнародних норм в регулюванні відповідальності за договором повітряного перевезення пасажирів.

Найкраще специфіка того чи іншого явища проявляється найбільш повним чином при порівнянні його з аналогічним чи суміжним явищем чи категорією.

В 1999 році було укладено Монреальську конвенцію для уніфікації деяких правил міжнародних повітряних перевезень.

Фактично Монреальська конвенція є консолідованим нормативним актом, який створює єдиний правовий режим на основі уніфікації міжнародних звичаїв договірних прав повітряних перевезень.

Стаття 21 Монреальської конвенції 1999 року закріпила, що перевізник не може виключити або обмежити свої відповідальності за шкоду, про яку йдеться в пункті 1 статті 17, компенсація якої не перевищує 100 000 спеціальних прав запозичення на кожного пасажирів.

Положення цієї статті імплементовано в Правила повітряних перевезень пасажирів і багажу, затвердженими Наказом Міністерства інфраструктури України від 30.11.2012 р. № 735, однак, наукова аргументація застосування обмеженої відповідальності перевізника на даний момент відсутня, що є предметом подальших досліджень.

Поняття процесуального представництва і його значення в юридичному праві

Бабкіна Д.В., студентка

Науковий керівник:

Алімов К.О., к.ю.н., викладач

Запорізький національний університет

Стаття 59 Конституції України встановлює, що кожен має право на правову допомогу. ЦПК України відтворює вказану конституційну норму та передбачає, що особа, яка бере участь у справі, має право на правову допомогу, яка надається адвокатами або іншими фахівцями у галузі права в порядку, встановленому законом.

У правовій науці тема процесуального представництва частково висвітлювалась Е.А. Гусевим, М.Й. Дріжчаною, В.І. Тертишников, Ю.С. Червоний, М.Й. Штефаном та ін. вчені, які зробили великий внесок у денної теми. Також тема процесуального представництва певною мірою висвітлювалась також у підручниках з цивільного процесу. Проте, важливо також зазначити, що у сучасній теорії цивільного процесуального права приділено не достатньо уваги такому питанню як процесуальне представництво. **ЗАЗНАЧЕНА ТЕМА** комплексно та системно дана тема в українській науці цивільного процесуального права окремо не досліджувалась, а в контексті загальної проблеми.

У науці цивільного процесуального права тема представництва залишається однією із найбільш дискусійних. Серед вчених не існує єдиного підходу як до визначення процесуального представництва, так і до розуміння правової природи, змісту інституту цивільного процесуального представництва, класифікації представництва на види, визначення суб'єктного складу представників, об'єкту правовідносин за участю представників, підстав їх виникнення, правового становища представників, обсягу їх повноважень тощо.

Наприклад, С.Я. Фурса вважає, що цивільне процесуальне (судове) представництво – це правовідносини, в силу яких одна особа (представник) виконує на підставі повноваження, яке надане йому законом, статутом, положенням чи договором, процесуальні дії у цивільному судочинстві в інтересах іншої особи (довірителя), які спрямовані на захист порушених, оспорюваних та невизнаних прав та інтересів іншої особи, державних чи суспільних інтересів, у результаті чого у представника виникає комплекс процесуальних прав та обов'язків [1, 178-179]. На думку С.В. Васильєва цивільне процесуальне представництво – це врегульована нормами ЦПК України форма надання правової допомоги однією особою (представник) іншій особі (особа, яку представляють, у формі здійснення процесуальних дій представником від імені і в інтересах особи, яку представляє, в межах отриманих повноважень у зв'язку з розглядом і вирішенням судом цивільної справи [3, 74-75]. Слід зазначити, що процесуальна діяльність не може вважатись ключовою ознакою процесуального представництва,

зважаючи на те, що в ньому взаємодіє ціла низка як процесуальних, так і матеріальних прав і обов'язків, які мають здійснювати довіритель та представник. Процесуальне представництво слід розглядати як самостійний правовий інститут, який включає систему правових норм, покликаних регламентувати відносини, що виникають між довірцем та представником у процесі здійснення останнім юридично значимих дій, спрямованих на реалізацію та захист прав та законних інтересів довірителя [3, 201]. Також доцільно визначити поняття процесуального представництва через процесуальну діяльність, а не через правовідношення, і, таким чином, процесуальне представництво визначається, як вчинення в цивільному процесі однією особою (представником) в межах наданих повноважень юридичних дій від імені іншої особи з метою захисту її прав та законних інтересів та/або реалізації її процесуальних прав чи обов'язків. Згідно з цим представником у цивільному процесі є особа, яка від імені іншої особи вчиняє процесуальні дії з метою захисту прав та законних інтересів останньої та/або реалізації її процесуальних прав чи обов'язків.

В літературі не існує єдиної точки зору щодо мети та завдань представництва у цивільному процесі. Так, на думку Д.М. Чечота метою судового представництва є: а) захист в суді інтересів сторін та третіх осіб в тих випадках, коли сторона чи третя особа позбавлені можливості особисто вести справу; б) захист інтересів сторін та допомога сторонам і третім особам в тих випадках, коли вони за цією допомогою і захистом спеціально звертаються до представника; в) допомога суду в здійсненні правосуддя у цивільних справах [5, 189-190]. В.І. Тertiшніков вважає, що значення судового представництва визначається його двома головними цілями. По-перше, це надання юридичної допомоги громадянам і організаціям при розгляді та вирішенні цивільних справ у суді. Юридична допомога в Україні доступна для будь-кого, хто її потребує, завдяки широкій мережі юридичних консультацій, ліцензійній діяльності та порівняно невисокій оплаті за послуги адвоката. По-друге, це надання допомоги суду у встановленні дійсних прав і обов'язків сторін і інших осіб, що беруть участь у справі [2, 82].

Отже, можна зробити висновок, що основними цілями процесуального представництва є захист прав та інтересів осіб, які беруть участь у справі, та/або реалізація процесуальних прав та обов'язків учасників процесу, а також виділено поряд з основними цілями процесуального представництва похідні цілі: сприяння суду в здійсненні правосуддя; попередження порушень процесуальних прав особи, яку представляють, та досягнення найбільш сприятливого результату для неї.

Література

1. Фурса С.Я. Цивільний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент.: у 2 т. / С.Я. Фурса, Є.І. Фурса; за заг. ред. С.Я. Фурси. – К.: Вид. Фурса С.Я.; КНТ, 2006.
2. Тertiшніков В.І. Цивільний процес України (лекції): навч.-практ. посіб. / В.І. Тertiшніков. – Х.: Від. ФО-П Вапнярчук Н.М., 2009. – 320 с.
3. Васильєв С.В. Цивільний процес України : навч. посіб. / С.В. Васильєв. – Х. : Еспада, 2009. – 456 с.
4. Цивільний процес України. Академічний курс / за ред. С.Я. Фурси. – К.: Вид. Фурса С.Я.; КНТ, 2009. – 848 с.
5. Чечот Д.М. Избранные труды по гражданскому процессу / Д.М. Чечот. – С.Пб. : Изд. дом С.-Петербург. гос. ун-та, изд-во юрид. фак. С.-Петербург. гос. ун-та, 2005. – 616 с.

Порівняння особливостей заповідання частки у праві спільної сумісної власності подружжя в Англії та Україні

Бандровський В.О., студент

Науковий керівник:

Щипанова О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Актуальність наведеної теми полягає в нагальності питання євроінтеграції України і долучення її до європейської спільноти, що в свою чергу, неможливо без гармонізації законодавства та знаходження механізмів взаємодії. Оскільки Англія має англосаксонську систему права, на відміну від існуючої в Україні романогерманської, то порівняння окремих аспектів законодавств цих країн відобразить найбільш суттєві розбіжності в нормах.

Проблематикою даної статті є порівняльно-правовий аналіз особливостей заповідання частки у праві спільної сумісної власності подружжя в Англії та Україні.

Дослідженням права спільної власності та спадкування займалися такі вітчизняні вчені як: М.В. Антокольська, В.І. Вошко, В.С. Гопанчук, К.А. Граве, Н.М. Єршова, І.В. Жилінкова, Ю.С. Червоний, Я.М. Шевченко, але їх праці не містять порівняльно-правових аспектів вітчизняного законодавства та законодавства країн англосаксонської правової системи.

Тому метою даної статті є порівняльно-правовий аналіз особливостей заповідання частки у праві спільної сумісної власності подружжя в Англії та Україні.

Глава 26 ЦК України та глава 8 СК України регулюють право спільної сумісної власності. Спільна сумісна власність – це власність двох або більше осіб без визначення часток кожного з них у праві власності [2]. За цією ознакою вона відрізняється від спільної часткової власності, де частки кожного із співвласників визначені. Найбільш поширеною підставою виникнення права спільної сумісної власності є укладання шлюбу. Складним питанням є поділ майна, на яке поширюється режим права спільної сумісної власності, у разі смерті одного із подружжя – спільного сумісного власника. Для правильного визначення обсягу спадкової маси, виникає необхідність попереднього виділення частки подружжя, який пережив, із спільної сумісної власності.

Як зазначається у п.4.21 Наказу Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5 «Про затвердження порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України», при оформленні спадщини як за законом, так і за заповітом нотаріус у випадках, коли із правовстановлюючого документа вбачається, що майно може бути спільною сумісною власністю подружжя, повинен з'ясувати, чи є у спадкодавця той з подружжя, який його пережив і який має право на 1/2 частку в спільному майні подружжя. За наявності другого з подружжя нотаріус видає йому свідоцтво про право власності [1].

На підставі письмової заяви спадкоємців, які прийняли спадщину, за згодою другого з подружжя, що є живим, у свідоцтві про право власності може бути визначена і частка померлого у спільній власності.

У нотаріальній практиці виникає передусім проблема виділу спадкової частки зі спільного майна подружжя. При визначенні розміру частки іншого з подружжя, хто пережив, у спільному майні подружжя, підлягає застосуванню ст.370 ЦК України, відповідно до якої у разі виділу частки з майна, що є у спільній сумісній власності, вважається, що частки кожного із співвласників є рівними, якщо інше не встановлене домовленістю між ними, законом або рішенням суду [2].

На доповнення до цього, в п.12 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 30.05.2008 р. №7 роз'яснено, що частка померлого співвласника не може бути змінена за рішенням суду. Для оформлення права на спадщину закон не вимагає рішення суду про визначення частки спадкодавця. Хоча нотаріальна практика у більшості випадків все ж таки тяжіє до необхідності при оформленні спадкових прав спершу визначати частку спадкодавця у спільній сумісній власності в судовому порядку.

В порядку ч.2 ст.1226 ЦК України суб'єкт права спільної сумісної власності має право заповідати свою частку у праві спільної сумісної власності до її визначення та виділу в натурі. Практично це означає, що спадкодавець може просто вказати в заповіті, що він заповідає належне йому майно певній особі. Конкретний розмір частки у цьому випадку визначатиметься вже після відкриття спадщини [2].

В юридичній літературі висловлювалася думка, що спадкоємці не можуть вимагати поділу спільної власності подружжя, а тому до складу спадщини не повинна включатися частка померлої особи у спільній власності подружжя. Утім, така позиція не лише не відповідає цивільному законодавству, а й сприяє штучному виведенню зі складу спадщини значної частини майна.

Проте зазначена позиція знаходить своє відбиття в англійському законодавстві.

Англійський «Закон про власність» 1925 (Law of Property Act, 1925), регламентуючи право спільної власності, поділив власників на тих, що мають право спільної сумісної власності (joint tenants) і тих, що мають майно на праві спільної часткової власності (tenants in common) [3].

Але термін «частка» в англійському законодавстві вживається з обережністю, бо кожен спільний власник нічим не володіє самотійно, і в той же час, володіє всім майном в цілому, спільно з іншими співвласниками.

З цього випливає закономірний висновок, що у разі смерті особи, вона фактично і юридично припиняє свої права щодо об'єкта спільної сумісної власності, та не може передати частку в праві власності, тому що ніколи її не мала. Решта спільних сумісних власників просто продовжують володіти спільним майном, як і раніше. Останній із власників, що залишився живим, стає одноосібним власником по праву спільного сумісного власника, який пережив інших спільних сумісних власників (right of survivorship) [3].

Основна відмінність між українським і англійським законодавством полягає в тому, що в Англії поділ права спільної власності неможливий на підставі заповіту. Заповіт спільного сумісного власника щодо спадкування частки у праві спільної сумісної власності є недійсним. Частка повинна бути виділена за життя (*inter vivos*) [3].

Друга відмінність у законодавствах – незалежно від початкового вкладу спільних сумісних власників, власник, що чинить виділ, отримує частку рівну $1/n$, де n – кількість учасників спільної власності. Виділивши свою частку в праві спільної сумісної власності і ставши власником на праві спільної часткової власності, особа може розпорядитися своєю часткою за заповітом.

Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що англійське законодавство розходиться з українським у регулюванні питання існування часток у праві спільної сумісної власності: в Англії такого поняття не існує, на відміну від України. Тому для передачі «частки» у спільному сумісному майні у спадщину в Англії спадкодавець змушений спочатку припинити режим права спільної сумісної власності шляхом виділу у натурі, а в Україні достатньою умовою буде вказати правонаступника у заповіті, або ж він може бути визначений за законом. На нашу думку, англійське законодавство є більш жорстким, бо містить менше способів заповідання частки у праві спільної сумісної власності подружжя, ніж законодавство України.

Література

1. Про затвердження порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. №43 5-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>.
3. Law of Property (1925) [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.legislation.gov.uk>.

Порівняльна характеристика правового регулювання інституту шлюбного договору в законодавстві України та зарубіжних країн

Барліт А.Ю., студент

Науковий керівник:

Щипанова О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Конституція України встановила, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Статтею 3 Конституції України встановлено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1].

Діяльність держави повинна бути спрямована на забезпечення дотримання усіх встановлених прав та свобод людини.

Регулювання особистих немайнових та майнових прав і обов'язків подружжя, підстави виникнення, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів та інших питань у сфері сімейного права здійснюється Сімейним кодексом України [2].

Одним з основних питань у сфері сімейного права є важливість чіткого врегулювання шлюбу та подібних відносин (співмешкання, інституту сепарації та "гостьового шлюбу" як доволі специфічного різновиду шлюбу) законом, а також надання подружжю можливості врегулювати деякі питання самостійно, без втручання законодавця, тобто договором [3].

Шлюбний договір може розглядатися як згода наречених або подружжя щодо встановлення майнових прав та обов'язків подружжя, пов'язаних з укладенням шлюбу, його існуванням та припиненням [4].

Дослідженням сімейних відносин займалися багато юристів-науковців, серед яких В.К. Антошкіна, Т.О. Ариванюк, Л.В. Афанасьєва, Н.А. Іванова, В.Ю. Москалюк, Л.В. Сабейко, О.І. Сафончик, Ю.С. Червоний та ін.

Майнові угоди між чоловіком та жінкою не є новими для суспільства. Інститут шлюбного договору давно існує і успішно застосовується в країнах західної Європи та США. Перша згадка про ктубу – єврейський шлюбний договір, датується двома тисячами років назад. Цей контракт був призначений для захисту жінок у випадку розлучення або втрати чоловіка шляхом встановлення

фінансових зобов'язань між подружжям. Дана угода сприяла стабілізації шлюбу, адже розлучення ставало дорогим для чоловіка [5].

Що стосується сучасної України, то вперше інститут шлюбного договору був закріплений на законодавчому рівні 23 червня 1992 року, коли Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб і сім'ю України» [6], згідно з яким КпШС було доповнено статтею 27, яка передбачила можливість укладання шлюбного контракту між особами, які вступають у шлюб.

Сімейний кодекс України [2], що набрав чинності з 1 січня 2004 року, питанню шлюбного договору приділяє значно більше уваги, ніж Кодекс про шлюб та сім'ю України, в якому питанню шлюбного контракту було присвячено лише одну статтю, а порядок укладання шлюбних контрактів був затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 16 червня 1993 р. № 457, яка зі вступом в дію Сімейного кодексу втратила чинність. Новий СК України присвятив питанню порядку укладення, змісту та форми договору цілу главу, яка визначає окремий порядок визначення у шлюбному договорі правового режиму майна подружжя, користування житлом, а також права на утримання [7].

Як вже зазначалось, питання шлюбного договору регулюються главою 10 Сімейного кодексу України. Сімейний кодекс України врегульовує такі питання як зміст, форму, строк шлюбного договору. Крім того, визначає правовий режим майна, право на утримання, зміну умов, розірвання або визнання шлюбного договору недійсним.

Найважливішою особливістю шлюбного договору є те, що ним майнові права й обов'язки подружжя може бути визначено інакше, ніж це передбачено загальними правилами сімейного законодавства. Зокрема, може бути встановлено, що певне майно, яке належало одному з подружжя до шлюбу або буде одержано під час шлюбу в дар, стає їхньою спільною сумісною власністю; може бути визначено на розсуд подружжя розмір часток у праві власності на майно, що буде нажите в період шлюбу; може бути передбачено умови поділу спільного майна в разі розірвання шлюбу, а також порядок погашення боргів кожного з подружжя за рахунок спільного чи роздільного майна. Шлюбний договір може містити також положення про непоширення на майно, набуте ними за час шлюбу, положень про спільну сумісну власність і вважати це майно спільною частковою власністю або особистою приватною власністю кожного з них.

У шлюбному договорі сторони можуть передбачити використання належного їм обом або одному з них майна для забезпечення потреб їхніх дітей, а також інших осіб. Наприклад, можна включити до договору положення про те, що подружжя зобов'язується утримувати непрацездатних батьків, когось з них, або дітей, народжених не в спільному шлюбі, надавати цим особам грошову допомогу або/та надати їм можливість проживати разом з подружжям, виділивши окрему кімнату в будинку чи квартирі тощо [8].

Отже, подружжя або особи, що бажають взяти шлюб, можуть включити до шлюбного договору будь-які умови щодо правового режиму майна, якщо вони не суперечать моральним засадам суспільства.

Однак ті умови шлюбного контракту, які всупереч волі будь-кого з подружжя погіршують його становище порівняно із законодавством України (мають дискримінаційний характер, позбавляють права на частку в нажитому майні тощо), не можуть бути визнані дійсними, так само як і шлюбний контракт, укладений без додержання порядку, встановленого законодавством України [7].

Розглянемо правове закріплення і регулювання інституту шлюбного договору в законодавстві деяких інших зарубіжних країн. Зокрема, Австралії, Канади, Англії, Уельсі, Франції та США.

Шлюбні договори, відомі як "обов'язкові фінансові угоди", вперше вступили в законну силу в Австралії в 2000 році з введенням в дію поправки до Закону про сімейне право. Така угода обов'язково має бути в письмовій формі та підписана обома сторонами; одна сторона має отримати оригінал, в той час як інша – копію. Також, має обов'язково бути вказаний розмір подружнього утримання. Обидві сторони мають отримати незалежну юридичну консультацію і додати сертифікат незалежного адвоката для підтвердження.

Шлюбні договори підлягають виконанню і в Канаді. Раніше, суди в Онтаріо та інших провінціях Канади, вважали що шлюбні контракти суперечать державній політиці і не мають законної сили, але Закон про сім'ю 1978 року уповноважив шлюбні контракти [8].

Угоди повинні бути в письмовій формі, підписані сторонами і свідками. Вони можуть регулювати широке коло питань, включаючи право власності, поділ майна, зобов'язальне право, а також питання, що стосуються освіти і "морального виховання" дітей та будь-які інші питання.

Навіть зараз коли інститут шлюбного договору закріплений на законодавчому рівні в Канаді, канадські суди можуть змінювати або навіть ігнорувати угоди в деяких випадках. Більшість

канадських провінцій визнають шлюбний договір, але стандарти судового розгляду можуть варіюватися в різних провінціях. Так, наприклад, в провінції New Brunswick суд може не ігнорувати такі пункти шлюбного договору, щодо яких один із подружжя не отримав незалежної юридичної консультації щодо уього пункту. В такому разі застосування цього положення буде несправедливим.

Правова ситуація в Англії й Уельсі, щодо шлюбного договору, є досить складною і нестабільною. Шлюбний договір не є обов'язковим елементом для винесення рішення англійськими судами. Але, тим не менш, сторони можуть очікувати, що суд все ж таки буде керуватися положеннями такого договору – якщо він відображає вільну і свідому згоду обох сторін.

Інститут шлюбного договору у Франції регулюється Цивільним кодексом Франції.

Шлюбні договори дозволені у французькому законодавстві, але сторони мають обмежену свободу щодо форми договору і положень, які він може містити. Так, шлюбний договір має бути обов'язково нотаріально посвідченим. Подружжя може вибрати один з шаблонних варіантів (*regimes matrimoniaux*) шлюбного договору, що запропоновані у Кодексі [9].

У США до 1990-х років, суди у багатьох штатів не визнавали законної сили за шлюбними договорами. Зараз суди стали більш відкритими до угод.

Питання щодо визнання, укладення і форми шлюбних договорів є правомочністю окремих штатів, а не федерального закону. Більше половини штатів прийняли законодавчий акт, відомий як Акт Єдиного Шлюбного Договору (*Uniform Premarital Agreement Act (UPAA)*). Деякі положення цього акту були змінені для відображення цілей і пріоритетів кожного штату окремо.

Розглянувши правове закріплення і регулювання інституту шлюбного договору в законодавстві України та деяких інших зарубіжних країн, ми наголошуємо на тому, що шлюбний договір викликає значний інтерес та чимало запитань як у юристів, так і осіб, які бажають укласти такий договір. Слід зазначити, що в іноземних державах, на відміну від нашої країни, шлюбні договори (контракти) давно стали звичним явищем і забезпечують цивілізовані відносини в сім'ї. Незначна поширеність шлюбного договору в Україні багато в чому пов'язана з низькою інформованістю громадян України про наявність такого правового інституту та його функції.

Ми можемо зазначити, що на сьогодні важливим є питання вдосконалення та поліпшення рівня правового регулювання інституту шлюбного договору. Це обумовлюється процесами інтеграції нашої країни в світове співтовариство та європейське, зокрема і необхідністю врахування позитивного зарубіжного досвіду в питаннях правового регулювання шлюбного договору. Також поширення шлюбів українських громадян із громадянами (підданими) інших держав ще раз підкреслює необхідність виявлення особливостей правового регулювання шлюбних договорів, ускладнених іноземним елементом.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
3. Липець Л.В. Врегулювання шлюбних та подібних відносин законом та договором: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юридичних наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Л.В. Липець. – 2009. – 20 с.
4. Сімейне право України: підручник / за заг. ред. В.І. Борисової та Л.М. Баранової. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 264 с.
5. The History of the Prenuptial [Electronic resource]. – Access mode: http://www.ehow.com/about_5329992_history-prenuptial.html – Назва з екрана
6. Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю Української РСР: Закон України від 23.06.1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2488-12>.
7. Шлюбний договір [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/4500>
8. Олійник О.С. Шлюбний договір: порівняльно-правовий аналіз законодавства різних правових систем: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юридичних наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О.С. Олійник. – 2004. – 20 с.
9. International Family Law [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.international-divorce.com/prenuptial-agreements.htm>

Правове регулювання договору страхування

Бронецький І.В., студент

Науковий керівник:

Шарая А.А., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Враховуючи зміни у політичному, правовому колі, відносини страхування зазнало досить значних змін. Ці зміни відображені в мінливості законодавства, яке продовжує вдосконалюватися і по цей день. На сьогодні здійснення страхування – не монополія держави. Тому страхування в Україні не є винятково державним, а здійснюється також великою кількістю недержавних страховиків.

Основним юридичним фактом, з якого виникають зобов'язальні правовідносини учасників правочину з приводу страхування, безумовно, є договір (договір страхування) [1, 78].

Проблеми розвитку страхування та окремі його аспекти у своїх роботах розглядали такі українські вчені як: Л.М. Гутко, В.Д. Базилевич, М.В. Мних, О.М. Кисильова, В.В. Корнєєв, М.І. Савлук, О.О. Гаманкова, А.А. Свириденко, О.Д. Заруба, В.А. Малько, А. Никонович, В.М. Фурман та ін.

Законодавчі норми щодо страхування та договорів, що оформлюють відповідні відносини, містяться у § 2 гл.35 ГК України, гл.67 ЦК України; базовим нормативним актом у сфері страхової діяльності є Закон України від 7 березня 1996 р. "Про страхування" (в редакції Закону від 01.04.2015 р.). Оскільки страхування є видом фінансових послуг, на нього поширюються вимоги Закону України від 12 липня 2001 р. "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг". Правове регулювання страхування на рівні підзаконних нормативних актів здійснюється на основі Положення про порядок провадження діяльності страховими посередниками, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 1996 р. № 1523, розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 5 грудня 2003 р. № 155 "Про Єдиний державний реєстр страховиків (перестраховиків) України" та ін. Відповідні положення щодо страхування у сфері кредитування містяться і у роз'ясненні Президії Вищого арбітражного суду України від 6 жовтня 1994 р. № 02-5/706 "Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з укладанням та виконанням кредитних договорів". Крім того, для кожного виду страхування страховиком розробляються окремі локальні акти – правила страхування, які підлягають реєстрації в Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг при видачі ліцензії на право здійснення відповідного виду страхування.

Згідно зі ст.1 ЗУ «Про страхування», страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [2].

Об'єктами страхування можуть бути майнові інтереси, що не суперечать законодавству України. Залежно від об'єктів страхування поділяється на: особисте – страхування майнових інтересів, пов'язаних із життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням страхувальника або застрахованої особи; майнове – страхування майнових інтересів, пов'язаних з володінням, користуванням і розпорядженням майном; страхування відповідальності пов'язане з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або майну громадянина, а також шкоди, заподіяної юридичній особі [2].

Добровільне страхування здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком. Загальні умови і порядок проведення добровільного страхування встановлюються правилами страхування, що їх встановлює страховик самостійно. Конкретні умови страхування встановлюються при укладенні договору страхування. Добровільне страхування не може бути обов'язковою передумовою при реалізації інших правовідносин, не пов'язаних зі страхуванням [2].

Види, умови і порядок проведення обов'язкового страхування встановлюються відповідними актами законодавства України. При цьому страхувальник вільним у виборі страховика, якщо інше не передбачено актами законодавства.

Поряд із цивільно-правовими нормами інституту страхування існує інститут державного соціального страхування. Головна відмінність між ними полягає в тому, що при державному соціальному страхуванні за працівників, службовців, членів кооперативних та інших організацій внески до фонду соціального страхування, якими видають профспілки, вносять підприємства або кооперативи без будь-яких відрахувань з їхньої заробітної плати, тоді як страхування за нормами

цивільного законодавства засноване, як правило, на майновій участі у створенні страхових фондів самих громадян [1, 78].

Майнові та особисті немайнові відносини, що виникають внаслідок страхування, регулюються нормами статей 369-373 ЦК України, Законом України "Про страхування", правилами окремих видів страхування, що встановлюються відповідними чинними нормативними актами законодавства України. Відносини з морського страхування суден, вантажів та інших об'єктів регулюються нормами, що містяться у Кодексі торговельного мореплавства і правилах про окремі види морського страхування.

Учасниками страхового зобов'язання, які пов'язані між собою правами та обов'язками, є, з одного боку, страховик, а з другого – страхувальник. Договір страхування – це договір, за яким одна сторона (страховик) зобов'язується у разі настання певної події (страхового випадку) виплатити другій стороні (страхувальникові) або іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору (ст.979 ЦК) [3].

Для укладення договору страхування страхувальник подає страховику письмову заяву за формою, встановленою страховиком, або іншим чином заявляє про свій намір укласти договір страхування. Закон не встановлює для акцепту страховика обов'язкової письмової форми.

Факт укладення договору страхування може посвідчуватися страховим свідоцтвом (полісом, сертифікатом), що є формою договору страхування. Договір страхування набирає чинності з моменту внесення першого страхового платежу, якщо інше не передбачено договором страхування. Договір страхування може бути укладений як шляхом складання одного документа (договору страхування), підписаного сторонами, так і шляхом обміну листами, документами, підписаними стороною, яка їх надсилає.

Істотними умовами договору страхування є предмет договору страхування, страховий випадок, розмір грошової суми, у межах якої страховик зобов'язаний провести виплату в разі настання страхового випадку (страхова сума), розмір страхового платежу і строки його сплати, строк договору та інші умови, визначені актами цивільного законодавства (ст.982 ЦК) [3].

Незважаючи на ґрунтовне законодавче врегулювання відносин у сфері страхування, на зараз, в Україні існує ряд проблем правового регулювання. Насамперед, недостатнім є розвиток інституту актуаріїв, що свідчить про слабкість сектору страхування життя та неготовність страхової інфраструктури до впровадження пенсійного й медичного страхування. Фактично відсутній зовнішній спеціалізований аудит страхових організацій. І взагалі в Україні немає професійних агенств із визначення рейтингів страхових компаній та інших структур страхового ринку, що є, по перше, свідченням недостатнього рівня розвитку страховиків і низького рівня вимогливості до них з боку державних наглядових органів; по-друге – одним із чинників непрозорості страхового ринку, недостатньої проінформованості громадян про стан і діяльність страхових компаній. Це свідчить про відсутність цілеспрямованої державної політики у сфері страхування [4, 132].

Але, слід зазначити, що страхування в Україні, як і в світі, постійно вдосконалюється, зазнає змін, що, в свою чергу, зумовлює нові підходи в правовому регулюванні страхових відносин.

Література

1. Старцев В.О. Підприємницьке право: підручник / В.О. Старцев. – К.: Істина, 2006. – 208 с.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
3. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
4. Фурман В.М. Страховий ринок України: стан, проблеми розвитку та шляхи їх розв'язання / В.М. Фурман // Фінанси України. – 2004. – № 12. – С. 131-140.

Принципи спадкового права

Бубель В.І., студентка

Науковий керівник:

Шарая А.А., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Спадкування передбачає цивільно-правові відносини, пов'язані з переходом майнових прав та обов'язків померлої особи до її правонаступників, порядок і процедуру переходу майнових прав

померлої особи до інших осіб, які набувають певні права (володіння, користування) на спадкове майно. Такі правові норми у сукупності утворюють відповідний інститут права спадщини. Оскільки норми, що розглядаються, мають переважно цивільно-правові ознаки, то це дає достатньо підстав для визнання спадкового права інститутом цивільного права.

Важливим елементом в зазначеному інституті виступають принципи спадкового права.

Ті чи інші аспекти принципів спадкування, а також їх системи були предметом наукової уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних правознавців дореволюційного, радянського і сучасного періодів. Це, зокрема, О. В. Басай, І.А. Бірюкова, М.Ю. Борщевський, С.П. Гришаєв, О.В. Дзера, Ю.О. Заїка, Н.С. Кузнєцова, Л.І. Корчевська, Х.З. Піцик, Н.М. Павлюк, К.Б. Ярошенко та ін.

Та все ж, класифікація принципів спадкового права ще й досі залишається актуальною науковою проблемою та потребує належної уваги юридичної спільноти.

Звичайно, не усі принципи цивільного права можуть мати місце у спадковому праві. Так, принципи неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини; судового захисту цивільного права та інтересу; недопустимості односторонньої відмови від зобов'язання; належного виконання зобов'язання. Таким чином, певною мірою для спадкового права можуть мати значення такі цивільно-правові принципи, як принципи: вільного волевиявлення та диспозитивності та пов'язаний із ним принцип свободи договору; справедливості, добросовісності та розумності; юридичної рівності; неприпустимості позбавлення права власності; здійснення цивільних прав відповідно до моральних засад суспільства. Саме із зазначених принципів виводяться підгалузеві та інституційні принципи спадкування [1, 569].

Так, О. Ю. Заїка до принципів спадкового права відносить наступні положення: свобода волевиявлення спадкодавця і спадкоємців; універсальність спадкового правонаступництва; черговість закликання до спадщини при спадкуванні за законом; рівність спадкових часток при спадкуванні за законом; державно-правовий захист непрацездатних родичів і членів сім'ї заповідача [2, 343].

Х. З. Піцик робить висновок, щодо класифікації принципами спадкового права, і виокремлює наступні: принцип розумності і справедливості; вільне волевиявлення спадкодавця і спадкоємців; універсальність спадкового правонаступництва; принцип врахування дійсної та припустимої волі спадкодавця; принцип охорони інтересів спадкодавця, спадкоємців, інших фізичних та юридичних осіб щодо спадкування; принцип забезпечення прав та інтересів обов'язкових спадкоємців; принцип охорони спадщини від будь-яких протиправних чи аморальних посягань [3, 21].

С.П. Гришаєв вважає, що спадкове право базується на поєднанні двох основних принципів: свободи спадкування й охорони інтересів сім'ї та обов'язкових спадкоємців [4]. Ці принципи є основою всього спадкового права, на їх підґрунті відбувається побудова норм інституту спадкового права.

Узагальнюючи думки вказаних науковців-цивілістів, можна виділити такий список принципів спадкування:

1) свободи заповіту. Цей принцип цей принцип тісно пов'язаний із загальним цивільним принципом диспозитивності цивільно-правового регулювання і означає, що спадкодавець може розпорядитися своїм майном на випадок смерті, склавши заповіт, або взагалі цього не робити. У заповіті він може визначити як спадкоємців будь-яких суб'єктів цивільного права, поділивши між ними на свій розсуд майно, що йому належить. Складання заповіту, як і його скасування, - це виключна воля спадкодавця, і ніхто не має права примусово впливати на його дії;

2) свободи спадкування (інші назви даного принципу: свободи вибору у спадкоємців, яких закликають до спадщини, свободи здійснення спадкових прав, надання спадкоємцю права на спадкування). Цей принцип передбачений у диспозитивних нормах спадкового права, що надають свободу волевиявлення не лише спадкодавцям, а й спадкоємцям, які можуть прийняти спадщину або відмовитися від неї з різних міркувань. Даний принцип певною мірою протиставляється принципу свободи заповіту, надаючи спадкоємцю можливість погодитися на спадкування або відмовитися від нього, а у випадку закликання одночасно за кількома підставами (за заповітом і за законом або в порядку спадкової трансмісії тощо) – прийняти спадщину на будь-якій з підстав на його розсуд, а може, домовитися з іншими спадкоємцями про зміну розміру часток у спадщині тощо;

3) універсальності спадкового правонаступництва полягає у тому, що акт прийняття спадщини порушується на все спадкове майно, незалежно від того, у кого воно знаходиться, і що якісь об'єкти спадщини невідомі спадкоємцю в момент прийняття спадку; Згідно з цим принципом спадщина безпосередньо переходить від спадкодавця до спадкоємців у незмінному вигляді, як єдине ціле і в один і той же момент, незалежно від того, у кого знаходяться якісь об'єкти спадщини і чи відомо про них спадкоємцю в момент прийняття спадку;

4) забезпечення прав та інтересів обов'язкових спадкоємців. Інші назви даного принципу, які мають місце в юридичній доктрині: охорони прав та інтересів близьких спадкодавцеві осіб у поєднанні з правами та інтересами інших осіб; державно-правового захисту непрацездатних родичів і членів сім'ї заповідача; забезпечення права та інтересів обов'язкових спадкоємців з метою використання спадкового майна для забезпечення непрацездатних родичів і чоловіка (жінки) померлого;

5) принцип охорони спадщини від будь-яких протиправних чи аморальних посягань втілюється у закріпленні законом можливості вжиття заходів щодо збереження спадкового майна і виводиться із змісту ст.ст. 1283–1285 ЦК України;

6) черговості закликання до спадщини при спадкуванні за законом. Суть цього принципу, який виходить із змісту норм ст.ст. 1258, 1259, 1261–1265 ЦК України, полягає в тому, що до спадкування закликаються не всі особи, пов'язані родинними чи іншими юридичними зв'язками зі спадкодавцем, а групи таких осіб в порядку черговості, визначеної законом. При цьому кожна наступна черга спадкоємців за законом набуває право на спадщину лише у випадку відсутності спадкоємців попередньої черги, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини або відмови від її прийняття. Виняток з цього правила має місце при спадкуванні спадкоємцями, які закликаються до спадкування за правом представлення (ст. 1266 ЦК України);

7) рівності спадкових часток при спадкуванні за законом (інша назва принципу: принцип рівності спадкоємців за законом) поширює свій вплив тільки на відносини спадкування за законом і передбачає, що у випадку спадкування за законом спадкоємці однієї черги набувають право на спадщину в рівних частках. Це положення знайшло відображення у ст.ст. 1226, 1267, 1278 ЦК України. Виняток з цього правила має місце при спадкуванні спадкоємцями, які закликаються до спадкування за правом представлення (ст. 1266 ЦК України).

Отже, підсумовуючи, можна зробити висновки, що на сьогоднішній день є нагальна потреба єдиного та узгодженого регулювання суспільних відносин, що стосуються принципів спадкового права. Безперечно, таке регулювання повинне відбуватись на законодавчому рівні. І від того, наскільки чітко будуть закріплені за фізичними особами ці права, залежатиме можливість їх ефективної реалізації.

Література

1. Дзера О.В. Цивільне право України: підручник / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – Кн. 2. – 640 с.
2. Заїка Ю.В. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. Ю.О. Заїки, І.А. Бірюкова. – К.: КНТ, 2006. – 480 с.
3. Піцик Х.З. Права та обов'язки спадкоємця і спадкодавця при спадкуванні за законом: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юр. наук: спец.: 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес, сімейне право та міжнародне приватне право» / Х.З. Піцик. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 22.
4. Гришаев С.П. Наследственное право [Электронный ресурс] / С.П. Гришаев. – Режим доступа: <http://www.ex-jure.ru>
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
6. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

Стадії провадження у справі до судового розгляду

Величко Е.В., студент

Науковий керівник:

Алімов К.А., к.ю.н., викладач

Запорізький національний університет

Судове провадження по цивільних справах для досягнення його цілей повинне здійснюватися таким чином, щоб забезпечити їх правильний і своєчасний розгляд і вирішення. Вимога правильного та своєчасного розгляду справи відноситься до судів усіх інстанцій, але особливе значення вона має для провадження у суді першої інстанції. Вирішення спору цим судом у встановлені цивільним процесуальним законодавством строки та винесення законного і обґрунтованого рішення повністю забезпечує досягнення кінцевих цілей цивільного судочинства.

Правильне і своєчасне вирішення справи багато в чому залежить від проведення належної підготовки її до судового розгляду, яка необхідна і при перегляді справи в судах апеляційної та касаційної інстанцій. Однак з урахуванням особливої важливості правильного і швидкого розгляду та вирішення справи саме в суді першої інстанції цивільне процесуальне законодавство лише для цього провадження виділяє досудовий розгляд у спеціальний інститут, докладно регламентуючи завдання, цілі та процесуальні дії [1, 147-148].

Теоретичною основою дослідження досудового розгляду як спеціального інституту є праці вітчизняних учених С.С. Бичкової, Н.Л. Бондаренко М.М. Васильченка, О.О. Грабовської, Л.Є. Гузя, О.С. Захарової, Н.О. Кіреєвої, В.В. Комарова, В.В. Кривенка, І.М. Кучеренко, О.Г. Лук'янової, І.В. Решетникової, Ю.К. Осипова, В.К. Пучинського, С.А. Ташназарова, К.К. Чернякова, Д.А. Фурсова, Н.О. Чечиної, Д.М. Чечота, О.П. Чистякова, М.С. Шакарян, В.В. Яркова та ін.

Провадження у справі до судового розгляду – це самостійний етап цивільного судочинства, що складається з низки процесуальних дій, які вчиняються після відкриття провадження у справі з метою з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду або забезпечення правильного та швидкого вирішення справи [2, 125].

Аналіз глави 3 «Провадження у справі до судового розгляду» розділу III ЦПК України вказує на те, що провадження у справі у зазначеній стадії починається з моменту постановлення суддею ухвали про відкриття провадження у справі і продовжується до постановлення ухвали про призначення справи до судового розгляду. Таким чином, зазначена стадія процесу умовно поділяється на 3 частини (етапи): 1) вступну (початковий етап); 2) основну; 3) заключну.

Так, вступною частиною (початковим етапом) провадження у справі до судового розгляду є норма ст.127 ЦПК України. Одночасно з копією ухвали про відкриття провадження у справі відповідачу надсилається копія позовної заяви з копіями доданих до неї документів, а третій особі – копія позовної заяви [2, 128].

Проведення судом окремих процесуальних дій, які мають характер підготовчих, може мати місце й до прийняття ним позовної заяви (заяви). Так, допускається забезпечення доказів та забезпечення позовної заяви до постановлення судом ухвали про відкриття провадження у справі (ч.3 ст.133; ч.4 ст.151 ЦПК України).

Проведення попереднього судового засідання (ст.130 ЦПК України) відбувається на стадії провадження у справі до судового розгляду як його процесуальна форма і є другою – основною частиною – цієї стадії процесу.

Зважаючи на положення ч.1 ст.130 ЦПК України, мета попереднього судового засідання передбачає, що: а) суд вживає заходів до примирення сторін; б) якщо вони не дадуть належних результатів – забезпечує розгляд цивільної справи по суті в «розумні строки».

У разі, коли примирення сторін не буде урегульовано, далі метою попереднього судового засідання стає друга її частина – забезпечення розгляду цивільної справи по суті в «розумні строки». Для її досягнення здійснюється підготовка справи до судового розгляду, яка має важливе значення для якісного вирішення справи під час судового розгляду

Щодо третьої – заключної частини – стадії підготовки справи до судового розгляду, для неї є обов'язковим постановлення ухвали за результатами попереднього судового засідання, в якій зазначаються процесуальні дії, які необхідно вчинити до судового розгляду [4, ст.130].

Всі ці дії складають зміст стадії підготовки справи до судового розгляду і можуть здійснюватися лише після порушення провадження у справі.

Отже, провадження у справі до судового розгляду є обов'язковою стадією цивільного процесу, яка являє собою сукупність процесуальних дій судді та учасників процесу, спрямованих на примирення сторін, а також на своєчасний і правильний розгляд і вирішення цивільної справи.

Належно проведена підготовка справи до судового розгляду має велике значення для якісного вирішення справи - точне виконання вимог закону щодо підготовки справи до судового розгляду спрямовано на попередження затягування розгляду справи або постановлення необґрунтованих рішень.

Література

1. Бондаренко Н.Л. Підготовка справи до судового розгляду: навч. посіб. / Н.Л. Бондаренко за ред. Ю.В. Білоусова. – К.: Прецедент, 2005. – 465 с.
2. Бондаренко Н.Л. Мета стадії підготовки цивільних справ до судового розгляду / Н.Л. Бондаренко // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2003. – № 3-4 (7-8). – С. 124-132.

3. Провадження у справі до судового розгляду: хрестоматія / уклад.: В.В. Комаров, К.В. Гусаров, А.Ю. Каламайко. – Х.: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. – 515 с.
4. Цивільний процесуальний кодекс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-09>

Проблеми інтеграції медіації у практику органів цивільної юрисдикції

Водяна Ю.О., студентка

Науковий керівник:

Борщевська Г.Е., к.ю.н., доцент

Запорізького національного університету

На сьогодні переважна більшість спорів в Україні вирішуються у судовому порядку. Як наслідок, суди перевантажені, а це впливає на строки розгляду справ та об'єктивність при вирішенні спорів. Одним з шляхів подолання цих негативних наслідків є застосування при врегулюванні спірних правовідносин неформальних підходів, що базуються на взаємній зацікавленості сторін, без доведення справи до судового розгляду. До таких способів можна віднести усні переговори між учасниками спору, письмові звернення, претензії, скарги. Це гарантується статтею 40 Конституції України, в якій зазначено, що усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк [1]. Також до таких способів можна віднести і медіацію.

На думку більшості спеціалістів, які досліджували методи та принципи процедури примирення сторін, саме медіацію вважають альтернативою судовому засіданню. По-перше, швидкість розгляду спору, порівняно з судовим розглядом. По-друге, відсутність чітких процесуальних норм сприяє вільній атмосфері спілкування та готовності до співпраці сторін конфлікту. По-третє, рішення сторони конфлікту приймають самостійно, усвідомлюючи факт того, що це спільне рішення, яке у подальшому стимулює їх до добровільного виконання угоди. По-четверте, на відміну від судового рішення, яке винесено на користь тільки однієї зі сторін, під час примирної процедури задоволеними залишаються всі сторони, тому що вони приймають спільне та добровільне рішення щодо свого спору [2].

Медіація – це процес переговорів, у якому медіатор-посередник є організатором і управляє переговорами таким чином, щоб сторони прийшли до найбільш вигідного реалістичного із задоволенням інтересу обох сторін угоди, в результаті виконання якого сторони врегулюють конфлікт між собою. Рішення, досягнуте самими сторонами в ході медіації, як правило, не вимагає примусового виконання, тому що сторони зацікавлені в його виконанні.

Медіація заснована на таких принципах як: добровільність, рівноправність сторін, нейтральність та неупередженість медіатора, конфіденційність. Добровільність полягає в тому, що, на відміну від судової тяганини, вступ всіх сторін спору в процес медіації є добровільним, а медіатор – вільно обраним. Ніхто не може змусити сторони брати участь у медіації, якщо вони не хочуть цього з якоїсь причини. Цей принцип проявляється і в тому, що всі рішення приймаються тільки за взаємною згодою сторін, і що кожна сторона в будь-який момент може відмовитися від медіації та припинити переговори. Перш ніж починати медіацію, медіатор обов'язково обговорює питання добровільності і намагається домогтися останньої від кожної зі сторін. Рівноправність сторін полягає в тому, що жодна сторона не має процедурних переваг. Їм надається однакове право висловлювати свої думки, визначати порядок переговорів, оцінювати прийнятність пропозицій і умов угоди тощо. Нейтральність, неупередженість медіатора, в свою чергу, полягає в тому, що зберігається незалежне, неупереджене ставлення до кожної зі сторін і забезпечується їм рівне право участі в переговорах. Якщо медіатор відчуває, що йому важко зберегти нейтральність і що йому не вдається позбутися від виникаючих у нього емоційних оцінок, він відмовляється від ведення процесу. Конфіденційність полягає в тому, що все, про що говориться або обговорюється в процесі медіації, залишається всередині цього процесу. Медіатор не може виступати в якості свідка, якщо справу буде передано в суд, і не повідомляє одній стороні інформацію, яку він отримав від іншої в процесі індивідуальної бесіди, якщо не отримав на це спеціального дозволу або прохання від сторони яка повідомила інформацію. Залучення медіатора можливо у випадках, коли спір вже розглядається в суді, але сторони не задоволені тим, як проходить процес, і шукають альтернативні способи вирішення спору.

У таких випадках термін дії позовної давності зупиняється на термін проведення медіації. Проведення у справі, яке знаходилося на розгляді органу, наділеного правовою компетенцією вирішувати конфлікти (спори), на період проведення медіації зупиняється. За підсумками вирішення конфлікту складається договір про результати медіації, в якому викладається досягнуте сторонами спільне рішення про врегулювання спору. Цей договір укладається в простій письмовій формі тільки між сторонами спору.

На теперішній час серед країн СНД закон про медіацію прийнятий в Казахстані, Молдові, аналогічний проект знаходиться на розгляді комітету Верховної Ради України.

Навколо медіації, її доцільності і перспектив, постійно точились безліч дискусій, в яких оскаржувалося право на існування «професійного» і «непрофесійного» медіатора, можливість функціонування досудового вирішення конфліктів у пострадянському суспільстві. Спочатку юристи ставилися до медіації з недовірою, оскільки бачили в медіаторах конкурентів. Впровадження медіації в судову систему в таких країнах як Австралія, Великобританія, Нова Зеландія і Канада не сприймалися саме адвокатською спільнотою. Незабаром цим інструментом стали з успіхом користуватися не тільки практикуючі юристи в різних сферах діяльності, але й судді.

Сьогодні медіація як технологія альтернативного врегулювання спорів могла б стати ідеалом компромісного вирішення спорів як правовий механізм мирного врегулювання конфлікту, за яким посередник працює не з позиціями, а з інтересами сторін. Однак практичне впровадження медіації зустрічає безліч перешкод, які пов'язані з традиціями правосуддя, недостатнім рівнем довіри до медіаторів, позиціями сторін, які воліють «війни» взаємовигідному перемир'ю.

Лілія Гокієлі, юрист Української Юридичної Групи, вважає, що очевидним і неминучим є той факт, що медіація має серйозні перспективи розвитку в Україні і країнах СНД, як це відбувається в усьому світі. Комерційне посередництво розвивається зусиллями бізнес спільноти, яка розуміє, що воно є найефективнішим, дешевим і оперативним засобом досягнення рішення, яке буде прийнятним для всіх сторін.[3]

Тому логічним стала розробка проекту Закону України "Про медіацію", який був зареєстрований у Верховній Раді України.

Протягом двох років законопроект розроблявся групою авторів задля розвитку ефективного альтернативного методу вирішення спорів в Україні і визнання медіації на офіційному рівні. Зараз законопроект розглядається в комітетах Верховної Ради України.

Прийняття цього Закону стане першим кроком для впровадження медіації як послуги в Україні, а також регулюватиме діяльність медіатора як окрему професію. Досить чітко прописана процедура здійснення медіації, вказана обов'язковість виконання медіаційної угоди, а також можливість звернення до суду у разі порушення угоди про результати медіації, про зобов'язання виконати умови такої угоди. В українських реаліях було б доцільно ще запровадити єдиний заклад з навчання та сертифікації медіаторів.

Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що законодавче закріплення та врегулювання інституту медіації дозволить вирішити низку проблем, що виникають на практиці при вирішенні спорів, врегулювати конфлікти на умовах, які задовольняють обидві сторони. Це ще раз підтверджує той факт, що медіація є гідною альтернативою судовому врегулюванню спорів, де пошук взаємоприйнятної рішення відбувається не на основі формальних документів, а зважаючи виключно на пошук балансу інтересів сторін шляхом проведення низки переговорів. Прийняття Закону України «Про медіацію» стане першим кроком на шляху інтеграції медіації у практику юрисдикційних органів.

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Курс цивільного процесу: підручник для ВНЗ [Електронний ресурс] / Комаров В.В., Бігун В.А., Баранкова В.В. та ін.; за ред. В.В. Комарова. – К., 2011. – Режим доступу: <http://uristinfo.net/grazhdanskij-protsess/259-kurs-tsivilnogo-protsesu-vv-komarov.html/>.
3. Гончарова А. Эксперты СНГ о медиации, практике ее применения, проблемах и перспективах [Електронний ресурс] / А. Гончарова. – Режим доступу: <http://pravotoday.in.ua/ru/press-centre/publications/pub-621>.
4. Про медіацію: Проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47710.

Сторони в цивільному процесі

Дукмасова О.В., студентка

Науковий керівник:

Алімов К.О., к.ю.н., викладач

Запорізький національний університет

Сторонами в цивільному процесі є позивач та відповідач.

Позивач (actor) – це особа, на захист суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів якої порушується цивільна справа в суді і розпочинається цивільний процес.

Позивач є активною стороною, тому що він спрямовує свою вимогу для того, щоб цивільна справа була відкрита з метою захисту своїх прав та інтересів.

З огляду на зазначене, позивачем іменується та сторона у цивільному процесі, яка звернулася з відповідною цивільною позовною заявою до суду і переконана, що її права порушені чи оспорується.

В позовному провадженні при розгляді цивільної справи завжди присутня особа відповідача (reus – особа, яка обороняється), під якою розуміється особа, яка за цивільною позовною заявою позивача притягається до відповідальності за порушення чи оспорування її прав та охоронюваних законом інтересів, а також у передбачених законом випадках, й інші особи, на адресу яких спрямована вимога позивача, яка знайшла своє аргументування та вираження у відповідній позовній заяві.

Прийнято розглядати відповідача як пасивну сторону в цивільному процесі.

Розуміючи, що в основу свого цивільного позову закладається думка позивача про те, що безпосередньо відповідач є порушником права, науковцями зроблено висновок, що під поняття відповідача підпадає саме та сторона, на яку вказує позивач як на порушника свого права.

У цивільному процесі позивачем і відповідачем можуть бути фізичні і юридичні особи, а також держава.

За загальним правилом цивільний процес починається з появою спірної ситуації у різних учасників матеріально-правових відносин. Таким чином, сторонами в цивільному процесі є юридично заінтересовані особи, матеріально-правовий спір між якими є предметом розгляду і вирішення в цивільному судочинстві [1, ст.106].

В окремих випадках при розгляді та вирішенні справи можуть на боці позивача або відповідача приймати участь декілька осіб, утворюватися множинність, яка отримала найменування – процесуальна співучасть. Під процесуальною співучастю слід розуміти обумовленою нормами матеріального права множинність осіб на тій чи іншій стороні у цивільному процесі в силу наявності спільного права чи спільного обов'язку (ст.32 ЦПК).

Підставами для виникнення процесуальної співучасті є: 1) предметом спору є спільні права чи обов'язки кількох позивачів або відповідачів; 2) права і обов'язки кількох позивачів чи відповідачів виникли з однієї підстави; 3) предметом спору є однорідні права і обов'язки (ст.32 ЦПК). Позов може бути пред'явлено спільно кількома позивачами або до кількох відповідачів. Зважаючи на це, коли позивачами є дві особи чи більше, а відповідачем – одна, то така співучасть буде активною, коли ж навпаки – то пасивною, а коли наявна множинність на обох сторонах – змішаною. Множинність може виникати і на стороні третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги, однак обов'язковою умовою повинна бути наявність загальних підстав виникнення процесуальної співучасті. Активна співучасть може виникнути тільки з ініціативи самих позивачів, оскільки це є проявом диспозитивності у цивільному процесі. Наприклад, у разі захисту права власності на річ, яка перебуває у спільній власності. Особливістю пасивної співучасті є те, що вона можлива як з ініціативи позивача (позивачів), так і суду, який вправі притягнути як співвідповідачів для участі у справі на підставі норми матеріального права. Не породжує пасивної співучасті залучення другого відповідача у порядку заміни неналежащего відповідача В залежності від імперативності залучення співвідповідачів до справи, пасивна процесуальна співучасть поділяється на обов'язкову та факультативну.

Особливість участі процесуальних співучасників у цивільному процесі полягає у тому, що кожен із них щодо другої сторони діє у процесі самостійно. Співучасники можуть доручити вести справу одному із співучасників крім випадків, коли останній має вади цивільної процесуальної дієздатності (ст.32 ЦПК). Якщо інтереси позивачів, відповідачів між собою суперечать, то співучасті немає. Відповідно до ст.216 ЦПК суд, ухвалюючи рішення на користь кількох позивачів або проти кількох відповідачів, повинен зазначити, в якій частині рішення стосується кожного з них, або вказати, що відповідальність, чи право стягнення є солідарним. Співучасники також можуть оскаржувати судові рішення самостійно, або приєднуватися до скарг інших співпозивачів чи співвідповідачів [2, ст.56].

У ході розгляду справи може бути виявлено, що позов пред'явлений не тією особою, якій належить право вимоги, чи не до тієї особи, яка повинна відповідати за позовом, тобто встановлено, що позивач не є уповноваженою чи відповідач не є правозобов'язаною особами, суб'єктами матеріальних правовідносин. У цьому випадку сторони можуть визнаватися неналежними. Підстави для виникнення такого питання можуть бути різноманітні: зміна суб'єктивного переконання позивача, збільшення обсягу доказової інформації, додаткові правові консультації та ін.

Цивільне процесуальне законодавство передбачає можливість без припинення провадження у справі здійснити заміну лише відповідача, якщо буде встановлено, що дана особа не несе обов'язку по справ. Його може бути замінено на особу, яка за змістом матеріально-правової вимоги, яка є предметом судового розгляду та вирішення повинна відповідати. Цей інститут носить назву заміни неналежного відповідача. Суд, встановивши під час розгляду справи, що позов пред'явлений не тією особою, якій належить право вимоги, не може її замінити. Така справа може бути припинена шляхом закриття провадження у справі у зв'язку з відмовою позивача від позову або ухваленням рішення суду про відмову у задоволенні позову.

У процесі провадження у справі у цивільному судочинстві можлива також заміна сторін та третіх осіб іншими особами, коли до них переходить права та обов'язки у спірних правовідносинах. Така заміна сторін називається процесуальним правонаступництвом. Сторона може вибути з процесу в силу різних причин, однак процесуальне правонаступництво виникає тільки у тому випадку, коли має місце правонаступництво у матеріальних правовідносинах. Підставами процесуального правонаступництва є смерть фізичної особи при правовідносинах, в яких допускається правонаступництво, реорганізація юридичної особи, уступка вимоги, перевід боргу чи інші форми переходу прав та обов'язків від однієї особи до іншої. Для настання процесуального правонаступництва правонаступник (особа, яка бажає вступити у процес) повинен довести судові своє право на зайняття процесуального становища суб'єкта, якого він заміняє. Доказом може виступати рішення суду; статут; свідоцтво про право на спадщину; інші документи, які підтверджують перехід прав та обов'язків у матеріальних правовідносинах, які є предметом судового розгляду [3, ст.71].

Цивільне процесуальне правонаступництво по суті є заміною однієї сторони на іншу, що є подібним до заміни неналежної сторони, однак від останнього має ряд відмінностей. Процесуальне правонаступництво може застосовуватися при заміні позивача, відповідача, а також третіх осіб, а заміна неналежної сторони може застосовуватися тільки щодо заміни відповідача. При заміні неналежної сторони дії неналежної сторони для належної не викликають жодних правових наслідків. При процесуальному правонаступництві усі процесуальні дії, виконані правопопередником, є обов'язковими для правонаступника. При заміні процес може починатися заново, а при правонаступництві – продовжується. Процесуальне правонаступництво можливе у всіх стадіях процесу, заміна неналежної сторони – тільки у суді першої інстанції, до ухвалення рішення суду у справі. На відміну від цивільного матеріального правонаступництва, у цивільному процесуальному праві сингулярного правонаступництва немає, оскільки правонаступник набуває усіх цивільних процесуальних прав та обов'язків попередника без будь-яких виключень [3, ст.78].

Література

1. Цивільний процес: навчальний посібник. / А.В. Андрушко, Ю.В. Білоусов, Р.О. Стефанчук, О.І. Угриновська та ін.; за ред. Ю.В. Білоусова. – К.: Прецедент, 2005. – 172 с.
2. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України. Академічний курс: підруч. [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / М.Й. Штефан. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – 624 с.
3. Цивільний процес України. Академічний курс: підручник [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. С.Я. Фурси. – К.: Видавець Фурса С.Я.; КНТ, 2009. – 848 с.

Анализ точек зрения на место информационного права в системе отраслей права Республики Беларусь

Иванцова Ю.Г., аспирант

Гродненский государственный университет имени Янки Купалы

Существует несколько точек зрения по вопросу определения места информационного права в системе отраслей права.

Первая точка зрения заключается в том, что информационные отношения входят в предмет регулирования гражданского права (О.В. Кохановская [7], Е.С. Петров [9] и др.). Гражданский кодекс Республики Беларусь регулирует «охраняемую информацию» в контексте традиционных объектов гражданского права. Также, данный кодифицированный акт определяет информационные отношения, связанные с исключительными правами на результаты интеллектуальной деятельности, такие виды информации как служебная и коммерческая тайна, основания возмещение вреда и т.д.

Вторая точка зрения состоит в том, что информационные отношения включаются в состав административного права (И.В. Аристова [1], Ю.П. Бурило [2] и др.). Административным правом при этом устанавливаются основы информационной политики государства, определяется правовое положение и система государственных органов управления в информационной сфере, устанавливаются виды административных правонарушений и т.д. Особую позицию занимает О.А. Горохов, который считает, что от административного права, которое является отраслью, призванной регулировать управленческие отношения и которая имеет постоянный предмет регулирования, информационное регулирование отличается тем, что хотя в нем и присутствуют отношения власти и подчинения, но они касаются управления лишь частью спектра информационных отношений, за пределами которых подчинение прекращается [3, 42-43]. Присутствующий в информационном праве элемент субординации, носит четко ограниченный законом характер, поскольку компетентные органы не вправе выходить за пределы своих полномочий и установленного для них регламента

Следует, однако, отметить, что проанализированные точки зрения не нашли широкого распространения среди ученых правоведов, поскольку информационные отношения регулируются также и иными отраслями права. Так, в Конституции Республики Беларусь закреплено право на информацию, свобода средств массовой информации, защита информации о частной жизни физического лица и персональных данных, доступность государственной информации, которая не является государственными секретами или другой защищенной законодательством информацией, защита информационных прав и свобод компетентным, независимым и беспристрастным судом в определенные законом сроки.

Информационные нормы имеются, также, в составе уголовного права, с их помощью определяются общественно опасные деяния, которые являются преступлениями в информационной сфере, а также устанавливаются наказания и иные меры уголовной ответственности. В случае нарушения прав и обязанностей в информационной сфере применяются нормы процессуального права (уголовно-процессуального, гражданско-процессуального и административно-процессуального права).

Помимо традиционных отраслей права, информационные отношения регулируются также банковским, земельным, таможенным, воздушным, экологическим, транспортным и другими отраслями законодательства. Здесь закрепляются особенности оборота различных видов информации, информационных систем и применение информационных технологий в различных сферах хозяйственной деятельности.

Существование в информационной сфере разнородных информационных отношений, регулируемых разноотраслевыми нормами, порождает *третью точку зрения*, которая заключается в том, что информационное право является комплексной отраслью права [4, 26; 5, 10-11; 8, 25].

Данная точка зрения не находит большую поддержку среди ученых правоведов, поскольку для комплексной отрасли права – вторичного образования структуры права – характерно отсутствие единого предмета и метода правового регулирования, которые характерны и для информационного права.

Четвертая точка зрения заключается в том, что, информационное право является межотраслевым комплексным институтом права [12, 10; 13, 31].

Как известно, для межотраслевого комплексного института права характерно объединение норм права в некоторую группу (институт) по признаку регулирования различных сторон и видов отношений, стабильность функциональных связей между разноотраслевыми нормами структурного образования и его единство всецело зависит при этом от наличия в данном образовании «комплексного» нормативного правового акта кодифицированного типа. Данный акт должен содержать общую часть, в которой излагаются цели и задачи правового регулирования [11, 12], которые достигаются с помощью тех правовых приемов и средств, которые входят в состав уже сформировавшихся и реально существующих отраслевых правовых методов и правовых режимов.

Проведенный анализ существующих точек зрения свидетельствует о том, что информационное право не может характеризоваться ни в качестве составной части традиционных

отраслей права, ни в качестве комплексной отрасли права, ни в качестве межотраслевого комплексного института. Представляется, что на сегодняшний день информационное право является комплексным нормативным массивом, который характеризуется слабостью существующих между нормами права, а, соответственно, и между нормативными правовыми актами связей [10, 71]. Трансформация информационного права (законодательства) в комплексную отрасль законодательства возможно после принятия нормативного правового акта, который охватывал бы все информационные отношения.

Литература

1. Арістова І.В. Державна інформаційна політика та її реалізація в діяльності органів внутрішніх справ України: організаційно-правові засади: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / І.В. Арістова. – Х., 2002. – 476 с.
2. Бурило Ю.П. Організаційно-правові питання державного управління в інформаційній сфері: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Ю.П. Бурило. – К., 2008. – 215 с.
3. Городов О.А. Основы информационного права России: учеб. пособие / О.А. Городов. – СПб., 2003. – 305 с.
4. Информационное право: учеб. пособие / Г.А. Василевич [и др.]; под. общ. ред. Г.А. Василевича и Д.А. Плетенева. – Минск: Адукацыя і выхаванне, 2013. – 352 с.
5. Ковалева Н.Н. Информационное право России [Электронный ресурс] / Н.Н. Ковалева. – М.: Дашков и К, 2008. – 359 с. – Режим доступа: http://www.e-reading-lib.org/bookreader.php/134825/Informacionnoe_pravo_Rossii.pdf.
6. Кормич Б.А. Інформаційне право: підручник / Б.А. Кормич. – Харків: БУРУН і К., 2011. – 334 с.
7. Кохановська О.В. Цивільно-правові проблеми інформаційних відносин в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / О.В. Кохановська. – К., 2006. – 531 с.
8. Лапина М.А. Информационное право: учеб. пособие [для студентов вузов, обучающихся по специальности 021100 «Юриспруденция»] / М.А. Лапина, А.Г. Ревин, В.И. Лапин; под ред. проф. И.Ш. Киясханова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2004. – 335 с.
9. Петров Є.В. Інформація як об'єкт цивільно-правових відносин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Є.В. Петров. – Х., 2003. – 520 с.
10. Поленина С.В. Теоретические проблемы системы советского законодательства / С.В. Поленина; отв. ред.: Халфина Р.О. – М.: Наука, 1979. – 205 с.
11. Сильченко Н.В. Некоторые проблемы отраслевой структуры права / Н.В. Сильченко // Государство и право; теория и практика: Межвуз. сб. науч. тр. – Вып. 1. Калининград: Изд-во КГУ, 2002. – С. 3-13.
12. Цимбалюк В.С. Інформаційне право (основи теорії і практики): монографія / В.С. Цимбалюк. – К.: «Освіта України», 2010. – 388 с.
13. Цимбалюк В.С. Основы інформаційного права України: навч. посіб. / В.С. Цимбалюк, В.Д. Гавловський, В.В. Гриценко та ін.; за ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного та П.В. Мельника. – К.: Знання, 2004. – 274 с.

Характеристика особливостей підстав зупинення та переривання перебігу позовної давності

Калниш Д.О., студент

Науковий керівник:

Щипанова О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Позовна давність є одним з найважливіших інститутів цивільного права. Загальні положення про позовну давність містяться в гл.19 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1] та ст.223 Господарського кодексу України (далі – ГК України) [2]. Висновки про те, як саме повинні застосовуватися зазначені норми права містяться в постановах Верховного Суду України від 19 березня 2014 року №6-20цс14, від 17 вересня 2014 року №6-95цс14, від 22 жовтня 2014 року №6-127цс14, від 29 жовтня 2014 року №6-152цс14, від 04 лютого 2015 року №3-216гс14, від 11 лютого 2015 року №6-240цс14, від 25 березня 2015 року №6-44цс15 і т.д. Особливу увагу слід звернути на Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 07.04.2008 року №01-8/211 [3] та Постанову пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування позовної давності у вирішенні господарських спорів» від 29.05.2013 року №10 [4].

Позовна давність була предметом дослідження С.С. Алексєєва, Т.М. Вахонєва, С.Й. Вільнянського, О.С. Йоффе, І.В. Спасибо-Фатєєвої, Є.О. Суханова, Є.О. Харитонова, В.І. Цікало, О.В. Шовкової, Я.М. Шевченко та ін.

Більшість досліджень присвячена проблемі встановлення загальної чи спеціальної позовної давності, початку її перебігу – натомість для захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, які є сторонами в судовому процесі, важливим є сам перебіг позовної давності, ось чому в даній роботі акцент зроблено саме на характеристиці особливостей підстав для зупинення та переривання перебігу позовної давності.

Спільним для зупинення та переривання перебігу позовної давності є те, що: 1) перелік їх підстав є вичерпним, тобто не може бути змінений чи доповнений домовленістю сторін; 2) зупинення та переривання перебігу позовної давності може мати місце лише в межах позовної давності, а не після її спливу; 3) в обох випадках, правила зупинення та переривання перебігу позовної давності (ст.ст.263, 264 ЦК України) застосовуються судом незалежно від наявності чи відсутності заяви сторони про застосування позовної давності (п.2 ч.1 ст.214 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [5]) чи відповідного клопотання сторін по справі.

Відмінними є підстави для їх застосування та правові наслідки: 1) так, від дня припинення обставин, що були підставою для зупинення перебігу позовної давності, перебіг позовної давності продовжується з урахуванням часу, що минув до його зупинення; 2) після переривання – перебіг позовної давності починається заново [1].

Охарактеризуємо особливості підстав для зупинення перебігу позовної давності та його переривання.

Так, перебіг позовної давності зупиняється, якщо пред'явленню позову перешкоджала непереборна сила. Разом з тим, слід звернути увагу на те, що український законодавець, формулюючи легальне визначення непереборної сили, в п.1 ч.1 ст.263 ЦК України надав ознакам надзвичайності та невідворотності як підставам зупинення позовної давності альтернативного характеру [1], а в ч.2 ст.218 ГК України – встановив вимоги щодо їх одночасної наявності [2]. Відповідно до абз.3 ч.3 ст.14 та ст.14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні», форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) засвідчуються сертифікатом Торгово-промислової палати України та уповноваженими нею регіональними торгово-промисловими палатами, за зверненнями суб'єктів господарської діяльності та фізичних осіб [6]. Подібна правова норма також міститься в ст.10 Закону України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції», відповідно до якої, єдиним належним та достатнім документом, що підтверджує настання обставин непереборної сили (форс-мажору), що мали місце на території проведення антитерористичної операції, як підстави для звільнення від відповідальності за невиконання (неналежного виконання) зобов'язань, є сертифікат Торгово-промислової палати України [7].

Мораторій, який є підставою для зупинення перебігу позовної давності, встановлюється законом та стосується лише відстрочення виконання зобов'язання. За умови введення будь-якого іншого мораторію, наприклад відповідно до Закону України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна», Закону України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» і т.п., зупинення перебігу позовної давності не відбуватиметься.

Ще однією підставою для зупинення перебігу позовної давності є перебування позивача або відповідача у складі Збройних Сил України або інших військових формуваннях, що переведені на воєнний стан. Тобто звичайне проходження військової служби в мирний час не зупиняє перебіг строку позовної давності, разом з тим, ні Закон України «Про оборону України», ні Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» не дають визначення поняття «військових формувань, що переведені на воєнний стан», натомість відповідно до ст.1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан є «особливим правовим режимом, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях» [8], а не в військових формуваннях. Така неузгодженість правової термінології призводить до того, що ця підстава для зупинення перебігу позовної давності, в даний момент, не застосовується, зокрема, по відношенню до сторін, які є фізичними особами-учасниками антитерористичної операції [9].

Далі, перейдемо до характеристики підстав для переривання перебігу позовної давності.

Так, вчинення особою активних дій, що свідчить про визнання нею свого боргу або іншого обов'язку – бездіяльність ж боржника (наприклад, неоспорювання ним безспірного списання коштів, якщо така можливість допускається за законом або договором) не спричиняє переривання перебігу позовної давності.

Якщо поряд із основним боргом є й додаткове (акцесорне) зобов'язання, то визнання боржником основного боргу, в тому числі і його сплата, саме по собі не є доказом визнання ним також і додаткових вимог кредитора (зокрема, неустойки, процентів за користування коштами), а так само й вимог щодо відшкодування збитків і, відтак, не може вважатися перериванням перебігу позовної давності за зазначеними вимогами.

Позовна давність переривається у разі пред'явлення особою позову до одного із кількох боржників, а також якщо предметом позову є лише частина вимоги, право на яку має позивач. Але при цьому в тих випадках, коли передбачалося виконання зобов'язання частинами або у вигляді періодичних платежів і боржник здійснив дії, які свідчать про визнання лише частини (періодичного платежу), такі дії не можуть бути підставою для переривання перебігу строку позовної давності по іншим частинам (платежам); збільшення або зменшення розміру позовних вимог (ч.2 ст.31 ЦПК України, ч.4 ст.22 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) не змінює моменту переривання перебігу позовної давності, що настав у зв'язку з поданням позову [10];

Слід звернути увагу, що за змістом ч.2 ст.264 ЦК України, переривання перебігу позовної давності шляхом пред'явлення позову матиме місце у разі не будь-якого подання позову, а здійсненого з додержанням вимог процесуального закону, а саме: ЦПК України та ГПК України. Про єдиний виняток зазначено в Постанові пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування позовної давності у вирішенні господарських спорів» від 29.05.2013 року №10 – подання позову до господарського суду з недодержанням правил підсудності справ перериває перебіг позовної давності з дня такого подання, оскільки ч.1 ст.17 ГПК України передбачено надсилання господарським судом матеріалів справи з позовною заявою за встановленою підсудністю [4].

Таким чином, за результатами дослідження ми дійшли можливо зробити наступні висновки:

1) зупинення та переривання перебігу позовної давності вносять вагомий корективи в загальний перебіг позовної давності, та, як наслідок, впливають на здійснення захисту цивільного права або інтересу судом;

2) зупинення та переривання перебігу позовної давності мають ряд спільних рис, зокрема, перелік їх підстав є вичерпним, вони застосовуються судом лише в межах позовної давності, не залежно від наявності чи відсутності відповідного клопотання сторін по справі;

3) підстави для зупинення та переривання перебігу позовної давності не є тотожними та мають свої особливості.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page>.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 07.04.2008 року №01-8/211 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_211600-08.
4. Постанова пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування позовної давності у вирішенні господарських спорів» від 29.05.2013 року №10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0010600-13>.
5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
6. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/671/97-вр>.
7. Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції: Закон України від 02.09.2014 № 1669-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1669-18>.
8. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 06.04.2000 № 1647-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1647-14>.
9. Особливості реалізації судом обов'язку щодо зупинення провадження у цивільній справі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goal-int.org/osoblivosti-realizacii-sudom-obovyazku-shhodo-zupinennya-provazhzhennya-u-civilnij-spravi/>.
10. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.

Штучне переривання вагітності: проблемні питання

Калугіна Д.А., студентка

Науковий керівник:

Щипанова О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Згідно з ч.1 ст.281 Цивільного кодексу України кожна фізична особа має невід'ємне право на життя. Воно включає в себе і право жінки на штучне переривання вагітності (ч.6 ст.281 ЦК України). На цей час відносини, пов'язані зі штучним перериванням вагітності, регулюються ст.50 Закону України "Основи законодавства України про охорону здоров'я", наказом МОЗ України „Про затвердження Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності, форм первинної облікової документації та інструкцій щодо їх заповнення” від 24.05.2013 р., у яких зазначені умови проведення даної медичної маніпуляції. Це питання також регулюється Постановою Кабінету Міністрів України від 15.02.2006 р. № 144 "Про реалізацію статті 281 Цивільного кодексу України", яка містить перелік медичних показань переривання небажаної вагітності в строк від 12 до 22 тижнів.

Незважаючи на чітку регламентацію у законодавстві права жінки на переривання вагітності, реалізація даного права на практиці спричиняє ряд проблем, навіть якщо жінка дотримується усіх умов та вимог законодавства.

Одним із актуальних питань на сьогоднішній день є питання про участь чоловіка у прийнятті рішення щодо переривання небажаної вагітності. Міжнародно-правові акти у сімейно-правовій сфері акцентують свою увагу на спільній відповідальності чоловіка і жінки за свою репродуктивну поведінку. Так, Конвенція Організації Об'єднаних Націй "Про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок" від 18.12.1979 р. визначає, що жінки мають однакові права вільно і відповідально вирішувати питання про кількість дітей, щодо проміжків між їх народженням та повинні мати доступ до інформації, освіти, а також до засобів, які дають змогу здійснювати їм це право (ст.16 Конвенції) [1]. У ст.12 даної Конвенції також зазначено обов'язок держав-учасниць забезпечити на основі рівності чоловіків та жінок доступ до медичного обслуговування, зокрема до тих питань, що стосуються планування розміру сім'ї. Крім того, у ст.5 вказано на необхідність вживати всіх заходів щодо правильного сімейного виховання, розуміння материнства як соціальної функції і визнання спільної відповідальності чоловіка і жінки за виховання і розвиток своїх дітей, притому слід пам'ятати, що в усіх випадках інтереси дітей є панівними [2].

Але, на нашу думку, нині необхідно говорити не лише про "відповідальне материнство", але й про "відповідальне батьківство". Статистика кількості абортів, ініційованих з боку чоловіків, звісно, не ведеться, проте практика свідчить, що вони не в останню чергу виступають тим соціальним чинником, що спонукає жінок до проведення операції штучного переривання вагітності. Визначене у ст.50 СК України право на батьківство передбачає право батька зачатої дитини брати участь у вирішенні питання щодо необхідності проведення абортів [3]. Підтвердження такого тлумачення цієї правової норми знаходимо і в інших статтях Сімейного кодексу України. Зокрема, в ч.2 ст.50 СК України йдеться про те, що відмова дружини від народження дитини може бути причиною розірвання шлюбу. Крім того, у ч.2 ст.54 СК України зазначено, що усі найважливіші питання життя сім'ї мають вирішуватись подружжям спільно, на засадах рівності. Дружина, чоловік мають право чинити опір усуненню їх від вирішення питань життя сім'ї [4].

Не викликає сумнівів те, що питання доцільності здійснення абортів, є одним із найважливіших питань життя і формування сім'ї. У ч.3 ст.55 СК України закріплено положення, що дружина та чоловік відповідальні один перед одним, перед іншими членами сім'ї за свою поведінку в ній [4]. Зрозуміло, що думку чоловіка можна і треба брати до уваги у випадках виникнення у жінки бажання провести штучне переривання вагітності за соціальними показниками. У випадку встановлення необхідності проведення такої операції за медичними показниками вона повинна відбуватись без урахування думки батька дитини. Але і за таких умов треба обов'язково інформувати його про прийняте дружиною рішення [3].

Чоловік не має можливості заборонити проведення дружиною операції штучного переривання вагітності за соціальними показниками. Проте, якщо всупереч позиції чоловіка жінка проводить цю операцію, то у чоловіка виникає право на відшкодування завданої моральної шкоди з боку жінки.

Таким чином, з вище викладеного можна зробити висновок, що штучне переривання вагітності прямо передбачено у чинному законодавстві, проте при його реалізації нерідко виникає проблема застосування примусу з боку чоловіка при прийнятті рішення про проведення операції

штучного переривання вагітності. Незважаючи на те, що чоловік спільно з дружиною бере участь у плануванні сім'ї, він не має права примушувати жінку до абортів та не має права забороняти їй проводити операцію зі штучного переривання вагітності. Порушення права на материнство та батьківство може стати причиною для відшкодування моральної шкоди потерпілій стороні та бути приводом для розірвання шлюбу.

Література

1. Про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок: Ратифікована Україною Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 18.12. 1979 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/cedaw.shtml.
2. Международное право в документах: учебное пособие / сост. Н.Т. Блатова, Г.М. Мелков. – 2-е изд. – М.: Инфра-М, 1997. – С. 696.
3. Пунда О.О. Життя і право: науковий журнал [Електронний ресурс]. / О.О. Пунда – Режим доступу: <http://library.cepbic.com/st9.shtml>.
4. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

Гарантії прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування при реалізації права на освіту

Керенцева Я.А., студентка

Науковий керівник:

Шарая А.А., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Ставлення держави та суспільства до дітей відображає загальний рівень захисту та поваги до прав людини. Держава повинна піклуватися про своє майбутнє покоління, забезпечувати повагу гідності дітей, створювати належні умови для всебічного розкриття їх здібностей, сприяти забезпеченню їх повноцінного та плідного життя. Проте, на жаль, не всі діти в Україні живуть в сім'ях. Йдеться про дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Глибокі соціальні потрясіння, що відбуваються в нашому суспільстві за останні роки, кризовий стан економіки, культури катастрофічно погіршують умови життя і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Законодавством України гарантовано низку пільг і допомог дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, у тому числі й під час навчання.

Окремі питання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, досліджують у своїх наукових працях такі вчені і фахівці, як Болотіна Н.Б., Буряк В.Я., Волинець Л.С., Добромислов К.В., Захаров М.Л., Карпенко О.І., Кобелева В.Г., Максимова Н.Ю., Мачульська О.Є., Москалюк В.Ю., Нечаева А.М., Ніконов Д.А., Пепіа І.В., Пилипенко П.Д., Поліс Н.Т., Прилипко С.М., Синчук С.М., Сирота І.М., Стапів Б.І., Стремоухов О.В., Тучкова Є.Г. та ін.

Відповідно до статті 1 Закону України від 26 квітня 2001 р. «Про охорону дитинства» та статті 1 Закону України від 13 січня 2005 р. «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»:

– дитина-сирота – це дитина, в якій померли чи загинули батьки;

– діти, позбавлені батьківського піклування – це діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також підкинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, та безпритульні діти;

– особи із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування – це особи віком від 18 до 23 років, у яких у віці до 18 років померли або загинули батьки, та особи, які були віднесені до дітей, позбавлених батьківського піклування [2; 1].

Права та пільги дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа встановлені Законом України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту

дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», постановою Кабінету Міністрів України від 05 квітня 1994 р. № 226 «Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування».

Відповідно до ст.8 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»:

1) держава здійснює повне забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа;

2) допомога та утримання таких дітей не можуть бути нижчими за встановлені мінімальні стандарти, що забезпечують кожній дитині рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку на рівні, не нижчому за встановлений прожитковий мінімум для таких осіб;

3) право на повне державне забезпечення в навчальних закладах мають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, віком до вісімнадцяти років та особи з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, при продовженні навчання до 23 років або до закінчення відповідних навчальних закладів;

4) особам із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які навчаються, крім повного державного забезпечення виплачується стипендія в розмірі, який на 50 відсотків перевищує розмір стипендії у відповідному навчальному закладі, а також виплачується 100 відсотків заробітної плати, яка нарахована в період виробничого навчання та виробничої практики;

5) особам із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які навчаються, до завершення навчання виплачується щорічна допомога для придбання навчальної літератури в розмірі трьох місячних стипендій. Виплата зазначеної допомоги здійснюється протягом 30 днів після початку навчального року за рахунок коштів, що передбачаються для навчальних закладів у відповідних бюджетах;

6) при наданні особам із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які навчаються, академічної відпустки за медичним висновком за ними зберігається на весь період академічної відпустки повне державне забезпечення та виплачується стипендія. Навчальний заклад сприяє організації їх лікування;

7) випускники навчальних закладів із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, забезпечуються за рахунок навчального закладу або відповідної установи у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, одягом і взуттям, а також одноразовою грошовою допомогою в розмірі не менше шести прожиткових мінімумів для осіб відповідного віку. Нормативи забезпечення одягом і взуттям затверджуються Кабінетом Міністрів України. За бажанням випускників навчальних закладів їм може бути видана грошова компенсація в розмірі, необхідному для придбання одягу і взуття;

8) вартість повного державного забезпечення у грошовому еквіваленті для дітей віком від народження до трьох років, від трьох до семи років, від семи до десяти років, від десяти до чотирнадцяти років, від чотирнадцяти до вісімнадцяти років та осіб із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до двадцяти трьох років визначається відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум»;

9) державні соціальні стандарти, нормативи споживання, нормативи забезпечення є однаковими для всіх дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа, незалежно від форми їх влаштування та утримання, і затверджуються відповідно до законодавства [1].

Відповідно до пункту 13 Постанови Кабінету Міністрів України «Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування»:

1) при вступі на навчання до професійно-технічних та вищих навчальних закладів дітям-сиротам та особам 18-23 років видається безоплатно за рахунок коштів тих закладів, які вони закінчили, комплект нового одягу і взуття на суму не менш як 12 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а також грошова допомога в розмірі не менш як 2,5 неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Учні та студенти зазначеної категорії зараховуються на повне державне утримання в навчальних закладах, до яких вони вступили, і в період навчання до 23 років або до закінчення відповідних навчальних закладів забезпечуються безоплатно продуктами харчування, одягом, взуттям і м'яким інвентарем за нормами, встановленими для вихованців шкільного віку шкіл-інтернатів;

2) абітурієнти з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та особи з їх числа приймаються до навчальних закладів поза конкурсом;

3) учням, студентам з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також учням, студентам, які в період навчання у віці від 18 до 23 років залишились без батьків, щорічно надається матеріальна допомога за рахунок стипендіального фонду, а також коштів, передбачених на утримання зазначених закладів, у розмірі не менш як 8 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

4) учням, студентам з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також учням, студентам, які в період навчання у віці від 18 до 23 років залишились без батьків, що навчалися або виховувалися в навчально-виховних та вищих навчальних закладах і перебували на повному державному утриманні, при їх працевлаштуванні видається одяг, взуття, м'який інвентар і обладнання на суму, не менш як 40 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а також одноразова грошова допомога в розмірі шести прожиткових мінімумів. За бажанням випускникам навчальних закладів може бути виплачена грошова компенсація у розмірі, необхідному для придбання одягу і взуття;

5) у період канікул учням професійних навчально-виховних закладів, студентам вищих навчальних закладів з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, виплачуються (за нормами службових відряджень) добові за час перебування у дорозі (туди і назад) та вартість проїзду залізничним, водним, міжміським автомобільним транспортом до закладів чи сімей, де вони виховувалися, за рахунок асигнувань на утримання навчальних закладів;

6) учні професійних навчально-виховних закладів і студенти вищих навчальних закладів – колишні вихованці дитячих будинків і шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, під час своїх канікул можуть перебувати у зазначених закладах з безплатним проживанням і харчуванням;

7) зарахованим на повне державне утримання учням і студентам з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, що не виїжджають до місць організованого відпочинку в дні канікул, а також під час їх хвороби видається готівка в межах установленної грошової норми на харчування з урахуванням торговельної націнки;

8) діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, у тому числі ті, що перебувають під опікою (піклуванням), після закінчення (припинення) перебування у державному навчально-виховному закладі, навчання у професійному навчально-виховному, вищому навчальному закладі, а також молодь цієї категорії після проходження строкової служби в Збройних Силах України забезпечуються позачергово впорядкованим житлом [3].

Отже, підводячи підсумок слід відмітити, що на сьогодні, на законодавчому рівні закріплений обов'язок держави, в особі відповідних її органів, дбати про реалізацію права на освіту у дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Література

1. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13 січня 2005 р. № 2342-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
2. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
3. Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 1994 р. № 226 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

Особенности реализации принципа верховенства права в хозяйственном судопроизводстве

Мартыненко И.Э., д.ю.н., доцент

Гродненский государственный университет имени Янки Купалы (Республика Беларусь)

Проблема применения аналогии закона и аналогии права имеет большое теоретическое и практическое значение [1, 45]. Значимость ее возрастает в связи с реформированием судостроительного и процессуального законодательства. Достаточно сказать, что ошибочное

применение судом аналогии права или аналогии закона является существенным нарушением норм материального права, являющимся основанием к отмене судебного акта судом вышестоящей процессуальной инстанции.

В Республике Беларусь защиту прав и законных интересов юридических лиц и граждан, общества и государства в предпринимательской сфере осуществляют специально уполномоченные органы – **экономические суды**, которые ранее именовались как хозяйственные суды.

С 1 января 2014 г. вступил в силу пакет документов, принятых Президентом Республики Беларусь которые предусматривают объединение систем общих и экономических (хозяйственных) судов. Новую систему возглавил **единый высший судебный орган по гражданским, уголовным, административным и экономическим делам – Верховный суд Республики Беларусь**. При этом хозяйственные суды областей и Минска переименованы в экономические. Они продолжают свою работу как суды соответствующей специализации.

В связи с объединением двух высших судов, Верховный суд, а также его Пленум и Президиум получили полномочия, ранее отнесенные к компетенции бывшего Высшего Хозяйственного Суда и его соответствующих органов. Касаются эти полномочия и вопросов проверки на соответствие Конституции применяемых судами нормативных правовых актов.

Так, согласно ст.25 ХПК Республики Беларусь ("принцип верховенства права и приоритета норм международного права") суд, установив при рассмотрении дела несоответствие акта государственного органа, органа местного управления и самоуправления Конституции Республики Беларусь или иным законодательным актам, в том числе издание его с превышением полномочий, принимает решение в соответствии с правовыми нормами, имеющими большую юридическую силу, и ставит перед Президиумом или Пленумом Верховного Суда Республики Беларусь вопрос об обращении в Конституционный Суд Республики Беларусь в целях признания соответствующего нормативного правового акта неконституционным либо принимает меры по признанию ненормативного правового акта недействительным.

Приведенный выше порядок обращения в Конституционный суд свидетельствует о конституализации процессуальных гарантий в ХПК Беларуси [2, 54]. Однако практики его применения в Беларуси нет.

При возникновении таких случаев, как представляется, внесенное по этому поводу представление должно содержать не только краткое изложение обстоятельств спора, на которых основаны иски, требования, но и проект предложения о проверке соответствия нормативного акта Конституции. Судья в мотивировочной части судебного постановления должен указать, что судебное постановление принимается на основании конкретной нормы Конституции, поскольку нормативный правовой акт полностью или частично подлежит проверке на соответствие Конституции. При отсутствии в Конституции нормы прямого действия, на которую суд мог бы сослаться, суд должен вынести определение о приостановлении производства по делу до принятия решения по этому вопросу, рассматриваемому в порядке конституционного производства.

В случае отсутствия норм законодательства, регулирующих спорные правоотношения, суд, рассматривающий экономические дела, применяет те нормы законодательства, которые регулируют *сходные отношения (аналогия закона)*, а при отсутствии таких норм – рассматривает дело исходя из общих начал и смысла законодательства (*аналогия права*).

Под *сходным общественным отношением* в теории права понимают отношение, существенные признаки которого в значительной мере схожи с существенными признаками другого отношения, но не тождественны им. Необходимость применения аналогии закона заключается в том, что решение по делу обязательно должно иметь *правовое основание*. Поэтому если нет нормы, прямо предусматривающей спорный случай, то надо отыскать норму, регулирующую сходные со спорным отношения. Правило найденной нормы используется в качестве правового основания при принятии судом решения по делу. Что касается применения аналогии права, то данный прием обоснован при наличии двух условий: при обнаружении пробела в законодательстве и при отсутствии нормы, регулирующей сходные отношения, что дает возможность применить аналогию закона [3, 246].

Среди *условий применения аналогии* обычно можно выделить следующие: во-первых, обязательное отсутствие нормы, регулирующее данное общественное отношение; во-вторых, юридическая компетентность правоприменителя; в-третьих, при аналогии закона сходство анализируемых обстоятельств и обстоятельств, предусмотренных действующей нормой, должно быть установлено в существенных, равнозначных в правовом отношении признаках; в-четвертых, убедительная обоснованность применения аналогии в правоприменительном акте; в-пятых, использование аналогии недопустимо, если конкретные законоположения связывают наступление

известных последствий только с законом, т.е. делают исключения из принципа допустимости аналогии в отношении определенного рода обстоятельств [4, с. 10, 15]. Применение процессуальной аналогии должно быть напрямую отнесено к тем процессуальным действиям, на совершение которых может быть подана частная жалоба [5, 9-17].

В результате исследования приходим к следующим выводам.

Принятие Декрета Президента Республики Беларусь «О совершенствовании судебной системы Республики Беларусь» от 29 ноября 2013 г. № 6 [6] породило ряд процессуальных проблем, для решения которых предлагается следующий подход: каждый случай применения процессуальной аналогии должен оформляться определением суда, рассматривающего экономические дела, принятом в виде самостоятельного процессуального документа; применять по аналогии процессуальные нормы другого государства запрещается.

Литература

1. Мартыненко И.Э. Не применить ли аналогию закона? / И.Э. Мартыненко // Судовы веснік. – 1994. – № 4. – С. 45-47.
2. Каменков В.С. Конституализация, интернационализация и социализация процессуальных гарантий ХПК Беларуси / В.С. Каменков // Вестник Высшего Хозяйственного суда Республики Беларусь. – 2008. – №21. – с. 52- 56.
3. Теория государства и права: учебник / отв. ред. В. Д. Перевалов. – 3-е изд., пераб. и доп. – М.: Норма, 2008. – 496 с.
4. Божок В.А. Институт аналогии в гражданском и арбитражном процессуальном праве: автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / В.А. Божок. – М., 2005. – 22 с.
5. Туманов, Д.А. Пробелы в гражданском процессуальном праве: автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / Д.А. Туманов. – М., 2007. – 22 с.
6. О совершенствовании судебной системы Республики Беларусь: декрет Президента Республики Беларусь от 29 ноября 2013 г. № 6 [Электронный ресурс] // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь от 30 ноября 2013 года, 1/14651. – Режим доступа: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=Pd1300006&p1=1>

Наказне провадження про присудження аліментів на дитину

Москаленко А.П., студентка

Науковий керівник:

Алімов К.О., к.ю.н., викладач

Запорізький національний університет

Питання стягнення аліментів залишається однією з актуальних тем сьогодення, дуже часто саме у цих процесуальних діях можуть зустрічатися конфліктні ситуації та неузгодження на протязі довгого часу між сторонами, окрім того, найчастіше такі процесуальні справи носять не тільки матеріальний, а й вельми тяжкі моральні наслідки. Найчастіше після розлучення одна із сторін не вважає за потрібним продовжувати участь у вихованні дитини чи хоча б надавати допомогу у матеріальному плані, що в свою чергу може підкріплюватися образами чи з'ясуванням стосунків. Однак, аби матері дитини, чи у край рідкісних випадках, батьку дитини, не доводилось чути подібні образи, травмувати свою нервову систему та витрачати час на довготривалий судовий процес законодавець дав можливість уникнути всіх цих неприємностей.

Ст.96 Цивільного процесуального кодексу України доповнено п.4, за яким судовий наказ може бути видано, якщо заявлено вимогу про присудження аліментів на дитину в розмірі тридцяти відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспоруванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших зацікавлених осіб [1].

Питанням наказного провадження про присудження аліментів на дитину свої праці присвятили: А.В. Андрушко, М.В. Чуднак, Р.О. Стефанчук, О.І. Угриновська, Ю.В. Білоусов, та ін. Неможливо недооцінити вклад названих і не названих вчених та практикуючих юристів у розвиток питання наказного провадження про стягнення аліментів на дитину, його особливості та можливості застосування. Проте, важливо зазначити, що на сьогоднішній день це питання має багато спірних нюансів над якими потрібно ще багато працювати, задля вдосконалення системи законодавства у цій сфері.

Як нам вже відомо наказне провадження – це особливий спрощений вид цивільного процесу, спрямований на швидкий та ефективний захист безспірних прав осіб шляхом видачі судового наказу, що одночасно є судовим рішенням та виконавчим документом. У законодавство України наказне провадження було впроваджено Цивільним процесуальним кодексом України (далі — ЦПК) [1]. Як відомо в узагальненнях судової практики захист права у наказному провадженні може мати місце за наявності безспірної вимоги стягувача, що підтверджується належно оформленими письмовими документами. У такому випадку немає потреби порушувати процесуально складне та тривале за часом позовне провадження, достатньо короткого та спрощеного наказного провадження, що відповідає інтересам як кредитора (стягувача), так і суду.

Інститут наказного провадження відповідає міжнародним принципам здійснення справедливого та ефективного правосуддя і забезпечення прав людини.

Необхідно більш детально розглянути питання наказного провадження саме за стягнення аліментів на дитину. За нормами Сімейного кодексу України усі діти є рівними в своїх правах і незалежно від того проживають разом батьки чи ні, вони мають рівне право на спілкування, виховання, утримання [2].

Дуже добре, якщо і на цій стадії відносин між колишнім подружжям існує порозуміння і вони можуть самостійно домовитись про можливість участі у житті дітей. Але найчастіше ця ситуація приймає зовсім іншу сторону, а саме ухилення від сплати аліментів на дитину.

Як саме зобов'язати одного з батьків утримувати дитину та добровільно сплачувати аліменти? Досить важливе питання, яким задається не один, що залишився доглядати за дитиною не маючи при цьому змоги утримувати її та задовольняти її потреби. Законодавство з цього приводу визначає, що батьки зобов'язані утримувати своїх дітей до досягнення ними повноліття та брати участь у їх вихованні та розвитку, незалежно від того з ким проживає дитина. Навіть особа, позбавлена батьківських прав не звільняється від обов'язку щодо утримання дитини.

Законодавством не визначено максимального розміру аліментів, це переважно встановлюється саме за домовленістю батьків, проте є мінімум, за яким розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, ніж 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ви заявляєте вимогу про стягнення аліментів у відсотках від заробітку.

Якщо розмір аліментів, визначений судом у твердій грошовій сумі, менше ніж 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, то дитині призначається відповідно до закону державна допомога в розмірі різниці між визначеним розміром аліментів і 30 відсотками прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Це є певною перевагою на законодавчому рівні і відновлення відповідних прав дитини [3].

У випадку якщо місце проживання чи перебування батьків невідоме, або вони ухиляються від сплати аліментів, або не мають можливості утримувати дитину, дитині призначається тимчасова державна допомога, яка не може бути меншою ніж 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Щодо подання самої позовної заяви, необхідно зазначити, що якщо висувати вимогу до суду про присудження аліментів на дитину в розмірі тридцяти відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспоруванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших зацікавлених осіб, то замість позовної заяви ви подаєте до суду заяву про видачу судового наказу. В чому є відповідні значні переваги, адже у разі прийняття судом ухвали про відкриття наказного провадження, тобто прийняття такої заяви, суд у триденний строк з моменту її постановлення видає судовий наказ по суті заявлених вимог, тобто про стягнення аліментів.

Видача судового наказу проводиться без судового засідання і виклику стягувача та боржника для заслуховування їх пояснень, а отже не доведеться їздити на судові засідання, доводити в суді правомірність заявлених вимог та слухати заперечення особи, що ухиляється від добровільної участі в утриманні дитини. Якщо ж особа може платити аліменти, але в силу певних обставин вона навмисно затягує судовий процес, то суд згодом все рівно встановить, що аліменти визначені вірно і такий боржник повинен буде сплатити неустойку у разі прострочення сплати аліментів.

Ця неустойка спонукатиме недобросовісних неплатників все ж таки сплатити аліменти вчасно і водночас може стати не актуальним подання заяви про скасування судового наказу чи апеляційної скарги, а це в свою чергу зекономить час суддів на розгляд даної категорії справ.

Дані зміни до чинного законодавства, на нашу, допоможуть забезпечити належне право дитини на утримання [4].

Отже, на стадії прийняття Цивільного процесуального та Сімейного кодексу України не можливо було відразу ж врахувати всі аспекти суспільних відносин, але через внесення змін це

можна зробити. Суспільні відносини не стоять на місці, вони розвиваються і відповідного коригування потребують норми законодавства. Даний предмет розгляду наказного провадження, а саме стягнення аліментів на дитину, включає в себе низку важливих та у своєму роді спірних питань, які у свою чергу розглядаються науковцями та підлягають постійному розвитку, адже це питання стосується вкрай важливої теми у суспільстві – прав дитини та належних умов її утримання.

Література

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 13.11.2011 р. №1618-15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1618-15>.
2. Сімейний кодекс України від 14.10.2011 р. № 2947-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2947-14>
3. Конвенція про права дитини від 03.04.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_021.
4. Білоусова Ю. Цивільний процес: навчальний посібник / Ю. Білоусова, А. Андрушко, Р. Стефанчук, О. Угриновська та ін; за ред. Ю. Білоусова. – К.: Прецедент, 2005. – 172 с.

Процесуальні засоби порушення цивільної справи в судах іноземних держав

Науменко О.Г., студентка

Науковий керівник:

Алімов К.О., к.ю.н., викладач

Запорізький національний університет

Інтеграція до Європейського Союзу (далі – ЄС) і, як наслідок, набуття членства у ньому, є метою української держави, яка закріплена на законодавчому рівні. Одним із кроків на шляху до євроінтеграції України, є гармонізація українського законодавства, в тому числі і процесуального, із законодавством країн ЄС. В силу цього вивчення та аналіз особливостей функціонування правової системи ЄС є актуальним для вітчизняної правової науки.

Загальні питання щодо процесуальних засобів порушення цивільної справи в судах вивчали багато представників науки цивільного процесу, зокрема, А.Й. Пащук, Н.С. Кузнецова, М.Й. Штефан і т.д.

Захист порушених і оспорюваних прав та охоронюваних законом інтересів громадян, підприємств, установ і організацій гарантується їх правом на звернення з вимогою до компетентного органу, наділеного юрисдикційними функціями, розпочати діяльність по розгляду і вирішенню справи з спірних правовідносин. Цивільним процесуальним засобом, яким забезпечується реалізація права на звернення до суду з метою здійснення правосуддя в справах, що виникають по спорах з цивільних, сімейних, трудових, кооперативних, авторських та інших правовідносин, виступає позов [1].

Позов в цивільному судочинстві – це вимога позивача до відповідача, звернена через суд про захист порушеного чи оспорюваного суб'єктивного права або охоронюваного законом інтересу, який здійснюється в певній, визначеній законом процесуальній формі [2].

Складовими частинами позову є його предмет, підстава та зміст.

У юридичній літературі Франції визначення позову (action) сформульоване по-різному: як право доступу в суд, право порушити справу в суді, як звернення особи в суд з метою судового визнання або захисту наявного у неї права або права, на яке вона претендує [3].

Найпоширенішим є визнання позову як законної правомочності, за якою посадові особи і громадяни можуть звертатися в суд для того, щоб забезпечити дотримання закону, і що така можливість має загальний і постійний характер, належить кожному, конкретизується і здійснюється шляхом заявлення до суду відповідного прохання, вимоги, клопотання у окремій справі. У юридичній літературі Франції елементами позову визначаються: предмет, підстава, позивач і відповідач [3].

Цивільний процес у справі в судах Франції розпочинається з виклику відповідача в суд повісткою, який здійснюється судовим виконавцем, через котрого позивач повідомляє відповідача про початок процесу і запрошує його з'явитися в суд. Така повістка має містити дані, передбачені ЦПК Франції [3].

Правове регулювання пред'явлення позову в країнах Східної Європи (Болгарії, Угорщині, Польщі, Румунії) істотно відрізняється від французької системи і має багато спільних рис з вирішенням його законодавством України.

Позов пред'являється в процесуальній формі письмової позовної заяви, написаної національною мовою, якою провадиться судочинство, за встановленим законом змістом, з необхідними додатками.

Цивільним процесуальним кодексом Польщі визначено, що позов за окремими винятками, повинен пред'являтися в письмовій формі – позовній заяві встановленого змісту [4].

Захист цивільних прав і передбачених законом інтересів у Румунії реалізується за допомогою різноманітних процесуальних документів і форм. Первісною, як правило, є позовна заява [3].

У юридичній літературі зазначається, що це один з процедурних документів і одна з форм, що сповіщає суд про виникнення спору і уповноважує для його вирішення. Така заява є процесуальною дією, за допомогою якої позивач вимагає від суду розгляду і вирішення справи. Нею порушується цивільна справа, цивільний процес.

У цивільному процесуальному законодавстві іноземних держав питання регулювання внесення змін до позовного спору вирішено від широкої можливості до повної заборони.

Під зміною позову в юридичній літературі Болгарії розуміється введення позивачем в процес нової підстави, нової вимоги або нової сторони. Позивач може у будь-якому положенні справи в суді першої інстанції змінити підставу позову, якщо суд, враховуючи його заперечення, вважає це допустимим.

Позов може бути змінений в судовому засіданні шляхом висловлення усної про це заяви в присутності відповідача. За відсутності останнього позивач може змінити позов, подавши про це письмову заяву, копія якої вручається відповідачу [2].

Зміна в позовному спорі у цивільному процесі Польщі тлумачиться досить широко. Зокрема, позивач має право збільшити або зменшити позовні вимоги, замінивши предмет спору іншим, змінити підставу позову – фактичні обставини, що його обґрунтовують, а також допускається суб'єктивна зміна позову – сторони можуть замінюватися правонаступниками. Для зміни позову згода суду і відповідача не потрібна [4].

ЦПК Румунії надає право позивачу в перший день судового засідання доповнити і змінити позов або подати нові докази. Передбачається також можливість внесення змін до позовної заяви, її первісних реквізитів (елементів), зокрема: виправлення фактичних помилок у змісті заяви; збільшення чи зменшення позивачем суми позову; витребування вартості втраченого предмета замість самого предмета; заміна заяви про констатацію права заявою про реалізацію (присудження) права або навпаки, якщо заява про констатацію може бути прийнята. Але такі зміни не розглядаються як зміни позову, хоча окремі з них мають таку властивість [3].

У цивільному процесі Франції не допускаються зміни як предмета, так і підстави позову. Але якщо судом було відмовлено в задоволенні позову з причин його необґрунтованості, то позивач може пред'явити новий позов, поклавши в його обґрунтування нові підстави замість попередніх [3].

Враховуючи наведене, можна зробити висновок, що процесуальні засоби порушення цивільної справи в іноземних країнах та Україні досить схожі. Однак гармонізація законодавства до стандартів ЄС є процес досить тривалий і складний, що передбачає внесення змін і доповнень до чинного законодавства України, а отже прийняття нових законів.

Література

1. Кузнєцова Н.С. Проблема відповідальності цивільного законодавства України стандартам Європейського права / Н.С. Кузнєцова // Університетські наукові записки. – 2005. – № 1-2. – С. 66-69.
2. Харитонova Є.О. Цивільний процес України: підручник [Електронний ресурс] / за ред. Є.О. Харитонova, О.І. Харитонovої, Н.Ю. Голубевої. – К.: Істина, 2012. – 536 с. – Режим доступу: <http://www.univer.km.ua:81/?news=90>
3. Ярков В.В. Цивільний процес: підручник [Електронний ресурс] / В.В. Ярков. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – 687 с. – Режим доступу: <http://uristinfo.net/grazhdanskij-protsess/183-grazhdanskij-protsess-vv-jarkov.html>
4. Цивільно процесуальне право зарубіжних країн: навч. посібник [Електронний ресурс] / під ред. д.ю.н. М.А. Аленова. – Астана, 2012. – 184 с. – Режим доступу: <http://pa-academy.kz/images/russian%20article%20with%20covers2.pdf>

Відшкодування моральної шкоди за договором перевезення пасажирів таксі

*Нечипуренко О.М., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Перевезення пасажирів таксі ввійшли в життя практично кожного українця. Хоч і не самий дешевий, проте швидкий та зручний спосіб дістатися до місця призначення. У випадку належного виконання договору перевезення пасажирів таксі його сторони є задоволеними. Пасажир дістається місця призначення, а перевізник – обумовлену плату.

Однак, так буває не завжди. Інколи пасажери залишаються незадоволеними, в силу неякісних послуг чи їх затримку, чим доволі часто останнім завдається моральна шкода. Приміром, подається брудний чи засмічений транспортний засіб. В силу того, що особа поспішає, вона вимушена їхати в засміченому авто, хоча це їй доставляє великі незручності.

У цих та інших випадках пасажир має право звертатися до способів захисту, передбаченим Законом про захист прав споживача, зокрема має право вимагати відшкодування йому на підставі ст.22 Закону заподіяних моральних збитків (запізнення на оголошений захід, зістикований подальший маршрут і т.д.).

В силу того, що пасажир виступає споживачем послуг транспорту, і тому його відносини з транспортним підприємством регулюються не тільки транспортним законодавством, але і Законом про захист прав споживачів, який встановив інший вид відповідальності підприємця за невиконання зобов'язання, що виникло з договору зі споживачем, ніж, приміром, за Кодексом автомобільного транспорту УРСР, який, до того ж, не містить підстав та меж відповідальності перевізника.

Згідно ст.22 Закону «Про захист прав споживачів» моральна шкода, заподіяна споживачеві внаслідок порушення прав споживача, передбачених законами, підлягає компенсації особою, яка завдала шкоду за наявності її вини.

В той же час, при постановці питання про можливість застосування норм законодавства про захист споживачів в частині відшкодування споживачеві моральної шкоди до правовідносин, пов'язаних з перевезенням пасажирів, представляється не таким однозначним, як це прийнято рахувати в юридичній літературі. Закон «Про захист прав споживачів» містить норми про компенсацію моральної шкоди: моральна шкода, заподіяна споживачеві унаслідок порушення виготівником (виконавцем, продавцем) або організацією, що виконує функції виготівника (продавця) на підставі договору з ним, прав споживача, передбачених законами і правовими актами, регулюючими відношення у області захисту прав споживачів, підлягає компенсації особою, яка завдала за наявності її вини. Розмір компенсації моральної шкоди визначається судом. Компенсація моральної шкоди здійснюється незалежно від відшкодування майнової шкоди і збитків, що зазнав споживач.

Разом з тим основоположні правила про компенсацію моральної шкоди встановлені не законодавством про захист прав споживачів, а ЦК.

Згідно ст.23 ЦК якщо громадянинові заподіяна моральна шкода (фізичні і етичні страждання) діями, що порушують його особисті немайнові права або що роблять замах на ті, що належать громадянину інші нематеріальні блага, а також в інших випадках, передбачених законом, суд може покласти на порушника обов'язок грошової компенсації вказаної шкоди. При визначенні розмірів моральної шкоди суд враховує ступінь вини порушника і інші заслужовуючі уваги обставини. Суд повинен також враховувати ступінь фізичних і етичних страждань, пов'язаних з індивідуальними особливостями особи, якій заподіяна шкода.

Відповідно до іншої норми ЦК моральна шкода, заподіяна діями (бездіяльністю), що порушують майнові права громадянина, підлягає компенсації у випадку наявності вини, а за відсутності вини заподіювача – у випадках, передбачених законом (ст.1167 ЦК). І ще одна норма має пряме відношення до проблеми компенсації моральної шкоди, заподіяної пасажирові в результаті порушення договору перевезення: у відповідності до ст.1187 ЦК у разі, коли шкода причинна життю або здоров'ю громадянина джерелом підвищеної небезпеки, а також в інших випадках, передбачених законом, компенсація моральної шкоди здійснюється незалежно від вини особи, яка заподіяла шкоду.

Щодо відшкодування моральної шкоди, Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.95 р. «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» зазначає, що вона підлягає відшкодуванню при порушенні зобов'язань, які підпадають під дію Закону «Про захист прав споживачів» чи інших законів, що регулюють такі зобов'язання і передбачають відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

Можуть бути ситуації, коли невиконання або неналежного виконання перевізником зобов'язань, витікаючих з договору перевезення пасажирів, заподіює громадянину фізичні і етичні страждання, які можуть бути компенсовані шляхом відшкодування моральної шкоди (наприклад, коли затримка прибуття в пункт призначення привела до запізнення пасажирів на похорони близького родича). Але такі ситуації скоріше є виключенням із загального правила.

Однак, аналіз транспортного законодавства не виявив закріпленої в окремих нормативних актах можливості відшкодування моральної шкоди, окрім як за Законом України «Про захист прав споживачів».

Чому моральна шкода підлягає відшкодуванню у випадках, передбачених законом? Чому при несенні перевізником цивільно-правової відповідальності за невиконання чи неналежне виконання договору відповідно до транспортного кодексу чи статуту, Правил перевезення пасажирів, моральна шкода не підлягає відшкодуванню?

Такий підхід законодавця є послідовним, однак не справедливим. Так, приміром, у французькому цивільному законодавстві, а відповідно, і в судовій практиці, діє правило, що відшкодуванню підлягає будь-яка шкода, якщо вона є.

Вважаємо за можливе імплементувати в цивільне законодавство України подібну норму.

Спадкування: питання теорії та практики

Підпригора І.А., студентка

Науковий керівник:

Шарая А.А., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Спадкове право є одним із найбільш стабільних цивільно-правових інститутів та одним з центральних інститутів цивільного права, оскільки спадкування тісно пов'язане не лише із сімейними правовідносинами, а і з відносинами власності, та тією чи іншою мірою стосується кожної особи.

Спадкові відносини є особливими, вони зачіпають приватну сторону життя людини та її сім'ї, і саме тому потребують особливої уваги законодавця.

Вважається, що на спадкове право більшою мірою впливають сімейні, родинні та інші норми, що склалися в суспільстві. Не випадково, М.В. Гримич, аналізуючи звичаєве цивільне право України ХІХ – поч. ХХ ст., відносить такі поширені у спадковому праві категорії, як заповіти, до внутрішньосімейних односторонніх угод [1, 367]. Звичай, сімейні і родинні підвалини впливали на спадкове право протягом всього часу його існування, не є винятком у цьому сенсі і спадкове право за Книгою VI ЦК України [2].

Вивченню та дослідженню спадкового права присвячені праці відомих українських вчених-правознавців, зокрема: В. Васильченко, О. Дзери, І. Жилінкової, З. Ромовської, Н. Саніахметової, Є. Фурси, Н. Харитонова та ін.

Слід зауважити, що великий інтерес вчених до питань спадкового права природний, адже у процесі свого життя людина накопичує певну кількість матеріальних благ і цінностей, використанням яких вона бажає задовольнити не тільки свої потреби, а й потреби рідних та близьких.

Із прийняттям у 2003 р. нового Цивільного кодексу України відбулася реформа спадкового права, воно зазнало істотних змін. І розробники ЦК, і подальші дослідники відзначають прогресивний характер реформування спадкового права. Корінна відмінність спадкового права за ЦК України 2003 р. від спадкового права ЦК УРСР 1963 р. і попередніх кодексів радянських часів полягає не тільки в кількості статей, а й у новій методології спадкування [3, 332]. Спадкове право за новим ЦК – це право ринкової економіки, що позначилося на всьому змісті правового регулювання спадкування.

Слід зазначити, що підходи, якими керувався законодавець при формуванні норм і інститутів спадкового права, були мінливими і залежали від соціально-економічної ситуації, ціннісних орієнтирів суспільства, пріоритетів правової політики, інших чинників. Тенденції радянського періоду, будучи підпорядкованими комуністичному принципу рівності усіх громадян, зводилися до того, щоб зменшити нерівність громадян, яка зумовлювалася одержанням значної спадщини [4, 404]. З цих міркувань, зокрема, за рахунок включення до першої черги спадкоємців за законом не лише дітей, другого з подружжя, а й батьків спадкодавця, збільшувалася кількість спадкоємців цієї черги, що призводило до пропорційного зменшення розміру частки кожного із спадкоємців. Відмітимо, що вплив підходів радянського періоду зазнали в цій частині і норми Книги VI ЦК України 2003 р. Однак при її створенні було використано оновлений інструментарій. Слід назвати такі методологічні підходи, покладені в основу реформування спадкового права:

1) максимальне усунення держави від спадкування майна фізичних осіб (і взагалі із сфери спадкового права);

2) розширення диспозитивних засад спадкового права, зокрема значно ширше застосування договірної регуляції відносин у сфері спадкування;

3) пріоритет спадкування за заповітом над спадкуванням за законом.

Необхідність мінімізації участі держави у спадкових відносинах обумовлювалася багатьма чинниками, перш за все керівним положенням приватного права: те, що становить приватну

власність особи, має залишатись у сфері приватної власності, а держава мусить остаточно відмовитись від зазіхань на те, що їй не належить [5, 286.]. Дане правило знайшло свій прояв у багатьох нормах Книги VI ЦК, якими, зокрема передбачено:

- виключення держави як з кола спадкоємців за законом, так і з кола суб'єктів, яким переходить спадщина, визнана судом відумерлою (ст.1277 ЦК);
- збільшення кількості черг спадкоємців за законом з двох до п'яти (статті 1261-1265 ЦК);
- надання фізичним особам додаткових можливостей у сфері спадкування за заповітом (встановлення нових видів заповітів тощо).

У результаті реформування спадкове право стало більш демократичним, доступним і надійним, у ньому враховані сучасні українські реалії, зарубіжний досвід, досягнення правової науки.

Проте, деякі проблеми на практиці все ж таки виникають.

За загальним правилом, спадкування – це перехід прав і обов'язків від фізичної особи, яка померла, до її спадкоємців, воно забезпечує правонаступництво цивільних прав і обов'язків після смерті їх носія. За ЦК України існують два види спадкування – за законом та за заповітом.

Спадкування за законом має місце у тих випадках, коли спадкування за заповітом не відбулося з ряду причин (скасування заповіту, смерть спадкоємців, визнання спадкоємців негідними і т.д.). Для вирішення таких проблем, було запроваджено п'ять черг спадкування за законом. Але це не усунуло всіх розбіжностей у спадковому праві. Адже для того, щоб відбулося спадкування за законом, потрібно щоб між спадкоємцем і спадкодавцем був певний зв'язок, а саме родинні, сімейні, шлюбні відносини, утримання чи ж усиновлення. Наявність однієї з цих ознак, дає право у разі відсутності заповіту використовувати спадкування за законом.

На перший погляд здається наче законодавець все в даному випадку врегулював, проте виникають проблеми із визнанням зв'язків між спадкодавцем і спадкоємцем. Часто суди вимушені в порядку окремого провадження встановлювати факти, що мають юридичне значення для прийняття спадщини, а саме чи існує зв'язок між можливо єдиним спадкоємцем, і померлим спадкодавцем. При вирішенні таких справ суди детально вивчають подані документи, які надаються заявником, допитують свідків, якщо такі є, і після цього постановляють рішення. Але може бути така ситуація, коли документи що подані на розгляд справи не дають повної ясності у наявності зв'язків між спадкоємцем і спадкодавцем.

Існує також проблема яка полягає в тому, що оскільки законодавець не врахував того, що зареєстрований шлюб, не завжди реально засвідчує сімейність стосунків, адже існує таке явище як фіктивний шлюб, який, як свідчить судова практика, не дуже легко довести і відновити порушені права інших осіб.

Цікавим та спірним є питання режиму окремого проживання подружжя (ст.119 СК України). Тобто, відповідно до цієї статті формально подружжя залишається разом і цей режим ніяк не впливає на спадщину, а реально подружжя проживають окремо один від одного і взагалі можуть вступити у фактичний шлюб і за час перебування у таких відносинах набути спільне майно з особою, з якою один із подружжя проживає у фактичному шлюбі. Знову ж таки законодавець віддав перевагу формальним сімейним відносинам. На мою думку, особи, які формально не були у відносинах зі спадкодавцем, але реально вели спільне господарство та проживали разом з ним, повинні мати першочергове право на спадкування. За таких обставин, беручи до уваги моногамний характер шлюбу в нашій країні, доцільно переглянути і спадкові права подружжя. Тобто, оскільки право на спадщину подружжя зумовлене лише фактом реєстрації шлюбу, то в цьому випадку такий факт не свідчить про близькі стосунки між особами.

Навіть враховуючи те, що ст.3 СК України розкриває в певній мірі поняття сім'ї, законодавець віддав перевагу формальному подружжю, а не реально проживаючій особі зі спадкодавцем.

Досить цікавим є питання щодо ситуації, коли заповіт було посвідчено у визначених частках, але один із спадкоємців помирає до відкриття спадщини за цим заповітом, а спадкодавець заповіт не змінює. Це викликане неврегулюванням такої ситуації в Цивільному кодексі України. Немає відповіді на нього ані в Методичних рекомендаціях щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку у спільному майні подружжя, схвалених рішенням Науково-експертної ради з питань нотаріату при Міністерстві юстиції України від 29.01.2009 р. [6], ані у Постанові №7 Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 р. «Про судову практику у справах спадкування» [7].

Існує проблема прийняття в спадщину права власності на нерухомість, на яку за свого життя спадкодавець не набув у встановленому порядку право власності на створюваний ним об'єкт будівництва саме як на об'єкт нерухомого майна, в такому випадку до складу спадщини таке право не входить, адже нерухоме майно, як об'єкт цивільного права, ще не існує. Натомість спадкоємці успадковують майнові права на використанні при будівництві матеріали та обладнання, а також пов'язані з цим інші права та обов'язки забудовника. За таких обставин у суду відсутні правові підстави визнати за спадкоємцем-позивачем право власності на спадкове майно саме як на житловий будинок, будівлю, чи споруду.

Проблемними є також питання спадкування права на частку у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю, які викликають складнощі у двох аспектах. По-перше, складною і неоднозначною є відповідь на питання про предмет спадкового правонаступництва, тобто що саме спадкується і переходить до спадкоємців. А по-друге, реалізація спадкоємцями своїх прав щодо частки у статутному капіталі ТОВ та інших підприємницьких товариств є стадійною і не в повній мірі вписується в класичні канони оформлення спадкових прав. Спадкоємці набувають права щодо товариства (зокрема, право на отримання вартості частки померлого у грошовому виразі), але не стають автоматично учасниками товариства з правами, що обумовлені часткою у статутному капіталі (корпоративні права). Можливість набуття статусу учасника може бути відповідно до статуту ТОВ пов'язуватись із наявністю згоди інших учасників товариства, про що йдеться у ч.5 ст.147 ЦК України. Оскільки дана норма не встановлює форми і порядку надання згоди іншими учасниками, практичне наповнення змісту норми може істотно відрізнятись.

Варто зазначити, що введення в п'яту чергу спадкування за законом родичів шостого ступеня споріднення практично позбавляє державу так званої відумерлої (вимороченої) спадщини. Якщо перехід такої спадщини до держави є несправедливим, то чи доцільною є пропозиція, за якою цю саму спадщину замість держави отримуватимуть далекі родичі. І як вже було слушно зазначено, ці далекі родичі й самі не розраховували отримати щось із цієї спадщини [8, 575]. Зокрема, В.В. Васильченко зазначає, що проблеми цивільно-правового регулювання набуття державою відумерлої спадщини потребують подальших наукових розвідок [9, 60].

Таким чином, підводячи підсумки, можна зазначити, що спадкові відносини є особливими, вони зачіпають приватну сторону життя людини та її сім'ї, і саме тому потребують особливої уваги законодавця. Хоча і чинне законодавство України в області спадкування є досить зрозумілим та прогресивним, проте в роботі наведена лише частина проблем, які виникають на практиці застосування цього законодавства, тож необхідним є внесення змін до законодавства та надання роз'яснень щодо застосування окремих норм спадкового права.

Література

1. Гримич М.В. Звичаєве цивільне право українців 19-початку 20 століття / М.В. Гримич; КНУТШ. – Київ : Арістей, 2006. – 560с.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
3. Підпригора О.А. Право інтелектуальної власності в Цивільному кодексі України / О.А. Підпригора, М.Г. Мельник, О.М. Мельник // Цивільний кодекс України. Міркування з окремих проблем застосування: науковий збірник – К.: Слово, 2005. – 368 с.
4. Фурса С.Я. Становлення і розвиток спадкування в Україні / С.Я. Фурса // Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. – Т. 3: Цивільно-правові науки. Приватне право / за заг. ред. Н.С. Кузнецової. – Х.: 2008. – 356 с.
5. Кодифікація приватного (цивільного) права України / за ред. проф. А. Довгєрта. – К., 2000. – 358 с.
6. Методичні рекомендації щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку у спільному майні подружжя, схвалених рішенням Науково-експертної ради з питань нотаріату при Міністерстві юстиції України від 29.01.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001323-09>.
7. Про судову практику у справах спадкування: Постанова №7 Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08>.
8. Гражданское право: в 3 т. – Т. 2 : учебник / под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – М.: Проспект, 2005. – 848 с.

9. Васильченко В.В. Участь публічно-правових утворень у відносинах з приводу набуття відумерлої спадщини / В.В. Васильченко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. – №5. – С.46-60.

Щодо необхідності визнання «безпеки» істотною умовою договору перевезення пасажирів

*Самойленко Г.В., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Тематика є спірною. Це неодноразово підтверджувалося при обговореннях, які мали місце на захистах кандидатських дисертацій, присвячених перевезенням пасажирів, зокрема, Нечипуренка О.М. (перевезення пасажирів таксі) та Мінченка А.О. (перевезення пасажирів залізничним транспортом).

Більшість цивілістів сходиться про відсутність необхідності визнання «безпеки» істотною умовою договору перевезення пасажирів, оскільки транспортне законодавство, зокрема, Закон України «Про транспорт», зобов'язують перевізника вживати заходів безпеки.

Так, ми цього не можемо заперечувати, означений закон дійсно містить таке положення. Але і для розуміння сутності договору перевезення пасажирів, на моє переконання, недостатньо визначати предметом договору лише доставляння пасажирів до місця призначення. Цей предмет має синхронізуватися, принаймні, з положеннями Книги 2 ЦК України, особливо що стосується життя та здоров'я пасажирів, який в момент реалізації договору перебуває в залежному від перевізника стані.

Книга 2 ЦК України, присвячена особистим немайновим правам фізичної особи внесла «свіжу течію» в розуміння самих цивільних (приватних) правовідносин та способів, засобів їх регулювання. Приватність вийшла на перший план поруч з особистими немайновими правами фізичної особи. Тож ми не можемо тепер говорити окремо про особисті немайнові права фізичної особи і окремо про зобов'язальні правовідносини. Вектор спрямованості приватного права змушує віднаходити прояв перших в останніх. За таких обставин не є договір перевезення пасажирів абстрактним договором, за яким перевізник має лише обов'язок «довезти» а пасажирів «сплатити вартість».

На сьогоднішній день ми можемо і вже зобов'язані говорити про роль транспорту в житті людини.

Як зазначила Н. Кузнецова, на сьогодні переосмислення сутності та ролі держави і права, співвідношення цих інститутів у сучасному суспільстві, характеризує феномен цивільного (приватного) права [1, 11]. Саме цивільне право виступає наразі основним регулятором суспільних відносин особистісного характеру [1, 13].

Тож ще і ще раз задаємося питанням – яка природа правовідносин з перевезення пасажирів? Наша позиція – договір перевезення пасажирів є способом реалізації особистого немайнового права особи на свободу пересування, і в той же час, тісним чином пов'язаним із здійсненням, забезпеченням права людини на життя та здоров'я, оскільки пасажир, перебуваючи в транспортному засобі під час перевезення є його заручником, заручником об'єкта (чи діяльності щодо експлуатації об'єкта), який в цивільному праві прийнято називати джерелом підвищеної безпеки.

Відтак, експлуатант джерела підвищеної безпеки повинен мінімізувати зазначені ризики для пасажирів, а останній повинен мати право на своє «безпечне» доставляння.

Щодо забезпечення безпеки на повітряному транспорті наразі діє Державна програма авіаційної безпеки цивільної авіації, затверджена Законом України від 20 лютого 2003 року.

Закон дає визначення, що авіаційна безпека – комплекс заходів, а також людські та матеріальні ресурси, призначені для захисту цивільної авіації від актів незаконного втручання в її діяльність.

На міжнародному рівні сприянню забезпечення безпеки при здійсненні пасажирських перевезень повітряним транспортом спрямована діяльність ряду міжнародних організацій.

Так, у 1944 р. створено міжурядову спеціалізовану установу — Міжнародну організацію цивільної авіації (далі — ІКАО), яка досліджує проблеми організації міжнародної цивільної авіації, повітряних трас, створення аеропортів і аеронавігаційних засобів, розробляє міжнародні стандарти для конструювання й експлуатації повітряних суден, правила з використання устаткування, засобів зв'язку і контролю над польотами; сприяє уніфікації митних, імміграційних і санітарних правил і т.д. ІКАО була ініціатором ряду міжнародних конвенцій в сфері повітряних перевезень, і перевезень пасажирів зокрема.

Конструкція договору перевезення пасажирів зумовлює підвищені вимоги до діяльності перевізника. Звичайно, що питанням мінімізації ризиків в діяльності авіаперевізника в нашій державі

приділяється значна увага. Тим не менше, події останніх десяти років свідчать, що мінімізація ризиків суто технічних, не виключає інших ризиків, які зменшують ступінь безпеки при перевезенні пасажирів повітряним транспортом.

Так, відома практика в Україні щодо «преміювання» пілотів за економію палива, що змушує останніх безпідставно ризикувати.

Прикладом може слугувати трагедія, яка сталася 22.08.2006 р. Російський Ту-154, який здійснював рейс із Анапи до Санкт-Петербурга, вирішив обійти грозний фронт зверху, замість облітання його збоку, внаслідок чого літак звалився в плоский штопор. Загибло 170 осіб [2].

Трагедія, яка сталася у липні 2014 року – збитий літак Боїнг 777 викликала ряд роздумів. Lufthansa заявила про необхідність перегляду політики, яка дозволяє комерційним авіакомпаніям здійснювати польоти над зонами військових конфліктів, якщо вони виконуються на великій висоті. Незважаючи на кількість «гарячих точок» на планеті, авіакомпанії продовжують літати над ними, фактично на свій страх і ризик. У міжнародних організацій немає прав «закривати» повітряний простір суверенних держав для всіх авіакомпаній, за винятком хіба що Ради Безпеки ООН.

Відповідно до Монреальської конвенції 1999 року авіаперевізник відповідає за життя та здоров'я пасажирів в встановлених межах. Але від того пасажирів не легше. Вважаємо, що останній має право знати про особливості здійснення польоту над територіями певних держав, аби мати можливість самостійно усвідомити ступінь своїх ризиків чи відмовитися від них, не уклавши договір перевезення.

Означене дає підстави вважати, що «безпека» поряд з іншими, має визнаватися істотною умовою договору перевезення пасажирів.

Література

1. Кузнєцова Н. Громадянське суспільство та особисті немайнові права / Н. Кузнєцова // Право України. – 2015. – № 4. – С. 9-18.
2. Авіакатастрофа під Донецьком: топ 8 українських трагедій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://techno.bigmir.net/technology/1531783-Aviakatastrofa-pod-Doneckom--TOP-8-ukrainskih-tragedij>
3. Авіакатастрофа під Донецьком запустить реформу цивільної авіації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://top.rbc.ru/economics/23/07/2014/938259.shtml?utm_source=newsmail&utm_medium=news&utm_campaign=news_mail2

Набрання чинності рішенням суду

Стешенко А.О., студентка

Науковий керівник:

Алімов К.О., к.ю.н., викладач

Запорізький національний університет

Властивість судового рішення як акта правосуддя залежить від набрання ним чинності (законної сили).

Рішення суду набирає законної сили після закінчення строку на апеляційне оскарження або апеляційне подання. В разі подачі апеляційної скарги рішення набирає законної сили після розгляду справи судом апеляційної інстанції (ст.231 ЦПК).

Поняття «набрання рішенням законної сили» точніше передає сутність цього процесуального правового явища, ніж «набрання чинності».

Поняття законної сили судового рішення в теорії цивільного процесу визначається по-різному: воно зрівнюється із законом для даного конкретного випадку, вступає в специфічну дію, викликає правові наслідки, стає загальнообов'язковим [1].

Зрівнянням законної сили судового рішення із законом підкреслюється його авторитет, але не розкривається її суть. Закон сам підлягає захисту тоді, коли рішення суду є знаряддям, спрямованим на захист закону. Розкриттям законна сила судового рішення через правові дії не враховується, що воно діє ще до набрання ним такої сили (ч.1 ст.213, ч.4 ст.136 ЦПК).

Визначенням законної сили рішення через загальнообов'язковість ігнорується його відмінність від інших актів органів держави, які теж є загальнообов'язковими, а також і те, що загальнообов'язковість забезпечується не тільки примусовою силою держави, а й авторитетністю суду, моральними та іншими факторами.

Законна сила судового рішення означає набуття ним властивостей акта правосуддя, спрямованого на виконання завдань цивільного судочинства; на захист прав і охоронюваних законом

інтересів громадян і організацій, на зміцнення законності і правопорядку та виховання громадян, посадових і службових осіб в дусі неухильного виконання Конституції, законів України та поважання правил співжиття, честі і гідності людини. Властивість судового рішення, що набрало законної сили, виявляється в правових наслідках, які воно викликає, їх характер в юридичній літературі визначається по-різному [2].

Насамперед, з набранням законної сили рішення стає ефективним – набуває властивість викликати певні результати. Результативність його ґрунтується на авторитетності і загальнообов'язковості [3].

Авторитетність судового рішення, що набрало законної сили, ґрунтується на авторитеті закону, який застосовується ним до конкретних правовідносин: на об'єктивній істині, що розкриває дійсні взаємовідносини сторін, їх права і обов'язки; на авторитеті суду, як органу держави, котрий здійснює правосуддя; на демократичній цивільній процесуальній формі розгляду і вирішення справи. Авторитетність судового рішення забезпечується його правоохоронним, запобіжним і виховним впливом.

Загальнообов'язковість забезпечує впровадження в життя положень рішення. Набравши законної сили, воно обов'язкове для всіх установ, підприємств і організацій, посадових осіб і громадян та підлягає виконанню на всій території України (ст.124 КУ, ст.14 ЦПК) [3].

Загальнообов'язковість виявляється в таких результатах як стабільність і реалізованість [1].

Стабільність – надання судовому рішенню, що набрало законної сили, такого гарантованого правового режиму, який: а) встановлює неможливість його оскарження з боку заінтересованих осіб і зміну судом, котрий його постановив; б) підкреслює завершеність у розв'язанні рішенням конкретного правового питання; в) характеризує його стійкість. Стабільність забезпечується: незмінністю, неспростовністю, виключністю і преюдиціальністю.

Незмінність рішення виникає до набрання ним законної сили і полягає в тому, що після його проголошення суд, який постановив рішення, не має права сам його скасувати або змінити (ст.213 ЦПК).

Реалізованість характеризується як гарантована для захисту права можливість впровадження в життя фактів і правовідносин, визначених рішенням суду, що набрало законної сили. Реалізованість – це здійсненість судового рішення. За нормами ЦПК реалізованість судових рішень забезпечується: добровільним виконанням; примусовим виконанням; обов'язком інших осіб сприяти виконанню; обов'язком компетентних органів держави провести реєстрацію правового становища громадянина та його майна, встановленого рішенням суду.

Отже, здійсненість – це гарантована можливість добровільного і примусового виконання рішення суду, а також сприяння інших осіб у його виконанні.

Правова дія здійсненості в часі обмежена процесуальним строком давності примусового виконання рішення, не діє на рішення про стягнення періодичних платежів і про визнання (ст.21 ЗУ «Про виконавче провадження»). Для інших наслідків законна сила рішення є безстроковою. Початок дії здійсненості може бути різним – залежно від того, передбачається чи ні судовим рішенням негайне виконання. Здійсненість в розумінні дії в часі має й інші особливості. Коли суд використовує право під час постановлення рішення на відстрочку або розстрочку (ст.204 ЦПК), то здійсненість виявляється пізніше інших правових наслідків загальнообов'язковості. Властивість дії здійсненості у цих випадках залежить від волі суду, в той час, коли дія всіх інших наслідків законної сили рішення судом не може бути змінена.

Законна сила рішення суду не безмежна, її дія має об'єктивні та суб'єктивні межі. Об'єктивні межі визначаються предметом судового розгляду. Відповідно до ч.2 ст.231 ЦПК ними є встановлені судом правовідносини і юридичні факти розглянутої справи.

А суб'єктивні межі законної сили судового рішення визначаються його дією щодо осіб: сторін та інших осіб, які брали участь у справі, та правонаступників у частині неспростовності, виключності і преюдиціальності.

Література

1. Судове рішення. Законність і обґрунтованість та зміст рішення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrlibrary.com.ua/books/18/1/023.html>
2. Андрушко А.В. Цивільний процес [Електронний ресурс] / А.В. Андрушко. – Режим доступу: <http://books.br.com.ua/themes/7/391>
3. Законна сила судового рішення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1373112046398/pravo/sudovi_rishennya#95

Дослідження особливостей поняття «торговельна марка» крізь призму юридичної техніки

Сторчай Д.І., студентка

Науковий керівник:

Щипанова О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

В сучасних умовах розвитку економіки в Україні торговельна марка є вагомим елементом у господарській сфері та використовується з метою відмежовування товарів від аналогічних виробів конкурентів.

В міжнародно-правових та вітчизняних нормативно-правових актах на сьогоднішній час застосовується низка правових термінів: «товарний знак», «знак для товарів і послуг», «торговий знак», «торгова марка», які являють собою синоніми терміну «торговельна марка» та їхній зміст є подібним один до одного.

Проте, при більш уважному дослідженні використання цих понять можна знайти неточності, що, на нашу думку, завдають певні складнощі при застосуванні норм законодавства та значним чином впливають на визначення обсягу необхідної охорони та користування торговельними марками.

Метою статті є аналіз проблеми застосування понять «торговельна марка (знаки для товарів і послуг)», «знаки для товарів і послуг», «торговельна марка» та внесення пропозиції щодо удосконалення порушених питань в нормально-правових актах.

Проблемні аспекти дослідження терміну «торговельна марка» були предметом розгляду вітчизняних науковців. Серед них вирізняють роботи Н.О. Попова, О.Г. Марушева, Т.Є. Ромат, О.А. Підпригори, О.О. Підпригори. Але, серед наведених науковців є різні думки щодо правильності застосування тих, чи інших понять. Спробуємо проаналізувати поняття «торговельна марка (знаки для товарів і послуг)» з огляду юридичної техніки, як основоположного методу в правовій системі.

Легка О.В. зазначає, що юридична техніка – це сукупність правил, прийомів, способів та засобів розробки, оформлення, систематизації, тлумачення та застосування найбільш досконалих за формою та змістом нормативно-правових актів та інших юридичних документів [1, 102-103].

До того ж, юридична техніка включає в себе найзагальніший елемент – юридичну термінологію, яким ми керуватимемось при дослідженні даної теми. Юридична термінологія – це система юридичних термінів, тобто словесних позначень понять, що використовуються при викладі змісту закону, іншого нормативного акту [2, 550]. Скакун О.Ф. наголошує, що характерним для цього елементу є термінологічна уніфікація [2, 550].

«Торговельна марка (знаки для товарів і послуг)» – це будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень, які придатні для вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами. Такими позначеннями можуть бути, зокрема, слова, літери, цифри, зображувальні елементи, комбінації кольорів [3, 492].

Положення ст.1 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» містить поняття «знак для товарів і послуг» – тобто позначення за яким товари і послуги одних осіб відрізняються від товарів і послуг інших [4].

У ст.420 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) використовує поняття «торговельна марка (знаки для товарів і послуг)», при цьому в наступних нормах ЦК України застосовується лише визначення «торговельний знак», ігноруючи вживання іншої частини «знаки для товарів і послуг», що дає нам підстави вважати її синонімом та таким поняттям, що є зайвим і у використуванні якого немає потреби. З огляду на це, вважаємо за доцільне внести зміни до ст.420 ЦК України, залишивши лише термін «торговельна марка». Така уніфікація спричинить зміни й у ст.1, ч.1 ст.2 та в назві Закону України «Про охорону права на знаки для товарів і послуг».

Підкреслимо, що ми порушили лише питання доцільності вживання синонімів в одній нормі, а не говоримо про якусь суттєву різницю між цими поняттями. Як відомо, при розбіжності норм загального (ЦК України) і спеціального (Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг») нормативно-правового акту перевага надається спеціальному. Слідуючи правилам логіки та ставлячи перед собою мету створення якісного понятійного апарату законодавства України у сфері промислової власності, що регулює охорону та захист торговельних марок, пропонуємо застосовувати, як єдино правильне, поняття «торговельна марка» у нормативно-правових актах, які регулюють її використання. Спробуємо аргументувати таку пропозицію.

Н. Попова стверджує, що «вітчизняний законодавець пішов шляхом термінологічного об'єднання двох об'єктів права промислової власності: товарного знака і знака обслуговування (згідно ст.1 Паризької конвенції про охорону промислової власності) [5], позначаючи їх або термінами «торговельна марка», або «знак для товарів і послуг», або «торговельна марка (знак для товарів і послуг)» [6,486].

Таким чином, у законодавстві використані ряд синонімічних конструкцій для пояснення різних об'єктів промислової власності, що прямо суперечить вимогам юридичної техніки, яка передбачає, що «для єдності юридичної термінології необхідно, щоб при позначенні в нормативному тексті певного поняття послідовно вживався один і той же термін, а при позначенні різних, таких, що не збігаються між собою, понять використовувалися різні терміни» [1, 551]. Вважаємо, що таке явище може створити складнощі та вплинути на подальший захист прав на торговельні марки. Для отримання логічного і чіткого понятійного апарату необхідно використати метод уніфікації, що й призведе до створення ефективного закону.

Також, позначення одним терміном двох об'єктів промислової власності суперечить юридичній техніці ще й тому, що «термін повинен містити бездоганні дефініції, єдині, наскрізні для всієї галузі законодавства» [2, 551].

Зазначимо щодо співвідношення цих понять. «В оригінальному тексті Паризької конвенції йдеться про фабричну чи торгову марки (*une marque de fabrique ou de commerce*). Сам термін торговельна марка має англійське походження («trade» – торговельна, торгова і «mark» – марка, знак, позначка) і в словосполученні може перекладатися і як «торговельна марка» і як «торгова марка» [7, 12].

Якщо вживання терміну «торговельна марка» відповідно до першоджерела є обґрунтованим явищем, то як можна пояснити вживання поряд цього поняття його ж синоніму?

Таким чином, використання поняття «торговельна марка» є більш точним беручи до уваги оригінальні положення Паризької конвенції, а інші терміни «товарний знак», «знак для товарів та послуг» призначені забезпечувати потреби спілкування у сфері юридичної науки і практики, оскільки за своєю суттю є синонімами, які використовуються в науковій літературі протягом достатньо тривалого часу.

Доцільність використання саме такого поняття як «торговельна марка», може бути обґрунтоване тим, що воно є співзвучним з тим, що використовує Паризька конвенція, яку підписала наша держава, тим самим взявши на себе зобов'язання до введення її норм у вітчизняне законодавство. По-друге, таке поняття є більш ширшим за свою сутність; по-третє, зобов'язанням України є приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, тим паче зараз, коли політика нашої держави спрямована на вступ до ЄС. Таким чином, гармонізація національної нормативної бази щодо інтелектуальної власності відповідно міжнародних-правових норм гостро необхідна, адже світова міжнародно-правова практика випереджає вітчизняне законодавство.

Підсумовуючи вище викладене, зазначимо, що правове регулювання терміну «торговельна марка» у національному законодавстві потребує змін. На нашу думку, було б доречно внести зміни, зокрема до ст.420 ЦК України і ст.1, ч.1 ст.2 та до назви Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», здійснивши уніфікацію термінів відповідно до принципу юридичної техніки, замінивши терміни «торговельна марка (знак для товарів і послуг)», «знак для товарів і послуг» на єдино вірний – «торговельна марка».

Література

1. Легка О.В. Юридична техніка законодавчих та правозастосовних актів / О.В Легка // Науковий вісник ДДУВС. – 2012. – С. 101-107.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник / О.Ф. Скакун. – Х.: Консум, 2001. – 656 с.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
4. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 23.12.1993 р. № 3689-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3689-12>.
5. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_123.
6. Попова Н.О. Торговельна марка: маловідомі аспекти багатогранного явища / Н.О. Попова // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 486-489.
7. Порівняльне право про торговельні марки: навчально-методичний посібник / уклад. А.А. Герц. – Х.: Право, 2010. – 112 с.

Докази і доказування в цивільному процесі

Стрелець Г.В., студентка

Науковий керівник:

Алімов К.О., к.ю.н., викладач

Запорізький національний університет

Будь-який цивільний процес базується на процесі доказування та доведення, що неодмінно позначається на остаточному результаті – рішенні суду. Отже, переваги у реальному процесі матимуть найбільш юридично обізнані фахівці, які знають краще процес доведення і швидше орієнтуються в його тонкощах. Тому актуальність статті спрямована сприяти особистому підвищенню знань і навиків у цивільному судочинстві.

У сучасній юридичній літературі виділяють і відмежовують поняття доказування та докази. Такої концепції дотримується більшість учених. Одним із основоположників цивільного процесу Є.В. Васьковським доказування в процесуальному значенні визначається як встановлення правильності тверджень сторін перед компетентним судом у передбаченій законом формі. М.Й. Штефан визначив характерні особливості процесу доказування. В.В. Комаровим визначаються такі етапи доказового процесу: збирання, дослідження й оцінка доказів. Д.М. Чечот розглядає докази як "будь-які факти і відомості про них, які опинились на орбіті судового дослідження". Також немалий внесок у поняття докази та процес доказування внесли такі вчені як: Давлетов А.А., Фурса С.Я. та Цюр Т.В.

Дослідження джерел, що містять відомості про розшукувані юридичні факти, іменуються судовим доказуванням, а самі відомості про факти, будь-які фактичні дані називаються доказами [1, 256].

Цивільний процесуальний закон дає вичерпний перелік засобів доказування: пояснення сторін, третіх осіб та їхніх представників, допитаних як свідків; показання свідків; письмові докази; речові докази; висновки експертів.

Доказами в цивільному процесі України визнаються:

- а) не факти, не обставини, а фактичні дані, тобто відомості про факти;
- б) будь-які фактичні дані, тобто жодні докази не мають заздалегідь встановленої сили для суду;
- в) дані, одержані у процесуальній формі, тобто з зазначених у законі джерел і передбаченими у законі способами;
- г) такі фактичні дані, що вказують на наявність чи відсутність фактів підстави позову і фактів, що обґрунтовують заперечення проти позову, а також інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи, тобто такі дані, що належать до цієї справи, до шуканого факту.

Першою ознакою доказів є те, що їх змістом є фактичні дані, відомості про юридичні факти, які у зазначених законом випадках у якості відомостей про шукані факти містять в собі і доказові факти [2, 110].

Другою ознакою доказів є їх особливе функціональне призначення. М.К. Треушніков та деякі інші дослідники у галузі доказового права вказують на три функції доказів:

- а) функція накопичування, де докази виступають як засоби організації дій по доказуванню, тобто функція накопичування інформації;
- б) відображально-інформаційна функція – відомості про факти використовуються у процесі досягнення істини по справі тому, що докази відображають факти реальної дійсності;
- в) засвідчувальна функція, після їх оцінки докази є не лише засобами отримання знання про факти, а і аргументами обґрунтування кінцевих висновків суду в судовому рішенні.

Третьою ознакою доказів, яка впливає із нормативного їх визначення, зводиться до того, що вони є будь-якими фактичними даними, тобто процесуальний закон, з одного боку, не обмежує кола доказів, а з другого боку, не надає переваги якимось одним доказам перед іншими.

Законодавець надає поняття доказів в ч.1 ст.57 ЦПК України, відповідно до якої доказами є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.

Докази повинні бути належними та допустимими, що впливає із визначення їх ознак. Остаточне питання про належність та допустимість доказів вирішує суд. Але сторони, їх представники повинні знати принципи визначення належності і допустимості доказів, тому що це дозволяє правильно визначити свою правову позицію по справі: чи пред'являти позов до суду, чи погоджуватися з умовами мирової угоди, чи заперечувати позовні вимоги тощо [4, 177].

Правило про належність доказів встановлене нормою ст.58 ЦПК України: належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування.

Якщо належність характеризує сутність фактів, то допустимість – форму доказів. Правило допустимості засобів доказування сформульоване ст. 59 ЦПК України, воно має істотне значення насамперед для цивільного обороту, тому що належне оформлення угод упорядковує допроцесуальні відносини суб'єктів цивільного права, виключає якусь частину спорів про право.

Так, в ч.3 ст.212 ЦПК України відзначено, що суд оцінює не тільки належність, допустимість доказів, але й достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їхній сукупності.

У ч.2 ст.57 ЦПК України визначає вичерпний перелік засобів доказування у цивільному судочинстві наступним чином:

- пояснення сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків;
- показання свідків,
- письмові докази,
- речові докази,
- висновки експертів.

Таким чином, докази і доказування у цивільному судочинстві є необхідним інститутом для обґрунтованого і законного рішення суду. Питання пов'язане з доказами і доказуванням стає у центрі усього цивільного процесу, адже в ньому вирішуються спірні правовідносини, або факти, які мають юридичне значення. Тобто суд не повинен займатися переливанням з порожнього у порожнє, а здійснювати реальну діяльність, яка приносить результат. Цей результат можливий лише за всестороннього та законно вивченими фактами по справі, які підтверджуються доказами. Тому питання доказів і доказування у цивільному судочинстві є дуже актуальним питання і залишатиметься таким завжди, бо способи доказування змінюються з досягненнями науки та техніки.

Література

1. Фурса С.Я. Докази і доказування в цивільному процесі: науково-практичний посібник. (Серія: Процесуальні науки) / С.Я. Фурса – К.: Видавець Фурса С.Я., 2005. – 256 с.
2. Васильев С.В. Гражданский процесс: учебное пособие / С.В. Васильев – Х.: ООО «Одиссей», 2006. – 512 с.
3. Кройтор В.А. Гражданский процесс: учеб. пособие [для подготовки к зачёту и экзамену] / В.А. Кройтор. – Изд. 3-е, перераб. доп. – Х.: Эспада, 2006. – 110 с.
4. Чечот Д.М. Судебные доказательства / Д.М. Чечот. // Гражданский процесс / под ред. В.А. Мусина, М.А. Чечиной, Д.М. Чечота. – М.: Проспект. 1998. – 177 с.

Міжнародні акти в сфері правового регулювання перевезень пасажирів як елемент механізму їх правового регулювання

Сумкін С.О., здобувач

Науковий керівник:

Самойленко Г.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

На перший погляд тема, означена в доповіді, не є складною. Адже саме Конституція України визначила пріоритетність норм міжнародного права, що є проявом ставлення до цінностей, вироблених світовою спільнотою. Даний принцип виступає актом єднання з цінностями, виробленими в світовій спільноті. В першу чергу, це стосується питань гідності людини, під якою розуміється те, що саме людина визнається гідною бути людською істотою безумовно, відповідно до теорії природних прав людини та антропологічної теорії, які в останній час прийнято називати людиноцентристськими [1, 61].

Ми не дарма почали дану статтю з цих новітніх основ українського конституціоналізму, адже і ці теорії, і принципи міжнародного права, є фундаментальними для української правової системи в цілому.

Відтак, вони стосуються і особливостей правового регулювання цивільних правовідносин, в тому числі з перевезень пасажирів. Означена тема статті є актуальною, що зумовлено зміною в орієнтації спрямованості цивільно-правового регулювання правовідносин з одного боку, та підвищенням ролі міжнародно-правових актів в регулюванні означених останніх, з другого.

Звичайно, що договір перевезення пасажирів, незалежно від виду транспорту, не є виключним регулятором відповідних правовідносин з перевезення пасажирів. Інколи висловлюються тези щодо визнання договору юридичним фактом, з яким пов'язане перетворення змісту правової норми в конкретне правовідношення; інколи – щодо визнання договору перевезення пасажирів регулятором правовідносин з перевезення пасажирів.

При тому, цивільно-правове регулювання правовідносин з перевезення пасажирів не обмежується цивільним договором між сторонами та учасниками. Значний регуляторний вплив здійснюється за рахунок інших джерел, зокрема, міжнародних актів, особливо у тих випадках, коли мова йдеться про міжнародні перевезення пасажирів, тобто, коли місця посадки і висадки знаходяться в різних державах. На національному рівні велике регуляторне значення віддане правилам перевезення пасажирів різними видами транспорту чи правилам надання послуг з перевезення пасажирів.

Разом з тим, слід зауважити щодо зростання ролі міжнародних норм в Україні в регулюванні в тому числі і цивільних правовідносин.

Є.О. Харитонов відмітив, що специфічною формою цивільного законодавства є міжнародні договори. При відповідних умовах міжнародний договір, який регулює цивільні відносини, стає частиною національного законодавства України [2, 74].

Разом з тим, Харитонов Є.О. відмітив, що ст.9 Конституції України відносить до національного законодавства України лише діючі міжнародні договори, оскільки мова йде не просто про надання Верховною Радою обов'язковості міжнародному договору, а про дію такого договору, внаслідок чого він і стає частиною національного законодавства.

Разом з тим, слід чітко усвідомлювати критерій чинності тих чи інших актів на певних територіях. Так, приміром, на території ЄС діє Регламент Європейського парламенту та Ради (ЄС) № 785/2004 від 21 квітня 2004 року «Про вимоги страхування для повітряних перевізників та експлуатантів повітряних суден». Він є, по-суті, міжнародним актом, але локальним по відношенню до країн членів співтовариства, а відповідно, не має регулятивного впливу для регулювання цивільних правовідносин на території України.

Специфіка правовідносин з перевезення пасажирів зумовила специфіку дії на території України окремих міжнародних актів.

Приміром, Монреальська Конвенція 1999 року (дата набрання чинності для України: 06.05.2009 р.), яка наразі є ключовим міжнародним актом у сфері регулювання міжнародних повітряних перевезень, закріпила сферу свого застосування.

Так, відповідно до ст.1 зазначеної Конвенції, вона застосовується до будь-якого міжнародного перевезення пасажирів, багажу або вантажу, яке здійснюється повітряним судном за винагороду. Вона застосовується також до перевезень повітряним судном, що здійснюються авіатранспортним підприємством безоплатно.

Для цілей цієї Конвенції «міжнародне перевезення» означає будь-яке перевезення, при якому, згідно з визначенням сторін, місце відправлення й місце призначення незалежно від того, чи є перерва у перевезенні або перевантаження, розташовані або на території двох держав-сторін, або на території однієї й тієї самої держави-сторони, якщо погоджена зупинка передбачена на території іншої держави, навіть якщо ця держава не є державою-стороною.

Перевезення між двома пунктами на території однієї й тієї самої держави-сторони без такої зупинки не розглядається в розумінні цієї Конвенції як міжнародне.

Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення пасажирів та вантажу, 1 березня 1973 р., є чинною для України. Дана Конвенція застосовується до будь-якого договору автомобільного перевезення пасажирів, а в певних випадках їхнього багажу транспортними засобами, якщо в договорі зазначено, що перевезення здійснюється на території не менш як двох країн і що пункт відправлення або пункт призначення чи вони обидва розміщені на території однієї з Договірних країн.

Іншими словами, дія згаданих Конвенцій розповсюджується виключно на міжнародні перевезення. На внутрішні пасажирські повітряні чи автомобільні перевезення вони не розповсюджуються.

З цього можна зробити цілком логічний висновок щодо розмежування сфери дії зазначених та інших міжнародних актів. Вони регулюють здійснення міжнародних перевезень. Правовідносини ж у сфері внутрішніх перевезень регулюються національним законодавством.

У той же час, варто зазначити про величезну роль у якості орієнтира для національного механізму правового регулювання перевезень пасажирів міжнародно-правового механізму регулювання перевізних правовідносин.

Література

1. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу (частина третя: права людини) / С. Головатий // Право України. – 2015. – № 1. – С. 13-93.
2. Цивільне право України: підручник: в 2-х томах. – Том 1 / за ред. д-ра юрид. наук, проф. С.О. Харитонова, канд. юрид. наук Н.Ю. Голубєвої. – Вид. друге. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2010. – 832 с.

Шлюб: поняття, ознаки, умови укладення

Терещенко А.С., студентка

Науковий керівник:

Шарая А.А., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Шлюб виступає особливою формою організації суспільних відносин, яка відповідає сутності людської природи і суспільства та є складним організмом, який знаходиться під охороною держави і права. Проблеми сім'ї, регулювання шлюбно-сімейних відносин, в усі часи були актуальними та перебували у центрі уваги держави. В даний час інтерес у цій найважливішій соціальній структурі суспільства ще більше зріс.

Відносини між подружжям регулюються сукупністю норм Сімейного кодексу України, що є сукупністю норм, які санкціонують відносини між чоловіком та жінкою, систему взаємних обов'язків та прав, істотних для функціонування інституту сім'ї.

Шлюбні відносини між чоловіком та жінкою регулюються нормами права. До юридично закріплених норм, зокрема, відносяться питання володіння майном, матеріальних обов'язків подружжя відносно одне одного, мінімального віку тощо. На відміну від писаних юридичних законів культурні норми є неписаними. Вони регулюють шлюбні відносини за допомогою моралі, традицій та звичаїв. До їх числа належать норми залицяння, шлюбного вибору, дошлюбної поведінки, виховання дітей, розподілу влади та обов'язків між подружжям тощо. Слово "шлюб" бере початок від давньослов'янського "сьлюб" – урочиста обіцянка. "Слюбитись" – означає домовитись [6].

Теоретичну базу наукового дослідження з метою встановлення основних категорій, які використовуються для визначення поняття шлюбу, його ознак та порядку укладення становлять праці зарубіжних та вітчизняних вчених-юристів, зокрема: І.А. Загорського, В.І. Бошка, Г.М. Свердлова, А.М. Белякової, Н.В. Орлової, Л.М. Пчелінцевої, Г.К. Матвеєва, Ю.С. Червоного, І.О. Дзери, З.В. Ромовської, В.С. Гопанчука та інших.

Згідно із ст.21 СК України шлюбом в Україні визнається сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану. Це робиться як в інтересах держави, так і майнових прав подружжя та дітей. Релігійний обряд вінчання, а також згода батьків юридичного значення не мають.

Таке поняття вказує на головні ознаки шлюбу, які розкривають його правову сутність, а саме:

- шлюб – це союз жінки та чоловіка,
- шлюб – це союз, який зареєстрований у державному органі, а відтак, не визнається релігійний шлюб,
- шлюб укладається з дотриманням умов, необхідних для його укладення, в тому числі й умови його добровільності,
- шлюб породжує права та обов'язки подружжя,
- шлюб спрямований на набуття прав та обов'язків подружжя (інакше шлюб є фіктивним) [8].

Згідно із ч.2 ст.21 ЦК України проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя. Щодо релігійного обряду шлюбу, то він, також не є підставою для виникнення у чоловіка та жінки прав та обов'язків подружжя, за винятком, коли релігійний обряд відбувся до створення або відновлення державних органів реєстрації актів цивільного стану [2].

Законодавством України передбачено умови й порядок укладання шлюбу. Умовами одруження є вільна згода осіб, які укладають шлюб, та досягнення певного шлюбного віку. Вільна

згода на вступ до шлюбу передбачає вільне волевиявлення жінки та чоловіка на реєстрацію шлюбу. Щодо другої умови, то у ст.22 СК України зазначено, що особи, які бажають зареєструвати шлюб, мають досягти шлюбного віку на день реєстрації шлюбу, що для чоловіків та жінок встановлюється у вісімнадцять років [1].

Загальна декларація прав людини у ч.1 ст.16 СК України проголосила право чоловіка і жінки, які досягли повноліття, одружуватися і засновувати сім'ю [3]. Відповідно до ст.23 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, за чоловіками та жінками, які досягли шлюбного віку, визнається право на одруження і право засновувати сім'ю [4]. Право на шлюб чоловіка і жінки, які досягли шлюбного віку, закріплено у ст.12 Конвенції про захист прав людини і основних свобод [5].

Треба зазначити, що чинним законодавством не встановлено максимального віку для вступу до шлюбу. Також не має значення і велика різниця у віці осіб, що вступають до шлюбу.

Ст.26 ЦК України закріплює обставини, за яких укладення шлюбу є неможливим. Так, у шлюбі не можуть перебувати:

- особи, які є родичами прямої лінії споріднення;
- рідні (повнорідні, неповнорідні) брат і сестра;
- двоюрідні брат та сестра, тітка, дядько та племінник, племінниця;

– усиновлювач та усиновлена ним дитина (однак у разі скасування усиновлення цей шлюб може бути зареєстрований);

– між рідною дитиною усиновлювача та усиновленою ним дитиною, між дітьми, які були усиновлені ним.

Проте між вказаними особами за рішенням суду може бути надане право на шлюб.

Згідно із ст.28 ЦК України заява про реєстрацію шлюбу подається особисто жінкою та чоловіком до будь-якого органу державної реєстрації актів цивільного стану, за їхнім вибором. Після чого, особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, вважаються нареченими. Однак це не створює обов'язку вступу в шлюб. Проте, за тієї умови, якщо реєстрація шлюбу у визначений день не відбулася, заява про реєстрацію шлюбу втрачає чинність після спливу трьох місяців від дня її подання [2].

Особи, які вступають у шлюб, повинні повідомити одне одного про стан свого здоров'я. Приховування важкої хвороби чи хвороби, небезпечної для другого з подружжя та їхніх нащадків, може бути підставою для визнання шлюбу недійсним [1].

Відповідно до ч.1 ст.212-1 КУпАП, приховування обставин, що перешкоджають реєстрації шлюбу, або повідомлення завідомо неправдивих відомостей державним органам реєстрації цивільного стану, тягне за собою накладення штрафу від одного до двох неоподаткованих мінімумів доходів громадян [7].

Ст.29 СК України зазначає, що орган державної реєстрації актів цивільного стану зобов'язаний ознайомити наречених з їхніми правами та обов'язками як майбутніх подружжя і батьків та попередити про відповідальність за приховання перешкод до реєстрації шлюбу. Реєстрація проводиться урочисто та засвідчується свідоцтвом про шлюб. При оформленні шлюбу практикується укладення шлюбного контракту.

Якщо особа відмовилася від шлюбу, то вона зобов'язана іншій стороні відшкодувати затрати, що були нею понесені у зв'язку з приготуванням до реєстрації шлюбу та весілля. Але такі витрати не підлягають відшкодуванню, якщо відмова від шлюбу була викликана протиправною, аморальною поведінкою нареченої, нареченого, прихованням обставин, що мають суттєве значення (наприклад, тяжка хвороба, наявність дитини, судимість та ін.) для того, хто відмовився від шлюбу. Якщо особа, яка відмовляється від шлюбу, отримала від іншої подарунок у зв'язку з майбутнім одруженням, то вона зобов'язана повернути подаровану річ, а якщо така не збереглася – то відшкодувати її вартість. Якщо це не відбувається добровільно, то дарувальник має право розірвати договір дарування за рішенням суду.

Шлюб укладається в органах державної реєстрації цивільного стану після спливу одного місяця від дня подання заяви особами, які бажають одружитися. У виняткових випадках цей термін може бути скорочений керівником відділу реєстрації актів цивільного стану на підставі спільної заяви осіб, які бажають укласти шлюб, та документів, які підтверджують наявність вагомої причини для його скорочення.

Якщо до органу реєстрації актів цивільного стану надійде письмова інформація про наявність передбачених законодавством перешкод до укладення шлюбу, то реєстрація його відкладається на термін не більше трьох місяців [1].

Таким чином, шлюб – це вільний, спрямований на створення сім'ї союз рівноправних жінки та чоловіка, укладений з додержанням умов та форми, встановлених законом, який породжує взаємні права та обов'язки подружжя.

Сім'я – дуже важливий, відповідальний крок людини. Сім'я дає повноту життя, сім'я дає щастя, але кожна сім'я, особливо в сучасному житті, є насамперед великою справою, яка має державне значення. І тому цілком природно, що зараз держава все більше уваги приділяє питанням шлюбу та сім'ї, так як вона захищає права сім'ї як основної ланки суспільства. І, звичайно, важливе значення для майбутнього подружжя має знання умов та порядку укладення шлюбу, а також обізнаність щодо своїх майбутніх прав та обов'язків. Шлюб є основою сім'ї, яка, згідно ст.3 СК України, є первинним та основним осередком суспільства.

Література

1. Сімейний кодекс України: Кодекс України № 2947-III від 10.01.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Цивільний кодекс України: Кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
5. Конвенція про захист прав людини і основних свобод від 04.11.1950 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
6. Вербець В.В. Соціологія: підручн. / В.В. Вербець, О.А. Субот, Т.А. Христюк. – К.: КОНДОР, 2009. – 550 с.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення: кодекс України № 8073-X від 07.12.1984 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
8. Баранова Л.М. Сімейне право України : підручник / Л.М. Баранова, В.І. Борисова, І.В. Жилінкова. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 260 с.

Особливості цивільно-правового регулювання переходів спортсменів (трансферів)

*Ткалич М.О., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

На сучасному етапі розвитку професійного спорту проблема належного правового регулювання переходів (трансферів) спортсменів з одного спортивного клубу до іншого є однією з найважливіших. Це пов'язано із особливостями сучасної системи професійного спорту, яка побудована на засадах ринкової економіки. Відповідно, існує об'єктивна необхідність запровадження ефективної правової конструкції, спрямованої на оформлення трансферних відносин, яка б забезпечила сталий розвиток як системи професійного спорту, так і економіки спорту в цілому.

Чинне вітчизняне законодавство жодним чином не регулює відносини, пов'язані з переходами спортсменів з одного спортивного клубу до іншого. Правила переходів містяться в локальних актах відповідних федерацій з видів спорту. Так, наприклад, ст.45 Регламенту змагань з футболу серед команд професійних клубів України, розробленого відповідно до Регламенту по статусу і трансферам гравців ФІФА та затвердженого спільно ФФУ та ПФЛ, передбачає, що футболіст має право на трансфер до іншого клубу, який знаходиться на території України або за її межами у разі: а) закінчення строку дії контракту та виконання вказаних у такому контракті зобов'язань; б) офіційного оформлення договору між клубом та футболістом про дострокове розірвання контракту; в) дострокового розірвання контракту при порушенні клубом законодавства України про працю, а також невиконання клубом контрактних зобов'язань. 2. Якщо футболіст укладає контракт з новим клубом, попередній клуб має право на компенсацію за підготовку футболіста. 3. Клуб, що бажає укласти контракт з футболістом, строк дії контракту якого з попереднім клубом закінчився, не зобов'язаний інформувати про це попередній клуб. Як тільки футболіст підписав контракт з новим клубом, клуб зобов'язаний відразу розпочати переговори з попереднім клубом щодо компенсації. 4. Клуб, який бажає укласти контракт з футболістом, повинен до укладання контракту здійснити необхідні заходи для з'ясування стану його здоров'я. Якщо не виконано цю умову, а після укладання контракту з футболістом виявлені відхилення у стані його здоров'я, новий клуб зобов'язаний виплатити попередньому клубу всю суму компенсації. 5. Якщо строк дії контракту з футболістом не

закінчився, трансфер можливий у випадку згоди всіх зацікавлених сторін (футболіст, попередній та новий клуби). 6. При трансфері футболіста, строк дії контракту якого не закінчився, між клубами укладається трансферний контракт, який підписується керівниками та завіряється печатками клубів. 7. Клуб, який бажає укласти контракт з футболістом, зобов'язаний до початку переговорів з ним письмово поінформувати про свій намір клуб, з яким футболіст має чинний контракт. За прямий контакт (оформлення на роботу, участь у навчально-тренувальному процесі, матчах, виїзди за кордон у складі делегації клубу та ін.) або непрямий контакт з футболістом до клубу застосовуються дисциплінарні санкції. 8. Якщо клуб, зацікавлений у трансфері футболіста, протягом п'ятнадцяти днів після запиту не одержав відповіді від клубу, з яким футболіст має чинний контракт, це розцінюється як відмова. 9. Трансфер із дотриманням вимог Регламенту та укладання контракту з новим клубом дає право футболісту брати участь у змаганнях за новий клуб. 10. Футболіст, який відсторонений від участі в матчах, у випадку трансферу відбуває залишок відсторонення в новому клубі. 11. При трансфері футболіста попередній клуб зобов'язаний передати новому клубу особисту медичну книжку футболіста.

Таким чином, правила про переходи спортсменів з одного спортивного клубу до іншого є фрагментарними і містяться лише в локальних актах спортивних організацій. На наш погляд, сучасне цивільне право дає змогу цілком адекватно врегулювати відносини, пов'язані із переходами спортсменів, адже в своїй основі ці відносини є товарно-грошовими. Суть відносин щодо переходів спортсменів полягає в грошовій компенсації спортивним клубом іншому спортивному клубу витрат на підготовку спортсмена до змагальної діяльності. За таким договором один клуб зобов'язується розірвати спортивний контракт зі спортсменом та надає дозвіл спортсмену на укладення такого контракту з іншим клубом. Єдина правова конструкція, яка забезпечує можливість здійснення фактичного переходу спортсмена в інший клуб та дає змогу забезпечити права та інтереси всіх залучених в цей процес осіб, є цивільно-правовий договір. Для оформлення відповідних відносин використовують так звані договори «купівлі-продажу» та «оренди» спортсменів. Втім, незважаючи на зовнішню простоту трансферних відносин і очевидність вибору виду цивільно-правового договору, у практичній площині існує ціла низка проблем, пов'язаних із правовим регулюванням зазначених відносин.

Перш за все, правові конструкції договорів купівлі-продажу та оренди є неприйнятними для оформлення трансферних відносин, оскільки фізична особа не може бути предметом договору. По-друге, ч.2 ст.38 чинного закону України «Про фізичну культуру і спорт» від 24.12.1993 р. (далі – Закон) передбачає, що діяльність спортсменів-професіоналів провадиться відповідно до цього Закону, Кодексу законів про працю України та інших нормативно-правових актів, а також статутних та регламентних документів відповідних суб'єктів сфери фізичної культури і спорту та міжнародних спортивних організацій. На підставі цієї норми спортивні клуби продовжують застарілу практику укладення зі спортсменами «трудових договорів». Отже, якщо відносини між спортивними клубами і спортсменами є трудовими, то трансферні договори є апріорі нікчемними.

Таким чином, переходи спортсменів з одного спортивного клубу до іншого повинні оформлюватися за допомогою конструкції цивільно-правового договору – трансферного контракту за умови визнання відносин між спортивним клубом і спортсменом цивільно-правовими. В такому випадку предметом трансферного контракту повинна бути уступка одним спортивним клубом іншому права вимоги до спортсмена. В цьому разі договір про спортивну діяльність буде визнано договором про надання послуг спортсменом спортивному клубу, що дасть підстави відступати право на отримання зустрічного виконання зобов'язань з боку спортсмена іншому спортивному клубу. Якщо ж вітчизняне законодавство і далі буде дотримуватися застарілих підходів до регулювання майнових відносин у професійному спорті за допомогою трудового права, то права самих спортсменів, а також спортивних клубів залишаться незахищеними і вразливими.

Поняття особливо цінних земель

Фартушна А.Б., слухач магістратури

Науковий керівник:

Луц Д.М., викладач

Запорізький національний університет

Згідно зі статтею 14 Конституції України земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [1]. Стаття 19 Земельного кодексу України встановлює поділ земель на категорії відповідно до їх цільового призначення. Встановлюються наступні категорії земель:

- а) землі сільськогосподарського призначення;
- б) землі житлової та громадської забудови;
- в) землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення;
- г) землі оздоровчого призначення;
- ґ) землі рекреаційного призначення;
- д) землі історико-культурного призначення;
- е) землі лісгосподарського призначення;
- є) землі водного фонду;
- ж) землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення [2].

Як бачимо із змісту статті, законодавець не виділяє в ст.19 Земельного кодексу України категорію особливо цінних земель.

Проблематиці особливо цінних земель приділяли увагу науковці у галузі земельного та екологічного права серед яких варто відзначити праці В.І. Андрейцева, І.І. Каракаша, Т.Г. Ковальчук, П.Ф. Кулинич, А.М. Мірошніченко, В.Л. Мунтяна, В.В. Носіка, О.О. Погрібного, В.І. Семчика, А.К. Соколової, Н.І. Титової, В.І. Федоровича, В.С. Шахова, М.В. Шульги, Л.В. Ришкової та ін.

Відповідно до ст.150 Земельного кодексу України до особливо цінних земель відносяться:

а) у складі земель сільськогосподарського призначення: чорноземи нееродовані несолонцюваті на лесових породах; лучно-чорноземні незасолені несолонцюваті суглинкові ґрунти; темно-сірі опідзолені ґрунти та чорноземи опідзолені на лесах і глеюваті; бурі гірсько-лісові та дерново-буроземні глибокі і середньо глибокі ґрунти; дерново-підзолисті суглинкові ґрунти; коричневі ґрунти Південного узбережжя Криму, дернові глибокі ґрунти Закарпаття;

б) торфовища з глибиною залягання торфу більше одного метра і осушені незалежно від глибини;

в) землі, надані в постійне користування НБАО «Масандра» та підприємствам, що входять до його складу; землі дослідних полів науково-дослідних установ і навчальних закладів;

г) землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, землі історико-культурного призначення [2].

Проаналізувавши ст.150 Земельного кодексу України можна дійти висновку, що до особливо цінних земель віднесено об'єкти, що мають різний правовий статус: землі сільськогосподарського призначення, історико-культурного, природно-заповідного фонду. Звернути увагу слід на той факт, що перелік особливо цінних земель не є вичерпним, оскільки до особливо цінних земель відносяться землі «іншого природоохоронного призначення». Враховуючи те, що законодавець не розкриває це поняття, свої погляди відносно особливо цінних земель висловлювали науковці. Н.Р. Малишева пропонує відносити до земель іншого природоохоронного призначення водоохоронні зони, прибережні захисні смуги та смуги відведення [3, 365-366]. А.М. Мірошніченко пропонує відносити до цієї підкатегорії території, що резервуються для наступного заповідання, оскільки ці території не можна віднести до земель природно-заповідного фонду, проте вони мають специфічний природоохоронний режим [4, 324]. П.Ф. Кулинич вважає, що до земель іншого природоохоронного призначення можуть належати невеликі земельні ділянки, на яких розташовано унікальні природні утворення, що підлягають всебічному науковому дослідженню і яким не наданий статус об'єкта природно-заповідного фонду [5, 483].

На жаль, на даний момент, в Україні немає спеціалізованого закону який би забезпечував правову охорону та встановлював режим використання земель, які відносяться до складу особливо цінних. Виділивши для таких земель окрему статтю в Земельному кодексі, законодавець не передбачив в цій статті відсильну норму на закон який би регулював правові відносини на зазначених земельних ділянках. Мусимо констатувати, що законодавство України, що регламентує діяльність на особливо цінних землях, розпорошене по різних нормативно-правових актах.

З метою уникнення непорозумінь, законодавець має врегулювати питання правового режиму особливо цінних земель прийнявши відповідний закон.

Говорячи про визначення «особливо цінні землі» слід зазначити, що законодавець не надає визначення терміну «особливо цінні землі». Цілком повністю погоджуємося з Л.В. Ришковою, яка зазначає, що це часто створює невизначеність вирішення питання про те, які землі вважати особливо цінними та які особливості їх правового регулювання [6, 32-33]. У зв'язку з цим, Л.В. Ришкова пропонує під особливо цінними землями розуміти сукупність земельних ділянок, що входять до різних категорій земель, задовольняють публічний інтерес та підлягають підвищеній охороні, зокрема вилученню (викупу), зміні цільового призначення в особливому порядку, визначеному законом України [6, 48].

Отже, незважаючи на той факт, що особливо цінні землі є специфічною категорією земель, законодавець не приділяє значної уваги цим землям. З метою врегулювання цього питання нами пропонується прийняти окремий закон, метою якого буде встановлення правової основи організації, охорони, ефективного використання особливо цінних земель України.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 36. – Ст. 16.
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. // ОВУ. – 2001. – № 46. – Ст. 2038.
3. Малишева Н.Р. Правові засади формування, збереження та раціонального використання національної екологічної мережі України / Н.Р. Малишева // Екологічне право України. Академічний курс: підручник / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. – 848 с.
4. Мірошніченко А.М. Земельне право України: навчальний посібник / А.М. Мірошніченко. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2007. – 432 с.
5. Кулинич П.Ф. Правовий режим земель природно-заповідного фонду й іншого природоохоронного призначення / П.Ф. Кулинич, В.І. Семчик, М.В. Шульга // Земельне право України. Академічний курс: підручник. – К.: ВД «Ін Юре», 2008. – 600 с.
6. Ришкова Л.В. Правове регулювання охорони та використання особливо цінних земель: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Ришкова Людмила Валеріївна; Харківська нац. юрид. академія. – Х., 2010. – 218 с.

Негаторний позов як спосіб захисту права власності за цивільним законодавством України

Щипанова О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Частина 1 ст.321 Цивільного кодексу України, в розвиток положень ст.41 Конституції України [1] закріплює конституційний принцип непорушності права власності [2]. Він означає, що ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні, тобто суб'єктивне право власника є недоторканим, будь-якому суб'єктові забороняється протиправне позбавлення чи обмеження правомочностей власника, чинення перешкод у реалізації його права, що свідчить про наділення права власності абсолютним захистом. Контроль за дотриманням принципу непорушності права власності та функція його захисту, згідно ст.13 Конституції України, покладається на державу. Держава зобов'язана забезпечувати захист усіх суб'єктів права власності, гарантувати недоторканість їх майна. Одним із механізмів виконання даного обов'язку є встановлення юридичної відповідальності за протиправне посягання на чуже майно. Норми, спрямовані на захист права власності, містяться у різних галузях права, що свідчить про суспільну значимість даного інституту.

Неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом, є однією із загальних засад цивільного законодавства (п.2 ч.1 ст.3 ЦК України). Крім того, ч.1 ст.15 ЦК України передбачає норму, яка гарантує кожному право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорування, а ст.391 ЦК України гарантує захист права власності від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння річчю.

Незважаючи на те, що теоретичні аспекти особливостей захисту права власності неодноразово були предметом ґрунтовних наукових досліджень, зокрема, висвітлювалися у працях О.В. Дзери, І.О. Дзера, Н.С. Кузнецової, Р.О. Майданика, В.Ф. Маслова, О.А. Підпригори, С.О. Погрібного, І.В. Спасибо-Фатєєвої, Я.М. Шевченко, О.С. Яворської та інших науковців, у судовій практиці нерідким є неправильне обрання способу захисту порушеного права, нерозв'язана проблема конкуренції позовів під час розгляду справ щодо захисту права власності.

Наслідком цього стало нехтування судами належними речово-правовими засобами захисту права власності, насамперед, виндикацією та негаторним позовом. Це відбулося в не в останню чергу через те, що названі правові інструменти є більш витонченими, вимагають вищої правової кваліфікації, а тому є більш складними у застосуванні засобами захисту порушених цивільних прав власника. Тому визначення сутності, умов пред'явлення, умов та правових наслідків задоволення негаторного позову є, на нашу думку, своєчасним та актуальним.

Поряд з витребуванням майна з чужого незаконного володіння, до системи речово-правових позовів належить і позов про захист права власності від будь-яких порушень не пов'язаних з

неправомірним позбавленням володіння – негаторний позов. Негаторним (від лат. *actio negotio* – позов про заперечення) – є позов власника чи титульного володільця, який володіє індивідуально-визначеною річчю, про усунення перешкод у здійсненні правомочностей користування та (або) розпорядження нею.

Отже, даний позов може бути пред'явлений, якщо майно не вибуло з володіння власника, перебуває у сфері його господарського панування, але третя особа своїми протиправними діями (бездіяльністю) чинить йому перешкоди у здійсненні правомочностей користування та розпорядження майном. При цьому, для подання позову не вимагається, щоб перешкоди у здійсненні права користування й розпорядження були результатом винних дій відповідача чи спричинили збитки. Достатньо, щоб такі дії (бездіяльність) об'єктивно порушували права власника і були протиправними.

Подібно до віндикаційного, негаторний позов належить до речових засобів захисту права власності. Він пред'являється лише у випадку, коли між власником (законним володільцем) і третьою особою не існує зобов'язальних відносин з приводу спірного майна.

Позивачем за негаторним позовом є особа, яка правомірно володіє річчю, але позбавлена або обмежена у можливості користування та (або) розпорядження нею: власник або законний (титульний) володільць, тобто особа, яка перебуває із власником у зобов'язальних правовідносинах, суб'єкт речових прав на чуже майно, а також юридична особа публічного права, яка володіє майном на праві повного господарського відання чи оперативного управління.

Відповідачем виступає особа, яка своєю протиправною поведінкою створює позивачеві перешкоди у здійсненні правомочностей користування та (або) розпорядження майном.

Предметом негаторного позову є вимога позивача про усунення перешкод у здійсненні правомочностей користування та (або) розпорядження індивідуально-визначеною річчю, не пов'язаних з позбавленням володіння нею. Як зазначалося, наявність вини відповідача не вимагається, достатньо протиправності його поведінки. При цьому, протиправність дій відповідача презюмується, а позивач звільняється від обов'язку її доведення. Дії припускаються неправомірними, доки відповідач не доведе протилежного.

Найчастіше відповідачі чинять власникові перешкоди в здійсненні правомочності користування, зокрема, шляхом неправомірного огороження земельної ділянки, використання чужої будівлі для зберігання майна, незаконного вселення до житлового помешкання, складування матеріалів, що ускладнюють доступ до будівлі, тощо. Перешкоди у реалізації права розпорядження майном можуть полягати, наприклад, у незаконному накладанні арешту на майно або включенні його до опису, приховуванні правовстановлюючих документів тощо. Правові наслідки одночасного порушення обох правомочностей можуть мати місце, зокрема, при незаконному вселенні і проживанні в чужому житловому помешканні сторонніх осіб, незаконному занятті суб'єктом господарювання чужої господарської споруди, оскільки власникові для подальшого відчуження, необхідно попередньо примусово звільнити об'єкти нерухомості від осіб, які користуються ними неправомірно.

Захист прав і інтересів власника або законного (титульного) володільця за негаторним позовом здійснюється судом у формах припинення дій, що порушують право або відновлення становища, яке існувало до правопорушення. Так, суд може постановити рішення про виселення особи з неправомірно займаного приміщення, про звільнення безпідставно зайнятих господарських будівель та споруд, про звільнення земельної ділянки від об'єктів самочинного будівництва, про припинення чинення перешкод у користуванні майном, про припинення інших дій чи робіт. Якщо негаторний позов буде визнаний судом обґрунтованим, у резолютивній частині рішення повинні бути чітко зазначені дії, які повинен вчинити відповідач щодо усунення порушень прав власника, а також строк виконання цих дій.

Якщо за умовами віндикаційного позову позивач має право вимагати вилучення майна, яке вже перебуває у незаконному володінні відповідача, то для негаторного позову, це загальне правило.

Як правило, негаторний позов пред'являється під час правопорушення, відповідно з припиненням правопорушення відпадають і підстави для позову, а власник набуває права на відшкодування шкоди. Але виходячи з норми ч.2 ст.386 ЦК України про можливість захисту права власності до моменту настання факту порушення, негаторний позов може бути пред'явлений і коли у власника є обґрунтовані підстави вважати, що дії відповідача неминуче призведуть до порушення права власності. Отже, негаторний позов може бути спрямований і на запобігання можливого порушення права власності в майбутньому, – наприклад, власник може вимагати заборони

будівництва споруди на стадії проектування, якщо остання перешкоджатиме користуванню його майном.

Отже, умовами для пред'явлення негаторного позову є наступні обставини:

- 1) річ знаходиться у володінні позивача;
- 2) відповідач своїми неправомірними діями (бездіяльністю) створює перешкоди у користуванні та (або) розпорядженні річчю;
- 3) між сторонами відсутні зобов'язальні відносини з приводу спірної речі;
- 4) на момент пред'явлення позову правопорушення триває у часі або існує реальна можливість порушення права власності в майбутньому.

На пред'явлення негаторного позову правила про позовну давність не поширюються, оскільки правопорушення триває у часі або певні дії, що можуть порушити право власності забороняються для вчинення на майбутнє. Якщо на момент подання позову правопорушення припинилося, підстав для задоволення позову немає.

Література

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Рада України 28.06.1996 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – №72/1 (спеціальний випуск).
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Голос України. – 2003. – №45. – 10 березня (з подальшими змінами та доповненнями).

Джерела цивільно-правового регулювання перевезення пасажирів повітряним транспортом в Україні

Юсупов Р.Ш., здобувач

Островська А.О., студентка

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Правовідносини існують в силу регулювання відносин нормами цивільного права. Однак, так чи інакше, від того регулятивна роль договору, зокрема договору перевезення пасажирів повітряним транспортом, не зменшується. В цивілістичній літературі договір називають то актом реалізації прав і обов'язків учасників (сторін договору), то юридичним фактом, з яким закон пов'язує настання правовідносин, то актом саморегулювання відносин.

У який би спосіб не ставили питання щодо ролі договору в регулюванні правовідносин взагалі і правовідносин з перевезення пасажирів повітряним транспортом, від того його роль не збільшується і не зменшується. Договір є регулятором відносин. Але не виключним.

Значна джерельна база впливає на зміст і умови досліджуваного договору, механізм захисту прав пасажирів, тощо.

Не вдаючись у тривалі дискусії, зазначимо, що приміром, Є. Мічурінім неодноразово зверталася увага на межі здійснення цивільних прав. Ці межі встановлюються законом. Кузнєцова Н. в статті, присвяченій громадянському суспільству та особистим немайновим правам, зазначила, що надана свобода підпорядковує, а закон – звільняє. Примирити їх можна лише за умови постановки на перше місце людської особистості, оскільки вона є одночасно і найвищою цінністю, і носієм цінностей [1, 13].

На підставі означеного висловлюємо позицію щодо необхідності нормативних меж здійснення сторонами договору перевезення пасажирів своїх прав та обов'язків. В ситуації, коли пасажир виступає слабою стороною договору, варто його убезпечити, обмеживши (нормативно) абсолютну свободу (внаслідок дії принципу свободи договору) перевізника.

Тож якими джерелами встановлюються дані обмеження? Цивільно-правове регулювання перевезень пасажирів повітряним транспортом базується на джерелах: ЦК України, Повітряному кодексу України, Правилах повітряних перевезень пасажирів і багажу. Та, окрім національного законодавства, значний регуляторний вплив мають міжнародні акти.

Так, 13 жовтня 1919 року на Версальській світовій конференції в Парижі було прийнято Міжнародну конвенцію про повітряне пересування, яка містила в собі правила пересування, заборонені вантажі.

В Міжнародній конвенції про повітряне пересування було закріплена норма, що держави зобов'язались надавати право мирного польоту над своїми територіями в мирний час. Це співвідноситься з терміном «свобода повітря» який використовувався на початку XX століття не в

розумінні так званих комерційних прав, щодо яких сучасна теорія і практика міжнародного права застосовує цей термін, а для визначення теорії «свободи повітря» як протилежної теорії «державного суверенітету над повітряним простором». В сучасних умовах Європейського Союзу термін «свобода повітря» знов може використовуватися в оновленому вигляді в зв'язку з тим, що ЄС складається з різних суверенних держав, але пересування авіацією в межах Європейського Союзу майже необмежене (проект єдиного європейського неба та створення Єдиної системи управління повітряним рухом).

В ХХІ столітті авіаційні перевезення вступили в нову фазу розвитку. В рамках Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) 25 держав у м. Гельсінкі підписали в 1992 році договір з відкритого неба, який підписаний і Україною як суверенною державою.

Важливим кроком уніфікації правил повітряних перевезень стало прийняття 28 травня 1999 року Дипломатичною конференцією з міжнародного права нової Конвенції для уніфікації деяких правил міжнародних перевезень - Монреальської конвенції 1999 року. Монреальська конвенція 1999 року, замінила складну й громіздку так звану «Варшавську систему», яка охоплювала: Варшавську конвенцію 1929 року, Гаазький протокол 1955 р до Варшавської конвенції 1929 року, Гвадалахарську конвенцію 1961 року, Гватемальський протокол 1971 року до Варшавської конвенції 1929 року, Монреальські протоколи до Варшавської конвенції 1929 року, Монреальську угоду 1966 року до Варшавської конвенції 1929 року.

Прийняття Монреальської конвенції 1999 року не просто «технічне питання» уніфікації документів ускладненої системи, яка вже стала втрачати ознаки системності. Це відповідає і новим реаліям у сфері міжнародних повітряних перевезень. Наразі зазначена вище Монреальська конвенція 1999 року практично дослівно переписана в Правилах повітряних перевезень пасажирів і багажу, затверджених Наказом Міністерства інфраструктури України від 30.11.2012 р. №735.

Аналіз міжнародних правових актів дозволяє зробити висновок щодо дії останніх на саме на міжнародні пасажирські перевезення, що виключає їх використання при внутрішньодержавних перевезеннях, окрім актів, які стосуються безпеки польотів. В останніх ставляться вимоги щодо забезпечення безпеки авіаційних перевезень. Звичайно, що це можливо при дотриманні ряду чинників, в тому числі таких, які стосуються спеціальної правосуб'єктності авіаперевізника, який має здійснювати діяльність згідно вимог чинного законодавства та міжнародних договорів.

Однак, не слід недооцінювати роль договору. Останній виступає повноцінним регулятором відносин (з урахуванням нормативних обмежень, які стосуються безпеки), здебільшого, при індивідуальних перевезеннях пасажирів транспортом малої авіації.

Іншими словами, до джерел правового регулювання варто відносити не лише міжнародні та національні нормативні акти, але й акти саморегулювання – договори.

Література

1. Кузнєцова Н. Громадянське суспільство та особисті немайнові права / Н. Кузнєцова // Право України. – 2015. – № 4. – С. 9-18.

Секція 5 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Місце спадкового права у Міжнародному приватному праві та його поняття: загально-правова характеристика

*Бичківський О.О., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Актуальність теми полягає у значному рості і поглибленні зовнішньоекономічного, торговельного, культурного та інших видів співробітництва, інтернаціоналізації соціального життя, значна мобільність людей, капіталів, поширення випадків набуття майна за кордоном, зростання кількості родин, члени яких проживають у різних державах, міжнародні шлюби і міграція населення, викликана різними причинами, призводять до збільшення кількості власників майна, що знаходиться в декількох, часто досить різних з точки зору права, історичних, етнічних, релігійних та інших факторів, державах.

У вітчизняній науці порівняно з іншими державами сьогодні явно бракує наукових досліджень спадкових правовідносин у МПрП. Необхідно також відзначити відсутність визначення самого поняття "спадкові правовідносини". На законодавчому рівні це поняття не визначено зі зрозумілих причин, адже і поняття "правовідносини", різновидом яких є спадкові, є суто теоретичним поняттям. Проте дивує відсутність чіткого визначення поняття "спадкові правовідносини" у науковій літературі. Підручники з "Цивільного права", науково-практичні коментарі ЦК України уникають цього визначення, підмінюючи його поняттям спадкування, визначення якого закріплює ЦК України. Не ліпшою є ситуація і з визначенням міжнародних спадкових відносин (спадкових відносин ускладнених іноземним елементом) – єдиного загальновизнаного визначення цього поняття не має ані в підручниках з МПрП, ані в спеціальних монографіях та наукових дослідженнях.

Спадкові правовідносини є основною складовою, так би мовити ядром спадкового права. І не зважаючи на те, що належність спадкового права, ускладненого іноземним елементом, до сфери МПрП визнається майже усіма науковцями і це положення не є спірним у науці МПрП, проте його місце в системі права, як зазначає О.О. Кармаза, не є однозначно вирішеним сьогодні ані у вітчизняній доктрині, ані у МПрП [1, 13].

У вітчизняній доктрині дискусії щодо місця спадкового права у системі права зводяться до того, чи є воно підгалуззю цивільного права України (прибічниками цієї точки зору є В.І. Борисова, Я.М. Шевченко, Є.О. Рябоконь, Ю.О. Заїка, Є.О. Харитонов, чи воно є інститутом цивільного права України (прибічниками цієї точки зору, поряд з такими науковцями як С.Я. Фурса, Є.І. Фурса [6, 7], Н.О. Саніахметова, О.О. Кармаза [1, 16], ми ще деякий час тому вважаємо й себе). Проте згодом ми змінили свою думку. Щодо цього спірного у науці питання зазначимо, що останнім часом велика кількість підручників з теорії держави та права у розділах, присвячених характеристиці системи права, не включають у його склад такий елемент як підгалузь. На думку авторів цих підручників система права складається з норм, інститутів та галузей. Ми залишаємося прибічниками класичної структури системи права як такої, що включає норми, інститути, підгалузі і галузі, і дотримуємось точки зору, згідно з якою підгалуззю права є система однорідних предметно пов'язаних інститутів певної галузі права. У цивільному праві України поряд з такими підгалуззями як право власності, зобов'язальне право, авторське право підгалуззю є і спадкове право.

Крім невизначеності місця спадкового права у МПрП дискусійним й досі залишається питання щодо предмета МПрП і, відповідно, спадкового права у МПрП. Від вирішення цієї проблеми напряму залежить обґрунтованість постановки питання про спадкове право у МПрП як таке, а тому важливим є "функціональне" визначення спадкового права у МПрП як складової його предмета та доведеність цього питання. В науковій літературі можна знайти досить велику кількість визначень спадкового права, проте це лише загальні визначення, без прив'язування їх до відносин, ускладнених іноземним елементом. Найчастіше спадкове право (*droit successoral*, *Erbrecht*, *law of succession*) визначається як сукупність норм, що регулюють відносини, пов'язані з переходом прав та обов'язків померлої особи до інших осіб.

Досить велика кількість підручників з МПрП взагалі не надають визначення спадкового права, а лише описують ті явища, які підпадають під сферу дії МПрП, не даючи дефініцій самій сукупності норм і об'єкту їх регулювання, розглядають окремі питання спадкових правовідносин у МПрП, зокрема, питання колізійно-правового регулювання спадкових відносин міжнародного

характеру, міжнародні договори як засіб регулювання спадкових відносин, питання оподаткування в спадкових відносинах міжнародного характеру, колізійні питання спадкування та питання відумерлої спадщини; колізії законів у сфері спадкування, становище громадян відповідної держави у разі спадкування за кордоном, перехід спадщини до держави; колізійні питання спадкування, правоздатність іноземців у відносинах зі спадкуванням, форма заповіту, конвенційне регулювання відносин зі спадкуванням; загальні питання колізійного права спадкування, питання спадкування в договорах між окремими державами.

Той факт, що міжнародні спадкові відносини входять до сфери регулювання МПрП, не викликає жодних сумнівів, враховуючи визнаний всіма науковцями цивілістичний характер цієї галузі права. Положення про те, що МПрП вивчає цивільно-правові відносини було сформульовано свого часу ще І.С. Перетерським, який вважав, що специфічною відмінністю цивільно-правових відносин, що включаються в МПрП, є те, що МПрП вивчає особливу групу цивільно-правових відносин – а саме такі, які мають міжнародний характер. Подальший розвиток воно дістало у працях Л.А. Лунця. Цивілістичний характер МПрП визнавався й визнається також іншими провідними науковцями, як вітчизняними (включаючи цивілістів радянських часів), так і зарубіжними.

Саме цивільно-правова природа відносин у доктрині МПрП визнається в якості основного критерію для визначення галузевої або системної приналежності даної сукупності норм. Тому, враховуючи цивільно-правову природу відносин, врегульованих МПрП, та методи їх регулювання, МПрП розглядається як особлива галузь цивілістичного за своїм змістом характеру. Визначаючи предмет МПрП, вітчизняні й зарубіжні дослідники сходяться в акцентуванні цивільно-правового (приватноправового) характеру регульованих ним суспільних відносин.

Переважає більшість як вітчизняних, так і зарубіжних авторів використовують конструкцію "іноземного елементу". Так, у наукових працях російських і радянських "класиків" МПрП (І.С. Перетерського, Л.А. Лунця, В.М. Корецького та інших), а також учених більш пізніх періодів (М.М. Богуславського, І.А. Грінгольца, С.Н. Лебедева, А.С. Маковського, Н.І. Маришевої, Г.К. Матвєєва, Р.А. Мюллерсона, О.Н. Садікова, Є.Т. Усенко та багатьох інших) дана категорія є наріжною у визначенні сутності і характеру міжнародного приватного права.

Під "іноземним елементом" мають на увазі або те, що суб'єктом даного правовідношення виступає іноземець (іноземна фізична або юридична особа), або те, що об'єктом відношення є річ (рухома або нерухома), що знаходиться за кордоном, або те, що подія, дія – юридичний факт – виникла за кордоном.

І хоча такий критерій як "іноземний елемент" сьогодні вже не виступає в якості "універсального" і "загального" для цілей ідентифікації об'єкту регулювання в МПрП, проте він цілком може бути використаний у спадкових відносинах у МПрП.

Враховуючи, що спадкові відносини є частиною цивільного права будь-якої держави, в тих випадках коли вони мають міжнародний характер, міжнародні спадкові відносини є складовою предмету МПрП.

Узагальнивши існуючі доктринальні визначення спадкового права та спадкових правовідносин, можна констатувати, що ці два поняття й досі однозначно теоретично не визначені як об'єкт правової дії (регулювання). В літературі досі не вироблено чітких і недвозначних критеріїв, що дозволяють окреслити міжнародні спадкові відносини. Визначення зазначених відносин здійснюється, відповідно найменуванню, з двох позицій: "міжнародного" і "спадкового" їх характеру. Причому обидва ці поняття чітко не визначені. У науковому обігу використовуються різні назви цього явища, зокрема такі: "спадкові відносини, ускладнені іноземним елементом", "спадкові відносини міжнародного характеру", "спадкування багатостороннього характеру", "міжнародне спадкування".

На повсякденному навчально-методичному і правозастосувальному рівні існування відосблених міжнародних спадкових відносин не береться під сумнів. Г.С. Фединак і Л.С. Фединак, наприклад, використовують термін "колізії в сфері спадкування, як за заповітом, так і за законом", не загострюючи увагу на понятті і змісті міжнародних спадкових відносин, як про щось таке, що само собою зрозуміле. Застосовуються також терміни "транснаціональний", "екстратериторіальний", "пов'язаний з декількома правопорядками".

Таким чином, з усього наведеного вище зрозумілою стає необхідність визначення понять "спадкове право у МПрП".

З урахуванням проведеного аналізу доктринальних визначень спадкового права, дотримуючись точки зору, що останнє є все ж таки є підгалуззю МПрП, пропонуємо наступне визначення спадкового права у МПрП: "Спадковим правом у МПрП є сукупність матеріально-

правових норм певної держави, які регулюють правовідносини, пов'язані з набуттям та реалізацією спадкових прав іноземцями, та правовідносини, пов'язані з управлінням спадковим майном, що знаходиться на території іншої держави".

Отже, відсутність у доктрині та законодавстві визначення поняття спадкове право у МПрП створює постійні дискусії щодо змісту та місця спадкових відносин у МПрП. Тому бажаним уявляється вироблення єдиного загальноприйнятого визначення цього поняття, яким запропоноване автором. Не претендуючи на його універсальність все ж таки вважаємо, що це визначення дозволяє окреслити основні його суттєві риси та ознаки.

Література

1. Кармаза О.О. Міжнародне спадкове право: науково-практичний посібник / О.О. Кармаза. – К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2007. – 328 с.
2. Цивільне право України: підручник: у 2-т. / Борисова В.І. (кер. авт. кол.), Баранова Л.М., Жилінкова І.В. та ін.; за заг. ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – Т. 1. – 480 с.
3. Заїка Ю.О. Спадкове право України: навч. посіб. / Ю.О. Заїка – К.: Істина, 2006. – 216 с.
4. Фурса С.Я. Спадкове право. Теорія та практика: навч. посіб. / С.Я. Фурса, Є.І. Фурса. – К.: Атіка, 2002. – 365 с.

Процедурні правовідносини у міжнародному трудовому праві

*Борщевська Г.Е., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Національні механізми захисту соціальних прав й інтересів працівників-мігрантів закріплені в нормативно-правових актах країн, їх застосовують щодо осіб, які легально перебувають на території країни працевлаштування та мають статус працівника-мігранта. Цей статус особа, яка бажає працевлаштуватися не в країні свого мешкання, може отримати лише після проходження певних процедур, що гарантує їй не тільки надання певних соціальних прав, а й застосування національних механізмів захисту соціальних прав та інтересів у разі їх порушення. Розгляд процедурних особливостей механізму захисту на національному рівні має важливе значення для розуміння процесу вирішення спорів в окремих країнах.

У юридичній літературі використовують терміни «процедурні правовідносини» і «процесуальні правовідносини» з різним змістовим наповненням, що пов'язано з різним тлумаченням термінів «процедура» та «процес». Слово «процедура» означає «...просування, проходження; офіційно встановлений чи прийнятий за звичаєм порядок, послідовність дій для здійснення або оформлення будь-яких справ» [1, 574]. Слово «процес» означає проходження, просування вперед. Одним з його визначень є «...порядок розгляду справ у суді, судочинство, судова справа» [1, 574]. Терміни «процес» і «процедура» є синонімічними, про що свідчить їх переклад. Однак у науковому обігу їх прийнято застосовувати щодо різних явищ. У процесуальній формі здійснюють судочинство щодо порушених прав, а процедурні правила застосовують у позасудовому порядку. Тому на підставі норм матеріального права можуть виникнути процедурно-правові відносини.

Матеріальні правовідносини є головними, а процедурні – допоміжними щодо перших. Допоміжні правовідносини поділяють на дві групи. Перша група правовідносин виникає на підставі регулятивних норм з приводу встановлення юридичних фактів або реалізації права. Друга група правовідносин виникає на підставі охоронних норм з приводу вирішення спору щодо трудових, соціальних й інших відносин, вони є не обов'язковими під час реалізації норм матеріального права. Першу групу правовідносин називають процедурними, другу – процесуальними [2, 285].

Процедурні правовідносини – це відносини, що виникають з приводу встановлення юридичних фактів або реалізації певного соціального права на підставі волевиявлення громадянина, який має права вимоги, а компетентний орган юридично зобов'язаний на підставі оцінки фактичних обставин прийняти рішення в установлені законом строки про застосування норми права.

Отже, до процедурних правовідносин належать суспільні відносини, що формуються на підставі процедурних норм міжнародного трудового права між фізичною особою, з одного боку, та роботодавцем, службами працевлаштування, компетентними органами влади, з іншого, з приводу реалізації та захисту належного людині права на працю й інших соціальних прав.

Серед визначальних ознак процедурних правовідносин слід виокремити такі:

– вони виникають у сфері міжнародних трудових відносин і щодо реалізації права фізичних осіб на працю. Специфіка норм матеріального права визначає особливості процедурних правовідносин у цій сфері;

– є похідними щодо матеріальних правовідносин, мають підпорядкований службовий характер, їх функціональне призначення полягає в забезпеченні реалізації матеріальних правовідносин. Вони є певною мірою самостійними, оскільки з їх допомогою не завжди реалізуються норми матеріального права;

– існують, переважно, у правовій формі, виникають, змінюються та припиняються відповідно до норм процедурного права;

– мають подвійну юридичну природу, опосередковують процес реалізації норм матеріального права та є результатом реалізації норм процедурного права;

– охоплюють чимало процедурних правовідносин, які в сукупності надають можливість реалізувати конкретне матеріальне право у сфері міжнародної праці;

– їх здійснюють у чіткій послідовності відповідно до стадій: спочатку виникають процедурні правовідносини з приводу звернення до відповідного органу, який дає дозвіл на працевлаштування фізичній особі не у країні проживання, а потім у зв'язку із трудовими відносинами;

– є однією з правових гарантій забезпечення реалізації матеріального права на працю.

Таким чином, до головних процедурних прав фізичної особи під час працевлаштування за межами країни громадянства чи постійного мешкання належать такі: 1) звертатися до служб зайнятості чи безпосередньо до роботодавця з метою працевлаштування; 2) робити запити щодо інформації про мешкання, умови та можливості возз'єднання з родиною, характер роботи, можливості укладення нового трудового договору після закінчення строку першого, умови праці та життя (зокрема вартість проживання), винагороду, соціальне забезпечення, житло, харчування, переказ заощаджень, про відрахування, що здійснюються із заробітної плати у зв'язку із внесками на соціальний захист і соціальне забезпечення, податками й іншими зборами тощо; 3) вимагати укладення трудового договору та надання інформації мовою, яку працівник-мігрант розуміє; 4) звертатися в компетентні суди й адміністративні органи щодо захисту своїх прав та інтересів тощо.

Література

1. Словарь иностранных слов / под ред. И.В. Лехина и Ф.Н. Петрова. – [5-е изд., стер.]. – М.: Гос. изд-во иностранных и нац. слов., 1955. – 853 с.
2. Сташків Б.І. Теорія права соціального забезпечення: навч. посіб. / Сташків Б.І. – К.: Знання, 2005. – 405 с.

Рішення Європейського суду з прав людини як джерело національного законодавства України

Демянчук А.С., студентка

Науковий керівник

Бичковський О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Конституційна юстиція є одним із механізмів, що наближає національне законодавство України до європейських стандартів. Європейський суд з прав людини, у свою чергу при винесенні рішень аналізує та оцінює практику конституційного судочинства держав – членів Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, що ввібрала в себе більшу частину конституційних положень щодо основних прав людини і громадянина. Тому важливість використання національному законодавстві практики Європейського суду з прав людини через Конституційний Суд України є безперечним [1].

17 липня 1997 року Верховна Рада України ратифікувала Європейську конвенцію про захист прав людини та основних свобод. Сторони цієї конвенції гарантують права і свободи, передбачені конвенцією. Для забезпечення виконання положень Конвенції Сторонами функціонує Європейський суд з прав людини, який розглядає справи про порушення положень конвенції та гарантованих нею прав і свобод людини. При цьому, Європейський суд з прав людини розглядає скарги, подані тільки після вичерпання всіх національних засобів захисту прав. Скарги можуть бути подані від фізичних осіб, неурядових організацій або груп індивідуумів, які вважають, що їхні права порушені Стороною конвенції. Так як рішення Європейського суду підлягають обов'язковому виконанню Сторонами і в

них тлумачаться положення самої конвенції, дуже важливим у сфері захисту прав і свобод людини України є питання виконання рішень Європейського суду з прав людини в нашій країні [2].

Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» регулює такі відносини:

- що виникають у зв'язку із зобов'язанням України з виконання рішень Європейського суду;
- необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції та протоколів до неї;
- впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів з прав людини;
- створенням умов для зменшення числа заяв до Європейського суду проти України [3].

Згідно ч.1 ст.2 вказаного закону, ми бачимо, що він ввібрав в себе дуже важливе положення про обов'язковість рішень Європейського суду для їх виконання Україною, передбачаючи процедуру такого виконання, фінансування витрат на виконання рішення Європейського суду, доступу та оповіщення про відповідне рішення, також регулює питання, пов'язані з виплатою стягувачу сум справедливої сатисфакції. Вказує, які міри загального та індивідуального характеру можуть прийматися Україною щодо заявника для відновлення його порушених прав та встановлено компетенцію відповідних органів державної влади під час виконання рішення Європейського суду [2].

Відповідно до ст.17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди використовують при розгляді справ Конвенцію та практику Європейського суду як джерело права. Це положення свідчить про новий підхід до розуміння джерел права, не характерний для країни «континентальної системи права», якою є Україна, і для якої рішення судів не є джерелом права. З положень цієї статті закону випливає, що національні суди в Україні можуть і повинні використовувати положення рішень Європейського суду при розгляді судових справ певної категорії. Проте деякі автори не вважають, що введення практики Європейського суду як джерело права створює прецедентне право в Україні у зв'язку з надзвичайно узагальненими і оцінними формулюваннями рішень Європейського суду. На думку авторів, Конвенція та практика Європейського суду повинні застосовуватися національними судами як джерело права, що і прописано в чинному законодавстві.

Згідно ст.19 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» орган представництва здійснює юридичну експертизу всіх законопроектів, а також підзаконних нормативних актів, на які поширюється вимога державної реєстрації, на відповідність Конвенції, за результатами чого готує спеціальний висновок. Орган представництва забезпечує постійну та з розумною періодичністю перевірку чинних законів і підзаконних актів на відповідність Конвенції та практиці Суду, передовсім у сферах, що стосуються діяльності правоохоронних органів, кримінального провадження, позбавлення свободи [3].

Міністерства інші центральні органи виконавчої влади забезпечують систематичний контроль за додержанням у рамках відомчого підпорядкування адміністративної практики, що відповідає Конвенції та практиці Суду.

Виконання рішень Європейського суду здійснюється в порядку, передбаченому Законом України «Про виконавче провадження» за рахунок Державного бюджету України [4].

З викладеного можна зробити такий висновок, що практику Європейського суду можна вважати офіційною формою інтерпретації основних – невідчужуваних прав кожної людини, що закріплені та гарантовані Конвенцією про права і свободи людини, яка є частиною національного законодавства та виходячи з цього є джерелом законодавчого правового регулювання і правозастосування в Україні. Виходячи з цього під час здійснення судочинства національні суди повинні посилатися на висновки Європейського суду як на безпосереднє джерело права. Вони мають не тільки виходити з формального тлумачення норм права, а й додержуватися притаманної рішенням Європейського суду ідеї справедливості й гуманності та втілювати її у своїх рішеннях.

Також аналізуючи тенденції розвитку національної правової системи України можна зробити висновок про поступове становлення нового виду джерел права як судовий прецедент. Про що свідчать застосування рішень Європейського суду та рішень Конституційного Суду України та Верховного Суду України.

Література

1. Пошва Б.М. Прецедентна практика Європейського суду і прав людини і питання вдосконалення кримінального судочинства в Україні щодо захисту права на свободу та особисту недоторканність / Б.М. Пошва // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 1. – С. 11-14.

2. Попов Ю.Ю. Рішення Європейського суду з прав людини як переконливий прецедент: досвід Англії та України / Ю.Ю. Попов // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – №41. – С. 49-52.
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
4. Про виконавче провадження: Закон України від 21.04.1999 р. № 606-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/606-14>

Історичні аспекти становлення органів обвинувачення в Європейських країнах та Англії і Америці

*Коркоділова Т.Г., студентка
Науковий керівник:
Журавльова А.С., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

В ході історичного становлення органів обвинувачення склалися різні моделі прокуратури або тих органів, які виконують їх функції. Кожна окрема модель характеризується специфічними ознаками, які різняться за змістом діяльності органів обвинувачення, статусом, повноваженнями та інше. Така тенденція зумовлена історичними особливостями, що відбувалися на тій чи іншій території.

Основні аспекти становлення органів обвинувачення в Європейських країнах та Англії і Америці: О.М. Бандурка, В.Т. Білоус, І.П. Голосніченко, С.М. Гусаров, Ю.Ф. Кравченко, В.В. Сухонос, Є.М. Попович, О.П. Рябченко, М.І. Хавронюк, М.К. Якимчук, Х.П. Ярмачі тощо.

Франція посідає особливе місце у становленні й розвитку прокуратури, оскільки вона є Батьківщиною цієї важливої державної інституції. Французька прокуратура виникла з потреб і інтересів королівської влади і потім стала невід'ємним атрибутом державної влади країн світу.

Засновником французької прокуратури прийнято вважати Филипа IV Красивого, оскільки при ньому судове представництво корони, за допомогою особливих органів, фактично вже існуючих раніше, було вперше організоване законом. В Ордонансі короля від 25 березня 1302 р. – першому історичному правовому пам'ятнику прокуратури – визначається положення постійних королівських прокурорів при парламентах Парижа, Тура і Руана, і при судах балії та сенешалів (судово-адміністративні округи у північній та південній частинах Франції). Перші «люди короля» вийшли з адвокатського стану. Спочатку королівські прокурори мали піклування про правильне надходження прибутків короля і брали участь у кримінальних репресіях, а пізніше виконували обов'язки загального спостереження за судовим відомством і навіть стали головним дійовим органом судової адміністрації з управління судовою частиною, яка керується міністерством юстиції [1, 23].

На відміну від Франції та Німеччини, у деяких країнах романо-германської правової сім'ї прокуратура зберегла і окремі елементи функції загального нагляду за додержанням законів. Так, наприклад, відповідно до Укладення про судоустрій Італії від 20.01.1941 р. італійська прокуратура поряд із функціями організації кримінального переслідування та підтримання державного обвинувачення у суді наділяється “ безпосередньою владою щодо примусу у зв'язку з виконанням чи дотриманням законів. Тобто для Італії функція загального нагляду не була першочерговою і застосовувалась лише в окремо визначених випадках [2, 21].

Англія не має прокуратури у нашому розумінні, а також конституції, але там є служби кримінального переслідування і обвинувачення. Такою службою є – Державна (королівська) служба кримінального переслідування, це відносно молодий департамент уряду, хоча його витоки сягають у XIX століття. З 1 жовтня 1986 року Державна (королівська) служба кримінального переслідування почала повністю виконувати свої обов'язки. Її очолює Директор, який є політично незалежним, але підзвітний генеральному прокурору (Attorney General).

У США також відсутня прокуратура у тому вигляді, в якому вона відома європейським державам. По суті функції прокуратури виконує атторнейська служба, яка для США є типовим інститутом державної виконавчої влади у сфері застосування права. Аторнейська служба в США існує майже півтора століття, їй передували поліцейські підрозділи Міністерства фінансів США, що діяли в період 1789-1865 р. і своїми функціями нагадували сучасну атторнейську службу [1, 25].

У багатьох західних державах континентальної правової системи прокуратура знаходиться мов посеред судової і виконавчої влади. Так, в Італії, Румунії, Польщі прокурори входять до складу

суддівського корпусу, утворюються при судах, однак є ієрархічно організованою системою, що функціонує під головуванням міністра юстиції, тобто підкоряється виконавчій владі [3, 27].

Як справедливо зазначає Н.І. Пеліванова, питання про місце прокуратури у системі органів державної влади у різних європейських державах вирішуються по-різному: є країни, де прокуратура входить до складу Міністерства юстиції (Нідерланди, Італія, Франція, Німеччина, Австрія, Данія); країни, де прокуратура включена до складу суддівського корпусу і функціонує при судах (Болгарія, Латвія, Литва, Іспанія); країни, де прокуратура є самостійною інституцією (Фінляндія) [4, 17].

Отже, можна зробити висновок, що не зважаючи на специфічні риси в діяльності прокуратури, в різних країнах з урахуванням певних особливостей, такий орган існує. В кожній країні він є або самостійною інституцією або приналежним до інших органів. При цьому, його першочергове призначення – виступати органом обвинувачення у справах закріплюється за ним як основна ознака. Тому наявність і необхідність органу обвинувачення зумовлено не тільки історичними факторами, а сучасними потребами суспільства.

Література

1. Михайленко О.Р. Прокуратура України: підруч. / О.Р. Михайленко. – 2-ге вид. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 336 с.
2. Попов Н.Ю. Італія: Конституція та законодавчі акти / Н.Ю. Попов; під ред. В.А. Туманова. – М.: Прогресс, 1988. – 392 с.
3. Марочкін І.Є. Прокурорський нагляд в Україні: підручник [для юрид. вузів і факультетів] / І.Є.Марочкін. – Х.: ТОВ «Одісей», 2004. – 240 с.
4. Пеліванова К.Н. Позиція: «Невизначеність статусу прокуратури у системі органів державної влади та її ролі у суспільстві» / К.Н. Пеліванова // Інформаційно-аналітичні огляди проекту «Вдосконалення прокуратури – шлях до реформування кримінальної юстиції». – 2013. – № 3. – 462 с.

Обхід закону в міжнародному приватному праві

Фтоян В.Г., студент

Науковий керівник:

Бичківський О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Після прийняття Закону України «Про міжнародне приватне право» гостро постала потреба в проведенні дослідження такої правової категорії, як обхід закону, узагальнення практики його застосування, виявлення проблемних питань та їх наукового і практичного розв'язання.

Закон України «Про міжнародне приватне право» визначає поняття обхід закону як застосування до правовідносин з іноземним елементом права іншого, ніж право, передбачене відповідним законодавством [1].

Проблема обходу закону в судовій практиці виникла передусім у сфері регулювання шлюбно-сімейних відносин. Свого часу в багатьох країнах континентальної Європи (особливо в тих, де сильні позиції мала католицька церква) були заборонені розлучення або існували значні перешкоди для укладення шлюбу. З метою отримати розлучення подружжя з таких країн прагнули обійти (оминути) такий закон і виїжджали за кордон, приймали громадянство іншої країни, розлучалися, поверталися назад і знову набували громадянство країни місця постійного проживання [2].

Питання обходу закону коротко піддавалися висвітленню в науці, наприклад, у працях А.І. Абдулліна, Л.П. Ануфриєвої, Е.І. Аметистова, Т. Ассера, Е. Бартена, Г. Батіфоля, Н. Бентвича, Т. Беті, Дж. Біля, Дж. Бузаті, М.М. Богуславського, О.М. Васильєва, Дж. Вестлейка, М. Вольфа, Л.Н. Галенської, С.О. Голунського, А. Дайсі, Р. Давида, Ф. Діспаньє, Г.К. Дмитрієвої, А.С. Довггерта, О.Н. Жильцова, Ж. Жавільє, В.П. Звскова, І.В. Зуба, С.О. Іванова, Д.О. Керимова, Е.В. Кабатової, В.Я. Калакури, Б.М. Криволапова, С. Клауверта, Б.С. Стичинського, М.С. Строговича, Г.С. Фединяк, Л.С. Фединяк, Г.Ю. Федосєєвої, С.Б. Чеховича, Дж. Чоусі, Г.Ф. Шершеневича та інших вчених.

Слід зазначити, що в указаних роботах аналіз питань обходу закону не досягав того рівня вимог, які ці проблемні питання насправді ставлять. Таким чином, як за радянських часів, так і після набуття Україною незалежності в науці українського міжнародного приватного права застосування обходу закону комплексно та окремо ґрунтовно не досліджувалися.

У сучасному правовому житті проблеми обходу закону часто виникають як у сфері шлюбно-сімейних, спадкових, трудових відносин, так і при створенні компаній в офшорних зонах з метою

оптимізації оподаткування, реєстрації фірм за кордоном для уникнення високих місцевих податків на створення юридичних осіб.

Слід мати на увазі, що багато таких дій, з формально-юридичного погляду, не є протиправними, якщо вони не заборонені законодавством відповідної країни. Якщо законодавство держави дозволяє сторонам підпорядковувати свої відносини правопорядку інших країн або іншим чином уникати застосування свого національного закону, то наслідки таких дій не можна вважати протиправними. Фактично колізійна норма повинна діяти навіть тоді, коли обставини для її застосування створені штучно, з метою обходу того чи іншого національного закону. Тому більшість сучасних кодифікацій міжнародного приватного права не має спеціальних норм, які б забороняли чи обмежували обхід закону. Такі обмежувальні функції виконують застереження про публічний порядок та положення про імперативні норми.

Судова практика Англії і США не приймає теорію обходу закону. Значною мірою це пов'язано з тим, що в цих країнах цивільний процес в максимальній мірі має змагальний характер. У доктрині скандинавського права, яке зазнало більший вплив англійського права порівняно з іншими країнами Європи, підкреслюється, що «судам чуже з'ясовувати мотиви, що лежать за у всьому іншому законними діями».

Законодавство багатьох держав взагалі не містить норм про обхід закону (теорію *agere in fraudem legis*) (Австрія, Венесуела, Греція, Єгипет, Італія, Грузія, Перу). Робоча група, що готувала проект Римської конвенції 1980 р., відмовилася від використання теорії *agere in fraudem legis*, вважаючи її неспроможною. У Міжнародній конвенції про взаємне адміністративне сприяння у запобіганні, розслідуванні та припиненні митних правопорушень (1977) термін «обхід закону» використовується, але як синонім терміна «обман».

Не менша кількість держав законодавчо закріплює теорію *agere in fraudem legis* (Іспанія, Канада (Квебек), Україна). При цьому різні юрисдикції демонструють неоднозначні підходи до регулювання цього інституту [3].

Отже, проаналізувавши поняття «обхід закону» можна зробити висновок, що в світі не існує єдиної точки зору щодо його доцільності. Деякі країни, наприклад, Англія і США, не приймають теорію обходу закону, деякі держави, наприклад, Греція та Венесуелла, взагалі не містять норми про обхід закону, а в Україні дане поняття знайшло своє відображення в ЗУ «Про міжнародне приватне право».

Література

1. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>
2. Довгерт А.С. Міжнародне приватне право: підручник / А.С. Довгерт, В.І. Кисіль. – К.: Алерта, 2014. – 656 с.
3. Фединак Г.С. Міжнародне приватне право: підручник / Г.С. Фединак, Л.С. Фединак. – К.: Атіка, 2009. – 500 с.

Захист профспілками соціальних прав та інтересів працівників-мігрантів

*Чорнооченко С.І., к.ю.н., професор
Національна академія внутрішніх справ України*

На сьогодні право людини на працю є одним із пріоритетних, а способи його реалізації в значній мірі характеризують рівень розвитку суспільства. У профспілок є соціальна влада та політична легітимність, щоб відігравати провідну роль в гармонізації трудових відносин, в управлінні процесом трудової міграції, направленням його в межі концепції прав людини.

Серед найважливіших прав людини, установлених міжнародними актами, є право створювати для реалізації та захисту своїх економічних і соціальних інтересів профспілки, вступати до них за умови дотримання правил цієї організації. Профспілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних загальними інтересами за родом чи напрямом професійної діяльності. Головне соціальне призначення профспілок – представництво, реалізація та захист трудових і соціальних прав, свобод, законних інтересів працівників і, насамперед, членів профспілок.

Для реалізації правозахисної функції профспілки в нормативно встановленому порядку наділені правами й обов'язками, які в сукупності становлять їх повноваження. Правозахисна функція профспілок пов'язана із соціальним походженням – працівники самі на добровільних засадах об'єдналися для захисту своїх прав, свобод і законних інтересів у сфері праці [1, 214].

Відповідно до ст.40 Конвенції ООН 1990 р., працівники-мігранти і члени їх сімей мають право створювати асоціації та профспілки в державі їх роботи за наймом з метою забезпечення й захисту своїх економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Профспілки працівників-мігрантів створено в низці країн світу.

В Україні Всеукраїнську профспілку працівників-мігрантів засновано 2006 р. Профспілка налічує 67 681 члена. Відповідно до її Статуту, членами Профспілки працівників-мігрантів можуть бути особи, об'єднані спільними інтересами за родом їх професійної діяльності, які працюють на підприємствах в Україні та за кордоном, особи, які навчаються у професійно-технічних або вищих навчальних закладах в Україні; особи, які вийшли на пенсію або тимчасово не працюють; іноземні громадяни й особи без громадянства [2].

Профспілки спрямовують свою діяльність щодо захисту соціальних прав й інтересів працівників-мігрантів за трьома векторами:

- 1) з працівниками-мігрантами, що від'їжджають;
- 2) з працівниками-мігрантами, що прибувають;
- 3) із внутрішніми мігрантами.

Головними завданнями профспілок для працівників-мігрантів, що від'їжджають, є:

- реалізація акредитованих програм для передміграційної орієнтації та навчання, надання інформації щодо певних країн щодо умов набору, найму, забезпечення та відповідних міжнародних стандартів праці; для цього періодично проводять семінари з протидії торгівлі людьми в Україні;

- проведення переговорів для укладання контрактів на працевлаштування за міжнародними стандартами, які мали б підписувати роботодавці, мігранти й агенції з найму;

- зменшення плати для мігрантів за працевлаштування, з огляду на повне скасування плати, передбачене Конвенцією № 181 Міжнародного бюро праці, у проекті. Створення для цього при профспілці Міжнародного центру зайнятості працівників-мігрантів в Україні та за її межами;

- надання працівникам-мігрантам, що від'їжджають, адрес і прізвищ працівників профспілок, з якими можна зв'язатися у країні, куди від'їжджає мігрант;

- лобіювання об'єднання роботодавців для створення централізованої служби реінтеграції мігрантів, що повертаються на батьківщину;

- сприяння реінтеграції мігрантів шляхом надання інформації про робочі місця, відкриття та підтримання діяльності кооперативів для мігрантів. Для цього укладено договори з обласними центрами зайнятості;

- надання консультацій для мігрантів, які стали жертвами насилля;

- забезпечення жінкам-мігрантам належного захисту від дискримінації.

До головних завдань профспілок для прийняття мігрантів належать такі:

- лобіювання законодавства для забезпечення рівноправного становища мігрантів щодо умов працевлаштування та соціального забезпечення відповідно до Конвенцій Міжнародного бюро праці. Для цього підписано угоду між профспілкою мігрантів та Інспекцією з контролю за дотриманням законодавства про зайнятість населення;

- докладання зусиль для вилучення з трудових договорів або дозволів на роботу положень, які утримують мігрантів від вступу до профспілок. Для цього в комісії з надання дозволів на працевлаштування при центрах зайнятості працюють голови обласних профспілкових організацій для перевірки колективних договорів;

- інформування мігрантів щодо їх прав шляхом проведення навчальних заходів на мові, яку вони розуміють, а також надання юридичних послуг;

- лобіювання роботодавців щодо включення робітників-мігрантів до колективних договорів, створення фонду професійних трудових ресурсів, для підвищення кваліфікації мігрантів; надання фінансової допомоги мігрантам, які опинилися під судом і слідством;

- сприяння інтеграції мігрантів і розвитку мирних взаємин між працівниками-мігрантами та корінним населенням.

Профспілка працівників будівництва, лісового господарства, сільського господарства Німеччини (IG BAU) 2004 р. оголосила про створення Європейської спілки працівників-мігрантів. Метою діяльності профспілки є надання цим працівникам правової допомоги та консультацій, підтримання в разі хвороби чи нещасного випадку, допомоги в отриманні належної плати за роботу та наданні кращого житла. Ця організація здійснює свою діяльність у межах Європейського профспілкового руху. Зазначену громадську організацію було створено не з ініціативи працівників-мігрантів, а IG BAU.

Але серед основних причин, що перешкоджають ефективному функціонуванню системи соціального партнерства у сфері захисту трудових і соціальних прав працівників-мігрантів, треба назвати «слабкість» профспілок як представника і захисника інтересів працівника-мігранта та сторони соціального діалогу. Причинами такої «слабкості» є відсутність необхідної підтримки з боку працівників-мігрантів, низький рівень довіри, традиційна орієнтація значної кількості профспілок на конформістське співробітництво з адміністрацією підприємств, внутрішня конкурентна боротьба [3].

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, необхідно відмітити, що діяльність профспілок направлена і на захист соціальних прав та інтересів працівників-мігрантів, яка здійснюється за трьома напрямками. Також вважаємо за необхідне наголосити на необхідності підписання двосторонніх угод між профспілками України та інших країн з метою захисту прав працівників-мігрантів з України.

Література

1. Нікіфоров В.Ю. Захист профспілками соціально-трудова права працівників в умовах ринкової економіки (теоретично-правовий аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / В.Ю. Нікіфоров. – Х., 2005. – 18 с.
2. Всеукраїнський профсоюз работников-мигрантов в Украине и за ее пределами [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://migrant.org.ua/?page_id=2&lang=ru.
3. Основні напрями вдосконалення системи соціального партнерства в Україні: Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/718/>.

Права біженців у міграційному законодавстві

Швайковський М.С., студент

Науковий керівник:

Самойленко Г.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Отримання статусу біженця за своєю суттю є формальним підтвердженням права людини на міжнародний притулок, або захист. І це формальне встановлення статусу біженця має правові наслідки, суть які полягає у тому, що положення певної особи, групи осіб, задовольняє встановленим правовим критеріям. Як тільки становище особи починає відповідати визначенням, особа визнається біженцем. Питання щодо біженців з кожним роком стають все більш актуальними у світовій практиці, а для нашої країни це питання стає особливо гостро у світі останніх подій. Вивченням цього питання займалися такі вчені як М. Анісімова, Ю. Білуха, С. Крижанівський, О. Піскун, Ю. Тодика, Н. Ришняк та ін.

Згідно з статистикою UNHCR у 2011 році загальна кількість біженців була трохи знижена у порівнянні з періодом з 2007 по 2010 рік, але потім теж почався зріст кількості біженців, і вже в 2013 році вона досягла найбільшої кількості за останні 20 років. Згідно з даними UNHCR на 2014 рік більше всього біженців поступає з таких країн як: Сирія; Ірак; Афганістан; Еритрея; Сербія. Ситуація на сході України призвела до того що виникла велика кількість біженців, немала кількість яких теж шукає притулку у інших країнах.

Конвенція “Про статус біженців” ООН 1951 року містить у собі визначення поняття “біженець”. Конвенцією передбачено тимчасове та географічне обмеження, тобто вона застосовується у відношенні тих країн, що розташовані в Європі, і стосовно тих біженців, які стали такими в результаті подій, які мали місце до 1 січня 1951 року [1].

Протокол щодо статусу біженців 1967 року усунув ці обмеження, у результаті чого тепер застосовуються щодо усіх держав та подій незалежно від часу виникнення події що призвела до проблем біженців [2].

Серед документів що регулюють питання біженців у світовому, окрім вищезазначених на наш час було прийнято вже не один десяток міжнародних угод, які теж зробили свій внесок у наукову сторону питання. Так наприклад визначення “біженця” тепер поширюється на тих осіб, які були змушені покинути свої місця проживання у зв’язку із зовнішньою агресією, окупацією, інших подій що негативно впливають на громадський порядок.

Відповідно до вищезгаданої конвенції, біженцем є особа, яка покинула свою власну країну у зв’язку з обґрунтованим страхом бути переслідуваним за расовою, релігійною чи національною ознакою, або у зв’язку з її членством у певній соціальній групі чи політичному об’єднанні, та не має

можливості, або бажання користуватися захистом цієї країни у зв'язку з побоюванням за своє життя чи загрозою переслідування.

У свою чергу, відповідно до законодавства нашої країни, біженці визначаються як особи, що не є громадянами України, і які у результаті обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань у зв'язку з: расовою, релігійною, національною ознаками; громадянством/підданством, належністю до певних соціальних груп, або у зв'язку з політичними переконаннями, перебувають за межами країни своєї громадянської належності та не мають можливості користуватися захистом цієї країни, або не бажають користуватися цим захистом через такі побоювання. Також обумовлені такі ситуації коли особи без наявності громадянства/підданства, перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не можуть чи не бажають повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань [3].

Побоювання прохача повинні бути повністю обґрунтовані, у випадку, якщо він зможе довести, що його тривале перебування в країні походження є для нього нестерпним, у зв'язку з причинами, зазначеними у визначенні. Немає обов'язкової вимоги щодо персонального досвіду стосовно його міркувань. Якщо якась певна ситуація за якою особа вирішила отримати статус біженця трапилася з членами її родини, друзями, то вони можуть свідчити що побоювання особи є обґрунтованими і рано чи пізно вона може стати жертвою переслідування. Також чималу роль у врегулюванні цього питання грає законодавство країни походження особи.

Серед біженців можна виділити таких: що потребують притулку, тобто це ті особи які потребують захисту з боку іншої країни, які можуть бути визнаними такими після того як вони звернуться з відповідною заявою; а також біженців без громадянства, тобто тих біженців які не визнає країна як носія відповідної національності.

Особливістю нашого законодавства є те, що біженці за основними правами прирівняні до Громадян України, це стосується таких аспектів як медична допомога та страхування, охорона здоров'я, свобода світогляду, свобода віросповідання, направлення звернень до органів влади та місцевого самоврядування, оскарження у суді рішень державних органів або органів місцевого самоврядування, правова допомога [4, 24].

Якщо Конвенція прирівнює біженців до громадян інших країн, то наше законодавство більш прирівнює їх у правовому аспекті до громадян України.

Права біженців можна розділити на такі групи як:

- Специфічні права біженців, які впливають із інституту міжнародного захисту;
- права, якими біженці користуються нарівні з громадянами країни-притулку;
- права, якими біженці користуються нарівні з іншими іноземними громадянами, законно перебувають в країні перебування.

Статус біженця може бути припинено у випадках:

- добровільного повернення особи під захист країни своєї громадянської належності;
- добровільного відновлення громадянства;
- придбання нового громадянства;
- добровільного поселення в тій країні, де у особи були побоювання стати жертвою переслідувань;
- відновлення можливості скористатися захистом країни своєї громадянської належності;
- поновлення можливості повернутися в країну свого попереднього звичайного місця проживання.

Підводячи висновки можна відмітити що питання законодавство відносно біженців не просто залишається важливим, але й з кожним роком набуває більшої ролі, зокрема в Україні. Біженцем є особа, що покинула свою власну країну у зв'язку з обґрунтованим страхом бути переслідуваним за певною ознакою, та яка з певних причин вважає що її країна не зможе її захистити. Законодавство України з питання біженців є доволі прогресивним, і на відміну з багатьма іншими країнами за основними правами ставить біженців ближче до громадян України.

Література

1. Про статус біженців: Конвенція від 28.07.1951 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_011

2. Щодо статусу біженців: Протокол від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_363
3. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 р. № 3671-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>
4. Гнатюк Т.О. Політика України щодо вимушених мігрантів: етапи становлення та адаптації до європейських стандартів / Т.О. Гнатюк // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Політологія. – 2012. – Т. 182. – Вип. 170. – С. 23-26.

Секція 6 **КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНАЛОГІЯ,** **КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО** **ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС**

Провадження в суді присяжних

Бронецький І.В., студент

Науковий керівник:

Єна І.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Належне функціонування судової влади в правовій державі є гарантією захисту прав людини і громадянина. Одним із важливих напрямків судово-правової реформи стало впровадження в Україні суду присяжних з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу (далі КПК України).

Конституцією України передбачено, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних (п.4 ст.124), що правосуддя в Україні здійснюють професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні (ч.1 ст.127), а також, що судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних (ч.2 ст.129) [1].

У ст.383 КПК України визначено, що кримінальне провадження судом присяжних здійснюється відповідно до загальних правил цього Кодексу з особливостями, встановленими параграфом 2 гл.30 КПК України. Суд присяжних утворюється при місцевому загальному суді першої інстанції. Усі питання, пов'язані з судовим розглядом, крім питання, передбаченого ч.3 ст.331 цього Кодексу, судді і присяжні вирішують спільно [2].

Про роз'яснення права на суд присяжних йдеться у ст.384 КПК України. Прокурор, суд зобов'язані роз'яснити обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, можливість та особливості розгляду кримінального провадження стосовно нього судом присяжних. Письмове роз'яснення прокурора обвинуваченому про можливість, особливості і правові наслідки розгляду кримінального провадження судом присяжних додається до обвинувального акта і реєстру матеріалів досудового розслідування, які передаються до суду. Обвинувачений у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, під час підготовчого судового засідання має право заявити клопотання про розгляд кримінального провадження стосовно нього судом присяжних [2].

Порядок виклику присяжних врегульований ст.385 КПК України. Після призначення судового розгляду судом присяжних головуючий дає секретарю судового засідання розпорядження про виклик присяжних у кількості семи осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу з числа осіб, які внесені до списку присяжних. Письмовий виклик має бути вручений під розписку не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання. У виклику зазначаються день, час і місце проведення судового засідання, права та обов'язки присяжного, перелік вимог до присяжних, а також підстави для увільнення їх від виконання обов'язків, припис про явку, а також обов'язок присяжного (чи іншої особи, яка одержала виклик для передачі його присяжному) невідкладно повідомити суд про причини неможливості явки. На підставі письмового виклику роботодавець зобов'язаний звільнити присяжного від роботи на час виконання ним обов'язків зі здійснення правосуддя [2].

Громадяни, які внесені до списку присяжних і можуть бути викликані до суду як присяжні, визначаються згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [3]. Також потрібно зазначити, що Законом від 13 квітня 2012р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» до гл.3 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» внесені суттєві доповнення щодо статусу присяжного, списку присяжних, вимог до присяжного, підстав і порядку увільнення від виконання обов'язків присяжного, залучення присяжних до виконання обов'язків у суді, гарантій прав присяжних.

Права присяжного закріплені у ч.1 ст.386 КПК України. Присяжний має право: брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні; робити нотатки під час судового засідання; з дозволу головуючого ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються; просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа [2].

Обов'язки присяжного встановлені у ч.2 ст.386 КПК України. Присяжний зобов'язаний: правдиво відповісти на запитання головуючого і учасників судового провадження щодо можливих

перешкод, передбачених цим Кодексом або законом, для його участі в судовому розгляді, його стосунків з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, що підлягає розгляду, та поінформованості про його обставини, а також на вимогу головуючого подати необхідну інформацію про себе; додержуватися порядку в судовому засіданні і виконувати розпорядження головуючого; не відлучатися із залу судового засідання під час судового розгляду; не спілкуватися без дозволу головуючого з особами, що не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження; не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків [2].

Порядок усунення присяжного врегульований ст.390 КПК. Присяжний може бути усунутий від подальшої участі в судовому розгляді кримінального провадження у таких випадках: 1) у разі невиконання присяжним обов'язків, передбачених ч.2 ст.386 цього Кодексу; 2) за наявності обґрунтованих підстав вважати, що присяжний у результаті незаконного впливу втратив неупередженість, необхідну для вирішення питань кримінального провадження відповідно до закону [2].

Впровадження інституту суду присяжних викликало активну дискусію серед науковців щодо доцільності його запровадження ще до того, як був прийнятий КПК України. Зокрема, М.М. Михеєнко стверджує, що при врегулюванні в законодавстві двох форм участі народу у здійсненні правосуддя слід виходити з того, що участь народних засідателів і присяжних у здійсненні правосуддя може зміцнити незалежність суду, підвищити його авторитет і довіру до нього населення. Багатий і різноманітний життєвий і професійний досвід зазначених осіб, свіжість їх сприйняття, активна участь у судовому розгляді можуть бути особливо корисними при дослідженні фактичних обставин справи, даних про особу підсудного, причин та умов вчинення злочину, визначенні виду і міри кримінального покарання [4, 235].

Згідно традиційної точки зору науковців, суд присяжних розглядається як один з найдемократичніших інститутів, який полягає у широкій колегіальності, меншому ризикові допущення судової помилки, більшій незалежності, дотриманні принципів народності, гласності, посиленні змагальності.

Деякі українські юристи-практики вважають, що правосуддя стане набагато справедливішим тільки тоді, коли декілька осіб, не пов'язаних клановими зв'язками, які вперше зібралися у складі колегії присяжних тільки на суді, які мають незалежне життєве судження, візьмуть його із своєї життєвої практики і застосують при винесенні рішення про винність чи невинність обвинуваченого. Прихильники такої точки зору переконані в тому, що саме слово «присяжні» говорить про те, що ці люди дають присягу з приводу того, що виноситимуть вердикт (колективне рішення щодо того, винний чи не винний у скоєному злочині обвинувачений) об'єктивно і справедливо. Це все ж таки накладає відповідальність на присяжних у кожному судовому процесі (передусім перед їх власною совістю) судити відповідно до закону [5, 80].

Разом із тим, у правничій літературі можна зустріти й критичні висловлювання щодо суду присяжних. Недоліком вважається вплив емоцій присяжних на прийняття ними вердикту. Як зауважує В.Котляр, не можна обґрунтовувати вину або невинність на емоціях присяжних, які діють під впливом задуманих і здійснених комбінацій сторін – обвинувачення чи захисту [6, 11].

Поширене заперечення проти суду присяжних – відсутність у присяжних правових знань. Не треба бути провидцем, зазначав В. Маляренко, щоб упевнено сказати, що наше суспільство швидко спіткає розчарування через повернення до цієї форми судочинства, тому що у зв'язку з усе більшим ускладненням кримінальних справ законне їх вирішення, точна юридична оцінка правовідносин вирішальною мірою залежать від високого професіоналізму і досвіду [7, 7].

Ю.М. Бисага дотримується поглядів, що суд присяжних сьогодні – це інститут, який морально застарів, а його включення у судочинство України є помилкою законодавця, це «крок назад», запровадження такого інституту в країні, де немає ні теоретичного, ні практичного досвіду його діяльності, виглядає абсурдно [8, 72].

Таким чином, можна дійти висновку, що провадження в суді присяжних в Україні безперечно має свої особливості, які ускладнюють процесуальні дії та зумовлюють велику кількість спірних питань та протиріч. Значна кількість цих проблем має бути вирішена з урахуванням судової практики, але практика породжує нові запитання, відповіді на які покликані дати наука кримінального процесуального права, міжнародно-правовий досвід інших країн, зокрема європейських, а також подальше удосконалення кримінального процесуального законодавства.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к / 96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
4. Михеєнко М.М. Засади безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя / М.М. Михеєнко // Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – С. 235.
5. Коваленко Л. Правосуддя для всіх, або дещо про суд присяжних / Л. Коваленко, О. Майстренко // Юридичний журнал. – 2004. – № 5 (23). – С. 80-82.
6. Котляр В. Суд присяжних – правовий атавізм / В. Котляр // Юридичний вісник України. – 2001. – № 10. – С. 11-14.
7. Маляренко В. Позитиви і негативи суду присяжних / В. Маляренко // Право України. – 2000. – № 3. – С. 7-10.
8. Бисага Ю.М. Суд присяжних: проблеми та перспективи: начальний посібник / Ю.М. Бисага, М.М. Палінчак, М.М. Кастрян. – Ужгород: Ліра, 2002. – 372 с.

Останнє слово обвинуваченого

Бубель В.І., студентка

Науковий керівник:

Єна І.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Орієнтуючись на ідеї правової держави кримінальне процесуальне право прагне розробити правові механізми, здатні збалансувати інтереси сторони обвинувачення і інтереси сторони захисту. Важливим завданням на шляху становлення правової держави є зміцнення законності, забезпечення дотримання прав людини під час провадження у кримінальних провадженнях. Таким чином, відповідно до пунктів 2, 4 ст.129 Конституції України судочинство повинно здійснюватися на основі рівноправності сторін [1]. Реалізація цього принципу створює максимально сприятливі умови для встановлення істини у кримінальному провадженні та винесення обґрунтованого та справедливого вироку.

Важливого значення в цьому сенсі набуває останнє слово обвинуваченого, оскільки в тому числі виголошуючи свою промову, обвинувачений реалізує своє конституційне право на захист.

Особливу увагу питанням останнього слова обвинуваченого у кримінальному процесі приділяли такі видатні вчені як Г.Б. Муравин, А.О. Ляш, Ю.М. Грошевий, В.М. Хотенець та ін.

Нажаль, чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить цього поняття, тому усунути цю прогалину намагаються науковці-процесуалісти.

Так, А.О. Ляш визначає останнє слово обвинуваченого як право підсудного¹ звернутися наприкінці судового розгляду кримінальної справи до суду, до учасників процесу, до присутньої у залі судового засідання публіки, до громадськості й висловити своє остаточне ставлення до пред'явленого обвинувачення, вини у скоєнні інкримінованого йому злочину, оцінки досліджених у суді доказів результатів провадження у справі, можливого покарання, а також розповісти як вплинула подія злочину на його життя, які ним зроблено висновки на сьогодні та на майбутнє, тощо [2, 181].

В цьому слові йому в останній раз перед постановою вироку дається можливість висловити своє ставлення до розглянутого судом обвинувачення і дати оцінку як власних дій, так і результатами розгляду. Зміст і форма останнього слова сприяють тому, щоб суд більше уважно поставився до доводів, які надаються підсудному основними з точки зору захисту його інтересів [3, 220]. Не можна обмежувати значення останнього слова тільки тим, що обвинуваченому надається можливість просити суд про помилування, хоча те, що скаже обвинувачений у своєму останньому слові, і виявлені при цьому особливості його особистості можуть виявитися суттєвими для призначення покарання.

Варто зауважити, що кримінальний процесуальний закон не регламентує зміст, форму і тривалість останнього слова обвинуваченого. Не має повноважень на таку регламентацію і суд. Обвинувачений на власний розсуд визначає, що найважливіше він вважає за необхідне сказати в своєму останньому слові, а саме: наголосити на своїй оцінці подій, звернути увагу на окремі обставини провадження у справі, висловитися щодо своєї вини чи невинуватості або ж звернутися до суду з відповідним проханням, у тому числі щодо обрання міри покарання, тощо.

¹ Термін «підсудний» сьогодні у кримінальному процесуальному законодавстві не використовується. Особа щодо якої обвинувальний акт переданий до суду є обвинуваченим, відповідно до ч.2 ст.42 КПК України.

Останнє слово обвинуваченого нерідко має характер виступу на свій захист. Воно проголошується безпосередньо перед тим, як суд направляється до нарадчої кімнати для постановлення вироку, чим забезпечується повнота збереження у суддів враження щодо особи обвинуваченого та його остаточної позиції.

Останнє слово обвинуваченого вважається окремою складовою частиною судового розгляду. Обвинувачений має право говорити все, що він вважає необхідним сказати в зв'язку з даною справою: покаятися або заперечувати свою провину і наполягати на виправданні, просити суд про умовному засудженні чи іншому пом'якшенні покарання тощо.

Під час проголошення останнього слова не дозволяється задавати питання обвинуваченому, забороняється його зупиняти чи переривати. Головуючий має право зупиняти обвинуваченого лише у випадках, коли він говорить про обставини, що явно не відносяться до справи. Також в тому випадку, коли обвинувачений в останньому слові відверто порушує порядок судового засідання, допускає нецензурні вирази, в образливій формі звертається до суду та ін. присутніх, головуєчий має право його зупинити, попередити і, нарешті, обмежити у праві на останнє слово. Останнє слово надається обвинуваченому в усіх випадках, незалежно від того, давав він показання чи відмовлявся, брав участь у судових дебатах чи ні.

Але останнє слово обвинуваченого — це його право, а не обов'язок.

Підсудний має право відмовитися від останнього слова без пояснень причин відмови. Якщо ж відсутня явно виражений підсудним відмова від останнього слова, то його ненадання розцінюється як істотне порушення норм кримінально-процесуального права, що тягне безумовне скасування вироку. Виняток становлять випадки, коли підсудний видалений із залу суду за порушення порядку на весь час судового розгляду. Підсудний має право на останнє слово і тоді, коли він виступав із захисною промовою в судових дебатах [2, 182].

Також, проголошуючи останнє слово, обвинувачений може повідомити про нові обставини, які мають істотне значення для вирішення справи. З огляду на те, що останнє слово обвинуваченого за своїм змістом і формою не має доказового значення, суд у такому випадку за клопотанням учасників процесу або з власної ініціативи відновлює судові слідство, після його закінчення проводить судові дебати з приводу додатково досліджених обставин і знову надає останнє слово обвинуваченого. Заява про щире розкаяння у скоєному злочині, зроблена в останньому слові обвинуваченого, може без додаткових досліджень бути відображеною у вироку суду [3, 220].

Згідно зі ст.366 КПК України, заслухавши останнє слово обвинуваченого, суд негайно видаляється у нарадчу кімнату для постановлення вироку, про що головуєчий оголошує присутнім у залі судового засідання [4].

Отже, враховуючи наведене, вважаємо, що останнє слово обвинуваченого — важливий процес, гарантія реалізації конституційного права обвинуваченого на захист, якою йому надається остання можливість звернутися до суду перед постановленням вироку. Наявність такої можливості є прямою вказівкою на забезпечення гарантій, прав і свобод людини і громадянина.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
2. Ляш А.О. Кримінальний процес (Загальна частина): підручник / А.О. Ляш. – К.: Університет «Україна», 2006. – 224 с.
3. Муравин Г.Б. Кримінальний процес: підручник / Г.Б. Муравин. – Х.: Одиссей, 2000. – 342 с.
4. Кримінальний процесуальний Кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

Інститут екстрадиції: поняття та сутність

Бурдюг М.А., студент

Науковий керівник:

Єна І.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Різкий сплеск різних проявів злочинності, і, перш за все, тероризму, глобальний виклик із боку міжнародної злочинності наочно демонструють необхідність широкомасштабної співпраці держав у боротьбі з цим злом. На сьогодні міжнародне співтовариство в цілому накопичило чималий досвід співпраці у сфері боротьби зі злочинністю, що охоплює різні напрями, і зокрема такі, як обмін інформацією, формування відповідної договірно-правової бази, надання технічної допомоги на

двосторонньому і багатосторонньому рівнях, сумісне використання нових технологічних досягнень тощо. Проте дієвість боротьби із злочинними проявами може бути досягнута лише в результаті ефективного використання комплексу різних юридичних інститутів, серед яких особлива роль належить екстрадиції, яка з'явилася як інструмент зовнішньої політики держав і лише згодом трансформувалася в одну з форм міжнародної співпраці у сфері боротьби зі злочинністю [1].

Вивченням інституту екстрадиції займалися такі вчені, як: Н.А. Сафаров, А.Х. Абашидзе, М.І. Смирнов, В.Н. Денисов, М.П. Свистуленко та ін.

Мета – здійснення правового аналізу діяльності інституту екстрадиції, як одного із механізмів у боротьбі з безкарністю в Україні.

З прийняттям нового Кримінального-процесуального кодексу України (далі КПК України) інституту екстрадиції відводиться окрема глава, в якій детально зазначається підстави, умови та порядок видачі особи. Екстрадиція – це процедура, змістом якої є передача особи державою, де вона перебуває, державі, на території якої було вчинено злочин, або державі, якій злочином була завдана найбільша шкода, чи державі, громадянином котрої є особа, для притягнення її до кримінальної відповідальності або виконання вироку [2].

Екстрадицією в "чистому" вигляді є видача особи державі, компетентними органами якої її оголошено в розшук за вчинення злочину (гл.44 КПК). В широкому розумінні цього терміна як екстрадицію можна розглядати і передачу іншій державі засуджених осіб, які не ухиляються від відбування покарання (гл.46 КПК) [2].

Екстрадиція здійснюється за такими принципами.

1. Принцип подвійності "кримінальності", тобто видача здійснюється лише за діяння, що є злочинами за законодавством обох держав. Відмова у видачі у випадках, коли за законодавством однієї з держав вчинене діяння не є злочином, визначається тим, що з позицій національного законодавця в діях особи, видача якої запитується, відсутній склад злочину, а звідси — вона не може розглядатися як суб'єкт злочину.

2. Обов'язковість видачі осіб відповідно до умов, передбачених договором, для притягнення до кримінальної відповідальності або для виконання обвинувального вироку суду.

3. Самостійність держави у вирішенні питання про видачу особи в разі надходження запитів про видачу від кількох держав.

4. Заборона без згоди запитуваної держави притягати до кримінальної відповідальності видану особу або карати її за вчинений до видачі злочин, за який вона не була видана.

Порядок екстрадиції регламентований у гл.44 КПК. Він складається з таких елементів [2]:

I. Ініціювання питання про видачу.

3 метою ініціювання питання про видачу особи, яка вчинила злочин, компетентний орган (слідчий, прокурор, суд) готує клопотання про видачу.

2. Компетентний орган України протягом 10 днів з дня затримання особи на території іноземної держави передає клопотання:

– до прокуратури обласного рівня для подальшого передання його до центрального органу України;

– керівникові відповідного органу досудового розслідування у складі центрального апарату для безпосередньої передачі ним запиту Генеральній прокуратурі України.

3. Центральний орган України за наявності підстав протягом 5 днів з дня отримання клопотання від керівника органу досудового розслідування у складі центрального апарату звертається із запитом до компетентного (центрального) органу іноземної держави шляхом направлення його керівником або уповноваженою ним особою.

4. Надання додаткових відомостей.

II. Застосування запобіжних заходів.

1. Затримання. Особливості затримання на території України особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, полягають у такому:

– затримання здійснюється уповноваженою службовою особою;

– прокуророві, у межах територіальної юрисдикції якого здійснено затримання, негайно направляється повідомлення, до якого додається копія протоколу затримання;

2. Тимчасовий арешт – це взяття під варту затриманої особи до надходження запиту про її видачу із іноземної держави.

4. Інші запобіжні заходи. До особи, щодо якої вирішується питання про

3. Екстрадиційний арешт застосовується слідчим суддею в порядку, визначеному ст.ст.584-586 КПК, після надходження запиту про екстрадицію особи до вирішення питання про екстрадицію та її фактичної передачі, але не може тривати більше 12 місяців.

4. Інші запобіжні заходи

III. Проведення екстрадиційної перевірки.

Екстрадиційна перевірка – це діяльність центрального органу України або за його дорученням чи зверненням – прокуратури обласного рівня щодо встановлення та дослідження передбачених міжнародним договором України, іншими актами законодавства обставин, що можуть перешкоджати екстрадиції особи, яка вчинила злочин [4].

IV. Рішення за запитом про видачу

На підставі матеріалів екстрадиційної перевірки керівник центрального органу України або уповноважена ним особа приймає рішення про видачу особи (екстрадицію) або відмову у видачі (екстрадиції) іноземній державі. Про це рішення центральний орган України повідомляє компетентний орган іноземної держави, а також особу, щодо якої воно прийнято. Ця особа, її захисник або законний представник протягом 10 днів з моменту отримання копи рішення про видачу вправі оскаржити його до слідчого судді суду, в межах територіальної юрисдикції якого така особа тримається під вартою суду.

V. Фактична передача

Якщо впродовж 10 днів рішення про видачу не оскаржено до суду, організовується фактична видача цієї особи компетентним органам іноземної держави [2]. У Виняткових випадках може бути цей період відстрочений. Центральний орган України має право переглянути своє рішення про видачу, якщо в період відстрочення настали обставини, які можуть перешкоджати видачі особи.

Передача особи має бути здійснена протягом 15 днів з дати, встановленої для її передачі. Цей строк може бути продовжено центральним органом України до 30 днів, після чого особа підлягає звільненню з-під варті.

VI. Інформування про результати кримінального провадження щодо виданої особи

Прокурор зобов'язаний надіслати центральному органу України повідомлення про результати кримінального провадження щодо виданої особи для подальшого інформування уповноваженого (центрального) органу запитуваної [5].

Аналізуючи вищезазначені етапи постає низка основних проблемних питань, які виникають під час досудового розслідування, що стосуються екстрадиції, та є на сьогодні не врегульованими, а саме: недостатня законодавча урегульованість окремих процедур екстрадиції; відсутність спеціального договору між Україною і державою, де перебувала особа; відсутність належного фінансування екстрадиції; занадто складний і довготривалий процес екстрадиції.

Тож, підсумовуючи вище викладе нехотілося б зазначити, що екстрадиція включає в себе не лише видачу осіб, але також і сукупність заходів, направлених на її забезпечення. Механізм правового регулювання екстрадиції – це система нормативно визначених засобів впливу на екстрадиційні відносини, який здійснюється для забезпечення ефективності співробітництва держав у сфері надання правової допомоги у кримінальних провадженнях з метою сприяння процесу реалізації охоронних кримінально-правових відносин.

У межах механізму правового регулювання екстрадиції основне змістовне навантаження несуть екстрадиційні норми, що в поєднанні утворюють комплексний міжгалузевий правовий інститут – інститут екстрадиції.

Література

1. Бичківський О.П. Екстрадиція: поняття, сутність, роль і значення / О.П. Бичківський // Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки. – 2006. – № 2. – С. 135-147.
2. Кримінальний процесуальний Кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Лихова С. Актуальні питання вдосконалення інституту екстрадиції [Електронний ресурс] / С. Лихова // Право України. – 2001. – № 1. – Режим доступу: <http://www.info-prensa.com/article-121.html>
4. Лобач В. Проблемні питання правової допомоги у кримінальному судочинстві / В. Лобач // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – № 2. – С. 42-50.
5. Свистуленко М.П. Екстрадиція в правовій системі України: основні кримінально-правові аспекти: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 [Електронний ресурс] / М.П. Свистуленко; Академія адвокатури України. – К., 2005. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/130534.htm>

Чинники, які впливають на формування внутрішнього переконання у слідчого при прийнятті ним процесуальних рішень

Греблев Я.Г., студент

Науковий керівник:

Єна І.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Сучасне становлення української держави визначає вектори розвитку всіх фундаментальних галузей національного законодавства, однією з найважливіших та складних є кримінальне процесуальне законодавство, що регулює законодавче закріплення правових норм щодо порядку вирішення основних питань кримінально правової науки про винуватість чи невинуватість особи та притягнення чи не притягнення її до кримінальної відповідальності. Конституція України декларує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою цінністю, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1]. Реалізація даних конституційних положень має забезпечуватись діяльністю відповідних правоохоронних органів та служб. Але будь-який правоохоронний орган має у власній структурі окремих суб'єктів-співробітників, які і є носіями функцій і повноважень цього органу, однією з таких функцій є прийняття різноманітних процесуальних рішень в рамках кримінального провадження. Ці рішення відповідно до ст.214, 217, 223, 224 – 226, 233, 234, 237, 238, 240, 241, 290, 291 Кримінально процесуального кодексу України(далі – КПК) приймаються на підставі внутрішнього переконання особи слідчого у відповідності до закону [2].

Внутрішнє переконання, як поняття кримінального процесу знаходиться, все ж таки, поза його рамками і кримінальне процесуальне законодавство не встановлює правил його формування [2]. Внутрішнє переконання не юридична категорія, яка представляє собою такий стан сформованого професійного знання у свідомості слідчого, коли він вважає зібрані у справі докази достатніми для прийняття рішення, впевнений у правильності свого висновку і готовий до відповідних практичних дій – прийняття рішення відповідно до здобутих знань.

Ця проблема в юридичній науці досліджувалась протягом тривалого часу, наприклад XIX ст. над цим працювали такі вчені, як Л.Е. Владимиров, О.Ф. Коні, В.М. Розін. У багатьох працях вчених України: С.А. Альперта, В.В. Шимановського, М.М. Гродзинського, Ю.М. Грошевого, С.А. Шейфера, І.В.Ємельянова, В.А. Вікторова, М.С. Строговича.

Кримінальне процесуальне законодавство встановлює обов'язковість повного, всебічного, об'єктивного дослідження справи з метою винесення мотивованого рішення [1; 2]. Але саме в цих випадках прийняття рішень носить диспозитивний характер, тобто базується на внутрішньому переконанні слідчого, як суб'єкта владних повноважень та суб'єкта кримінально процесуальних відносин. Окремі положення КПК України зазначають про достатність доказів, достатніх для формування внутрішнього переконання слідчого у вчиненні злочину певною особою. Тобто саме внутрішнє переконання слідчого на основі певних обставин стає тим фактором, який спонукає до остаточного прийняття процесуального рішення.

Визначення поняття « внутрішнього переконання» дає зрозуміти, що на процес його формування впливають багато чинників [2]. Серед найважливіших треба зазначити – незнання кінцевого результату справи, невпорядкованість інформації, відмінність слідчих дій за змістом і процедурою, постійний психологічний контакт з іншими суб'єктами, показання потерпілого чи свідків можуть відображатися на характері прийнятих рішень, необхідність дотримання слідчої таємниці, необхідність досягнення всіх завдань кримінального процесу, повнота та всебічність дослідження матеріалів справи та здобуття нових з метою, ще більшого встановлення та підтвердження фактів та обставин.

На нашу думку, найважливішим чинником при формуванні внутрішнього переконання є систематичність, цільність, послідовність ідеологічних поглядів слідчого, які прямо впливають на прийняття рішень про притягнення особи як обвинуваченого, проведення слідчих дій, складання обвинувального акту [1; 2].

Але слід також окремо зазначити, що при здійсненні власних процесуальних функцій слідчий наділений правом застосування примусу, тому його рішення повинні базуватися на неспростовних, достовірних, належних, достатніх доказах.

Тобто для того, щоб прийняти рішення слідчий повинен систематизувати всі дані, що мають пряме чи опосередковане відношення до справи, проаналізувати їх, прийняти рішення про їх належність чи неналежність, чи достатньою є їх доказова сила [3].

Наприклад, в ст.290, 291 КПК України зазначено, що визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми слідчий складає обвинувальний акт та зобов'язаний повідомити заінтересованим особам про завершення досудового розслідування. Внутрішнє переконання у даному випадку характеризується як формування впевненості та несумнівності у здобуті докази, які повинні спонукати до вчинення тих чи інших процесуальних дій [2; 4].

Процес здобуття, перевірки та оцінки доказів також повинен ґрунтуватись на внутрішньому переконанні і як результат повинен призводити до прийняття справедливого та вірного правильного рішення, яке в повній мірі здатне захистити права та законні інтереси людини, суспільства і держави, з дотриманням та належним виконанням всіх завдань кримінального процесу [2; 3].

Оцінюючи докази слідчий аналізує характер і причини, способи, обстановку, місце вчинення кримінального правопорушення, встановлює та досліджує об'єктивні факти, що стосується злочину, класифікує та систематизує обставини та факти по справі і на основі повного та всебічного дослідження дослідження цих обставин і фактів робить обґрунтовані висновки у справі. Визначаючи поняття достатності, повноти, належності та достовірності доказів, слід зазначити, що ці поняття також є суб'єктивними і визначаються відповідно до особистих та психологічних характеристик особи слідчого [2; 3].

Взагалі формування внутрішнього переконання залежить також і від можливостей слідчого до абстрагування, аналізу, відновлення обстановки подій, швидкості реакцій та засвоєння інформації, психічної та емоційної стійкості особи слідчого, розумової витривалості та здатності переносити випробування та виклики, так щоб забезпечувалось повне та всебічне виконання його процесуальних функцій [2].

Отже, як висновок, можна зазначити, що слідчий у своїй процесуальній діяльності під впливом певних чинників, які формують його внутрішнє переконання повинен приймати обґрунтовані та законні процесуальні рішення. Але внутрішнє переконання не повинно бути тільки суб'єктивним та ґрунтуватись виключно в залежності від особливостей особи слідчого, а повинно переходити в об'єктивну площину, тобто прийняте рішення і підстави для його прийняття повинні буди достатніми та законними для обґрунтування своєї думки слідчим у правильності прийнятих ним рішень, шляхом представлення доказів, їх повноти, достатності, достовірності, належності. об'єктивності.

В результаті дослідження, ми дійшли висновку, що на формування внутрішнього переконання слідчого впливають багато чинників, але при прийнятті рішень він повинен перш за все керуватися рекомендаціями щодо застосування кримінального процесуального законодавства та ідеологічними принципами, приймати та реалізовувати рішення на основі повного, всебічного, об'єктивного дослідження обставин справи, з метою всебічного, повного та неупередженого захисту та охорони всіх законних прав та інтересів людини, суспільства та держави.

Література

1. Конституція України від 28 жовтня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/>
2. Смоков С.М. Внутрішнє переконання слідчого і його роль при прийнятті процесуальних рішень: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / С.М. Смоков; Одеська національна юридична академія. – О., 2002. – 189 с.
3. Коваленко Є.Г. Теорія доказів в кримінальному процесі України: підручник / Є.Г. Коваленко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 632 с.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/>

Інститут слідчого судді за новим Кримінальним процесуальним кодексом України

Гриценко К.В., студентка

Науковий керівник:

Єна І.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Актуальність даної теми обумовлена тим, що однією із новел нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) є значне розширення функцій судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів сторін кримінального провадження під час досудового розслідування, в зв'язку з чим і було запроваджено інститут слідчого судді як особи, яка спеціально уповноважується на здійснення такого контролю. Тому виникає необхідність в

дослідження та визначенні особливостей та доцільності запровадження інституту слідчого судді, його правового статусу в системі кримінальної процесуальної діяльності.

Інститут слідчого судді та окремі його аспекти були досліджені такими науковцями як: Ю.П. Аленін, В.Д. Бринцев, Ю.М. Грошевий, В.Т. Маляренко, М.А. Погорецький, Ю.В. Скрипін та ін.

Законодавець надає дефініцію поняття «слідчий суддя», а саме відповідно до п.18 ч.1 ст.3 КПК України «слідчий суддя» – це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому статтею 247 цього Кодексу, – голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя. Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду» [1].

Це законодавче положення розуміється неоднозначно. Наприклад, С.І. Щериця аналізуючи зміст п.18 ч.1. ст.3 КПК України, зазначає, що з цього визначення можна зробити висновок про те, що слідчим суддею може виступати виключно суддя місцевого суду першої інстанції, й лише щодо вирішення питань, пов'язаних з проведенням негласних слідчих (розшукових) дій. Слідчим суддею за посадою виступає голова відповідного апеляційного суду, який може повністю чи частково делегувати свої повноваження іншому члуді цього суду шляхом ухвалення відповідного розпорядження [2, 200].

Але ми вважаємо, що така позиція автора сформована внаслідок невірному розуміння положень закону, якими реалізація повноважень слідчого судді не обмежується тільки вирішенням питань зазначених у ст.247 КПК України, його повноваження є набагато ширшими, і реалізуються у кримінальному провадженні і при вирішенні питань про обрання, зміну запобіжних заходів, і застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, у процесі міжнародного співробітництва, тощо.

Щодо порядку набуття статусу слідчого судді, то КПК України встановлює, що слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду. Також у п.18 перехідних положень КПК встановлює наступне: не пізніше трьох місяців з дня опублікування цього Кодексу у місцевих загальних судах проводяться збори суддів з метою обрання слідчих суддів у порядку, встановленому Законом України «Про судоустрій і статус суддів». У разі якщо у зазначений строк слідчого суддю не було обрано, його повноваження, передбачені цим Кодексом, виконує найстарший за віком суддя цього суду до дня обрання слідчого судді [1].

Тобто закон встановлює, що статус слідчого судді набувається шляхом обрання слідчого судді з-поміж суддів певного суду іншими суддями цього ж суду. При цьому в законі немає жодних вимог чи обмежень кандидата на виконання функцій слідчого судді, не встановлюється мінімальної чи максимальної кількості слідчих суддів у певному судді залежно від загальної кількості суддів цього суду, не передбачається жодної залежності набуття особою цього статусу відносно спеціалізації цього судді у певній категорії справ. Також закон не встановлює і не регламентує порядку висунення претендентів на цей статус, порядку скликання і проведення зборів суддів, їх кворуму, необхідної кількості голосів особи; щодо строку, на який обирається слідчий суддя тощо [3, 285].

Всі ці питання закон фактично відносить на вирішення зборів суддів певного суду, розраховуючи, що судді зможуть самостійно їх врегулювати. Лише на випадок не вирішення цього питання зборами суддів, закон передбачає, що статус слідчого судді поза обранням й без урахування згоди такої особи набуває найстарший за віком суддя цього суду [3, 286].

КПК України покладає на слідчого суддю значний об'єм функцій та обов'язків, які він має виконувати, тому функції слідчого судді, які він здійснює в ході кримінального провадження, можна умовно поділити на декілька груп: 1) розгляд питань, які стосуються застосування, зміни чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження (у тому числі й запобіжних заходів); 2) нагляд за дотримання особи та утримання її під вартою; 3) надання дозволів на вчинення окремих слідчих дій в ході досудового розслідування; 4) розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування; 5) функції слідчого судді в межах міжнародного співробітництва під час кримінального провадження тощо [2, 201].

Слід зважати, що лише з дозволу та на підставі ухвали слідчого судді проводяться процесуальні дії, під час яких має місце суттєве тимчасове обмеження прав та інтересів осіб. До переліку таких дій, крім негласних слідчих (розшукових), належать окремі слідчі (розшукові) дії, більшість заходів забезпечення кримінального провадження й інші процесуальні дії, а саме: привід (ч.2 ст.140 КПК); накладення грошового стягнення (ч.2 ст.144 КПК); тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ч.2 ст.148 КПК); відсторонення від посади (ч.2 ст.154 КПК);

тимчасовий доступ до речей і документів (ч.2 ст.159 КПК); арешт майна (ч.2 ст.170 КПК); запобіжні заходи (ч.4 ст.176 КПК); знищення, передача для технологічної переробки або для реалізації речових доказів за відсутності згоди власника (ч.6 ст.100 КПК); обшук (ч.2 ст.234 КПК); огляд житла чи іншого володіння особи за відсутності добровільної згоди особи, яка ним володіє (ч.2 ст.237 КПК); слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, за відсутності добровільної згоди особи, яка ним володіє (ч.5 ст.240 КПК); примусове відібрання біологічних зразків для експертизи (ч.3 ст.245 КПК); примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи (ч.3 ст.242, ч.2 ст.509 КПК) тощо [4].

Необхідно звернути увагу також на те, що новацією нового КПК України є фактичне наділення слідчого судді функцією нагляду за законністю в питаннях позбавлення свободи певної особи, адже до цього часу наглядова функція практично не була властива суду взагалі [2, 201]. Так, відповідно до ст.206 КПК України кожен слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться особа, яка тримається під вартою, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу забезпечити додержання прав такої особи [1]. Фактично вказана норма закону надає право слідчому судді самостійно ініціювати перевірку законності позбавлення свободи певної особи в межах територіальної юрисдикції відповідного суду незалежно від того, з яких джерел суддя довідався про такий факт. Отже, судовий контроль набуває активної форми (а не лише пасивної) вирішення окремих звернень чи клопотань певних суб'єктів.

До виключної компетенції слідчого судді законодавець відносить вирішення під час досудового розслідування питання щодо застосування до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу [5, 76].

Відповідно до ч.2 ст.132 КПК усі клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, у тому числі запобіжних заходів (ч.2 ст.131 КПК), подаються до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, що здійснює відповідне розслідування. Такі клопотання розглядаються слідчим суддею, який визначається автоматизованою системою документообігу суду в порядку, передбаченому ч.3 ст.35 КПК (незалежно від того, який слідчий суддя розглядав інші клопотання у цьому ж кримінальному провадженні раніше) [4].

Виходячи з характеру вчиненого кримінального правопорушення, злочину чи кримінального проступку законодавець визначив обмеження щодо застосування запобіжних заходів. Зокрема, під час досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою (ст.299 КПК України). У свою чергу під час проведення досудового слідства в справах про злочини передбачена можливість застосування всіх без винятку запобіжних заходів.

Під час вирішення питань щодо застосування запобіжного заходу до підозрюваного, обвинуваченого законодавець покладає на слідчого суддю обов'язок встановлювати наявність певних обставин, зазначених у ст.194 КПК: наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст.177 КПК, і на які вказує слідчий, прокурор, а також недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні.

Таким чином, проаналізувавши нормативно-правову базу з даного питання, слід зазначити, що важливу роль у кримінальному провадженні відіграє така особа, як слідчий суддя. Це суддя, який уповноважений забезпечувати законність та обґрунтованість обмеження конституційних прав і свобод людини по кримінальному провадженню, до компетенції якого належить прийняття рішення про застосування заходів кримінально-процесуального примусу, проведення слідчих та інших процесуальних дій, що обмежують конституційні права людини, розгляд скарг на дії (бездіяльність) та рішення слідчого та прокурора. А також основним призначенням слідчого судді є здійснення судового захисту прав і законних інтересів осіб, які приймають участь у кримінальному процесі, та забезпечення законності провадження по справі на досудових стадіях.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
2. Щериця С.І. Інститут слідчого судді за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / С.І. Щериця // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 4. – С. 200-202.
3. Рогатинська Н.З. Слідчий суддя: постановка та дослідження проблеми в Україні / Н.З. Рогатинська // Право і суспільство. – 2014. – № 1-2. – С. 284-287.

4. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження: Лист Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 року № 223-558/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
5. Руденко В. Процесуальний статус слідчого судді / В. Руденко // Слово національної школи суддів України. – 2013. – № 3 (4). – С. 71-78.

Криміналістична трасологія як галузь криміналістичної техніки

*Демянчук А.С., студентка
Науковий керівник
Сабадаш В.П., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Вивченням матеріальних слідів, умов, обставин, механізму їхнього утворення і зв'язку займається криміналістичне вчення про сліди – слідоведення. У розвитку цього вчення і галузі криміналістики велику роль зіграли роботи І.Н. Якімова, С.М. Потапова, Б.І. Шевченко, І.Ф. Крилова, Г.Л. Грановського та інших криміналістів.

У процесі розвитку криміналістичного слідоведення уточнювалося поняття матеріального сліду злочину, вдосконалювалася і формувалася класифікація слідів [1]. Спочатку такі сліди класифікувалися з урахуванням конкретних об'єктів слідоутворення: сліди людини, сліди ніг тварин, сліди зброї, знарядь злочину, сліди підробок і підробок у документах і т.д. Усі ці сліди були об'єднані в розділі криміналістичної техніки, що одержав назву трасологія (від французького la trace – слід і грецького logos – вчення) [2].

Вперше в 1936 році термін «трасологія» вжив російський учений у галузі кримінально-виконавчого права М.М. Гернет, а для найменування розділу криміналістичної техніки радянський учений-криміналіст М.Л. Якимов (1938 р.). Важливе значення для формування науки про сліди мала робота Б.І. Шевченка "Научные основы современной трасологии", видана у 1947 році. Це перша робота, в якій було сформульовано основні поняття трасології: слід, утворюючий і сприймаючий об'єкти, контактні поверхні тощо. На сьогодні криміналістична трасологія – одна з найбільш розвинених галузей криміналістичної техніки [2].

Криміналістична трасологія – це галузь криміналістичної техніки, що вивчає теоретичні засади слідоутворення, закономірності виникнення різних видів слідів, які відбивають механізм злочину, вивчає і розробляє техніко-криміналістичні засоби, прийоми, методи збирання і дослідження слідів із метою їх використання для розкриття, розслідування і профілактики злочинів.

Наукові засади криміналістичної трасології утворюють положення діалектики про індивідуальність, у тому числі зовнішньої будови, відносну стійкість об'єктів матеріального світу, здатність їх відображати та відображатися під час взаємодії, зокрема у вигляді слідів – відображень.

До наукових засад також належать дані теорій криміналістичної ідентифікації, встановлення групової належності та криміналістичної діагностики, криміналістичних учень про механізм слідоутворення, про ознаки об'єктів та дані природничих і технічних наук [3].

Одним із ключових у криміналістичній трасології є поняття сліду, проте в цьому понятті є наявні суперечливі моменти. Наприклад, С.М. Потапов вважав, що слід – це відображення на матеріальних предметах ознак явищ, що причинно пов'язані із розслідуваною подією, а І.М. Якимов називав слідом відбиток предмета на будь-чому, що дозволяє судити про його форму або призначення. У сучасній науковій літературі слід – будь-яке матеріальне відображення ознак речей і процесу слідоутворення (явищ), що дозволяє судити про ці ознаки та використовувати їх відображення для ідентифікації та діагностики (Н.П. Майлис) [3].

У криміналістиці багатьма вченими поняття сліду розглядається в широкому та вузькому сенсі.

У широкому розумінні слід – це будь-які зміни в навколишньому середовищі, що причинно пов'язані з подією злочину. Серед них виділяють матеріальні зміни, тобто матеріальні сліди, які належать до предмета трасології, та ідеальні відображення – сліди пам'яті (уявні образи) або ідеальні сліди, що не підлягають вивченню трасологією.

Залежно від характеру змін навколишнього середовища матеріальні сліди в широкому сенсі класифікують за трьома групами:

- ✓ сліди-відображення, або сліди у вузькому розумінні (значенні);
- ✓ сліди-предмети;
- ✓ сліди-речовини.

Сліди в широкому розумінні охоплюють:

- ✓ комплекси елементів, властивих певним подіям (сліди дорожньо-транспортної події, сліди пожежі тощо);
- ✓ зміни обстановки (поява або зникнення предметів, зміна їх місця розташування);
- ✓ зміна вигляду або стану предмета (зламаний замок) [4].

Традиційно трасологія вивчає сліди тільки у вузькому розумінні, а саме – матеріально-фіксовані відображення зовнішньої будови одного об'єкта на іншому (сліди-відображення). Сліди-відображення виникають внаслідок взаємодії двох об'єктів і мають достатньо широке розповсюдження: це сліди рук людини, ніг, взуття, зубів, транспортних засобів, знарядь та інструментів тощо. Сліди – відображення є основним предметом вивчення у трасології.

Згідно з Г.Л. Грановським, слід у трасології – це матеріальні відображення ознак зовнішньої будови та інших властивостей об'єктів, що мають стійкі просторові межі, які стали наслідком дій і контактів, пов'язаних із подією злочину [4].

Отже, криміналістичною трасологією є галузь криміналістичної техніки, що вивчає теоретичні засади слідоутворення, закономірності виникнення різних видів слідів, які відбивають механізм злочину, вивчає і розробляє техніко-криміналістичні засоби, прийоми, методи збирання і дослідження слідів із метою їх використання для розкриття, розслідування і профілактики злочинів.

З викладеного вище матеріалу можна зробити висновок, що вчені криміналісти мають різну думку щодо понять, що відносяться до криміналістичної трасології. Кожен вчений – криміналіст по-різному трактує поняття «слід» в криміналістиці. На нашу думку найточнішим є визначення Г.Л. Грановського, що охарактеризував слід у трасології як матеріальне відображення ознак зовнішньої будови та інших властивостей об'єктів, що мають стійкі просторові межі, які стали наслідком дій і контактів, пов'язаних із подією злочину.

Література

1. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Когутич І.І. Криміналістика: навч. посіб. [для студентів ВНЗ] / І.І. Когутич, О.М. Калужна, В.М. Фігурський; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. І.І. Когутича; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Київ: Ін Юре, 2015. – 452 с.
3. Журавель В.А. Програма навчальної дисципліни "Трасологічна експертиза": (галузь знань 0304 "Право", освіт.-кваліфікац. рівень "Магістр", спец. 8.18010003 "Судова експертиза") / В.А. Журавель [та ін.] – Х.: Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого", 2012. – 13 с.
4. Борідько О.А. Криміналістика: навч.-практ. посіб. [для підготов. до семестр. та держ. іспиту з криміналістики] / О.А. Борідько [та ін.] – Х.: Херсонська міська друкарня, 2010. – 269 с.

Правове регулювання обігу та захисту інформації

Денисенко Ю.Р., слухач магістратури

Науковий керівник:

Сабадаш В.П., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

На шляху узгодження цілей та завдань безпеки різних суб'єктів інформаційного процесу особливе значення має правове регулювання обігу інформації.

Проблеми захисту найбільш важливої інформації та застосування обмежень щодо її обігу можна цілком справедливо вважати найбільш давнім напрямком інформаційної безпеки держави. Від самого виникнення такого інституту, як держава, почала поширюватися практика оголошення різного роду відомостей таємними і встановлення відповідних правових норм для захисту цієї таємниці. Не втрачає актуальності ця проблема і в теперішній час.

Для чіткого визначення правової природи заборон і обмежень подібного роду необхідно визначитися з основними принципами обігу інформації в суспільстві. Цей обіг відбувається відповідно до цілого ряду факторів. По-перше, це фактори природні. Тобто мають на увазі різного роду фізичні та фізіологічні закони, які впливають на обіг інформації. До таких факторів фізичного характеру можна, наприклад, віднести значення швидкості світла, якою обмежуються передачі даних

за допомогою електронних засобів комунікації, фізичні якості фізичних носіїв інформації, які обумовлюють строк зберігання інформації на цих носіях, можливість її зміни тощо. Крім того діють, як ми вже зазначили, фізіологічні закони, які характеризують властивості індивіду як носія інформації: рівень його інтелекту, який визначає можливості щодо збору і обробки інформації, його здатність до забування, чим окреслюється строк, за який інформація може залишатися точною без збереження її на фізичних носіях, та ряд інших [1].

Разом з тим велике значення для обігу інформації в суспільстві відіграють саме суспільні закони, до яких відносять норми моралі та норми права. Саме ці норми визначають основні характеристики тих процесів, які прийнято називати інформаційними відносинами, що виникають між самими різними учасниками: фізичними та юридичними особами, державою. Ці інформаційні відносини включають “процеси створення, збору, обробки, накопичення, зберігання, пошуку, розповсюдження і споживання інформації” [2, 29].

Інформаційні відносини, оскільки суб'єктами передачі інформації в них виступають як індивіди, так і соціальні групи, безумовно є різновидом суспільних відносин. В даному випадку також є актуальним загальне правило стосовно охорони державою найбільш важливих видів суспільних відносин, що набувають підвищеного суспільного значення. Тому держава встановлює відповідні правові норми, якими регламентуються права, обов'язки та правила поведінки їх учасників.

Відповідно ті інформаційні відносини, в яких названі суб'єкти “беруть участь як носії прав і обов'язків, встановлених нормами інформаційного права, називаються інформаційно-правовими відносинами (або інформаційними правовідносинами)” [3, 161].

Таким чином, певні види інформаційних відносин в суспільстві регулюються правовими нормами. Ці правові норми, насамперед, регламентують параметри інформаційних процесів, за якими відбувається обіг інформації в людському суспільстві. Безумовно, що обіг різних видів інформації (наприклад виділених нами вільної, комерційної та стратегічної) регулюється різними правовими нормами, які відповідають їхній специфіці. Залежно від виду інформації законодавство передбачає наявність або відсутність тих чи інших обмежень або заборон. Згідно з такими міркуваннями, “аналіз основних видів інформації, що виробляється, надає можливість розподілити їх на дві групи: відкриту, яка вільно розповсюджується в інформаційній сфері, і обмеженого доступу, розповсюдження якої можливе лише на умовах конфіденційності або таємності.

До відкритої інформації належать:

- інформація, що створюється в процесі творчості (витвори науки та мистецтва, відкриті патенти та авторські свідоцтва);
- документована інформація що надається обов'язково;
- офіційні документи;
- масова інформація, що розповсюджується ЗМІ;
- інша інформація необмеженого доступу.

До інформації обмеженого доступу належить:

- документована інформація про державну та службову таємницю (в порядку захисту інтересів держави);
- документована інформація, що містить відомості про ноу-хау та ноу-ноу (в порядку захисту секретів виробництва і науки);
- персональні дані (в порядку захисту особистої таємниці)” [4, 36].

Але, на нашу думку, схема “відкритої та закритої інформації” не може до кінця розкрити особливості існуючих її винятків та обмежень. Так, наприклад, подібна схема не робить різниці між інформацією, яка містить державну таємницю і доступ до якої може бути наданий лише обмеженому колу осіб, та інформацією, яка може бути передана будь-яким зацікавленим особам за відповідну винагороду (ті ж самі ноу-хау), при чому це може бути як передача копії цієї інформації, так і повна передача усіх прав на подібну інформацію. З іншого боку, говорячи про відкриту інформацію, знову ж таки ми можемо стверджувати, що вона може бути закритою для певного кола осіб. Наприклад, це стосується персональних даних, які можуть бути віднесені до конфіденційної інформації про особу законом або відповідною особою. Не є конфіденційною інформацією персональні дані, що стосуються здійснення особою, яка займає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень. Персональні дані, зазначені у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, оформленій за формою і в порядку, встановленими Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”, не належать до інформації з обмеженим доступом, крім відомостей, визначених Законом України

"Про засади запобігання і протидії корупції". Не належить до інформації з обмеженим доступом інформація про отримання у будь-якій формі фізичною особою бюджетних коштів, державного чи комунального майна, крім випадків, передбачених статтею 6 Закону України "Про доступ до публічної інформації".

Законом може бути заборонено віднесення інших відомостей, що є персональними даними, до інформації з обмеженим доступом [5].

На нашу думку, основою класифікації в даному випадку повинні бути не аморфні поняття "відкритості" або "закритості" інформації, а методи правового регулювання, що застосовуються до регулювання суспільного обігу того чи іншого виду інформації.

Таких методів ми можемо виділити два – диспозитивний та імперативний. За диспозитивного методу умови обігу інформації, її використання, розповсюдження, передачі прав на неї третім особам визначаються або власником цієї інформації особисто, або на основі договору з іншими зацікавленими особами. Це не означає відсутності нормативно-правового регулювання обігу цієї інформації, але в рамках цього регулювання існує відповідна свобода дії. Для прикладу ми можемо навести законодавство про авторські права, про право інтелектуальної власності, законодавство, що охороняє інформацію про особисте життя (адже ці дані також можуть бути оприлюднені за згодою цієї особи) тощо [6, 92].

З іншого боку, існує специфічний обіг інформації, який регулюється імперативним методом, що характеризується наявністю чітких законодавчих приписів і норм поведінки, відміна яких за згодою сторін неможлива. Це стосується, наприклад, встановлених законом прямих обмежень щодо державної, службової, лікарської, адвокатської таємниці, певних видів статистичної інформації, персональних даних тощо.

Таким чином, тип правового регулювання обігу інформації є однією з визначальних юридичних характеристик інформації. На основі початкової приналежності диспозитивного та імперативного методів правового регулювання відповідно цивільному та адміністративному праву ми можемо аналогічно назвати два види правового обігу інформації – цивільний та адміністративний. При чому держава "...вилучає її з цивільного обігу на будь-якому етапі. Ми вводимо поняття цивільного обігу, оскільки інформація, віднесена до державної таємниці, вилучається лише з обігу, що регулюється цивільним законодавством, але продовжує свій обіг відповідно існуючого правового регулювання питань охорони державної таємниці. Коли значення або цінність інформації знижується, вона випадає з цивільного обігу і потрапляє у вільний обіг" [7, 23].

Ще однією особливістю правового регулювання обігу інформації є те, що в залежності від типу інформації існують і відповідні, специфічні правила поведінки при здійсненні інформаційної діяльності, встановлені правовими нормами. Законом „Про доступ до публічної інформації” такі правила поведінки визначаються як порядок реалізації права на доступ до інформації за інформаційним запитом. Згідно норм цього Закону, запит на інформацію – це прохання особи до розпорядника інформації надати публічну інформацію, що знаходиться у його володінні [8, 15].

За своєю сутністю порядок доступу до інформації є різновидом спеціальних правових режимів, які являють собою "сукупність правил, закріплених в юридичних нормах, які регулюють певну діяльність людей". Правові режими існують в рамках багатьох галузей права, але оскільки ми вже визначили, що захист інформації в цілях інформаційної безпеки відбувається на основі імперативного методу правового регулювання, то відповідні режими доступу до інформації за своїми характеристиками є найбільш близькими до адміністративно-правових режимів.

Особливими властивими ознаками режиму доступу до інформації виступає специфіка його предмету – правові відносини, що виникають з приводу документованої або публічно виголошеної інформації. Головними характеристиками, які кваліфікують вид режиму доступу до інформації є: суб'єкт визначення доступності цієї інформації, коло суб'єктів, які мають доступ до цієї інформації, особливі вимоги та правила зберігання та поширення цієї інформації, строк дії режиму тощо [9, 211].

Таким чином, режим доступу до інформації може також розглядатися в рамках більш складного правового режиму, що визначає цілий ряд інших аспектів існування інформації в системі правових відносин. Але, разом з тим, саме режим доступу є універсальною характеристикою інформації. Адже він не залежить від порядку документування. Більше того, режимом доступу визначається можливість знаходження інформації у приватній власності і порядок її правового захисту.

Основним напрямком реформування законодавства в цій галузі слід назвати шлях поєднання існуючого досвіду з принципами відкритості та розумної достатності щодо обмеження доступу до інформації, її використання та розповсюдження, який би стимулював розвиток інформаційних

відносин з урахуванням інтересів інформаційної безпеки.

Разом з тим, перспективи інформаційного розвитку потребують обов'язкового врахування не лише внутрішніх, а й зовнішніх факторів впливу. Тож в процесі правотворчості та правозастосування повинен ґрунтуватися на відповідних міжнародно-правових стандартах.

Література

1. Галамба М. Інформаційна безпека України: поняття, сутність та загрози [Електронний ресурс] / М. Галамба // Юридичний журнал. – 2006. – № 11. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2463>
2. Кохановська О.В. До питання про захист персональних даних в Україні / О.В. Кохановська // Вісник Верховного Суду України. – 2011. – № 6. – С. 28-33.
3. Петрик В.М. Щодо визначення інформаційної безпеки та її різновидів / В.М. Петрик // Форми та методи забезпечення інформаційної безпеки держави: 36. матеріалів міжнар. наук.-практич. конф. Київ, 13.03.2008. – К.: 2008. – С.160–164.
4. Жук С.Я. Тенденції та перспективи розвитку інформаційної боротьби й інформаційної зброї / С.Я. Жук, В.О. Чмельов, Т.М. Дзюба // Наука і оборона. – 2006. – №4. – С. 35-41.
5. Про захист персональних даних: Закон України від 01 червня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2297-17/page>
6. Султангулов А.А. Личность и информация / А.А. Султангулов // Экономика и право: проблемы теории и практики: материалы международной научной конференции. – Ангельс: РИЦ ПКИ, 2012. – С. 92-95
7. Толубко В.Б. Концептуальні основи інформаційної безпеки України / В.Б. Толубко, С.Я. Жук, В.О. Косевцов // Наука і оборона. – 2004. – № 2. – С. 19-25.
8. Нестеренко О.В. Право на доступ до інформації в Україні: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.02 "Конституційне право, муніципальне право" / Нестеренко Оксана Вячеславівна; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2008. – 20 с.
9. Юдін О.К. Інформаційна безпека держави: навч. посіб / О.К. Юдін, В.М. Богущ. – Х.: Консул, 2005. – 576 с.

Деякі особливості кримінальної відповідальності за злочини проти фізичної недоторканності людини, що не заподіюють смерть, за законодавством Великобританії

Дудоров О.О., д.ю.н., професор

Сабадаш В.П., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Право на життя і право на здоров'я – фундаментальні особисті права у будь-якій країні світу, що забезпечують фізичне існування людини як біологічної істоти, частки суспільства і суб'єкта правових відносин і без дотримання (реалізації) яких всі інші права, свободи, блага, цінності тощо позбавлені сенсу. Фізичний біль обтяжує і руйнує людське життя, виснажує людину душевно і фізично, робить її пригніченою, знижує фізичні здібності і силу людини, негативно впливає, зокрема, на нормальну діяльність серцево-судинної системи, легенів та органів внутрішньої секреції. Однак проблеми зі здоров'ям пов'язані із заподіянням людині не лише фізичних і майнових втрат, а і душевних страждань, відволікають від продуктивної праці, сім'ї, занять фізкультурою, ускладнюють повноцінне спілкування тощо.

Традиційно, найбільш розповсюдженими злочинами проти фізичної недоторканності людини, що не заподіюють їй смерть за кримінальним правом Великобританії є напад (assault) та побої (buttery).

В англійській юридичній літературі напад і побої інколи описуються узагальнено, хоч за загальним правом вони завжди були різними злочинами. Їх окреме існування в статутній формі підтверджено Законом про кримінальну юстицію 1988 р., в якому використовуються терміни «загальний напад» і «побої» [1, 591].

Відповідальність за напад (assault) на теперішній час регулюється загальним правом (це правові норми, сформульовані в судових рішеннях) і нормами Закону про злочини проти особи 1861 р. (Offences Against Person Act 1861). Суть нападу як злочину полягає не стільки в зіткненні тіла і знаряддя злочину та заподіянні внаслідок цього фізичних страждань, скільки передусім у заподіянні потерпілому страху того, що він буде підданий впливу фізичної сили. Напад може бути вчинений лише умисно. Зазвичай нападом визнається будь-який рух тіла обвинуваченого, що примушує іншу

людину, достатньою мірою врівноважену, вважати, що до неї негайно буде застосоване фізичне насильство (до речі, з цієї причини розглядуваний злочин інколи називають фізичним нападом) [2, 141].

Цікаво, що починаючи з кінця 90-х років минулого століття англійські суди при розгляді справ про напади почали визнавати такими не лише відповідні рухи тіла людини, а і просте вимовляння слів погрожуючого характеру, звернених до потерпілих. Напад почав вбачатись і тоді, коли потерпілий не бачить злочинця, оскільки той висловлює свої погрози в темноті або по телефону, і навіть тоді, коли злочинець, подзвонивши, мовчить у слухавку – якщо обвинувачення змогло довести, що винний у такий спосіб прагнув залякати потерпілого. Наприклад, в одній із кримінальних справ було встановлено, що злочинець, який надіслав потерпілій понад 800 листів, постійно телефонував їй, інколи щось говорячи, а інколи просто мовчав. Відповідальність за окремі різновиди таких нападів передбачена Законом про захист від залякування 1997 р. (Protection of Harassment Act 1997).

Що стосується іншого злочину проти фізичної недоторканості людини, що не заподіюють їй смерть, за кримінальним правом Великобританії – побоїв (battering), зауважимо, що побоям зазвичай передують напади, хоч інколи вони можуть бути вчинені і без попередньої погрози. Особа визнається винною в заподіянні побоїв, якщо вона умисно або через необережність незаконно застосовує фізичну силу щодо іншої особи. Як зазначається в літературі, науковці і судді так і не виробили однакового підходу з питання, чи повинен характер доторкання до тіла потерпілого при застосуванні фізичної сили бути ворожим, образливим чи агресивним [1, 593]. Кваліфікованими видами нападу і побоїв визнаються дії, що: заподіяли реальну фізичну шкоду; вчинені з метою перешкодити проведенню законного арешту; означають напад на поліцейського, напад з метою грабежу, напад сексуального характеру і напад на расовому ґрунті [2, 144].

До речі, тут необхідно зазначити, що на підставі Закону про злочини і безлади 1998 р. (Crime and Disorder Act 1998) англійський законодавець посилив (порівняно з Offences Against Person Act 1861) відповідальність за напади, вчинювані на расовому ґрунті, – з п'яти до семи років тюремного ув'язнення. Злочин вважається вчиненим на расовому ґрунті, якщо: під час його вчинення або безпосередньо перед цим чи після цього злочинець демонстрував жертві злочину ворожість, засновану на тому, що вона (жертва) належить (або так вважає злочинець) до певної расової групи; злочин мотивований (повністю або частково) ворожим ставленням до членів певної расової групи. Під такою групою закон розуміє групу осіб, що визначаються за расою, кольором шкіри, національністю (включаючи громадянство), етнічною або національною належністю [3, 115].

Крім розглянутих вище нападів і побоїв, Offences Against Person Act 1861, положення якого в цій частині носять чітко виражений казуїстичний характер, передбачає відповідальність і за значну кількість інших злочинів, спрямованих на заподіяння шкоди здоров'ю людини, включаючи ті з них, що пов'язані із забезпеченням транспортної безпеки (зокрема, умисне поставлення в небезпеку пасажирів залізничного транспорту, кидання каміння в такий транспорт і т.ін.).

Література

1. Уголовное право зарубежных стран. Общая и Особенная части: учебник / под ред. И.Д. Козочкина. – 3 изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2010. – 1056 с.
2. Elliot, C. and Quinn, F. (2010) *Criminal Law*, Harlow: Longman. – 436 p.
3. Herring J. (2013) *Criminal Law Statutes*, Oxford. – 251p.

Основні етапи проведення обшуку приміщення, в якому знаходиться комп'ютерна техніка

Єна І.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

На сучасному етапі розвитку суспільства, комп'ютер, завдяки своїй багатифункціональності, високої продуктивності, надійності, став невід'ємним елементом життя практично кожного жителя України. Однак, стрімка інформатизація суспільства має і негативний аспект, оскільки, комп'ютерна техніка все частіше використовується в злочинних цілях, для здійснення діянь, які кваліфікуються як злочини.

Вивченню проблем комп'ютерної злочинності присвятили свої дослідження представники різних наукових напрямів, такі як Розенфельд Н.А., Карчевський Н.В., Біленчук П.Д., Мотлях А.І., Белоусов А.С. та ін.

Ефективність розслідування комп'ютерних злочинів багато в чому залежить від того, наскільки повно, правильно, ретельно буде підготовлено і проведено таку слідчу (розшукову) дію, як обшук.

На нашу думку, для більшої ефективності обшук слід проводити послідовно в кілька етапів, і кожен наступний починати тільки після завершення попереднього. Ми пропонуємо виділити сім основних етапів провадження обшуку приміщення, в якому знаходиться комп'ютерна техніка.

Першим етапом даної слідчої (розшукової) дії є процес доведення таких обставин, як: чи було вчинено кримінальне правопорушення; чи наявні докази вчинення кримінального правопорушення; є необхідність зайти в приміщення (будинок, квартиру, офіс), так як на думку слідчого або прокурора, докази знаходяться саме в цьому конкретному місці, тощо. Доведення перед слідчим суддею цих важливих обставин та отримання ухвали слідчого судді завершує перший етап обшуку.

Наступний (другий) етап – підготовка до проведення обшуку, який складається з декількох обов'язкових елементів (дій).

1. Для успішного проведення обшуку необхідно, насамперед, встановити і вивчити особистість власника приміщення (чи іншої особи знаходиться в даному приміщенні), в якому знаходиться комп'ютерна техніка, особу власника (користувача) комп'ютерної техніки, його професійні навички.

2. Необхідно встановити яка саме комп'ютерна техніка (комп'ютери, периферія) знаходиться в приміщенні, яке підлягає обшуку, і в якій кількості. А також з'ясувати питання про наявність в приміщенні пристрою, що забезпечує безперебійне надходження електричного струму, який можна буде використовувати в разі відключення електроенергії.

3. Визначити яку саме інформацію і докази слід шукати, які з них вивчати на місці, а які вилучати для подальшого дослідження в комп'ютерному центрі чи експертній установі.

4. До виїзду на місце проведення обшуку слідчий або прокурор, які проводитимуть слідчу (розшукову) дію повинні вжити заходів для забезпечення присутності під час його провадження не менше двох понять.

5. Необхідно підготувати комп'ютерну техніку, яка буде застосовуватися при зчитуванні й зберіганні вилученої інформації.

6. Визначити час проведення обшуку.

Третій етап проведення обшуку – прибуття на місце обшуку і оголошення присутнім особам про намір провести слідчу (розшукову) дію. Однак, якщо слідчий вважає, що така дія може призвести до знищення доказів, припустимі виключення.

Далі слід організувати охорону комп'ютерів і телефонів і не допускати до них нікого, крім залучених фахівців або технічних консультантів. Обмежити доступ до комп'ютерної техніки, яка знаходиться в обшукуваному приміщенні представляється доцільним. Саме ці дії і становитимуть наступний – четвертий етап обшуку.

П'ятий етап – первинна стадія обшуку. На цьому етапі слідчий, прокурор за допомогою фахівця переходять до безпосереднього огляду приміщення, при якому обов'язково повинні виконати ряд дій.

По-перше, необхідно виявити всі комп'ютери, що знаходяться в приміщенні і встановити працює кожен з них автономно, або підключений до будь – якої мережі або системи.

По-друге, якщо в приміщенні знаходиться декілька комп'ютерів, слід встановити чи об'єднані вони в єдину локальну обчислювальну мережу.

По-третє, слід встановити чи підключений комп'ютер (комп'ютери) до телефонної лінії.

І по-четверте, необхідно встановити чи підключений комп'ютер (комп'ютери), який знаходиться в обшукуваному приміщенні з апаратурою, обладнанням або обчислювальною технікою, яка знаходиться за межами цього приміщення.

Детальна стадія являє собою шостий етап обшуку. Даний етап представляється нам найбільш складним і трудомістким, вимагає високої кваліфікації слідчого, прокурора, фахівця в галузі комп'ютерних технологій і всієї слідчо-оперативної групи, оскільки на цьому етапі дослідженню підлягає не тільки комп'ютерна техніка, яка перебуває в обшукуваному приміщенні, а й саме приміщення на предмет виявлення схованок, в яких можуть знаходитися документи і предмети, що мають значення для встановлення істини у справі.

При пошуку доказів під час проведення обшуку слід враховувати і те, що більшу частину інформації, яка зберігається і обробляється в комп'ютері можна перенести на різні носії – лазерні диски, флеш – накопичувачі. Тому пошук таких носіїв є обов'язковим. Ці дії будуть представляти сьомий етап.

Завершальним дією є фіксація ходу і результатів проведеного слідчого (розшукової) дії в протоколі.

Психологічні особливості допиту підозрюваного під час досудового розслідування

Жечева А.В., студентка

Науковий керівник:

Єна І.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Сучасний етап формування державності й демократичного суспільства в Україні супроводжується негативними явищами соціального характеру, одне з яких полягає у значному поширенні злочинності. Цей процес характеризується появою нових злочинів, способів і засобів їх вчинення, удосконаленням злочинної професійної діяльності, її методами роботи державних органів з розслідування злочинів. У розкритті злочинів одне з важливих місць посідає допит як ефективний засіб боротьби зі злочинністю.

Проблема проведення допиту в досудовому слідстві в різних аспектах психологічних особливостей висвітлювалася у наукових публікаціях таких видатних вчених, як В.В. Баранчук, В.О. Коновалова, В.Г. Лукашевич, В.К. Весельський, В.К. Марчак, В.Ю. Шепітько, В.Г. Гончаренко, В.Т. Нор, М.С. Шумило, М.М. Михеєнко, В.В. Коваленко.

У збиранні доказової інформації одне з основних місць посідає допит. Його сутність полягає в отриманні від допитуваної особи інформації про обставини та факти, які мають значення для розслідування кримінальної справи. Будь-який допит – це пізнавальний процес. У результаті отриманих показань та їхньої належної оцінки слідчий встановлює об'єктивну істину у кримінальній справі. Щоб установити таку істину, допит необхідно проводити так, щоб одержати якнайбільше інформації про відстежувану подію. Це досягається тоді, коли допит проводиться відповідно до закону, спираючись на досягнення психології та спеціальні тактичні прийоми. Допит як пізнавальний процес, що здійснюється з метою отримання правдивої інформації від підозрюваного, має певну специфічну логіко-психологічну особливість: слідчий повинен досліджувати не тільки взаємозв'язки явищ, що підлягають безпосередньому сприйняттю, а й події минулого, які, зазвичай, приховуються злочинцем [1].

При підготовці до проведення допиту слідчий складає план який може включати декілька розділів. Будь-який вид допиту (свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого) необхідно розпочинати зі встановлення психологічного контакту, що сприятиме раціональному витрачання часу, та дозволяє оцінити одержані показання. Психологічний контакт – це найбільш сприятлива психологічна «атмосфера» допиту, яка допомагає взаємодії та взаємовідносинам між її учасниками.

Встановлення психологічного контакту створює найбільш сприятливу психологічну атмосферу спілкування, в результаті чого в допитуваної особи змінюється негативний емоційний стан, психологічне ставлення та соціальна позиція, а у слідчого формуються позитивний емоційний настрій та прагнення досягнути істини. Невстановлення психологічного контакту, на думку В.В. Баранчук, призводить до виникнення конфліктних ситуацій, відмови від надання свідчень, надання неповних чи неправдивих показань допитуваною особою [2].

Під психологічною атмосферою під час допиту слід розуміти: по-перше, ставлення допитуваного до слідчого, що характеризується розумінням завдань та обов'язків його, повагою до нього та усвідомленням необхідності власного сприяння слідству через давання правдивих показань; по-друге, психологічний «настрій» (налаштування) слідчого, спрямований на сприйняття інформації (доводів, аргументів та пред'явлених доказів) та спонукання допитуваного до спілкування; по-третє, психологічну готовність допитуваного до розмови, що полягає в бажанні давати повні та правдиві показання.

Встановлення психологічного контакту вимагає взаємозв'язку слідчого з підозрюваним у запитально-діалоговій формі чи у формі вільної розповіді, під час яких передається й сприймається його учасниками мовленнєва інформація. Перед допитом, як вважають вчені, бажана дружня бесіда на нейтральну тему, яка забезпечить виникнення взаєморозуміння із допитуваним, допоможе слідчому визначити емоційний стан останнього і виробити найбільш прийнятну тактику, після чого потрібно проінформувати особу, яку допитують, про конституційні права.

У процесі допиту важливе значення має доброзичливість, стриманість, повага зі сторони слідчого, що сприяють встановленню необхідного психологічного контакту з особою, яку допитують. Запитання слідчого до підозрюваної особи несуть психологічно-сміслову навантаженість. Згідно з КПК України забороняється постановка навідних запитань при проведенні допиту.

Вже сам факт притягнення особи до слідчих дій як підозрюваної впливає на різку зміну її соціального статусу, на значне звуження соціально-рольових функцій, завдає певних потрясінь у психіці. Часто допитуваному невідомо, якими доказами володіє слідчий, які слідчі дії можуть бути проведені, яке остаточне рішення буде прийняте. Така ситуація викликає сильні психічні переживання, тривогу, відчуття страху. Особливий стан суму, обурення, гніву і образи відчуває невинна людина, яку підозрюють у вчиненні злочину. Вона може відчувати безпорадність, розгубленість, страх щодо можливості спростувати висунуті проти неї звинувачення.

Психологічний вплив на підозрюваного з боку слідчого може викликати як прихильність, спонукати до відвертості та щирого бажання допомогти слідству, так і навпаки, різну негативну реакцію, що проявляється у припиненні спілкування, або маніпулюванні, наданні неправдивої інформації. Під час допиту підозрюваного у його показаннях можливі перекручення, які є наслідком свідомої неправди [3].

Важливим методом, спрямованим на викриття неправди, є зважене й послідовне переконування. Воно передбачає насамперед звернення до свідомості допитуваного, до його почуття, мислення й світогляду. Щоб уміти переконувати, слід враховувати індивідуальні особливості підозрюваного, специфіку його сприйняття, уявлення, пам'яті. Переконування як метод психологічного впливу стає ефективним засобом слідчого за умови вмілого і творчого його застосування під час допиту.

Закон забороняє домагатися показань від підозрюваного шляхом насильства, погроз, знущання, приниження гідності та інших незаконних дій. Тому, якщо допитуваний відмовляється давати показання чи відповідати на запитання слідчого, слідчий повинен з'ясувати причини відмови та роз'яснити значення показань для встановлення істини в справі і захисту його законних прав і інтересів.

Показання підозрюваного викладаються спочатку у формі вільної розповіді про обставини справи. Слідчий може ставити допитуваному уточнювальні, нагадувальні, доповнювальні та контрольні запитання, деталізуючи при цьому його показання та з'ясовуючи, які саме обставини він більше запам'ятав. Якщо підозрюваний заявляє, що може впізнати особу чи предмет, який він спостерігав, пам'ятає його характерні ознаки, слідчий провадить пред'явлення осіб чи предметів для впізнання.

При оцінці доказів і прийнятті процесуальних рішень суттєве значення має внутрішнє переконання слідчого, на яке суттєвий вплив мають об'єктивні і суб'єктивні чинники. Серед них – відчуття, сприйняття, увага, пам'ять, темперамент, здібності, характер, стресостійкість, настрій та інші психологічні особливості особистості слідчого [4].

Отже, у досудовому розслідуванні одне з основних місць посідає допит. Але його значення в забезпеченні результативності визначається, в першу чергу, не кількісними показниками, а вмінням тактовно, грамотно, і головне – з суворим дотриманням законності побудувати та провести допит. Вивчення практики свідчить, що в слідчій діяльності допускається чимало помилок. Усе це вимагає від слідчих не тільки глибоких професійних знань, а й фундаментальної психологічної підготовки, психоемоційної стійкості. Без такої підготовки, знання психології допитуваного, усунення несприятливих психологічних станів бажаних результатів під час допиту важко досягнути.

Література

1. Шепітько В.Ю. Довідник слідчого / В.Ю. Шепітько. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2001. – 208 с.
2. Баранчук В.В. Поняття та ознаки психологічного контакту в процесі допиту / В.В. Баранчук // Збірник наук. праць. Випуск 17 / ред. кол.: В.І. Борисов (голов. ред.) та ін. – Х.: Кроссрод, 2009. – С. 326-332.
3. Бортник В. Захист прав, честі і гідності підозрюваного під час допиту: окремі проблеми / В. Бортник // Право України. – 2005. – № 11. – С. 49-52.
4. Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): монографія / В.К. Весельський. – К.: НВТ «Правник»; НАВСУ, 1999. – 126 с.

Особливості кримінального провадження, щодо застосування примусових заходів медичного характеру

Жуков М.С., студент

Науковий керівник:

Єна І.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Кримінальний процесуальний кодекс України виділяє окремим розділом особливі порядки кримінального провадження. Зокрема, до них відноситься: кримінальне провадження на підставі угод, кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, щодо окремих категорій осіб, щодо неповнолітніх, застосування примусових заходів виховного характеру, кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю. Дані провадження характеризуються особливим суб'єктом, щодо якого здійснюється розгляд та вирішення справи, а також наявністю певної специфічної процедури. Окреме місце серед видів особливих порядків кримінального провадження посідає застосування примусових заходів медичного характеру. Широком розповсюдженням застосування такого виду особливого порядку провадження зумовлює актуальність цієї теми.

Згідно зі статтею 19 Кримінального кодексу України (далі – КК України) не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння перебувала в стані неосудності. Не підлягає покаранню також особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними [2]. У зв'язку з тим, що КК України не передбачає можливості притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності, до них застосовуються примусові заходи медичного характеру. Стаття 503 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) зазначає, що у разі, якщо під час досудового розслідування будуть встановлені підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, слідчий, прокурор виносить постанову про зміну порядку досудового розслідування. Окрім цього, слід зазначити, що примусові заходи медичного характеру застосовуються лише до осіб, які є суспільно небезпечними [1].

Стаття 94 КК України встановлює наступні види примусових заходів медичного характеру: 1) надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку; 2) госпіталізація до психіатричного закладу із звичайним наглядом; 3) госпіталізація до психіатричного закладу з посиленням наглядом; 4) госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом [2].

Оскільки дана категорія справ досить специфічна, що обумовлюється особливим психічним станом підозрюваного, обвинуваченого, відповідно і процедура вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру має певні особливості. Окремої уваги у цьому сенсі має предмет доказування, оскільки обов'язково встановлюються:

1) час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення;

2) вчинення цього суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення цією особою;

3) наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер розладу психічної діяльності чи психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи на час досудового розслідування;

4) поведінка особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення і після нього;

5) небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб, а також можливість спричинення іншої істотної шкоди такою особою;

6) характер і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням або кримінальним правопорушенням.

7) обставини, що підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, в тому числі

пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення (стаття 505 КПК України) [1].

Пункт 5 частини 2 статті 52 КПК України, а також стаття 507 КПК України встановлює обов'язкову участь захисника у даному провадженні.

Що стосується застосування запобіжних заходів до осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, то суд може застосувати:

1) передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом;

2) поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку [1].

Особливістю даного виду провадження є обов'язкове проведення експертизи щодо встановлення неосудності. Сам стан неосудності характеризується обов'язковою наявністю двох ознак: інтелектуальної (особа не могла усвідомлювати свої дії та керувати ними) та медичної (наявність психічного захворювання у особи). Окрім звичайної психіатричної експертизи, ст.509 КПК України передбачає можливість проведення стаціонарної психіатричної експертизи, яка полягає у тривалому спостереженні та дослідженні відповідної особи, строком не більше 2 місяців. Питання про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи вирішується під час досудового розслідування – ухвалою слідчого судді за клопотанням сторони кримінального провадження в порядку, передбаченому для подання та розгляду клопотань щодо обрання запобіжного заходу, а під час судового провадження – ухвалою суду [1].

Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру закінчується закриттям кримінального провадження або складенням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Судовий розгляд завершується постановленням ухвали про застосування примусових заходів медичного характеру або про відмову в їх застосуванні.

Ще одна особливість даного виду провадження закріплюється у статті 95 КК України, і полягає в тому, що примусові заходи медичного характеру застосовуються до особи, строком на 6 місяців. По закінченню цього строку, особа підлягає огляду комісією лікарів-психіатрів для вирішення питання про наявність підстав для звернення до суду із заявою про припинення або про зміну застосування такого заходу. У разі відсутності підстав для припинення або зміни застосування примусового заходу медичного характеру представник психіатричного закладу (лікар-психіатр), який надає особі таку психіатричну допомогу, направляє до суду заяву, до якої додається висновок комісії лікарів-психіатрів, який містить обґрунтування про необхідність продовження застосування примусового заходу медичного характеру. У разі необхідності продовження застосування примусового заходу медичного характеру понад 6 місяців представник психіатричного закладу (лікар-психіатр), який надає особі таку психіатричну допомогу, повинен направити до суду за місцем знаходження психіатричного закладу заяву про продовження застосування примусового заходу. До заяви додається висновок комісії лікарів-психіатрів, який містить обґрунтування про необхідність продовження надання особі такої психіатричної допомоги. В подальшому продовження застосовування примусового заходу медичного характеру проводиться кожного разу на строк, який не може перевищувати 6 місяців [2].

Пленум Верховного Суду України у своїй Постанові «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування» від 03.06.2005 року № 7, зазначив, що при розгляді справи про продовження, зміну або скасування (припинення) застосування примусових заходів медичного характеру суд, за наявності сумніву в правильності висновків комісії лікарів-психіатрів, може викликати в судове засідання представника психіатричного закладу (лікаря-психіатра), який надавав особі психіатричну допомогу, а за потреби – призначити судово-психіатричну експертизу [3].

Таким чином, проаналізувавши усе вищезазначене, можна дійти висновку, що одним із видів особливих кримінальних проваджень є застосування примусових заходів медичного характеру. Особливістю даного виду провадження є те, що суб'єкт злочину є особа, яка не підлягає кримінальній відповідальності. Відповідна процедура застосування примусових заходів медичного характеру регламентується окремою главою Кримінального процесуального права, окрім цього матеріальні норми таких примусових заходів закріплюються у Кримінальному кодексі України.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради. – 2013. – №9-10. – Ст.88.

2. Кримінальний кодекс України (із змінами та доповненнями станом на 1 вересня 2013 року). – Х.: Одиссей, 2013. – 232 с.
3. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів медичного характеру: Постанова Пленуму Верховного Суду України №7 від 03.06.2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05>.

Захист прав дитини у кримінальному праві

Закарлюка Н.С., студентка

Науковий керівник:

Шеховцова Л.Л., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Захист прав та інтересів дитини є одним із найважливіших завдань Української держави, адже ставлення до дітей, їхніх прав і свобод, повага до їхньої людської гідності якнайточніше відображають рівень гуманності й цивілізованості суспільства. Світові стандарти у галузі дотримання прав дитини, що формувалися протягом багатьох десятиліть, закріплені у кількох важливих міжнародних документах. Ще у 1924 р. Лігою Націй було розроблено та прийнято Женевську декларацію прав дитини. Зі створенням ООН у 1945 р. увага до прав дитини у світі посилилась, міжнародна спільнота прийняла кілька правових документів, що визначають статус жителів планети до 18 років та зобов'язання держави і суспільства перед ними. Питання захисту прав дитини знайшли відображення у Загальній декларації прав людини, прийнятій ООН у 1948 р., у Міжнародних пактах 1966 р., зокрема, у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (п.1 ст.24) зазначено: «Кожна дитина без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану або народження має право на такі заходи захисту, які є необхідними в її становищі як малолітньої, з боку її сім'ї, суспільства і держави». У 1959 р. ООН прийняла Декларацію прав дитини, яка справила значний вплив на політику урядів і парламентів у всіх частинах світу. 20 листопада 1989 р. Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй було прийнято Конвенцію про права дитини, яка правомірно вважається міжнародною дитячою конституцією. Конвенцією запроваджено сучасні універсальні стандарти, які слугують орієнтирами щодо забезпечення прав дітей у світі й у кожній країні зокрема [6, 2].

За законодавством України правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття [1].

Кримінальний кодекс України [2] забезпечує захист прав і законних інтересів дитини шляхом: 1) застосування більш суворих санкцій до осіб, які вчинили злочин проти дитини; 2) встановлення особливостей кримінальної відповідальності і покарання осіб, які вчинили злочин до досягнення 18-річного віку. У Кримінальному кодексі України передбачені злочини проти: новонародженої дитини (ст.117, ч.2 ст.135, ст.148); малолітніх (п.2 ч.2 ст.115; ч.1 ст.135; ч.2 ст.36; та ін.); особи, яка не досягла статевої зрілості (ч.1 ст.155); дітей, які не досягли віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування (ст.150); осіб, які не досягли 16-річного віку (ч.1 ст.156); неповнолітніх (ч.3 ст.120; ч.3 ст.130; ч.2 ст.133; ст.137 та ін.); неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на утриманні батьків (ст.164). Наведений перелік підтверджує, що належний правовий захист забезпечується не усім особам, які не досягли повноліття. Для усунення цього недоліку фахівці пропонують замінити терміни «малолітній», «неповнолітній» тощо на єдиний термін – «дитина» (за винятком лише тих статей, де такий поділ є доцільним [3, 288].

Кримінальний закон охороняє дитину і до народження, наприклад, вчинення злочину щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, обтяжує кримінальне покарання (п.7 ч.1 ст.67).

Разом з тим деякі норми Кримінального кодексу взагалі не передбачають особливого правового захисту дитини (статті 121, 122, 125, 126, 127, 129, 143). Такі злочини, як умисні тілесні ушкодження, побої і мордування, катування, погроза вбивством, порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини є особливо небезпечними для дитини, тому що можуть зашкодити її нормальному фізичному розвитку, завдати фізичних чи моральних страждань, тому закон повинен встановлювати більш суворе покарання за вчинення таких діянь. Для більш ефективного захисту прав дитини на думку Н. Юзікової, слушною видається пропозиція формування окремого інституту кримінального права – «злочини проти сім'ї та дітей» [4, 60].

Загальна частина Кримінального кодексу містить низку норм, які спрямовані на захист прав і законних інтересів особи, яка вчинила злочин до досягнення повноліття. Ч.1 ст.22 встановлює:

кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. У ч.2 ст.22 міститься вичерпний перелік злочинів, за вчинення яких кримінальній відповідальності підлягають особи віком від 14 до 16 років, при цьому «Кримінальний кодекс виключає можливість притягнення до кримінальної відповідальності, починаючи з 14 років, за злочини, вчинені з необережності, тому що відсутність життєвого досвіду і особливості розвитку мислення не дозволяють підліткам передбачити однакові з дорослими особами заходи перестороги» [5, 5].

Крім того, вчинення злочину неповнолітнім є обставиною, що пом'якшує кримінальне покарання (п.3 ч.1 ст.66); до осіб, які вчинили злочин у віці до 18 років, не застосовується довічне позбавлення волі (ч.2 ст.64). Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх закріплює розділ XV Кримінального кодексу України. Зокрема, норми цього розділу встановлюють більш м'які, ніж щодо повнолітніх, умови звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, у т.ч. із застосуванням примусових заходів виховного характеру [5, 7].

Отож, удосконалення кримінального законодавства та ефективна реалізація його норм сприятиме виконанню Українською державою важливого завдання – втілювати в життя права дитини в повному обсязі, забезпечувати її фізичний, інтелектуальний, духовний, моральний, і соціальний розвиток і надавати належний правовий захист.

Література

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/mai.acgi?nreg=2947-14>
2. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 5 квітня 2001 р. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/mai.acgi?nreg=2341-E>
3. Крестовська Н.М. Ювенальне право України: генезис та сучасний стан: дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук / Н.М. Крестовська. – Одеса, 2008. – 468 с.
4. Юзікова Н. Як захистити дітей від жорстокості батьків / Н. Юзікова // Право України. – 1998. – № 3. – С. 60-61.
5. Тацій В. Новий Кримінальний кодекс України / В. Тацій, В. Сташис // Право України. – 2001. – № 7. – С. 3-9.
6. Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні: Спеціальна доповідь уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. – К., 2010. – 228 с.

Транснаціональна злочинність в Україні: сучасний стан та заходи запобігання

Зуєв В.О., студент

Науковий керівник:

Узунова О.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Україна займає стратегічно важливе географічне положення для економіки, оскільки є сполученням між країнами Митного союзу та країнами-членами Європейського Союзу. Цим може скористатися уряд нашої держави для збільшення товарообігу та залучення інвестицій, що неодмінно приведе до економічного зростання, але не все так просто, оскільки через ті ж причини наша країна стає уразливою щодо такої проблеми, як транснаціональна організована злочинність. На сьогоднішній день, ХХІ століття чітко показує нам еволюцію злочинного світу від індивідуальних злочинів до злочинів вчинених злочинними організаціями, що мають міжнародні зв'язки. Як правило такі тенденції розвитку пов'язують з процесом всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації, що називається глобалізацією. У доповіді ООН «Глобалізація злочинності: оцінка загрози міжнародної організованої злочинності» йдеться про те, що злочинні групи щорічно заробляють мільярди доларів на торгівлі наркотиками, зброєю, людьми, сировиною, контрафактною продукцією, а також на морському піратстві і кіберзлочинності, однак ця загроза стосується не лише економіки. Доходи від злочинної діяльності і загрози застосування сили дозволяють злочинцям чинити вплив на вибори, політиків і військових, а найбільші економіки являють собою широкі ринки збуту незаконних товарів. У доповіді констатується, що сьогодні злочинний ринок покриває всю планету, заборонені товари виробляють на одному континенті, перевозять на другий, а продають на третьому і, таким чином, сучасна злочинність, слідом за загальними тенденціями глобалізації, також

набуває глобальні, транснаціональні риси. Тому вироблення методів протидії цій загрози повинно мати наукове обґрунтування.

В процесі аналізу наукових джерел, що присвячені вивченню транснаціональної організованої злочинності в Україні, та вивченню основних напрямів її запобігання були вивчені роботи таких авторів як: Ю.М. Антонян, М.Г. Вербенський, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.І. Долгова, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, І.І. Карпець, О.М. Костенко, А.П. Тузов, Л.Д. Удалова, В.І. Шакур та ін. В дослідженнях даних вчених чітко прослідковується думка, що даний сегмент злочинності є досить небезпечним для світового порядку і її вирішення даної проблеми потребує якнайшвидшої реакції з боку держави та світового співтовариства.

Метою дослідження є аналіз стану транснаціональної організованої злочинності в Україні та розроблення деяких науково обґрунтованих заходів запобігання вчиненню транснаціональних злочинів, на основі сучасних теоретичних концепцій юридичних наук, кримінологічної характеристики транснаціональних злочинів.

На сьогоднішній день під транснаціональною організованою злочинною діяльністю слід розуміти здійснення злочинними організаціями незаконних операцій, пов'язаних з переміщенням потоків інформації, грошей, фізичних об'єктів, людей, інших матеріальних і нематеріальних засобів через державні кордони з метою використання сприятливої ринкової кон'юнктури в одній або кількох іноземних державах для одержання істотної економічної вигоди, а також з метою ефективного ухилення від соціального контролю за допомогою корупції, насильства й використання значних розходжень у системах кримінального правосуддя різних країн [1, 68].

За даними Міністерства внутрішніх справ України, на території нашої держави в період з 2001 року до 2012 року, органами внутрішніх справ України знешкоджено більше чотирьохсот злочинних угруповань з міжнародними (транснаціональними) зв'язками (у середньому 26 на рік) [2]. А з огляду на сьогоднішню ситуацію в країні статистика може тільки погіршуватися. Хоча точно сказати щодо реальної картини злочинності в Україні з огляду на дані статистичних досліджень не можна. Якщо звернутися до аналізу загальної кількості кримінальних правопорушень, які були зареєстровані у 2013 році та розглянути результати їх розслідувань за той же рік, то можна перекоонатися, що дані статистики, наведені в Єдиному звіті про кримінальні правопорушення Генеральної прокуратури України, мають суттєві протиріччя. Так, наприклад у січні-листопаді, відповідно до даних Єдиного реєстру досудових розслідувань, було взято на облік 592 171 кримінальне правопорушення, в той же час згідно з Єдиним звітом за 2013 рік усього було обліковано 563 560 кримінальних проваджень. Такі викривлення статистики безумовно не сприяють створенню реальної картини, яка описує стан злочинності в Україні, зокрема в її транснаціональному сегменті [3]. Хоча до 20 листопада 2012 року розпорядником статистики було Міністерство внутрішніх справ України і ми могли назвати кількість виявлених організованих груп і злочинних організацій з міжнародними зв'язками. На сьогоднішній день, коли розпорядником статистики є Генеральна Прокуратура України ми можемо назвати тільки загальну кількість виявлених організованих груп і злочинних організацій. Як зазначає М.Г. Вербенський, в Україні, як до речі і в інших пострадянських країнах, узагалі не ведеться державної офіційної статистики щодо транснаціональної організованої злочинності, хоча заради справедливості слід зазначити, що окремі дані стосовно цього виду злочинності в офіційній статистиці знайти можна, інша річ – наскільки ці дані відбивають існуючу картину транснаціонального злочинного сегменту в Україні [4, 137].

Відповідно, як здається, є необхідність створити єдину національну облікову базу, до якої має надходити інформація з усіх силових структур, а також із структур митної, податкової служби, яка стосується стану злочинності. Тільки після належної обробки та аналізу ці дані мають оприлюднюватися, надавати суспільству та правоохоронним органам реальну, а не “ викривлену” інформацію.

Найнебезпечнішими виявами транснаціональної злочинності, характерними для сучасної України, є злочинність у сфері господарської діяльності, легалізація коштів та іншого майна, одержаних злочинним шляхом; злочинність, пов'язана з торгівлею людьми та нелегальною міграцією; останнім часом гострою проблемою постала злочинність, пов'язана з незаконним обігом наркотичних засобів та зброї.

Сьогодні України стикається з тим, що транснаціональна злочинність все більше відноситься до категорії злочинів проти національної безпеки. Політична ситуація, яка склалася навколо нашої держави сприяє тому, що наші правоохоронні органи сьогодні стикаються з активізацією терористичної діяльності в середині нашої держави, що супроводжується незаконним переміщенням

зброї, а також вербування громадян до вчинення злочинів проти існуючого ладу в державі. І останні події в Донецьку, Луганську, Харкові та Одесі є яскравим тому підтвердженням.

Правоохоронні органи з запізненням реагують на виникнення нових загроз, що потребує налагодження роботи із отриманням інформації, перекриття каналів постачання фінансів, зброї, друкованих матеріалів антидержавного характеру, превентивну нейтралізацію керівників злочинних організацій, яка полягає в постійному контролі їхньої діяльності, контактів, переміщень. Ці заходи потребують координації правоохоронних органів із органами Служби Безпеки України, податковим органами, органами військової розвідки та контррозвідки, із митницею і прикордонниками. Є доцільним запозичення міжнародного досвіду. Співпрацювати з міжнародними органами, яких на сьогоднішній день створена чимала кількість для боротьби з транснаціональною злочинністю. Для запобігання злочинності необхідно залучати населення, громадські організації, а не тільки правоохоронні органи. Оскільки, на рівень злочинності значно впливає свідомість самої людини, менталітет. Доцільним є створення єдиного центру який би займався питанням координації наведених вище органів між собою.

Отже, для нашої держави проблема у вигляді транснаціональної злочинності постала у досить критичному стані. Для України є досить нагальним вироблення якісно нових змін у боротьбі з даним феноменом злочинного світу. У розв'язанні цієї проблеми не можна обійтися без фундаментальних досліджень учених і практиків як зарубіжного досвіду, так і вітчизняного. Доцільним є продовження реформування правоохоронної системи та приведення її у відповідність до світових стандартів. Стан транснаціональної злочинності в Україні засвідчує, що тільки створення ефективної системи протидії транснаціональній злочинності може гарантувати подальший розвиток нашої держави.

Література

1. Тичина Д.М. Основні напрями запобігання транснаціональній організованій злочинності в Україні [Електронний ресурс] / Д.М. Тичина. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/boz_2012_1_9.pdf
2. Аналітичний огляд МВС України та Укрбюро Інтерполу. – К.: Видавництво МВС України, 2013. – 29 с.
3. Статистичні дані офіційного веб-сайту Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gr.gov.ua>.
4. Вербенський М.Г. Кримінологічна характеристика злочинів, що складають ядро транснаціональної організованої злочинності / М.Г. Вербенський // Право і суспільство. – 2010. – № 1. – С. 132-140.

Хіромантія як нетрадиційний криміналістичний метод діагностики ознак і властивостей людини

*Калюга К.В., к.ю.н., доцент
Класичний приватний університет*

Розглянемо такий, не зовсім популярний та «незаслужено» забутий серед сучасних науковців, на їхню думку – «псевдонауковий» психодіагностичний метод як хіромантія – (у літературі можна зустріти терміни: хіромантика, хірологія), що має давню історію застосування, і, на нашу думку, може бути «реанімований» в сучасних умовах.

До хіромантії зверталися і звертаються генетики, антропологи, медики, психологи, звернемося й ми, криміналісти. Бо на нашу думку, це один з надійних джерел інформації.

Найбільш ранні, власне наукові, повідомлення по вивченню шкірних покривів рук відносяться до XII сторіччя.

У 1686 році Мальпігі дав короткий опис візерунків долонь і пальців людини.

В XIX в. найбільш відомими дослідженнями в цій галузі були роботи чеського вченого Я. Пуркіне і американця Уайдлера.

Науковій психологією хіромантія незмінно відкидалася, проте вивчення ембріонального розвитку пальцевих візерунків у зв'язку з спадковістю дало поштовх до виникнення нової галузі знання – дерматогліфіки. Цей термін запропонований американськими вченими Камінсом і Мідлом. Вважається доведеним, що формування кожного малюнка долонь, як і розвиток мозку, відбувається на 3-4 місяці внутрішньоутробного розвитку і обумовлені одним і тим же впливом генного набору батьків або хромосомними абераціями у плода.

Хірологією в сучасній літературі прийнято називати галузь знання, що відноситься до вивчення кисті руки. Хірологія поділяється на хірогномію, хіромантію та дерматогліфіку. Хірогномонія вивчає форму кисті, пальців і нігтів, а також їхні розміри, текстуру, колір і гнучкість. Ці ознаки протягом життя людини більш або менше постійні та відносяться переважно до індивідуально-типових особливостей. Хіромантия вивчає лінії долоні. Ці лінії є відображенням особистісних якостей, які формуються, розвиваються й змінюються. Дерматогліфіка вивчає складний неповторний візерунок долонь і пальців рук.

Також, зустрічається чотирьохрівневе розподілення вчення про будову руки, яке складається з: дерматогліфіки, хірології (яка в свою чергу складається з хірогноміки та пальмістрії) й безпосередньо хіромантії (найвищого рівня, що безпосередньо спирається на інші).

Дослідженню піддавалися теоретичні, методологічні й методичні ресурси використання хіромантії з метою встановлення (актуалізації) взаємозв'язку анатомічних особливостей будови шкіряних покривів (в першу чергу, на долонях людини, ліктях, ще на голові, ногах) з індивідуальними ознаками та психологічними властивостями особи. Зокрема, особи злочинця.

Дослідження також ґрунтується на сучасному стані та теоретичних засадах окремих наукових розробок традиційної дактилоскопії, ідентифікації рукавичок, встановлення цілого за частинами (трасологія) тощо.

Вони дозволяють розбудувати певну наукову (теоретичну й прикладну) базу хіромантії та спроектувати її можливості на реалії слідчої практики сьогодення.

Особливості особи, її індивідуально-психологічні якості та властивості, можна визначати не тільки традиційними методами, але й за допомогою, наприклад, у такий спосіб, як зчитування даних, отриманих із дослідження шкіряного малюнку кисті людини.

Механізм реалізації цього процесу, може виглядати наступним чином.

Наприклад, визначення віку базується на кількісних характеристиках. Підраховано, що на долоні у дітей від 8 до 12 років у відрізок, що дорівнює 5 мм, вміщується 12-13 папілярних ліній, у підлітків від 13 до 17 років – 10-12 ліній, у дорослих від 18 років й старше – 9-10 ліній. Відомо також, що до старості дуже часто в слідах нечітко відображується візерунок через спрощення папілярних ліній на пальцях.

Можна по відбитку долоні визначити і антропологічні ознаки, наприклад зростання. Так, з великою ймовірністю у людини високого зросту від центру візерунка на середньому пальці лівої руки до так званої дельти – ділянки узору, де сходяться три потоки папілярних ліній, число гребенів (ліній) не менше 21, у низькорослого – всього 2-3 гребеня.

Стать людини можна встановити за розмірами кисті. Для цього експерти вимірюють довжину кисті з боку долоні, довжину і ширину долоні, а також окремих пальців. У чоловіків зазвичай ці показники більше, ніж у жінок. Є й інша можливість визначення статі, заснована на явищі асиметрії. Так, у жінок однакові по довжині вказівний і безіменний пальці на обох руках зустрічаються приблизно в два рази частіше, ніж у чоловіків.

Географічне походження людини, її національність вдається визначати за наявними статистичних баз даних, які поповнювалися вченими ще з часів Дарвіна. Через те що конфігурація папілярних візерунків передається генетично, в різних географічних широтах і у різних національностей є свої особливості побудови малюнка на долонях, які добре видно фахівцям. Якщо ми в інтересах дерматогліфики пробіжимося по світу і розглянемо різні цивілізації з часів неоліту, то побачимо специфічні відбитки у мисливців, для яких запорукою виживання була швидкість реакції, у землеробів, сенс існування яких полягав в циклічному повторенні дій, у кочівників, які постійно перебували в русі. Типи папілярних візерунків зібрані в каталоги, звіряючись з якими експерт може сказати, представнику якої національності належить той чи інший відбиток, з якого району планети він стався, аж до конкретного села.

Крім того, по долонях фахівці сьогодні здатні прочитати навіть таку інформацію, як соціальна роль тієї чи іншої людини.

Існують закономірності: прості петлі на подушечках пальців в більшій мірі відповідають прямодушності, відкритості, запальності, не завжди адекватній, але дуже швидкій реакції. Складні візерунки характерні для сповільненої стартової реакції включення в процес мислення. При цьому реакція у людей з такими візерунками складніша, що враховує велику кількість факторів, більш адекватна змістом задачі. Якщо торкатися конкретних прикладів з життя, то, за словами фахівця, «здебільшого начальники – це «петлі», швидко-силові, вибухові, емоційні, відкриті люди. Їх заступники - найчастіше «сірі кардинали» зі складними малюнками на долонях. Вони аналізують всю інформацію, збирають за начальниками всі порубані голови, налагоджують відносини, балансують їх.

У них переважають завитки і S-візерунки. Якщо у людини більше петель, то цей тип особистості координований, з хорошими розумовими здібностями, і плюс до того – психоемоційно стійкий. Для нього головне – його мета.

Люди з малюнками на долонях у вигляді дуг недобирають за фізичними можливостями, але вони йдуть вперед незважаючи ні на що. Цілеспрямованість – їх головна відмінність. Люди – «петлі» бачать всього одне рішення. Якщо їм потрібно пройти у двері, але вона закрита, вони виб'ють її. «Завиток» ж знайде іншу, відкриту, увійде в неї і подивиться, чи не можна з іншого боку підійти до зачинених дверей.

Тепер, важливо набрати статистику відбитків, яка в майбутньому допоможе заздалегідь виявляти осіб.

Сучасних юристів і вчених, вже не повинно бентежити, що криміналістична дерматогліфіка увібрала в себе досвід хіромантії – науки, що вважається нетрадиційною. Це, мабуть, один із тих унікальних випадків, коли напрацювання, привнесені з альтернативних галузей знань, успішно використовуються в правоохоронній роботі. За допомогою цієї методики можливі успішний розшук зниклих та визначення невпізнаних жертв. У спортивній генетиці вже сьогодні вивчають кореляцію між долонними візерунками і вродженими здібностями людини до заняття певними видами спорту. Генетика щосили досліджує дерматогліфічні мітки, які можуть служити діагностичними маркерами для раннього виявлення вроджених захворювань.

Практичний інтерес до візерунків кожного малюнку долонь і пальців рук виник задовго до наукового вивчення цього явища. І це тепер зрозуміло, тому що малюнок відбитку в кожній людині індивідуальний: теоретично можливо співпадіння лише з частотою $1:10^6$, тобто в одній історичній епосі неможлива зустріч двох осіб з однаковими візерунками пальців.

Все це дає нам майже невичерпні можливості в роботі з таким інструментарієм, як хіромантія.

Особливості предмету доказування у справах про кримінальні правопорушення вчиненні неповнолітніми

Керенцева Я.А., студентка

Науковий керівник:

Єна І.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Одним із завдань кримінального процесу є забезпечення швидкого, повного та неупередженого встановлення обставин, які складають особливості предмета доказування у справах про злочини неповнолітніх [3]. Знання цих обставин дозволяє правильно, з максимально можливим дотриманням інтересів суспільства, прав та законних інтересів неповнолітніх розслідувати та розглядати конкретні кримінальні провадження, послідовно та цілеспрямовано здійснювати боротьбу зі злочинністю неповнолітніх кримінальними процесуальними засобами, вести ефективну профілактичну роботу серед підлітків-правопорушників.

Не можна стверджувати, що ця проблема не привертала уваги науковців. Різні її аспекти висвітлювались у роботах С.І. Вікторського, В.К. Вуколова, Ю.М. Грошевого, Н.І. Гуковської, А.І. Долгової, А.Я. Дубинського, К.Є. Ігошева, В.С. Зеленецького, Є.Д. Лук'янчикова, Г.М. Мінковського, В.Т. Нора, Л.Б. Обідіної, Г.О. Омельченка, Д.П. Письменного, Є.В. Ремізової, В.Я. Рибальської та інших учених.

Обставини, що підлягають встановленню в справах про злочини неповнолітніх, являють собою деталізацію та доповнення положень, які визначають загальний предмет доказування, закріплений у ст.91 Кримінального процесуального Кодексу України (далі – КПК України) [1]. Відповідно до ст.485 КПК України під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми², крім обставин, передбачених ст.91 КПК України, також з'ясовуються:

1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру.

² Неповнолітня особа – це малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (п.12 ч.1 ст.3 КПК України).

За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними;

- 2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;
- 3) умови життя та виховання неповнолітнього;
- 4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення [3].

Вік неповнолітнього повинен бути встановлений за документами про народження. Таким документом є свідоцтво про народження. При неможливості встановити точний вік особи повинна бути призначена і проведена судово-медична експертиза для встановлення віку.

Як вже вище зазначалося обов'язково необхідно визначити стан здоров'я та загальний розвиток неповнолітнього. Відомості про можливу розумову відсталість обвинуваченого або підозрюваного, про стан його здоров'я можуть бути одержані слідчим від батьків або осіб, які їх замінюють, вчителів, вихователів, ровесників та інших осіб, а також шляхом витребування необхідних документів, характеристик, довідок, запитів тощо. Вирішення питання про наявність розумової відсталості пов'язано з використанням спеціальних наукових знань у галузі психології та педагогіки. Тому для одержання висновку про наявність розумової відсталості у неповнолітнього слід обов'язково призначати психолого-психіатричну або психологічну експертизу. Може призначатися і психіатрична експертиза, якщо експерти, які залучаються до її проведення, мають достатньо знань у галузі дитячої психології. На розгляд експертизи можна ставити такі запитання: чи є у неповнолітнього ознаки відставання в розумовому розвитку і від нормального для цього віку рівня інтелектуального розвитку, не пов'язані з психічним захворюванням, якщо є, то в чому вони виявляються; нормальному рівню розвитку якого віку відповідає фактично розвиток цього неповнолітнього; чи міг неповнолітній, ураховуючи його психічний і розумовий розвиток, усвідомлювати свої дії та керувати ними [2].

При дослідженні умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, відповідно до ст.487 КПК України, належить з'ясувати:

1) склад сім'ї неповнолітнього, обстановку в ній, взаємини між дорослими членами сім'ї та дорослими і дітьми, ставлення батьків до виховання неповнолітнього, форми контролю за його поведінкою, морально-побутові умови сім'ї;

2) обстановку в школі чи іншому навчальному закладі або на виробництві, де навчається або працює неповнолітній, його ставлення до навчання чи роботи, взаємини з вихователями, учителями, однолітками, характер і ефективність виховних заходів, які раніше застосовувалися до нього;

3) зв'язки і поведінку неповнолітнього поза домом, навчальним закладом та роботою [3].

Неповне дослідження в ході досудового розслідування та судового розгляду обставин, передбачених ст.485 КПК України, повинно стати підставою до скасування або зміни вироку в апеляційному порядку. На конкретизацію вимог ст.409 КПК України, підставами для скасування вироку повинні стати:

а) відсутність у матеріалах справи доказів, що підтверджують точний вік засудженого, або коли їх недостатньо для безперечного встановлення цієї обставини;

б) відсутність протоколів допитів батьків, вчителів, вихователів підлітка та інших осіб, чий показання мають суттєве значення для встановлення обставин ст.485 КПК України;

в) недослідження обставин, які вказують на наявність чи відсутність дорослого підбурювача або інших співучасників злочину;

г) невстановлення здатності неповнолітнього повною мірою розуміти значення своїх дій та керувати ними за наявності даних про його розумову відсталість, не пов'язану з душевною хворобою [4].

Підсумовуючи вищевикладене можна зробити такий висновок, що предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх – це сукупність передбачених кримінально-процесуальним законом обставин, які підлягають встановленню з урахуванням соціально-психологічних особливостей суб'єкта кримінального правопорушення, необхідних для об'єктивного вирішення і виконання завдань кримінального провадження.

Література

1. Грошевий Ю.М. Кримінальний процес: підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц, та ін. – Х.: Право, 2013. – 824 с.
2. Кримінальний процес: підручник // ред. колегія В.В. Коваленко (голова). – К.: Видавництво «Центр учбової літератури», 2013. – 544 с.

3. Кримінальний процесуальний Кодекс від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
4. Левендаренко О.О. Предмет доказування у справах про злочини неповнолітніх: процесуальна природа та функціональне призначення / О.О. Левендаренко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2001. – № 1. – С.174-181.

Інформаційне забезпечення діяльності третейських судів в Україні

*Краснова К.В., слухач магістратури
Науковий керівник:
Дудоров О.О., д.ю.н., професор
Запорізький національний університет*

Одним з аспектів запровадження в Україні стандартів європейського судочинства є інформатизація судової системи. Впровадження інноваційних досягнень інформаційно-комп'ютерних технологій та автоматизація всіх процесів діловодства є одним із основних чинників розвитку інформаційного простору діяльності судів в Україні.

Третейський суд є законною альтернативою державному правосуддю, але, на жаль, інформаційне забезпечення його діяльності залишається поза увагою як законодавця, так і науковців. Водночас реалії сьогодення вимагають оновлення, моніторингу та інновацій у сфері інформаційного забезпечення його діяльності.

Враховуючи очевидну актуальність обраної теми, вважаємо за необхідне розглянути сучасний стан та основні проблеми у сфері інформаційного забезпечення діяльності третейських судів в Україні.

Питання інформаційного забезпечення діяльності судової системи України в цілому та третейських судів зокрема досліджувалося такими вченими, як: Р.О. Арсірій, Н.А. Литвин, А.Л. Паскар, Т.В. Субіна, І.Є. Туркіна та ін.

Інформаційне забезпечення діяльності третейських судів – це цілісна система одержання, оцінки, зберігання та обробки даних, створена для якісного забезпечення виконання завдань та функцій третейського суду [1, 82].

Відновлення довіри населення до правосуддя, ефективність та швидкість судового розгляду справ судами державної судової системи України, а також третейським судом залежить в тому числі від рівня забезпечення учасників процесу доступом до судової інформації.

На сучасному етапі можна стверджувати про взяття державою курсу на налагодження взаємодії органів правосуддя і громадянського суспільства. Правова природа цих відносин і процесів виступає гарантом підтримки балансу інтересів всіх учасників провадження, полегшується сам процес роботи з процесуальними документами, реалізується принципи відкритості і прозорості судового розгляду.

Розглядаючи інший, внутрішній, бік досліджуваного питання, слід зазначити, що головною метою введення в роботу суду таких програм, як «Камертон», «Оберіг», «Паром», «Атлант», АРМ «Статистика роботи суду», «Документообіг загальних судів», «Єдиний реєстр судових рішень», «Електронний суд» є полегшення роботи працівників суду. Такі нововведення є більш ніж доречними з огляду на те, що збільшення навантаження на суди загальної і спеціальної юрисдикції з кожним роком коливається в межах 1-3% та 2-3% (мається на увазі кількість нерозглянутих за поточний рік справ, розгляд яких автоматично переноситься на наступний).

Інформаційно-правова діяльність третейських судів має дуалістичний характер. Її зовнішній бік характеризується забезпеченням вільного доступу до інформації про державну реєстрацію на офіційному сайті МЮУ, відомостей про юридичну/фактичну адресу місцезнаходження, даних про засновників та/або даних про те, при яких структурних одиницях може утворюватися постійно діючий третейський суд (відповідно до ст. 8 Закону України «Про третейські суди» [3]); офіційного сайту та переліку засобів зв'язку; Положення та Регламенту третейського суду. Окрім того, учасники процесу можуть ознайомлюватися із особистими справами третейських суддів/секретарів. Отже, вищевказані дані є відкритою інформацією, ознайомитися із якою може кожний.

Внутрішній бік інформаційно-правової діяльності третейського суду пов'язаний із робочо-процесуальним наповненням третейського провадження та включає: третейську угоду, дані про учасників процесу та предмет цивільно-процесуального спору/конфлікту, шляхи інформування

суб'єктів про хід процесу від початку третейського провадження і до винесення рішення по справі, дотримання судом конфіденційності процесу, доступ учасників до ознайомлення із матеріалами справи, належний рівень ведення діловодства, обліку, звітності тощо.

У порівнянні із інформаційно-технічним забезпеченням роботи державного суду інформаційно-технічне забезпечення діяльності третейського суду є менш розвинутим. По-перше, в Україні відсутній Єдиний державний реєстр або інформаційний сайт, на якому була б розміщена вся інформація про третейські суди, як постійно діючі, так і ті, що створюються для вирішення конкретного спору.

По-друге, приватні особи є недостатньо поінформованими про особисті дані і професійні здобутки третейського судді. Відсутній персональний сайт або розділ із назвою «Третейський суд» на сайтах організацій, об'єднань, фондів і товарних бірж, ТПП, при яких можуть утворюватися постійно діючі третейські суди.

По-третє, відсутня офіційна уніфікована Єдина база даних судових рішень третейських судів. В цьому контексті слід наголосити на тому, що реєстр судових рішень дозволяє зробити системною практику судочинства, яка стає прозорою та доступною для широкого загалу завдяки оприлюдненню таких рішень через мережу Інтернет [1, 80]. Окрім того, з метою формування єдиної практики судів, в тому числі третейських, дуже важливо, щоб доступ до цієї бази (за винятком тих рішень судів, які є конфіденційними) мали всі судді України та інші учасники судового процесу, а кожен суд повинен мати повну базу даних своїх рішень [1, 80].

По-четверте, загальновідомо, що проект «Електронний суд», який стартував восени 2012 р. в шести судових установах України як результат спільної роботи Державної судової адміністрації та ДП «Інформаційні судові системи», вже на кінець 2013 р. спростив відправлення правосуддя для всіх учасників процесу в місцевих та апеляційних судах загальної юрисдикції та на даний момент перебуває на завершальному етапі свого становлення. Так, зокрема, електронна система доступу до провадження 20 січня 2015 р. почала діяти в Вищому адміністративному суді України відповідно до Наказу ВАСУ від 20 січня 2015 р. № 3 [2].

Позитивний досвід запровадження вищевказаного проекту вказує на доцільність розробки аналогічної системи для третейського суду. Пілотний проект «Електронний третейський суд» дозволив би учасникам процесу направляти, обмінюватися, передавати, обробляти, копіювати, ознайомлюватися з процесуальними документами в електронному вигляді та інформацією довідкового та/або офіційного характеру, а саме наприклад: надсилати судові повістки за допомогою SMS, через мережу Інтернет, що скоротило би строк розгляду справ, дозволило б заощадити учасникам третейського розгляду та оптимізувало би всі функціональні аспекти роботи третейського суду.

Інноваційні технології XXI ст. застосовуються у всіх напрямках діяльності третейського суду й органів судової влади та сприяють її вдосконаленню. Використання широких можливостей сучасних Інтернет-технологій дозволяє підвищити рівень технічно-інформаційного забезпечення діяльності суду, що ґрунтується на принципах законності, достовірності, повноти інформації, безкоштовного доступу, всебічності, надійності, конфіденційності тощо. Інформаційні технології, пристрої, апарати, системи виступають засобами автоматизації діяльності державних судових інстанцій. Все це у сукупності свідчить про виконання Україною положень стратегії впровадження єдиної судової інформаційної системи та Проекту ЄС «Підтримка реформи у сфері юстиції в Україні». Реалії сьогодення вказують на те, що поза увагою захищається проблема інформаційного забезпечення діяльності третейських судів. Функціонально-правова цінність діяльності третейського суду вказує на необхідність здійснення державою дієвих заходів з метою підвищення рівня інформаційного забезпечення його діяльності.

Література

1. Литвин Н.А. Інформаційне забезпечення діяльності третейських судів в Україні / Н.А. Литвин // Інформація і право. – 2011. – № 3 (3). – С. 77-83.
2. Про реалізацію проекту обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу : Наказ ВАСУ від 20.01.2015 р. № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vasu.gov.ua/pr/info/nakaz-esud>.
3. Про третейські суди : Закон України від 11.05.2004 р. № 1701-IV (Редакція станом на 01.01.2013 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1701-15>.

Корупція, як негативне соціальне явище

Маковська Я.Г., студентка

Науковий керівник:

Узунова О.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Актуальність обраної теми полягає в тому, що корупція в Україні і світі є однією з проблем, які потребують невідкладного розв'язання, вона становить загрозу демократії, принципам верховенства права, соціальному прогресу, національній безпеці, становленню громадянського суспільства.

Корупція в Україні укорінилася в повсякденності і несе негативний вплив на всі сфери суспільного життя ставши одним із основних і найбільш дієвих незаконних способів вирішення питань. Поширення корупції загрожує національній безпеці України. З огляду на це, проблема її подолання є чи не найактуальнішою на сьогодні, адже не може йти мова про правову державу в тому суспільстві, де ігноруються права і свободи людини і громадянина.

Мета роботи полягає в комплексному дослідженні корупції, як соціального явища, що безпосередньо впливає на процес формування громадянського суспільства та правової держави, формулювання певних пропозицій подолання корупційних схем у суспільній та індивідуальній правосвідомості.

У сучасній кримінологічній науці корупційна злочинність досліджується у трьох основних напрямках:

1) «корупція» як один з обов'язкових структурних елементів чи якісна атрибутивна ознака організованої злочинності (праці А.І. Алексєєва, А.Н. Волобуєва, А.І. Гурова, І.І. Карпеня, В.М. Кудрявцева, В.Д. Ларічева, Ю.І. Ляпунова, Г.М. Миньковського, В.С. Овчинського, А.Л. Репецької, В.Ф. Щербакова та ін.);

2) «корупція» як вид, закінчена форма прояву економічної злочинності, що являє собою специфічне негативне соціально-правове явище у сфері державної влади та місцевого самоврядування, поєднане з одержанням значної економічної вигоди (праці А.М. Бойка, В.Н. Бровкіна, Я.І. Гілінського, Г.Н. Горшенкова, А.С. Дементьєва, Ю.Н. Демидова, Ю.Г. Козлова, Н.А. Лопашенко, В.В. Лунєєва, А.М. Яковлєва та ін.);

3) «корупція» як окремих вид злочинності (праці А.Ю. Ареф'єва, Д. Бейли, М. Дженсона, Н.Ф. Долгової, С.М. Іншакова, С.В. Зарубина, О.Г. Карпович, М.І. Мельника, К. Фрідриха та ін.).

Саме третій напрям видається найпродуктивніший для розв'язання проблеми ефективної протидії корупційній злочинності, адже в його основі – комплексний підхід до проблеми корупційної злочинності, що дозволяє дослідити взаємозв'язок корупційної злочинності з іншими негативними явищами та процесами, включаючи економічну та організовану злочинність. Разом з тим, досліджуючи корупційну злочинність, вчені акцентували увагу на її окремих, зокрема, механізмах прояву корупційних злочинів, суспільній небезпеці корупційної злочинності, її історичній мінливості, інституційному характері, корупційній злочинності в окремих сферах (політика, діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, освіта, земельні відносини та ін.).

Таким чином, певні усталені положення про корупційну злочинність потребують теоретичного переосмислення, а також подальшого розроблення з огляду на прийняття пакету нового антикорупційного законодавства.

У Законі України «Про засади запобігання та протидії корупції» визначено поняття корупції – як використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки /пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка / пропозиція чи надання неправомірної вигоди такій особі або на її вимог іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службові повноважень та пов'язаних з цим можливостей [1].

Сучасними формами (проявами) корупції визнаються: фаворитизм, кумівство, протекціонізм, лобізм, незаконний розподіл і перерозподіл суспільних ресурсів і фондів, незаконна приватизація, незаконна підтримка та фінансування політичних структур (партій та ін.), вимагання, надання пільгових кредитів, замовлень (використання особистих контактів для отримання доступу до суспільних ресурсів – товарів, послуг, джерел доходу, привілеїв)» [2, 111] та ін.

Системно-структурний характер корупційної злочинності, передусім, виявляється в тому, що їй притаманні властивості системи. Свідченням цього є виникнення корупційних мереж, до складу яких входять групи державних чиновників, що забезпечують відповідні рішення; комерційні та

фінансові структури, що реалізують одержувані вигоди, пільги, доходи; силове прикриття зі сторони представників правоохоронних органів. При чому керівниками корупційних мереж зазвичай є високопоставлені чиновники та політики [3, 72]. Саме такі мережі останнім часом розглядаються як основний та найбільш сильний інструмент корупційних угод. Однак правоохоронними структурами переважно виявляється «низова корупція», яка існує поза корупційними мережами та функціонує за рахунок зборів грошей з населення.

Для подальшого запобігання соціальних передумов корупції та її форм, нейтралізації цього явища, слід використовувати політичні, економічні, правові, організаційно-управлінські та соціально-психологічні заходи, які потрібно здійснювати комплексно та узгоджено, за встановленими формами і методами, а також здійснювати взаємодію в обсязі компетенції кожного органу.

В умовах соціально-економічних реформ, які наразі здійснюються в державі, пріоритетними напрямками антикорупційної політики мають стати виявлення та усунення умов, що сприяють або можуть сприяти виникненню корупції, а також запобігання спробам їх створити.

Потрібно приділити більше уваги саме на боротьбі з причинами, а не разових заходах щодо припинення конкретних проявів. Тому робота правоохоронних органів хоча і є важливим компонентом, але має на меті, перш за все, вирішення місцевих завдань щодо виявлення та безпосереднього притягнення до відповідальності осіб, які скоїли корупційні діяння, забезпечивши при цьому реалізацію принципу невідворотності покарання незалежно від посади корупціонера [4, 127]. Міжнародний досвід свідчить, що боротьба з корупцією досягає успіху лише за умови її комплексного характеру, наявності чітких пріоритетів, коли вона охоплює якнайбільше сфер життєдіяльності держави, ведеться постійно та перебуває в центрі уваги і влади, і громадськості.

У засобах масової інформації слід висвітлювати різні аспекти доброчинності, питання боротьби з корупцією, зміцнення інститутів державної влади, дотримання антикорупційного законодавства, інформування про викриття та покарання корупціонерів, формування громадської думки щодо неприйнятності та шкідливості корупційних дій.

Також одним із важливих шляхів подолання корупції є надання службовим особам першокласного медичного обслуговування, безпроцентних кредитів для покупки нерухомості, великої пенсії – все це рівносильне підвищенню заробітної плати в державному секторі, і отже, збільшує втрати чиновника у випадку, якщо його зловлять на корупційній діяльності. Згідно досліджень, цей захід не надає негайної дії на корупцію, проте сприяє підвищенню якості бюрократії з часом.

Література

1. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 07 квітня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
2. Побережний В.В. Сутність та причини корупції в системі органів державної влади / В.В. Побережний // Державне управління: теорія та практика. – 2010. – № 2. – С. 108-112.
3. Леденева А. Блат и рынок: трансформация блата в постсоветском обществе / А. Леденева. – М.: Логос, 1999. – 557 с.
4. Сунгуров А.Ю. Гражданские инициативы и предотвращение коррупции / А.Ю. Сунгуров. – СПб.: Норма, 2000. – 224 с.

Правове регулювання хуліганства як одного з найбільш поширених злочинів проти громадського порядку

Максименко О.В., студентка

Науковий керівник:

Узунова О.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Хуліганство є одним з найбільш поширеніших форм посягань на громадську безпеку і правопорядок. До хуліганства відноситься значна кількість протиправних дій від лайки, нецензурних висловів до причинення тяжких тілесних ушкоджень та вбивства людей із хуліганських спонукань, підпалу будівель, пошкоджень засобів зв'язку і транспорту. Хуліганство, як вид протиправного діяння, небезпечне для суспільства тим, що на ґрунті хуліганства скоюється ряд інших, більш тяжких злочинів. Актуальність даної теми зумовлює перш за все те, що поняття хуліганства не чітко визначене в законодавстві, а це, в свою чергу, надає можливість правозастосовнику на власний розсуд вирішувати питання щодо його кваліфікації, що призводить до свавілля і знижує авторитет

правоохоронних органів. Особливості кримінальної відповідальності за такий злочин як хуліганство досліджувалися у працях таких вчених, як: Бойко А.М., Брич Л.П., Гришук В.К., Дудоров О.О., Кузнецова Л.О., Люблінський П.І., Плотнікова А.В. тощо.

Хуліганством визнається грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства і супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом [1]. У кримінально-правовій літературі існує декілька версій появи терміна «хуліганство». Перша версія походить від назви одного з американських індіанських племен, що кочувало між Техасом і Каліфорнією. З цим американським плем'ям індіанців доводилося особливо довго боротися європейським поселенцям у Північній Америці. Тому під «хуліганам» стали розуміти людей, що борються з культурою, мають схильність до глумління над культурою й здебільшого не розуміють її [2, 27-28]. Така версія була озвучена й руським вченим П.І. Люблінським, який вказав, що вперше про хуліганів «вуличні араби» заговорили в Америці. Під цими особами розуміли шайки молодих людей, які мали суттєву ознаку – кидати виклик закону і порядку, свої потреби задовольняли шляхом застосування насильства до будь-кого. Жорстокість, агресія, озлобленість до всіх і кожного – суб'єктивні якості цих осіб [3, 38-39]. Друга версія має англійське походження. Однак вона має певні варіації: 1) на думку одних вчених, слово «хуліганство» походить від англійського слова «hooligan», під яким з 1890 року почали позначати винятково зухвалих вуличних бешкетників – гвалтівників з південно-східного кварталу Лондона; 2) дане слово є похідним від прізвища ірландської родини злочинців Hooligan, яка проживала у кінці XVIII століття в Лондоні; 3) дане слово є похідним від імені ірландця Holly, що організував декілька банд, які тероризували оточуючих; 4) слово «хуліган» є похідним від прізвища братів Холіген, що проживали у Шотландії наприкінці XVIII століття. Це були люди злочинного світу, що відрізнялися варварством і надзвичайним буйством [4, 639].

Співставлення диспозиції ст.206 КК 1960 р. і ст.296 Кримінального кодексу України 2001 р. (КК України) засвідчило, що чинний КК України декриміналізував частину хуліганських дій і відніс їх до розряду адміністративно-правових. При цьому Пленум Верховного Суду України в п.3 Наказом № 10 від 22 грудня 2006 року "Про судову практику у справах про хуліганство" підкреслив: "При вирішенні питання про відмежування кримінально караного хуліганства від дрібного слід виходити з того, що відповідно до ч.1 ст.296 КК України хуліганство – це умисне грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, яке супроводжується особливою зухвалістю або винятковим цинізмом. Якщо таке порушення не супроводжувалось особливою зухвалістю або винятковим цинізмом, його необхідно кваліфікувати як дрібне хуліганство за ст.173 Кодексу України про адміністративні правопорушення" [5].

Відповідно до диспозиції ст.296 КК України родовим та основним безпосереднім об'єктом цього складу злочину є громадський порядок, що включає комплекс суспільних відносин, які забезпечують спокійні умови життя людей у різних сферах суспільно корисної діяльності, моральності, нормальний відпочинок і дотримання правил поведінки в суспільному житті й у побуті [1]. В теорії кримінального права громадський порядок як об'єкт хуліганства розглядається на трьох рівнях: а) як безпосередній об'єкт хуліганства; б) у вузькому розумінні, тобто як об'єкт посягання хуліганських дій, що включає у себе і безпосередній об'єкт хуліганства; в) в широкому розумінні, який може бути порушений не тільки хуліганськими діями, а й іншими злочинами або подіями (стихійними лихами). Його обов'язковими чи факультативними безпосередніми об'єктами, в залежності від форми вчинення злочину та кваліфікуючих ознак, можуть виступати життя та здоров'я особи, відносини власності, авторитет органів державної влади, громадська безпека тощо [6]. Об'єктивно хуліганство виражається у грубому порушенні громадського порядку, тобто у вчиненні активних дій. КК України не пов'язує наявність хуліганства з його вчиненням у громадських місцях. Таким чином, громадський порядок може бути порушений і за відсутності сторонніх осіб чи у присутності лише потерпілого. Однак вчинення хуліганських дій у присутності інших людей, в обстановці проведення публічного заходу є однією із ознак, яка вказує на грубість порушення громадського порядку. Грубість порушення громадського порядку має місце тоді, коли йому заподіюється істотна шкода, коли хуліганство пов'язане з посяганням на інші суспільні відносини, задля збереження яких підтримується громадський порядок, коли це зачіпає важливі інтереси чи інтереси багатьох осіб, коли відновлення порядку вимагає значних, тривалих зусиль [7].

Вчиненням з особливою зухвалістю може бути визнане злочинне порушення громадського порядку: 1) що виявляє явну неповагу до суспільства і супроводжується, наприклад, насильством із заподіянням тілесних ушкоджень або знущанням над особою; 2) діє тривалий час і не припиняється; 3) пов'язане зі знищенням чи пошкодженням чужого майна, зривом масового заходу, порушенням нічного відпочинку людей, тимчасовим припиненням нормальної діяльності підприємства, установи, організації чи громадського транспорту тощо. Дії, що супроводжувались погрозами вбивством, нанесенням побоїв, заподіянням тілесних ушкоджень, вчинені в сім'ї, квартирі, відносно родичів, знайомих і викликані особистими неприязними відносинами, неправильними діями потерпілих та

інше, повинні кваліфікуватись за статтями КК, що передбачають відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи. Такі дії можуть кваліфікуватись як хуліганство лише в тих випадках, коли вони одночасно були поєднані з грубим порушенням громадського порядку і виражали явну неповагу до суспільства [6].

Суб'єктивна сторона хуліганства характеризується умисною формою вини і мотивом явної неповаги до суспільства. Неповага до суспільства – це прагнення показати свою зневагу до існуючих правил і норм поведінки в суспільстві, самоутвердитися за рахунок приниження інших осіб, протиставити себе іншим громадянам, суспільству, державі. Вказана неповага має бути явною, безсумнівною як для хулігана, так і для очевидців його дій.

В кримінально-правовій науці хуліганський мотив визначають як прагнення до самоствердження, самовиразу особи, людини низької культури, невихованої, з нестримним і вкрай розбещеним егоїзмом; це спосіб самовиразу хама, варвара, дикуна. Хуліганський мотив – це усвідомлене прагнення, що породжує у винного прямий намір на вчинення хуліганства, сприяє його подальшому формуванню та розвитку і, як результат цього процесу, – спонукає до активних, навмисних дій, які характеризуються явною неповагою до суспільства та грубим порушенням громадського порядку. Саме мотив є відмінною рисою хуліганства. Цей злочин відрізняється від інших тим, що: 1) вчиняється за явно несуттєвим приводом; 2) безпосередня причина злочинного конфлікту при хуліганстві у більшості випадків є внутрішньою, тобто в самому діючому суб'єкті і не викликана необхідністю ззовні; 3) дії хулігана не завжди логічно обґрунтовані і обумовлені певними обставинами; 4) спрямованість і предмет посягання хуліганських дій часто не визначені [8, 678-683]. Суб'єктом даного злочину є фізична осудна особа, якій на момент вчинення злочину виповнилося 14 років, згідно ч.2 ст.22 КК України. Вичерпний перелік кваліфікуючих і особливо кваліфікуючих ознак хуліганства міститься в частинах 2, 3 та 4 ст.296 КК України [1].

Важливою проблемою є розмежування хуліганства залежно від ступеня суспільної небезпечності порушень громадського порядку на такі види: 1) дрібне (ст.173 Кодексу України про адміністративні правопорушення); 2) просте (ч.1 ст.296 КК України); 3) злісне (ч.2, 3 ст.296 КК України); 4) особливо злісне (ч.4 ст.296 КК України). На відміну від кримінально караного, дрібне хуліганство не пов'язано з грубим порушенням громадського порядку. Воно може проявлятися в нецензурній лайці у громадських місцях, завданні образ, образливому ставленні (приставанні) до громадян й інших діях. Слід звернути увагу на той факт, що дрібне хуліганство представляє собою різновид єдиного поняття хуліганства.

Також слід відмежовувати хуліганство зі злочиним передбаченим ст.338 КК України – наруга над державними символами. Мотивом вчинення такого злочину можуть бути саме хуліганські спонукання. Якщо при вчиненні наруги над державними символами хуліганський мотив (малозначний привід, бажання побешкетувати) був домінуючим або єдиним, то такі дії слід кваліфікувати тільки за ст.296 КК України. У разі, коли наруга над державними символами вчинена не з хуліганських спонукань, а з будь-яких інших мотивів, і додатково не супроводжувалась ознаками грубого порушення громадського порядку, дії винного слід кваліфікувати тільки за ст.338 КК України. Не можуть кваліфікуватись як хуліганство правомірні дії, вчинені в стані необхідної оборони, а також дії, спрямовані на припинення злочинних посягань і затримання злочинця. Вчинення під час хуліганства більш тяжких злочинів кваліфікується за сукупністю з хуліганством [2, 35-38].

Отже, поняття «хуліганство» не чітко визначене в законодавстві і відразу ставить низку питань, які не знайшли однозначного розуміння ані серед практиків, ані серед теоретиків. Так як хуліганство є одним із найбільш небезпечних посягань на громадський порядок, воно потребує більш детального дослідження і повного тлумачення. Хуліганство відрізняється від інших подібних злочинів: 1) хуліганським мотивом; 2) приводами, які є явно не відповідними вчиненню винним діям; 3) причинами конфлікту: при хуліганстві ці причини внутрішні, не мають логічного обґрунтування в обставинах, не впливають з обставин, не зумовлені ними; 4) умислом – наявністю наміру порушити громадський порядок і виявити явну неповагу до суспільства.

Література

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Кузнецова Л.О. Кримінальна відповідальність за хуліганство: порівняльно-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Кузнецова Лариса Олександрівна; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2011. – 268 с.
3. Люблинский П.И. Хулиганство и его социально-бытовые корни / П.И. Люблинский // Хулиганство и хулиганы: сб. / под. ред. В.Н. Толмачева. – М.: Издат. НКВД РСФСР “Ленинградская правда”, 1929. – С. 38-62.
4. Словник іншомовних слів / укл.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К.: Наукова думка, 2000. – 639 с.

5. Про судову практику у справах про хуліганство: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 22 грудня 2006 року № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
6. Плотнікова А.В. Хуліганство як соціально-правовий феномен / А.В. Плотнікова // Збірник наукових праць. Питання боротьби зі злочинністю. –Х.: Право, 2012. – С. 143-149.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Бойко А.М., Брич Л.П., Гришук В.К., Дудоров О.О. та ін.; за ред. Мельника М.І., Хавронюка М.І. – [6-те вид., перероб. та доповн.] – К.: Юридична думка, 2009. – 836 с.

Особливості кваліфікації комп'ютерних злочинів

Мартинюк А.О., студентка

Науковий керівник:

Узунова О.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

У останній час у світі поглибилася тенденція до збільшення кількості злочинів, пов'язаних з незаконним застосуванням засобів комп'ютерної техніки. Такі незаконні дії спричиняють мільярди збитки підприємствам, установам, організаціям та фізичним особам. А з розвитком мережі Інтернет розмах комп'ютерної злочинності сягнув небачених масштабів. Глобальна мережа та велика кількість локальних мереж надають додаткові можливості щодо обміну досвідом, організації злочинних угруповань і одночасно ускладнюють процеси виявлення та розслідування протиправних посягань. Особливе місце серед незаконних дій з програмним та технічним забезпеченням посідає створення та розповсюдження шкідливих програм для ЕОМ, бо більшість порушень у роботі комп'ютерів, підключених до певних мереж, спостерігається саме через зараження вірусом чи іншими шкідливими програмами.

Проблеми комп'ютерної злочинності в цілому, а також безпосередньо створення та розповсюдження шкідливих програмних засобів розглядалися у роботах наступних вітчизняних та зарубіжних науковців: М. Вертузаєва, В. Голубева, М. Дворецького, С. Ільченка, О. Климчука, М. Козир, А. Копирюліна, В. Максимова, М. Менжеги та ін. Хоча вказаному виду злочинних діянь і приділялася досить велика увага, але слід враховувати особливий динамізм саме комп'ютерних злочинів, внаслідок чого деякі їх особливості завжди залишаються поза межами дослідження.

Предметом аналізу в науковій статті виступають особливості складу злочину, передбаченого Розділом XVI «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку» Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку мають відповідно свій родовий і безпосередній об'єкт, який характеризуються наступними ознаками. Родовим об'єктом «комп'ютерних злочинів» є встановлений порядок використання автоматизованих ЕОМ, їх систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку відповідно до ст.ст.361, 362, 363 КК України [1].

Безпосереднім об'єктом є право власності на інформацію, для якої її власником встановлюється обмежений (особливий) режим доступу або такий доступ забороняється взагалі з метою недопустимості її доступності з різних причин. Відповідно до Закону України «Про захист інформації в автоматизованих системах», предметом злочину можуть бути: автоматизовані системи, носії інформації, інформація, що циркулює в автоматизованих системах. С. Яценко вважає, що предметом є: автоматизовані машини, системи ЕОМ, комп'ютерна мережа, носії комп'ютерної інформації, комп'ютерні віруси, комп'ютерна інформація, програмні і технічні засоби для незаконного проникнення [2, 505]. З метою правильної кваліфікації даних злочинів правоохоронні органи повинні враховувати те, що відповідно до ст.12 КК України «комп'ютерні злочини» відносяться до категорії злочинів середньої тяжкості, тому необхідно досконало вивчати обставини справи у зв'язку з особливою складністю виявлення та розслідування даних злочинів.

Всі злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку є злочинами з матеріальним складом, а відповідно закінченими вони вважаються:

1) з моменту, коли втручання призвело до перекручення чи знищення комп'ютерної інформації (ст.361 КК України);

2) коли в результаті втручання має місце фактичне викрадення, привласнення, вимагання або заволодіння нею шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем, тобто коли така інформація перейшла у незаконну власність суб'єкта злочину (ст.362 КК України);

3) з настанням викрадення, перекучення чи знищення комп'ютерної інформації, засобів її захисту або незаконного копіювання комп'ютерної інформації, або істотного порушення роботи ЕОМ, їх систем чи комп'ютерних мереж (ст.363 КК України) [1].

Надзвичайно важливе місце для визначення суспільної небезпеки посідає об'єктивна сторона вчинення злочину. Об'єктивна сторона певною мірою визначає мотиви та мету вчинку, оскільки суб'єктивні чинники впливають на суспільну небезпеку через зовнішні форми поведінки. Об'єктивна сторона злочину взагалі складається з діяння, наслідків, причинного зв'язку між діянням та наслідками.

Об'єктивна сторона злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку полягає в діях, які мають наступні форми:

- втручання в роботу автоматизованих систем (ст.361 КК України);
- розповсюдження комп'ютерного вірусу (ст.361 КК України);
- викрадення, привласнення, вимагання комп'ютерної інформації, заволодіння комп'ютерною інформацією (ст.362 КК України);
- порушення правил експлуатації автоматизованих електронно-обчислювальних систем (ст.363 КК України);
- перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку (ст.363-1 КК України) [1].

При кваліфікації «комп'ютерних злочинів» необхідно обов'язково враховувати такі факультативні ознаки об'єктивної сторони, як місце, час та обстановку вчинення злочину. Такі умови можуть мати велике значення та впливати на характер вчиненого діяння. Для кваліфікації «комп'ютерних злочинів» визначальне значення має встановлення причинного зв'язку між діями суб'єкта та протиправними наслідками. Причинний зв'язок – це об'єктивна категорія, що існує поза нашою свідомістю між явищами зовнішнього світу. Вона характеризує таку залежність явищ, при якій одне явище (причина) неминуче породжує інше явище (наслідок). При розгляді питання про наслідки конкретного суспільно небезпечного діяння або бездіяльності особи слід встановити, чи заподіяний даний суспільно небезпечний наслідок саме цією дією або бездіяльністю особи. Якщо причинний зв'язок між діями (бездіяльністю) та злочинними наслідками відсутній, особа несе відповідальність лише за фактично вчинене діяння (бездіяльність).

Суб'єктом даних злочинів буде виступати осудна фізична особа, яка досягла 16 років. У разі заволодіння комп'ютерною інформацією шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем або шляхом привласнення суб'єкт злочину спеціальний – службова особа або особа, якій інформація була ввірена чи знаходилася в її віданні [1].

Кваліфікуючими ознаками є вчинення злочинів повторно, за попередньою змовою групою осіб, а також вчинення злочину, що заподіяв значну шкоду. В науковій літературі має місце рекомендація законодавцю переглянути положення вказаних статей щодо повторності, тяжких наслідків тощо [3, 157-161; 4, 123]. Також на окрему увагу заслуговує специфіка кваліфікації діянь особи, що використовувала інформаційні технології як знаряддя вчинення злочину. Варто погодитися із думкою тих вчених, які зазначають, що кваліфікація діяння особи буде здійснюватися по-різному: в одних випадках як злочин, передбачений однією із статей Розділу XVI Особливої частини КК України, в інших – як злочин, передбачений статтею іншого розділу КК України чи як сукупність злочинів [4, 134, 150; 5, 158.].

Отже, злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку являють собою одне із складних антисоціальних явищ у суспільстві. Грамотне розслідування злочинів, зокрема протиправних дій, пов'язаних з використанням високих комп'ютерних технологій – одне з ключових питань для будь-якої держави, у тому числі й для України. Міжнародний характер протидії цьому феномену сучасності – запорука подальшої стабільності і розвитку всіх сфер людського буття.

Література

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: за станом законодавства і Постанов Пленуму Верховного Суду на 01 грудня 2001 року / за редакцією С.С. Яценка. – К.: А.С.К., 2002. – 890 с.
3. Азаров Д.С. Злочини у сфері комп'ютерної інформації (кримінально-правове дослідження): монографія / Д.С. Азаров. – К.: Атіка, 2007. – 304 с.
4. Карчевський М.В. Злочини у сфері використання комп'ютерної техніки: навчальний посібник / М.В. Карчевський. – К.: Атіка, 2010. – 168 с.
5. Козак Н.С. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку / Н.С. Козак // Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право). – 2013. – Вип. 2. – С. 154-159.

Проблемні питання характеристики злочинів проти довкілля

Назаренко Д.О., студентка

Науковий керівник:

Узунова О.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

На даному етапі суспільного розвитку особливо гостро постає питання екологічної ситуації як у цілому світі загалом, так і в Україні зокрема. Відтоді як з'явилося людство, виникає та постійно існує взаємозв'язок людини і природи, забезпечується сприятливе для її існування навколишнє середовище. Однак поступово такі негативні явища в цій взаємодії, як виснаження природних ресурсів, забруднення довкілля, порушення екологічних зв'язків у екосистемах, починають призводити до екологічної кризи та інших катастрофічних явищ. Саме тому наявність ефективної системи нормативно-правового регулювання та механізму реалізації кримінальної відповідальності за посягання на навколишнє природне середовище — одні з найбільш дієвих важелів захисту інтересів суспільства та держави у сфері забезпечення екологічної безпеки та охорони навколишнього середовища в цілому.

Примітно, що ще майже 20 років тому країни-члени ООН закликали «розглянути екологічні злочини як одні з найбільш серйозних та врегулювати їх на рівні міжнародної конвенції» [1, 78]. Однак на сьогодні дані думки залишились не врегульованими і немає помітних зрушень у нормативному регулюванні.

Особлива небезпечність злочинів проти довкілля характеризується тим, що заподіюючи шкоду природі, природним об'єктам, екосистемам, опосередковано спричинюється шкода життю і здоров'ю людини.

Дане питання є актуальним, оскільки у результаті спалювання паливних ресурсів у світі в атмосферу щорічно викидається більше 22 млрд. т двоокису вуглецю й більше 150 млн. т сірчаного газу. Щорічно світова промисловість викидає в ріки більше 160 м³ шкідливих стоків [2, 232-233].

В Особливій частині КК України регулюванню даного питання приділена цілий Розділ VIII «Злочини проти довкілля» [4], який, на жаль не містить визначення поняття злочинів проти довкілля. Вважаємо, що під останніми слід розуміти передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні, винні, карані, протиправні посягання на навколишнє природне середовище та екологічну безпеку, що вчиняються службовими, спеціально уповноваженими особами, на яких покладено обов'язок дотримання встановлених екологічних правил, та іншими особами шляхом злочинної діяльності (дії або бездіяльності), які заподіяли шкоду довкіллю та посягають на відносини з приводу умов, що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої системи життєдіяльності людини, та завдають цим відносинам істотної шкоди або ставлять їх під загрозу такої шкоди.

На даному етапі суспільного розвитку існує низка проблем у сфері злочинів проти довкілля, які потребують нагального вирішення.

Перша неузгодженість проявляється вже на науковому рівні в контексті характеристики родового об'єкта даної групи злочинів. Деякі вчені навіть ототожнюють його деякою мірою із предметом даних злочинів. Така різноплановість поглядів на поняття родового об'єкта пов'язана, перш за все, з тим, яку теорію об'єкту злочину підтримують ті чи інші науковці. А оскільки ми вважаємо, що об'єктом злочинного посягання визнаються суспільні відносини, то родовим об'єктом

злочинів проти довкілля слід визнати суспільні відносини, що забезпечують охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання його ресурсів та екологічну безпеку.

В останні роки наше суспільство зштовхнулося із проявом нових, найнебезпечніших видів протиправної поведінки стосовно навколишнього природного середовища. На території України відбувається нагромадження радіоактивних, токсичних, медичних відходів, завезених таємно з інших держав, оскільки відомі неодноразові приклади здійснення таких дій на практиці. І хоча відповідальність за такі дії врегульовано на законодавчому рівні (ст.268 КК України), проблемою є відсутність механізму реалізації даної норми на практиці, причому ці положення порушуються переважно з боку уповноважених осіб. До прикладу, ще у 2005 році розпочався процес створення ядерного «могильника» в Україні для світових ядерних відходів за сприяння Юлії Тимошенко [6], а токсичні відходи, таємно завезені з Угорщини і досі знаходяться на території нашої держави [7]. Тому в Україні необхідно створити ефективний правовий механізм попередження та контролю ввезення на територію держави небезпечних відходів, щоб попередити такі випадки на майбутнє.

Окрім цього, проблемою являється відносна розпорошеність статей КК України, які за своєю суттю є еколого-правовими, але закріплені у інших розділах (зокрема мова йде про статті 265, 267, 268, 299, 327 КК України).

На сьогодні велика кількість екологічних злочинів є латентними, з певними труднощами по збору доказів. При цьому штрафні санкції незначні в порівнянні з заподіяваною шкодою і за своїм розміром значно поступаються штрафним санкціям зарубіжних країн. Так, Кримінальний кодекс Румунії за скидання відходів (ст.400) встановлює штраф у розмірі від 296 до 649 євро [5, 16], а Кримінальний кодекс України – від 100 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [4].

Крім того, істотні недоліки є і в діяльності самих судів. Допускаються помилки у застосуванні законодавства. Не забезпечується принцип невідворотності відповідальності за забруднення ґрунту, річок, озер, морів та атмосферного повітря. Не завжди притягаються до відповідальності всі особи, причетні до екологічного злочину, а особливо дивує надзвичайно велика кількість виправдувальних вироків у сфері злочинів проти довкілля – близько 60% і це тоді, коли загальний показник виправдувальних вироків в Україні становить приблизно 0,4% [7]. Це свідчить про те, що Україна знаходиться в пострадянському перехідному періоді, коли виправдувальний вирок виносився щодо підсудних, які за своїм соціальним і фінансовим становищем в змозі обійти букву закону – корупція. Великого значення набувають саме превентивні заходи як засоби зменшення кількості екологічних правопорушень. На превеликий жаль, для України характерним є відсутність механізму протидії вчиненню злочинів проти довкілля. Одним із напрямів вирішення проблеми з цього питання є забезпечення нагляду та контролю на місцях. Так, своєчасне виявлення правопорушення, збільшення контролю за дотриманням законодавства в екологічній сфері, зменшення випадків корупції особами, що уповноважені здійснювати контроль стане ефективним засобом протидії злочинів проти довкілля.

Література

1. ЭКОСОС, Резолюция 1994/15, роль уголовного права в охране окружающей среды, 25 июля 1994 года Приложение Рекомендации, касающиеся роли уголовного права в охране окружающей среды, в пункте (К). – К.: Истина, 1994. – 202 с.
2. Батутіна А.П. Експертиза товарів: навчальний посібник / Батутіна А.П., Ємченко І.В. – К.: ЦУЛ, 2004. – 278 с.
3. Єдиний державний реєстр судових рішень України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37359179>
4. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – 234 с.
5. Огляд законів про захист навколишнього середовища та про їх примусове виконання в регіоні: матеріали семінару з кримінального переслідування за екологічні злочини, 12-16 листопада 2012 року, Будапешт, Угорщина // Директорат з політики у сфері дотримання та виконання законів про захист навколишнього середовища. – Будапешт, 2012. – 27 с.
6. Проблема можливого завезення в Україну продуктів утилізації ядерних відходів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.convdocs.org/docs/index-62781.html>
7. Україна в Європі – полігон для видалення небезпечних відходів? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vgolos.com.ua/articles/ukraina_v_yevropi__poligon_dlya_vydalennya_nebezpechnyh_vidhodiv_104807.html?print

Правова регламентація корупції та шляхи її подолання

Онуфрик О.Л., студентка

Науковий керівник:

Узунова О.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Основним гарантом закріпленої за громадянами широкої системи прав і свобод виступає держава Україна, яка у свою чергу вимагає неухильного дотримання законності, насамперед від службових осіб державних установ та організацій. Управлінський вплив, якій здійснюють компетентні органи на вказані процеси повинен бути обґрунтованим та базуватися на принципах законності, верховенства права, рівності та інших засадах демократичних перетворень. Разом з тим, діяльність державних органів завжди уособлюється в діях конкретних виконавців – посадових осіб, – які частіше за все не ототожнюють себе із державою та діють у власних, переважно корисливих інтересах. Корупційні схеми, стали вже усталеною практикою діяльності посадових осіб багатьох державних інституцій. Тому, таке явище як «корупція» взагалі робить нікчемною діяльність органів державної влади. На виконання зазначених завдань вітчизняний законодавець ратифікував ряд міжнародних документів (серед яких чільне місце відведено Конвенції ООН проти корупції і Кримінальній конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією) та наповнив положення останніх у національне законодавство. Новели (серед яких найбільше сумнівів і суперечок як у правозастосовних органів, так і у науковців викликала стаття, що передбачає кримінальну відповідальність за незаконне збагачення) потребують наукових досліджень, роз'яснень і переосмислення усталених правозастосовною практикою поглядів з урахуванням міжнародних стандартів і досвіду зарубіжних країн. Наведене й зумовлює актуальність питання удосконалення правозастосовної практики, а також кримінального законодавства про відповідальність за незаконне збагачення, що дасть змогу підвищити дієвість його норм, а отже, значно скоротити масштаби корупційних проявів і поліпшити становище нашої держави на світовій арені.

Метою роботи є розгляд такого явища як незаконне збагачення чи отримання (надання) неправомірної вигоди особою, яка виконує службові обов'язки і надає публічні послуги, і формулювання на її основі науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення положень законодавства про кримінальну відповідальність, практики їх застосування, а також заходів запобігання досліджуваному злочину.

Небагато науковців звертались до дослідження сутності "незаконного збагачення" в контексті ст.368-2 чинного КК України. Тим не менше, О. Дудоров та Т. Тертиченко приділили увагу питанню історії появи вказаної кримінально-правової заборони та розкриттю проблемних аспектів кримінально-правової характеристики незаконного збагачення [1], Л. Брич розглянула з позиції правозастосування питання співвідношення норми про "одержання неправомірної вигоди" та "незаконне збагачення" [2], В. Тютюгін дослідив питання доцільності криміналізації "незаконного збагачення", а також співвідношення понять "хабара" і "неправомірної вигоди" як предметів відповідних злочинів [3].

У словниках дається чітке тлумачення: корупція – підкуп, порча. За сучасною термінологією корупція – це підкупність, продажність посадових осіб, громадських діячів [4]. А за радянських часів енциклопедичне трактування корупції зводилося до однозначного визначення її тільки як злочину, що проявляється у прямому використанні посадовою особою прав, наданих йому відповідно до посади з метою збагачення [5, 523].

У юридичному словнику, виданому за адміністративно-командної системи, терміну «корупція» нема, бо він не використовувався у правовій практиці. Не було й відповідних статей ані у КК Української РСР, ані у Кодексі про адміністративні правопорушення. Немає їх у таких кодексах і зараз. Поняття «корупція» тоді асоціювалося з хабарництвом. Воно розглядалося як злочин, що полягає в одержанні службовою особою особисто або через посередників матеріальних цінностей або будь-якого іншого майна чи майнових вигод за виконання або невиконання в інтересах того, хто дає хабар, будь-якої дії, яку службова особа повинна була або могла вчинити з використанням свого службового становища [6, 601].

Тепер законодавці корупцію розглядають як суспільно небезпечне явище у сфері політики або державного управління, що проявляється у навмисному використанні представниками влади свого службового становища для протиправного отримання майнових та немайнових благ і переваг у будь-якій формі, а також як підкуп цих осіб [7, 288].

На наш погляд, серед безлічі позицій, найточніше висловили концептуальний підхід до визначення поняття «корупція» М.І. Мельник, В.І. Попов і А.А. Вишняков. Вони вбачають у корупції цілу систему зі складною структурою взаємопов'язаних елементів політичного, соціального, правового, ідеологічного, філософського і морального характеру. Політичний аспект виражається у позбавленні апарату управління можливості проводити державну політику. Тоді громадянин залежить не від законів, які регламентують державні відносини, а від свавілля корумпованого чиновника [8, 27].

Ефективна боротьба з проявами корупції не може бути здійснена в результаті разових і короткочасних дій того чи іншого ступеня активності і суворості, а потребує довготривалих соціально-економічних, політичних та правових перетворень у суспільстві. Тому складовою частиною цієї боротьби має бути постійна діяльність усіх суб'єктів цієї боротьби, спрямована на:

- усунення та знешкодження політичного, економічного та законодавчого підґрунтя проявів корупції;
- посилення дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності за корупційні діяння, особливо за найбільш небезпечні їх види;
- вдосконалення і реформування діяльності правоохоронних органів у сфері боротьби з корупцією.

Отже, на підставі викладеного вважаємо, що корупція – «багатоаспектне соціально-економічне, політичне та моральне явище, що складається з цілого комплексу протиправних дій і неетичних вчинків», а отже, досить складно дати єдине, вичерпне визначення цього поняття, яке б відрізняло корупційні явища від таких, що не є корупційними в усіх випадках; включало б повний перелік службових посадовців, які працюють у державних установах і організаціях; поєднувало б усі її форми (оскільки кримінальні прояви корупції є лише однією з її форм, їх існує набагато більше: лобізм, земляцтво, кумівство, сімейність); з однієї сторони враховувало би взаємозв'язок, а з іншої відмежовувало від понять хабарництво та організована злочинність [9, 13].

Це явище, яке загрожує не тільки демократичному розвитку, але й фінансовій та економічній безпеці держави.

У сучасному українському суспільстві здебільшого особи, якщо їм випадає можливість отримати особисту користь від займаного у державному механізмі становища, то практично використовують таку нагоду. І КК України, навіть якщо його наповнити ще більшою, ніж запропоновано у розглянутому проєкті, кількістю казуїстичних статей і збільшити його обсяг втричі, нічим не допоможе. Як приклад – можна навести «не працюючі» статті КК України – «Невиконання судового рішення» (ст.382) та «Постановлення суддею (суддями) за відомо неправосудного вироку, рішення, ухвали» (ст.375), адже у суспільстві, зараженому корупцією, не може бути незалежного слідчого апарату, незалежної прокуратури, суду, інших державних органів. Тому одним з перших заходів, на мою думку, має стати забезпечення максимальної прозорості рішень, що приймаються на всіх рівнях діяльності механізму держави. Реально така прозорість може бути забезпечена низкою комплексних заходів як кримінально-правових, так і, головне, – не кримінально-правових. Наприклад, реальне забезпечення доступу будь-якої особи до судових рішень є дієвим заходом у протистоянні корупції в судовій системі.

Враховуючи ту обставину, що корупція – це не один якийсь конкретний злочин і навіть не сукупність злочинів, а сукупність аморальних, дисциплінарних, адміністративних, кримінальних вчинків, засоби боротьби з корупцією повинні мати субординаційний характер і бути взаємопов'язані.

Література

1. Дудоров О. Незаконне збагачення: сумнівна новела антикорупційного законодавства України / О. Дудоров, Т. Тертиченко // Вісник Національної академії прокуратури. – 2011. – № 3. – С. 28-34.
2. Брич Л. Кримінально-правова кваліфікація корупційних діянь (з урахуванням диференціації юридичної відповідальності за новим антикорупційним законодавством України) / Л. Брич // Юридичний вісник України. – 2010. – № 19 (775). – С. 14-20.
3. Тютюгін В. Новели кримінального законодавства щодо посилення відповідальності за корупційні злочини: вирішення проблеми чи проблеми для вирішення? / В. Тютюгін // Юридичний вісник України. – 2010. – 6-12 лютого. -№ 6 (662). – С. 8-12.
4. Медіна Л. Конституція України як одне із джерел кримінального права України / Л. Медіна // Юридичний вісник України. – 2000. – № 25. – С. 21 – 23.
5. Большая советская энциклопедия / [в 30-ти т.]. гл. ред. А.М. Прохоров. – М.: Советская энциклопедия, 1973. – Т. 12. – 613 с.

6. Лень В.В. Щодо ефективного і нового кримінального закону в сучасних умовах / В.В. Лень // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2007. – № 1. – С. 205-210.
7. Большой юридический словарь / под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 704 с.
8. Попов В.И. Проявление коррупции в современных условиях / В.И. Попов // «Коррупция в России: состояние и проблемы: Матер. конфер. – М.: Инст. МВД России, 1996. – С. 55-57.
9. Мельник М.І. Корупція: проблема визначення сутності і поняття / М.І. Мельник // Вісник Академії правових наук України. – 1998. – № 2 – С. 12-16.

Окремі аспекти формування достовірних сучасних даних статистики щодо діяльності адвокатів в Україні

Пелипенко О.О., студент

Науковий керівник:

Єна І.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Сьогодні різноманітним аспектам адвокатської діяльності присвячується багато наукових досліджень, точаться гострі дискусії, здійснюється робота над вдосконаленням законодавства. Але результативність цієї роботи не можлива без ґрунтового статистичного аналізу. Ми спробували провести такий аналіз щодо організаційних форм адвокатської діяльності в Україні. Деякі міркування стосовно цього питання і склали підґрунтя цієї роботи.

Ми виявили дві основні проблеми, які заважають виконати повне статистичне дослідження стану організаційних форм адвокатської діяльності в Україні.

По-перше – сьогодні не існує правової норми, яка забороняла б підприємцеві, який не є адвокатом, зареєструвати юридичну особу під назвою, наприклад, ТОВ «Адвокат», ПП «Юридична фірма», «Адвокат та партнери» тощо. І на практиці підприємці активно користуються цією прогалиною в праві: юридичними фірмами йменують себе як адвокатські об'єднання, так і підприємства (ПП, ТОВ та ін.). У рейтингах, надрукованих у засобах масової інформації, рік у рік адвокатські об'єднання й підприємства перелічені підряд, без поділу на власне адвокатські утворення і підприємства, які засновані не адвокатами.

В Україні діяльність адвокатів, на відміну від діяльності юристів-підприємців, досить жорстко врегульована законодавством. Інакше кажучи, теоретично створити підприємство, яке має назву «юридична фірма», може хто завгодно, бо за таких умов навіть не треба мати юридичної освіти. І ось такі юридичні ПП і ТОВ в Україні, на жаль, вправі надавати всілякі юридичні послуги [2]. Ще раз підкреслимо, прямої юридичної норми, що забороняла б використовувати термін «адвокат» у найменуваннях юридичних осіб, які не мають ніякого відношення до адвокатури, в чинному законодавстві України немає. Отже, вважаємо, що законність таких дій є сумнівною, комерційні найменування юридичних осіб, які відповідно до статті 489 ЦК України не становлять адвокатські об'єднання, але містять слово «адвокат» чи йому подібні, не підлягають захисту. Адже правова охорона надається комерційному найменуванню лише в тому випадку, якщо воно не вводить в оману споживачів щодо справжньої діяльності юридичної особи.

Крім того, відповідно до – статті 10 Закону України «Про рекламу», існують підстави для визнання реклами юридичних осіб, що не є адвокатськими об'єднаннями, але містять у найменуванні слово «адвокат», недобросовісною. Адже реклама такого підприємства може ввести в оману споживачів внаслідок її неточності, не достовірності й двозначності.

По-друге, Господарський кодекс України наводить перелік суб'єктів господарювання, зокрема, організаційні форми підприємств й види, а також непідприємницьких організацій. Серед різноманіття суб'єктів господарювання немає таких їх видів або організаційних форм, як адвокатська фірма, адвокатське бюро, контора, в результаті чого на практиці адвокатські об'єднання реєструються як ТОВ, ПП тощо. Достатньо часто можна зустріти організацію, яка має назву, наприклад, «Адвокатське об'єднання», «Колегія адвокатів». На сьогодні дуже складно вивчити діяльність усіх зареєстрованих суб'єктів господарювання, виокремити серед них утворення, найменування яких містять термін «адвокат» або похідні від нього, а з отриманого переліку вилучити підприємства, які засновані не адвокатами. Щоправда, за допомогою сучасних дослідників з'являється можливість все-таки ознайомитися з деякою статистикою.

Так, Б. Боярський вказує, на те що сучасна українська адвокатура, це понад 500 адвокатських об'єднань різних форм і типів, більше тисячі адвокатських бюро, майже 30 тисяч адвокатів [1].

Проблему неузгодженості норм Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» й Господарського кодексу України, на нашу думку, можна вирішити двома шляхами:

1) передбачити в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», те що адвокатські утворення мають існувати у відповідних організаційних формах, передбачених Господарським кодексом України, наприклад, у пункті, присвяченому адвокатським об'єднанням, зазначити, що вони мають існувати у формі товариств (саме такий вихід пропонується в деяких проектах Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). Але тоді різні види адвокатських утворень не можна буде називати організаційними формами, оскільки в цих формах не можна організовувати адвокатську діяльність;

2) ввести в перелік організаційних форм суб'єктів господарської діяльності, передбачений Господарським кодексом України, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання й колегію адвокатів.

Не зважаючи на зазначені проблеми, тим не менш сьогодні є можливості для отримання достовірної статистики що до аспектів адвокатської діяльності, отримання інформації щодо чисельності адвокатських об'єднань на одиницю населення. За даним критерієм лідирує м. Київ, де функціонує приблизно одне адвокатське об'єднання на 10 тис. населення. Але в більшості регіонів (за винятком Київської, Львівської й Одеської областей) цей показник дорівнює менш ніж по одному адвокатському об'єднанню на 100 тис. мешканців. Більше того, в інших регіонах тільки в 7-ми налічується приблизно по одному об'єднанню вже на 200 тис. жителів, а в 6-ти регіонах з урахуванням 2-х регіонів з нульовим показником лише одне адвокатське об'єднання припадає на понад 10 млн. людей [2].

Узагальнення статистичних даних стосовно адвокатської діяльності дає можливість виділити проблеми в діяльності адвокатів та знати шляхи їх вирішення.

Таким чином, у цій статті ми порушили деякі аспекти, які мають негативне значення для адвокатури в цілому, а зокрема не дають можливості отримати об'єктивні статистичні дані щодо сучасного стану діяльності адвокатури в Україні. Більш ефективне вирішення цих питань, на нашу думку потребує подальшого дослідження та удосконалення законодавства. Тільки вирішення вказаних проблем і проведення масштабного статистичного дослідження надасть можливість обрати необхідну стратегію подальшого розвитку української адвокатури.

Література

1. Боярський Б. Історія становлення адвокатури в Україні [Електронний ресурс] / Б. Боярський. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/3_KAND_2007/Pravo/18843.doc.htm.
2. Головань І. Юридичні особи з максимально обмеженою відповідальністю [Електронний ресурс] / І.Головань // Дзеркало тижня. – 2006. – № 23. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/LAW/yuridichni_osobi_z_maksimalno_obmezhenoyu_vidpovidalnistyu.html.

Проблемні питання кваліфікації злочину, передбаченого ст.397 КК України

Перерва Б.Г., студент

Науковий керівник:

Узунова О.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

На сьогоднішній день в Україні продовжується тривалий процес пошуку шляхів будівництва правової держави, переосмислення цінності та значення багатьох правових інститутів та механізмів. Одним з основним орієнтирів розвитку вітчизняної правової системи проголошується пріоритет людської особистості, її прав і свобод, саме тому Конституція України встановлює відповідні правові гарантії, однією з яких є закріплене в ч.1 ст.59 Конституції України право кожного на правову допомогу [1].

У своєму Рішенні від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009 (справа про право на правову допомогу) Конституційний Суд України підтвердив право свідка та особи, що надає пояснення у державних органах на користування правовою допомогою захисника [2]. Саме тому актуальним та важливим є розгляд проблемних питань, які виникають при кваліфікації злочинів, які посягають на конституційне право затриманого, підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого на захист і встановлений законом порядок забезпечення реалізації цього права при здійсненні правосуддя.

Необхідно зазначити, що втручання в діяльність захисника чи представника особи (ст.397 КК України) є злочином з формальним складом і належить до вище вказаного типу злочинів [3].

Ст.397 КК України охороняє суспільні відносини, що забезпечують реалізацію у встановленому законом порядку права затриманого, підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого на захист, який здійснюється у формі правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги [4, 261].

На думку М.І. Мельника, основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст.397 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують дотримання при здійсненні правосуддя конституційного принципу права на захист і встановлений законом порядок реалізації права усіх категорій осіб на захист чи представлення їх законних інтересів у формі правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги під час здійснення цієї діяльності [3].

Хоча суб'єктом цього злочину може бути кожна осудна особа за наявності прямого умислу з її боку (що відображено у ч.1 ст.397 КК України), деякі категорії осіб мають переважні можливості для скоєння діяння, яке описується ч.1 ст.397 КК України як злочинне. Це повинно враховуватись при кваліфікації злочину, адже як справедливо зауважує М.І. Коржанський «для правильної кваліфікації злочину необхідно вибрати і застосувати ту норму, яка найповніше описує ознаки вчиненого діяння і в цьому і полягає юридична сутність кваліфікації злочинів» [4, 261-262].

На думку В.М. Кудрявцева «глибинною сутністю кваліфікації злочинів є встановлення всіх ознак певних злочинів і додатково ще однієї ознаки цього певного, конкретного діяння і складу злочину, що його передбачає» [5, 10].

При аналізі об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.397 КК України, стає зрозумілим, що переважні можливості для скоєння діяння, передбаченого, мають службові особи суду і органи досудового розслідування під час своєї службової діяльності. Ця особливість об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.397 КК України, відображена у ч.2 ст.397 КК України, яка вводить кваліфікуючу ознаку вказаного злочину, – вчинення його службовою особою з використанням свого службового становища.

Але умисне використання службовою особою свого службового становища для скоєння злочинного діяння також охоплюється складом злочину, передбаченого ст.364 КК України (зловживання владою або службовим становищем) [3].

Відповідно до ст.364 КК України зловживання службовим становищем – це умисне використання службовою особою свого службового становища, якщо воно заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам. При цьому слід наголосити на тій важливій обставині, що ст.364 КК України не конкретизує окремі види умисного використання службовою особою свого службового становища, яке заподіяло істотну шкоду зазначеним вище правам, свободам та інтересам. Також ст.364 КК України не конкретизує окремі категорії службових осіб, які використовували своє службове становище для заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам [3].

Безумовно, що вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги або порушення встановлених законом гарантій їх діяльності та професійної таємниці є діянням, яке заподіює істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам. Тобто передбачене ч.2 ст.397 КК України злочинне діяння охоплюється поняттям «зловживання службовим становищем».

З урахуванням викладеного вище вважаємо за доцільне підтримати існуюче в науці визначення злочину, передбаченого ч.2 ст.397 КК України. Злочин, передбачений ч.2 ст.397 КК України, являє собою спеціальний вид зловживання службовим становищем – втручання в діяльність захисника чи представника особи, вчинене службовою особою, яка використовує для цього своє службове становище

Співпадання спеціальних суб'єктів злочину, передбаченого ч.2 ст.397 КК України, і злочину, передбаченого ст.364 КК України, поруч з дуже широким обсягом злочинних діянь, які охоплюються поняттям «зловживання службовим становищем», викликають певні проблеми при кваліфікації злочину за ч.2 ст.397 КК України і, як зауважив А.П. Бущенко, призводять до необґрунтованого зменшення порушень кримінальних справ за ч.2 ст.397 КК України [6, 25].

При вирішенні проблем відмежування злочину, який кваліфікуватися за ч.2 ст.397 КК України від злочину, передбаченого ст.364 КК України, потрібно звернути увагу на те, що основні безпосередні об'єкти злочинів відрізняються за обсягом охоплюваних ними відносин:

- ст.364 КК України охоплює суспільні відносини, що забезпечують загальний законний порядок здійснення службової діяльності службової особи;

- ч.2 ст.397 КК України охоплює суспільні відносини, що забезпечують законний порядок здійснення службової діяльності службової особи при реалізації у встановленому законом порядку права усіх категорій осіб на захист чи представлення їх законних інтересів у формі правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги під час здійснення цієї діяльності [3].

Як зауважив М.І. Бажанов «конкретні форми зловживання службовим становищем дуже різні, оскільки воно може вчинятись у різних сферах». Тому зловживання службовим становищем може кваліфікуватися за ст.364 КК України лише за умови, якщо відповідальність за таке діяння не передбачена іншими нормами, що містять спеціальні склади цього злочину, об'єктом яких є не суспільні відносини, що забезпечують загальний законний порядок здійснення службової діяльності службової особи, а інші суспільні відносини [7, 399].

З викладеного вище випливає висновок, що ст.364 КК України співвідноситься з ч.2 ст.397 КК України як загальна норма зі спеціальною нормою, тому при вирішенні питання про кваліфікацію застосовується спеціальна норма.

Дещо проблемним є питання співвідношення злочинів, передбачених ч.2 ст.397 КК України та ст.374 КК України. На нашу думку, якщо службовою особою, яка незаконно втрутилась в діяльність захисника чи представника особи є особа, яка провадить досудове розслідування, прокурор або суддя, і її втручання в діяльність захисника призводить до порушення права на захист підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного, вчинене слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч.2 ст.397 КК України та ст.374 КК України.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Справа про право на правову допомогу: Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua>.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Кантон, А.С.К., 2006. – 288 с.
4. Коржанський М.Й. Кримінальне право і законодавство України: підручник / М.Й. Коржанський. – К.: Атіка, 2001. – 544 с.
5. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев. – М.: Юридическая литература, 1972. – 352 с.
6. Бущенко А.П. Проти катувань: українське законодавство та практика в світі стандартів КПК / А.П. Бущенко. – Х.: Права людини, 2005. – 254 с.
7. Бажанов М.І. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / М.І. Бажанов. – К.: Юрінком Інтер; Право, 2010. – 585 с.

Неповнолітній суб'єкт злочину в кримінальному праві

Підпригора І.А., студентка

Науковий керівник:

Узунова О.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

В статті 68 Конституції України зазначено: «Кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободу, честь і гідність інших людей. Незнання законів не звільняє від кримінальної відповідальності» [1].

Кримінальна відповідальність неповнолітніх має свою специфіку, яка обумовлена як соціально-психологічними особливостями неповнолітньої особи, так і кримінологічною характеристикою злочинів, що здійснюються цією категорією правопорушників. Така специфіка, безумовно, впливає на характер покарання, на його каральний зміст. Аналіз всього комплексу кримінально-законодавчих норм про кримінальну відповідальність неповнолітніх переконує, що створений для підлітків режим відповідальності істотно більш пільговий, ніж для дорослих злочинців, при рівних обставинах.

Проблеми, пов'язані з притягненням неповнолітніх осіб до кримінальної відповідальності завжди викликали інтерес у вчених, проте слід зауважити, що останніми роками це питання є

особливо актуальним, і це обумовлено тим, що зросла кількість злочинів серед підлітків. Дані статистики свідчать про те, що рівень злочинності серед неповнолітніх в Україні є високим. При цьому характерною особливістю злочинності неповнолітніх є тенденція до її зростання при скороченні рівня народжуваності.

Як справедливо зазначає Синявська Ю.Ю., сьогодні в Україні, як і в усьому світі, найвищою цінністю визначено забезпечення прав і свобод людини та громадянина. особливу увагу приділено неповнолітнім, які є однією з найнезахищеніших верств населення, що зумовлює необхідність створення особливих умов для забезпечення та реалізації їхніх прав [2, 96].

Тема кримінальної відповідальності неповнолітніх в останні роки піднімалася та досліджувалася такими українськими вченими, як: Ю.В. Баулін, Н.Л. Березовська, В.М. Бородін, В.М. Бурдін, І.П. Васильківська, В.О. Глушков, Т.О. Гончар, Л.С. Дубчак, Я.М. Квітка, Т.М. Приходько, О.О. Северін, В.Я. Тацій та ін.

Згідно з ч.1 ст.18 КК України суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що скоїла злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність [3]. Виходячи з цього визначення, виділяють три ознаки суб'єкта злочину: фізична особа; осудність; обмежена осудність; досягнення віку кримінальної відповідальності.

Суб'єкт злочину є одним з елементів складу злочину, що має відповідну сукупність ознак, наявність яких визначає особу як таку, що відповідає кримінальній відповідальності. А.Н. Трайнін слушно зазначав, що там, де немає людини, як винуватця злочину, не може ставитися питання про наявність складу злочину [4, 47].

Міжнародно-правові принципи та норми закріплюють особливий статус неповнолітнього, у тому числі й того, який порушив закон, і вимагають більш лояльного, у порівнянні з дорослими, ставлення всіх держав, що прийняли відповідні зобов'язання, у тому числі й Україна.

Проте проблема вчинення злочинів неповнолітніми є однією з актуальних проблем українського суспільства, що потребує нагального розв'язання.

Так, згідно ст.22 КК України, кримінальній відповідальності підлягають особи, які до вчинення злочину досягли віку 16 років. Це так званий загальний вік кримінальної відповідальності. Закон також передбачає і знижений вік кримінальної відповідальності. Йдеться про осіб віком від 14 до 16 років. Вони підлягають кримінальній відповідальності за такі види злочинів, як: убивство, умисне тяжке тілесне ушкодження, зґвалтування, хуліганство та інші. Зниження віку кримінальної відповідальності законодавець обумовив перш за все тим, що особа уже в 14-річному віці усвідомлює суспільну небезпеку і протиправність багатьох тяжких злочинів.

Проте, встановлення у кримінальному кодексі віку кримінальної відповідальності не означає, що кримінальний закон визнає неповнолітніх, які досягли віку кримінальної відповідальності, повною мірою соціально зрілими. До досягнення 18 років вони залишаються неповнолітніми, і не є дорослими. Відповідальність неповнолітніх, які вчинили кримінальний злочин, має свою специфіку, встановлену окремим розділом кримінального кодексу України.

Поряд із загальними положеннями, що відносяться до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочини, кримінальний закон передбачає певні особливості кримінальної відповідальності для неповнолітніх.

Ці особливості стосуються:

- 1) звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності або покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру;
- 2) видів покарання, які застосовуються до неповнолітніх;
- 3) звільнення неповнолітніх від відбування покарання.

Встановлюючи ці особливості, законодавець виходить з психологічної характеристики цього віку: неусталеності психічних процесів, відсутності достатнього життєвого досвіду, знань, навичок соціальної поведінки. Така психофізична незавершеність процесу формування особи призводить до нездатності повною мірою (на рівні психофізичного розвитку дорослої особи) усвідомлювати фактичні ознаки і суспільну небезпечність такого складного соціального явища, як злочин, адекватно оцінювати свої вчинки.

Виходячи з цього, п.3 ст.66 КК України як загальну норму передбачає, що вчинення злочину неповнолітнім є обставиною, що пом'якшує відповідальність. Ця норма відображає усталену гуманістичну тенденцію до пом'якшення відповідальності неповнолітніх порівняно з відповідальністю осіб, які вчинили злочин у повнолітньому віці. Досить чітко відображення ця тенденція отримала в Законі України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх», де вказано на необхідність використання «переважно методів

виховання і переконання, що передбачають застосування примусових заходів лише після того, коли вичерпані усі інші заходи впливу на поведінку неповнолітнього» як на один з основних принципів діяльності органів і служб у справах неповнолітніх [6].

В основу зниження віку кримінальної відповідальності покладені такі критерії:

- а) рівень розумового розвитку особи, який свідчить про можливість уже в 14 років усвідомити фактичні ознаки та суспільну небезпечність злочинів, зазначених у ч.2 ст.22 КК;
- б) значну поширеність цих злочинів серед підлітків;
- в) значну суспільну небезпечність (тяжкість) більшості з цих злочинів [5, 23].

Встановлюючи вік кримінальної відповідальності, законодавець виходить із презумпції досягнення особою до цього віку достатнього рівня розвитку, щоб усвідомлювати характер своїх дій і їх заборонність, однак ця презумпція не може розглядатись однозначно. Темпи психічного розвитку у підлітків не однакові. Можливе значне відставання, що не пов'язано з психічною хворобою і тому не є критерієм неосудності. В цій частині заслуговує на увагу положення ч.3 ст.20 КК Російської Федерації, в якій встановлено, що якщо неповнолітній досяг віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, але внаслідок відставання в психічному розвитку, не пов'язаному з психічним захворюванням, не був здатний повною мірою усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій або керувати ними, він не підлягає кримінальній відповідальності [7, 33].

Вказані питання можуть бути поставлені на вирішення експерта-психолога, при цьому в обов'язковому порядку має бути порушено питання щодо рівня розумової відсталості неповнолітнього, інтелектуальний розвиток якого не відповідає його віку.

На підставі вищевикладеного, можна зробити наступні висновки. Кримінальне законодавство, яке регламентує особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх, потребує подальшого вдосконалення та доопрацювання. Установлюючи ці особливості, законодавець передбачив, що норми кримінального закону повинні сприяти врахуванню вікових, соціально-психологічних, психофізичних та інших особливостей розвитку неповнолітніх, які вчинили злочин. Труднощі в досягненні цих цілей зумовлені віковими соціально-психологічними рисами неповнолітніх.

Передусім під час удосконалення норм кримінального права має бути враховано такі характеристики: незрілість мислення; достатність соціального досвіду; нестабільність психіки; підвищена емоційність.

Зважаючи на викладене, слід погодитись з думкою Павловської О.А., що для нормального функціонування системи правосуддя в справах про притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх, вона має охоплювати:

- врахування вікових особливостей неповнолітнього;
- юридичні гарантії захисту прав і законних інтересів неповнолітніх;
- повноту індивідуального соціально-психологічного дослідження особистості неповнолітнього;
- вибір індивідуального заходу впливу та його виконання [8, 98].

При цьому з метою виконання принципу індивідуалізації кримінального покарання та з урахуванням вікових особливостей неповнолітніх притягнення їх до кримінальної відповідальності потребує детального законодавчого закріплення.

Література

1. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.
2. Синявська Ю.Ю. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх / Ю.Ю. Синявська // Держава та регіони. Серія: Право. – 2010. – № 3. – С. 95-98.
3. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – С. 131.
4. Трайнин А.Н. Состав преступления по советскому уголовному праву / А.Н. Трайнин. – М.: Юрид. лит.-ра, 1951. – 213 с.
5. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / А.М. Бабенко, Ю.А. Вапсва, В.К. Гришук та ін. / за заг. ред. О.О. Бандурки. – Х.: Вид-во ХНУВС, 2011. – 378 с.
6. Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх: Закон України від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – №6. – Ст. 35.
7. Селецький С.І. Кримінальне право України. Загальна частина: навчальний посібник / С.І. Селецький. – К.: Центр учбової літератури. – 2008. – 496 с.

8. Павловська А.А. Кримінальна відповідальність неповнолітніх: вікові особливості / А.А. Павловська // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 156-159.

До питання про службову недбалість у кримінальному праві України

Силіна Г.О., студентка

Науковий керівник:

Узунова О.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Питання кримінальної відповідальності за злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, а саме службової недбалості є однією з найбільш дискусійних тем у правозастосуванні. Для успішного функціонування держави та суспільства в умовах сучасного світу, необхідно належне виконання службовими особами своїх обов'язків.

Кримінально-правовим аспектам проблеми відповідальності за службову недбалість, певним чином приділялася увага в працях таких вчених, як Б.В. Волженкіна, А.В. Галахова, Б.В. Здравомислова, Ю.В. Золотухіна, В.Ф. Кириченко, М.Д. Лисова, Ю.І. Ляпунова, В.Е. Мельникова та інших. На думку вчених, наданий час невиконання або неналежне виконання відповідних обов'язків, розглядаються як одна з головних причин економічних, політичних та соціальних проблем [1].

У Розділі XVII Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України), а саме в статті 367, зазначено про відповідальність за службову недбалість, тобто невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що завдало істотної шкоди охоронюваним законам правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб. В другій частині статті передбачена відповідальність за це те ж саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки [2].

Характеризуючи об'єктивну сторону цього злочину, слід зазначити, що найчастіше (найбільш характерним це є для службової недбалості) вона проявляється в бездіяльності (при невиконанні покладених на службову особу службових обов'язків), але може проявлятися і в діях (при неналежному виконанні цих обов'язків).

У випадку службової недбалості необхідно встановити той факт, що службова особа не здійснила (чи здійснила неналежним чином) ті чи інші дії, які вона зобов'язана була здійснити в силу свого службового становища. При розслідуванні справ про службову недбалість обов'язково має бути встановлено, що службова особа не тільки була зобов'язана, а й мала реальну можливість виконати дії, передбачені відповідними нормативними актами [3].

Обов'язковою ознакою службової недбалості, відповідальність за яку передбачає ч.1 ст.367 КК України, є заподіяння істотної шкоди (шкоди, яка при заподіянні матеріальних збитків карається штрафом від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян). У разі, якщо істотна шкода виразилась не в заподіянні матеріального збитку, а в іншому вигляді, її «істотність» у кожному конкретному випадку оцінюються, виходячи з обставин певної справи.

Ч.2 ст.367 КК України передбачає відповідальність за службову недбалість, що заподіяла тяжкі наслідки. Матеріальний збиток має при цьому від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Що стосується суб'єкта даного злочину, то як закріплено в ст.364 КК України – це службова особа. Службовими особами є особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах в установах чи організаціях незалежно від форм власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальними повноваженнями». Службовими особами також визнаються іноземці або особи без громадянства, які виконують обов'язки, зазначені в цій статті [2].

Неналежне виконання службових обов'язків виявляється у діях службової особи, хоча і здійснюваних у рамках службових обов'язків, але виконаних не відповідно до інтересів служби. При розслідуванні таких злочинів слід, крім загальних обставин розслідування службових злочинів, додатково встановити:

- чому полягає факт службової недбалості;
- чи є такий факт поодиноким або має місце тривала бездіяльність;
- чи належать до службових обов'язків дії, невиконання яких призвело до службової недбалості;
- освіту, кваліфікацію і професійний досвід обвинуваченого, чи могла службова особа передбачати настання певних наслідків у результаті невиконання або неналежного виконання своїх службових обов'язків;
- підстави та обставини призначення на цю посаду даної особи;
- види майна і характер заподіяних збитків;
- які наслідки службової недбалості, у чому виражається істотна шкода, заподіяна злочином;
- кому конкретно заподіяний істотний збиток;
- чи міг обвинувачений вжити необхідних заходів для усунення або запобігання шкоди [4].

Службова недбалість – це єдиний злочин у сфері службової діяльності, який вчинюється тільки з необережності. З суб'єктивної сторони він характеризується злочинною самовпевненістю (службова особа передбачає, що внаслідок невиконання чи неналежного виконання нею своїх службових обов'язків правам і законним інтересам може бути завдано істотну шкоду, але легковажно розраховує на її відвернення) або злочинною недбалістю (службова особа не передбачає, що в результаті її поведінки може бути завдано істотну шкоду, хоча повинна була і могла це передбачити) [5].

Із вище зазначеного можна зробити висновок, що умови, які сприяють вчиненню службової недбалості, в основному є недостатній контроль у діяльності службових осіб, незадоволення існуючою системою просування по службі, низький рівень у системі підбору та розстановки кадрів, низький рівень організаційного та матеріально-технічного забезпечення, недостатня соціальна захищеність службовців, недостатність професійних навичок. Запобігання службовій недбалості повинне йти шляхом усунення недоліків у службовій підготовці працівників, підвищення їх професійного й культурного рівнів, виховання в них сумлінності та усвідомлення відповідальності при виконанні службових обов'язків, непримиримості до недоліків в організації праці.

Література

1. Худякова Н.Ю. Кримінальна відповідальність за службову недбалість за зарубіжним законодавством [Електронний ресурс] / Н.Ю. Худякова. – Режим доступу: http://ipkp.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2010/statji_n2_15_2010/Hudjakova_80.pdf
2. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
3. Бантишев О. Відповідальність за злочини в сфері службової діяльності [Електронний ресурс] / О. Бантишев. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=452>
4. Особливості розслідування службової недбалості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buklib.net/books/30937/>
5. Постатейний коментар до Кримінального кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/699/369/>

Дисциплінарна відповідальність прокурорів

Соловей А.О., студентка

Науковий керівник:

Лютіков П.С., д.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Питання трудової дисципліни завжди мало вирішальний вплив на процес реалізації роботи. Так, як дисципліна, являє собою певний порядок поведінки працівників, відповідно до вимог, в даному випадку прокуратури та працюючих в них осіб. Завдяки дисципліні поведінка людей приймає впорядкований характер, що забезпечує колективну діяльність.

Проблематикою дисциплінарної відповідальності прокурорів займалися такі науковці, як В.Д. Вознюк, П.Б. Євграфов, А.В. Пшонко, І.М. Волкова, Е.Н. Попович, П.Д. Петренко та ін.

В основному законі – Конституції України у ст.123 зазначається, що організація і порядок діяльності органів прокуратури України визначаються законом [1].

В кодексі законів про працю передбачається цілий розділ, який стосується дисциплінарної відповідальності, а саме розділ 10, в якому у ст.147, зазначаються два види стягнення, це догана та звільнення, при цьому у законі визначається ще одне стягнення ст.49 заборона на строк до одного року на переведення до органу прокуратури вищого рівня чи на призначення на вищу посаду в органі прокуратури, в якому прокурор обіймає посаду (крім Генерального прокурора України). Відповідно їх застосування залежить від тяжкості проступку та інших зовнішніх та внутрішніх умов. Також, визначається порядок застосування дисциплінарних стягнень, ст.149 до застосування дисциплінарного стягнення власник або уповноважений ним орган повинен зажадати від порушника трудової дисципліни письмові пояснення. За кожне порушення трудової дисципліни може бути застосовано лише одне дисциплінарне стягнення. При обранні виду стягнення власник або уповноважений ним орган повинен враховувати ступінь тяжкості вчиненого проступку і заподіяну ним шкоду, обставини, за яких вчинено проступок, і попередню роботу працівника. Стягнення оголошується в наказі (розпорядженні) і повідомляється працівникові під розписку [3].

Реалізація покладених на органи прокуратури завдань можлива лише за умови належного виконання її працівниками своїх службових обов'язків та дотримання службової дисципліни.

Одним із засобів забезпечення службової дисципліни в органах прокуратури є застосування до її працівників заходів дисциплінарного впливу. З огляду на викладене, метою цієї статті є: по-перше, проаналізувати сучасний стан законодавства про дисциплінарну відповідальність працівників органів прокуратури України та виявити правові проблеми, що містяться в ньому; по-друге, на підставі проведеного аналізу сформулювати пропозиції щодо удосконалення інституту дисциплінарної відповідальності працівників органів прокуратури України [4].

Новий закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. чітко визначає підстави дисциплінарної відповідальності, а саме ст.43, прокурора може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження з таких підстав:

- 1) невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків;
- 2) необґрунтоване зволікання з розглядом звернення;
- 3) розголошення таємниці, що охороняється законом, яка стала відомою прокуророві під час виконання повноважень;
- 4) порушення встановленого законом порядку подання декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру;
- 5) вчинення дій, що порочать звання прокурора і можуть викликати сумнів у його об'єктивності, неупередженості та незалежності, у чесності та непідкупності органів прокуратури;
- 6) систематичне (два і більше разів протягом одного року) або одноразове грубе порушення правил прокурорської етики;
- 7) порушення правил внутрішнього службового розпорядку;
- 8) втручання чи будь-який інший вплив прокурора у випадках чи порядку, не передбачених законодавством, у службову діяльність іншого прокурора, службових, посадових осіб чи суддів, у тому числі шляхом публічних висловлювань стосовно їх рішень, дій чи бездіяльності, за відсутності при цьому ознак адміністративного чи кримінального правопорушення;
- 9) публічне висловлювання, яке є порушенням презумпції невинуватості [2].

Органом, що здійснює дисциплінарне провадження є кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів. Її правовий статус регламентується тим же законом, главою 3-ю, в якій визначається: кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів є колегіальним органом, який відповідно до повноважень, передбачених цим законом, визначає рівень фахової підготовки осіб, які виявили намір зайняти посаду прокурора, та вирішує питання щодо дисциплінарної відповідальності, переведення та звільнення прокурорів з посади [2].

Підсумувавши вищезазначене, зміни, які відбулись у законодавстві, позитивно вплинули на процес реалізації дисциплінарної відповідальності, визначення підстав та створення окремого органу, а саме кваліфікаційно-дисциплінарна комісія, буде стимулювати покращення якості роботи працівників прокуратури, доброчесності, високого рівня відповідальності за свої вчинки кожного окремого прокурора, що призведе до підвищення авторитету прокуратури, як органу державної влади.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 30. – Ст. 141.

2. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII – ВР // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 47. – Ст. 2051.
3. Кодекс законів про працю України від 10.12.71 р. № 1697-VII-ВР // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 322. – Ст. 24.
4. Попович Е.Н. Дисциплінарна відповідальність органів прокуратури України: підруч. / Євген Миколайович Попович. – К.: Право України. – 2013. – № 3. – Ст. 34-38.

Поняття та сучасні засоби і технології документування ознак зовнішності людини в криміналістиці

Староконь В.Ю., студентка

Науковий керівник

Сабадаш В.П., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Зовнішній вигляд людини здавна використовується під час упізнання та кримінальної реєстрації злочинців. Зовнішність людини залишається відносно незмінною протягом всього її життя. У кожної людини зовнішній вигляд є суто індивідуальний і має здатність відображатися в матеріальних слідах та пам'яті людини у вигляді уявних образів. Ознаки зовнішності складають основу криміналістичного дослідження під час вирішення ідентифікаційних та діагностичних завдань.

Вчення про ознаки зовнішності людини, про їх матеріальні та ідеальні відображення, про методи та засоби їх фіксації й використання для встановлення фактів, які відіграють значну роль у розкритті та розслідуванні злочинів, утворює окрему теорію науки криміналістики, яку називають криміналістичною габітологією або габітоскопією.

Дослідженням даної проблематики займалися такі вчені як М.В. Салтевський, Г.Л. Грановський, Ю.А. Пересункін, Р.С. Белкін, Ф.П. Сова, І. Кертес, М.М. Герасімов, В.П. Гарбар, В.Г. Лукашевич, О.М. Зінін.

Уявний образ зовнішності людини служить основою різних матеріальних її відображень, які використовуються з метою ідентифікації цієї людини під час розслідування злочинів, розшуку безвісти зниклих та ідентифікації невпізнаних трупів.

До таких матеріальних відображень у габітології належать опис методом словесного портрета, суб'єктивний портрет, пластичні реконструкції обличчя за черепом (скульптурний портрет).

Опис методом словесного портрета – це метод опису людини з метою її ідентифікації за ознаками зовнішності. Словесний портрет як єдиний метод класифікації та опису зовнішніх ознак людини з метою розшуку і ототожнення був розроблений наприкінці XIX ст. А. Бертільйоном (Франція) і удосконалювався потім іншими криміналістами [1].

Опис проводиться зверху до низу, у двох положеннях обличчя (фас та правий профіль). Кожна ознака зовнішності характеризується розміром, формою або контуром, положенням відносно інших частин тіла, кольором.

Опис методом словесного портрета використовують для пошуку та впізнання злочинця, пошуку особи, яка зникла безвісти або впізнання трупа. Слідчий або оперативний працівник зі слів потерпілого або свідка-очевидця складає словесний портрет злочинця за вищевказаною схемою і використовує його для орієнтування у процесі пошуку.

Описи зовнішності людини, зроблені особами, які не володіють методом словесного портрета і навичками його застосування мають суттєві недоліки: вони несистемні, багатослівні, розмиті і тому не мають однозначного змісту елементів зовнішності, що описуються.

Перевагою словесного портрета перед іншими описаннями ознак зовнішності людини є те, що він забезпечує системне і одноманітне визначення ознак елементів зовнішності однієї і тієї ж людини, дає можливість формалізувати ознаки її зовнішнього вигляду, зашифрувати їх символами, скласти код і формулу зовнішності, як це робиться при заповненні реєстраційних карток на невпізнані трупи і безвісти зниклих осіб, а також при введенні даних про зовнішність у бази даних автоматизованих інформаційно-пошукових систем.

П.Д. Біленчук визначає суб'єктивний портрет як матеріалізований уявний образ об'єкта, що зберігається в пам'яті людини, яка раніше вже спостерігала цей об'єкт (предмет, людину). Автор зазначає, що закріплення уявного образу здійснюється такими способами:

- 1) малюванням;

- 2) композицією (складанням) фотознімків;
- 3) композицією малюнків технічними засобами;
- 4) скульптурний портрет.

Р.С. Белкін говорить про три моделі таких суб'єктивних портретів: мальовані, мальовані-композиційні та фотокомпозиційні, а посмертну маску визначає як один із способів фіксації зовнішності [2].

Уявний образ у пам'яті завжди суб'єктивний. Його малювання або композиція зі слів очевидця – також процес вельми суб'єктивний, адже в ньому беруть участь дві особи: слідчий та очевидець, що утримує в уяві образ. Одержані таким чином портрети називають суб'єктивними.

Мальований суб'єктивний портрет може бути виготовлений: а) безпосередньо особою, пам'ять якої зберегла уявний образ; б) спеціалістом; в) безпосередньо слідчим [3].

Методика одержання мальованих портретів:

а) якщо особа, в пам'яті якої утримується уявний образ, володіє навиками малювання, то слідчий у ході допиту пропонує їй намалювати подобу злочинця. Такі випадки на практиці зустрічаються рідко;

б) для виготовлення мальованого портрета слідчий запрошує спеціаліста-художника, який бере участь у допиті потерпілого або свідка і з його слів малює портрет;

в) слідчий під час допиту використовує посібник "Типи та елементи зовнішності"; "Альбом-реєстр" із комплексу приладу "Портрет" чи "ІКМ". У ході допиту він показує свідку чи потерпілому мальовані елементи – ознаки зовнішності із названих посібників, а саме: загальний вид обличчя, форму зачіски, лоба, брів, очей, носа тощо. Ті ознаки, які будуть визнані схожими, слідчий копіює на прозорий папір (кальку, цигарковий). По черзі копіюючи ці ознаки, починаючи від загального виду, слідчий складає мальований портрет. Виготовлений таким чином портрет більш схожий з подобою злочинця.

З метою ідентифікації можуть бути використані також і мальовані портрети, виконані не зі слів свідків чи потерпілих, а безпосередньо з натури.

Фотокомпозиційний портрет ("фоторобот") – це суб'єктивний портрет, складений по пам'яті з використанням набору елементів випадкових фотознімків. Методика складання "фоторобота" полягає у виконанні таких дій: потерпілому або свідку показують фотознімки різних осіб, виконані в одному масштабі, й пропонують вибрати такі, на яких зображені особи з ознаками зовнішності, подібними до образу злочинця. Потім слідчий вирізує на фотознімках ці ознаки і монтує з них "портрет", а дефекти склеювання ретушує. Одержаний таким чином складений із частин фотознімків портрет називається "фотороботом".

Для виготовлення "фоторобота" використовують також технічні засоби (наприклад, прилад ПКП-2 – пристрій композиційного портрета), планшети, альбоми, які називаються планшетними "фотороботами". Необхідно зазначити, що методика фоторобота досить складна для безпосереднього використання слідчим і має певні недоліки (необхідність наявності значного набору готових фотознімків, складність їх композиції через різноманітності елементів та ін.).

Композиційно-мальовані (синтетичні) портрети – найбільш надійний засіб матеріалізації уявних образів та використання їх у слідчій та пошуковій практиці. На відміну від фотокомпозиційних портретів, композиційно-мальовані виготовляються із попередньо заготовлених стандартних малюнків елементів обличчя у відповідності зі свідченнями очевидців. Мальовані елементи зовнішності виготовляються в одному масштабі на прозорій плівці у вигляді діапозитивів, що дозволяє сполучити їх на просвіт та отримати (синтезувати) в цілому зображення уявного образу розшукуваної особи.

Для складання композиційних портретів використовують спеціальні технічні засоби: в країнах СНД – ІКМ-2 (ідентифікаційний комплект малюнків), прилад "Портрет"; у Польщі – ІМК-2 (ідентифікаційний мальований комплект); у США – "Мімік", в Японії – багатоканальний проектор. Кожний прилад складається з демонстраційного пристрою, альбому-реєстру мальованих ознак зовнішності або їх слайдів на плоскій плівці [3].

Для складання суб'єктивного скульптурного портрета (пластична реконструкція обличчя за черепом) використовують кісткові залишки черепа людини. Одержаний скульптурний портрет фотографують, а знімки використовують для пошуку осіб, які безвісно пропали, встановлення невідомих трупів.

Отже, в криміналістиці виділяють декілька видів відображення зовнішності людини: опис методом словесного портрета, суб'єктивний портрет, пластичні реконструкції обличчя за черепом (скульптурний портрет), проте до найбільш розповсюджених матеріальних видів відображень які

використовуються в оперативно-розшуковій та слідчій практиці, належать фотознімки (фотокартки, фотопортрети). Крім фотографічних зображень і їх репродукцій, у слідчій практиці використовуються й інші різновиди відображень зовнішності людини – кінофільми, відеозаписи, рентгенівські знімки, типографські репродукції та інші.

Література

1. Шепітько В.Ю. Криміналістика: підруч. / В.Ю. Шепітько. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 728 с.
2. Аверьянова Т.В. Криміналістика: учебник для вузов / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов. – М.: Изд-во НОРМА, 2001. – 990 с.
3. Біленчук П.Д. Криміналістика: підруч. / П.Д. Біленчук, В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко. – К.: Атіка, 2001. – 544 с.

Проблеми виявлення функціональних ролей учасників злочинних груп

Сусідко В.І., студентка

Науковий керівник:

Сабадаш В.П., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Вивчення структури злочинної організації, доведення провини окремих учасників співтовариства в даний час є надзвичайно актуальною і складною проблемою як для органів розслідування, так і для науковців. Відзначається, що для злочинних структур характерна наявність «бюрократичної надбудови», у якій виділяється група лідерів, які здійснюють стратегічне управління, формують ідеологію групи, консолідують зусилля різних членів групи, визначають інвестиційну політику [1].

Окремі питання виявлення функціональних ролей учасників злочинних груп висвітлені в працях Р. Галіакбарова, П. Тельнова, А. Трайніна, А. Піонтковського, П. Гришаєва, Г. Кригера, Ф. Бурчака, В. Гузуна, Ю. Блувштейна, В. Романова, М. Іванова, А. Козлова та ін.

Найбільш складною проблемою є визначення шляхів доведення провини цієї категорії членів злочинної структури. У теорії управління проблема функцій розроблена досить добре. Стосовно проблеми організованої злочинності виділяють наступні дві групи функцій: функції процесу управління і функції забезпечення. Саме такий підхід дозволяє правильно сформулювати тактичні задачі розслідування стосовно вивчення діяльності злочинних структур [2].

У числі функцій процесу кримінального управління можна виділити наступні функції:

1) функція інформаційного забезпечення злочинної діяльності: вивчення кон'юнктури, вибір об'єктів і предметів злочинного зазіхання, збирання інформації про них, вивчення системи охорони і забезпечення безпеки, пошук осіб, які могли б сприяти виконанню злочину, пошук технічних засобів здійснення злочинів, зброї і транспорту;

2) функція ухвалення кримінального рішення на вчинення злочину: визначення об'єкту і предмету злочинного зазіхання, місця і часу вчинення злочину, способів його вчинення, місця збуту викраденого, способу приховування злочину, способів забезпечення безпеки злочинної діяльності, визначення виконавців, ролі кожного з них;

3) функція організації виконання кримінального рішення: доведення злочинного задуму до виконавців, їхній інструктаж, створення мотивації на вчинення злочину, апелювання до групових злочинних установок і кримінальних традицій, визначення частки кожного в розподілі коштів, добутих злочинним шляхом, координація злочинною групою діяльності, особливо при її здійсненні в різних регіонах, установлення контактів з іншими злочинними структурами;

4) функція контролю: здійснюється як безпосередньо організаторами злочинного співтовариства, так і іншими членами ядра злочинного угруповання [3].

Встановлення фактів, що відносяться до реалізації різних функцій злочинного управління, у комплексі дозволяє установити головний факт – наявність злочинного управління і коло його суб'єктів.

У діяльності злочинних структур повинна виявлятися і доводитися наявність ще однієї групи функцій злочинного управління. Закономірність універсальності функцій для будь-яких видів організованої соціальної діяльності, у тому числі кримінальної:

1) функція кадрового забезпечення, заходи для забезпечення підготовки членів злочинних структур у частині володіння зброєю, прийомами боротьби і т.д.

2) функція матеріально-технічного забезпечення виражається в створенні фондів коштів злочинного співтовариства, у їхній схоронності, у визначенні порядку їхнього використання, у придбанні транспортних засобів, приміщень, зброї й інших знарядь вчинення злочину;

3) не можна ігнорувати і функцію формування мотивацій в учасників злочинних структур, тобто виявлення проявів «злочинного виховання», впливу на психологію членів угруповання [4].

Отже, виявлення рольових функцій учасників злочинних структур у повному обсязі в процесі розслідування представляється завданням важким. Однак встановлення участі конкретної особи в діяльності організованої злочинної структури хоча б у рамках реалізації в якійсь частині однієї з функцій, вже дозволяє судити і про наявність злочинної організації, і про провину її учасників.

Першим етапом у вирішенні зазначеної проблеми є конкретизація цілей розслідування. Це неможливо без функціонального аналізу злочинних структур, без виявлення на його основі рольових функцій їх учасників. Другий етап – це пошук рішень тактичних задач, пов'язаних з виявленням ролей учасників злочинних структур. У таких рішеннях реалізуються методи розслідування діяльності злочинних структур як системи науково обґрунтованих прийомів, правил і рекомендацій з виявлення, дослідження, використанню й оцінці доказів, застосовуваних з метою встановлення істини по кримінальній справі.

Література

1. Долгова А.І. Організована злочинність / А.І. Долгова, С.В. Д'яков. – М. : Юрид. літ., 2006. – 352 с.
2. Баранов А.О. Криміналістична тактика під час розслідування злочинів, вчинених ОЗГ: досягнення та поразки / А.О. Баранов. – СПб : Терра, 2000. – 317 с.
3. Громов В.И. Методика расследования преступлений. Руководство для органов милиции и уголовного розыска / В.И. Громов. – М. : Изд-во НКВД РСФСР, 1929. – 79 с.
4. Іщенко А.В. Методологічні проблеми криміналістики / А.В. Іщенко. – К.: НВТ «Правник»: НАВСУ, 2007. – 99 с.

Суд присяжних в Україні: переваги, недоліки та перспективи подальшого розвитку

Ульяненко С.С., студент

Науковий керівник:

Єна І.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

З прийняттям у 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу України було запроваджено інститут суду присяжних в Україні, що стало новелою для кримінального процесуального законодавства. З того часу серед науковців та фахівців-юристів точаться суперечки з доцільності впровадження даного інституту та шляхів його реалізації.

Суд присяжних та окремі питання його діяльності були предметом досліджень багатьох вчених та знайшло свій вияв у працях таких вчених як: А.В. Бандуровича, М.І. Карпенко, Є.Г. Коваленко, О.Ю. Кострюченко, Ю.В. Лисюка, В.Т. Маляренко, В.М. Тertiшника та багатьох інших. Однак незважаючи на усі наукові праці цих авторів й до сьогодні повністю не з'ясовано всю сутність даного інституту.

Свої витоки суд присяжних бере з Великої Британії, звідти протягом тривалого часу він починає поширюватися на всі континенти, при цьому трансформуючись та пристосовуючись під правові системи різних країн. Не оминув він і Україну. Починаючи з часів проголошення незалежності нашої держави та прийняття Конституції України, в її норми було закладено, що народ бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних [1]. Таке ж положення міститься і в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 07 липня 2010 року. Отже, поняття присяжних було закладено ще в 1996 році, однак протягом всього часу і до 2012 року, діяльність присяжних у судах фактично не реалізовувалась.

Тому спробуємо розібратися в тому, чому саме законодавець вирішив все ж таки впровадити даний інститут і які можна виокремити переваги та недоліки цього.

Як зазначає Ю.В. Лисюк, суд присяжних являє собою ефективний правовий інструмент для оздоровлення існуючої судової системи та підвищення рівня судової влади в державі, а також є важливим елементом побудови всієї системи судового провадження, за умови, якщо сама процедура функціонування буде врегульована та забезпечена на належному рівні.

Вважаємо, що основною ідеєю створення суду присяжних є захист обвинувачених осіб від судового свавілля шляхом забезпечення права на суд зі сторони людей рівних собі. Тобто обвинуваченого судять такі ж звичайні громадяни як і він сам – без спеціальних правових знань, та які керуються при відправленні правосуддя своєю совістю та баченням дійсних реалій даної справи, а не як судді – тільки рамками встановлених норм законодавства. І в свою чергу такі обставини дають обвинуваченому надію на те, що всі деталі справи будуть взяті присяжними до уваги, і забезпечать ухвалення справедливого вироку судом.

Можливо саме суд присяжних сприятиме зростанню рівня довіри громадян до судової влади, що останнім часом носить досить низькі показники.

Досліджуючи інститут суду присяжних в Україні, хотілося б навести статистичні дані, щодо практичного його застосування, надані Державною судовою адміністрацією. Тож, загалом після запровадження інституту відбулося 71 засідання за участі суду присяжних. У 2013 році присяжні брали участь у 29-ти судових процесах. Найбільше їх було проведено у Луганській області – 5. У 4-х процесах суд присяжних залучали до розгляду справ в Автономній республіці Крим, 3-х – у Харківській та Миколаївській областях. Двічі присяжні залучалися у Чернігівській, Хмельницькій, та Дніпропетровській областях. По одному судовому процесу за участі присяжних відбулося у Волинській, Донецькій, Запорізькій, Кіровоградській, Полтавській, Рівненській, Сумській і Тернопільській областях. Починаючи з 2014-го року кількість судових розглядів, у яких брав участь суд присяжних, зростає майже у півтора рази – відбулося 42 засідання [2].

Виходячи з таких даних, можна сказати, що суд присяжних набирає стрімких обертів та свого практичного значення. Проте чи носить він позитивний характер, поки що сказати досить важко, оскільки наразі в його діяльності є як переваги так і недоліки.

Аналізуючи законодавство, що регулює питання пов'язані з діяльністю суду присяжних, а також беручи до уваги різні наукові твердження щодо нього, можна встановити основні плюси та мінуси, що склалися на сьогоднішній день.

Пропонуємо виокремити такі переваги даного інституту:

- сприяє демократизації процедури притягнення до кримінальної відповідальності [3, 57];
- суд присяжних забезпечуватиме ще більшу змагальність між сторонами захисту та обвинувачення;
- зводить до мінімуму зговір суду та правоохоронних органів щодо винесення необхідного для них вироку;
- дає більше сподівань обвинуваченого на постановлення виправдувального вироку;
- суд присяжних виступає ознакою громадянського суспільства і забезпечує його розвиток;
- народ через присяжних може реалізовувати своє право на здійснення правосуддя передбачене ст.124 Конституції України;
- та інші.

Однак, поряд і з перевагами існують також і недоліки впровадження суду присяжних, до яких можна віднести:

- винесення присяжними вироку постановленого на їх власних емоціях, переконаннях, а не в рамках закону;
- має обмежене застосування – в разі обвинувачення особи за злочини, які передбачають довічне позбавлення волі [4];
- несе собою додаткове фінансове навантаження на державу, що в даний час є не досить доречним;
- присяжні залучаються в кількості 3-х осіб, а не як у англо-саксонських системах права по 6-12, що сприяє прийняттю демократичнішого рішення;
- відсутність спеціальних інструкцій для присяжних, відповідно до яких вони здійснюватимуть свої повноваження.

Отже, інститут присяжних є новим для України і наразі він ще знаходиться на стадії свого становлення. Внаслідок цього виникає досить багато суперечностей у його застосуванні, проте поряд з ними наявні і переваги такого інституту. Проте зараз стверджувати про те чи виправдає себе суд присяжних чи залишиться носити формальний характер наразі важко. Так як це проявиться лише на практиці, а для цього має пройти певний час.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254_k/96-вр

2. Козлюк С. Суд присяжних [Електронний ресурс] / С. Козлюк // Український тиждень. – 2015. – № 15 (387). – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/134285>
3. Карпенко М.І. Суд присяжних в Україні [Електронний ресурс] / М.І. Карпенко, А.В. Бандурович // Юридична наука. – 2013. – № 6. – С. 53-59. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/jpdf/jnn_2_013_6_9.pdf
4. Кримінальний процесуальний Кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. №4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
5. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 07. 07. 2010 р. № 2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
6. Куцин М. Суд присяжних: законодавче закріплення і проблеми впровадження у кримінальному судочинстві України [Електронний ресурс] / М. Куцин. – Режим доступу: <http://www.yurgazeta.com>

Санкції статті 299 кримінального кодексу України: сучасний стан і перспективи вдосконалення

Черепанова А.В., студентка

Науковий керівник:

Узунова О.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Аналізуючи ряд міжнародних нормативно-правових актів, які покликані захищати тварин, можна зрозуміти, що на кожну людину покладається обов'язок поважати всіх тварин, оскільки вони теж здатні відчувати біль та страждання. Жорстоке поводження з тваринами світова спільнота вважає аморальною поведінкою людини, яке свідчить про нехтування природними правами представників тваринного світу та цінностями, визнаними суспільством, а також дана поведінка може призвести до переосмислення подальшого співіснування людей з іншими представниками живої природи.

Небезпечним дане правопорушення є й тому, що жорстокість по відношенню до тварин може стати нормою і негативно вплинути на підростаюче покоління. На даному етапі розвитку нашої держави за жорстоке поводження з тваринами крім адміністративної та цивільно-правової є ще й кримінальна відповідальність, яка закріплена в ст.299 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1].

Питання стосовно жорстокого поводження з тваринами неодноразово досліджували такі вчені як: Ю.М. Антонян, І.В. Арістова, І.М. Даньшина, В.Т. Дзюба, О.Л. Дубовика, Е.Н. Жевлякова та ін.

Питання ж, пов'язані із технікою конструювання санкцій ст.299 КК України, ще не були предметом окремих наукових досліджень, що й зумовлює потребу їх детального аналізу. Тому метою статті є виявлення змістовних вад ст.299 КК України та вироблення рекомендацій щодо їх усунення.

Переходячи до безпосереднього аналізу зазначених вище питань слід відзначити, що призначаючи покарання суд повинен враховувати законодавчо закріплені особливості застосування окремих видів покарань до певних категорій громадян.

Так, приписами ч.1 ст.99 КК України встановлено, що штраф застосовується лише до неповнолітніх, котрі мають самостійний доход, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення. У ч.3 ст.60 КК України закріплено правило про те, що арешт не застосовується до осіб віком до 16 років, вагітних жінок та до жінок, які мають дітей віком до 7 років. Згідно ж з ч.3 ст.61 КК України, до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до 14 років, до осіб, котрі досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та до інвалідів першої і другої групи не може бути застосоване покарання у виді обмеження волі [2].

Системний аналіз санкцій частин 1 і 2 ст.299 КК України через призму цих правил привів до низки надзвичайно важливих висновків:

1) вагітним жінкам, жінкам, які мають дітей віком до 14 років, особам, котрі досягли пенсійного віку, військовослужбовцям строкової служби та інвалідам першої і другої групи за вчинення злочинів, передбачених частинами 1 і 2 ст.299 КК України, суд може призначити лише штраф (ч.3 ст.60, ч.3 ст.61 КК України);

2) неповнолітнім особам віком від 16 до 18 років, котрі не мають самостійного доходу, власних коштів або майна, за вчинення злочину, передбаченого ч.1 ст.299 КК України, суд може призначити лише арешт і лише на строк від 15 до 45 діб (ч.1 ст.99, ст.101 КК України);

3) неповнолітнім особам віком від 16 до 18 років, котрі не мають самостійного доходу, власних коштів або майна, за вчинення злочину, передбаченого ч.2 ст.299 КК України, суд не може призначити жодного покарання (ч.1 ст.99, ч.3 ст.61 КК України);

4) неповнолітнім вагітним жінкам і неповнолітнім жінкам, котрі мають дітей віком до 7 років, однак не мають самостійного доходу, власних коштів або майна, суд не може призначити жодного покарання як за вчинення злочину, передбаченого ч.1 ст.299 КК України, так і за вчинення злочину, описаного ч.2 ст.299 КК України (ч.1 ст.99, ч.3 ст.60, ч.3 ст.61 КК України) [3].

Із перших двох висновків випливає, що при призначенні покарання вагітним жінкам, жінкам, що мають дітей віком до 14 років, особам, які досягли пенсійного віку, військовослужбовцям строкової служби, інвалідам першої і другої групи, а також неповнолітнім особам віком від 16 до 18 років, котрі не мають самостійного доходу, власних коштів або майна, межі суддівського розсуду законодавцем зведені до мінімуму.

Така ситуація, щонайменше, дивує, адже навряд чи, маючи варіативність у вигляді 30 днів арешту, суд може призначити неповнолітнім особам віком від 16 до 18 років, котрі не мають самостійного доходу, власних коштів або майна (за вчинення злочину, передбаченого ч.1 ст.299 КК України), у кожному конкретному випадку і індивідуальне, і справедливе, і гуманне, і достатнє покарання винному, що забезпечило б досягнення мети, передбаченої в ч.2 ст.50 КК України.

У двох же останніх випадках суд узагалі позбавлений будь-якого вибору. У таких випадках, як зазначає Пленум ВСУ, суд, за наявності до того підстав, відповідно до ст.7 КПК України 1960 р. повинен закрити справу і звільнити особу від кримінальної відповідальності або постановити обвинувальний вирок і звільнити засудженого від покарання (абз.7 п.8 ППВСУ № 7 від 24.10.2003 р. «Про практику призначення судами кримінального покарання»). Отже, особи, зазначені у 3 і 4 висновках, можуть вільно вчиняти жорстоке поводження з будь-якими тваринами, адже суд не в змозі їх за це покарати [4].

Усі ці, вочевидь, негативні наслідки для практики застосування приписів ст.299 КК України та ефективної боротьби з проявами жорстокого поводження з тваринами зумовлені надмірною кількістю обставин, які виключають можливість застосування того чи іншого виду покарання до певної категорії винних, їх кримінологічною необґрунтованістю, вкрай низьким рівнем законодавчої техніки опису таких обставин, а також неврахуванням цих обставин під час конструювання санкцій ст.299 КК України (з точки зору видів і кількості основних видів покарань) [5].

Вважаємо, що для вирішення зазначених проблем необхідно суттєво переосмислити положення кримінального закону в частині регламентації інституту призначення покарання. У межах окремих заборонних норм (у нашому випадку – частин 1 і 2 ст.299 КК України) цю проблему можна вирішити лише частково.

Саме тому юридичну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами пропонуємо у санкціях частин 1 і 2 ст.299 КК України доповнити альтернативним видом основного покарання, таким як громадські роботи. Реалізація цієї пропозиції дозволила би застосовувати покарання й до частини із зазначених вище «проблемних» категорій громадян, які вчинили жорстоке поводження з тваринами.

Література

1. Орловская НА. Основания и принципы построения уголовно-правовых санкций: монография / Н.А. Орловская. – Одесса: Юрид. л-ра, 2011. – 624 с.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
3. Хавронюк М.І. Щодо відповідності санкцій кримінально-правових норм суспільній небезпеці діянь / М.І. Хавронюк // Науковий вісник Дніпропетровськ. юрид. ін-ту МВС України. – 2001. – № 1. – С. 101-109.
4. Орловская НА. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации и функционального анализа: монография / Н.А. Орловская. – Одесса: Юрид. л-ра, 2010. – 296 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [А.М. Бойко, Л.П. Брич, В.К. Гришук та ін.]; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – [9-те вид., переробл. і доп.]. – К.: Юрид. думка, 2012. – 877 с.

Нормативне закріплення можливості використання поліграфа у кримінальному процесі України

Шебет Х.Є., студентка

Науковий керівник:

Єна І.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

З розвитком новітніх технологій, останнім часом науковцями звертається значна увага на можливість застосування у розслідуванні злочинів поряд з традиційними, також, і нетрадиційних криміналістичних знань, засобів та методів пізнання серед яких особливу увагу привертає використання криміналістичного методу як детекція брехні.

Детекція брехні – це метод інструментальної діагностики емоційної напруги людини за допомогою поліграфа, який, в свою чергу, є багатоцільовим приладом, призначеним для одночасної реєстрації кількох фізіологічних процесів, пов'язаних з виникненням емоцій [1, 93].

Актуальність теми: відсутність закріпленої, прямо дозволеної законом можливості визнання доказами результатів тестування за допомогою поліграфа, процедури його здійснення, не дозволяє повною мірою використовувати можливості вказаного методу для збору доказів, або закріплення його як виду слідчої (розшукової) дії, і це потребує подальшого дослідження та нормативного регулювання.

Мета: оцінювання перспектив нормативного закріплення використання результатів поліграфічного тестування в кримінальному провадженні та визначення його місця в системі забезпечення доказів, або закріплення його як виду слідчої (розшукової) дії у кримінальному процесі України.

Зазначену тему досліджували такі вчені: К. Бачігін, О. Белюшина, Р. Белкін, А. Волобуєв, Д. Громов, О. Клевцов, Н. Клименко, С. Ковальчук, І. Когутич, В. Комісаров, Т. Лешкович, О. Линник, О. Мотлях, В. Татарін, та ін.

Поліграф був створений у Сполучених Штатах Америки у 1921 році і, починаючи з того часу, набув широкого поширення та використовується як в медичних цілях, так і як науково-технічний засіб виявлення брехні. У Радянському Союзі поліграф вперше був застосований у середині 60-их років минулого століття. На протязі десятиріч поліграф застосовується у практиці боротьби зі злочинністю у багатьох країнах Америки, Європи та Азії [1, 94].

Дослідження, проведені Американською асоціацією операторів поліграфа, показують, що одержана за його допомогою інформація у 87 – 96% випадків ефективно використовується у кримінальній справі. Це свідчить про важливе значення поліграфа у покращенні боротьби зі злочинністю, оскільки його широке використання при провадженні кримінальних справ сприяє більш повному та об'єктивному розслідуванню злочинів, постановленню обґрунтованих та справедливих вироків.

Якщо говорити про сучасні часи, то вагомий внесок у розвиток детекції брехні в Україні зробили брати Андрій та Олександр Волики, заснувавши українську поліграфну компанію АРГО-А. У 2005 р. компанія АРГО-А й Чиказький поліграфологічний інститут уклали угоду про співпрацю, унаслідок якої бажачі стати поліграфологами можуть пройти підготовку в місті Києві на базі компанії АРГО-А, яка є ексклюзивним представником цього навчального закладу в Європі, Азії та Африці.

Наступним кроком у розвитку детекції брехні в Україні стало заснування А.М. Воликом у 2006 р. професійних об'єднань фахівців поліграфа, які представляють приватний, правоохоронний і державний сектори різних країн світу, а саме Міжнародної ліги поліграфологів і Міжнародної асоціації поліграфологів [2].

Не дивлячись на відсутність нормативного урегулювання правового використання поліграфа у кримінальних провадженнях, все ж таки факти про використання такого методу виявлення істини існують.

23 травня 2002 року в інтерв'ю УНІАН начальником Головного управління карного розшуку Міністерства внутрішніх справ України Володимиром Євдокимовим було заявлено, що органи внутрішніх справ України мали у своєму розпорядженні 15 поліграфів, які активно використовувалися в Дніпропетровській, Луганській областях, Києві, Донецьку, Черкасах та Криму. Також було повідомлено, що за час проведення експерименту з використання поліграфа, який тривав із 2000 року до весни 2002 року, правоохоронці розкрили (за допомогою поліграфа) 119 тяжких

злочинів, у тому числі викрадення дитини, 40 вбивств, 15 розбійних нападів, розшукали шестеро злочинців і чотирьох зниклих безвісти громадян [3].

Можливість використання поліграфа у проведенні експертизи пов'язане з тим, що чинне законодавство не обмежує експерта у виборі технічних засобів дослідження.

Крім того, був розроблений варіант моделі використання поліграфа під час допиту. Так, В.І.Комісаров вважає, що поліграф може застосовуватися під час допиту як за власною ініціативою слідчого, так і на прохання допитуваного [4].

При цьому слідчий та поліграфолог в обов'язковому порядку повинні дотримуватись такої процедури:

- 1) запросити захисника підозрюваного чи обвинуваченого, педагога, перекладача;
- 2) встановити психологічний контакт з усіма учасниками допиту;
- 3) роз'яснити всім учасникам допиту зміст, умови, порядок проведення слідчої дії та особливості використання інформації одержаної під час тестування;
- 4) підготовка поліграфологом тестових матеріалів, які формуються на основі даних слідчого про обставини справи, що розслідується. Завдання побудовані за принципом навідних, доповнювальних та уточнювальних запитань, що становлять основу прямих і непрямих доказів;
- 5) ознайомлення підекспертного за його бажанням з тестовими запитаннями, крім основних питань, що сформульовані слідчим у постанові про призначення експертного дослідження;
- 6) впевнитися, що випробовуваний зрозумів слідчого, і пояснити допитуваному його право відмовитися від тестування;
- 7) одержати в письмовій формі згоду пройти тестування на поліграфі;
- 8) роз'яснити права та обов'язки всім учасникам слідчої дії, про що робиться відмітка в протоколі допиту;
- 9) попередити оператора про кримінальну відповідальність за неправдиве розшифрування поліграм, а також за розголошення таємниці слідства;
- 10) занести в протокол заяви та зауваження учасників процесу;
- 11) оцінювання результатів проведення дослідження поліграфологом чи групою спеціалістів (експертів) та формування ймовірного чи беззаперечного стверджувального висновку;
- 12) оформлення матеріалів проведеної психофізіологічної експертизи (дослідження) з використанням поліграфа з додаванням до неї носіїв відеозапису, тестових питань і поліграм, з метою уникнення суперечностей та сумнівів зацікавлених учасників процесу й підтвердження іншим поліграфологом та органом слідства обґрунтованості сформованих висновків;
- 13) ознайомлення з результатами поліграфологічної експертизи (дослідження) зацікавлених учасників процесу.

У подальшому матеріали поліграфологічної експертизи (дослідження) разом з відеозаписом та оформленими висновками залишаються в установі, яка проводила це дослідження з повідомленням її результатів. На вимогу особи чи установи, яка призначала судову експертизу (дослідження), матеріали її проведення надаються для долучення їх до матеріалів кримінальної справи. Копія даних експертизи (дослідження) з використанням поліграфа залишається на твердих носіях в установі на випадок повторної чи додаткової процедури її проведення, а також при виникненні спірних питань, пов'язаних з об'єктивністю реалізації первинного заходу. В окремих випадках на вимогу особи чи органу, що призначав судову експертизу, матеріали дослідження поліграм передаються їм на зберігання, чим установа, яка проводила експертизу, знімає із себе питання щодо збереження на твердих носіях матеріалів психофізіологічної експертизи [5, 68].

В Україні на даний момент тестування по поліграфі не є слідчою (розшуковою) дією, або традиційним методом забезпечення доказів, отже, воно розглядається лише як технічний засіб, і про можливість його використання в кримінальній процесуальній діяльності залишається нормативно не врегульованим, тим не менш, ми вважаємо, що правова основа для запровадження поліграфа вже частково закладена:

- 1) ст.71, 107 КПК України – стосуються участі спеціаліста при проведенні слідчих дій і можливості застосування технічних засобів для збирання, фіксації та використання інформації [6];
- 2) ст.9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р. зазначає, що при проведенні оперативно-розшукових заходів у процесі розслідування злочинів для одержання інформації забороняється застосовувати технічні засоби, психотропні, хімічні та інші речовини, які пригнічують волю або завдають шкоди здоров'ю людей та навколишньому середовищу [7];

3) інші нормативно-правові акти (наприклад, Закон України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 року (п.11, 12 ст.11), тощо).

Проте, спеціальні нормативно-правові акти, які б регламентували підстави, умови та процесуальний порядок використання поліграфа під час розслідування злочинів, відсутні. Хоча, була спроба узаконити такий метод отримання доказів – Г. Москалем до Парламенту України було внесено Проект Закону про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні) №2521, який зареєстровано 12.03.2013 р. [8]. Але даний проект було відкликано 27.11.2014 р. Цей проект породив багато дискусій серед науковців, і здебільшого можна сказати, що він був позитивно оцінений з точки зору його застосування для встановлення факту причетності людини до вчинення злочину, але в жодному разі, якщо навіть і допустити застосування поліграфа на законній підставі під час допиту як слідчої дії, то результати його використання не повинні мати доказового значення. Крім того, від прихильників застосування поліграфа було багато аргументованих пропозицій з удосконалення положень щодо захисту прав осіб під час проходження перевірки на поліграфі. Однак, на думку експертів, які здійснювали моніторинг реалізації нового КПК у 2013 р., прийняття вказаного проекту закону призведе до використання таких поліграфів у кожній справі, відмова особи від цієї процедури буде фіксуватися у протоколі (і, очевидно, повідомлятися суду під час розгляду), а отриманні дані не зрозуміло в який спосіб будуть використовуватись і оцінюватися у суді [9, 32].

Отже, враховуючи викладене, ми підійшли до таких висновків:

1. Застосування поліграфа при розслідуванні злочинів повинно бути законодавчо або чітко дозволено, або заборонено, а саме Кримінальним процесуальним кодексом. Подальше нереагування законодавця на таку проблему, може потягнути за собою неоднакове застосування норм закону, що в свою чергу вплине на результати розгляду кримінальних проваджень.

2. Застосування поліграфа при розслідуванні злочинів можливе лише у процесуальній формі з дотриманням принципів кримінального процесу та Конституції України, адже використання поліграфа в слідчій діяльності створює широке поле для зловживань і порушень прав і свобод людини. Тому, можливо буде доцільним закріпити у кримінальному процесуальному законодавстві окремі норми, що будуть визначати права та обов'язки слідчого, поліграфолога та самої особи, яка тестується на поліграфі

Література

1. Ковальчук С.О. Поліграф як нетрадиційний криміналістичний засіб і можливості його використання в кримінально-процесуальному доказуванні / С.О. Ковальчук // Актуальні проблеми криміналістики. – Донецьк, 2001. – С. 92-100.
2. Історія поліграфа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.argo-a.com.ua/ukr/history.html>.
3. Бачігін К. Детектор брехні у правовому полі [Електронний ресурс] / К. Бачігін // Юридична газета. – №10 (70). – 2006. – Режим доступу: <http://www.yur-gazeta.com/oarticle/2288/>.
4. Комиссаров В.И. Использование полиграфа в борьбе с преступностью / В.И. Комиссаров // Законность. – 1995. – №11. – С. 23-25.
5. Комиссарова Я.В. Алгоритм действий полиграфолога при производстве судебной психофизиологической экспертизы с использованием полиграфа / Я.В. Комиссарова // Актуальные проблемы специальных психофизиологических исследований и перспективы их использования в борьбе с преступностью и подборе кадров: материалы IX Международной научно-практической конференции (22-24 октября). – Краснодар: изд-во КубГТУ, 2008. – С. 66-69.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. №4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 9-13. – Ст. 88.
7. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. №2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
8. Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні): Проект Закону України від 12 березня 2013 р. №2521 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46058.
9. Реалізація нового КПК України у 2013 році (моніторинговий звіт) / О.А. Банчук, І.О. Дмитрієва, З.М. Саїдова, М.І. Хавронюк. – К.: ФОП Москаленко О.М., 2013. – 40 с.

Основні доктринальні підходи до визначення поняття кібертероризму

Шульга Ю.О., студентка

Науковий керівник:

Дудоров О.О., д.ю.н., професор

Запорізький національний університет

Однією з найбільш небезпечних та руйнівних для інформаційної сфери загроз сучасності є кібертероризм. В умовах особливого загострення проблеми кількісного збільшення терористичних кібератак виникає нагальна потреба забезпечення ефективної протидії кібертероризму, вирішення якої вимагає, в першу чергу, належної нормативно-правової регламентації. Проте, попри зазначене, на сьогоднішній день чинним законодавством України не закріплено навіть визначальних, вихідних положень у цій сфері. Так, жоден офіційний нормативно-правовий документ не містить визначення поняття кібертероризму. Це призводить до ототожнення зазначеного поняття із суміжними (напр., поняттям комп'ютерного злочинну), що у підсумку суттєво ускладнює процес правильної оцінки злочинної поведінки в інформаційному просторі.

Дослідженням визначеної проблематики займалися такі науковці, як: Гаврилов Ю., Голубєв В., Мазуров В., Смиронов Л., Корченко О., Політ Т., Колмен К., Малишенко Д., Гнатюк С. та ін.

Мета статті полягає у формулюванні авторського визначення поняття кібертероризму на основі аналізу основних доктринальних підходів та встановлення його сутнісних ознак.

Дослідження означеного питання пропонуємо розпочати з розгляду основних наукових підходів до визначення поняття кібертероризму. Так, більшість вчених на чолі з О. Корченко вважають, що це принципово новий вид тероризму, який передбачає використання ресурсів інформаційних систем не лише як предмету злочинних посягань, а й середовища чи засобу скоєння злочину [1, 32].

На думку В. Голубєва, кібертероризм – це навмисна, політично мотивована атака на інформацію, яка обробляється комп'ютерами, комп'ютерну систему і мережі, що створює небезпеку для життя чи здоров'я людей або настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту [2].

У свою чергу, Т. Політ пропонує визначати кібертероризм як сплановані, політично мотивовані атаки на інформацію, комп'ютерні системи, комп'ютерні програми і дані, які призводять до насильства і здійснюються субнаціональними групами або таємними агентами [3, 120].

К. Колмен розуміє під кібертероризмом навмисну руйнівну діяльність (чи загрозу такої) проти комп'ютерів та/або комп'ютерних мереж, спрямовану на заподіяння шкоди чи досягнення соціальних, релігійних, політичних або інших подібних цілей, а також залякування будь-якої особи для досягнення цих цілей [3, 120].

К. Вілсон зазначає, що це використання комп'ютерів як зброї або об'єкта атаки політично мотивованими міжнародними чи міжнаціональними групами, або таємними агентами, які загрожують насильством чи заподіюють його, насаджують страх для того, щоб примусити уряд змінити політику [3, 120].

На основі аналізу вищенаведених визначень можна виокремити такі основні ознаки кібертероризму: 1) передбачає здійснення атак на комп'ютерну інформацію, обчислювальні системи, апаратуру передачі даних, інші складові інформаційної інфраструктури; 2) є навмисною, руйнівною діяльністю, що має анонімний характер і проводиться міжнародними групами або окремими особами; 3) є масштабною діяльністю, яка може завдати шкоди, долаючи національні кордони; 4) створює небезпеку настання або спричиняє настання тяжких наслідків (в т. ч. для життя та здоров'я людей).

Проте найбільш сутнісною ознакою кібертероризму, такою, що відрізняє його від більшості комп'ютерних злочинів, є цілі вчинення терористичних кібератак. Так, основними цілями кібертероризму є: порушення суспільної і державної безпеки; припинення роботи важливих національних інфраструктур (наприклад, енергозабезпечення, транспорт); вплив на органи державної влади або населення для досягнення певних політичних, соціальних, ідеологічних або інших цілей (шляхом залякування та примушення до здійснення або навпаки не здійснення певних дій чи прийняття рішень); ускладнення міжнародних відносин (наприклад, провокація воєнного конфлікту); заподіяння матеріальних збитків [4, 318].

Для досягнення вказаних цілей можуть бути використані різні прийоми при здійсненні терористичного акту, наприклад: 1) розкрадання або знищення інформаційного, програмного та технічного ресурсів кіберпростору, що мають стратегічну значимість, шляхом подолання систем захисту, впровадження вірусів, програмних закладок; 2) вплив на програмне забезпечення та інформацію з метою їх спотворення або модифікації в інформаційних системах і системах

управління; 3) розкриття і загроза опублікування закритої інформації про функціонування інформаційної інфраструктури держави, суспільно значущих і військових інформаційних систем, кодів шифрування, принципи роботи систем шифрування; 4) захоплення каналів телекомунікаційного мовлення з метою поширення дезінформації, чуток, демонстрації потужності терористичної організації і оголошення своїх вимог [5, 43].

Слід наголосити, що тактика і прийоми, що використовуються при вчиненні досліджуваного нами злочину, відрізняються від тактики і прийомів вчинення класичних комп'ютерних злочинів тим, що кібертерористичний акт повинен мати небезпечні наслідки та стати широко відомим населенню й одержати великий суспільний резонанс [4, 319].

Отже, на основі вищезазначеного можна сформулювати таке визначення досліджуваного поняття: кібертероризм – це навмисна, руйнівна, масштабна діяльність, що має анонімний характер, яка проводиться міжнародними групами або окремими особами та передбачає здійснення атак на комп'ютерну інформацію, обчислювальні системи, апаратуру передачі даних, інші складові інформаційної інфраструктури, що створюють небезпеку настання або спричиняють настання тяжких наслідків (в т.ч. для життя та здоров'я людей).

Література

1. Корченко О. Ознаковий принцип формування класифікацій кібератак / О. Корченко, Є. Паціра, С. Гнатюк, В. Кінзерявий, С. Казмірчук // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2010. – №1. – С. 32-38.
2. Голубев В. Кібертероризм – загроза національній безпеці та інтересам України [Електронний ресурс] / В. Голубев // Юридичний журнал «Юстиніан» – 2004. – № 1. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1002>.
3. Гнатюк С. Кібертероризм: історія розвитку, сучасні тенденції та контрзаходи / С. Гнатюк // Безпека інформації. – 2013. – Том. 19. – № 2. – С. 118-129.
4. Бутузов В. Сучасні загрози: комп'ютерний тероризм / В. Бутузов, К. Тітуніна // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – Вип. 17. – С. 316-324.
5. Мазуров В. Кибертерроризм: понятие, проблемы противодействия / В. Мазуров // Доклады ТУСУРа. – 2010. – № 1 (21). – С. 41-44.

Секція 7 ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Право на працю як основне соціально-економічне право людини і громадянина в Україні

Бондаренко Є.В., студент

Науковий керівник:

Самойленко Г.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Право на працю є одним із найбільш важливих соціально-економічних прав і визначає можливість людей займатися працею для забезпечення як свого матеріального добробуту, так і духовного розвитку в умовах свободи та гідності, економічної безпеки та рівних можливостей.

Забезпечення цього права набуває особливої гостроти в умовах економічної кризи, зростання рівня безробіття, масового порушення трудових прав працівників. І особливо важливою тут видається роль держави, яка має здійснити усіх можливих заходів щодо захисту і реалізації права на працю, і зробити усе від неї залежне щоб, була повага до цього права. Очевидно, що економічні можливості держави обумовлюють нереальність вимоги надання роботи усім бажаним.

Слабкий захист трудових прав в окремих сферах економіки призвів до стрімкого збільшення кількості безробітних. Окрім того, поглиблення територіальних і галузевих диспропорцій серед незайнятого населення ускладнило проблему їх працевлаштування. Також слід звернути увагу, що розмір допомоги по безробіттю є дуже низьким і аж ніяк не забезпечує навіть мінімальної підтримки безробітних [1].

Вагомий внесок у дослідженні зазначеної проблеми зробили такі вчені: О. Степанюк, Г. Величко, Л. Костюк, Т. Онищенко.

У ст.43 чинної Конституції України встановлено: кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Право на працю та основні права трудящих прийнято розглядати як принцип трудового права. У трудовому праві визначені гарантії забезпечення права громадян на працю. Згідно зі ст.5-1 КЗпП держава гарантує працездатним громадянам, які постійно проживають на території України:

- вільний вибір виду діяльності;
- безплатне сприяння державними службами зайнятості у підборі підходящої роботи і працевлаштуванні, відповідно до покликання, здібностей, професійної підготовки, освіти, з урахуванням суспільних потреб;
- надання підприємствами, установами, організаціями відповідно до попередньо поданих ними заявок роботи за фахом випускникам державних вищих навчальних, професійних навчально-виховних закладів;
- безплатне навчання безробітних новим професіям, перепідготовку в навчальних закладах або в системі державної служби зайнятості з виплатою стипендії;
- компенсацію матеріальних витрат у зв'язку з направленням на роботу в іншу місцевість;
- правовий захист від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу і незаконного звільнення, а також сприяння у збереженні роботи [2].

Право на працю надає кожній працездатній особі можливість самостійно розпоряджатися своєю здатністю до праці, але водночас не гарантує реальне забезпечення її конкретною роботою. Відповідно до ст.43 Конституції України держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки й перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Свобода розпоряджатися своєю здатністю до праці супроводжується наданням особі можливості відмовитися від будь-якої діяльності чи самостійно обрати вид діяльності (наприклад, як самостійний чи несамоствійний господарюючий суб'єкт), вид праці (незалежний чи залежний – на умовах трудового договору) організаційно-правову форму використання своїх здібностей до праці (цивільних, трудових чи адміністративних правовідносин), місце діяльності. Крім того, свобода праці передбачає реалізацію кожним можливостей скористатися допомогою держави у працевлаштуванні чи працевлаштуватися самостійно [3].

Свобода праці передбачає об'єднання з іншими працівниками для захисту своїх інтересів. Відповідно до ст.36 Конституції України громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Згідно зі ст.44 Конституції України ті, хто працюють, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів [4].

Свобода праці дозволяє використовувати різні форми юридичного захисту своїх прав. Відповідно до ст.55 Конституції України кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб; кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна; кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [3].

Аналіз звернень до Уповноваженого з прав людини дає підстави для висновку про значні порушення права на працю у зв'язку з незаконними звільненнями громадян з роботи. Це також підтверджують перевірки дотримання роботодавцями вимог трудового законодавства, проведені у першому півріччі 2014 р. членськими організаціями Федерації профспілок України, з якою Уповноважений з прав людини співпрацює на основі відповідного договору. За їх даними, найтипівішими виявлені такі порушення, як незаконне звільнення або переведення працівників, недостатня або несвоєчасна оплата праці, порушення режиму робочого часу та відпочинку, невплата передбачених законом гарантій і компенсацій, незаконне використання праці жінок та неповнолітніх тощо [5].

У багатьох зверненнях повідомляється, що людину, яка пропрацювала практично усе своє трудове життя на одному підприємстві, у передпенсійному віці, коли знайти роботу вкрай важко, звільняють за ініціативою роботодавця, навіть без належного попередження. Так, Василь Розлуцький, який 31 рік працював провідником пасажирського вагона Львівської залізниці та був звільнений з роботи у зв'язку із закінченням строку дії контракту, у зверненні до Омбудсмена зазначає: “Де в такому віці шукати роботу, адже залізниця була для мене другим домом. Здоров'я підірване, працювати на іншій роботі не зможу і не вмію. Я також втратив право на медичне лікування у відомчій лікарні, але ж стільки років платив внески в лікарняну касу. Допоможіть доробити до пенсії, в іншому разі життя вважаю закінченим”. З метою надання людині підтримки Омбудсман звернувся до керівництва “Укрзалізниці”. Головне управління кадрової та соціальної політики підприємства пояснило розірвання трудових відносин з В. Розлуцьким необхідністю приведення чисельності працівників поїзних бригад у відповідність з обсягами 141 робіт через відміну частини пасажирських поїздів. А тому людині залишається розпочинати пошук роботи через службу зайнятості [5].

Натомість слід зазначити, що Європейський комітет із соціальних прав, розглядаючи другу національну доповідь про виконання взятих Україною зобов'язань щодо Європейської соціальної хартії, зазначив невідповідність ситуації в Україні вимогам п.4 ст.4 Хартії на підставі того, що двомісячний термін попередження про звільнення з роботи є неприйнятним для працівників, які мають трудовий стаж десять або більше років. Комітет наголосив, що основна мета цієї норми полягає в тому, щоб надати відповідній людині час для пошуку нової роботи до того, як завершиться її зайнятість, тобто коли вона ще продовжує отримувати заробітну плату або посадовий оклад. Уповноважений з прав людини вважає, що відповідні зміни, які відповідають вимогам Хартії, мають бути внесені до трудового законодавства, що сприятиме підвищенню рівня захищеності працівників на ринку праці [6].

Отже, на основі вищевикладеного, можна дійти висновку, що право на працю є дійсно важливим соціально-економічним правом, яке чітко визначено нормами законодавства України. Але зараз гарантувати це право стає дедалі проблематичніше, особливо на фоні скорочення багатой кількості працівників на підприємствах і не тільки. Також у країні проходить реформування та оптимізація органів державної влади, що дозволяє підняти заробітну плату працівникам які залишились. Це є доволі позитивним фактором для подальшого розвитку держави, саме як гарантування гідної оплати праці та показником того, що наша країна стрімко розвивається та має конкретний вектор розвитку стосовно питань гарантування права на працю.

Література

1. Право на працю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1245859812>

2. Кодекс законів про працю України від 17.12.1971 р. № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – Дод. до № 50. – Ст. 375.
3. Конституція України (зі змін. та допов.): Закон України від 21.02.2014 р. № 742-VII – Х.: Фактор, 2014. – 118 с.
4. Право громадян на працю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.just.gov.ua/content/419/>
5. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина. – К., 2013. – 398 с.
6. Європейська соціальна хартія від 18.10.2006 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 40. – Ст. 2660.

Загальна характеристика суб'єктів трудового права

*Борсук О.В., студентка
Науковий керівник:
Мартинів М.П., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Актуальність обраної теми дослідження обумовлена тим, що трудове право, завдяки своєрідності свого предмета, має й виключно своєрідне коло суб'єктів, націлених на правове забезпечення виробництва та право на захист людини її прав у сфері застосування праці.

Важливим етапом у дослідженні трудових правовідносин у науці трудового права стали монографії С.О. Іванова, Р.З. Лівшица, Ю.П. Орловського, А.Р. Мацюка та ін.

Конституція надаючи право громадянам на працю визначає цим і додаткові їх права і обов'язки. Включення громадян у сферу соціальної трудової діяльності, а воно здійснюється шляхом укладення трудового договору за певною спеціальністю, кваліфікацією або посадою з підкоренням правилам внутрішнього трудового розпорядку, надає громадянам нового правового статусу – вони стають працівниками: робітниками чи службовцями [1].

В юридичній літературі під суб'єктами права розуміють учасників суспільних відносин, які на основі чинного законодавства визнаються володільцями суб'єктивних прав і відповідних обов'язків. Під суб'єктами трудового права розуміють учасників індивідуальних і колективних трудових відносин, які на основі чинного законодавства мають трудові права і відповідні обов'язки. Основними суб'єктами трудового права є:

- працівник і власник підприємства;
- установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа – роботодавець як сторони трудових відносин [2].

Суб'єктами трудового права є учасники суспільних відносин, визначені трудовим законодавством, які можуть володіти трудовими правами й обов'язками та реалізувати їх.

Для того щоб стати суб'єктом трудового права, особа повинна володіти трудовою правосуб'єктністю, тобто трудовою правоздатністю та трудовою дієздатністю. У трудовому праві працівник володіє єдиною правосуб'єктністю в повному обсязі – з досягненням 16-річного віку, а в окремих передбачених законом випадках – з 15 і 14-річного віку (ст.188 КЗпП України) [3].

В основному, суб'єкти трудового права поділяються на два види: фізичні особи та юридичні особи.

Кожний із цих видів має як спільні, так і особливі риси. Фізичні особи можуть бути суб'єктами трудового права лише з досягненням встановленого законом віку або, крім того, ще й за наявності певної професійної підготовки (це стосується лікарів, водіїв тощо) чи складного юридичного факту (для виборних працівників, працівників, котрі призначаються або затверджуються на відповідну посаду).

Особливими рисами юридичних осіб як суб'єктів трудового права є такі:

- організаційна єдність;
- відокремленість майна;
- наявність фонду оплати праці та права ним розпоряджатися;
- самостійна відповідальність перед другою стороною трудового договору [4].

Спільність правового положення фізичних і юридичних осіб як суб'єктів трудового права виявляється в обов'язковому додержанні норм трудового законодавства, діяльності сторін в межах

передбачених законом та в деяких випадках можливості фізичних осіб виступати в якості роботодавців.

До суб'єктів трудового права належать:

- 1) працівники (робітники і службовці);
- 2) роботодавці (підприємства, установи, організації будь-якої форми власності і фізичні особи);
- 3) трудові колективи;
- 4) професійні спілки;
- 5) окремі постійно діючі чи тимчасово діючі органи (примирна комісія, трудовий арбітраж органи Нагляду і контролю за додержанням норм з охорони праці й трудового законодавства) [4].

В Україні законодавчо заборонено використання примусової праці. Лише взаємна домовленість працівника і власника засобів виробництва (роботодавця) сприяє вільному й рівноправному вступу в трудові відносини.

Усі названі суб'єкти трудового права мають певний правовий статус (правове положення), визначений трудовим законодавством:

- 1) наявність трудової правосуб'єктності;
- 2) визначеність основних прав і обов'язків;
- 3) юридичні гарантії трудових прав і обов'язків;
- 4) відповідальність у разі порушення трудових обов'язків [4].

Головними суб'єктами трудового права є працівники (робітники та службовці). Вони мають практично однакові трудові права та обов'язки. Винятком є лише три категорії працівників: жінки, неповнолітні та працівники з пониженою працездатністю (інваліди, пенсіонери, ветерани праці). Тому, їх правовий статус відображає підвищені гарантії права на працю, правового захисту їх організму від шкідливих факторів, пов'язаних з виробництвом (забороні застосування їх праці на шкідливих, важких і підземних роботах), збільшення часу відпочинку та інше.

Ст.43 Конституції України та ст.2, 2-1 КЗпП України визначають найголовніші трудові права працівників, такі як:

- право на одержання роботи з оплатою праці не нижче встановленого державою мінімального розміру;
- право на вільний вибір професії, роду занять і роботи;
- право на відпочинок, тощо [1].

Важливим суб'єктом трудового права є власник або уповноважений ним орган чи фізична особа – роботодавець будь-якої форми власності, дозволеної чинним законодавством України. Ним може бути підприємство, установа, організація – державна, колективна чи приватна, що наділена спеціальною трудовою правосуб'єктністю відповідно до завдань, визначених статутом чи положенням юридичної особи.

Трудова правосуб'єктність підприємства як суб'єкта трудового права – роботодавця, характеризується тим, що, як правило, підприємство повинно мати статус юридичної особи, фонд оплати праці та визначати чисельність і штат працівників. Правовий статус підприємств регулюється Господарським законодавством України [4].

Трудовий колектив як суб'єкт трудового права має реальний вплив на державних і колективних підприємствах. Його правовий статус визначений спеціальними Законами України: «Про колективні договори і угоди», «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» та інші.

Трудовий колектив підприємства утворюють усі працівники, які своєю працею беруть участь у його діяльності на основі трудового договору (контракту, угоди), а також інших форм, що регулюють трудові відносини працівника з підприємством [4].

Важлива роль у регулюванні трудових відносин належить також профспілкам як суб'єктам трудового права.

Наступним суб'єктом трудового права є профспілка. Профспілка – добровільна громадська організація, що об'єднує працівників за їх суспільними інтересами згідно з родом їхньої діяльності у виробничій і невиробничій сфері з метою захисту трудових і соціально-економічних прав і законних інтересів своїх членів.

Правовий статус профспілок в Україні визначається Конституцією України (ст.36) [1], КЗпП України (ст.243-252) [3] та іншими нормативними актами, зокрема Законом України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», Статутами профспілок, тощо, в яких визначаються їх головні завдання – захист прав і законних інтересів працівників.

Професійні спілки виконують свою основну функцію щодо захисту трудових прав і законних інтересів працівників, поновлення їхніх порушених прав, встановлення високого рівня умов праці, побуту тощо [4].

Підсумовуючи варто зазначити, що суб'єкти трудового права – це перш за все учасники трудових відносин, сторони цих відносин. Коло суб'єктів трудового права досить широкий. Але вони відіграють неоднакову роль в трудових відносинах. Перелік основних статутних прав і обов'язків суб'єктів трудового права розрізнений і визначається характером функцій, що виконуються ними, у сфері праці.

Необхідну визначеність і стійкість правовому статусу додають гарантії і відповідальність. Вони закріплюються у формі правових норм, які або сприяють діям суб'єктів з реалізації своїх прав, або впливають на суб'єктів шляхом застосування до них санкцій, якщо вони не виконують або неналежним чином виконують свої обов'язки.

На основі розглянутого матеріалу можна сказати, що основними суб'єктами трудового права є: працівник, роботодавець, трудовий колектив, профспілка.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Болотина Н.Б. Суб'єкти трудового права [Електронний ресурс] / Н.Б. Болотина. – Режим доступу: <http://uristinfo.net>
3. Кодекс законів про працю: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 1971. – № 50. – Ст. 375.
4. Суб'єкти трудового права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.com>

Охорона праці жінок та неповнолітніх за трудовим законодавством

Жечева А.В., студентка

Науковий керівник:

Омельянчик С.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів і засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини в процесі трудової діяльності [2].

На сучасному етапі норми трудового законодавства, стосовно охорони праці жінок та неповнолітніх є складними, неоднозначними і розпорошеними, що ускладнює практичне їх застосування. В той час, коли саме цим категоріям працівників має приділятися особлива увага. Нажаль сьогодні вони зазнають значних труднощів при реалізації своїх можливостей у сфері праці.

Неоднозначність, колізійність норм, відсутність чітких механізмів їх застосування, призводить до грубих помилок при організації охорони праці на виробництвах.

Це певною мірою пов'язано з тим, що основою трудового законодавства в Україні, яке відповідно включає і норми, що покликані регулювати охорону праці є чинний Кодекс законів про працю України, прийнятий за інших історичних умов. Природно, що він містить значну кількість положень, неадекватних реаліям сьогодення. Значна частина питань не врегульована належним чином [3].

Вагомий внесок у дослідження проблем, щодо охорони праці жінок та неповнолітніх зробили такі відомі вітчизняні вчені як: М.Г. Александрова, М.Й. Бару, В.І. Щербини, О.М. Ярошенка, П.Д. Пилипенко, І.В. Прокопенко, Д.О. Карпенко, П.І. Берія та ін.

Особлива увага в законодавстві приділяється охороні праці жінок. Кодексом законів про працю України забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими та небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах (окрім нефізичних робіт – по санітарному та побутовому обслуговуванню). Піднімання та пересування вантажів допускається тільки в межах санітарних норм (до 7 кг при постійному перенесенні і до 10 кг при періодичному). Робота жінок обмежується у нічний час. Дозвіл на нічні роботи може бути отриманий при особливій необхідності (як тимчасовий захід). Вагітні жінки і ті, що мають дітей до 3-х років, не залучаються до роботи в нічні години і вихідні дні, до надурочних робіт, а також не направляються у відрядження [1].

Жінки, що мають дітей 3-14 років або дітей-інвалідів, не залучаються до надурочних робіт і не направляються у відрядження без їх згоди. Жінок із дітьми віком до 3-х років можуть, за їх

бажанням, переводити на легшу або зручнішу для них роботу із збереженням середньомісячного заробітку. Це стосується і вагітних жінок.

Пільги вагітним жінкам і при пологах: надається відпустка – 70 календарних днів до пологів і 56 після пологів, до 2-х років по догляду за дитиною з виплатою допомоги по соціальному страхуванню, до 3-х років без збереження заробітної плати. За медичним висновком (догляд дитини) відпустка може досягати 6 років.

Відпустка по вагітності, догляду за дитиною зараховується в загальний стаж роботи і професійний стаж.

Вагітність жінки та її діти (незалежно від віку) не можуть бути причиною звільнення або відмови у прийнятті на роботу. Передбачено позачергове забезпечення путівками до санаторію або будинку відпочинку жінок з дітьми віком до 14 років і надання їм матеріальної допомоги [4].

Працівники віком до 18 років користуються такими ж правами, що і повнолітні, а в галузі охорони праці, робочого часу, відпусток та деяких інших умов праці користуються пільгами.

Дозволяється приймати на роботу молодь віком від 16 років. У виняткових випадках, за погодженням із профспілками, можуть прийматись на роботу 15-річні особи. Для практичної підготовки молоді, що навчається, допускається приймати з 14 років учнів загальноосвітніх шкіл і професійних навчальних закладів для виконання легкої роботи у вільний від навчання час за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює.

Особи до 18 років приймаються на роботу після попереднього медичного огляду і, в подальшому, до 21 року щороку підлягають обов'язковому медичному огляду [2].

Усі працівники до 18 років не можуть бути залучені до виконання важких або небезпечних робіт, до робіт із шкідливими умовами праці, а також до нічних, надурочних робіт і робіт у вихідні дні. Для працівників віком від 16 до 18 років робочий тиждень не повинен перевищувати 36 годин, для осіб віком від 15 до 16 років і для учнів 14-15 років, що працюють під час канікул, – 24 години.

Навчання (професійну підготовку) і підвищення кваліфікації молоді роботодавці проводить індивідуально або в бригадах за рахунок підприємства. Законодавство вимагає створення належних умов, що дозволяють поєднувати роботу з навчанням. Виробниче навчання та підвищення кваліфікації робітників може здійснюватися в робочий час. Після закінчення виробничого навчання присвоюється кваліфікація згідно з тарифно-кваліфікаційним довідником, і надається робота відповідно до набутої кваліфікації. За час навчання виплачується заробітна плата.

Для здачі вступних іспитів до вищих і середніх спеціальних закладів працюючій молоді надається відпустка:

- для вступу до вищих навчальних закладів – 15 календарних днів;
- для вступу до середніх навчальних закладів – 10 календарних днів.

Молодь, що навчається, може отримати вільний день на тиждень без збереження зарплати. Пільги мають студенти заочних і вечірніх відділень ВНЗ. Студентам-заочникам один раз на рік оплачується проїзд до місця навчання і назад [4].

Підводячи підсумок вищенаведеним аргументам щодо охорони праці жінок та неповнолітніх можна констатувати наступне:

Охорона праці жінок та неповнолітніх являється важливим інтегрованим інститутом трудового права, що володіє цілим комплексом специфічних особливостей, які вирізняють її та роблять предметом правового регулювання:

1. Охорона праці жінок та неповнолітніх носить комплексний характер, оскільки охоплює різноманітні норми правового регулювання та диференціюється в залежності від виду та характеру виконуваної роботи.
2. Охорона праці жінок та неповнолітніх включає певні пільги та переваги по відношенню до жінок (обумовлені вони насамперед з приводу материнства) та неповнолітніх.
3. Охорона праці жінок та неповнолітніх є неодмінною передумовою додержання законності і конституційності положень щодо рівності прав чоловіка і жінки і забезпечуваності кожного громадянина (в тому числі й жінки) відповідною роботою.

Література

1. Кодекс законів про працю України // Кодекс законів про працю України з постатейними матеріалами / відп. ред. В.М. Вакуленко, О.П. Товстенко. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 1040 с.
2. Про охорону праці: Закон України від 14 жовтня 1992 р. № 2694-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 49. – Ст. 668.
3. Винокурова Л.Е. Основи охорони праці: підручн. для проф.-техн. навч. закладів [Електронний ресурс] / Л.Е. Винокурова, М.В. Васильчук, М.В. Гаман. – К.: Вікторія, 2001. – 192 с.

4. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / Б.С. Стичинський, І.В. Зуб, В.Г. Рогань. – К.: А.С.К., 2000. – 1072 с.

Перспективи захисту трудових прав працівників за трудовим законодавством України

Киян Є.В., студент

Науковий керівник:

Омельянчик С.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Проблеми правової регламентації праці і трудових ресурсів завжди перебувають у центрі уваги держави, тому що вони складають основу економічної і соціальної політики. Статтями 55 та 124 Конституції України передбачено, що судовий захист є найважливішою юридичною гарантією прав та свобод людини та громадянина, і правосуддя в Україні здійснюється виключно судами.

З урахуванням оновленого Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) та перспективою прийняття Трудового кодексу України (далі – ТК) виникає необхідність у перегляді існуючих правовідносин порядку розгляду трудових спорів на всіх рівнях. У зв'язку з цим доцільно розглянути перспективи судового захисту трудових прав працівників. Слід зазначити, що у діючому КЗпП України до цього часу не існує чіткого визначення індивідуальних трудових спорів.

Цю прогалину намагається подолати проект ТК, де цьому питанню присвячена Книга 9 „Індивідуальні трудові спори”, суть якої викладено у статтях 417-436 [1]. У загальних положеннях розкрито поняття індивідуального трудового спору, що визначається як розбіжності між працівником і роботодавцем з приводу наявності, змісту та виконання ними взаємних прав і обов'язків. Сторонами індивідуального трудового спору, за проектом ТК, є працівник і роботодавець, а також може бути особа, яка раніше перебувала у трудових відносинах з роботодавцем, чи якій відмовили у прийнятті на роботу.

Якщо предмет індивідуального трудового спору у діючому КЗпП України не мав чіткого визначення, то проект ТК передбачає коло цих правовідносин, що становлять розбіжності щодо встановлення або зміни умов праці, виконання вимог нормативно-правових актів у сфері праці, угод, колективного чи трудового договору, інших угод між працівником і роботодавцем тощо. Тому, наприклад, спори щодо переведень, переміщень працівників на іншу роботу є беззаперечно предметом розгляду індивідуальних трудових спорів. Без змін залишилися і органи, яким надано право розглядати індивідуальні трудові спори, а саме комісії з трудових спорів (далі – КТС) та суди.

Так за проектом ТК, більш демократичним виглядає правовий статус КТС як орган, який може утворюватися на підприємстві, в установі, організації з метою розв'язання індивідуальних трудових спорів за заявами працівників, шляхом пошуку взаємоприйнятних рішень і примирення сторін таких спорів, що позбавляє обов'язковості первинного розгляду спорів безпосередньо у цьому органі, і надає альтернативу вибору самому працівникові.

Строки виникнення та припинення трудових прав і обов'язків обчислюються роками, місяцями, тижнями і днями (ст.241-1 КЗпП), а ЦПК визначає можливість обчислення строків роками, місяцями й днями (ст.67-73 ЦПК) [2]. Розглядатимуть індивідуальні трудові спори КТС у десятиденний строк з дня подання працівником заяви. У разі складності спору комісія має право продовжити цей строк, але не більше ніж до п'ятнадцяти календарних днів, що є більш подовженим строком ніж за діючим КЗпП.

Порядок розгляду і вирішення індивідуальних трудових спорів у суді регулюється КЗпП та ЦПК. Індивідуальні трудові спори, які розглядаються у судах, поділяються на дві групи (ст.231 КЗпП).

До першої групи входять індивідуальні трудові спори, що розглядаються у судах за заявами:

- працівника чи роботодавця, коли вони не згодні з рішенням комісії з трудових спорів підприємства, установи, організації (підрозділу);
- прокурора, якщо він вважає, що рішення комісії з трудових спорів суперечить чинному законодавству.

До другої групи, згідно з ч.1 ст.232 КЗпП, входять індивідуальні трудові спори, що підлягають безпосередньому розгляду в судах [2].

Так, відповідно до п.3 ст.431 Проекту, суди розглядатимуть трудові спори за заявами працівника або роботодавця з приводу встановлення умов трудового договору, що укладається, або умов угоди про зміну чи доповнення трудового договору, а також про його тлумачення;

Зменшено термін звернення працівника до суду із заявою про розв'язання індивідуального трудового спору у справах про переведення на іншу роботу до місячного строку замість трьохмісячного. А за іншими підставами, крім справ про звільнення, незаконну відмову у прийнятті на роботу – протягом трьох років з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення його права.

У разі звернення до суду з позовом про вимоги, що впливають з трудових відносин, працівники звільняються від сплати державного мита та судових витрат.

Оформлення позовних заяв щодо трудових спорів до суду. Позовна заява щодо індивідуального трудового спору подається до суду в письмовій формі.

Позовна заява повинна містити:

– назву суду, до якого подається заява; точну назву позивача й відповідача, їх місце проживання або розташування, а також назву представника позивача, коли позовна заява подається представником; зміст позовних вимог;

– виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги;

– зазначення доказів, що стверджують позов;

– підпис позивача або його представника із зазначенням часу подання заяви [3].

Ст.157 ЦПК встановлено, що суд повинен розглянути справу протягом розумного строку, але не більше двох місяців з дня відкриття провадження по справі. У разі порушення справи про поновлення на роботі – протягом одного місяця.

З урахуванням викладеного вище можна зазначити, що необхідність ухвалення ТК обумовлена докорінними змінами всієї системи суспільних відносин, що відбувається в Україні у зв'язку з формуванням ринкових відносин та рядом соціально-економічних перетворень і пов'язані з працею. Виникла ціла низка проблем різної визначеності, що повинні вирішуватися засобами трудового права. З урахуванням цього потребує удосконалення і судовий порядок вирішення індивідуальних спорів для забезпечення ефективності захисту прав сторін трудового договору.

Література

1. Проект Трудового кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46746.
2. Трудове право України: підручник / за ред. Н.Б. Болотіної, Г.І. Чанишевої. – К.: Т-во “Знання”; КОО, 2000. – 321 с.
3. Цивільний процесуальний кодекс України. – Х.: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2004. – 176 с.

Розмежування трудових і цивільно-правових договорів, заснованих на трудовій діяльності

Куропата О.В., студент

Науковий керівник:

Омельянчик С.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Відповідно до ст.43 Конституції України кожен має право на працю, що передбачає можливість заробляти собі на життя роботою, яку він вільно обирає або на яку він вільно погоджується. Право на працю в Україні реалізується переважно шляхом укладання трудового договору між працівником та роботодавцем.

Але в сучасних умовах підвищеного рівня безробіття в Україні працівник в більшості випадків вимушений погодитись з пропозицією укласти цивільно-правовий договір, що, в свою чергу, досить часто призводить до неотримання багатьох гарантій, передбачених діючим законодавством. Такий стан справ пов'язаний також з небажанням роботодавців брати на себе «зайву» відповідальність та робити «зайві» відрахування в певні фонди тощо.

Наука трудового права вже багато років користується цивілістичним надбанням, тобто вченням про договори, розробленим науковцями в галузі цивільного права. І фактично, підґрунтям для становлення інституту трудового договору були основоположні засади, які використовувались в договірних цивільно-правових відносинах [1]. Але на сучасному етапі, розмежування трудових і цивільно-правових договорів, заснованих на трудовій діяльності людей, набуває на практиці великого значення, оскільки змішування цих договорів може спричинити неправильне застосування законодавства та інші негативні наслідки, які впливають з цього. Тому, на наш погляд, є актуальним виокремлення основних ознак за якими можна відрізнити зазначені договори.

У науковій літературі проблема співвідношення трудового та цивільних договорів була предметом аналізу Л.С. Таля, О.К. Безіної, А.А. Бікеева, Д.А. Сафіної, М.Г. Александрова, С.М. Прилипка, С.В. Дріжчаної, М.І. Брагинського, В.В. Вітрянського та інших науковців.

При розгляді категорії «трудоий договір» видається доцільним виділяти родові ознаки, які дозволяють характеризувати його у системі договорів та відмежувати від цивільно-правових договорів, пов'язаних із працею. Зазначені ознаки даються в легальному визначенні трудового договору, яке закріплене в Кодексі Законів про працю України (далі КЗпП України). А саме в ч.1 ст.21 зазначено, що трудовий договір є угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін.

А згідно зі ст.626 Цивільного кодексу України договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Найбільш близькими до трудового договору є такі цивільно-правові договори: договір підряду, авторський договір, договір про надання послуг тощо.

З вище зазначених легальних визначень можна виділити першу розмежувальну ознаку – це те, що цивільно-правові та трудові відносини регулюються різними галузями права. І як наслідок порядок укладання, зміни та розірвання даних договорів та моменти пов'язані з цим (форма, зміст, сторони та ін.), врегульовані різними нормативно-правовими актами. Трудові відносини, на відміну від цивільно-правових, регулюються правовими нормами як централізованого, так і локального законодавства. На практиці таке розмежування має важливе значення. Оскільки в залежності від того, який був укладений договір, у сторін виникають різні права, обов'язки та гарантії.

Наступною важливою розмежувальною ознакою є сторони. Цивільно-правовий договір укладається між замовником і виконавцем. І як правило, якщо виконавець фізична особа він повинен бути зареєстрований як суб'єкт підприємницької діяльності. А трудовий договір укладається між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою.

Крім того, важливою відмінною ознакою є ознака підпорядкованості працівника та особи, з якою він укладає договір на виконання певної роботи. Так, цивільно-правовий договір характеризується правовою рівністю, майновою незалежністю та певною автономією сторін. Відносно трудового договору про це казати важко. На авторитарну складову в трудових правовідносинах неодноразово звертав увагу ще Л.С. Таль [2]. Підтвердженням цього твердження є те, що у трудових правовідносинах роботодавець має дисциплінарну владу щодо працівника аж до звільнення його з роботи згідно з ст.147 КЗпП України. А у цивільних правовідносинах роботодавець не володіє дисциплінарною владою по відношенню до виконавця. Виконавець виконує свою роботу на свій страх і ризик. А відповідальність за порушення сторони несуть в межах передбачених договором.

Як розмежувальну ознаку можна виділити і те, що виконавець на відміну від працівника несе повну матеріальну відповідальність за завдану замовникові шкоду та недоотримані ним доходи або упущену вигоду, якщо не доведе відсутності в цьому своєї вини, або якщо інше не встановлено договором. Працівник може бути притягнений до обмеженої матеріальної відповідальності (ст.132 КЗпП України). І лише у випадках, прямо передбачених законом, до повної, але за пряму дійсну шкоду (ст.134 КЗпП України). І обов'язок доведення вини працівника покладається на роботодавця.

Однією з головних відмінностей між трудовим і цивільно-правовим договором є предмет договору. Якщо предметом цивільно-правового договору є певний результат праці, який має матеріалізований характер, або спрямований на виконання якоїсь визначеної дії, послуги, то предметом трудового договору є процес праці, а саме: виконання роботи за певною спеціальністю, кваліфікацією, посадою, тобто виконання працівником певної трудової функції під контролем та керівництвом роботодавця [3].

Роботодавець, уклавши трудовий договір з працівником, не обмежується в наданні чітко визначеної праці, він може доручити працівникові виконання будь-якого завдання, але в межах роботи, обумовленої трудовим договором. При цьому роботодавець забезпечує працівника усіма необхідними засобами виробництва, обладнанням, матеріалами, сировиною, створює необхідні умови на місці виробництва, та, як правило, трудові відносини мають довгостроковий, триваючий характер. За результатами укладення цивільного договору сторони зацікавлені в тому, щоб визначитись з

кількісними та якісними показниками результату праці, а не з методами задля його досягнення. І в більшості випадках виконавець зобов'язаний виконати роботу, визначену договором, зі свого матеріалу і своїми засобами, якщо інше не встановлено договором.

Варто зауважити і про те, що при виконанні цивільних договорів, пов'язаних з працею, нормування праці відсутнє. Цивільною угодою зазначається строк виконання роботи, а саме час здачі результату праці. Тобто процес праці не регламентується і здійснюється особою самостійно, на свій розсуд. Працівник за трудовим договором повинен у процесі виконання трудової функції виконувати певну міру праці у межах робочого часу, який згідно з ч.1 ст.50 КЗпП України в сумі не може перевищувати 40 годин на тиждень.

Уклавши трудовий договір, працівник включається до штатного розкладу організації та погоджується дотримуватись правил внутрішнього трудового розпорядку, які затверджені на конкретному підприємстві. Трудовий договір оформлюється наказом чи розпорядженням роботодавця і підлягає реєстрації в державній службі зайнятості. Також працівник надає трудову книжку в яку заноситься запис. Навпаки, суб'єкт цивільно-правового договору (наприклад, підрядник) не включається в виробничу сферу замовника та не вчиняються дії, які впливали б з цього. Наприклад, підрядник сам сплачує податки та збори, якому замовник просто оплачує роботу згідно договору та законодавства. На відміну від працівника, якому роботодавець сплачує заробітну плату вже з відрахуванням необхідних податків та зборів [4].

Також варто зауважити і про те, що на виконавця не поширюють соціально-трудова пільги і гарантії (відпустка, оплата праці при відхиленні від нормальних умов праці, виплата допомоги з тимчасової втрати працездатності тощо), передбачені трудовим законодавством для працівників.

Усе вищевикладене дозволяє зробити висновок, що трудовий договір за своїми ознаками і характеристиками докорінно відрізняється від цивільно-правових договорів, пов'язаних з працею. Але не зважаючи на це, роботодавці укладають з працівниками цивільно-правові договори замість трудових договорів, що є грубим порушенням трудових прав працівника. Правильне застосування того чи іншого договору забезпечить від непорозумінь, а в деяких випадках – і від трудових спорів, зокрема, щодо записів про роботу в трудову книжку, надання відпусток, притягнення до дисциплінарної та матеріальної відповідальності, оплати за час тимчасової непрацездатності, виплати доплат, надбавок, премій тощо. Тому на законодавчому рівні необхідно закріпити адміністративну відповідальність за укладення цивільно-правового договору замість трудового.

Література

1. Олійник К.М. Відмежування трудового договору від цивільно-правових договорів, пов'язаних із працею / К.М. Олійник // Наше право. – 2013. – № 11. – С. 116-119.
2. Плєскун О.В. Відмежування трудового договору і суміжних цивільно-правових договорів / О.В. Плєскун // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2012. – № 25. – С. 454-462.
3. Боханова І.А. Відмінність строкового трудового договору від суміжних договорів цивільного права / І.А. Боханова // Південноукраїнський правничий часопис. – 2013. – № 3. – С. 113-115.
4. Розмежування трудових і цивільно-правових договорів: Роз'яснення законодавства [Електронний ресурс] // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2014. – № 11. – С. 27-32. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/bmj_u_2014_11_6.pdf
5. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
6. Цивільний кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Дискусійні аспекти запровадження штрафу як дисциплінарного стягнення у трудове законодавство України

*Омельяничук С.В., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

В останні роки у науковій літературі з трудового права значно активізувалося питання вдосконалення інституту дисциплінарної відповідальності. Окремі науковці наполягають на розширенні переліку дисциплінарних стягнень, обговорюють механізм їх застосування, наводять приклади із вітчизняного та зарубіжного досвіду, вказуючи на позитивні факти від збільшення кількості дисциплінарних стягнень. Одним із найбільш гострих є питання щодо введення в трудове законодавство штрафу як заходу негативного реагування з боку роботодавця за порушення трудової

дисципліни. Ця проблема актуалізувалася у працях таких вчених як: О.М. Лук'янчиков, Н.В. Мельницька, Н.О. Мельничук, М.О. Мішук, Д.О. Новіков, О.Т. Панасюк, П.В. Петров, В.І. Щербина та інших. Слід зазначити, що єдиної точки зору до місця штрафу у інституті трудової відповідальності серед вказаних науковців не вироблено, навпаки, існують суттєві протиріччя з цього питання.

Так, Н.О. Мельничук у своїй роботі зазначає, що закріплення штрафу як заходу дисциплінарного стягнення в чинному законодавстві є вкрай необхідним, оскільки в сучасних умовах переходу до ринкової економіки існуючі в трудовому законодавстві такі дисциплінарні стягнення як догана та звільнення не відповідають потребам сьогодення. І, якщо звільнення не втрачає своєї актуальності в силу своїх вкрай негативних наслідків, то догана взагалі не є актуальним видом стягнення, тому що не справляє більше ніякого виховного впливу на працівників і тому не відповідає меті застосування. Сьогодні виховної мети догана досягає лише у комплексі із іншими видами впливу на працівника: як попередження про можливість бути звільненим (тобто як складовий елемент звільнення), або разом із матеріальними втратами (позбавлення премій, винагород, виплат тощо) [1, 179]. Така точка зору автора, на нашу думку, є досить критичною, адже у разі застосування догани до працівника заходи заохочення не застосовуються протягом строку її дії. Таким чином працівник втрачає право на премії, винагороди та інші матеріальні і моральні заохочення. Отже, догана за своєю суттю є комплексним дисциплінарним заходом, який передбачає окрім виховної мети і матеріальні втрати для працівника у майбутньому.

В.І. Щербина також вважає за потрібне замислитись над юридичною конструкцією дисциплінарної відповідальності працівників. Головна ідея, яка має бути запроваджена в норми про дисциплінарну відповідальність працівників, – це ефективність впливу на стан дисципліни працівників за належного рівня гарантій для них у разі притягнення до відповідальності. Якщо працівник не сприймає дисциплінарну відповідальність як засіб, що містить правовий примус, то ефективності від цього інституту трудового права очікувати марно [2, 294]. Водночас вчений вказує на значну роль фінансових важелів у регулюванні відносин між працівником і роботодавцем. Така позиція автора була підтримана Н.О. Мельничук, М.О. Мішук, П.В. Петровим та використана у якості аргументу при введенні штрафу у трудове законодавство. Однак, слід мати на увазі, що дисципліна праці на підприємстві забезпечується методами переконання, виховання, а також заохоченням за сумлінну працю і саме останні мають відігравати помітну роль у трудових правовідносинах з переходом до ринкової економіки. Тут варто погодитись із думкою О.М. Лук'яничкова, який вважає, що наявність широкого кола методів позитивного стимулювання і лише двох дисциплінарних стягнень можна тлумачити наступним чином: а) законодавець вважає, що методи позитивного стимулювання є більш ефективними та відповідають сучасному розвитку суспільства; б) заходи дисциплінарного або громадського впливу можуть застосовуватись лише у тих випадках, якщо інші методи не сприяли належному виконанню працівником своїх трудових обов'язків [3, 142].

П.В. Петров вказує на необхідність законодавчого закріплення штрафу як дисциплінарного стягнення потребами практики: досить поширеними є штрафи працівників за такі порушення, як запізнення на роботу, прогул, невчасне виконання поставленого завдання тощо. Така практика є популярною і здійснюється шляхом «узаконення» штрафів як різновидів заходів дисциплінарного впливу в рамках колективних договорів та Правил внутрішнього трудового розпорядку (наприклад, шляхом затвердження пункту про утворення товариського суду і наділення його правом накладати штрафи на працівників у розмірі певної кількості неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), шляхом прийняття певних Положень про дисципліну [4, 598]. Одразу ж слід сказати про незаконність таких положень нормативно-правових актів, оскільки, відповідно до п.22 ст.92 Конституції України виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них [5]. Окрім того, відповідно до ст.9 Кодексу законів про працю України умови договорів про працю, які погіршують становище працівників порівняно з законодавством України про працю, є недійсними [6]. Тобто, якщо ви навіть підписали трудовий або колективний договір з підприємством, в якому зазначено перелік штрафів, які ви маєте сплатити за те чи інше діяння, положення про штрафи буде недійсним та таким, що прямо суперечить чинному законодавству.

У науковій літературі із трудового права обмеження загальної дисциплінарної відповідальності лише двома дисциплінарними стягненнями розглядається як недолік законодавства про працю, оскільки не завжди роботодавець правильно може вибрати одне з дисциплінарних стягнень, яке б відповідало ступеню тяжкості трудового правопорушення, мірі вини, особливостям

особи порушника. З цього приводу М.О. Міщук зазначає наступне: роботодавець повинен володіти широким спектром засобів дисциплінарного впливу, щоб диференційовано підходити до кожного конкретного випадку порушення трудової дисципліни [7, 27]. В контексті М.О. Міщук пропонує вдосконалити наявну систему дисциплінарних стягнень письмовим зауваженням та штрафом. На нашу думку, не можна погодитись і з цим твердженням, адже, по-перше, недосконалість загальної системи дисциплінарних стягнень всього двома заходами негативного реагування з боку роботодавця не є аргументом саме на користь штрафу як альтернативного стягнення – таких стягнень у науці трудового права набагато більше, тому чому саме штраф; по-друге, роботодавець володіє значним арсеналом і інших заходів, в тому числі позитивного реагування на роботу працівника, проте такі заходи стимулювання потребують додаткових витрат.

На користь противників штрафу як дисциплінарного стягнення (О.М. Лук'янчиков, Н.В. Мельницька, Д.О. Новіков) також можна навести наступні аргументи: 1) головною функцією трудового права є соціальна і тільки в цьому напрямку можна вдосконалювати діючу систему дисциплінарних стягнень, де пріоритет буде у захисті інтересів найманого працівника як економічно слабшої сторони трудових правовідносин порівняно із інтересами роботодавця [8, 10]; 2) закон України «Про оплату праці» спрямований на забезпечення відтворювальної і стимулюючої функцій заробітної плати. В теперішній час існуючий рівень заробітної плати в країні є м'яко кажучи мінімальним, введення штрафу в таких умовах є недоцільним і антигуманним.

Підсумовуючи все викладене вище варто приєднатись до наукової громади, яка заперечує штраф як дисциплінарне стягнення. На нашу думку, ефективне регулювання трудової дисципліни має ґрунтуватись перш за все на методах позитивного, а не негативного, стимулювання. Вважаємо, що саме така ідея має бути закладена в основу нормативно-правових актів, які будуть регулювати дисципліну праці в Україні.

Література

1. Мельничук Н.О. Пропозиції щодо правового врегулювання застосування штрафів до працівників / Н.О. Мельничук // Часопис Київського університету права: український науково-теоретичний часопис. – 2012. – № 4. – С. 179-182.
2. Щербина В.І. Трудове право України: підручник / В.І. Щербина. – К.: Істина, 2008. – 384 с.
3. Лук'янчиков О.М. Про недоцільність розширення переліку дисциплінарних стягнень / О.М. Лук'янчиков // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – № 3. – Т. 1. – С. 141-144.
4. Петров В.П. Проблеми заходів впливу при притягненні до відповідальності працівника за невиконання умови про трудову функцію / В.П. Петров // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 597-601.
5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
6. Кодекс Законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 1971. – № 50. – Ст. 375.
7. Міщук М.О. Проблеми накладення дисциплінарних стягнень / М.О. Міщук // Адвокат. – 2013. – №4. – С. 26-28.
8. Венедиктов В.С. Трудовое право Украины: учеб. пособие / В.С. Венедиктов. – Х.: Консум, 2006. – 304 с.

Охорона праці жінок за трудовим законодавством України

Федяніна А.А., студентка

Науковий керівник:

Мартинов М.П., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Охорона праці жінок і неповнолітніх є важливим рушієм розвитку не тільки економіки держави, а й гарантією демократичної держави. Тому тема є актуальною у всі часи і епохи, для кожного народу і її потрібно досліджувати, розвивати, щоб охорона праці в нашій державі була на вищому рівні, а працювати, народжувати було вигідно і кожна жінка, неповнолітня особа не була дискримінована в нашому суспільстві.

Актуальність даної теми зумовлюється необхідністю детальнішого теоретичного обґрунтування охорони праці жінок як однієї із основних гарантій їхніх прав та свобод і законних

інтересів. Окрім того практика свідчить про значні порушення у сфері охорони праці жінок, їх експлуатацію, а нерідко й дискримінацію.

Чинне законодавство України де-юре гарантує жінкам та чоловікам рівні прав. згідно з статтею 24 Конституції України рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок; встановленням пенсійних пільг і таке інше [1].

Але криза в економіці, падіння рівня життя у більшості частин населення країни загострює проблему становища жінки на ринку праці.

Сучасне становище жінок на ринку праці характеризується їх дискримінацією у сфері зайнятості, за якої вони не мають вільного доступу до конкретних та високооплачуваних професій. Жінок перших звільняють і останніх приймають на роботу.

Нормативною базою для охорони праці жінок виступає Кодекс законів про працю України, який містить правові приписи, що диференційовано регулюють трудові відносини з цього приводу.

В узагальненому вигляді ці норми можна умовно поділити на 2 групи, що виражають законодавче закріплення охорони праці жінок. Перша група норм регламентує питання з приводу робіт, на яких забороняється праця жінок, а друга група – з приводу забезпечення права жінкам на повноцінне виховання дітей [2].

Держава намагається не допустити застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими і небезпечними умовами праці.

Не дозволяється використання праці жінок на підземних роботах і гірничо-добувній промисловості та на будівництві підземних споруд, за винятком:

- жінок, які займають керівні посади і не виконують фізичної роботи;
- жінок, які зайняті санітарним та побутовим обслуговуванням;
- жінок, які проходять курс навчання та допущені до стажування у підземних частинах стажування;

- жінок які повинні спускатися час від часу у підземні частини підприємств для виконання нефізичних робіт [2].

Відповідно ст.174 КЗпП забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт по санітарному та побутовому обслуговуванню) [3].

Забороняється також залучення жінок до підймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми [3].

Перелік важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок, а також граничні норми підймання і переміщення важких речей жінками затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони праці [3].

Також варто відмітити, що КЗпП у ст.175 регулює положення, щодо залучення жінок до робіт у нічний час не допускається, за винятком тих галузей народного господарства, де це викликається особливою необхідністю і дозволяється як тимчасовий захід.

Перелік цих галузей і видів робіт із зазначенням максимальних термінів застосування праці жінок у нічний час затверджується Кабінетом Міністрів України [3].

Зазначені у статті обмеження не поширюються на жінок, які працюють на підприємствах, де зайняті лише члени однієї сім'ї [3].

За законодавством України жінкам надається право на повноцінне виховання дітей. Про це зокрема зазначено в кодексі законів про працю. Згідно норм зазначених у кодексі там містяться такі положення, як такі, що жінки не допускаються до залучення робіт у нічний час, до надурочних робіт і робіт у вихідні дні і направлення у відрядження вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років. Ця норма має імперативний характер. Погодження сторін трудового договору, що суперечить імперативному правилу, чинності не мають. Погодження жінки може бути обставиною, що полегшує відповідальність власника, який порушив ст.176 КЗпП. Під жінками, що мають дітей, слід мати на увазі жінок, статус яких як матерів належить чином юридично оформлений [3].

У цьому підпункті суттєвим буде питання про обмеження залучення до роботи жінок. Про це зокрема вказано в ст.177 КЗпП. Згідно цієї статті обмеження залучення жінок, що мають дітей віком від трьох до чотирнадцяти років або дітей інвалідів. До надурочних робіт і направлення їх у

відрадження без їх згоди. Період від трьох до чотирнадцяти років починається в день, коли дитині виповняється три роки і закінчується в день, коли дитині виповняється чотирнадцять [2].

Варто також відмітити гарантії забезпечення охорони праці жінок. Гарантіями виступають у вигляді відпустки, приєднання щорічної відпустки до відпустки в зв'язку вагітністю та пологами, а такою відпустки для догляду за дитиною, а ще відпустки надаються жінкам, які усиновили дітей та ін. [2].

У зв'язку з вагітністю і пологами жінкам надаються соціальні відпустки. Їх тривалість становить 70 календарних днів до родів і 50 після родів. У разі ненормальних родів або народження двох або більше дітей, відпустка після родів надається тривалістю 70 календарних днів [3].

Дні відпустки по вагітності і пологах обчислюються сумарно і надаються жінкам повністю незалежно від кількості днів, фактично використаних до пологів.

Після відпустки по вагітності і пологах жінка за своїм бажанням, може взяти відпустку по догляду за дитиною до досягнення нею віку трьох років. Ця відпустка надається без збереження заробітної плати. Але до досягнення дитиною віку двох років, жінці виплачується допомога за рахунок коштів державного соціального страхування.

У разі, коли дитина потребує домашнього догляду, жінці надається відпустка без збереження заробітної плати тривалістю, визначеною у медичному висновку, але не більше, як до досягнення дитиною шестирічного віку. За рахунок власних коштів підприємства і організації можуть надавати жінкам частково оплачувальні відпустки та відпустки без збереження заробітної плати по догляду за дитиною більшої тривалості [3].

Забороняється відмовляти жінкам у прийнятті на роботу і знижувати їм зарплатню з мотивів, пов'язаних з вагітністю або наявністю дітей віком до трьох років, а одиноким матерям – за наявності дитини віком до чотирнадцяти років або дитини-інваліда. При відмові у прийнятті на роботу зазначеним категоріям жінок власник або уповноважений ним орган зобов'язаний повідомити їм причини відмови у письмовій формі. Відмова у прийнятті на роботу може бути оскаржена у судовому порядку [2].

Підсумовуючи варто зазначити, що охорона праці жінок являється важливим інтегрованим інститутом трудового права, що знайшов своє відображення у трудовому законодавстві. Така увага законодавця щодо охорони праці жінок не є випадковою. Адже праця жінок володіє цілим комплексом специфічних особливостей, які вирізняють її та роблять предметом правового регулювання. Охорона праці жінок носить комплексний характер, оскільки охоплює різноманітні норми правового регулювання та диференціюється в залежності від виду та характеру виконуваної роботи. Охорона праці жінок включає певні пільги та переваги по відношенню до жінок (обумовлені вони насамперед з приводу материнства), наприклад різного роду відпустки по догляду за дитиною.

Слід зауважити, що охорона праці жінок вимагає у сучасних умовах вдосконалення як нормативного, так і організаційного. Мова йде про доречність прийняття окремого закону щодо охорони праці жінок чи, принаймні, виділення норми щодо такої охорони в окремий розділ. Наявність такого механізму захисту законних прав та інтересів жінок дозволяє у повній мірі реалізувати державні програми у сфері розвитку праці жінок, яка тісно пов'язується з веденням домашнього господарства, вихованням дітей. Рівень захисту жінок у тому чи іншому суспільстві свідчить про зрілість держави, розвиненість її державно-правових інститутів та рівень суспільно-правової свідомості.

Література

5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
6. Болотина Н.Б. Охорона праці жінок [Електронний ресурс] / Н.Б. Болотина. – Режим доступу: <http://referatu.net.ua>
7. Кодекс законів про працю: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 1971. – № 50. – Ст. 375.

*Наукове видання
(українською мовою)*

„ЗАПОРІЗЬКІ ПРАВОВІ ЧИТАННЯ”

Тези доповідей
Щорічної міжнародної
науково-практичної конференції
м. Запоріжжя, 25 травня 2015 р.

Відповідальний за випуск: Коломоєць Т.О.
Відповідальний редактор: Віхляєв М.Ю.
Технічний редактор: Шиванова М.Г.
Комп’ютерна верстка: Шиванова М.Г.